

Larsen

Nationaløkonomisk Tidsskrift,

Maanedsskrift

for

Samfundsspørgsmaal, Økonomi og Handel.

Udgivet af

N. C. Frederiksen, V. Falbe Hansen og Will. Scharling.

Fjerde Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1874.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Indhold.

	Side.
Østrigs Landbrug. Af N. C. Frederiksen	1.
Staternes Gjæld. Efter Baxter	27.
Mæglerbanker og Byggebanker i Tyskland. Efter Max Wirth	48.
Indkomst og Indkomstskat. Ved W. S.	63.
Det tyske Væverhaandværks Udvikling og Krisis i det nittende Aarhundrede. Efter Schmoller	81.
Børskrisen af 1873. Efter Max Wirth	119, 188.
Den første Seddelbank. Af D. C. Rumohr	149.
Landbrugsfrembringelsernes Handelsbevægelser tilbagevirkende paa Landbruget. Ved Fr. Bajer	161.
Den danske Arbejderstands økonomiske Vilkaar. Af Will. Schar- ling	218, 321.
Ny Oversættelseslitteratur. Af Aleksis Petersen	252.
Social Science Congress i Glasgow. Af C. Hage	354, 433.
Zürich-Universitetets Erfaringer med Hensyn til Kvindernes Stu- dium. Efter Böhmert	370.
Spiritismen. I. Af Aleksis Petersen	401.
Om Befolkningens Størrelse i Fortidens og Nutidens store Stæder. Efter Virtjch. f. Volkswsch	446.
Smaa Meddelelser (Et nyt Slags »Clearing House»; Skatten paa Svovlstikker; en Udtalelse af Stuart Mill; Pariser Statistik; Kommunernes Gjæld i Danmark og Norge)	76, 285.
Økonomisk Revue	69, 272, 383, 453.
Nationaløkonomisk Forening (Diskussion om Overskudet paa Stats- budgettet, Kvindesagen, Danmarks Udenrigshandel, Danmarks Jærnbanevæsen)	290, 389, 463.
Bibliografi	397.

s

I

d

s

R

d

d

d

li

P

D

e

a

ta

li

ø

b

d

la

Østrigs Landbrug.

«Die Bodencultur Österreichs im Auftrage des k. k. Ackerbauministeriums, redigirt von Sectionsrath Dr. Jos. R. Lorentz und General-Domänen-Inspector Josef Wessely.» Wien 1873.

Af N. C. Frederiksen.

Det er den geografiske Beliggenhed, som har bragt alle de forskjellige Nationer, der bebo de østrigske Lande, sammen under en politisk Enhed. Det er de naturlige Forhold, som have givet Befolkningen langs Donau og dens Bifloder og inden for de store Bjerge, som omgive disse Dalstrøg, en fælles Historie, og som dels derved, dels ved fælles Interesser til Trods for alle de Forskjelligheder, der adskille Folkeslag som Tyskere, Bøhmere, Polakker og Sydslaver, Ungarer, Rumæner og italienske Dalmatier, endnu den Dag i Dag sammenknytte dem til en Stat, som det vel kan være ønskeligt mer eller mindre at omdanne, men som man dog paa ingen Maade kan tænke sig opløst. Det er den samme geografiske Beliggenhed, der bestemmer det Særegne for disse Landes økonomiske Forhold og da ikke mindst for deres Agerbrug. Navnlig have disse udstrakte Lande dog i det Hele de samme klimatiske Forhold. De ligge inde paa Fastlandet og have derfor en forholdsvis hed Sommer og kold

Vinter. Det er dels Frosten, især sildig Nattefrost om Foraaret, dels Tørke om Sommeren, som frembringer Agerbrugets Vanskeligheder. Ganske vist have vi ogsaa i klimatisk Henseende meget store Forskjelligheder i de forskjellige Dele af Monarkiet. Medens den største Del af Landet dog ligesom det øvrige Mellemeuropa faar den største Regnmængde om Sommeren, fordi den varme Luftstrøm afkøles og fortættes over Alperne, faar Landet syd for disse Bjerge væsentlig deres Regn Foraar og Efteraar, medens de derimod have en overordentlig tør Sommer; naar Solen er højt mod Nord, gaar den varme Strøm over dem uden endnu at være afkølet. Dette er et særligt Forhold, som væsentlig bidrager til at give Kystlandene ved det adriatiske Hav en fortørret, øde Karakter. Omvendt har Alpernes Højland en høj Grad af Fugtighed, der er gavnligere for Græs end for Korn. Særlig udmærker Bøhmerwald sig ved et temmelig jævnt fugtigt Klima. Galitsiens Klima bestemmes atter af de særlige Paavirkninger dels fra den store østevropæiske Slette, dels fra Karpathernes høje Bjerge. Landene udmærke sig i det Hele ved saa megen Varme og saa megen Fugtighed, at de ere særdeles velskikkede til Agerbrug. Paafaldende især for os Kystboer er den overordentlig stærke Overgang mellem Kulde og Hede; Ungareren bringer selv paa de varmeste Sommerdage altid sin Faarepels med sig og faar ogsaa idelig Brug for den.

Frembyder allerede Klimatet adskillige Forskjelligheder, er det dog endnu mere Tilfældet med de øvrige naturlige Forhold. Tre Fjerdedele af Landet ere bedækkede af Bjergene og deres Affald; en Fjerdedel udgjøres af de flade Strækninger langs Floderne. Heri er indbefattet den Del af den østevropæiske Slette, der gaar ind i Galitsien, og

som, ligesom den øvrige Del af denne Slette, snart er tørt Sand, snart store Moradser, snart den bekendte «sorte Jord», som Aar efter Aar er i Stand til at bære Sæd uden Gødning. Men hvor forskellige ere ikke ogsaa Bjærgene indbyrdes, de forskellige Dele af Alperne, Hovedmassen, som især bestaar af forskjellig Slags Skifer, over for Kalkalperne ud imod Kysten, Bøhmervald med dens Granit og Gnejs, der højst aabner Plads til spredte Bøndergaarde, men hvor der til Gjengæld findes den fortrinligste Jordbund til Skov, hvor selv de smalle Kløfter i Almindelighed kun give Anledning til Vandløbenes Benyttelse som Drivkraft, men kun afgive sparsom Plads til Beboelse. Alene Karpatherne indeholde i sig næsten alle forskjellige økonomiske Betingelser, som Bjerge kunne afgive; der er Stenørkener, som kun befolkes af Gemser og Murmeldyr; der er Græsninger for Faar og Kvæg; der er brede Dale skikkede til Dyrkning og atter skarpe Fjeldvægge, som næsten gjøre det umuligt at benytte den kraftige Urskov, der voxer paa dem.

Alperne og deres Skraaninger ere den største af de østrigske Bjærgmasser og ere tillige dem, der især give den vigtigste Del af Østrig dets Karakter. Her have vi Tyskerne som Hovedmassen af Befolkningen. Ved Siden af dem bo nogle Italienere og en Del Slavonere. Ogsaa en Del af de tyske Befolkninger bærer ganske vist Præg af gamle Blandinger med Kelter og med forskjellige andre Bestanddele; men disse Blandinger have her, som i Almindelighed andre Steder, næppe formindsket Befolkningens Kraft og Begavelse. Uagtet en Del af Højalperne ikke kan benyttes, ere disse Alpelande dog i det Hele langt fra ugunstige for den økonomiske Udvikling. De indeholde Jærn, Salt og andre Mineralier, og de afgive til Agerbrugets Tjeneste især

fortrinlige Græsgange. Den koldere høje Beliggenhed, den hyppige Regn om Sommeren, Jordbundens Beskaffenhed, Alt, driver hertil. Og det er da intet Under, at Græsgangene i de egentlige Alpelande udgjøre syv Niendelele mod to Niendelele anvendte til Korn og andre dyrkede Produkter. Det er med Rette, at man f. Ex. kalder det Steiermark — der bl. A. vil være i saa mange Rejsendes Erindring fra den henrivende Jærnbane-fart over Alperne ved Semmeringen — «die grüne Steiermark». Her i disse græsrigge Alpelande, findes der da ogsaa fortrinlige Kvægstammer, Mürzthalere, Allgauere og mange andre, og ikke faa fremmede Lande have ofte forsøgt at forbedre deres Racer med indført Tyrolerkvæg. Ved Udstillingen i Wien, hvor et lille Mejeri indeholdt udmærkede Exemplarer af Landets forskellige Kvægracer, havde disse Egne ogsaa afgivet nogle af de bedste Typer. Og dog var der næppe nogen Stamme, som i udpræget Malkeevne stod over vort danske Anglerkvæg, og heller ikke nogen, som i Fedeevne kunde nærme sig det engelske Korthorn. De østrigske Bjærgboere forstaa ligeledes udmærket at tilberede Høet; ligesom i visse svenske Egne, hvor man paa en Gang i høj Grad har Trang til Hø og tillige ogsaa ofte meget vanskeligt ved at faa det tørt, og hvor man derfor ligeledes har lært at behandle det godt, forstaaer man ogsaa her ved strax at sprede det efter Leen, hurtigt at rive det og sætte det sammen i smaa Hobe, undertiden atter igjen at sprede det den næste Dag, i Almindelighed at gjøre det tjenligt til Hjemkjørsel Dagen efter, at det er slaaet. Ligesom i Schweiz tager ogsaa i de østrigske Alper Græsgangenens Rigdom af. Hvoraf kommer dette? Er det, fordi man vedbliver at høste dem uden atter at gøde? Eller er det Regnen, som ved

Tyngdens Kraft fører Bjærgenes frugtbareste Bestanddele ned for atter at blive afsatte ved Flodernes Løb eller paa Havenes Bred, paa Ungarns Sletter eller paa Hollands og Slesvigs Marskenge? De Driftsmaader, som Alpelandenes Beboere benytte, ere selvfølgelig indrettede efter de særegne Forhold. I visse Egne bruges det extensive saakaldte «Eggarten»-System eller et Par Aars Korn for derefter en hel lang Række af Aar at lade Jorden henligge som Græsning. Andre Steder bruges, ligesom i visse svenske Skovegne, hvad der i Sverig kaldes «svedja», «Brandwirthschaft»; man brænder Skovens Levninger, hakker Jorden med Haandkraft og benytter den et Par Aar til Sæd, bruger den saa i nogle Aar til Græsning for saa igjen til sidst at lade den blive til Skov. Det er et raat System, som ikke blot kan være temmelig nødvendigt, hvor Befolkningen mangler anden Gødning, men som benyttet paa en forstandig Maade undertiden endogsaa kan afgive en god Forberedelse til fornyet Skovkultur. Andre Steder have disse Bjærglande atter en saa intensiv Kultur, at man f. Ex. — i Sydtyrol — endogsaa møder Markerne inddelte i lutter smalle gravede Bede imellem Rækker af Vindruer eller Morbærtræer. Det er i Almindelighed kraftige og velhavende Bønder med vellønnede Tjenestefolk, der udgjøre disse Alpelandes Befolkning. Deres værste Fejl er, at de have den katholske Religion. I Bjærgene bo Folkene i enkeltliggende Gaarde, i de brede Dale og paa Sletterne i Landsbyer; og vi se saaledes ogsaa her et Bevis mod de norske Forfattere, som ville mene, at denne Forskjel mellem den oprindelige Bebyggelse imellem Norges Fjelde og paa den danske Slette skulde tilskrives Raceforskjellen mellem Nord- og Sydgermaner, i Stedet for at være en simpel Følge af de

forskjellige naturlige Forhold. Komme vi nu fra Højlandet ned til Alpernes Affald mod Øst eller mod Nord, træffe vi selvfølgelig frugtbarere Land og mere Dyrkning af Sæd saa vel som af andre Produkter. Her dyrkes paa Bjærgskraaningerne ikke lidet Vin, man har nu gjort Fremskridt i Behandlingen, og de nyere Tidens Udstillinger skulle ogsaa have bragt de bedre Sorter frem paa det evropæiske Marked. Selv paa Markerne træffer man meget udbredt Dyrkning af Gemyse, og sure Agurker udgjør om Sommeren og i Høsten en ikke uvigtig Bestanddel af Befolkningens Spise i visse Egne. Steiermark og Krain udmærke sig ved deres Bistande, der ofte flyttes for at nyde godt af de forskjellige Væxters Blomstring, og som blandt Andet afgive Tusender af Bidronninger som en lille Udførselsartikel, der tjener til Forbedring af andre Landes Biavl. Selv i disse Landstrækninger er dog Trevangsdriften den almindelige Form for Agerbruget, og kun Wiens umiddelbare Omegn saa vel som de større Gaarde i videre Udstrækning have indført Vexeldrift. Have disse Lande større Frugtbarhed end de højere liggende Bjærg-egne, have de til Gjengjæld ogsaa mange meget store Ejendomme tilhørende Gejstlighed, Adel og Stat og dermed mindre velhavende Bønder. Krains slovenske Befolkning siges paa en mindre heldig Maade strax at have benyttet den pludselige Frihed til Udstykning, der blev givet dem under det franske Herredømme i Napoleons Tid. Og det er i mere end en Henseende karakteristisk, at det berettes om de samme krainske Bønder, at deres Kvæghold kun gaar ud paa, at Koen kan faa en stor Kalv, som de højst et Par Uger gammel kan sælge til Slagtning for da strax at løbe paa Amtstuen med Peugene og betale Skat, inden Udpantning har fundet Sted.

Naar baade Landene i Nordøst og langs den sydlige Kyst frembyde et helt andet Billede, er det vanskeligt ikke at skyde den væsentlige Del af Skylden paa de slaviske Stammers Folkeejendommeligheder, der bebo disse Lande. Lad den skarpe Forskjel, der ganske vist til Aarets forskjellige Tider findes mellem de klimatiske Forhold i Galitsien og Bukovina have nok saa megen uheldig Indflydelse paa Befolkningen her i Sammenligning med de jævner Forhold i Alpelandene, man maa dog antage, at den væsentligste Del af den slette økonomiske Tilstand i disse Lande skyldes, at vi her i Modsætning til flittige og ordentlige Tyskere have letsindige Polakker, lidet intelligente Ruthenere og dovne Rumænere. At Jøderne her som i de andre polske Lande som Handelsmænd, Pengeudlaanere og Kroværter indtage Middelstandens Plads, er under den nuværende Tilstand nødvendigt, men i og for sig ikke heldigt. Tidligere undertryktes Bønderne af Adelen, nu har det tyske bureaukratiske Regimente gjort sig skyldig i ikke faa Misgreb. Trods Landets naturlige Rigdom, leve dog Bønderne under yderst ringe Forhold. De bo i Huse af Ler eller Træ uden Skorstene og ofte inden for de samme Vægge som deres Dyr; de leve næsten udelukkende af lidet kraftig vegetabilsk Føde i Modsætning til Alpebeboernes Kjød og Mælk, og den græsk-katholske Religion med dens mange Fastedage bidrager ikke til at gjøre Forholdene bedre i denne Henseende; deres hele Tilværelse er i høj Grad proletarisk. Man finder Egne i Sverig og Finland, hvor Dyrkningen staaar lige saa langt tilbage, og hvor Fattigdommen næppe er mindre; men hvilken karakteristisk Forskjel der dog er til Stede, ser allerede den mest overfladiske Rejsende i slige ydre Træk, som i den Renlighed og Nethed, der

hersker i et hvilket som helst nordisk Bondehus, i den fattigste Torparestuga i Sammenligning med de smudsige galitsiske Hytter. Nu giver Loven ogsaa den galitsiske Bonde fuld Frihed. Afskaffelsen af Hoveriet og de andre dermed i Forbindelse staaende Landboreformer have nu ganske vist i det Hele været Bønderne meget gavnlige, men synes dog til Dels kun at være benyttede af dem til større Dovenskab, paa samme Tid som Maaden, hvorpaa den er gennemført, har været meget haard for de større Besiddere. De store Gaarde drives efter disse Forandringer til Dels endnu for egen Regning; til Dels har man forsøgt at skabe en Forpagterstand af Bønder eller af Medlemmer af den Bondeadel, der er saa talrig i hele Polen saa vel som i Ungarn. At Landet væsentlig kun producerer Havre, Kartofler og noget Rug — foruden Majs i Bukovina — er et Bevis paa den ringe økonomiske Udvikling. Der findes en hel Del store Stutterier — Statens, Radautz, med 1250 Heste er det bekendteste; Polakkerne elske Hesteavl og have ogsaa Overflod paa dertil skikkede Græsgange; men den originale galitsiske Hest er dog det lille temmelig stygge Dyr med stort Hoved og lige, fremstikkende Hals, som vi kjende fra andre polske Lande, og som vi i denne Sommer have set indført i enkelte Exemplarer hos nogle af vore kjøbenhavnske Droskeholdere. Kvæget er de graa podolske Oxer med lange Horn, som ere nøjsomme, udholdende og i det Hele velskikkede til Trækdyr, men som udmærke sig ved alt Andet end Evnen til at fedes eller til at give Mælk. Faarene tilhøre til Dels den i Ungarn og Siebenbürgen udbredte saakaldte Zakkelfrace med grov Uld tjenlig for Befolkningens Klædedragt. Det Bedste ved Landets Svineracer er deres Børster.

Lige saa lavt staar paa sin Vis de sydlige Kystlande med de dinariske Alper, den saakaldte «Karst», Dalmatien, Görz, Istrien, Triest og noget af Krain. Kalkbunden, den tørre Sommer, stort Forbrug af Skibstømmer lige fra Romernes og Venetianernes Tid i Forbindelse med den liden Sans for den langvarige Skovdrift, som Tyskerne paastaa, er en Ejendommelighed ved den slaviske Befolkning, Alt dette i Forening har her frembragt et af de sørgeligste Exempler paa Skovødelæggelser, som Verden vel kjender. Højskoven har ikke veget Pladsen for Agerbrug, men er forvandlet til usselt Krat og til elendige Græsgange, der underholde Kvæg til Dels af slet bosnisk Race, næsten uden Mælk, om muligt endnu meget ringere end det, vi i gamle Dage kjendte fra vore daarlige Overdrev her i Landet, fremdeles Æsler, Mulæsler og Heste, der om muligt skulle være ringere end Æsler; enkelte Undtagelser, saasom det bekjendte Statsstutteri i Lipizza, hvor der findes skønne Heste af nogen Lighed med vore Frederiksborgere, er noget ganske Særegt uden for de almindelige Forhold. Landet egner sig godt for megen sydlig Kultur og frembringer saaledes navnlig fortræffelige Druer — en hvid Malvasier er en af de bekjendteste — men Vinen behandles i Almindelighed slet, forsendes saaledes ofte i Sække af urene Bukkeskind med Haarene indadtil osv. Den største Del af Befolkningen er Slovener, Serber og Kroater, i det Indre af Dalmatien de raa Morlaker, hvor selv Gejstligheden knap skal kunne læse. Kulturen bæres af Italienerne; men de foretrække i Almindelighed Handel og Skibsfart fremfor Agerbrug. Ved Kysten findes ganske vist adskillig endogsaa meget kostbar Dyrkning med Anlæg af kunstige Terasser og Stenmure, men det er snarere at betragte som en Slags

Luxus for Kjøbmænd, Skippere og andre Forretningsfolk. Landet er i dets Helhed kun befolket af fattige Bønder eller Hyrder, og selv de store Ejendomme ere af deres i Byen boende Ejere bortgivne til smaa Brugere mod denne raa Deling i Natura, som vi kjende fra visse franske Egne under Navnet «Metayage», og som, hvor meget den end kan passe for visse Forhold, dog altid er Bevis paa en liden Udvikling.

Ganske anderledes højt staa Nordvestlandene, Bøhmen, Mähren og østrigsk Schlesien, hvor den slaviske Befolkning — Tjekker i Bøhmen og Mähren og Vandpolakker i Schlesien — dels er jævnt blandet med Tyskere og tillige har været tidlig med i Civilisationen. Bjærgene ere bedækkede med prægtige Skove, og Jærn og Kul findes enten sammen eller dog saaledes, at Jærnbaner og andre Samfærdselsmidler med Lethed bringe disse vigtige Raaprodukter sammen. Den største Del af Bøhmen er vel en Slags Højslette, som gaar terrasseformig op fra Floddalene, og som idelig er gennemfuret af smaa skarpe Kløfter; men Højden er dog saa ringe, at Vinen trives, og Majsen, den ægte Kastanie, ja selv Mandelen modnes. Største Delen af disse Lande har Lerbund, hvis Værdi ganske vist er forskjellig — ligesom i Sverig, væsentlig eftersom den indeholder Kalk eller ikke — men i det Hele er den meget frugtbar, og den midterste Del af Mähren, den saakaldte «Hanna», regnes endogsaa for at høre til de frugtbareste Jorder i hele Verden; for en Dansk erindrer den med sin gode Muld og fede Lermergel saa vel som ved sin Vegetation baade af vilde Urter og af Skovtræer levende om vore gode lollandske Hvedejorder. Her i disse Lande findes der da ogsaa et Agerbrug, der er stærkt beskæftiget med at gjøre alle de

samme Fremskridt, som vi kjende fra vore bedre danske Agerbrug. Imellem Kornsorterne indtager Vintersæden og Byggen den største Plads, og ved Siden af langstraaet Sæd dyrkes der en stor Mængde andre Væxter skikkede til Vexelbrug, saaledes dels Ærter og Bønner, dels og især Rodfrugter. Agerbrugets største Opsving er dog navnlig knyttet til en stor Mængde Sukkerfabrikker, man i de sidste Aar har oprettet rundt omkring i disse Lande. Med Sukkerroen følger dyb Pløjning, Radsaaning, rene Marker, udmærket Gødning og rationelt Sædskifte. De Bestanddele, der ere af størst Betydning for Jorden, vende tilbage til den gennem Kvægfoderet, og ny Gødning bringes tillige til. Resultatet beskrives da ogsaa overalt at være det, at ikke blot Roerne alene give større Netto-udbytte end tidligere alle andre Produkter tilsammen, men at man desuagtet samtidig ogsaa avler mere Sæd end tidligere. Ved Siden af Sukkerfabrikkerne findes ogsaa en Del Brænderier, Eddike- og Gjærfabrikker, Stivelsefabrikker m. M. I visse Egne dyrkes paa Markerne en hel Del Gemyse, som forsendes til Wien, en Del Oljeplanter, og i Bøhmen, navnlig i Saaz, en ganske udmærket Humle, hvis Dyrkning i gamle Dage skal være bleven indført i Stedet for den misligere Dyrkning af Vin, og hvilken Avl i det Hele taget i Bøhmen nu holdes for at give i det Mindste et nok saa sikkert Udbytte som Vinbjærgene. Disse Landes rige Produktion gjør, at Bønderne, i det Mindste i de tyske Dele af den bøhmiske Slette, næsten overalt skulle leve, som hvad man i Sverig kalder «bättre folk», hvad vi kalde Folk af Middelklassen. Især frapperes den Fremmede dog ved det betydelige Antal store prægtige Slotte, man her overalt møder. Det er et Forhold,

som staar i Forbindelse med de mange meget store Besiddelser, der her findes, og som vi om et Øjeblik skulle vende tilbage til at tale om. Den talrige Arbejderklasse er imidlertid gennemgaaende meget lavt lønnet og maa derfor ogsaa som oftest nøjes med Kartofler og anden ringe Føde. Mange Arbejdere søge under disse Forhold Fortjeneste andet Steds, og det er fra disse Egne, at de sværthyggede brune Kvinder komme, som man i Wien ser forrette næsten alt svært Arbejde, bære Vand, bære Mursten til Vejrs ved Byggeforetagender o. s. v. Disse Lande have forholdsvis en meget talrig Befolkning. Er dette karakteristisk for alle de Lande, der have en stor Frugtbarhed og en gammel Kultur, og hvor Menneskene ikke saaledes som i England forstaa at søge ud til nye Egne af Jorden? Eller staar dette i Forbindelse med det særegne Forhold, at vi her have en i det Mindste i mange Egne kun meget lidet civiliseret Almue af én Race levende sammen med Herskab og Borgerskab af en anden Folkestamme? Erfaringen viser, at der næppe er Noget, som mere bidrager til at holde en Befolkning nede paa et proletarisk Standpunkt end den skarpe Adskillelse fra de højere Klasser; derved er for en stor Del baade Sporen og Midlet til at hæve sig borte. Adskillige af disse Befolkninger nyde nu næsten heller ikke nogen Undervisning, ja finde undertiden slet ikke noget Skriftsprog, de kunne forstaa. Er det nu disse Forhold, som ere Aarsag til, at Menneskenes Tal her er steget saa stærkt i Forhold til Kapital og Udvikling? Den katholske Religion med dens Mangel paa Folkeoplysning kan bidrage hertil, men kan ikke være den væsentlige Grund; vi finde jo netop i denne Henseende ganske andre Forhold i de lige saa stærkt katholske Alpelande med deres fra gamle

Dage af fri Bondebefolkning. Selv den nyeste Tids stærke Udvikling har ikke i nogen høj Grad formaaet at bringe Lønnen op i disse østrigske Nordvestlande. Men for øvrigt ere Arbejderforholdene her i flere Henseende hensigtsmæssig indrettede. Saaledes bruges navnlig Akkord i et meget stort Omfang og er endogsaa almindelig ved Arbejder, hvor vi slet ikke kjende den; man giver Akkord paa at sprede Gødning, rive Hø, passe Frugttræer o. s. fr. En hel Række karakteristiske Kulturer, saasom Humle, forskellige Oljeplanter, Gemyse, Frugttrædyrkning, visse Træindustrier m. M. forudsætte netop ogsaa paa én Gang en duelig og omhyggelig og tillige en meget rigelig og billig Arbejdsstyrke.

Næsten overalt i Syden indtage Træerne en langt vigtigere Plads i Kulturerne end i de nordligere Lande. Vi kunde fristes til at sige, at de dér i Landvæsenet til Dels fortrænge Kvægavlen og Mejeriet. De kræve mere Varme og kunne med deres dybtgaaende Rødder ogsaa taale mere Tørke end andre Væxter; det er de samme Grunde, hvorfor Græsset, og navnlig det saftige Græs til Malkekvæget, mindre trives i Syden. Enkelte Træer, saasom navnlig Oliventræet, træde endogsaa med deres Frembringelser i den hele Økonomi ligefrem i Stedet for Produkterne af Kvægavlen. Hvad vi her sige om Træerne, gjælder ganske vist især de sydevropæiske Halvøer. Det østrigske Monarki ligger i sin Helhed for nordlig til her at staa i første Række, og visse Dele af det udmærke sig jo endogsaa særlig ved deres rige Kvægavl. Alligevel forbavses den nordiske Betragter ved den Plads, som Træerne allerede her indtage i Økonomien. Strax naar man paa Jærnbanen kommer ind i det nordlige Bøhmen, ser man baade i Elbdalen og ved Moldauen de

ned mod Floderne skraanende Marker beplantede med Rækker af Frugttræer, Kirsebær, Pærer, Æbler, Svesker og Ferskener. Disse Plantninger afgive for Nordboen næsten lige saa mærkeligt et Syn, som de Vinbjerge, med deres Udseende af Kartoffelagre, som man her for første Gang møder, og ere i økonomisk Henseende ogsaa fuldkommen lige saa vigtige som Vinen. De afgive tillige med Stikkelsbær og Ribs en ganske vigtig Udførselsartikel. Andre Dele af Monarkiet udmærke sig til Dels ved andre Træsorter. Krain er berømt for sine Nøddetræer og for sine ægte Kastanier; det udfører friske Æbler og tørret Frugt endogsaa helt over til Afrika; og Sveskerne, som ganske vist navnlig frembringes i saa overordentlig stor Mængde ovre i det ungarske Slavonien, benyttes dog allerede her ikke lidet til en Slags meget yndet Brændevin, «Slivovitz». I de sydligste Dele af Riget dyrkes foruden Morbærtræer i Sydtyrol ogsaa Mandler, Citroner, Oliven samt en stor Mængde Ferskener og Abrikoser. Dalmatien er berømt for sine Likører, saasom for den saakaldte Maraschine, lavet af et Slags Weichseltræ i Forening med andre Frugter og Aromaer. Men her er man jo ganske vist ogsaa helt nede i Syden.

Ingen anden Benyttelse af Jorden indtager dog vel forholdsvis en saa fremtrædende Plads i Østrig som Skovdriften; der er næppe noget andet større Land, der paa en Gang har saa stort et Areal og saa værdifulde Skove. En Tredjedel af al den Jord, der benyttes, er Skov, og en Fjerdedel heraf er atter gammel slagbar Skov, ja umaadelige Strækninger, navnlig i de galitsiske Karpather og i Bukovina, ere endogsaa Urskove, der hidtil næsten slet ikke ere blevne gjorte til Gjenstand for Hugst. Sidste Sommers Udstilling i Wien frembød da ogsaa i Henseende

til Skovdrift særdeles interessante Samlinger, umaadelige Mastetræer, Stammer af de forskjellige Løvtræer af vældigt Omfang, de fuldstændigste Fremstillinger af Træernes Væxt, af skadelige Insekter, alle mulige Redskaber, færdige Varer o. s. fr.; Verden vil næppe saa snart igjen se en saadan forstlig Udstilling. Det er naturligvis Bjærgegnene, der navnlig ere saa rige paa Skov — i nogle Provinser indtage de endogsaa her den aldeles overvejende Del af Jorden — medens andre Landsdele endogsaa mangle Træer. I de lavere Dele af Alpelandene er det navnlig Rødbøgen, der sammensætter Skovene; det er ogsaa den, der bedækker Wienerwald, og Bukovina har faaet sit Navn af dets umaadelige Bøgeskove, ligesom «Røderusland», et af Navnene paa Galitsien, skriver sig fra den Masse røde Sirener eller Druesirener, som der bedækker de afdrevne Skovstrækninger. Hovedmassen af Træbestanden saa vel paa Alperne som paa de andre Bjerge bestaar dog af vor sædvanlige Gran. Ved Siden af den findes ogsaa vor sædvanlige nordiske Fyr, den østrigske Fyr eller Sortfyrren, Bjærgfyr, Ædelgran og højst oppe paa Bjærgene det mægtige og værdifulde, men aftagende Zirbeltræ eller Pinus cembra. Saa er der ogsaa en Del Lærk, der paa Grund af sin store Værdi til Gavnbrug, hvor den voxer paa høj stenet Grund, undertiden betegnes som «Alpernes Eg». Ovre i Galitsien taler man om rød Fyr, men det er den sædvanlige hvide Fyr, der kun der optræder i store Masser som særdeles kjærnefuldt Træ, der af denne Grund kan sættes ved Siden af den bedste Lærk i Varighed. Paa nogle Steder optræder ogsaa Egen i større Masse, saaledes paa den mähriske Slette, hvor den ligesom hos os paa det sydlige Lolland findes som Overskov med den kraftige Bevoxning af

Hassel som Underskov, og hvor den ligeledes ofte er blandet med Ahorn, Alm, Ask eller Popler, saaledes fremdeles i Alpernes sydøstlige Affald, hvor den især inde i Slavonien danner umaadelige Skove. Stilkegen er let spaltelig og anses derfor især for fortrinlig til Staver; Drueegen holdes derimod for at være bedst egnet til Skibsbygning. Ogsaa oppe i Nordvestlandene indtage for øvrigt Naaletræerne den aldeles overvejende Plads og ere navnlig mere og mere komne til at erstatte Bøg og Eg, dels fordi de give større Udbytte, dels fordi de paa udtømt Jordbund ere lettere at bringe frem. I de lave Strækninger ved Donauen og dens Bifloder er der ofte atter en Frodighed af forskellige Pilearter, Hvidpopler, Sortpopler og Bævreasp. I nogle Provinser optræder Avnbøgen lige saa meget som Rødbøgen. Birken findes helst spredt paa magrere Græsgange, skjønt man i visse Distrikter af Ukyndighed har søgt at samle store Bestande ogsaa af denne Træart. Selv Ellen danner undertiden i Alperne sluttede Bestande. Der er i det Hele en ren Uendelighed af de forskjelligste Skovbestande efter Jordbunden, Klimatet og andre forskjellige Forhold. — I nogle Distrikter bestaar hele Skovdriften næsten udelukkende i at benytte Træet; enhver Hugst er næsten et Fremskridt. Mange Steder i Østrig finde vi Træet paa Grund af dets Billighed anvendt paa næsten enhver Maade, til Træhuse, til de samme ødsle Gjærder af Træstammer, som vi kjende fra Sverigs og Norges Skovegne, til Brændsel for Lokomotiverne paa Jærnbanen, i adskillige Byer til at frembringe Gasbelysning o. s. fr. Karakteristisk er det, at Produktionen af Potaske i visse Dele af Monarkiet spiller en meget stor Rolle — det er den

mest extensive Benyttelse, der vel er mulig — at fremdeles en stor Mængde Jærnværker, navnlig i Steiermark og Kärnthén, drives med Trækul. Dog viser Forandringen i Træets Benyttelse og i Træets Værdi nu mod før sig blandt Andet deri, at Kulningen dog er taget meget af, ligesom saaledes ogsaa selv den vældig tiltagende Stad Wien nu bruger mindre Brænde mod før. I en meget stor Del af Rigets Skove kan det dog endnu ikke betale sig at føre Andet bort fra Skovdistrikterne end det værdifuldere Gavntræ; deraf kommer det, at man saa ofte ikke kan komme bort fra det saakaldte «Plänterwirthschaft», hvor man kun hugger det bedste Træ rundt om i Skoven, i Stedet for regelmæssig at drive visse Dele helt af. Det følger ogsaa af denne Træets liden Værdi, at det saa ofte ikke kan betale sig at ofre noget som helst paa nye Kulturer, eller at det i alt Fald kun kan betale sig at kultivere paa den billigste Maade ved Selvbesaaning og af kunstige Kulturer atter først ved at saa. Ovre i Bukovina gjælder det fremfor Alt kun at benytte Skoven. Nede i de sydlige Kystlande er der nu ligefrem kun Spørgsmaal om Skovødelæggelse; uhyre Strækninger ere bevoxede med Bøgepurrer; men hensynsløs Græsning og anden Mangel paa Omhu lade dog Befolkningen i den Grad mangle Træ, at den endogsaa river Rødderne af Kornet sammen paa Marken for at bruge dem til Brændsel; Alt maa her gaa ud paa paa en hvilken som helst Maade at tilvejebringe Skov. I Alpelandene staar man i visse Henseender ikke tilbage; det er Bønderne, som her eje det meste af Skovene, og at de ikke drive den videre intensiv, at de ofte foretrække Græsning og Samling af Strøelse, er ikke sjælden ganske rigtigt efter de bestaaende Afsætningsforhold. I en enkelt Retning finder man vel end-

ogsaa det mest Storartede og Sindrige netop her i Alpe-landene; det er i de mange forskellige Transportindretninger, man her har skabt for Træet, Glidebaner ned ad Bjærgene, Vandveje osv. Tyskerne skulle her have gjort de mest storartede og varige Anlæg, Italienerne være de mest spekulative i det Mindre. I det Hele spiller dette Transportvæsen en ganske anden Rolle i Østrig som vel i alle store Skovlande, end hvad vi kjende fra vore hjemlige Forhold, og Wienerudstillingens utallige Fremstillinger af Flaadeindretninger, transportable Jærnveje og andre lignende Indretninger vare kun et naturligt Udtryk for den overordentlige Vigtighed, et hensigtsmæssigt Transportvæsen her allevegne har. I det Hele er det dog Nordvestlandene, som ere videst i Forstvæsenet; det er her private, men meget store Besiddere, som eje Skovene; halvtredje Tusende Forstmænd ere beskjæftigede her; de have selv indrettet gode Skoler og dannet store Foreninger og ere bekendte for i det Hele at benytte de bedste Fremgangsmaader. Det er f. Ex. saaledes en mährisk Forstmand, som for ikke længe siden har lært Verden, hvorledes man paa sandede Sletter bedst kultiverer med etaarige Fyrreplanter. Her skulle Forstmændene endogsaa være blevne økonomiske, saaledes at de ikke mere tro, at det alene gjælder at producere størst Træmasse paa Arealet, men derimod beregne, ved hvilken Drift den hele i Jord og Træ tilstedeværende Kapital forrenter sig bedst. Her, og navnlig i Bøhmen, finde vi da ogsaa den mest omfattende Benyttelse af Træet til Finnerplader, Resonanstræ, bøjede saakaldte Wienermøbler, Skomagerspaan, Æsker, Sierande, Trætraad til Svovlstikker, Papirmasse o. s. fr. Selv af flere af disse smaa Varesorter udføres der for Millioner. Næsten overalt i de østrigske Lande fabrikeres

der en Mængde Tagspaan, «Schindeln», til Brug i Landet; men det er svære kløvede Spaan, indrettede til at false ind i hinanden paa Siderne, ikke savskaarne, som dem, der i Almindelighed bruges hos os; de ere betydelig kostbarere, men vist nok ogsaa meget varigere end vore. Mellem Østrigs Træprodukter optræder ogsaa Andet end egentlige Trævarer, saaledes bl. A. forskellige Garvestoffer, Ege- og Granbark, Agern og Agernmel samt «Sumach», der tillige bruges som Farvestof — et Stof, som tilberedes af Parykbuskens fine Skud og Blade — saaledes fremdeles Harpix af østrigsk Fyr og venetiansk Terpentin af Lærk. Man skulde tro, at Fabrikationen af Tjæreolje, Terpentin m. M. altid bedst maatte trives helt ude i Skovegnene; men mærkelig nok findes disse Industrier i ikke ubetydeligt Omfang i selve Wiens Forstæder, ligesom lignende Anlæg ovre i Amerika skulle trives lige saa godt lige uden for New York som oppe i Alleghanybjærgene; det maa være, fordi Kunsten her har fuldt saa meget at sige som Raaproduktets Billighed. Den hele Udførsel af grove Trævarer fra Østrig-Ungarn tilsammen er nu i Gjennemsnit en 24 Mill. Rdl. mere værd end Indførslen, medens tidligere denne ofte kunde overstige hin i Værdi. Handelen gaar i Syden især over Venedig og Triest, af hvilke Byer navnlig den sidste indtager en meget fremtrædende Plads i Verdens Træhandel. Det er blandt Andet her, at Købmændenes Driftighed i de sidste Menneskealder har indrettet en hel ny storartet Forretning med Egestaver til de franske Vindistrikter; Træet kommer fra Krain, Slavonien, Kroatien, ja helt inde fra Bosnien og andre tyrkiske Provinser; saa fordelagtig er denne Forretning, at man regner, at den i de ti Aar før 1870 i Gjennemsnit har givet Købmændene en Nettofortjeneste af hele 38 pCt.

Fra Galitsien og Bukovina gaar Træet til Dels ned ad Dnjester, Pruth, Sereth og deres Bifloder til det sorte Hav, dels ad Weichselen med Bug til preussisk Havn som en Del af alt det, der udført herfra kaldes pommersk Træ. Fra Bøhmen gaar meget Træ ned ad Elben, og navnlig udføres naturligvis nu ogsaa meget ad Jærnvejene. — Ligesom det er meget forstandigt af Bønderne, at de hugge deres Skov om, naar Pengene ere dem 6—8 pCt. værd, og Skovens Tilvæxt kun er 4 pCt., saaledes har ogsaa den østrigske Stat handlet rigtig ved under forskellige Former at afhænde sine Skove, der kun forrentede sig slet, medens Statens Gjæld kostede den 8—10 pCt. Saa slet var Domænevæsenets Økonomi, at man har Exempler paa, at det regelmæssig anvendte for 100 Rdl. Træ paa at frembringe for 10 Rdl. Jærn. Og stadig har Staten hugget altfor lidt i store Skove, udmærket sig ved sløv Drift. Nu har Staten kun sine Skove i Salzburg, hvor Halvdelen af Skovarealet hører den til og til Dels anvendes i Forbindelse med Bjærgværkerne, større Strækninger i Tyrol og Vorarlberg, Noget i Galitsien og særdeles Meget i Bukovina. Her bestyrer Staten desuden den umaadelige især af Skove bestaaende Strækning, som tilhører det græsk-katholske Religionsfond; det er omtrent en Tredjedel af hele Landet. Over for de Private har Statens Tilsyn udviklet sig paa en meget forskjellig Maade i Rigets forskjellige Dele. I Tyrol og Vorarlberg er det næsten blevet en hel Bestyrelse ved Statens Embedsmænd. Det kan være rigtigt, at det Offentlige, som Naturforholdene ere paa mange Punkter i Alpelandene, dør endogsaa ligefrem exproprierer adskillige Skove. Det kan ogsaa være rigtigt, at Staten træder meget stærkt til nede i det sydlige Kystland, saa ringe Befolkningens

Udvikling der er, og saa vigtigt det paa den anden Side er, at den hæslige Stenørken der atter bliver forvandlet til Skov. Den største Ulempe omkring i Landene er imidlertid ikke de Privates store Frihed, men derimod dennes Indskrænkning af det Fællesskab, der endnu her i flere Lande indtager saa stor en Plads, saaledes paa Sydkysten og i Tyrol med Vorarlberg, hvor det indtager adskilligt over Halvdelen af Skovlandet, saa vel som i Krain, Bøhmen, Mähren og Schlesien, hvor det ligeledes indtager en stor Plads. Den sletteste Benyttelse, de fleste Ulemper i Skovbruget, som da ogsaa i Agerbruget, synes overalt at være knyttede til dette Forhold.

Noget aldeles Ejendommeligt for Østrig ere de mange store Besiddelser. Det staar i Forbindelse med Landets Natur som Skovland; thi det er især Skovene, der egne sig til Benyttelse i meget store Masser, og det er ogsaa dem, som i Almindelighed udgjøre den vigtigste Bestanddel af de meget store Godser. Vi have set, at Jorden i visse Landskaber næsten overalt bruges af Bønder, i visse Alpelande af rige Selvejere, i andre, navnlig slaviske Lande, af talrige fattige smaa Ejere eller Forpagtere til Hælfen. Men i andre Landsdele finde vi flere og større samlede Godser end vel i noget andet Land i Evropa. I Bøhmen ejer alene Fyrst Schwarzenberg en Tredivtedel af Landet; Fyrst Liechtenstein har i Mähren lignende Besiddelser; Erkehertug Albrecht har umaadelige Godser baade i Schlesien og andensteds; Grev Skarbek har det i Galitsien, Hertugen af Sachsen Koburg-Gotha i Ungarn og i andre Landsdele; ja i Ungarn hørte for ikke mange Aar tilbage, inden Bønderne vare blevne Selvejere, omtrent en Sjettedel af Landet under ti enkelte Familier; Fyrsterne af Esterhazy nævnes endnu som Besiddere af nogle og

halvfemsindstyve Kvadratmil; flere af de andre nævnte Besiddelser gaa op til over tredive Kvadratmil eller til et Areal saa stort som henimod Tusende danske store Gaarde tilsammen. Mange af disse meget store Besiddelser have nu virkelig gjennemgaaende udmærkede Bestyrere, Økonomer og Teknikere af forskjellig Art, og det er til Dels fra dem, at de vigtigste Fremskridt i Landbruget stadig udgaa. Kun klager man undertiden over, at der ogsaa her i nogle Tilfælde i Stedet for Økonomer og særlige Fagmænd til Administratorer vælges Jurister, som bestyre efter Akter og Former mere end efter Bedrifternes Tarv. Det er indlysende, at de store Besiddelser have naturlige Fortrin, hvor det gjælder store samlede Anlæg, som Kanaler, Jærnveje eller andre Samfærdselsmidler. Ogsaa større Bjærgværksforetagender, Sukkerfabrikker eller andre store industrielle Anlæg, have de store Besiddere lettere end andre Privatmænd kunnet sætte i Gang. Især have de dog som sagt store Skove — de store Besiddelser ligge næsten allevegne i de særlige Skovlande, hvad der ogsaa gør deres store Udstrækning lettere forklarlig — og de smukke særlige Udstillinger, som flere af disse Fyrster havde ladet foranstalte i Wien, frembød da ogsaa, navnlig i Retning af Skovvæsen, særdeles interessante Ting. Ogsaa flere andre landøkonomiske Erhverv finde imidlertid her deres bedste Støtte. Saaledes er naturligvis frem for Alt Hesteopdrættet fortrinlig knyttet til de store Ejendomme. Østrig staar her meget højt, navnlig hvad de lette Heste angaar, og det udfører da ogsaa et betydeligt Antal Heste, i det blandt Andet flere andre Stater ere saa forstandige at søge deres Kavalleriheste her, hvor tørre, højtliggende Græsgange og andre naturlige Forhold egne sig for Opdræt af lette

Heste, hellere end at købe kostbarere eller slettere Heste inden for eget Statsomraade. Ogsaa for Kvæg- og Faareavl have i det Hele de større Gaardes Besiddere udrettet Betydeligt. De have af Kvæg i Almindelighed indført enten Kvæg af Alperacerne eller Kvæg af hollandsk Race eller af engelsk Korthornsrace; snart har det været gjort med Held, snart har Krydsningerne her som andensteds været udførte uden tilbørlig Plan eller uden Understøttelse i tilsvarende Hold. Her som andensteds ere i de senere Aar med Uldprisernes Dalen de finuldede Faar tagne af i Tal. Man har, hvad vi ogsaa kjende hos os, nu ofte ikke uden Held krydset Merinos med Southdown. Saa have mange store Besiddere nu endelig gjort Meget for Vinavlens Udvikling, saaledes som f. Ex. Fyrst Windischgrätz i Bøhmen og mange Andre. Eller de have foretaget omfattende Plantninger, og det er blandt Andet ikke uinteressant at læse Beskrivelserne af, hvorledes flere store Besiddere have forvandlet øde Egne til store Herregaarde regelmæssig inddelte ved Plantninger af Akacier, askebladet Ahorn eller andre Træer. En stor Del af de store Gaarde, der høre til disse Besiddelser, drives endnu ved Forvaltere for Ejerens egen Regning, hvad der kan være rigtigt nok, hvor den almindelige Udvikling staar langt tilbage. Dog har man i den nyere Tid næsten alle vegne med Fordel indført delvis Bortforpagtning, og man vilde sandsynligvis i mange Tilfælde have endnu større Fordel af Salg.

Vi have allerede før bemærket, at den østrigske Stat selv, hvad Skovene angaar, endnu kun i visse Egne har betydelige Besiddelser tilbage; den har i det Hele afhændet sine Domæner. Det er da ikke som Ejer, at Staten nu her udøver Indflydelse paa Agerbruget. At den

har paalagt haarde Skatter, kan i det Mindste ikke nævnes som nogen gavnlig Indflydelse fra Statens Side. At det Offentlige, saa lidet udviklede som Forholdene ere i flere af Landsdelene, endnu her i flere Retninger kan udøve en ikke ubetydelig heldig Indflydelse, følger imidlertid af sig selv. Sikkert er man ofte her gaaet for vidt, og sikkert har Østrigs tyske bureaukratiske Centralisation med sin til Dels mindre gode Embedsstand ofte her endogsaa været særdeles uheldig. Det var i Østrig som andensteds især i sidste Del af forrige Aarhundrede, at Staten med faderlig Forsorg vilde tage sig af den økonomiske Udvikling. Vi kunne nu naturligvis ikke uden at smile læse om, hvorledes det i Josef den Andens Tid blev paalagt Præsterne fra Prædikestolen af at raade Bønderne fra at drive deres Kreaturer for varme til Vands o. s. fr. Men man har dog i Meget gjort hin Tids humane Bestræbelser Uret. Som Udviklingen var, var det ofte nyttigt, hvad der blev gjort. Og jeg for min Del har ikke uden Interesse staaet og betragtet den Plov, hvormed Kejser Josef egenhændig pløjede for at hædre Agerbruget. For os synes det ganske vist utilladelig faderligt, at der endnu findes saadanne Bestemmelser som f. Ex., at man kun med Øvrighedens Tilladelse maa benytte en Hingst til Tillæg, eller at det i flere Provinser i Optrættets Interesse er aldeles forbudt Beboerne at slagte Spædekælve osv. Ganske vist er der i det Hele tilvejebragt heldige Resultater ved den omfattende Lovgivning, hvormed Staten har befriet Bønderne fra det Afhængighedsforhold over for Godsejerne, hvori de i de fleste østrigske Lande ligesom andensteds navnlig i Løbet af det 16de Aarhundrede vare nedsunkne. Dog er det absolutistiske

Østrig saa vel i Josef den Andens Tid som i 1848 og følgende Aar netop her et fremtrædende Exempel paa mislig revolutionær Fremgangsmaade, der vel navnlig kulminerede i Galitsien, hvor man en Tid lang ligefrem lagde an paa at sætte navnlig de ruthenske Bønder op imod den polske Adel. Flere af Reformerne bleve slet gennemførte, og allerede Frihedens og Selvejendommens pludselige Indførelse bidrog ofte til, at den blev mindre vel benyttet af Bønderne. Godsejerne fik i flere Tilfælde ingen eller kun utilstrækkelig Erstatning, og at de paa en Gang i Stedet for Godsbesiddelsen og dertil knyttede Rettigheder fik Kapitaler disponible til at sætte i Aktieselskaber og andre industrielle Foretagender, var i det Mindste ikke noget ublandet Gode. At det nuværende liberale konstitutionelle Østrig ikke gjør sig skyldig i slige Misgreb, er en Selvfølge.

I den korte Omtale af Østrigs Agerbrug og Landboforhold, vi nu have tilendebragt, have vi ikke særlig talt om de ungarske Lande. De ere ikke beskrevne i det Værk, hvis Titel vi have anført som Overskrift, og hvorfra vi ogsaa have hentet vor bedste Kundskab. Det er et Værk, udarbejdet med stor Omhu, med tysk Grundighed udstyret med en Mængde Tal og Tabeller, oprindelig forfattet paa offentlig Foranstaltning i Anledning af den tyske Landmandsforsamling i Wien i 1868; det er nu i Anledning af Verdensudstillingen af de to nævnte Mænd omarbejdet og udvidet, men paa samme Tid paa Grund af de forandrede statsretlige Forhold indskrænket til kun at angaa den ene Halvdel af det østrigske Monarki, for hvilken Rigsraadet er Repræsentation. Ungarn og de dertil hørende Lande frembyde nu ogsaa i flere Henseender

ganske særlige Forhold. Særlig Interesse er saa meget mere knyttet til dem, som det især er her, vi finde den ejendommelige Møden af Evropa og Orienten, som hører til noget af det Mærkeligste i dette store østlige Monarki. Mulig vi senere faa Lejlighed til nærmere at omtale disse mindre vel kjendte, i den nyeste Tid ikke liden Forandring undergaaede ungarske Lande.

L
S
Na
Fje
del
fly
tion
gje
sen
ma
kjø
der
don
hva
nat
Alt
var
Dili
sult
for
rika

Staternes Gjæld.

Efter **Baxter**: The Recent Progress of National Debts.

I. Indledning. — Statsgjældens Forøgelse i den senere Tid.

Statsgjælden er en af Statistikken vigtigste Gjenstande. Næsten enhver Stat har stiftet Gjæld, og i det sidste Fjerdedels Aarhundrede har Statsgjælden været i en umaadelig Udvikling og naaet en kolossal Størrelse. Dens Indflydelse paa Beskatningen, paa Handelen og paa Nationernes Velstand er betydningsfuld og vil blive følt gennem mange Generationer. Ingen Institution i de senere Aar har voxet hurtigere, passeret igennem saa mange forskellige Stadier og bibragt saa mange dyrekjøbte Erfaringer som den. Lad os da forsøge at følge den paa dens Udvikling og uddrage nogle af de Lærdomme, som denne Udvikling giver os med Hensyn til, hvad der er klog Anbringelse af Penge, og hvad der er national Pligt.

En ny Serie af Staternes Gjæld daterer sig fra 1848. Alt forud for den Tid tilhører det gamle Regimente. De vare for den største Del kontraherede i Sejlskibenes, Diligencernes og Tegn-Telegrafernes Dage, de vare Resultatet af hint første store Udbrud af Demokratiet, der for henimod et Aarhundrede siden brød frem over Amerika og Evropa; som i Evropa nedsænkedes i et militært

Despoti for til Slutning at udslukkes under de gjenoplivede Monarkier.

Den anden Serie af Staternes Gjæld begyndte med den ny Kamp mellem Demokratiet og Militærherredømmerne, i Jærnbannerne, Dampskibenes og den elektriske Telegrafs Tid; samtidig begyndte Rigdommene at opdynges, og den ny Tid udbredte for Regeringernes Øjne en hidtil ukjendt Lethed og Fristelse til at betræde den brede og glatte Skraaplan, hvis Konsekvenser ere beskrevne i det gamle Distikon:

•He that goes a borrowing
Goes a sorrowing.•

Jeg vilde gjerne have kunnet meddele en Tabel over den aarlige Tilvæxt i Staternes Gjæld fra 1848 til Nutiden; men jeg har fundet, at det var en Umulighed at faa paalidelige Data. Næsten al Statsgjælds-Statistik er kun tilnærmelsesvis rigtig og langt fra at være nøjagtig paa alle Punkter. England og de Forenede Stater meddele en omhyggelig udarbejdet aarlig eller endog maanedlig Opgjørelse af Gjælden; men andre Nationer*) ere langt mere ligegyldige, og overlade Folk at skaffe sig Underretning som de bedst kunne fra alle Slags uavtoriserede Kilder, i hvilke alle de forskjellige Arter af Gjæld, Garantier for Jærnbaner og andre offentlige Arbejder o. s. v. ofte ere blandede sammen i en forvirret Masse, i hvilken det ikke er til at finde Rede. Vi kunne derfor kun meddele Talstørrelser, der give en tilnærmelsesvis rigtig Forestilling om Statslaanenes Fremvæxt.

*) For Danmarks Vedkommende offentliggjør det statistiske Bureau hvert Aar en Oversigt over Statens hele Status (Sammendrag af statistiske Oplysninger Nr. 1 til 6).

Den samlede Sum af Staternes Gjæld var

i 1848 omtrent . . . 1,700,000,000 L. St.

1873 — . . . 4,680,000,000 —

altsaa en Forøgelse i 25 Aar af 2,980,000,000 —

en Forøgelse, der omtrent er dobbelt saa stor som den oprindelige Gjæld.

Men Tilvæxtens Hurtighed var i høj Grad forskjellig før og efter 1860.

Indtil 1860 var det hovedsagelig Evropa, der laante; det var

Revolutionen i 1848,

Krimkrigen i 1854,

den italienske Krig i 1859,

som foraarsagede den største Del af Laanene. Men de Summer, der laantes, løb i Alt ikke op til mere end i Gjennemsnit

fra 1848—1854 . . . 20,000,000 L. St. aarlig

— 1855—1860 . . . 50,000,000 — —

Efter 1860 var det følgende store Krige:

Den amerikanske Borgerkrig 1861—65,

den preussisk-østrigske Krig 1866,

den fransk-tyske Krig 1870,

som gav Anledning til umaadelige Laan saa vel i Evropa, som i Amerika. En sand Laane-Epidemi rasede i dette Tidsrum over hele Jordkloden. Kapital opdyngedes saa hurtig og Kapitalisterne vare saa beredvillige og ivrige med at tilbyde Laan, at alle baade civiliserede og uciviliserede Stater strømmede til for at laane. Rusland, Øst-rig og Frankrig vare uafbrudt beskjæftigede med at kontrahere nye Laan. De sydevropæiske Stater Portugal,

Spanien, Italien og Tyrkiet forøgede deres Gjæld efter en stor Maalestok. Ægypten begyndte at efterligne Tyrkiet. De Forenede Stater skabte ved 5 Aars Laanen deres umaadelige Gjæld. Mejico og alle de spanske og portugisiske Stater i Sydamerika fór flokkevis til Pengemarkedet. Avstralien og Ny Zeeland laante i stor Udstrækning til forskellige offentlige Arbejder. Nogle af Staterne laante for at føre Krig, andre for at bygge Jærnbaner — men laane gjorde de alle.

Staternes Gjæld voxede fra 1861 til 1873 med i Gjennemsnit

200,000,000 L. St. aarlig.

Dersom dette Gjennemsnit holdes endnu i de næste 25 Aar, saa vil den samlede Statsgjæld atter blive fordoblet og vil inden Aarhundredets Slutning naa en Størrelse af

10,000,000,000 L. St.

Den aarlige Byrde af en saadan Gjæld, beregnet til 5 pCt., vil blive 500,000,000 L. St., en Sum, der er lige saa stor som alle Evropas og Nordamerikas Staters samlede Indtægt.

Saaledes er det muligt, at Statsgjælden vil voxe, men hvorledes er det rimeligt, at den vil voxe? Skal vi se Statsgjælden voxe med en bestandig voxende Hastighed ligesom Befolkningen eller Kulforbruget? eller er der Grund til at antage, at Laanevæsenet paa Grund af en Fremgang i Nationernes Klogskab og en Tilbagegang i deres Kredit vil gaa frem efter et aftagende Forhold? Lad os nøjere undersøge de enkelte Staters Gjæld og Kredit, for nærmere at kunne bestemme de Byrder, der hvile paa dem, og de Midler, de have til at bære dem med.

II. Klassificering af Statsgjælden.

Statsgjælden begynder næsten altid paa samme Maade. En extraordinær Udgift er nødvendig, i Almindelighed i Anledning af en Krig, men undertiden ogsaa til et Fredens Arbejde; Udgiften vilde tynge haardt paa de løbende Indtægter, og man tyr til et Laan. Den extraordinære Udgift vedvarer gennem adskillige Aar og nødsager til atter at gjøre Laan, der stiftes paa haardere Betingelser. Til sidst hører den da op, men den har bevirket, at Statsudgifterne vedvarende ere betydelig forøgede, dels ved Laanenes Renter, dels paa Grund af den Opsvulmen af Statens og Nationens Udgifter, som laante Penge altid frembringe. En Stat der er i kraftig Udvikling, vil nu forøge Skatterne for derved at kunne forebygge, at Gjælden vedvarende voxer, og for endog at kunne skaffe et Overskud til Veje, der kan anvendes til at afbetale paa Gjælden. Statens Kredit stiger, og Staten er i Stand til at holde Renten nede i Niveau med den sædvanlige Rente for aldeles sikre Laan der i Landet, og i det Hele bære sin Gjældsbyrde paa den for den bekvemmeste Maade, selv om ogsaa Gjælden er stor og muligen, saaledes som Tilfældet var i forrige Aarhundrede med Holland, leder til, at Staten lider Tab i sin Handel og i sin politiske Magt. Men en Stat, der er i Tilbagegang eller har en svag Regering, lader Deficitet blive ved og dækker de ordinære Udgifter ved Laan; dens Finanser komme stadig i større og større Forlegenhed og den nødsages til at laane til højere Rente. Naar Skatterne blive højere, end Nationen kan bære dem, saa stopper Kreditten; maaske følger der saa en politisk Rystelse, og Statsgjælden forsvinder i Statsbankerotten.

Man maa af denne Grund omhyggelig dele Staterne i 4 forskellige Klasser.

1) De økonomiske Stater, hvis Gjæld voxer langsommere end deres Hjælpemidler.

2) De kraftig laanende Stater, som laane efter en stor Maalestok, men dog ikke mere, end hvad der svarer til deres Hjælpemidler.

3) De for stærkt laanende Stater, hvis Gjæld er stor og vedblivende voxer hurtigere end deres Hjælpemidler.

4) De bankerotte Stater.

De efterfølgende Tabeller ere udarbejdede paa den Maade, at jeg har klassificeret de forskellige Stater efter deres Kredit paa Verdenspengemarkedet, og udmaalt denne efter den Rente, der faas ved at købe deres Papirer. Tabellerne vise ligeledes Forøgelsen i Gjælden siden 1848. Det forekommer mig at være den rigtigste og eneste praktiske Maade at klassificere Staterne paa, at rette sig efter Forholdet mellem Papirernes Rente og deres Markedspris; thi dette er i det Hele og Store set i Virkeligheden ikke andet end den Dom, som Verdens Pengemarked har afsagt om de forskellige Slags Statspapirer.

En almindelig anvendt Maade at bestemme Statsgjælden paa, er at beregne Størrelsen af den aarlige Udgift den medfører pr. Individ af Befolkningen; denne Byrde varierer fra 8 d. pr. Individ i britisk i Østindien til 15 sh. 6 d. pr. Individ i Storbritannien og Ireland. Men denne Fremgangsmaade giver kun en meget lille virkelig Underretning om Gjældens Sikkerhed og om det Tryk, som den udøver, thi 8 d. pr. Individ i Indien er en langt tungere Byrde i Forhold til Befolkningens Evne, end 15 sh. 6 d. er i England.

En anden almindelig brugt Fremgangsmaade er at sammenligne den aarlige Udgift, som Gjælden foraarsager, med Statsindtægterne. Men dette er ofte vildledende. Den aarlige Byrde af den franske Statsgjæld er nu f. Ex. omtrent 32,000,000 L. St., hvilket er omtrent $\frac{1}{3}$ af de franske Statsindtægter, 100,000,000 L. St. Dette Resultat ser bedre ud, end det man kommer til for Englands Vedkommende, thi den engelske Gjæld foraarsager en aarlig Byrde af 24,000,000 L. St. og Statsindtægterne ere kun 70,000,000 L. St.; og dog er i Virkeligheden Frankrigs finansielle Stilling langt værre end Englands. Eller hvis f. Ex. Frankrig reducerede sine Udgifter, saa at Budgettet sank til 70,000,000 L. St., saa vilde det altsaa bevirke, at Halvdelen af Indtægterne medgik til Statsgjældens Forrentning og altsaa se ud som en Tilbagegang, hvilket jo vilde være en stor Fejltagelse. Vilde man benytte nogen af disse to Fremgangsmaader, maatte der i alt Fald tages en Mængde andre Forhold med i Betragtning. Jeg har derfor foretrukket at benytte den oven for angivne Maade. Staterne falde naturligen i 4 Afdelinger efter Størrelsen af den Rente, som deres Papirer give den, som kjøber dem.

- 1) Stater med lav Rente : 3 og 4 pCt.
- 2) Stater med moderat Rente : 5 til $6\frac{1}{2}$ pCt.
- 3) Stater med høj Rente : $6\frac{1}{2}$ til 10 pCt.
- 4) Stater med overdreven høj Rente : over 10 pCt.

Den første og anden af disse Klasser svarer til de to første af de oven for omtalte Klasser af Stater, men den 3dje og 4de ere ikke nødvendigvis «for stærkt laanende» eller «bankerotte».

Tab. I. Lav Rente.

Staterne.	Gjældens Størrelse.		Rente af Børs- prisen.
	1848.	1873.	
3 og 4 pCt. Staterne.	L. St.	L. St.	pCt.
Storbritannien og Irland .	820,000,000	785,000,000	3 ¹ / ₄
Danmark	11,225,000	12,747,000 ¹⁾	4
Holland	102,460,000	80,500,000 ¹⁾	4
Belgien	17,500,000	36,000,000 ¹⁾	4
Tysklands Stater	40,000,000	146,000,000 ¹⁾	4
Indien	50,000,000	130,000,000 ¹⁾	4,2
Canada	6,000,000	22,800,000 ¹⁾	4,6
Avstralien (Victoria, Ny Syd Wales, Queensland, Syd Avstralien, Tasminien, Ny Zeeland)	"	39,400,000 ¹⁾	4,6
Sverig	600,000	6,700,000 ¹⁾	4,9
	1,047,785,000	1,259,147,000	

Disse ere de velstaaende og økonomiske Stater, der afbetale paa deres Gjæld og laane kun forholdsvis lidt.

Tab. II. Moderat Rente.

Staterne.	Gjældens Størrelse.		Rente af Børs- prisen.
	1848.	1873.	
5 til 6¹/₂ pCt. Staterne.	L. St.	L. St.	pCt.
Marokko	"	500,000 ¹⁾	5
De Forenede Stater i Nord- amerika	48,000,000	{ 448,000,000 78,000,000 ¹⁾ }	5,1
Brasilien	7,000,000	63,000,000 ¹⁾	5,1
Rusland	100,000,000	345,000,000 ¹⁾	5,3
Frankrig	182,000,000	900,000,000	5,3
Natal, Kap-Kolonien, Mau- ritius og Sejløn	"	4,020,000 ¹⁾	5,1
Chile	1,750,000	10,300,000 ¹⁾	5,7
Den argentiske Republik .	2,150,000	16,300,000 ¹⁾	6,3
	340,900,000	1,865,120,000	

Disse ere de stærkt laanende Stater, som have rige Hjælpekilder og god Kredit paa Pengemarkedet.

¹⁾ En Del af denne Gjæld er Jærnbane-gjæld. I Alt er der hertil anvendt omtrent 500,000,000 L. St.

Tabel III. Høj Rente.

Staterne.	Gjældens Størrelse.		Rente af Børs- prisen.
	1848.	1873.	
6½ og 7 pCt. Staterne.	L. St.	L. St.	pCt.
Portugal	17,000,000	69,200,000 ¹⁾	6,7
Japan	"	8,645,000 ¹⁾	6,8
Ungarn	"	17,570,000 ¹⁾	7,0
Østrig	125,000,000	320,000,000 ¹⁾	7,5
Columbia	"	9,460,000 ¹⁾	7,4
Rumænien	"	12,900,000 ¹⁾	7,8
	142,000,000	437,775,000	
8 til 10 pCt. Staterne.			
Uruguay	"	8,000,000 ¹⁾	8
Italien	30,000,000	365,000,000 ¹⁾	8,2
Cuba	550,000	1,790,000 ¹⁾	8,2
Ægypten	"	75,000,000 ¹⁾	9
Peru	2,500,000	38,000,000 ¹⁾	9,7
Ecuador	2,800,000	3,270,000 ²⁾	10
Tyrkiet	"	129,000,000 ¹⁾	10,7
	35,850,000	620,060,000	

Disse ere de Stater, hvis Udgifter overskride deres Indtægter eller som af andre Grunde ere usikre for Laangiverne.

Tab. IV. Overdreven høj Rente.

Staterne.	Gjældens Størrelse.		Rente af Børs- prisen.
	1848.	1873.	
	L. St.	L. St.	pCt.
Guatemala	"	1,200,000	14,5
Bolivia	"	1,700,000 ¹⁾	15
Spanien	113,000,000	373,000,000 ²⁾	16,5
Mejico	10,000,000	79,000,000 ²⁾	17,5
Costa Rica	"	3,400,000	22
Paraguay	"	3,000,000	25
Venezuela	"	16,700,000 ²⁾	25
St. Domingo	"	750,000 ²⁾	"
Grækenland	10,000,000	12,000,000 ²⁾	33
Honduras	"	6,000,000 ²⁾	66
	133,000,000	496,750,000	

Disse ere de Stater, hvis Regeringer og Finansvæsen mangle al Fasthed, som true med at blive eller virkelig ere bankerotte.

¹⁾ Disse Stater have anvendt en Del af Gjælden til at bygge Jærnbaner for eller til andre offentlige Arbejder. I Alt er til saadanne Øjemed stiftet 500,000,000 L. St. Gjæld.

²⁾ Disse Stater betale ikke Renter af deres Gjæld.

III. Kredit og Mangel paa Kredit; deres geografiske Fordeling.

1) Hvad der allerførst springer En i Øjnene, naar man betragter de foranstaaende Tabeller, er den mærkværdige Forskjellighed i den Rente, Papirerne give. Den varierer gennem de fineste Gradationer fra den yderste Tillid til den yderste Mistillid, fra $3\frac{1}{4}$ pCt. for den størst mulige Sikkerhed for at faa sine Penge, Englands og Danmarks Statspapirer, til nominelt 33 og 66 pCt. for den størst mulige Sikkerhed for ikke at faa sine Penge igjen, Grækenlands og Honduras Papirer. Det var Hertugen af Wellingtons Yndlingsmaxime, at høj Rente betyder slet Sikkerhed. Her vilde han have kunnet se denne Maxime, eller rettere dens Modsætning, at slet Sikkerhed fordrer høj Rente, anvendt paa den mest fuldendte Maade ved den Fastsættelse af Kurserne, der daglig finder Sted paa Verdens Fondsbørs. Her er absolut sikre Anbringelser for Penge til lav Rente, for de forsigtigste af Alle, der anbringe Penge — Værger; og her er en Mangfoldighed af usikre Maader at anbringe paa til behagelig Afbenyttelse for de mest uforsigtige og mest ubetænksomme af Alle, der anbringe Penge — Gejstlige og Enker.

2) Hvad man dernæst maa lægge Mærke til, er Tillidens og Mistillidens geografiske Fordeling. Den er saa ensformig og regelmæssig, at den kunde fremstilles paa et Kort, hvor de forskellige Grader af Kredit fremstilles som forskjellig farvede Zoner grupperede om Kredittens Centrum London.

Landene med lav Rente ligge alle i Nord og tilhøre den germaniske Race, saaledes England, Danmark, Holland, Belgien, Tyskland, Sverig og Canada; der er kun én stor Undtagelse fra denne Regel om Beliggenheden i

Nord, det er de engelske Kolonier — hvor disse end ere beliggende, ved Nordpolen, ved Ækvator eller ved Antipoderne, overalt opretholde de samme gode Kredit som deres Moderland.

Landene med den moderate Rente ere de tre store Stater, et Kejserdømme og to Republikker, som ligge nærmest ved den nordlige Zone med lav Rente — Rusland, Frankrig og de Forenede Stater —, samt et Kejserdømme og to Republikker — Brasilien, Chile og den argentiske Konføderation i Sydamerikas mere tempererede Egne.

Landene med høj Rente ere for det Første Central-evropas Stater, Ungarn, Østrig og Rumænien med «Udliggerne» Portugal, Japan og Columbia, hvis Rente dog er forholdsvis mindre høj; for det Andet følgende Stater med betydelig højere Rente: Sydevropas Stater Italien og Tyrkiet med dets Sydland Ægypten, samt Sydamerikas Stater Uruguay, Cuba, Peru og Ecuador.

De Lande, hvis Rente er overdreven høj eller som slet ikke betale Renten af deres Gjæld, ere de sydevropæiske Stater Spanien og Grækenland samt en hel Sværm af spansk-amerikanske Kolonier i Nærheden af Ækvator.

Forbindelsen mellem et tempereret Klima og god Statshusholdning og mellem et hedt Klima og letfærdig Finanspolitik er tydelig. Rentefoden stiger sammen med Thermometret.

3) Lad os dernæst betragte Forøgelsen i Statsgjælden. Ved de Stater, der have den lave Rentefod, finde vi en Formindskelse i Statsgjælden — i England i Sammenligning med 1848, i Danmark, Holland, Belgien og det tyske Kejserrige i Sammenligning med senere Tidspunkter. I de britiske Kolonier er der blevet optagen betydelige Laan

til derfor at udføre forskellige offentlige Arbejder, men disse Arbejder have i høj Grad bidraget til at fremme Koloniernes Velfærd. Kun Indien har gjort store Laan i krigerisk Øjemed.

Landene med den moderate Rentefod have forøget deres Gjæld i en enorm Grad; Rusland, Frankrig og de Forenede Stater, ligesom ogsaa Brasilien, Chile og den argentinske Republik har siden 1848 forøget deres Gjæld til det 5-Dobbelte. Det er kun de umaadelige Hjælpekilder, som de ere i Besiddelse af, der have gjort det muligt for de tre førstnævnte Stater at holde Renten for deres Krigslaan nede til den forholdsvis moderate Størrelse. I den sydlige Zone har Østrigs og dets Nabolandes Krige svækket Kreditten og forøget Gjælden til det 3-Dobbelte. I Italien, Tyrkiet og Ægypten har vedvarende Deficiter og Laan forøget til næsten det 20-Dobbelte den lille Gjæld, som disse Stater havde før 1848, og bragt dem til Randen af Afgrunden. I de bankerotte Stater, Spanien og dets Kolonier, er Gjælden voxet til det 3-Dobbelte, og at den ikke er voxet mere skyldes udelukkende, at Ingen mere har villet laane dem Noget.

En anden Klassifikation vil bedre vise, hvor meget Statsgjælden er forøget. To Tredjedele af Forøgelsen kommer paa 6 store Stater:

Frankrig, de Forenede Stater, Rusland og Spanien, hvis samlede

Statsgjæld siden 1848 er voxet fra 600,000,000 L. St. til. 2,800,000,000 —

Hvilket bliver en Gjennemsnitsfor-

øgelse for hver Stat af. 375,000,000 —

Største Delen, af hvad der bliver tilbage af Forøgelsen, kommer paa 6 mindre Stater:

Tyrkiet, Ægypten, Portugal, Brasilien,

Peru og Mejico, hvis Gjæld siden

1848 er voxet fra 36,000,000 L. St.

til 433,000,000 —

Hvilket bliver i Gjennemsnit for hver

Stat 66,000,000 —

IV. Publikums Gevinst og Tab paa de offentlige Laan til de nuværende Priser.

Hvilken Gevinst eller hvilket Tab har Publikum haft paa denne store Masse af Laan, naar man gaar ud fra de nuværende Priser? Dette er et Forretningsspørgsmaal, som særlig interesserer en Nation af Laangivere som Engländerne. Det er et Spørgsmaal, som er vanskeligt at besvare nøjagtig, fordi man i mange Tilfælde ikke kan faa nøjagtige Oplysninger, og fordi i andre Tilfælde den store Mangfoldighed af Laan, der er udstedt til forskjellige Priser, gjør det meget vanskelig at beregne Gjennemsnittet.

Forskjellighederne i Englands, Hollands og Belgiens funderede Gjæld ere kun smaa og skyldes snarere Forandringer paa Pengemarkedet end Forandringer i Papirernes egen indre Værdi. Om de tyske Statspapirer findes ikke tilgængelige Oplysninger. For Frankrigs Vedkommende bliver det Fald, som den tyske Krig foraarsagede i de gamle 3 pCt.s Rentes fra 67 til 57 omtrent opvejet ved den Stigning af 9 pCt., der siden Krigen har fundet Sted i de 5 pCt.s. For de Forenede Staters Vedkommende, tror jeg, at 20 pCt. er et passende Gjennemsnit

for deres Statspapirers Stigen siden Krigen. For Indien ere Forholdene lige saa vanskelige at bestemme. De ægyptiske Papirers Kurs er nu omtrent den samme som den, til hvilken de bleve udstedte.

Følgende Tabel giver en tilnærmelsesvis rigtig Fremstilling af Bevægelsen:

Forøgelsen i Papirernes Værdi.

1) Stater med lav Rente: Papirernes Værdistigning.

Danmark	2,000,000 L. St.
Indien	13,000,000 —
Canada	1,000,000 —
Avstralien	4,000,000 —
Sverig	1,500,000 —

2) Stater med moderat Rente:

Brasilien	3,000,000 —
Rusland	34,000,000 —
Natal etc.	400,000 —
De Forenede Stater . .	90,000,000 —
Chile	2,000,000 —
Den argentinske Republik	3,300,000 —

3) Stater med høj Rente:

Japan	800,000 —
Rumænien	1,300,000 —

Samlet Værdiforøgelse 156,000,000 L. St.

Dette er en Stigning i Værdi, altsaa en Gevinst for Publikum af omtrent 13 pCt. paa de 1200 Millioner L. St. Gjæld, der falde paa de Stater, som ere anførte i Tabellen; det har været en meget væsentlig Fordel for Laangiverne, og desuden maa det bemærkes, at England,

Holland, Belgien, Tyskland og Frankrig ere ladte ude af Betragtningen. Men Tabet har været endnu større.

Tilbagegang i Papirernes Værdi.

3) Stater med høj Rente: Papirernes Tab i Værdi.

Portugal	2,800,000 L. St.
Ungarn	1,600,000 —
Østrig	19,000,000 —
Columbia	500,000 —
Italien	36,000,000 —
Cuba	180,000 —
Peru	12,500,000 —
Tyrkiet	10,000,000 —

4) Stater med overdreven høj

Rente:

Guatemala	360,000 —
Bolivia	500,000 —
Spanien	93,000,000 —
Mejico	40,000,000 —
Costa Rica	1,200,000 —
Paraguay	1,500,000 —
Venezuela	5,300,000 —
San Domingo	370,000 —
Grækenland	6,000,000 —
Honduras	4,200,000 —

Samlet Tab 235,000,000 L. St.

Denne Tilbagegang, dette Tab udgjør 16 pCt. af de 1457 Millioner Gjæld, Tabellen vedrører; der findes paa denne Fortegnelse anført alle Stater med høj og overdreven høj Rente med Undtagelse af Japan, Rumænien og Ægypten.

Saaledes synes altsaa Resultatet af at have laant Staterne Penge at have været for Laangiverne som et Hele en Gevinst af omtrent 156,000,000 L. St. og et Tab af 235,000,000 L. St., det bliver altsaa et rent Tab af 80,000,000 L. St.. Tabene fordele sig paa en større Sum (1450,000,000 L. St.) end Gevinsterne (1200,000,000 L. St.) og udgjøre tillige en større pCt. af denne Sum, 16 pCt. mod 13 pCt.

Det er værdt at mærke sig, at Værdiforøgelsen falder næsten udelukkende paa de Papirer, der give en lav eller dog moderat Rente, og Tabene næsten udelukkende paa de Papirer, der give en høj eller overdreven høj Rente. Dette er et nyt Bevis paa, at det er klogest at sætte Penge i Papirer med lavere Rente, der ere udstedte af velhavende Stater med fast Regering. Det viser, at det er en god Forretning at laane kraftige og paalidelige Stater mod moderat Rente, fordi disses Papirer, saa snart Staten kommer ud af sin uforudsete Forlegenhed og hører op med at laane, sikkert ville stige i Pris. Det viser ogsaa, at det er en daarlig Forretning at laane til svage og upaalidelige Stater, fordi saadanne Stater rimeligvis ville blive ved med at laane, og deres Papirer vedblivende falde i Kurs paa Markedet.

V. Statsgjældens sandsynlige Fremtid.

Foran er udviklet Statsgjældens Forøgelse og Stilling i den senere Tid. Hvorledes er det nu rimeligt, at dens Fremtid vil blive?

1. Det er umuligt ikke at nære Frygt for, at den Mangel paa Evne eller Vilje til at opfylde sine Forpligtelser, som Spanien, Grækenland og saa mange spanske Kolonier have vist med Hensyn til deres Gjæld, der løber

op til en samlet Sum af 500,000,000 L. St., at den ogsaa skal vise sig hos nogle af de Stater, som komme efter hine i Henseende til høj Rente og lav Kurs, de nemlig, som danne den anden Afdeling paa Tab. III og hvis samlede Gjæld løber op til 600,000,000 L. St. De fleste af dem ere Stater, hvis Udgifter i høj Grad overstige deres Indtægter, og som for at skaffe Balance til Veje og betale deres Renter ere nødte til stadig at ty til nye Laan. Hvorfor blive Staterne ved at laane i Stedet for at indskrænke deres Udgifter? Vi kunne tilgive Tyrkiet og Ægypten og Peru, at de vedblive med en saadan kortsynet og halvciviliseret Politik; men hvorfor vedbliver Italien, der dog ikke i Indsigt og Dygtighed staar tilbage for nogen anden Nation, hvorfor vedbliver det med denne Leven over Evne, som Aar for Aar drager det dybere ned i en Afgrund af Gjæld og Ulykke.

2. Østrig er ligeledes et Land med stor Gjæld og vedvarende Deficit. Mr. Martin beretter i «Statesman's Year Book», at fra 1789 til 1871, et Tidsrum af 82 Aar, har der ikke været et eneste Aar, i hvilket Indtægterne kunde dække Udgifterne. Der har i den senere Tid været Aar, hvor Deficitet i Fredstid er løbet op til 9 à 10 Mill. L. St.. Et saadant Laanesystem maa svække selv den stærkeste Stat og i Længden føre til finansiel og politisk Ødelæggelse.

3. Frankrig er ikke fri for den samme Fare. Dets Kredit er større, og dets sparsommelige Befolkning opdynger hvert Aar store Rigdomme; men det maa nu bære en Gjældsbyrde, der er større end nogen anden Nations, og samtidig opretholde ja endog forøge sit Krigsvæsen. Da England i 1815 havde overstaaet den franske Krig, havde det en Gjæld af samme Størrelse, nemlig 900,000,000

L. St., og i Forhold til dets Hjælpekilder var den endnu større. Men England reducerede sin Armé og Flaade til det lavest mulige Punkt, og fra 1815 til 1850 overgik dets samlede Udgifter aldrig 52,000,000 L. St., af hvilke der da i de første Aar medgik til Gjælden over 32,000,000 L. St. Frankrig, som har den samme Gjældsbyrde, vedbliver at holde sine aarlige Udgifter oppe paa 100,000,000 L. St. England begyndte med finansielle Hjælpekilder, Produktion og Handel, der da vare enestaaende. Frankrig begynder med svækket Produktion og med at have mistet sin Stilling som et finansielt Centrum. England fandt sin Gjæld utaalelig at bære, indtil den umaadelige Udvildelse af dets Handel lettede Byrden. Frankrig vil finde sin Gjældsbyrde meget tung at bære, selv om ikke dets nationale Pirrelighed vil føre til Omstændigheder, der gjøre den endnu mere knugende. Der er Grund til at frygte for, at Krigsbudgettet skal drage det ned til en finansiell Stilling, der er lig Østrigs eller endog Italiens.

4. Rusland har forøget sin Gjæld i høj Grad, men har anvendt mere end nogen anden stor Stat paa Udviklingen af Jærnbaner. Dets Jærnbanesystem er nu næsten færdigt og maa bidrage i høj Grad til Rigets Omsætning og Styrke. Rusland har ligesom Østrig haft en lang Række af Deficiter, men nu synes det at have naaet et Vendepunkt, og dersom der ikke kommer en eller anden stor Krig i Vejen, kan man vente, at dets Finansforhold ville blive gode, og at dets Papirer ville stige i Værdi.

5. De Forenede Stater have opdyngtet Gjæld med en vidunderlig Hurtighed og med en lige saa vidunderlig Hurtighed formindsket den. Ville de vedblive med at formindske Gjælden? Forøgelsen af deres Nationalformue er saa hurtig, at Gjældens forholdsvis Byrde hurtig

formindskes. Opretholdelse af Fred og økonomisk Stats-husholdning, vil, navnlig naar de ville adoptere en mere principrigtig Penge- og Toldlovgivning, udrette mere med Hensyn til Gjælden end selv meget store Overskud paa Budgettet.

6. England har gjort en Del Fremskridt med Hensyn til Formindskelsen af sin Gjæld, som nu beløber sig til 785,000,000 L. St. i Stedet for 900,000,000 L. St., som den beløb sig til i 1815. Men ligesom i de Forenede Stater falder en stor Del af Formindskelsen paa de første Aar efter Afslutningen af den almindelige Fred. Siden 1860 har Formindskelsen i Gjælden været større end sædvanlig, men dog lille i Sammenligning med de Forenede Staters. Englands Fare er, at vi ikke skulle formindske vor Gjæld med tilstrækkelig Hurtighed i de gode Aar, og at vi under ulige Vilkaar, med udtømte Kulminer og med fuld Gjæld, skulle møde til Konkurrencen med de Forenede Staters umaadelige Minerigdomme og hele energiske Fremtidsudvikling.

7. En Betragtning af den hele nuværende Tilstand synes at maatte lede til, at man maa vente, at hvis Forholdenes sandsynlige Udvikling ikke forandres ved store Krige, vil den nordlige Halvdel af Evropa vedblivende forbedre sin finansielle Status, den sydlige Halvdel stadig gaa tilbage.

England, de Forenede Stater, Rusland, Tyskland, og disse Staters Bilande og Kolonier vise Tegn paa, at deres Gjældsbyrde lettes i Forhold til deres Hjelpekilder, og at de lidt efter lidt ville komme ud af Gjælden.

Frankrig, Østrig, Portugal, Italien, Tyrkiet, Ægypten og nogle af Sydamerikas solvente Stater synes, med mindre de tage Skeen i en anden Haand, skaffe Balance

til Veje i Budgettet og holde op med den uafbrudte Laanen, at ville blive ved med at forøge deres Gjæld og til sidst at blive overvældet af den.

Spanien og mange af dets Kolonier ere allerede overvældede.

VI. Slutning.

I tidligere Tid plejede England at være Verdens store Laansøger; nu har det mistet denne Karakter og er blevet en stor Laangiver. Enhver Stat, med Undtagelse af Tyskland, er mer eller mindre bleven hjulpen ved dets Kapital og maa nu betale det en aarlig Tribut. Ingen Nation er saa dybt interesseret i andre Laaneres Kredit og Solvens. Er det rimeligt, at det samlede Beløb af Statsgjæld vil vedblive at voxe efter samme Forhold som nu til Dags? Med mindre Krigens Furier ikke berøve Menneskene deres Fornuft, kan jeg ikke tro, at den vil voxe saa hurtig. De sidste 12 Aar have overfyldt Markedet, og Sydens Laansøgere ere næsten komne til Enden af deres Kredit. Sydamerika og Middelhavslændene kunne næppe faa Mere at laane. De nordlige Stater ere snarere i Færd med at formindske end forøge deres Gjæld. Ilden synes at maatte dæmpes noget af Mangel paa Brændsel. Men medens der er Sandsynlighed for, at Statsgjæld der stiftes i uproduktive Øjemed vil formindskes, er det paa den anden Side sandsynligt, at der vil fremtræde en stærk Forøgelse af Gjæld, der stiftes i produktive Øjemed. Engelsk og tysk Kapital vil uafbrudt blive spredt ud over Verden, men i Form af Jærnbaner, Telegrafer, Havneanlæg, Fabrikker og alle lignende store Foretagender, der ere Afledninger af Nutidens Videnskab og Civilisation.

Sandsynligvis vil Gjælden mindre stiftes som Statsgjæld, men mere som kommunal eller lokal Gjæld; eller man vil benytte den Form, der nu er bleven saa almindelig, at udlaaene Kapitalerne mod Statens Garanti til Kompagnier, der ere dannede til et enkelt bestemt Foretagende.

Jeg tror, at naar om fem og tyve Aar et eller andet Medlem af dette Selskab,*) ligesom jeg nu har gjort, opsummerer Forøgelsen i Staternes Gjæld og maaske nysgjerrig gennemblader denne Afhandling, som han har draget frem fra Arkiverne, at han da vil være i Stand til at sige, at fra den nuværende Tid begyndte der en ny Tingenes Orden, en stor Formindskelse i den uproduktive Laanen og en stor Forøgelse af Laan til produktive Øjemed; og at skjønt Gjælden til den Tid maaske atter er fordoblet, har Forøgelsen hovedsageligen været anvendt til Foretagender, som have forøget Menneskenes Rigdom, Sundhed, Dannelse og Lykke.

*) Londons statistiske Selskab, i hvilket Forfatteren oplæste sin Afhandling.

Mæglerbanker og Byggebanker i Tyskland.

Efter **Max Wirth.**

I en i indeværende Aar udkommen ny Udgave af «Geschichte der Handelskrisen» har Max Wirth givet en udførlig Fremstilling af Krisen i 1873 og alle de Forhold, som have bidraget til at fremkalde samme. I det vi forbeholde os i et senere Hæfte at gjengive Hovedpunkterne af denne interessante Fremstilling, meddele vi her et enkelt Parti af samme, hvor de forskjellige nye Arter af Bankinstituter, som i de senere Aar ere fremkomne, gjøres til Gjenstand for særlig Omtale, i det Forf. fremhæver, at der fra 1871 af udbrod en «Bankmani» i Wien og Berlin, saa at selv Byggeselskaber omdannedes til Bankform, formelige «Gründerbanker» oprettedes og til sidst endog Mæglerforretningen blev bragt i Bankform.

«Æren for denne ny Opfindelse, eller hvad man nu vil kalde den, tilkommer Berlin. Denne ellers saa demokratiske Stad skal imidlertid ikke være særlig stolt deraf, thi blandt alle de Kunstgreb, som nogen Sinde ere anvendte for at plyndre det private Publikum og de uindviede Smaafolk til Fordel for «la haute Finance», er denne et af dem, der have givet mest Udbytte. Fra Berlin vandrede nu det ny Institut rask til Breslau, Wien,

Frankfurt, Leipzig, Posen og andre Børsstæder i Tyskland og Østrig. Ved Børsforretninger er det af Vigtighed, at de paatagne Forpligtelser ogsaa rigtig opfyldes. Men da de store Huse derved ofte maa betjene sig af smaa Mellemmænd, staa de Fare for, at de indgaaede Engagements ikke altid overholdes. Hidindtil maatte Forretningsmændene selv bære denne Risiko. Ved Mæglerbankerne vilde de befri sig derfra, i det disse skulde overtage Risikoen uden i nogen væsentlig Grad at forhøje Provisionen eller Kurtagen.

I og for sig vilde der ikke være Noget at indvende imod denne Indretning, fordi den i Virkeligheden var et Fremskridt, dersom den ikke havde hidlokket det store Publikum til at tage Del deri, og Aktierne derhos ikke vare blevne til Børsspils-Papirer. Men der kan naturligvis ikke tænkes noget mere Ubilligt, end at Smaafolk af Middelstanden skulle bære Risikoen for de store Bankiers. Faren for det store Publikum vilde heller ikke have været saa stor, naar ikke det oprindelig satte Formaal, hvilket f. Ex. «Breslauer Börsen-Makler-Bank» betegnede med de Ord: «Mæglerbanken skal hverken spekulere eller arbitrere, den skal alene betragte det som sin Hovedopgave at tjene som Mægler ved Afslutning af Forretninger,» ved mange af disse Instituter var bleven helt forrykket. Mange af disse Banker indlode sig i risikable Foretagender, toge Del i Anlæg af Jærnbaner, som først i en sen Fremtid ville give Udbytte, og i Byggeforetagender, som lede under en urimelig høj Pris for Grundstykkerne, og maatte saaledes ved Krisens Udbrud falde.»

Hvorledes det gik til med Oprettelsen af denne ny Art Banker, fremgaar klart af den Skildring, som en For-

retningsmand i Breslau har givet Forf. af de derværende Mæglerbankers Fremkomst:

«Paa en mørk, kold Novemberdag i Aaret 1871 forsamlede et Dusin store Bankiers i Breslau sig for at raadslaa om Midler, hvorved de kunde beskytte sig imod de ved deres Kontrahenters Insolvens opstaaede Tab ved deres Børsspekulationer. Faren i denne Retning var voxet saa meget mere, som Alverden nu deltog i Børsforretninger, fordi paa Grund af Udsigten til en Tilstrømmen af de franske Milliarder og ny Bankers Fremkomst Kurserne steg over hele Linien, og man var sikker paa allerede efter nogle Dages Forløb at fortjene nogle Procent paa Alt, hvad man saa købte. Det store Publikum bestormede, hvad enten det forstod sig paa Sagen eller ej, Agenterne og Bankiererne med Kommissioner, som lod Kommissionsforretningen blomstre som aldrig før. Bankiererne stak fornøjede de ottendedels Procenter, og hvad der ved Siden af lod sig fortjene paa Kurserne, i deres Lomme; men Medaillen havde dog ogsaa sin Revers. Kun sjældnen kunde de store Herrer handle med hinanden indbyrdes; som oftest maatte de tage til Takke med en Mæglers eller et Kulissemedlems Forbindtlighed indtil Ultimo, og Tiden til dennes Komme er lang. Da blev de ofte ret bange; Bekymringen for, om ogsaa alle deres Kontrahenter vilde kunne opfylde deres Forpligtelser ved Ultimo, laa dem centnertung paa Hjærtet, og naar en saadan Herre ikke kunde sove om Natten for disse Bekymringer, tog han om Morgenens sin Engagementsbog frem og holdt Hærskue, sondrede de sorte fra de hvide Faar, satte et Bogstav her, en Streg hist, betegnede de yderste Grænser, hvortil man turde gaa, og tilbragte saa Dagene indtil Ultimo i feberagtig Ophidselse, Angst

og Uvished. At afhjælpe denne ubehagelige Tilstand uden at gaa Glip af de rare Ottendedels-Procenter — det var den store Opgave. Og Opgaven er bleven løst paa det mest Glimrende. Et spekulativt Hoved havde udfundet det rette Middel, hvorved man ikke blot kunde skjærme sig mod Tab, men ogsaa skaffe sig endnu en Extra-Fortjeneste.

De oven for omtalte tolv Firmaer traadte altsaa sammen og — tilvejebragte ikke en Garantifond for i Fællesskab at bære Tabene, nej men — grundede den første Breslauer Mæglerbank, d. v. s. de dannede et Aktieselskab med en Million Thaler Grundkapital, hvoraf 40 pCt. indbetaltes, udsøgte de dygtigste af de for Haanden værende betydeligere Mæglere og udnævnte dem til Direktører med fast Gage og god Tantième. Allerede i November begyndte Banken sin Virksomhed, og da den blev særlig protegeret af de tolv toneangivende Firmaer, opnaaede den en ret betydelig Kurtagefortjeneste. Dette forekom Publikum saa forlokkende, at man formelig revs om Aktier i den ny Bank og betalte dem med en ganske klækkelig Agio. Indførte paa Børsen til en Kurs af 110 pCt. bleve de allerede samme Dag solgte til 116 og opnaaede ved Udgangen af 1871, altsaa efter 6 Ugers Forløb, en Kurs af 124, steg i Løbet af det følgende Aar til 280 — men ere til Midten af 1873 gaaede tilbage til pari. Foretagendet var imidlertid fuldstændig lykkedes og Fordelen dobbelt — eller tredobbelt: først løb man ikke længer nogen Risiko, naar man brugte Banken som Mellemandler, fordi den største Del af Forretningerne ved Ultimo kompenserede hinanden, og der i ethvert Tilfælde var tilstrækkelig Sikkerhed i Bankens Grundfond, selv om den negative Differents blev nok saa stor; for

det Andet havde man en skjøn Fortjeneste ved Salget af Aktierne, og for det Tredje var der nu et Spillepapir mere paa Børsen at gjøre Forretninger i. For at Banken ikke skulde komme til at lide under nogen Konkurrence, forpligtede de tolv Firmaer sig til indtil en vis Tidsfrist ikke at «gründe» nogen ny Mæglerbank eller tillade en saadan at komme op; de gik derved ud fra den Forudsætning, at der uden deres Medvirkning eller endog blot imod deres Vilje ikke kunde stiftes nogen ny Bank, og det saa meget mindre, som de faktisk gjorde de betydeligste Forretninger paa Børsen, tilhørte de største Firmaer og havde sikret sig dygtige Kræfter til Bankens Ledelse. Formedelst denne gjensidige Forpligtelse fik de Herrer af den ringere Plebs paa Børsen Øgenavnet «de tolv Apostle».

Men Mæglerbankens Forretninger gik altfor godt til, at ikke Grundlæggelsen af en ny skulde stille en hurtigt og sikkert stigende Agio i Udsigt; den gamle Mæglerbanks Aktiers Kurs blev i Begyndelsen af 1872 noteret til 126, og de glædede sig ved at være stærkt søgte.

Der dannede sig da et nyt Konsortium, til Dels bestaaende af ny opstaaede Bankiers og ansete Firmaer fra Produkthandelen, og grundede imod de tolv Apostles Vilje og til Trods for deres Modbestræbelser en ny Mæglerbank, som fik Navn af «Breslauer Makler-Vereinsbank». En Børskommissionsforretning gik op i den ny Bank, i det dens Indehavere udnævntes til Direktører imod at faa en passende Erstatning for Opgivelsen af den tidligere Forretning. Den ny Bank grundlagdes i Januar 1872, og uagtet de tolv Apostle i Henhold til deres Overenskomst ingen Forretninger gjorde med den, trivedes den dog godt. Kulissens Publikum «gjorde» netop med stor For kjærlighed i den ny Banks Aktier, som d. 24 Jan. udbødes

til en Kurs af 114 og endnu samme Dag steg til 124 og blev et af de mest yndede Spekulationspapirer. Vi notere her strax dette Papirs Kurssvingninger: fra 124 steg Kursen næsten uafbrudt indtil Begyndelsen af Marts til 136, sank saa til 116 og naaede endelig i November den højeste Kurs med 149. Da opstod der Rygter om store Tab, som Banken skulde have lidt, Papiret tabte næsten ganske sin Nimbus, Publikum trængtes om at sælge, og ene og alene den Omstændighed, at «Gründerne» selv købte den største Del af Aktierne, bevirkede, at disse ved Udgangen af 1872 ikke vare sunkne dybere end til 108. Til samme Tid sank ogsaa den ældre Mæglerbanks Aktier fra deres høje Kurs af 180 indtil 148.

Imidlertid var den sidstnævnte Banks Stiftere ude af Stand til at gennemføre deres Beslutning om at udelukke den yngre Konkurrent fra Forretningerne, og de tolv store Firmaer besluttede sig lidt efter lidt til ogsaa selv at gjøre Forretninger med den ny Bank og beklagede kun i al Stilhed, at de ikke havde kunnet tage Del i den smukke Gevinst ved dette Papirs Indførelse paa Børsen. I November 1872 var Børsforretningerne i det skønneste Flor, alle Papirer havde naaet en høj Kurs, navnlig udmærkede begge Mæglerbankernes Aktier sig paa en fordelagtig Maade: de gamle noteredes til 180, de nye til 149; da gennemkrydsedes Luften af Rygter om, at der tænktes paa Oprettelsen af endnu en Mæglerbank, og at det tilmed var en Del af den anden Banks Gründere, der nu paa Ny vare i Færd med at gentage den fordelagtige Operation. Det var dog «de tolv Apostle» for meget. Atter stode de Fare for at gaa Glip af den skønne Agio — og det ene alene, fordi de havde været saa ubesindige at forpligte sig til ikke at være med til at grunde en

konkurrerende Bank. Man var herved gaaet ud fra den Forudsætning, at det uden deres Medvirkning ikke vilde være muligt at stifte en ny Mæglerbank; og nu beviste Kjendsgjerningerne klart nok, at denne Forudsætning aldeles ikke holdt Stik; alligevel stod denne Forpligtelse ved Magt, og største Delen af de tolv Herrer holdt fast ved deres givne Ord. Men Enkelte havde dog ingen Ro; Agiogeinstens Sirenesang klang altfor lokkende; de tog den ulykkelige Overenskomst frem igjen, læste den atter og atter og søgte efter en lille Bagdør til at smutte ud af. En saadan findes naturligvis i enhver Kontrakt, og et fiffigt Hoved fandt den da ogsaa snart. Forpligtelsen lød paa, ikke at stifte noget konkurrerende Bankinstitut i Breslau — altsaa var der Intet til Hinder for at stifte det i Leipzig eller hvor som helst ellers og saa oprette en Filial i Breslau. Det blev da Leipzigerbankens Sag, og den kunde jo ikke være bunden ved de imellem Breslauerfirmaerne indgaaede Forpligtelser. Og saaledes skete det da ogsaa. I Leipzig stiftedes «Provinzial-Maklerbank» og der blev da tillige aabnet en Filial i Breslau med to Direktører. Næsten til samme Tid opstod den fjerde Mæglerbank, «Börsen-Maklerbank»; begges Aktier kom i November paa Børsen; men det vilde ikke ret lykkes at bringe dem ud i Publikum med den forventede Agio.

Fra den Tid af bestaar der fire Mæglerbanker i Breslau; naar det gaar livligt til, gjøre de alle Forretninger — og naar der er stille paa Børsen, ere de alle fordømte næsten til Uvirksomhed.»

Til denne Skildring, der vist nok, om end ikke i alle Enkeltheder, passer paa flere Stæder end Breslau, føjer M. Wirth Følgende: «Vi have alt foran udtalt, at Mæglerbankerne ere fremgaaede af Trang til at danne en For-

sikring af de paa Børsen indgaaede Engagements, hvorfor vi kunne sætte den i Klasse med Assuranceselskaber. Af disse sidste gives der to Slags: Aktieselskaber og gjensidige Foreninger. Det kunde lønne Umagen nærmere at prøve den Tanke, om det ikke vilde være rigtigere heller at grunde Mæglerbanker efter Gjensidighedsprincippet og saaledes, at al Agiogevingst paa Forhaand var udelukket. Mæglerbankernes Existens har til en vis Grad sin Berettigelse, ja, ved Børsforretningernes nuværende Omfang ere de endog en Fornødenhed og vilde kunne trives godt, forudsat at de udelukkende hellige sig til deres rette Virkekreds og holde sig fjærnt fra at spekulere for egen Regning. I denne Henseende have adskillige Instituter syndet; men man tør antage, at den Brændte vil sky Ilden og at netop disse Instituter i Fremtiden ikke mere letsindig ville styrte sig i Faren; der bliver da kun tilbage, at man faar avthentisk Underretning om, i hvilket Omfang man virkelig har brændt sig. Er Saaret ikke af Betydning, vil Finansverdenen snart igjen skjænke Mæglerbankerne sin Tillid og anbringe Penge i deres Forretning; men det store Publikum skulde afholde sig fra at tage Del deri. Et Spillepapir for Børskulissen skulde deres Aktier heller ikke gøres til.»

Som det alt fremgaar af den foran staaende Skildring af Mæglerbankernes Udvikling i Breslau, skød der ofte paa samme Plads saa mange frem paa en Gang, at det næsten blev vanskeligt at finde særlige Betegnelser for hver især, og de optraadte derfor hyppigt under andre Betegnelser, som «Wechslerbank», «Börsenbank», «Börsen-Arbitragebank» o. Lign. Hertil kom saa end videre en stor Mængde Spekulationsbanker under Benævnelsen Kommissionsbanker, Centralbanker, «Raten- und Renten-

bank», «Bankverein», «Länderbanken-Verein», «Cassenverein», «Agentur- und Creditbank», «Effektenbank», «Report- und Creditbank», «Capitalisten-Vereinsbank» o. s. v. For alle disse Banker var det ved Siden af Report-, Arbitrage- og Kommissionsforretninger paa Børsen en ligefrem Forretning for Agiogeinstens Skyld at gründe Aktieselskaber i Form af nye Banker, Jærnbanner, Byggeselskaber og Fabrikker. Et Pragtexemplar af en saadan «Gründungsbank» var den bekjendte Quistorpske Bank i Berlin, der «som et Slags industriel Rottekonge» dels «gründede», dels overtog, ledede eller drev Forretninger for ikke mindre end 29 Aktieselskaber af højst forskjellig Art med en samlet Aktiekapital af over 22 Mill. Th. pr.

«En særlig vigtig Rolle spillede i Wien og Berlin Byggebankerne, som de nye Byggeselskaber kaldte sig, da Navnet Bank var kommet saa stærkt i Mode. I Berlin opstod en saadan Mængde Byggebanker, at Berlinerbørsens Kursliste, selv efter den Quistorpske Banks Fald, endnu havde 40 at opvise. I begge de tyske Verdensstæder var Byggespekulationen blevet næret ved Byernes enormt hurtige Væxt og Vaaningsnød, uden at dog den stærke Konkurrence paa dette Omraade endnu havde virket til at hidføre en Nedsættelse af Huslejen. I deslige Byggespekulationer blev Berlin endda betydelig overtruffet af Wien, uagtet Bygningerne i sidstnævnte By pleje at blive opførte langt solidere og smagfuldere end i Berlin. Omendskjønt det egentlig var blandt Mæglerbankerne, at Wienerkrisen først udbrød, hidrog dog Byggebankernes Status væsentlig til at forværre Kursen. Disse Banker begyndte først med at spekulere i Byggepladser. Selskabernes indbyrdes Konkurrence bevirkede,

at de ikke blot betalte Grundejerne altfor høje Priser, men ogsaa købte uden Maal og Grænse. I Oktober 1873 udtalte «Deutsche Zeitung» sig paa følgende Maade herom: «Disse Byggegrunde vare for største Delen alt betalte langt over Værdien, førend de gik over til Byggebankerne. Der havde i Gründungsperioden dannet sig en formelig Industri, som gik ud paa at købe Grundstykker til Brug for en «Gründung». De ny stiftede Byggeselskaber maatte overtage de Grundstykker, som vare deres nødvendige Appendix, til hvad Pris man fandt for godt at sælge dem — hvorledes de igjen kunde blive af med dem, det blev deres egen Sag. Et saadant «Byggeselskab» havde nemlig intet andet Tilværelsesøjemed end at spekulere med Grundstykker; at berige Stifterne, det var dets Opgave; Alt, hvad man talte om «at afhjælpe Vaaningsnøden», var idel Fraser. Vaaningsnøden eller rettere Vaaningsdyrtiden fremmedes kun ved de mange Byggeselskaber, i det man for det Første skruede Priserne paa Byggegrunde og dermed paa Huslejlighederne op til en kunstig Højde, og dernæst i Stedet for de billige Boliger, som man nedbrød, byggede lutter Paladser, ret som om Flertallet af Wiens Befolkning var Millionærer. Indtil for omtrent 3 Aar siden holdt man endnu nogenlunde Maade; der existerede i Alt to Byggeselskaber, derpaa kom et tredje og fjerde til, hvad der endnu ikke kunde kaldes overdrevent. Men efter den uhyre Overtegning af Milli-ardlaanet voxede rask efter hinanden Dusiner af nye Byggebanker som Paddehatte op af Jorden, ret som om hele det overtegnede Beløb skulde bygges op i Wien. Overspekulationen i Byggegrunde antog her og i Berlin Dimensioner, som man tidligere ikke havde kjendt; i

Stedet for at bygge spekulerede mange af Byggeselskaberne kun med Grundene, skabte Konkurrence-Byggebanker for at kunne sælge deres Grundstykker til disse — og disse sidste havde da ikke noget Bedre at gjøre end igjen at stifte en ny Byggebank, hvilken det igjen kunde overdrage det samme Areal til endnu højere Pris. Saaledes blev jo Foretagendet hurtigere «afviklet», end om man selv byggede, og var til med mere lønnende. Saaledes opstod f. Ex. «die Bau- und Verkehr-Gesellschaft» og «die Stadt-Baugesellschaft». Selv gamle Børsmænd kunde knap finde sig til Rette i den Labyrinth af Navne paa Byggebanker; der var et «Realitäten-Gesellschaft» og en «Realitätenbank», et «Vororte - Baugesellschaft» og et «Stadt- und Vororte-Baugesellschaft» o. s. v.

Følgerne af denne frygtelige Overproduktion af Byggeselskaber vise sig nu frem for Alt i Umuligheden af at sælge de opkjøbte Grundstykker, da deres Pris aldeles ikke svarer til de nu almindelige Priser, og dernæst i Kurserne for de forskellige Selskabers Aktier.»

Denne Skildring bekræftes fuldstændig ved en anden, omtrent samtidig Artikel i «Schlesische Presse» af September 1873, der navnlig fremhæver, at «næsten alle disse Byggeselskabers Virksomhed indskrænkede sig — for de flestes Vedkommende endog udelukkende — til Spekulation i Byggegrunde. Uden ringeste Overlæg blev Alt, hvad der kun i fjærneste Maade kunde tjene som Objekt for det Slags Spekulationer, opkjøbt med fabelagtig Hast. Mer end 11,000 «Joche» (en Del over 1 □ M.) Grundstykker inden for og uden for Stadens Grænser blev opkjøbt af Selskaberne til fabelagtige Priser. Dette Areal vilde være fuldkommen tilstrækkeligt til Boli-

ger for det Tredobbelte af Wiens nuværende Folketal. Men paa en saa stor Tilvæxt er der ikke at tænke i Aarhundreder. Rigtig nok har Tilvæksten i de sidste Aar været over Maade stærk; men den maa ogsaa betegnes som abnorm. Forberedelserne til Verdensudstillingen, Donaureguleringsarbejderne o. lign. ikke tilbagevendende Arbejder have tillige med Gründungsraseriet hidkaldt en uforholdsmæssig stor Indvandring og dermed opskruede Priser paa Lejligheder og Grundstykker. Men disse Forhold have allerede nu forandret sig. Lejepriserne holde sig vel endnu lige saa opskruede, men længe kan denne Tilstand ikke vare, da Indvandringen ikke blot nu efter Udstillingens Ophør og Krisens Udbrud er ophørt, men endog er slaaet om i sin Modsætning. Der er ingen Tvivl om, at Wiens Indbyggerantal om faa Maaneder vil være en Del mindre, end det var ved Begyndelsen af indeværende Aar. Da der nu til med i de sidste Aar er bygget meget stærkt, vil Opførelsen af nye Bygninger snart blive indskrænket til et Minimum eller vel endog helt ophøre, indtil den normale Tilvæxt paa Ny begynder at mærkes. Det er de Aspekter, som Byggeselskaberne have at glæde sig ved. I gunstigste Tilfælde kunde de, forudsat at de fuldstændig havde betalt Parcellerne, rolig vente, indtil der igjen blev Trang til nye Bygninger, og indtil den Tid maatte da Aktionærerne aldeles give Afkald paa Udbytte af deres Aktier. Men selv i dette Tilfælde vilde der, da der aarlig kun vil kunne blive Tale om at bebygge 2 pro mille af de opkjøbte Grundstykker, medgaa henved et halvt Aartusende, inden samtlige Grundstykker kunde blive solgte. Men den opstillede Forudsætning holder nu ikke engang Stik; thi de allerfleste

Byggeselskaber have ved Grundstykkernes Erhvervelse og Betaling fulgt en saadan Fremgangsmaade, at en rolig Afventen er dem en Umulighed og en Katastrofe følger ligesaa uundgaaelig.

«De fleste Byggeselskaber købte flere Grunde end deres disponible Kapital tillod dem. Dette gjælder lige meget om de Selskaber, som virkelig have faaet deres Aktier anbragte, som om dem, hvis Kapital endnu for største Delen kun eksisterer paa Papiret, d. v. s. hvis Aktier befinde sig i Bankers og Syndikaters Besiddelse, hvorfra de paa Grund af Børskalamiteterne ikke kunne overføres paa andre Hænder. Da man almindelig hengav sig til det skuffende Haab, at man inden kort Tid igjen kunde blive af med de erhvervede Grundstykker, betingede man ved Kjøbet en successiv Udbetaling af Kjøbesummen i forskjellige Rater. Efter den nu indtraadte pludselige Ende paa Byggesvindelen befinde de fleste Byggeselskaber sig nu i den lidet fornøjelige Kasus ingen Penge at have til Betaling af de nu forfaldende Rater og heller ingen at kunne skaffe sig ved Hjælp af Kredit. Exempelvis kan det anføres, at 13 Byggebanker, som i Forening have købt Donauregulerings-Grunde, ikke ere i Stand til alle tilhobe at rejse 1 Mill. fl. til at betale den nu forfaldende Rate af Kjøbesummen.

«Nu var det en ganske simpel Udvej, om de saaledes med Grundstykker altfor vel forsynede Selskaber kunde — om ogsaa med et øjeblikkeligt Tab — ved Salg skille sig af med nogle af de Grunde, som det jo dog er dem umuligt at beholde. Men saa glat en Udvej dette end synes, saa vanskeligt viser det sig dog at benytte den, naar man betænker, til hvor overdrevent høje Priser Sel-

ska
lig
udg
for
Par
paa
Sæl
der
Nav
rek
sig
For
diss
Haa
gru
Ved
Gru
umu
af K
Gru
med
hvor
saa
fik
Statu
Oms
ning
dend
over
en p

skaberne have kjøbt disse Grunde. Det er en uomtvistelig Kjendsgjerning, at den gennemsnitlige Kjøbepris udgjorde det Tidobbelte af, hvad de samme Grundstykker for faa Aar siden falbødes til uden at finde Kjøbere. I Parenthes være det sagt, at disse enorme Kjøbesummer paa ingen Maade i deres Helhed ere komne de private Sælgere til Gode. I Regelen tilfaldt en anseelig Quota deraf, som oftest det Halve, stundom endnu mere, under Navn af Provision Stifterne, Bankraadsmedlemmerne, Direktørerne og andre Mellemmænd, hvorfor der regelmæssig for at bevare Decorum opstilledes Straamænd som Forkjøbere, man skulde affinde sig med. Som Følge af disse Vilkaar for Kjøbet, hvorved Alle, som havde en Haand med i Spillet — og af saadanne Hænder var der grumme mange — berigede sig for deres personlige Vedkommende, have Byggeselskaberne erhvervet deres Grunde til Priser, som nu gjøre et Gjensalg næsten umuligt allerede af den Grund, at mindst tre Fjerdedele af Kjøbesummen maatte gaa tabt derved. Tilmed ere Grundene bebyrdede enten med Restkjøbesummen eller med Hypotheker. Og endelig er det et uløst Spørgsmaal, hvor man selv til betydelig reducerede Priser skulde finde saa mange Kjøbere, at Afsætningen af Grundene til disse fik nogen virkelig Betydning for Affærens Afvikling.

«Ikke mindre bedrøvelig synes de Byggebanks Status at være, der ikke blot have drevet svindleragtige Omsætninger med Byggegrunde, men ogsaa opført Bygninger paa disse. Den sporadisk, men intensivt optrædende Vaaningsnød havde i de to sidste Aar ført til en overilet Byggevirksomhed, der naturligen har fremkaldt en pludselig og betydelig Stigning af Arbejds løn og Ma-

terialpriser. Derved blev naturligvis Omkostningerne ved Byggeselskabernes Huse langt større end de under normale Forhold vilde have været. Men nu repræsentere de saaledes fordyrede Bygninger i Øjeblikket, da Material- og Arbejdspriser ere faldne mere end 30 pCt., ikke engang en Værdi, der svarer til, hvad de have kostet at opføre, og kunne paa ingen Maade sælges til denne Pris, men kun med betydeligt Tab.»

Sta
nær
Stæ
real
Pub
lige
søg
hvo
vi h
ung
Apri
100
Kurs
ken
dele
de a
Pens
den
sern
undt
som
Indt
Rent
i det
trent
sat
derin
udgj
pligti

Indkomst og Indkomstskat.

Staden Pest, der i Indbyggertal kommer Kjøbenhavn meget nær, har — lige som for øvrigt adskillige mindre betydelige Stæder — frem for Danmarks Hovedstad et eget statistisk Bureau for kommunale Forhold, hvorfra der alt er udgaaet flere Publikationer. Den sidste af disse, der — lige som de tidligere — skyldes Direktøren J. Körösi, indeholder nogle Undersøgelser om Indkomstskatten i Staden Pest for Aaret 1870, hvoraf nogle Punkter have en mere almindelig Interesse. I det vi her skulle fremdrage disse, forudskikke vi Følgende om den ungarske Indkomstskat, der indførtes ved et kgl. Patent af 25 April 1850 fra 1 Novbr. 1851 at regne:

Gjenstand for Indkomstskat er enhver Indkomst paa over 100 fl. (= ca. 92 Rdl. R. M. under Forudsætning af Parikurs, men i Virkeligheden næppe stort over 80 Rdl.), der hverken er beskattet med Grundskat eller Husskat. Al Indkomst deles i 3 Klasser, af hvilke den første omfatter Indkomsten af de almindelige brugelige Erhverv, den anden Embedslønninger, Pensioner, det højere og lavere Tyendes Løn o. lign., medens den tredje omfatter Renteindtægter og Livrenter. Fritagelserne for Indkomstskat have alle en speciel Karakter, naar undtages Udbyttet af Aktier i alle Tilfælde, hvor Aktieselskabet som saadant er beskattet. For saa vidt en Persons samlede Indtægt ikke overstiger 315 fl., svares ikke særlig Skat af hans Renteindtægt. Skatten, der baade er Stats- og Kommuneskat, i det omtrent $\frac{5}{6}$ af hele Skatten tilfalder Staten, medens omtrent $\frac{1}{6}$ tilfalder Kommunen, er for 1ste og 3dje Klasse fastsat til 10 pCt. af Indkomsten, for 2den Klasses Vedkommende derimod efter en progressiv Skala, der for de første 5 Hundreder udgjør 1 pCt. og stiger til 5 pCt. (ved 3000 fl.). Enhver er pligtig at opgive sin Indkomst; findes denne Opgivelse ufyldst-

gjørende og Forhandlinger med den Paagjældende ikke føre til noget sikkert Resultat, indtræde de legale Skatteminima: for Forpagtere $2\frac{1}{2}$ pCt. af Forpagtningsafgiften, for Advokater, Læger, Lærere m. Fl. 12—20 pCt. af deres Husleje, for Forretningsfolk 15—20 pCt. af Vaaningslejen foruden 5 pCt. af Lejen for Forretningslokaler osv. Det er en Selvfølge, at de absolute Tal for Indkomsterne ikke tør anses for paalidelige; derimod mener Körösi, at man nok helt igjennem tør anse dem for relativt rigtige.

Körösi har nemlig gjort sig til Hovedopgave at undersøge, hvorledes Indkomsterne gennemsnitlig stille sig for de forskellige Erhverv. I dette Øjemed har han fordelt samtlige ca. 13,000 Skatteydere paa 314 forskellige Erhverv og alter samlet disse i 25 Klasser. Selv om man nu ikke tør stole paa, at hver enkelt Klasse virkelig har den opgivne Gennemsnitsindtægt — Körösi mener, at «den ansatte Indkomst hos os som andet Steds er betydelig ringere end den virkelige Indkomst» — mener han dog, at man nok tør stole paa, at Forholdet imellem de forskellige Erhverv kommer rigtig frem. «Naar vi f. Ex. se, at i Aaret 1870 have Advokaterne haft en gennemsnitlig Indkomst af 840 fl., Skræderne af 290 fl. og Værtshusholderne 1180 fl., saa kan hver af disse Summer være urigtig, men det turde alligevel være rigtigt, at Værtshusholderne fortjene 30 pCt. mere end Advokaterne og disse tre Gange saa meget som Skræderne.»

Ser man nu nærmere paa Resultaterne, saa har man ganske vist al Grund til at tro, at Indkomstansættelserne ere meget lave. Thi uagtet Pest er lidt større end Kjøbenhavn, var Skatteydernes Tal, omendskjønt man, som anført gaar lige ned til 100 fl. Indtægt, i 1870 dog kun ca. 25,800, medens der efter Loven af 2 Juli 1870 i Kjøbenhavn, hvor man kun gik ned til 400 Rdl., fandtes over 18,000 Skattepligtige. Af hine 25,800 Skatteydere hørte derhos lidt over 13,000 til den anden Klasse (Embedsmænd og Betjente samt Tyende m. Fl.), hvis samlede Skat kun beløb sig til ca. 132,000 fl., medens de ca. 12,800 andre Skatteydere, der hørte til 1ste og 3dje Klasse, i Alt svarede lidt over 1,800,000 fl. i Skat.

Det angives nu ikke, hvor stor den anden Klasses anslaaede Indtægt var; men efter de forskjellige meddelte Data tør den næppe anslaaes højere end til omtrent 5 Mill. fl. For den første og tredje Klasses ca. 12,800 Skatteydere angives den samlede Indtægt til ca. 15 Mill. fl. I Alt skulde altsaa Pests samlede Indtægt udgjøre omtrent 20 Mill. fl. eller vel omtrent 16—18 Mill. Rdl. (under Forudsætning af en Kurs af ca. 115), medens de kjøbenhavnske Skatteyderes anslaaede Indtægt efter Lov 2 Juli 1870 udgjorde over 22 $\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. og for Aaret 1874—75 endog er ansat til over 34 Mill. Rdl. — bortset fra alle Indtægter paa under 400 Rdl.

Hovedinteressen knytter sig imidlertid, som alt fremhævet, mere til de relative end til de absolute Tal. I saa Henseende fortjener da strax det Forhold, hvori første og tredje Klasses samlede Indtægt af 15 Mill. fordeler sig paa Hovednæringsvejene, Opmærksomhed. Omsætningsindustrien (Handel og Transport) spiller da ubetinget Hovedrollen i Pest, thi paa den falder ikke mindre end 9 $\frac{1}{2}$ Mill. fl. eller næsten $\frac{2}{3}$ af den her omhandlede Indtægt, medens den egentlige Industri kun udviser en samlet Indtægt af 4 Mill. fl. Den øvrige Indtægt — i Alt 10 pCt. — fordeler sig paa Aandsarbejderne (650,000 fl.), Landbruget (150,000 fl.) og Kapitalisterne, Kommunen m. Fl. (700,000 fl.).

Endnu mere Opmærksomhed fortjener det, at over Halvdelen (53 pCt.) af det hele Skattebeløb udredes af — 77 Aktieselskaber, der tilsammen betale 956,000 fl. i Skatter eller gennemsnitlig 11,300 fl. hvert. Dette Beløb synes endnu mere forbavsende, naar man betænker, at ikke blot største Delen af disse Aktieselskaber ere opstaaede i de sidste Aar, men at endnu i 1870 alle de Aktieselskaber — og særlig Kreditinstituter —, som opererede baade i Østrig og i Ungarn, udelukkende betalte Skat i Wien. Et Aktieselskab — Thejssbanen — betalte endog 400,000 fl. i Skat, altsaa ikke langt fra Fjerdedelen af det samlede Skattebeløb. Aktieselskabernes Betydning fremgaar end videre deraf, at af de til den anden Klasse hørende ca. 13,000 Skatteydere stode ikke mindre end 1593 — altsaa omtrent lige saa mange Familier — i Aktieselskabernes Tjeneste.

Vi forbigaa her Fremstillingen af de forskjellige Erhvervs-grenes Gjennemsnitsindtægt. Saa interessant en saadan Fremstilling end er i sig selv, maatte den dog baseres paa kjøbenhavnske Forhold for ret at interessere et dansk Publikum. Hvad der derimod har mere almen Interesse, er at se, hvorledes i det Hele Indtægterne fordele sig paa den hele Befolkning. Først og fremmest falder det stærkt i Øjne, hvor forbausende mange Familier der antages at have en ringere Aarsindtægt end 100 fl. (efter Kursforholdene fra ca. 80—90 Rdl. R. M.). Det samlede Antal Skatteydere var, som anført, i 1870 knap 26,000; da imidlertid Pest den Gang talte lidt over 200,000 Indbyggere, maa det regnes at have haft omtrent 40,000 Familier (med en Befolkning af ca. 181,000 Indb. i 1870 talte Kjøbenhavn over 39,000 Familier); altsaa skulde omtrent 14,000 Familier i Pest eller en Tredjedel af Byens Befolkning have en ringere Indtægt end 100 fl.! Saa utroligt dette end lyder, er det dog Intet imod det Resultat, som en tilsvarende Undersøgelse for hele Ungarns Vedkommende udviser. Körösis Meddelelser herom vedrøre kun den første og tredje, ikke den anden, Klasse af Skatteydere. De to nævnte Klasser omfattede i 1868 et Antal af lidt over 206,000 Skattepligtige; deraf havde 121,000 eller næsten tre Femtedele (59 pCt.) en Aarsindtægt af under 100 fl., medens 44,000 (21 pCt.) havde fra 1—200 fl.. I Alt havde altsaa netop fire Femtedele af den skatteydende Befolknings bosiddende Klasser under 200 fl. om Aaret! Kun lidt over 2 pCt. havde over 1000 fl. om Aaret. I Sammenligning hermed er Pest dog heldig stillet, eftersom kun en Tredjedel af den hele Befolkning havde under 100 fl. og kun 16 pCt. af Skatteyderne af første og tredje Klasse fra 1—200 fl. Indtægt.

At disse Tal absolut taget ikke kunne være rigtige, er indlysende. Körösi selv bemærker derom Følgende: «Af Pests 12,784 Skatteydere af første og anden Klasse have

9332	eller	73 pCt.	en Indkomst af indtil	500 fl.
1972	—	15	—	500—1000 -
1484	—	12	—	over 1000 -

Vi ville ikke drage den Slutning af disse Tal, at tre Fjerdedele af Pests Befolkning skulde have en mindre Aarsindkomst end 500 fl. at leve af, eftersom det er notorisk, hvor meget mindre der opgives, end der virkelig haves i Indtægt. Dernæst tillade disse Tal os dog ogsaa at drage en bestemt Slutning til de virkelige Indtægter, i det nemlig det legale Skatteminimum fastsættes efter Huslejen; man gaar nemlig ud fra den Grundsætning, at Indkomstkatten mindst skal udgjøre 10—20 pCt. af Huslejen, og Skatten kan vel derfor gennemsnitlig antages at repræsentere 15 pCt. af Huslejen. Men denne staar nu erfaringsmæssig i et temmelig konstant Forhold om ikke altid til Aarsindkomsterne, saa dog til Aarsudgifterne; og netop for de lavere stillede Klasser svare disse til hinanden.» Forf. anfører dernæst, at man for disse Klassers Vedkommende maa ansætte Huslejen til gennemsnitlig 25 pCt. af Indkomster paa indtil 2000 fl. Da Skatten altså gennemsnitlig er 15 pCt. heraf, repræsenterer den $3\frac{3}{4}$ pCt. af Indkomsten,*) og man faar derefter følgende Skala, som vist nok ogsaa turde komme Sandheden nærmere:

Af hele Byen Pests Befolkning har omtrent en Tredjedel mindre end 266 fl. (ca. 220 à 240 Rdl.) i aarlig Indtægt; af samtlige Skatteydere af første og tredje Klasse (de egentlig besiddende Klasser, Industridrivende, Handlende, Ejendomsbesiddere og Rentiers m. v.) have henved Halvdelen en Indtægt af mindre end 700 fl. (vel knap 600 Rdl.), hen ved 25 pCt. en Indtægt af fra 7—1400 fl., 15 pCt. en Indtægt af 1400—til 2800 fl., og kun lidt over 4 pCt. en Indtægt af over 5500 fl. — «en Skala, som har ulige mere Sandsynlighed for sig end hint forbløffende lave Resultat, som man faar ved at sætte Indkomsterne til det 10-Dobbelte af Skattebeløbet.»

Det Hovedresultat denne Undersøgelse i ethvert Tilfælde fører til, at det kun er en forsvindende ringe Del af Samfundet, som har en nogenlunde betydelig aarlig Indkomst, og at

*) Forf. har, formodentlig ved en Skrivfejl, sat $3\frac{1}{4}$ i Stedet for $3\frac{3}{4}$ og beregnet Indkomsten i Overensstemmelse hermed. Vi have her beregnet den paa Basis af $3\frac{3}{4}$ pCt.

en forbavsende stor Andel af Befolkningen kommer i den laveste Indtægtsklasse, saa lav en Klasse, at man ikke ret vel tror det muligt, at det kan være et sandt Udtryk for de virkelige Forhold, bestyrkes i øvrigt ved tilsvarende Forhold andet Steds fra. I Følge Dr. Engels Undersøgelser over Indkomstskatten m. fl. Skatter havde saaledes i Preussen i Aaret 1868 ikke mindre end 71 pCt. af samtlige Skatteydere en aarlig Indkomst af mindre end 100 Th. pr., medens kun 1 pCt. havde en Indtægt af over 1000 Th. pr. I Berlin havde to Tredjedele (66 pCt.) af Skatteyderne en Indtægt af under 300 Th., knap 1 pCt. (0,7 pCt.) en Indtægt af over 1000 Th. pr. Og i Breslau havde over 45 pCt. af Skatteyderne en Indtægt af imellem 100 og 150 Thaler. Selv i det rige England havde i 1871 næsten Halvdelen af de Personer, der overhovedet betalte Indkomstskat, en Indtægt af under 100 L. St., medens kun omtrent 4 pCt. havde en Indtægt af over 1000 L. St.

Det vilde være særdeles ønskeligt, om vi snart kunde komme saa vldt, at vi ogsaa her i Kjøbenhavn fik et kommunalt statistisk Bureau, hvor Arbejder af den her omhandlede Art — foruden mange andre endnu langt vigtigere — kunde blive udførte. Slige Undersøgelser kræve et saa betydeligt Arbejde, at det langt overstiger Enkeltmands Kræfter, og Kongerigets Bureau er saa optaget af de hele Riget vedrørende Undersøgelser, at det næppe nogen Sinde vil kunne overkomme at gjøre de særlige kjøbenhavnske Forhold, der dog i saa mange Henseender frembyde et vigtigt Stof for Undersøgelser af almeninteressant Natur, til Gjenstand for sin Virksomhed.

W. S.

Per
Alle
i st
sig
kont
ske
en l
salle
cent
Eng
Maar
dage
i Sla
og e
Bank
klare
den
er, c
endn
for ø
konto
ken i
Guldu
at ko

Økonomisk Revue.

Pengemarkedet. — Den tyske Møntreform.

Kjøbenhavn d. 1ste Juli 1874.

Pengemarkederne ere i de sidste Uger stadig blevne rigeligere. Alle de store Bankers Reserver og Metalbeholdninger have været i stadig Stigning, og da Tilliden endnu har ondt ved at slaa sig fast, er Efterspørgselen efter Penge forholdsvis svag. Diskontoen er derfor af flere Banker bleven nedsat. Den danske Nationalbank nedsatte den saaledes fra d. 22 Juni med en halv Procent til 4 à $4\frac{1}{2}$ pCt. Den franske Bank nedsatte ogsaa i Maanedens Løb sin Diskonto med en halv Procent, nemlig til 4 pCt. Men stærkest var Nedgangen dog i England. «Bank of England», der ved Udgangen af April Maaned havde forhøjet sin Diskonto til 4 pCt., begyndte Torsdagen d. 28 Maj paa en Række Nedsættelser, der fulgte Slag i Slag. Først nedsattes Diskontoen til $3\frac{1}{2}$ pCt., saa til 3 pCt., og endelig d. 18 Juni til $2\frac{1}{2}$ pCt. Den stadige Tilvæxt i Bankens Reservebeholdninger og Vexelpor porteføljens Nedgang forklare tilstrækkelig disse Nedsættelser. I de sidste 3 Aar har den engelske Banks Diskonto ikke været saa lav, som den nu er, og man maa gaa tilbage til Juli 1871 for at finde en endnu lavere Diskonto, nemlig 2 pCt. I England har man for øvrigt i længere Tid ventet denne betydelige Nedgang i Diskontoen, og det antages, at det, der hidtil har forhindret Banken i at opfylde disse Forventninger, dels har været de tyske Guldudmøntninger, dels den franske Banks Bestræbelser efter at komme i Besiddelse af store Forraad af ædle Metaller, for

herved at forberede en snarlig Gjenoptagelse af Metalbetalingen. Da disse Aarsager nu have ophørt at virke, har den engelske Bank kunnet gaa saa vidt med sine Nedsættelser, og indtræder der ikke uventede Begivenheder, er det rimeligt, at Diskontoen snart vil staa lige saa lavt som i 1871.

Et forberedende Skridt til Gjenoptagelse af Metalbetalinger i Frankrig er Udmøntningen af Guld. Allerede for nogen Tid siden er Pariser-Mønten begyndt paa Guldudmøntninger, der ellers have været afbrudte siden Krigen. Det er nu bleven oplyst, at disse Udmøntninger ville blive fortsatte efter en større Maalestok: i 1875 vil der saaledes sandsynligvis blive udmøntet mindst 300 Millioner Fr., og deraf mindst 200 Millioner i Guld.

I Danmark er der i den senere Tid blevet afsluttet flere betydelige Forretninger. Saaledes have Privatbanken i København og den danske Landmandsbank afkøbt det svenske Rigs-gjældskontor 12 Millioner Rdl. svensk Rmt. 4 pCt. Statsobligationer af Laanet af 1872. Bankerne have udbudt dette Beløb til en Pris af 92 Rdl. dansk pr. 200 Rdl. svensk Nominalbeløb foruden de paaløbne Renter. — End videre er det ny norske Statslaan paa 20 Millioner Kroner blevet afsluttet med Privatbanken i København i Forening med C. J. Hambro & Søn i London, Norddeutsche Bank i Hamburg og Robert Warschauer & Co. i Berlin til en Kurs af 97½ pCt. Laanets Rente er 4½ pCt. Dets Beløb anvendes til Jærnbane-anlæg, og det skal i Løbet af 32 Aar amortiseres ved Opkøb eller Lodtrækning til pari. Obligationerne udbydes foreløbig til en Kurs af 99¾. — Af nystiftede Aktieselskaber kunne nævnes følgende: Paa en Generalforsamling, der afholdtes d. 28 Maj konstitueredes Aktieselskabet «det sydfynske Jærnbane-selskab», hvis Formaal er Bygningen af en Jærnbane fra Odense til Svendborg Havn. Paa Generalforsamlingen oplystes det, at der var tegnet 254,500 Rdl. fordelt paa 712 Aktionærer og 29 Kommuner. — Fremdeles er der stiftet et Aktieselskab kaldet «Kjøbenhavn Newcastle», med en Aktiekapital paa 800,000 Rdl.; men dersom dette Beløb skulde anses for for ringe, er Bestyrelsen bemyndiget til at tilvejebringe det Manglende ved

Laan eller ved Udstedelsen af nye Aktier. — Endelig er der af nogle helsingørske Firmaer blevet indbudt til Aktietegning paa et første Klasses Jærnskruedampskib bestemt til almindelig Fragtfart. Aktiekapitalen ansattes til 400,000 Kroner fordelt paa 400 Aktier à 1000 Kroner. Af de forhenværende Aktionærer i det forliste Dampskib «Vera» overtoges 184,000 Kr., saa at Restaktiekapitalen, der udbødes til Tegning, blev 216,000 Kroner.

— Medens vi i forrige «Revue» gav et Referat af Møntdirektørens Beretning om Møntreformens Gjennemførelse hos os, skulle vi denne Gang omtale den tyske Møntreformens Gjennemførelse, i det vi benytte de Oplysninger, som «Deutsches Handelsblatt» støttet paa de officielle Beretninger har givet herom.

Den tyske Møntreform gaar, som bekendt, ligesom vor, ikke alene ud paa Indførelsen af Guldoden, men vil ogsaa gennemføre en ny for alle Tysklands forskellige Stater fælles Regningsenhed. Det endelige Maal er altsaa: alle de nu cirkulerende forskellige Møntsorters Afløsning af én fælles Mønt. Men dette er et Maal, der ikke vil kunne naas med ét Slag; der vil tvært imod hengaa ikke faa Aar, inden det kan naas, dels fordi den nu cirkulerende Møntmængde er for stor til, at den kan inddrages i Løbet af en kort Tid, dels fordi Udmøntningen af de nye Mønter er et saa betydeligt Arbejde, at det vil udkræve flere Aar. Selv om Arbejdet vil blive fremskyndet mere end hidtil har været Tilfældet, kan det dog forudses med temmelig stor Sikkerhed, at naar Danmark har gennemført sin Møntreform, vil Tyskland endnu være langt fra at øjne Enden paa sin.

Det første Spørgsmaal bliver nu dette: hvilke Mønter, og hvor mange Mønter af de ældre Systemer cirkulere for Tiden i Tyskland?

Af de forskellige tyske Stater er der, med Fradrag af de Beløb, de have inddraget, i Alt udstedt:

Guldmønter 176,981,437 Thaler.

Sølvmønter:

1- og 2-Thaler	432,817,596	—
Dele af 1 Th.	62,990,223	—
2-Gylden og derover	25,205,033	—
Mønter under 2 Gylden	43,059,326	—
Hansestæderne	8,208,399	—

Sølvskillemønt:

Thalersystemet (Groschen osv.) . . .	5,822,016	—
Gyldensystemet (Kreuzer osv.) . . .	10,543,943	—
Hansestæderne	921,456	—

Kobberskillemønt:

Thalersystemet	2,890,630	—
Gyldensystemet	759,492	—
Hansestæderne	3,361	—

i Alt . . 780,202,962 Thaler.

Saa meget kunde altsaa være i Cirkulation. Men hvor meget var faktisk ved Udgangen af 1873 i Cirkulation eller i Behold?

Hvad Guldmønterne angaa, kan Svaret gives med temmelig stor Sikkerhed: Af ældre tyske Guldmønter var der ved Ugangen af forrige Aar kun en ubetydelig Del i Behold, da de, med Undtagelse af et ikke betydeligt Beløb preussiske Frederiksdorer, i Tidens Løb næsten alle vare blevne indsmeltede. Da nu de ældre tyske Guldmønter siden d. 1 April d. A. have ophørt at være lovligt Betalingsmiddel, og da de ikke modtages til Ombytning af Regeringen længere end til Slutningen af Juni, kan dette Restbeløb nu ogsaa antages at have ophørt at eksistere; i alt Fald ere de Summer af ældre tyske Guldmønter, der endnu maatte være i Behold, for Intet at regne. Drages nu de 177 Millioner Th. Guldmønter fra de 780 Millioner, viser det sig, at der i ethvert Tilfælde ikke kunde cirkulere mere end 603 Millioner Th. i ældre tyske Mønter. Men af Sølv- og Kobbermønterne ere ogsaa meget store Summer udgaaede af Cirkulationen. Det lader sig imidlertid ikke med Bestemthed afgjøre, hvor store Beløb der er

blevet indsmeltet eller er gaaet tabt; dog kan det maaske uden stor Uenighed antages, at der ved Udgangen af 1871 var omtrent 450 Millioner Thaler i Sølv og Kobber i Cirkulation. Af Regeringen er der til d. 31 December 1873 blevet indtaget 16 Mill. Gylden i 1- og 2-Gyldenstykker, end videre 6 Mill. Th. af Emissionen 1750—1822 og 40,000 Th. af Emissionen 1823—1856, i Alt 15 à 16 Mill. Th., hvortil kommer Inddragningen af nogle mindre sydtyske Mønter. I dette Aar er Inddragningen imidlertid sket efter en større Maalestok. Da det nu paaregnes, at der under det ny Møntsystem vil udkræves omtr. 400 Mill. Rigsmark i Sølv og 100 Mill. Rigsmark i Nikkel og Kobber, hvortil Metallet vil blive taget af de gamle Mønter, kan det maaske antages, at der ved Møntreformens Slutning endnu vil være henved 300 Mill. Thaler i Sølv, som Regeringen maa se at afhænde.

Med Hensyn til Udmøntningen af de nye Mønter anføres Følgende:

	Paaregnet Udmøntning. Rigsmark.	Udmøntet fra Decbr. 1871 til 25 April 1874. Rigsmark.
Guldmønter	1200 Mill.	1,022,169,700
Sølvmønter:		
5-Markstykker	50 —	"
2-Markstykker	" —	"
1-Markstykker	150 —	14,525,170
50-Pfenningsstr.	100 —	"
20-Pfenningsstr.	100 —	4,737,140
Nikkel:		
10-Pfenningsstr.	45 —	1,673,250
5-Pfenningsstr.	30 —	44,039,90
Kobber:		
2- og 1-Pfenningsstr.	25 —	377,466,79
	1700 Mill.	1,043,526,766,69
hvoraf Sølv- og mindre Mønter	500 —	circa 21,000,000.

Hvad angaar Antallet af de Møntstykker, der skulle udmøntes, saa har man paaregnet at udmønte:

af Sølvmonter 800 Mill. Stkr.

af Nikkel- og Kobbermonter . 2800 — —

i Alt . . 3600 Mill. Stkr.

Efter den oprindelige Bestemmelse skulde der ikke udmøntes 2-Markstykker. Senere har man imidlertid forandret denne Bestemmelse, men da der saa formodentlig vil blive udmøntet færre 1-Markstykker, vil dette ikke faa nogen væsentlig Indflydelse paa Antallet af de Møntstykker, der maa udmøntes.

For Øjeblikket er der 8 Mønter i Virksomhed. Saaframt det ikke lykkes dem at mønte hurtigere, end hidtil har været Tilfældet, ville de tilsammentagne kun kunne udmønte 195 Mill. Stykker om Aaret. Herefter vil der altsaa — uafhængig af Guldudmøntning — hengaa over atten Aar, inden alle de nye Mønter kunne bringes i Cirkulation, og før den Tid kan Møntreformen ikke siges at være fuldbyrdet. Om denne Langsomhed, der staar i en paafaldende Strid med den Energi, det tyske Rige ellers udfolder, klages der stærkt i tyske Blade. Muligt er det imidlertid, at der ikke vil hengaa fuldt saa lang Tid. Dels kan det jo tænkes, at de alt arbejdende Møntværker kunne fremskynde deres Virksomhed noget; dels bygges der for Tiden en Mønt i Hamburg, som man haaber vil være i fuld Virksomhed i Begyndelsen af næste Aar, og som man antager vil kunne producere 20 Millioner Stykker forskellige Mønter — deraf 5 Mill. Stykker i Guld — om Aaret. Herved vil Produktionen jo ganske vist blive fremskyndet en Del; men det er alligevel det sandsynligste, at Udmøntningen allermindst vil tage **10 à 12 Aar**. For Sammenligningens Skyld skulle vi minde om, at Møntdirektøren Etatsraad Levy i «Nationaløkonomisk Forening» udtalte Haabet om, at vi her i Løbet af højst **2½ Aar** skulle blive færdige med Udmøntningen af Smaamønt.*)

Hvilke finansielle Følger Overgangen til det ny Møntsystem vil have for Statskassen, derom er det umuligt at have nogen bestemt Mening. Paa den ene Side vil der tjenes temmelig

*) «Nationaløk. Tidsskrift». III. S. 127.

betydelige Summer: ved Guldudmøntningen er der tjent 6 Mill. Rmrk., og ved Udmøntningen af Sølv- og Skillemønterne vil der tjenes meget mere; men paa den anden Side maa der betales Mønterne over 10 Mill. Rmrk. i Møntningsomkostninger. Hertil kommer det eventuelle Tab ved Inddragningen af de oven for nævnte 300 Millioner. Hvor stort dette vil blive, afhænger af den Pris, til hvilken Sølvet i sin Tid vil kunne afhændes. Om Sølvet fremdeles vil falde i Værdi, er jo det store Spørgsmaal, som kun Fremtiden kan besvare.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Et nyt Slags «Clearing House». Vore Læsere kjende vel alle det bekjendte «Clearing House» i London, hvor Udsendinge fra de mangfoldige Banker mødes og udvexle de imod disse løbende Sedler og Anvisninger, som de gjensidig ere i Besiddelse af, saa at Enhver kun indløser det Overskud, som ikke dækkes af de i hans Besiddelse værende Fordringer paa de andre Banker, ved hvilken gjensidige Udvexling saaledes betydelige Omsætninger foregaa ved Hjælp af et forsvindende Beløb af egentlige Penge, hvortil ogsaa henregnes Bank of Englands Sedler, der ere «legal tender». En lignende Institution er i indeværende Aar bleven grundlagt paa Fondsbørsen, i det Øjemed at afgjøre alle Mellemværender imellem Børsmændene indbyrdes, for saa vidt angaar Omsætningen af Effekter lydende paa Ihændehaveren. Foreløbig omslutter det ny Clearing House kun 62 Medlemmer og kun 9 Slags Ihændehaverpapirer: Franske 5 pCt. Rentes, tyrkiske 5 pCt. Consols, italienske og spanske Papirer, de peruvianske Laan af 1870 og 1872 og de ægyptiske af 1868 og 1873 samt lombardiske Jærnbaneaktier; men Hensigten er at udvide Listen til alle de Ihændehaverpapirer, hvori der foregaa hyppige og betydelige Omsætninger. Da den samlede Omsætning paa Fondsbørsen paa de Dage, da Afregning finder Sted, anslaaes til omtr. 50 Mill. L. St., og Omsætningen af Ihændehaverpapirer spiller en meget betydelig Rolle herved, vil det let ses, at Institutionen vil kunne antage et betydeligt Omfang og medføre megen Besparelse. Om Planen og dens Formaal meddeler «Economist» Følgende:

Planen for et Clearing-House viser sig ved første Øjekast meget anvendelig for en Korporation som Fondsbørsen. Dens Medlemmer ere, hvad enten de ere Mæglere eller Spekulanter,

hovedsagelig Agenter og Mellemmænd for Andre og købe og sælge uafsladelig et begrænset Antal Papirer af en bestemt Art — Mæglerne for Andres Regning, Spekulanterne for snart efter at sælge eller købe igjen. Da der ikke gives lang Kredit og alle Omsætninger, for saa vidt de ikke finde Sted med kontant Betaling, skulle afgjøres paa en og samme Dag to Gange om Maaneden, er det en Selvfølge, at de Beløb, som virkelig kjøbes af de definitive («Ultimo»-) Kjøbere, og som disse altsaa skulle betale, ere langt mindre end det samlede Beløb, som i Løbet af de 14 Dage er bleven solgt og kjøbt. Selv bortset fra Spekulationen ere de samme Papirer blevne solgte og kjøbte atter og atter, i det de gaa fra den ene Mellemhandler til den anden. Mæglerne kunne have kjøbt og solgt for en Snes eller flere forskjellige Kunder, saaledes at det virkelige Beløb, de ved Afgjørelsesdagens Komme have faaet udleveret til disse kan være højst ubetydeligt. Og Spekulanterne have ofte gjort Omsætninger med mange forskellige Mæglere, kjøbt af nogle og solgt til andre, i det deres Hovedøjemed er at tjene paa Avancen, saa snart Papirerne stige en Ubetydelighed, for at købe dem igjen, saa snart de falde lidt, saa at det endelige Beløb, de have modtaget, er saare lille. Det er da øjensynligt, at det vil være meget hensigtsmæssigt, naar man i Stedet for at betale særskilt paa Opgjørsdagen for alle de mange Gange, man har modtaget et Papir, og kræve Betaling særskilt af alle dem, til hvilke man i Løbet af de 14 Dage har solgt, har at gjøre med en Korporation af Mæglere, saa at man kun modtager det overskydende Beløb af det paagjældende Papir, som man paa Opgjørsdagen vil have i Behold. I Stedet for at opgjøre sit Mellemværende med hver Enkelt, han har handlet med, vil han i Praxis kun have en Opgjørelse med dem alle paa en Gang, og det Beløb af Papirer og Penge, som gaar fra Haand til Haand, reduceres saaledes til et Minimum . . . Ethvert Medlem af Clearing-House indleverer en Fortegnelse over de Beløb, som han skal levere til eller modtage af hver Enkelt af de Andre. Disse Fortegnelser sammenlignes da af Clearing House's Bestyrelse, som derefter afgjør, hvorledes de gjensidige Leveringer bliver at effektuere, i det for Enhvers

Vedkommende de Beløb, han skulde levere, kvitteres af med de Beløb, han skulde modtage, saa at han kun har at levere eller modtage det Overskydende. De, som have et Overskud at modtage, sættes da paa den ene Side, og de, som have et Overskud at levere, paa den anden, hvorefter de gjensidige Præstationer, der omtrent svare til hinanden i Omfang, bringes i direkte Rapport med hinanden. Har saaledes En et stort Overskud at overdrage fra mange forskellige, modtager hin sit hele Beløb af denne. Herved spares megen Ulejlighed. Det er imidlertid en Selvfølge, at enhver Sælger beholder sin Regres til sine virkelige Kjøbere, saafremt den Modtager, han nu leverer til, ikke er i Stand til at betale.

Ved den sjette Likvidation efter denne Institutions Oprettelse var allerede det nominelle Beløb af de Omsætninger, som havde fundet Sted i de ovennævnte Papirer, over 31 Mill. L. St., fordelte paa henved 33,000 Stykker Obligationer; men det Antal Obligationer, der virkelig blev at levere, var kun 3,965 til en Pris af lidt over 3 Mill. L. St.; hertil indskrænkedes altsaa Omsætningerne ved det ny Clearing-Houses Virksomhed, medens der uden det maatte have fundet en successiv Overgang Sted fra Haand til Haand af samtlige hine 33,000 Obligationer og en dertil svarende successiv Udbetaling af 31 Mill. L. St. Besparelsen af Tid og Ulejlighed er saaledes i Øjne faldende.

Skatten paa Svoilstikker. Den Nødvendighed, hvori Frankrig for Tiden er sat, at maatte forøge Skatteindtægterne ved alle mulige Paalæg, frembyder for andre Stater en god Lejlighed til uden Skade og Ulejlighed for sig selv at faa »gjort Prøve» paa forskellige finansielle Projekter. Saaledes lykønsker nu »Economist» i Anledning af det franske Experiment med en Skat paa Svoilstikker England til, at det for faa Aar siden fremkomne Forslag om at indføre en saadan Skat i England, ikke blev til Noget. De Resultater, som Frankrig i saa Henseende har at opvise, ere unægtelig heller ikke lystelige, saaledes som en Artikel derom i »Journal des Economistes» godtgjør. Det første Forsøg paa at gennemføre en Skat paa

Fabrikationen af Svovlstikker strandede nemlig paa den Lethed, hvormed denne Fabrikation kan drives hemmeligt i Arbejdernes eget Hjem. Da saaledes ikke blot Regeringen blev narret for den paaregnede Indtægt, men det tillige blev umuligt for de ærlige Fabrikanter at udholde Konkurrencen med de uærlige, besluttede Regeringen sig til at gjøre baade Fabrikationen og Salget til et Monopol og til i det Øjemed at expropriere de bestaaende Fabrikker. Det synes imidlertid, som det over en saadan Expropriation gjorte Overslag har været temmelig forfejlet. Den hele Expropriationssum var nemlig anslaaet til 20 Mill. Fr.; men det viser sig nu, at man alene i Marseille i Stedet for 1,766,000 Fr., som paaregnet, har maattet betale — 10,488,000 Fr.! I Paris har Fejlregningen vel ikke været fuldt saa stor; men man har dog kun regnet paa en Erstatning af 2,100,000 Fr., medens man har maattet betale 950,000 Fr. eller 45 pCt. mere. Den franske Regering har saaledes endnu ikke høstet nogen stor Fordel af sine Svovlstikker, og Nettogevinsten kan endnu for en lang Tid blive temmelig ringe, dersom det fremdeles har store Summer at betale for Expropriationer. Imidlertid klager den franske Konsument over den høje Pris, som han maa betale for de slette Svovlstikker, som Monopolforpagterne sælge.

En Udtalelse af John Stuart Mill om hans «Principles of political economy» (Autobiography S.). Det første af mine Værker, i hvilket min Hustrus Andel var tydelig, var mine «Principles of political economy». Det Kapitel i min politiske Økonomi, der mere end alt det øvrige har haft Indflydelse paa den offentlige Mening, nemlig Kapitlet «Om Arbejderklassens sandsynlige Fremtid», — skyldes udelukkende hende; i det første Udkast til Bogen manglede dette Kapitel. Det var hende, der paa pegede Nødvendigheden heraf og Værkets overordentlige Ufuldkommenhed uden det; det var hende, der var Aarsag til, at jeg skrev det; og den mere almindelige Del heraf — Fremstillingen og Undersøgelsen af de to modsatte Theorier om Arbejderklassens ejendommelige Stilling — var fuldstændig en Udvikling af hendes Tanker, ofte endog med Ord, hentede fra

hendes Læber. Den rent videnskabelige Del af mit Værk om den politiske Økonomi har jeg ikke lært af hende; men det var navnlig hendes Indflydelse, der gav Bogen dens ejendommelige Karakter, hvorved den adskiller sig fra alle tidligere Fremstillinger af den politiske Økonomi, der have noget Krav paa at anses for videnskabelige, og ved hvilken den blev saa nyttig til at forsone Aander, som disse tidligere Fremstillinger havde afskrækket. Denne ejendommelige Karakter bestaar navnlig i en bestemt Adskillelse mellem de Love, der gjælde for Rigdommenes Frembringelse — hvilke ere virkelige Naturlove, afhængige af Gjenstandenes Egenskaber — og Lovene for Rigdommenes Fordeling, hvilke Love paa visse Betingelser afhænge af den menneskelige Vilje. Nationalekonomerne have i Almindelighed sammenblandet disse Love under Benævnelsen økonomiske Love, hvilke de mene, at Menneskenes Bestræbelser ikke kunne tilintetgøre og ændre; de tillægge Ting, der afhænge af vor jordiske Tilværelses uforanderlige Betingelser, og Ting, der kun ere nødvendige Følger af en ejendommelig Samfundsordning, og som kun eksistere samtidig med hine, — den samme Nødvendighed: naar visse Institutioner og Sædvaner ere givne, vil Arbejdslønnen, Kapitalrenten og Jordrenten bestemmes af visse Aarsager; men dette Slags Nationalekonomer glemme den uundværlige Forudsætning og argumentere, at disse Aarsager maa, i Følge en Nødvendighed, imod hvilken ingen menneskelige Midler kunne udrette noget, bestemme den Andel af Arbejdsudbyttet, der tilfalder Arbejderne, Kapitalisterne og Jordejerne. Mine «Principles of political economy» stod ikke tilbage for nogle af deres Forgængere i at stræbe efter en videnskabelig Vurdering af disse Aarsager under de Betingelser, de forudsætte; men min Bog var den første, der ikke behandler disse Betingelser som absolute. De almindelige økonomiske Love, der afhænge, ikke af Naturnødvendigheder, men af disse i Forening med den eksisterende Samfundsordning, behandler mit Værk, som kun foreløbige og som underkastede megen Forandring, efterhaanden som Samfundet gaar frem.

Det tyske Væverhaandværks Udvikling og Krisis i det nittende Aarhundrede.')

Efter Prof. Dr. **Gustav Schmoller.**

Naar jeg i det Følgende agter at tale om Væverhaandværket, det vil sige om det Haandværk i hvilket Kunsten og det tekniske Arbejde træde i den nøjeste Berøring, saa maa man dog ikke vente af mig en Udvikling af denne Industrigrens kunstneriske Side. Hvad jeg kan og vil fremføre er en historisk Fortælling om det tyske Væverhaandværks økonomiske Udvikling i dette Aarhundrede, og jeg maa derhos indskrænke mig til de allervigtigste Kjendsgjerninger i denne Udvikling og til Væverindustriens betydeligste Brancher, Uld-, Bomulds- og Linnedvævnin- gen, ellers vilde Stoffet ikke kunne lade sig sammentrænge inden for et enkelt Foredrags snævre Ramme.

Først tillade man mig et indledende Ord om Væverhaandværkets Betydning i vor Samfundshusholdnings Organisme.

Væve- og Spindeindustrien udgjøre i Forening Hoved- delen af de Industrigrene, som man plejer at sammen- fatte under Benævnelsen «Beklædningsindustri». Naar

*) I sin Bog: «Zur Geschichte der deutschen Kleingewerbe im 19. Jahrhundert», Halle 1870 har Schmoller nøjere udført den her skitserede Fremstilling.

man nu efter Duepetiaux's, Le Plays og Engels Undersøgelser véd, at der i Familiebudgetterne, alt efter den større eller mindre Indkomst, gaa 64—90 pCt. Udgifter til Anskaffelsen af Næringsmidler, 14—20 pCt. til Beklædningen, 5—18 pCt. til Bolig og de saa tilbageværende Procenter maa slaa til til alt det Øvrige, — saa kan man gjøre sig en Forestilling om Beklædningsindustrien og middelbart ogsaa om Væverindustriens Betydning. I et Land som Sachsen, der udfører en meget betydelig Mængde vævede Varer, udgjorde i Aaret 1849 de, der vare beskjæftigede med Fabrikationen af en eller anden Art, 30,24 pCt. af alle Selvvirksomme, medens der faldt 45,41 pCt. paa Næringsindustrier, heri indbefattet Agerbruget, 12,22 pCt. paa Bygningsindustrien og kun 12,13 pCt. paa alle de øvrige Industrier. Efter Toldforeningens Industristatistik for 1861 fordelte det samlede Personale sig paa følgende Maade. Der kom paa

Næringsindustrien, personlige Tjene-

steydelser osv.	665,083	Personer.
paa den samlede Bygningsindustri .	783,405	—
— Beklædningsindustrien	1,513,646	—
— Metalindustrien	362,693	—
— Galanteri- og Kunstindustrien .	455,543	—

i Alt . . . 3,780,370 Personer.

I Beklædningsindustrien lægger Spinding kun Beslag paa 147,490 Personer, Vævning og den dertil hørende Farvning derimod paa 688,729 Personer. Herefter var i 1861 Vævning ubetinget den Industriegren, der sysselsatte flest Folk. I samtlige Maskin-, Lokomotiv- og Vognfabrikker var der kun beskjæftiget 51,354 Arbejdere. Hvad vil det sige imod 612,359 Vævere, Væversvende og Folk,

der arbejdede i Væverierne! Siden har Forholdet vel forandret sig noget; navnlig maa Maskinfabrikationen nu sysselsætte forholdsvis flere Mennesker; men Væveriet vil dog fremdeles kunne betragtes som den Industri, der ved Siden af Agerbruget sysselsætter flest Folk.

Væverindustrien er end videre ved Siden af Maskin- og Bjærgværksindustrien den Industrigren, i hvilken Nutidens Fremskridt have vist sig paa den mest glimrende Maade. Man kan kalde det Tilfældighed eller indre Nødvendighed, — vist er det, at der i det attende og Begyndelsen af dette Aarhundrede traf sammen en Række af de allervigtigste naturvidenskabelige og tekniske Opdagelser og Opfindelser, af hvilke hver for sig danner et nødvendigt Led i Væverindustriens uhorste Opsving. Havde John Kay i 1738 ikke opfundet en forbedret Konstruktion af Væverskytten, hvorved det blev muligt at forarbejde den dobbelte eller mere end den dobbelte Garnmængde i den samme Tid, vilde James Hargreaves', Arkwrights, Samuel Cromptons og Roberts's Spindemaskiner ikke have været nødvendige, det vil sige: de vilde ikke være blevne opfundne eller i alt Fald ikke uddannede til praktisk Anvendelse. Havde James Watt ikke opfundet sin Dampmaskine, vilde man ikke have kunnet sætte de mekaniske Spinderier i Drift. Havde Eli Whitney i Connecticut ikke opfundet sin «saw-gine» — den Maskine, der skiller Bomulden fra den den omgivende Kapsel —, vilde en saadan Udvikling af Bomuldsdyrkningen, som den, der nu paafulgte, paa Grund af Mangel paa menneskelig Arbejdskraft i Amerika ikke have været mulig, og man vilde altsaa have manglet det Raastof, hvis tiltagende Forbrug hovedsagelig har været Grundvolden for Væverindustriens glimrende Udvikling. Havde Franskmanden Bertholet i 1785

ikke opfundet de kunstige Klorblegerier, og var denne Opfindelse ikke bleven indført i forbedret Skikkelse i England af Mac Jutosh, vilde alle Englands og Irlands Enge snart ikke havē slaaet til til at blege de uhyre Masser af Lærred og Bomuldstøjer, og Industriens Udvildelse vilde saaledes været strandet, ligesom den ogsaa vilde have strandet paa Kriserne i Tyverne, hvis ikke Opfindelsen af Jærnbannerne havde givet saa vel Raaprodukterne som de færdige Varer et helt andet Marked.

De nye Samfærdselsmidler havde for Væverindustrien en mere indgribende Betydning end for nogen anden Industri, fordi hin Industris Raastoffer og Fabrikater ere lettere transportable end andre Varer. Silken faa vi fra Kina eller Indien, Italien eller Sydfrankrig, Bomulden fra Amerika eller Ægypten, Ulden fra Avstralien og Kalifornien. Af tysk Hørgarn forfærdigede England og Irland i lang Tid sine Linnedvarer; af engelsk Bomulds-garn, af engelsk Kamgarn, Mohair-, Alpaca- og Westgarn forfærdiges i Tyskland endnu den Dag i Dag en stor Del af vore vævede Varer. Og endog de færdige Stoffer, Kattuner, Tøjer og Tæpper, gaa over hele Verden, naar Tolden ikke udelukker dem.

Men jo mere transportabel en Vare er, desto lettere kan der paa et enkelt Punkt opstaa en Massetilvirkning for de fjærneste Verdensdele, og desto mere kunne vore nye Driftsmethoders Fordele vise sig ved denne Vares Produktion: der udvikler sig en vidtgaaende Kapitalanvendelse, den største Uddannelse af Maskinvæsenet, Menneskekraftens størst mulige Erstatning af Dampkraft, den størst mulige Arbejdsdeling, ethvert Foretagende, enhver Egn indskrænker sig i den størst mulige Grad til en eller

nogle enkelte Brancher, og Driften sammentrænges i den størst mulige Grad i store sluttede Etablissementer.

Føjer man hertil de Fremskridt, der er gjort i Farverierne — jeg skal kun minde om Nutidens glimrende Anilinfarver —, i Trykkerierne og i Fremstillingen af kunstig mønstrede Stoffer; mindes man den Indflydelse, den gjenvakte Kunst, Kunstindustrien, den renere Smag, Luxus'en har øvet og endnu stedse øver paa Væverindustrien; sammenligner man Fortidens smagløse Møbelstoffer med Nutidens, de trykkede Kattuner, saaledes som de endnu for tredive Aar siden bleve forfærdigede, med de nuværende Dameklæders Skjønhed, elegante Tegning og Duft; tænker man paa, hvor kostbar en elegant Knipplingskjole forudm var i Sammenligning med Nutidens lige saa skønne eller endnu skønnere Maskinsurrogater, — saa vil man forstaa den overvættede Begejstring over Fremskridtet, man saa ofte hører udtale af dem, der kun rette Blikket mod Teknikkens Historie. Men ogsaa Menneskevennen og Nationaløkonomen finder i Studiet af vor Væverindustri Historie — foruden de uhørte tekniske Fremskridt — Punkter, hvorover han ubetinget kan glæde sig. Baade Raastofferne og de færdige Varer ere blevne billigere, og som en Følge deraf er Forbruget taget ganske overordentlig til. Man gaar nu til Dags langt bedre klædt end for halvtredsindstyve Aar siden. Vore Boliger ere langt rigeligere udstyrede med Tæpper, Forhæng, polstrede Møbler, Sengklæder og al Slags Linned. Rigtignok blev der i Begyndelsen af dette Aarhundrede vist forbrugt omtrent lige saa meget Lærred som nu: Dietrichi beregner, at der i 1806 paa hvert Individ af den preussiske Befolkning faldt et aarligt Forbrug af 4 Alen, i 1849 5 Alen. Men saa meget desto mere er Forbruget

af Bomuldsvarer steget: — efter Dietericis Beregning er det aarlige Forbrug fra 1806 til 1849 steget fra $\frac{3}{4}$ Alen pr. Hoved til 16 Alen, og det beregnes, at der i Tyskland nu aarlig forbruges 4 Pund af hvert Individ, men i England før den amerikanske Borgerkrig 40 Pund. Et Pund Bomuld kostede i forrige Aarhundrede omtrent 1 Thaler (c. 8 Mark), og i 1817 endnu 20 Sgr. (omtr. $\frac{5}{8}$ Mk. dansk), nu derimod kun nogle faa Groschen. Forbruget af Uldvarer er ikke taget fuldt saa meget til; men Stigningen er maaske alligevel lige saa betydningsfuld, fordi et mindre Fremskridt her betegner en uendelig Forbedring af Beklædningen. Om Preussen siger Dieterici: «Det er en bekjendt Sag, hvor fattig Landbefolkningen, det vil sige Nationens store Flertal, var før 1806 med Hensyn til Klædestøjer. Bondens Klædesfrakke maatte holde mange Aar ud, og Karle og Daglejere mødte ofte hos Godsejeren eller i Retten i den strængeste Vinter i Lærredskitler.» Frederik den Stores preussiske Hær kjendte ikke noget til den Luxus at have Kapper, end sige Klædeskapper. Som bekjendt indførtes de først umiddelbart før Krigen i 1806. Dieterici antager, at der paa hvert Individ af den preussiske Befolkning i 1806 kom et Forbrug af $\frac{5}{8}$ Alen; efter Engel kom der i 1863 2,10 Alen; dog er den sidste Antagelse sikkert noget for lav. Man beregner, at der af Pund Uld i Tyskland nu forbruges omtrent 2 Pund pr. Hoved; i England i 1841 1,7, i 1865 4,2; i Frankrig 1856 omtrent 1 Pund. Moreau de Jonnés føjer til dette franske Tal den Klage, at et saa lille Forbrug langt fra forslaar; den Fattige er ikke tilstrækkelig forsynet med de Uldklæder, Klimatet fordrer; man kunde, siger han, endog kalde saa ubetydeligt et Forbrug en offentlig Ulykke. Nu vel, siden den Tid er

Forbruget sikkert ogsaa taget betydelig til i Frankrig; i Tyskland stiger det stadig, og skaffer Væverindustrien nye Omraader og større Virksomhed. Jeg kunde paastaa, at det nittende Aarhundrede ikke kjender saadanne Fremskridt paa noget andet Omraade af vort sædvanlige daglige Forbrug. Vore Boliger ere ikke saa meget bedre byggede; Ernæringen er i det Hele taget maaske snarere bleven slettere end bedre.

Ganske vist staar der store Skyggesider lige over for disse Fremskridt. Man kan opkaste det Spørgsmaal, om det større Forbrug, der efter en Gjennemsnitberegning falder paa Befolkningens enkelte Medlemmer, udelukkende eller overvejende indskrænker sig til de velhavende Klasser. Et sikkert Svar herpaa er ganske vist ikke muligt. Man kan fremfor Alt spørge, om den fuldstændige Omdannelse af Produktionsmaaden har bragt Producenternes store Mængde i bedre eller slettere Kaar; om Væverarbejderen i Aaret 1800 i det Hele var bedre stillet end i Aaret 1870. Ogsaa herpaa er det vanskeligt at give et klart og kort Svar: Udviklingens Gang har ikke i alle Grene været den samme; Væveren har ogsaa taget Del i den økonomiske Kulturs almindelige Fremskridt; men at Spinderens og Væverens særlige Stilling for en stor Del er bleven slettere, kan ikke nægtes. Væverindustrien staar des værre ogsaa deri øverst, at den i de grelleste Farver viser os de store Omdannelser af huslig Bibe-skjæftigelse til haandværksmæssigt Arbejde, af haandværksmæssigt Husarbejde til fabrikmæssig Storindustri, af Haandarbejde til Maskinarbejde, og den byder det rigeste Stof for de sociale og legislative Spørgsmaal, der knytte sig hertil. Netop ved disse Spørgsmaal, ved Skiltringen af de forskellige økonomiske Former, der

efterhaanden fortrængte hverandre, vilde jeg gjerne dvæle lidt nærmere.

De forretningsmæssige Former, i hvilke Væverindustriens gradvise Udvikling viser sig for os, ere disse:

- 1) først Produktionen som Daglejerens, Bondens, Haandværkerens Bibeskjæftigelse i hans eget Hus, først og fremmest beregnet paa Familiens eget Behov, men ved Siden deraf dog ogsaa paa Forhandling; dernæst
- 2) den forretningsmæssige Vævning for Kunder, der overgive Væveren Garnet og lade væve, hvad de behøve; hermed forbinder sig som oftest
- 3) den haandværksmæssige Vævning paa egen Risiko beregnet paa den stedlige Afsætning og paa Afsætning paa de ugentlige og aarlige Markeder;
- 4) endelig den Vævning, der er beregnet paa Afsætning i det Store; den kan paa en dobbelt Maade optræde som Husindustri, i det Væveren enten kan væve for Fabrikkerne det disse tilhørende Garn paa den opgivne Maade og efter de givne Mønstre, i hvilket Tilfælde Væveren altsaa kun tjener Væverlønnen, — eller saaledes at Væveren paa egen Risiko køber Garnet og forfærdiger Stofferne, som han da sælger til Fabrikkerne til videre Forhandling. Men denne Form af Væverindustrien kan ogsaa ganske mangle Karakter af Husindustri, og gaa over til de store Fabrikkers Driftsform; af forskjellige Grunde har dette været Tilfældet, i alt Fald i de Grene, hvor den mekaniske Væverstol endelig har sejret over Haandvæven.

Det maa være mig tilladt endnu at indskyde et Ord om selve Vævens Historie.

Den gamle paa glatte simple Varer beregnede Væv er, kunde jeg sige, Aartusender gammel. Den kinesiske og indiske Væv har de samme Hovedbestanddele som Nutidens, kun er Ordningen heraf lidt anderledes. Igjennem hele Middelalderen havde Væven i Nederlandene og de nordtydske Uldvæveregne allerede i Hovedsagen den Form, som den har bevaret lige til vore Dage. Det var denne Væv, der i det femtende Aarhundrede gav den schwabiske Linnedindustri dens Verdensberømmelse, og som senere bragte den store vestfalske eller ravensbergske Exportindustri, den schlesiske Linnedindustri, det sachsiske og preussiske Tøjmageri i det attende Aarhundrede i Blomst. Der behøvedes kun en noget forbedret Indretning, navnlig et forbedret Antal af Trin, for at muliggjøre den i det syttende Aarhundrede i Tyskland fra Nederlandene indførte Vævning af kunstig mønstrede Stoffer, Drejl og Damask. Det, en sædvanlig Stol kunde præstere om Dagen, var naturligvis forskjelligt efter Stoffernes Bredde, Garnets Finhed og andre Omstændigheder; men man antog, at der i Gjennemsnit produceredes 3 til 6 Alen med tolv Timers Arbejde.

John Kays allerede nævnte Hovedforbedring af Væverstolen, hvorved der gaves Væverskytten en langt hurtigere Bevægelse, gjorde det muligt at væve bredere Tøjer, og forøgede derhos den daglige Produktion i det Mindste til det Dobbelte. I Tyskland fandt denne Opfindelse først almindelig Udbredelse i Tyverne. Senere fik den sædvanlige Væverstol endnu en Forbedring, i det der føjedes en Mekanisme til, der paa den nemmeste Maade afvikler det færdige Tøj.

Den første mekaniske Væverstol, det vil sige: en Stol, der ikke sattes i Gang ved et Menneskes Træden,

men ved Omdrejning af et Haandtag, var bleven bygget 1750 af Vaucanson. Men denne Indretning var ikke praktisk. I Aaret 1785 tog Theologen Dr. Cartwright Patent paa sin mekaniske Væverstol; men Anvendelsen heraf strandede endnu derpaa, at Bomuldsstraadene ikke vare faste nok og ikke kunde udholde Maskineriets kraftige Slag. Herpaa blev der dog i 1802 raadet Bod ved Opfindelsen af en ejendommelig Maskine. Men selv i 1813 fandtes der næppe 4000 saadanne mekaniske ved Vand- eller Dampkraft drevne Væverstole i England, da de i dette Aar næsten alle bleve ødelagte ved Vævernes Opstand. Fra da af begyndte de imidlertid at finde videre Udbredelse. Horrock i Stockport havde betydelig forbedret Stolene, og endnu mere lykkedes dette for Roberts i Manchester, hvis Stole fra 1822 ogsaa begyndte at vinde Udbredelse i Tyskland. Men endnu i lang Tid blev Anvendelsen heraf indskrænket til Bomuldsvævning; senere udstrakte den sig dog ogsaa til Linnedvævning og til sidst — om end efter en indskrænket Maalestok — til Silkevævning. Egentlig større Fremskridt end selve Væverstolen have Hjælpemaskinerne gjort, saasom Spolemaskinerne, Rendingsmaskinerne, Klister- og Appreturindretningerne o. s. v. o. s. v. Paa flere Maader have disse Hjælpemaskiner givet den lille Industri Dødsstødet; den kunde ikke indføre disse dyre Maskiner. Til Dels sker Vævningen i vore store Fabrikker endnu den Dag i Dag paa Haandvæven; men alle de andre Hjælpeidler ere bragte i Anvendelse.

En Række yderligere Forbedringer af Væverstolen har man lige til den allerseneste Tid næsten kun forstaaet at anbringe ved Haandvæven, meget vanskelig eller slet ikke ved Maskinvæven, saaledes fremfor Alt den efter

sin Opfinder benævnedes Jacquardindretning, hvorved det (1808) først blev muligt paa en fuldendt Maade at anbringe en kunstnerisk Tegning i Varerne. Men ogsaa andre komplicerede Stole, f. Ex. Korsetstolen, have lige til den nyere Tid overvejende holdt sig som Haandstole.

Det, de forskjellige Stole kunne levere, kan nu til Dags gjennemsniisvis antages at være Følgende: den med John Kays Forbedring forsynede Haandstol kan daglig forarbejde omtrent 8 Alen fint, 20 Alen stærkt Lærred, 25 til 30, under visse Omstændigheder endnu mere, glatte Bomuldsvarer; Jacquardstolen leverer 5 til 6 Alen, Korsetstolen 3 Alen. Maskinstolen leverer af simple Varer 40 eller flere Alen Linned- og Bomuldsstoffer; derhos har den det Fortrin, at den giver mere ensartede Varer. I Uldvæverierne giver Haandstolen 5 til 10 Alen, Maskinstolen næppe meget over 10 til 12 Alen.

Priserne paa de forskjellige Stole ere forskjellige efter Stolens Styrke; til Bomuld og Linned har man lettere, til Uld sværere. I Fyrretyverne anslog man Prisen paa den simple Linnedvæverstol til 6 Thaler. Nu regnes i Schlesien Prisen paa Væverstolen med Tilbehør til mellem 11 og 30 Thaler. I Provinsen Sachsen kommer en god Haandtøjvæverstol, der maa være stærkere bygget end en Linnedvæverstol, paa 20 Th. Mährlen anslaaer en god Bomuldsstol til 11 à 12 Th., en smal Jacquardstol til 42 à 43 Th., en bred til 115 Th., en Korsetstol til 29 à 30 Th., en Maskinstol til omtrent 130 Th. De simple Maskinstole, der i Kongeriget Sachsen anvendes til blandede Stoffer, koste (loco England) 80 Th., de komplicerede 120 Th. Man ser heraf, at Anskaffelsen af en Maskinstol heller ikke for mindre Forretningsfolk vilde være uoverkommelig, naar der blev sørget for de andre nød-

vendige Indretninger til dens Opstilling, saaledes som dette i alt Fald af og til forekommer i England. — De forskellige Stoles Priser og Arbejdsdygtighed ere naturligvis ikke ene men dog i en væsentlig Grad bestemmende for vedkommende Produktionsmaades Rentabilitet; Bevægkraftens Bekostelighed, den tekniske Mulighed af at anvende Maskinen til visse Garnsorter og Stoffer, saa vel som en Række andre Omstændigheder maa tages med i Betragtning.

Men lad os efter disse tekniske Mellembemærkninger vende tilbage til de alt nævnte økonomiske Hovedformer for Væverindustrien.

Den huslige Vævning konkurrerede længe — indtil den nyeste Tid — ikke paa nogen umiddelbar Maade med den industrimæssige. Hvor Bonden, Haandværkeren paa Landet og Daglejeren kunde skrabe sig et Par Daler sammen til en simpel Væverstol; hvor denne Beskæftigelse havde været Skik og Brug i Aarhundreder; hvor den paa en naturlig Maade sluttede sig til Vedkommendes egen Produktion af Uld og Hør, — dér gjorde man ingen Fordring paa en teknisk fuldendt Vare. Dér blev Trangen til Klæder billigst og bekvemmest tilfredsstillet paa denne Maade, saa længe der var Tid dertil og Arbejds-kraft, hvilken uden denne Bibeskæftigelse vilde være forbleven ubenyttet om Vinteren. Jo mangelfuldere Samfærdselen var, jo færre Butikker der fandtes i den nærmeste Kjøbstad eller Markedsplads, des nødvendigere var denne primitive Form af Væverindustrien.

I Preussen, Posen og Pommern bliver endnu en Del af det Uldtøj, Landbefolkningen bærer, forfærdiget paa denne Maade. Antallet paa de Uldvæve, der brugtes til Bibeskæftigelse, tog i den preussiske Stat til indtil 1840,

og begyndte først da at tage af og det endog kun temmelig langsomt. Man talte i 1840 6072 saadanne Væve, i 1861 endnu 4447.

Men langt mere udbredt som huslig Bibeskjæftigelse var og er Linnedvæveriet, medens Bomuldsvæveriet, der opstod meget senere og hurtigt udviklede sig til Industri, aldrig paa en lignende Maade blev en fortrolig Bibeskjæftigelse for Smaafolk. Tallet paa de til Bibeskjæftigelse brugte Stole har næsten fordoblet sig i den preussiske Stat siden 1816 (1816 brugtes der i Alt til Bibeskjæftigelse 164,870 Stole, 1846: 291,129, 1855: 299,027, 1861: 276,266; heraf faldt paa Linnedvæveriet: 1846: 278,122, 1855: 288,031, 1861: 264,135). Først i de sidste 20 Aar er denne Art Virksomhed taget noget af i Vesten, hvorimod den i Østen fremdeles har været i Stigning. I Vesten er det ikke saa meget det billigere Maskinprodukt, der foranlediger Bonden til at opgive sin tidligere Husvævning og føre sit Hør til Torvs for dèr at omsætte det mod Linned; det er endnu mere Mangelen paa Arbejdskraft, der tvinger ham dertil. Arbejdet er taget til i Hus og Gaard, paa Engen og i Marken; Driften er bleven mere intensiv, og alligevel har man færre Folk, mindre Tyende end før; de yngre Sønner og Døtre have ikke længere Lyst til at forblive ugifte i Hjemmet.

Efter et Overslag, som jeg har gjort over hele Toldforeningens Linnedvævning, kom der 1861 paa den huslige Bibeskjæftigelse et Aarsudbytte paa omtrent 50, paa den industrielle Produktion derimod 300 Millioner Alen, medens den huslige Bibeskjæftigelse i Frankrig 1850 efter Morau de Jonnès havde udgjort den langt overvejende Del af den samlede Produktion.

Det antyder allerede et Skridt videre frem i Arbejds-

delingen, naar Vævningen ikke længere sker i Familierne, men hos den stedlige haandværksmæssige Væver. Det i Familien spundne Garn blev sendt til Væveren, der da skulde levere det raa Tøj tilbage, som Husmoderen derpaa lod blege, farve og gjøre færdigt. Fattige Folk, der ikke kunde overkomme en Væverstol, ligesom den velhavende Middelklasse, Borgernes og Embedsmændenes Koner, der allerede følte sig for fornemme til selv at væve, bare sig ad paa denne Maade. I de Egne, hvor der blomstrede et kraftigt Exportvæveri, arbejdede Væverne næsten altid foruden for Kjøbmænd for private Kunder. I andre Egne søgte denne Slags Vævere, naar de havde sparet Noget sammen, om muligt ogsaa at arbejde paa egen Regning og enten selv at aabne en Butik eller sælge til en Mester paa Egnen, der allerede var i den noget lykkeligere Stilling. Saa kaldte man dem ikke længere «Lohnweber», men «Kaufweber». Disse drog til de ugentlige og aarlige Markeder for at afsætte de af dem forfærdigede eller opkjøbte Varer. Saaledes gik Vævningen for private Kunder overalt mer eller mindre over til den stedlige haandværksmæssige Vævning.

Denne stedlige Produktion leverede de i Landet brugelige, almindelige gængse Stoffer, fremfor Alt det simple Huslærred, i det Højeste noget Drejl, senere ogsaa noget Damask eller Jacquardlinned, men ikke meget; i Aaret 1820 var der saaledes i Württemberg kun 28 finere Vævere, men derimod 17,492 simple Linnedvævere. Den leverede dog ogsaa, men kun i meget ringere Omfang, simple Kattuner, Halvbomuldstøjer, farvet Kotonette, dette brogede Tøj, der i de lavere Klasser og Mellemlasserne dels bruges til Børne- og Kvindeklæder, dels til Sengklæder, og enkelte andre simple ældre Tøjsorter.

Denne overalt udbredte stedlige haandværksmæssige Produktion maatte ganske vist konkurrere med Væverbyernes og Væveregnenes Masseproduktion; men det var dog ikke saa vanskeligt: denne leverede for største Delen de finere bedre Stoffer for de højere Klasser, de store Byer, Hoffet, Militæret, eller ogsaa arbejdede den for Exporten, og da den indenlandske Handel kun var saa lidet udviklet, var det næsten lettere at sende det schlesiske Lærred over Hamburg til Amerika og Indien end at op-søge Vejen til det øvrige Tysklands afsides beliggende Landsbyer og Smaabyer. For øvrigt var der endnu en betydelig Forskjel mellem Væverindustriens forskellige Grene. Uldvævningen og Bomuldsvævningen var, som Lokalforretning betragtet, langt fra ikke saa udbredt som Linnedvævningen.

Man kan, efter hvad Statistikken fremviser, paastaa, at denne Form af den stedlige Væverindustri i en væsentlig Grad har udvidet sig endog i Trediveerne og Fyrreerne, det vil sige lige ind i Jærnbanernes og de store Samfærdselsmidlers Tidsalder, men at Omslaget ogsaa da er indtraadt, hvorpaa den lille haandværksmæssige Drift efterhaanden er bleven undertrykt. Dog er den endnu langt fra overalt forsvunden. Mange Slags Aarsager medvirkede til, at den gamle Driftsmaade hist og her blev opretholdt. Til Dels leverede den store Industri slet ikke det, de lavere Klasser plejede at bære og ønske. Husmødrene i disse Klasser foretrække endnu som før at købe paa det aarlige Marked hos de dem personlig bekendte Vævere. Det sædvanlige Lærred, der forekommer i den store Handel, skal fremfor Alt udmærke sig ved at være smukt bleget, ved god Appretur og smukt Udseende; men for den stedlige Smaahandel behøves Sligt ikke. Svært, varigt

til Dels ubleget Lærred uden Appretur forlanges paa Markederne. Til Dels holder den stedlige Propuktion sig oppe derved, at den lader sig nøje med lavere Priser og mindre Gevinst. Den lille Vævermester, der har sit eget Hus og sin egen Have, kan dog fremdeles bestaa, om end ikke saa godt som før. Mange holde sig derved, at de i Stedet for at være Producenter fortrinsvis blive Handlende. Den stedlige Smaahandel er jo dog fremdeles uundværlig. Tøjmagere og Vævere, tilskrives man os fra Bunzlau, købe Varerne af de større Fabrikker og leve næsten udelukkende af Handel. Om de sachsiske smaa Tøjmagere skriver en kompetent Meddeler: ogsaa her er Haandværket gaaet over til ren Handel. Den stedlige haandsværksmæssige Produktion holder sig altid længst dér, hvor den lille Industri overhovedet har en lettere Stilling, det vil sige i Egne, hvor Formuen er mere lige- lig fordelt, i de store Landsbyers og smaa Byers Egne, i Smaabøndernes Egne, hvor en tarvelig Middelstand giver hele Samfundet dets Præg.

Men i Længden gaa de stedlige spredte Forretninger dog tilbage. Paa den skarpe Maade har denne Udvikling fuldbyrdet sig i Tøjmageriet. Herom maa der dog endnu tilføjes nogle Ord.

Tøjmagerhaandværket var i Tyskland efter forrige Aarhundredes Midte næsten overalt opblomstret paa Ny; Anskaffelsen af smaa Uldgarnsspindemaskiner var ogsaa mulig for de mindre Tøjmagere; med den stigende Velstand steg ogsaa den indenlandske Efterspørgsel; en koncentreret Husflidsindustri og store Klædefabrikker havde ved Siden deraf allerede før 1831 udviklet sig hurtig; men de leverede de finere Varer, de havde kastet sig over Exporten og trykkede derfor ikke saa meget de smaa stedlige

Forretninger; den stigende Udførsel gavnede tvært imod disse. De udvidede sig derfor næsten overalt endog til henimod Aaret 1840; men omtrent paa denne Tid, ja til Dels allerede i 1833 begynder Omslaget. Strax efter Tilslutningen til Toldforeningen havde det vist sig, at det vilde være vanskeligt for de sydtyske Tøjmagere at konkurrere med de rhinske, sachsiske og brandenburgske Forretninger. Det viste sig nu, at de smaa Tøjmagerforretninger, hvoraf der i Württemberg var opstaaet saa mange i Aarene 1825 til 1833, havde paataget sig en for forskjelligartet Produktion, og efterhaanden som Handelen udviklede sig, vilde den stedlige Afsætning ikke længere gaa for dem. Heller ikke Overgangen til Mode- og Sommerstoffer nyttede Smaamestrene. Hver sjette Tøjmager gik i Württemberg i Aarene 1840 til 1847 fallit. Og dog, siger Mährlen, faldt de fleste Falliter ikke i disse Aar, men først i de følgende Aar 1847—53. Noget Lignende fortælles om det bayerske Tøjmageri: medens det tidligere var udbredt over hele Landet, gaar det nu, siger «Bavaria», næsten overalt tilbage; mange flittige Hænder gaa over til andre Næringsveje; hvor der tidligere fandtes en driftig Forretning, findes nu kun et ynkeligt lille Haandværk. Men ogsaa i Preussen og Sachsen gik den samme Krisis for sig. Om Kongeriget Sachsen skriver Wieck i 1840: De smaa Tøjmagere fortjene trods store Anstrængelser næppe nu saa meget, at de kunne holde sig; selv naar de anstrænge sig, kunne de ikke levere Tøj som Fabrikkerne; deres Varer ere ganske anderledes; Konkurrencen har gjort dem billigere, men de ere ogsaa blevne saa meget utættere, lettere valkede og ikke længere godt opkradsede. Det kan med temmelig stor Sikkerhed forudsiges, hedder det, at Smaamestrenes enkeltstaaende

Forretninger efterhaanden maa gaa op i Fabrikdriften eller i Husindustrien, saaledes som det er sket i England og Nederlandene. Den lille Industris Forfald viser sig fremfor Alt tydelig i Tilbagegangen i Tallet paa Maskingarn-spinderierne, der indtil den nyere Tid næsten udelukkende vare i Tøjmageriets Besiddelse. I Preussen talte man 1837 3345 saadanne Spindrier gennemsnitlig med 103 Spindler hver; i 1861 talte man kun 1109, men hvert Spindri havde da gennemsnitlig 587 Spindler.

Det var imidlertid ikke Maskinstolen, hvis Konkurrence ødelagde Tøjmageren: i Preussen, hvis Fabrikater stod og endnu staa øverst i Toldforeningen, udgjorde Maskinstolene først i 1846 4,1 pCt., ja selv i 1861 kun 11,1 pCt. af samtlige Uldvæve. Endnu den Dag i Dag lade mange Uldfabrikker deres Varer forarbejde ude af Huset hos smaa Mestre paa sædvanlige Væve. Hvad de smaa enkeltstaaende Tøjmagere ikke kunde naa, det var paa den ene Side det forbedrede Spindri, paa den anden Side de forbedrede Metoder at valke paa og at opkradse Ulden paa, som indførtes i de store Forretninger. Cylindervalken, Transversal-, Longitudinal- og Diagonalcylindermaskinerne, de hydrauliske Presser og flere andre Maskiner havde epokegjørende Betydning. Det var dyre Maskiner, som ikke vare let overkommelige for Smaafolk. Ganske vist havde flere af de Driftsherrer, der arbejdede sig op til store og velhavende Fabrikanter, oprindelig været smaa Tøjmagere; men det var et Maal, som kun de Dygtigste og Intelligenteste naaede. De gik fremad; de bragte Toldforeningens Klædeudførsel fra 1840 til 1864 op til det fire- eller femdobbelte Beløb; de opstillede i deres Fabrikker stedse flere og flere Væverstole: i Preussen fandtes der 1831 15,360 Uldvæverhaandstole, 1846

22,967, 1861 33,273. Men en stor Mængde af selvstændige smaa Tøjmagere forarmedes, udvandrede eller gik over til andre Beskæftigelser. I den finere Væverindustri, der forarbejdede Dameklæder, Modestoffer o.s.v., og som ikke har eksisteret længe i Toldforeningen, fandtes der lige fra Begyndelsen af næsten kun store Forretninger. De Varer, der her leveredes, udkræve en høj Grad af teknisk Fuldendelse. Det engelske Forbillede, den engelske Konkurrence tvang Tyskland til at følge samme Vej.

Med disse Betragtninger over de mindre Tøjmageres Forhold have vi egentlig alt naaet det sidste Punkt i vor Udvikling: den Væverindustri, der væver for Afsætning i det Store. For imidlertid ret at forstaa Forskjellen mellem den ligeledes for Afsætning i det Store arbejdende Husindustri og de store Fabrikker, er det nødvendigt endnu en Gang at gaa langt tilbage i Fortiden og at rette Blikket mod Husindustriens Begyndelse.

Netop i Væverhaandværket finde vi meget tidlig talrige smaa Forretninger forenede paa samme Sted, med fælles Indretninger og med meget stor Afsætning paa fremmede Markeder. I Gent skal der i det 13de og 14de Aarhundrede have været 40,000 Væverstole; i Brügge skulle paa den højeste Blomstrings Tid 50,000 Mennesker have levet af at bearbejde Uld. I Köln blev 1800 Tøjmagere paa én Gang forviste efter en Opstand af Væverne. Augsburg talte endnu i 1610 6000 Linnedvævere.

Det var en Masseindustri, men det var ikke nogen Storindustri. De enkelte Vævere vare til Dels rige Folk og gik som saadanne over i Samfundets højere Klasser, — saaledes de meget berømte Fugger i Augsburg; men saa længe de førte Forretningen, vare de Mestre som de

Andre; som oftest var det dem forbudt at grunde større Forretninger, at have et større Antal Væve; men for øvrigt fulgte jo alle de enkelte Mestres Underordning under den samme fælles Ordning af Tidsaanden og den daværende Tekniks Standpunkt. Der var i det Hele en stor Mængde smaa Producenter, der kun vare i Besiddelse af middelmaadige tekniske Kundskaber og manglede Uddannelse som Handelsmænd, og som derfor kun da kunde arbejde for Verdenshandelen, naar visse vanskeligere og dyrere Apparater overtoges paa fælles Bekostning, naar Lavet eller Byen skaffede dem Afsætning, hvilket denne ikke kunde gjøre uden at have vaagent Øje med Produktionen, uden at sørge for at alle de enkelte Smaamestre arbejdede paa samme Maade og uden at indestaa for reelle Varer. Lavene — der i dette Tilfælde virkede som sande Produktionsforeninger — oprettede Anstalter, hvor Ulden blev rensat og kartet; de anlagde Valkemøller og Sliberier; de lejede store fælles Rum, hvor Tøjet blev tørret, Haver, hvor det blev bleget, Magasiner, hvor det blev forhandlet. Lige saa ofte som Lavet overtog selve Byen saadanne Anstalter. I ethvert Tilfælde virkede den for Afsætningen uden for Byen. Omvendt var Lavet i sin bedste Tid lige saa meget en kommunal Avtoritet som en Forening af Interessenter. Og for saa vidt gik begges Virksomhed altsaa i samme Retning.

Da Lavs- og Kommuneaanden senere, i det syttende og attende Aarhundrede, faldt saa dybt, at den ikke længere var i Stand til at fremkalde nogen sund selvstændig Handling, maatte den territoriale Fyrstemagt og Embedsstanden træde til. Den fyrstelige Magt overtog Arven efter det døende Byregimente, i det den ved sine Reglementer, sine Skuemeistre o. s. v. sørgede for Smaamestrenes

nødvendigvis ensartede Produktion, og i det den med Statens Midler sørgede for fælles Indretninger og Anstalter. Paa Grund af Teknikkens daværende Standpunkt, den daværende tyske Haandværkerstands Dannelse, og de kun sparsomt tilstedeleværende Kapitalmidler var en blomstrende Industri kun mulig paa denne Maade, eller ogsaa slet ikke mulig. Roscher bemærker meget rigtigt, at en saadan Regeringsvirksomhed erstattede, hvad Smaamestrene ellers ganske maatte mangle: ved sine tekniske Raadgivere forbandt den Haandværket med Videnskaben; ved sine Handelskonsuler skaffede den Kundskab til fremmede Markeder; ved sine Skue- og Stempelanstalter gav den Haandværket et stort Firmas vidtbekjendte Navn. En stor Fabrik har Enhed i sig selv; for denne tidligere Husindustri's Enhed maatte der sørges ved Reglementer, ved Lavs-, Kommune- og Statsanstalter.

Og hvilken Højde naaede ikke netop i Preussen, «hvor», som den hannoveranske Lærde Gottlob von Justi udraaber, «man sjælden glemmer de sande Forholdsregler for Industriens Blomstring,» — hvilken Højde naaede ikke Husindustrien i forrige Aarhundrede dér netop ved Hjælp af denne Omhu! Hvorledes blomstrede ikke den schlesiske og ravenbergske Linnedindustri! Mere og mere betalte Tyskland sine Kolonialvarer med Linned. Tysk Linned gik til de spanske og hollandske Kolonier, til Nordamerika, til England. Alene fra Schlesien blev der i 1777 sendt for 3 til 4 Millioner Thaler Lærred direkte til Spanien. Henimod Aaret 1800 naaede den aarlige Udførsel af Lærred fra Preussen en Værdi af henved 13 Mill. Th. Hovedudførselen af preussiske Stoffer gik til Østen, frem for Alt til Polen og Rusland. Medens Mirabeau antager, at der i Frederik den Stores sidste

Regeringsaar i Alt produceredes for 5,8 Mill. Th. Uldvarer i den preussiske Stat og udførtes for 1 Million, anslaa Krug i 1802 den samlede Produktion til 13 Millioner og Udførselen til 7 Millioner Thaler. Da Rusland efter de napoleonske Krige ogsaa afspærrede sig fra Tyskland ved prohibitive Toldsatser, skulle hen ved 250,000 tyske Haandværkere være dragne over Grænsen, og heraf skal den allerstørste Del være falden paa Tøjmagerne.

Den daværende Husindustris Vævere vare næsten overalt smaa selvstændige Entreprenører, der opkjøbte Hørgarn og Uld og lod det blive spundet, hvorpaa de forfærdigede Stapelartikler deraf ganske saadan som Reglementerne foreskrev dem, lod dem stemple af Skuemestrene og solgte derpaa — som oftest uden nogen Faktors eller Kommissionærs Mellemskomst — Varerne paa Markederne til saakaldte Kjøbmænd, der lod Stofferne blege, farve og gjøre fuldstændig færdige for derpaa at bringe dem i Verdenshandelen. Kjøbmændene vare selv for største Delen Vævere, der havde tjent sig nogen Formue. De modtog Bestillinger fra Hamburg, Bremen eller selve Afsetningslandene.

Fordelen ved denne Organisation bestod deri, at Gevinsten saaledes fordeltes mellem flere smaa Driftsherrer. Fremdeles medførte den, at selv Smaafolk kom til at nyde Godt af Exportindustrien, der slog sig fast paa Landet, og muliggjorde en heldig Forbindelse med Dyrkningen af et lille Stykke Jord. Det var dette sidste Fortrin, der for Exempel fik Englænderen Bowring, da han i 1839 berejste Toldforeningen, til at udbryde i begejstrede Lovtaler over den tyske Væverindustri i Modsætning til den engelske.

Derimod var det allerede den Gang ikke muligt at

overse Skyggesiderne. Det store Flertal af Mestre kunde ikke løsrive sig fra det Nedarvede. Den Kjøbmand, der forlangte en ny Vare, maatte sætte en hel Skare af Folk, lige fra Spinderen til Appretøren, i Bevægelse; han maatte lære dem Allesammen; snart var han afhængig af det Ene, snart af det Andet. Ofte stod Reglementerne i Vejen saa vel som Skuemesteren, der ikke vilde vide noget af nye Sorter at sige. Store Fremskridt i Teknikken have altid været skæbnesvangre for enhver Art Husindustri, fordi saa mange smaa udannede Mestres Fremskridt, der desuden skal ske i samme Tempo, møder tusende forskellige Hindringer.

Men til de i England og andensteds gjorde Fremskridt stødte der nu i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede andre skæbnesvangre Omstændigheder: Kontinentalsystemet ødelagde vor Export, og i Indlandet opstod der derved Overproduktion; efter Freden i 1815 traadte andre Staters Beskyttelsessystemer hindrende i Vejen; det blev umuligt paa Ny at konkurrere med England, efter at det under Kontinentalsystemet havde erobret vore tidligere Markeder, og efter at særlig dets Linnedindustri ved Hjælp af en Række Statsforholdsregler hurtig havde hævet sig.

Men lad os nærmest betragte den Husindustri, der led mest, fordi den hidtil mest havde arbejdet for Exporten. Lad os betragte Linnedvæveriet.

En lille Del af Kjøbmandsvæverne og de almindelige Linnedvævere, og det netop de mest velhavende, gik, efter at Afsætningen var standset snart over til andre Næringsveje; den store Mængde af middelmaadige og slette Vævere blev i Forretningen; Konkurrencen blev endnu mere forøget derved, at mange Andre trængte paa, Daglejere, Arbejdere, andre smaa Haandværkere, der vare

blevne brødløse i de daarlige Tider og nu, da den ny frisindede Næringslovgivning ikke lagde dem Hindringer i Vejen, haabede at finde Frelse i Spinderierne og Væverierne. Mere og mere begyndte man, særlig i Schlesien, at forsøge, om man ikke ved en hurtig, slet og forfalsket Produktion kunde indhente, hvad man tabte ved de trykkede Priser. Efter Næringsfrihedens Indførelse havde man enten kun slapt hævdet Reglementerne eller ogsaa ganske afskaffet dem. I Schlesien mærkede man de skadelige Følger heraf snart saa stærkt, at den offentlige Mening i Tyverne ganske almindelig forlangte Lavsreglementernes Gjenindførelse. I det Mindste til Dels indførte Regeringen dem ogsaa igjen i 1827. Varernes Under søgelse og Stempling blev dog en frivillig Sag; man vovede ikke at gjøre den obligatorisk; Modstanden herimod var for stor. De store reelle Forretninger trængte i Virkeligheden heller ikke hertil; for dem vare Forskrifterne og Besigtigelserne kun en Hindring. Det store Tal af dem, der leverede slette og forfalskede Varer, kæmpede herimod af modsatte men forstaaelige Grunde.

De trykkede Linnedpriser, der navnlig faldt paa Grund af Bomuldstøjernes sejrige Konkurrence, gjorde Tilstanden endnu værre. Stedse heftigere lød de tyske Konsulers Klager over, at man ved at levere saadanne slette Varer til sidst vilde gjøre sig det umuligt at afsætte dem. Den ny Blegningsmethode blev for en Del indført, uden at man ret forstod den. Forbrændte Varer, der næppe kunde holde sammen, siger en avthentisk Beretning, blev efter at være blevne styrkede og forsynede med Appretur pakket ned for at blive udført. Den bedrageriske Blanding med Bomuld tog Aar for Aar til, fordi mange Huse kun paa den Maade troede at kunne udholde de trykkede

Priser. Kun faa solide store Huse, som Kramsta i Schlesien affholdt sig herfra og bevarede derved deres Afsætning. En stedse større Del af Væverne saa sig nødt til at søge Arbejde hos dem.

Tallet paa Linnedvævere tog mærkelig nok først af efter den værste Nød i Fyrrerne, efter at Hungerstyfus'en havde bortrevet Hundreder. Folk fandt sig, da de i deres Nød vare ude af Stand til at gribe til andre Næringsveje, i den stedse stærkere Formindskelse af deres Fortjeneste. Den almindelige Væver kunde med 16 Timers dagligt Arbejde ikke længere tjene mere end $2\frac{1}{2}$ à 3 Sgr. (10 à 12 Sk. dansk). Det saa ud som om en dump apathisk Resignation havde lejret sig over Væveregnene. Aar for Aar opvoxede der en svageligere Slægt. Folk arbejdede kraftig og vare flittige indtil Overmaal; Drukenskab og andre stærkt fremtrædende Laster fandtes heller ikke i Væveregnene; men der manglede enhver højere teknisk og aandelig Dannelse og alle Dannelseselementer i de fjærne Bjærgene. Altfor tidlige Ægteskaber og stor Børnerigdom var som sædvanlig Følgerne af en Tilstand, der syntes ikke at kunne forværre sig. Væverne sank stedse dybere og dybere i Gjæld. De maatte sælge deres Væve, og saa betale 4 Thaler i aarlig Leje af en Væv, der var 6 Thaler værd. I lang Tid havde de savnet Midler til at købe Garn, og havde maattet arbejde for Løn for Kjøbmændene og Faktorerne.

Jo større Vævernes Nød blev, og jo mere de bleve forgjældede, desto mere bleve de ogsaa afhængige af Mellemmændene, af Faktorerne. Jo mere hele Forretningen kom i Hænderne paa nogle faa store Huse, jo mere et Hus beskæftigede Vævere i en Afstand af 10—20 Mil, — desto nødvendiggere maatte dette Mellemed synes at

være. De tidligere Overenskomster paa Linnedmarkederne slog af flere Grunde ikke mere til. Væveren ejede jo ikke længere Varerne; Garnet maatte bringes ham. Han forfærdigede heller ikke længere saadanne Varer, som Reglementerne foreskrev, men saadanne Varer, som Fabrikanten forlangte; der maatte altsaa gives ham udtrykkelig Besked paa, hvorledes de skulde være. Forretningsforholdet er nu i Reglen følgende: Kjøbmanden eller Fabrikanten tilmaaler Faktoren Garnet til en bestemt Kommission; en vis Pris for det Vævede bliver bestemt. Hvor Faktoren lader væve, og hvad han betaler Væveren, derom bekymrer Kjøbmanden sig ikke. Væveren faar til lige med Tøjprøven i Reglen en saakaldet «Scheerzettel», hvorpaa Kjøbmanden efter Forgødtbefindende angiver de Bøder for Fejl, der skulle fradrages i Betalingen. Kjøbmanden formindsker saa, med Rette eller Urette, Betalingen til Faktoren, og denne afkorter atter Væverens Løn. Beklager Væveren sig hos Faktoren, saa henviser denne ham til Kjøbmanden; beklager han sig hos Kjøbmanden, faar han til Svar, at han maa holde sig til Faktoren: Kjøbmanden kan jo slet ikke vide, hvilket Stykke, han har vævet. I endnu højere Grad maa Væveren finde sig i Alt, naar han modtager Bestillinger uden denne «Scheerzettel»; i saa Tilfælde er han ganske i den næsten altid raa, haarde og pengegridske Mellemmands Haand; derfor vedtoges det ogsaa paa Væverforsamlingen i Chemnitz i 1870, at ingen Bestillinger mere skulde modtages uden «Scheerzettel». Klage gjør den fattige Væver ikke; i saa Tilfælde vilde han jo ikke mere modtage Bestillinger af Faktoren. Ofte kan han heller ikke lade det komme saa vidt, fordi der foreligger virkelige Misligheder fra hans Side. Nøden og den Uret, som Væveren tror at maatte

taale, har i mange Egne bragt det saa vidt, at Væverne saa vidt muligt se at lægge noget Garn til Side. De to Parter befinde sig saaledes i en Art Krigstilstand og søge gjensidig at bedrage og forurette hinanden.

Den værste Mislighed ved Faktorsystemet bestaar deri, at det ophæver enhver moralsk Forbindelse mellem Arbejdsgiver og Arbejder. Fabrikanten kjender ikke sine Arbejdere; han véd ikke hvilke, og hvor mange Folk han beskjæftiger; han føler ikke Ansaret for at have foranlediget dette bestemte Antal Folk til at have givet sig ind paa denne Næringsvej, og han føler sig derfor ikke forpligtet til saa vidt muligt vedvarende at beskjæftige dem i samme Antal. Den desuden i Væverindustrien saa stærke Vexlen i Efterspørgselen og Konjunkturerne tynger derfor saa meget stærkere paa Væverne.

Den tyske Linnedindustris Krisis var paa sit Højdepunkt i Fyrrerne; den blev langt mere bevirket af andre Omstændigheder end af Maskinvævningens Konkurrence: selv i Storbritannien og Irland fandtes der 1835 kun 309 Maskinlinnedvæverstole. Nej denne Krisis blev i en langt højere Grad fremkaldt af den Standsning i Handelen, de napoleonske Krige førte med sig; af Vanskelighederne ved senere at hæve sig op af Elendigheden og samtidig indføre en Række af Forbedringer, anvende Maskingarn, blege og forsyne Tøjerne med Appretur paa en bedre Maade; men fremfor Alt fremkaldtes den dog ved Forfalskningen af de producerede Varer og ved Regeringens og de ledende Kjøbmænds Mangel paa Evne til under Husindustriens System at hæve Væverne i moralsk, aandelig og teknisk Henseende paa en tilsvarende Maade.

I Halvtredserne kunde der endnu kun være Tale om den indenlandske Afsætning i Toldforeningen, som den

engelske og irske Konkurrence ligeledes gjorde os stridig. Husindustrien befandt sig atter bedre, hvor den vævede finere Stoffer, Damask, Drejl, Jacquardstoffer. Men den Væver, der kun forfærdigede det almindelige glatte Lærred, kunde endog i Begyndelsen af Tredserne kun tjene 2 à 3 Groschen daglig. I denne Branche have de store Fabrikker med Maskinstole nu afgjort sejret. Af Maskinstole til Vævning af Lærred talte man i Preussen 1855 kun 30, 1861 244, i hele Toldforeningen 350; 1867 skal der have været 1800 i hele Toldforeningen, medens Frankrig samtidig havde 4000, Belgien 3000, Storbritannien og Irland 20,000. I Aaret 1871 havde Frankrig 9000, Storbritannien og Irland 36,000 Maskinstole. For saa vidt angaar Vævning af simple Stoffer er Haandarbejdet og Husindustrien nu næsten overalt overvundet. I 1861 fandtes der endnu 42,860 Haandvæve i Preussen og 120,278 i hele Toldforeningen; men hvor mange af dem, der endnu er i Gang lader sig ikke bestemme, lige saa lidt som det kan afgjøres, hvor mange af dem der ere indrettede til mere kunstig og hvor mange til simpel Vævning.

Bomuldsvævningen har i det Hele en hel anden Skæbne at opvise end Linnedvævningen: medens denne gik tilbage, gik hin frem; ja paa forskjellig Maade fortrængte Bomuldsvævningen Linnedvævningen; en hurtig voxende Udførsel gav den Aar for Aar et større Spillerum. Og dog er de tyske Bomuldsvæveres — det vil sige Arbejdernes — Historie næsten lige saa sørgelig som Linnedvævernes.

Bomuldsvævningen opblomstrede i Tyskland under Kontinentalsystemet: tidligere havde der kun været de beskedneste Begyndelsesgrunde til den; nu, da den

engelske Konkurrence var udelukket, blev den pludselig Herre over det indenlandske Marked. Og da senere Bomuldsindustrien i Preussen og Toldforeningen blev beskyttet med en temmelig betydelig Beskyttelsestold, var den atter i en lignende Stilling. Allerede 1836—40 havde Toldforeningen en Merudførsel af Bomuldsvarer paa 72,792 Centner, 1856—61 172,426, 1867 168,620, 1868 217,932 Centner. Ligeledes voxede Antallet af Stole og af Vævere, der navnlig rekruterede sig af Spindernes og Linnedvævernes Rækker, da disse Arbejder ikke længere kunde betale sig. I Preussen talte man 1816 12,690, 1840 48,540, 1861 78,210 Haandvæve til Bomulds- og blandede Varer.

Forretningsordningen var fra Begyndelsen af forskjellig fra Ordningen i Linnedindustrien. Det var jo ikke nogen gammel nedarvet almindelig udbredt Næringsvej; her skulde tvært imod skabes en hel ny Industri, en Industri, hvis Produkter glædede sig over en stedse stigende Søgning, da de paa Grund af deres Billighed tillod de fattigere Klasser at klæde sig bedre, og derhos paa Grund af Forarbejdningens Forskjelligartethed tjente de højere Klassers Luxus. Bomulden var ogsaa det Stof, paa hvilket alle de nye Maskiner og Fremgangsmaader lettest lod sig anvende. Benyttelsen af alle de Muligheder, som dette Stof — allerede for længe siden kaldet den moderne Industris Protevs — bød, maatte i en særlig Grad ægge Ingeniørernes, Fabrikanternes og Købmændenes Skarpsindighed.

Her slog det ikke til, som i Linnedindustrien, at Købmanden blot købte det færdige Produkt af Væveren. Selv om Vævningen nærmest blev hos Haandvæveren, maatte Købmanden dog sørge for Garnet; han maatte forskrive det fra Udlandet; han maatte sørge for Blegningen,

for Appreturen, Farvning og Trykning, kort sagt for Værernes Fuldendelse. Dette gjaldt endog om de simplere Stoffer, som Shirting. Og de prægtigere Stoffer, Piqué, Tricot, Jaconet, Mousseline, Plüsche og Bomuldsfløj osv. osv. vare mere eller mindre Modeartikler, der udkræve en uddannet Driftsherrestand.

Havde nu ikke det tyske Haandarbejde været saa overdrevent billigt, havde der ikke været Lejlighed til i Væveregnene at faa vævet for en umaadelig billig Løn, — saa vilde Fabrikkerne snart have forenet Vævning med de øvrige Virksomheder i deres Etablissements, saa meget mere fordi Maskinstolen blev meget tidligere anvendt til den simple Bomuldsvævning. Men under disse Forhold blev den værste Form for Vævning for Løn og for Husindustri sædvanlig. Faktorsystemet viste sig her om muligt i et endnu værre Lys. Ogsaa de øvrige sørgelige Følger, Uredelighed i Forretningen og Arbejderbefolkningens lave aandelige Standpunkt, overførtes fra Linned- til Bomuldsindustrien. Lønnen var heller ikke højere, undtagen naar ganske glimrende Konjunkturer midlertidig indtraadte. Dette var særlig Tilfældet i Tiaaret 1850—60. Dette havde imidlertid den skadelige Følge, at det i Sachsen og Schlesien saa vel som i Sydtyskland saa ud som om Haandarbejdet atter kunde holde sig lige over for Maskinerne, og den opvoxende Slægt vendte sig atter mod en Beskjæftigelse, der kun under aldeles exceptionelle Forhold kunde underholde den. Mährlen beregnede 1858, at det samme Stof kostede 9 kr. pr. Alen paa Maskinstol og 14 kr. paa Haandstol, og han advarede allerede da mod den Tro, at Priserne vedvarende skulde kunne holde sig saa højt, og at Maskinstolen i saa Fald ikke med Tiden vilde vinde stærk Udbredelse.

I Storbritannien havde der 1835 været 109,626 Maskinstole til Vævning af Bomuldstøj; 1856 var Tallet allerede steget til omtrent 300,000. I Frankrig talte man 1853 omtrent 50,000, 1867 80,000. I Toldforeningen 1846 kun 2600, 1861 7100. Mest udbredt i Toldforeningen ere de dér, hvor Bomuldsvævningen er yngst, i Bavern, Baden og Rhinprovinzen, medens man i Sachsen og Schlesien som en Følge af den billige Haandvævning blev tilbage. I de sidste ti Aar har Meget imidlertid ogsaa forandret sig her. I den sachsiske Væverby Meerane fandtes der endnu 1860 ingen mekanisk Væv; nu arbejder der snart ikke mindre end 1000 saadanne Væve der.

For de simple Stoffers Vedkommende maa Haandvævningen ogsaa her fuldstændig forsvinde; kun for de finere Sorters Vedkommende kan den og Husindustrien holde sig. Netop i Sachsen, særlig i Chemnitzer Egnen har man ogsaa efterhaanden forsøgt at gjøre Forretningen mere fordelagtig og Væverfortjenesten højere ved at gaa over til finere, mere komplicerede Stoffer. Det er imidlertid kun muligt dér, hvor Væverne endnu ikke ere sunkne for dybt, og hvor man kan overlade dem kostbart Garn og værdifulde Mønstre uden Frygt, hvor det systematiske Bedrageri, Garntyveri og Lign. endnu ikke er blevet saa udbredt. Det gaar bedre dér, hvor Væveren endnu har Hus og noget Jord og derfor ogsaa Kredit, saa han kan anskaffe sig bedre Stole og Indretninger.

Des værre ere og vare Tilstandene ikke overalt af denne Natur. I Schlesien og Lausitz var det Modsatte saaledes for en stor Del Tilfældet. Man begyndte, fordi man ikke turde betro Væverne det kostbare Materiale, og fordi man ikke ventede, at de, der ikke havde de værdifuldere Væve, uden Opsigt kunde forfærdige Varerne med

tilbørlig Omhu, — at lade alle bedre og finere Stoffer væve i Fabrikkerne og kun de simple ude af Huset. Hvor dette skete, var det naturligt, at man optog de dygtigere Folk i Fabrikken og gav dem højere Løn. De udygtige bleve ved at være Husvævere, men Husvævere for Varer, der kun altfor snart hjemfaldt til Maskinindustrien. En saadan Husindustri maatte snart imødesee en endnu større Nedgang i Lønnen, og til sidst en fuldstændig Undergang.

Det er et mørkt Billede, Væverhaandværkets forskellige Grene saaledes viser os: Produktionens og Forbrugets Fremgang, Varernes stigende tekniske Fuldkommenhed, Fabrikanternes, især de størres, glimrende Gevinst, men Vævernes stedse stigende Elendighed, deres moralske og aandelige Forfald, ja fuldkomne Ødelæggelse.

Skulle vi nu lige over for dette mørke Billede trøste os med saadanne Betragtninger: Husindustrien kan nu engang ikke holde sig; den moderne Teknik — der i alt Fald i og for sig er et Fremskridt — maa tilintetgøre den; de napoleonske Krige og Datidens Afbrydelser af Handelen gav kun Stødet til en Undergang, der dog tidligere eller senere maatte indtræffe; Vævernes Elendighed var Straffen for, at man saa længe havde villet unddrage sig den fremskridende Tekniks Krav; i Fabrikkerne faa Arbejderne jo atter bedre Kaar?

I denne Argumentation, som den ubetingede Frihandelskole ynder, er der meget Sandt; men den indeholder ikke den fulde Sandhed. Intet Folk, i det Mindste intet stort Kulturfolk som det tyske skal og maa unddrage sig Teknikkens Fremskridt. Naar man fra den modsatte Side nu til Dags ofte advarende udbryder: lad ikke de tekniske Fremskridt være det ene Afgjørende! lad os hellere

blive staaende paa et lavere teknisk Standpunkt og bevare sunde sociale Tilstande! — saa hviler den Advarsel paa en falsk Forudsætning. Er teknisk Fremskridt og social Elendighed da nødvendigvis forenede? Existerer der ikke Organisationsformer, som forene det tekniske og sociale Fremskridt, og saafremt de endnu ikke existere, kan der da ikke indføres saadanne? Gud ske Lov kan man ikke besvare dette Spørgsmaal benægtende. Den store Fabrikindustri er for Tiden sjælden forbunden med sunde sociale Forhold, men den lader sig dog forene hermed, og i det vi vende tilbage til vort Æmne, kunne vi tilføje: ogsaa Husindustrien er under visse Forhold nu til Dags mulig, saaledes at den bringes til at forene de gamle sociale Fortrin med en noget ændret Ordning og med tekniske Fremskridt.

Den seneste Tid arbejder i det Mindste til Dels hen imod disse to Maal; men dette kan ikke skjule, at Krisen har været meget værre og haardere, end den behøvede at have været, at den ikke udelukkende blev fremkaldt af store uundgaaelige historiske Magter, og at — naar der skal tales om, paa hvem Skylden hviler — denne da ikke kan lægges paa den enkelte Væver som saadan, men at den maa søges i de højere Kredse, der bedre end Væverne vare i Stand til at overse Forholdenes sande Natur. Og ved disse Kredse tænker jeg paa Statsregeringerne, de stedlige Myndigheder, de i Spidsen for Industrien staaende Fabrikanter og Kjøbmænd, Theoretikerne og Literaturen, der beherskede den offentlige Mening. Rent ud at sige til den fattige forsultne Væver, at han selv er Skyld i sin Elendighed, — er ikke Andet end foragtelig umenneskelig Haan.

Hvor lidet man end nu til Dags — selv der, hvor

Husindustrien er mulig og fremtidig vil være mulig — vil høre Tale om at gjenindføre Lavsreglementerne og Besigtigelsen af Varerne, saa var Afskaffelsen heraf i Begyndelsen af dette Aarhundrede dog ubetimelig og forfejlet. Netop paa det Tidspunkt af Krisen og under den Overgangstid trængte man til Reglementernes og Myn-dighedernes ledende Haand. Hvorledes kunde man vente, at disse Smaamestre, der vare vante til at blive ledede, der manglede al teknisk Dannelse, og som nu hensyns-løst vare overladte til sig selv og den store Kapital, skulde kunne gjøre de tilsvarende Fremskridt, producere ufor-falskede Varer og holde Stand lige over for Kapitalens Magt? Korruptionen i Forretningen og den ved den til-tagende Forfalskning af Varerne bevirkede Standsning i Afsætningen vilde under alle Omstændigheder være bleven undgaaet derved; og i disse sørgelige Forhold ligger netop Hovedaarsagen til vor Linnedindustris Undergang. Lige saa utvivlsomt forekommer det mig, at vor Linnedindu-stris hele Krisis vilde være bleven uendelig lettere over-staaet, naar de tyske Regeringer, i klar Erkjendelse af, at Haandspinding er hundrede Gange mindre livsdygtig end Haandvævning, havde gjort det for Indførelsen af Maskinspinding, som den engelske Regering gjorde her-for. Det Modsatte skete, og Følgen var, at man først vænnede Spiderne til en Hungerstilværelse, som Væverne da heller ikke kunde unddrage sig.

Næsten overalt indrømmede man først for sent Om-slagets og Elendighedens Størrelse, og næsten overalt fremturede man alt for længe i den gamle Slendrian. Hvor man derimod, inden at Væverne vare sunkne ned til Proletariatets nederste Trin, inden de vare aldeles be-siddelsesløse og forgjældede og som en Følge deraf

aandelig og legemlig fordærvede, — hvor man, inden det kom saa vidt, anlagde Væverskoler, uddelte forbedrede Væve, ved Præmier sørgede for Anskaffelsen heraf, hvor man i Tide banede Vejen for Overgangen til den mere kunstige Vævning, hvor det aandelige Niveau paa Grund af bedre Skole- og Kirkevæsen og et bedre Kommunevæsen overhovedet var højere, — dér har Krisen aldrig været saa slem, og dér har Husindustrien til Dels endnu den Dag i Dag holdt sig sund. Jeg skal kun anføre et Par Exempler herpaa. Den vestfalske Linnedindustri, der langt mere end den schlesiske er Kunstindustri, har næsten slet ikke lidt i Fyrreerne, og har frelst sig ved Overgang til Damask- og Jacquardvævning. Noget Lignende gjælder om en Del af den sachsiske Bomuldsindustri. I Württemberg har man ogsaa virket heldig ved at bevæge Folk til at gaa over til den finere Vævning, og mange Vævere have derved frelst sig. I Frankrig, beretter Dr. Peez i den østrigske Udstillingsberetning af 1867, finde i Bomuldsindustrien ved Siden af 80,000 Maskinstole endnu 200,000 Haandstole lønnende Beskæftigelse, men kun fordi de for længe siden have opgivet den haabløse Væddeskamp med Maskinerne og kastet sig i Armene paa Tilvirkningen af saadanne finere Varer, der kun lade sig udføre ved Haandarbejde. Dette Haandarbejde producerer Modeartiklerne, de fine St. Quentin Artikler, de fine Piquésorter til Veste og Lign., som Maskinen ikke kan levere, og til hvis Tilvirkning det vilde være for bekosteligt at indrette den for en kort Modesæson.

Hvor der findes en saadan Vævning, hvor Væverne ere mere dannede og velhavende, — dér har der ogsaa af og til udviklet sig en Arbejdsdeling, der muliggjør Tilværelsen af mindre Forretninger. Paa Steder, hvor et

større Antal Tøjmagere befandt sig, er der opstaaet forskjellige Spindierier, Appreturanstalter, Valke- og Kartemaskiner, der udelukkende beskjæftiges af dem. Men ogsaa formelige Væverforeninger have overtaget Hjælpeprocesserne for Væverne. Jeg minder om de meget omtalte engelske Tøjmagere i Leeds og Omegn, der have oprettet en Række af Spindierier, Farverier, Valkerier, og saaledes holde Stand imod de store sluttede Etablissemeters Konkurrence. I Tyskland ere særlig de sachsiske Væverforeninger bekjendte; saadanne findes i Ross-hain, Grossenhain, Leisnig, Kamenz; paa andre Steder have Lavene endnu haft Liv nok til at bygge Valkemøller, Spindierier og Appreturanstalter. En sachsisk Forening i Grossenhain har endog anskaffet sig Maskinstole. Hvor den mekaniske Væv er uundgaaelig nødvendig, der kunde man ogsaa bruge de alt omtalte i England forsøgte Indretninger, hvor Kraften fra en fælles Dampmaskine ved Transmissioner føres over i de enkelte Væveres Boliger. Paa denne Maade lader Maskinvævning sig uden nogen Skade forene med Husindustrien.

Beretningen om de schulze-delitschske Foreninger af 1868 omtaler 5 Væverforeninger til fælles Opkjøb, 10 egentlige Produktionsforeninger; der findes deriblandt Bomulds- og Linnedvævere, Tøjmagere og Shawlsvævere. Fuldstændig er denne Fremstilling naturligvis ikke. Det mest glimrende mig bekjendte Exempel paa en Væverforening er Tøjmagerlavet i Sagan. Det havde 1810 bygget en Valke, 1841 et Spindieri, Valke- og Appreturanstalt for 50,000 Thaler, der for største Delen vare laante; 1865 var 85 Mestre fabrikberettigede; Fabrikkens Aktiva beløb sig til 288,129 Thaler, Passiva kun til 58,312, den fri Formue udgjorde altsaa 229,817 Thaler; i de

sidste ti Aar havde Mestrene anskaffet for 121,520 Th. nye Maskiner.

Ganske vist vil det kun være et indskrænket Antal af de mindre Vævere, der vil kunne finde sin Frelse i Produktionsforeningerne; det er kun de særlige dygtige og duelige, hvem det vil lykkes; de øvrige Vævere maa hjælpe sig paa anden Maade, frem for Alt ved en rigtig Ordning af Fagforeningerne. Dette er endnu vigtigere for Husindustriens end for Fabrikernes Vævere, fordi hine lide langt mere end disse under de bestaaende mangelfulde Forhold. Foreningernes frie Forhandlinger med Fabrikanterne maa nu erstatte den Virksomhed, Staten og dens Reglementer tidligere udøvede: Fastsættelsen af gjensidig retfærdige Arbejdsbetingelser. Staten kan nu enten slet ikke eller kun til Dels sørge herfor, fordi Forholdene ere for forskelligartede til at kunne underordnes under ens Love, og fordi den ikke formaar at følge den Omdannelse af Teknikken, der idelig sker.

Om de øvrige Reformer, der kunne avle sunde sociale Tilstande saavel paa Husindustriens som paa Fabrikvæsenets Omraade, skal jeg ikke her tale. De ligge spredte paa en Række af Omraader, og kunne ikke skildres med nogle faa Ord. Men de have mer eller mindre deres Udspring af en fælles Rod, som jeg til Slutning maa berøre. Jeg mener de forskellige økonomiske Klassers sædelige Solidaritet, den sædelige Solidaritet mellem Stat og Samfund.

Væverkrisen var saa farlig, fordi man glemte, at Staten og Samfundets højere Klasser ere ansvarlige for de lavere Klassers sædelige og tekniske Dannelse, ere ansvarlige for, at Hundredetusender af Arbejdere og smaa Mestre gaa en usund økonomisk Udvikling og en dræbende

aarelang Krisis i Møde. Vore sociale Tilstande forbedre sig, efterhaanden som denne Erkjendelse voxer, og efterhaanden som den deraf flydende Pligtfølelse bliver stærkere. I vor menneskelige Samfundsbevidstheds Horisont hæver der sig — for at slutte med et skjønt Ord af Lorenz Stein — den Erkjendelse, — der vel endnu er uklar og endnu forfalsket af raa Interesser og forvirret Opfattelse, men som dog stammer fra Guddommen — den Erkjendelse, at den ene Klasse er ansvarlig for de andres rolige og sikre Udvikling og Fremgang. Verden staar endnu usikker og tøvende lige over for denne Erkjendelse, og dog gaar den alt, i det den arbejder i det Smaa og paa det Nærmestliggende, sin mægtige Gang. Den bygger Skoler for de lavere Klasser, den stifter Sygekasser, den stifter Foreninger, den sørger for Kredit og Hjælp, den sørger for Sundheden, den giver dem Boliger, den dyrker deres Haver, den giver Vand, den giver Brød; den opfordrer alle Besiddende til at tage Del i det Forædlende, det Dannende, det Opløftende; og hvad vi ære som den højeste kristelige Pligt, den Enes virksomme Kjærlighed for den Anden, det gjør den, med eller uden klar Bevidsthed, nærmest i Selvinteressens Navn til Pligt for Samfundet. Staten og de besiddende Klasser begynde at erkjende, at de ville grave deres egen Grav, hvis det ikke lykkes dem at hæve de lavere Klasser. Og det er denne Erkjendelse, der kan og forhaabentlig ogsaa vil frelse vor sociale Fremtid.

Børskrisen af 1873.

Efter **Max Wirth.**

I. Krisens Forudsætninger.

I den ny Udgave af «Geschichte der Handelskrisen» giver M. Wirth, som alt fremhævet i forrige Hæfte, en meget udførlig Fremstilling af Børskrisen 1873. I det vi med Hensyn til Enkelthederne henvise til Værket selv, skulle vi her i al Korthed paapege Hovedtrækkene deraf og navnlig begynde med et Uddrag af den Oversigt over den økonomiske Udvikling i de senere Aar, hvormed Forf. aabner sin Fremstilling af Krisen for at begrunde dens Fremkomst, hvorhos vi medtage følgende indledende Bemærkninger:

«Krisen af 1873 var i sin Udstrækning større og i det Hele taget mere indgribende end alle tidligere Kriser. I sin Oprindelse en ligefrem Børskrise inddrog den lidt efter lidt alle Omsætningens og Produktionens Kredse under sit Omraade. Udbrudt i Wien rev den hele Østrig og Ungarn, Tyskland og Italien ind i sine ulykkebringende Garn; med dobbelt Hefthighed udbrød den i Amerika, og ogsaa det engelske og franske, det skandinaviske(?) og russiske Pengemarked kom til at lide derunder. Til Belgrad og Bukuresjt, til Odessa, Moskva og Nischnij-Novgorod, til Alexandria og Sydamerika gjenløde Slagene af «der grosse Krach»!

«I vor for 16 Aar siden skrevne «Diagnose» have vi fremhævet, at Kriser hyppig optræde som en Følge af store Krige; Hovedaarsagen til samme er den Overspekulation ud over den disponible Kapitalmængde, som plejer at indtræde i Perioder, hvor en stor national eller borgerlig Fare lykkelig er overstaaet, eller hvor Opfindelser og Opdagelser have frembragt store Omvæltninger i Samfærdsel og Produktion, opflammet hele Nationers Skaberkraft og kastet Spekulationen ind i nye Baner.

«Men ved Krisen af 1873 kom endnu hertil de to største Finansoperationer, Historien har at opvise: Udbetalingen til Tyskland af en Krigserstatning paa 5 Milliarder, som med Renter og Krigskontributioner løb op til 6000 Millioner Franks — og Forberedelsen til Indførelsen af Guldfoen i det tyske Rige, som for en Tid unddrog flere Hundrede Millioner Thaler fra det almindelige Pengemarked for at lade dem ligge brak, medens til samme Tid Overførelsen til Tyskland af hin uhyre Sum, der ligeledes lidt efter lidt blev unddraget det almindelige Pengemarked, maatte, om ogsaa kun den mindre Del af dem, der ydede Beløbet, befandt sig i Frankrig, volde Vanskeligheder saa længe, som Kapitalen endnu ikke var bleven gjort frugtbringende igjen, hvad der krævede lang Tid i alt Fald for en Del af Milliarderne. Dertil kom endnu, at Spekulationen for mere end et Aar forud havde diskonteret — og tilmed overvurderet — den Indflydelse, som Milliarderne kunde have paa det tyske Kapitalmarked. Derved blev et andet forud for Krisen gaaende Fænomen overordentlig fremtrædende — nemlig Projekteringen af Foretagender, der øjensynlig ere urentable, men desuagtet finde Folk, der tro paa dem, fordi de ere nye og derfor

ægge det i saadanne Perioder af industriel Bevægelse stærkt spændte Hang til at spille i Lotteriet, medens de i normale Tider upaaagtet vilde kvæles i Fødselen. Der- til kom endelig den for Forretningsfolk ejendommelige umaadelige Havesyge, hvormed de kaste sig over ethvert nyt Foretagende, som viser sig særlig fordelagtigt, naturligvis uden at kunne beregne, om og hvornaar der vil indtræde en saadan Overproduktion, at Benyttelsen af de nye Tjenesteydelser eller Forbruget af de nye Varer ikke mere holder Skridt med deres Frembringelse. Thi Antallet af de produktive Hoveder, som finde paa noget Nyt og bryde nye Baner er meget ringe — hvorimod Antallet af de mekaniske Hoveder, som leve af Efterlig- ning og skynde sig med at paaføre nye Produktionsgrene konkurrence, er særdeles stort. I Tider, hvor der er en stærk Foretagelsesaand, bliver denne Art Konkurrence epidemisk og forøger i en betydelig Grad den Forstyrrelse af Ligevægten imellem Tilbud og Efterspørgsel, der hid- fører Krisen.»

For at give et fuldstændigt Billede af de samvirkende Aarsager til Krisen gennemgaar Forf. dernæst hele den økonomiske Udvikling siden 1857 og paaviser, hvor langt betydeligere den har været end selv den stærke og raske Udvikling fra 1850—57.

Frankrigs og Englands Udførselshandel er i de 15 Aar fra 1857—1872 voxet til det Tredobbelte og ogsaa de andre Landes Omsætninger ere stærkt forøgede. I Følge en til Wienerudstillingen opgjort Oversigt over Verdenshandelsens Udvikling udgjorde Produktionen og Omsætningen af de vigtigste Gjenstande for Verdens- handelen, Korn, Jærn, Kul og Uld, i 1871 følgende Beløb:

Evropas Kornproduktion anslaaes til 1688 Mill. Hektoliter; den samlede Udførsel af Korn fra alle europæiske Lande samt de Forenede Stater i Nordamerika har en Værdi af 2046 Mill. Fr., den tilsvarende Indførsel 2232 Mill. Fr. — saa at der altsaa i Kornhandelen aarlig omsættes for ca. 5 Milliarder Fr.

Hele Jordens Jærproduktion anslaaes til 24,000 Mill. Pd., hvilket omtrent antages at svare til 20 Pd. pr. Individ. Storbritannien producerer alene over $5\frac{1}{2}$ Mill. Tons Raajærn og udførte i 1871 Jærn og Jærnfabrikata til en Værdi af 650 Mill. Fr. Preussens Produktion af Raajærn, der i 1826 kun udgjorde 43,000 Tons, udgjorde i 1871 ca. 987,000 Tons.

Det samlede Udbytte af Jordens Kulgruber anslaaes til 213 Mill. Tons, hvoraf 176 Mill. falde paa Evropa og deraf atter 109 Mill. paa Storbritannien, der i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede kun producerede $2\frac{1}{2}$ Mill. Siden 1858—59 er Produktionen af Kul i Frankrig, Preussen og Østrig-Ungarn stegen til over det Dobbelte. Evropas Kuludbytte anslaaes til en Værdi af ca. 1250 Mill. Fr.

Af Bomuld produceres aarlig 16—18 Mill. Centner, hvoraf $\frac{2}{3}$ falde paa Amerika. I Midten af forrige Aarhundrede forbrugte Storbritannien 1 Mill., nu over 1000 Mill. Pd. Antallet af de i Evropas og Amerikas Bomuldsfabrikker sysselsatte Arbejdere udgjør $1\frac{1}{4}$ Million.

Hele Evropas samlede Produktion anslaaes til følgende Pengeværdi: Mineralriget 983 Mill. Thaler, Dyreriget 4331, Planteriget 9627 — tilsammen 14,941 Mill. Thaler (henvend 20,000 Mill. Rdl.).

«Verdenshandelen besørger Verdensproduktionens Omsætning. Det er fornemmelig i den, at vor Tids økonomiske Massevirksomhed ret viser sig.» Alle Verdensdelenes

samlede Omsætning i et Aar anslaaes til henved 58 Milliarder Fr. — altsaa til det 11-Dobbelte af den franske Krigserstatning. Deraf falder over de $\frac{3}{5}$ (henved 40 Milliarder Fr.) paa Evropa.

Bygningen af Jærnbaner har i denne Periode paa begge Sider af Atlanterhavet taget et Opsving, som man aldrig havde tænkt sig. 1865 beregnedes de evropæiske Jærnbanners samlede Længde til 42,000, de nordamerikanske til 33,860 eng. Mil. 1873 anslog man allerede de Forenede Staters Jærnbaner til 60,000 eng. Mil. I et lignende, om end ikke fuldt saa stærkt Forhold ere de evropæiske Linjers Længde bleven forøget. Deres Længde blev i 1871 anslaaet til 70,000 eng. Mil. Paa hele Jorden fandtes samme Aar over 28,000 (tyske) Mil Jærnbane eller en Længde, der kunde gaa fem Gange rundt om Jorden ved Ækvator, medens den af Togene paa disse Baner gjennemløbne Strækning allerede i 1866 beregnedes at gaa langt ud over Solsystemets Grænser. Samtlige Baner have kostet 20 Milliarder Rdl. og transportere i Løbet af et Aar over 8000 Millioner Centner Varer foruden Personerne.

Ved Siden af den overordentlig stærke Udvidelse af Jærnbanenettet — hvorved endnu bør mindes om Bygningen af Suezkanalen, der falder i samme Periode — har Handelsmarinen hvert Aar modtaget en Forøgelse, der dog i de senere Aar udelukkende falder paa Dampskibsflaaden, i det Sejlskibenes Antal stedse aftager. Alene fra 1872—1873 forøgedes den samlede Handelsmarine med 367 Skibe og ca. 280,000 Tons — naaet Sejlskibenes Antal til samme Tid formindskedes med 465 og deres Drægtighed med ca. 370,000 Tons. Der-er saaledes i et Aar bygget over 800 Dampskibe, hvorhos Dampskibs-

flaadens Drægtighed er voxet med næsten 650,000 Tons. Europas og de Forenede Staters samlede Handelsmarine udgjorde i 1873 ca. 56,000 Sejlskibe med en Drægtighed af over 14 Mill. Tons, og 5,148 Dampskibe med en Drægtighed af $4\frac{1}{3}$ Mill. Tons.

Alle disse Fremskridt ere dog forholdsvis kun ringe i Sammenligning med Telegrafens vidunderlige Udvikling. Først i 1851 blev i Frankrig den første Telegraflinje overgivet til offentlig Brug — og nu udgjør Frankrigs Telegrafnet næsten 5000 Mil Linjer med over 16,000 Mil Traade. Hele Europas Telegrafnet udgjør ca. 36,000 Mil Linjer med ca. 94,000 Mil Traad — altsaa en Traadlængde, der næsten er lig Maanens Afstand fra Jorden. Hele Jordens Telegraftraade anslaaes til 270,000 Mil og kunde altsaa gaa 50 Gange rundt om Ækvator. En særlig Opmærksomhed fortjene derhos de undersøiske Telegrafer, hvis Fremkomst og Udvikling Forf. skjænker en udførlig Omtale.

Endelig omtaler Forf. Omløbsmidlerne. Mængden af rede Penge i Europa og Nordamerika angiver han til henved 500 Mill. Rdl., medens de betydeligste Bankers Seddelmængde i 1871 beløb sig til over 5500 Mill. Rdl. I Londons Clearing House udgjorde Omsætningerne i 1870 ca. 3900 Mill. L. St., i 1871 ca. 4800 Mill. L. St. og i 1872 næsten 6000 Mill. L. St. — saa rask er Udviklingen i England og saa stor den herved opnaaede Besparelse af rede Penge. Skulde alle disse Omsætninger været afgjorte med rede Penge, vilde alene Slidet paa disse i et Aar have fortæret 200 Centner Guld.

Efter dette Overblik over Udviklingen, som vi her kun kortelig have antydnet Resultaterne af, fremhæver Forf. de forskellige Impulser, som den industrielle Udvik-

ling har modtaget siden 1857. «Siden den Tid ere Symaskinerne og Petroleum indførte fra Amerika til Evropa, Landbrugsmaskinerne have faaet Borgerret i England, Værktøjsmaskinbygningen er grundlagt i Tyskland, Anlægget af Gas- og Vandværker i Byerne betydelig forøget, Staalproduktionen hævet til en aldrig anet Højde, og Jernbanebygningen enormt udvidet Et Par Exempler kunne antyde vor Tids betydelige industrielle Virksomhed: Allerede 1860 beskjæftigede de engelske Metalbjærgværker og Smelteovne saa mange Dampmaskiner, at de repræsenterede 450,000 Hestes Kraft; Manufakturernes Dampmaskiner havde i Alt 1,350,000 Hestes Kraft, Dampskibene 850,000, Lokomotiverne 1 Million — i Alt 3,650,000 Hestes Kraft eller en Kraftmængde, der svarer til 77 Mill. Mænd, altsaa paa det Nærmeste hele Evropas voxne mandlige Befolkning. Nu anslaa man allerede Dampkraften til det Dobbelte heraf!

«Østrig-Ungarns Ølbryggerier, som nu levere det bedste Øl paa Jorden, have ved Siden af den næststørste Vinproduktion i Evropa (efter Frankrig) mere end fordoblet deres Produktion i 10 Aar. 21 særskilt opregnede Bryggerier, som i 1862 producerede 2,22 Mill. «Eimer» Øl, leverede i 1857 ca. 2,97 Mill. og i 1872 over 5,43 Mill. Eimer — altsaa i 10 Aar en Stigning af 145 pCt.

«Naar vi endnu minde om, at ved Siden af dette uhyre Opsving have Videnskab og Teknik vedblivende gjort nye Opdagelser — at de dannede Arbejderes skabende Kraft stedse yderligere har beriget Produktionen med nye Opfindelser — og naar vi erindre om den Kjendsgjerning, at Kriser overhovedet kun forekomme i højt udviklede Industrilande og slet ikke forekomme i Lande, der staa paa Grækenlands, Spaniens og Tyrkiets Stand-

punkt — saa kan det ikke længer forundre, at Befrielsen for den franske Krigs Mare, der i Aaringer har hængt over Mellemeuropas Forretningsverden som et Damoklessværd, ophidsede Foretagelsesaanden paa en saadan Maade, at der gik høje skumkronede Bølger, og at det endelig udartede til en akut Krise — med alle dens Udvæxter og Forbrydelser i sit Følge!»

Forf. paaviser nu, hvorledes alle disse Impulser til en uhyre Forøgelse af den industrielle Virksomhed fra 1857—71 blev holdt i Tømme af de forskjellige Krige, som afløste hinanden i dette Tidsrum — den italienske Krig i 1859, den nordamerikanske Borgerkrig, den dansk-tyske Krig i 1864 og den tyske Krig i 1866 — og fornemmelig af den derved opstaaede Frygt for nye Krige og da navnlig for en Krig med Frankrig. Da derfor denne sidste var overstaaet — og det uventet lykkelig for Tyskland — og derhos til samme Tid Reformer i den industrielle Lovgivning dels gennemførtes og dels stilledes i Udsigt i Tyskland og Østrig — «da var Spekulationen ikke mere til at holde i Tømme og styrtede sig som en løsladt Væddeløbshest ud paa Markedet!»

«Anlægget af nye Jærnbaner antog uhyre Dimensioner. Det en Tid lang af den senere fallerede Englænder Peto alene drevne System at tage Jærnbaner i Entreprise for en rund Sum, — hvorved navnlig en vis Strousberg i Berlin ved hensigtsmæssige Besparelser ved Indkjøb af Materiale og ved Fordelingen af Anlægget imellem forskellige Entreprenører for en Tid havde en uhyre Gevinst, indtil hans Anseelse fik et Knæk ved Anvendelse af altfor slet Materiale og en usolid Adfærd, — havde givet Spekulationen i Jærnbaneanlæg en ny Skikkelse og fornyet Impuls. Derved steg imidlertid ogsaa Faren for

en Udplyndring af det store Publikum og for en Krænkel-
 kelse af det almene Vel ved Eventyrere, Børsjobbere og
 samvittighedsløse Notabiliteter.

«I de større Stæder tog Byggeforetagenderne et
 enormt Opsving og i Bjærgværksdistrikterne blev talrige
 Bjærgværker aabnede, og Smeltehytter byggede, medens
 nye Banker skjød op af Jorden som Paddehatte.

«Bankvæsenet var allerede i den forud for Krisen af
 1857 gaaede Periode blevet udviklet ved Oprettelsen af
 en stor Mængde Kreditanstalter, Handels-, Industri- og
 Folkebanker, Seddel- og Hypothekbanker. Men efter
 Krigen 1866 begyndte i denne Retning en helt ny Be-
 vægelse. Allerede under den amerikanske Krig havde
 Seddel-Depreciationen og den høje Guldagio saa vel som
 den stærke Deltagelse fra tyske Kapitalisters Side i Uni-
 onslaanene i høj Grad begunstiget Udførselen af ameri-
 kanske Produkter til Evropa. Mange Amerikanere ind-
 fandt sig personlig paa de evropæiske Markeder og lod
 deres Varer gaa for enhver Pris, naar de blev betalte
 kontant. Det forøgede Handelssamkvem imellem de to
 Kontinenter nødvendiggjorde en Forøgelse af Samfærdsels-
 og Omløbsmidlerne paa begge Sider af Atlanterhavet.
 Der opstod derfor en Mængde Dampskibsforbindelser
 imellem Tyskland og Amerika saa vel som et stort Antal
 internationale Bankinstituter, som havde deres Kontorer
 i New York, London, Wien, Berlin og Frankfurt og som
 blev Bærerne for vidtstrakte Spekulationer navnlig i Jærn-
 baneprioriteter. Ogsaa Italien og Tyrkiet blev dragne ind
 med i dette internationale Net af Banker, som ikke blot
 besørgede Vexeldiskonto, men gav sig af med alle Slags
 Kreditforretninger.

«Særdeles levende var «Gründungsspekulationen» i

Østrig, fordi dette Land efter Gjenoprettelsen af Italiens og Tysklands Enhed ikke mere syntes at give Anledning til Rivninger med Naboerne og derfor indgød mere Tillid end Frankrig og Tyskland, der stadig truedes af en indbyrdes Krig.

«Men Hovedskueplads for Spekulationen var dog Ungarn, som efter Gjenerholdelsen af sin nationale Selvstændighed og efter Forliget med den anden Rigshalvdel syntes at gemme Elementerne til et nyt økonomisk Opsving i sit Skjød. En sand Jærnbanelmani bemægtigede sig Ungarns ledende Kræfter og fandt saa meget lettere Næring, som det evropæiske Pengemarked i de første Aar efter hint Forlig, da man endnu ikke havde faaet Prøve paa Ungarns Statsøkonomi, viste sig overordentlig imødekommende.»

Om denne Jærnbanelmani beretter Forf. længere hen, at der efter 1869 forholdsvis indtraadte en Stilstand i 1870—71; men i 1872 fulgte derefter paa Ny en temmelig intensiv Fremskridtsbevægelse. I den vestlige Halvdel blev der givet Koncession paa eller paabegyndt som Statsbaner 15 Linjer med en samlet Længde af 207½ Mil, i Ungarn paa 5 Linjer paa tilsammen 77¾ Mil. Og dog havde alt Entreprensen begyndt at vende sig bort fra Jærnbaneanlæg, dels formedelst de Tab, som de abnorme Arbejderforhold i Ungarn i den senere Tid havde voldt Entreprenørerne, dels fordi de militære Avtoriteter begyndte at stille store Fordringer til Koncessionshaverne. Det samlede Beløb af Jærnbane-Aktier og -Prioriteter, som emitteredes i 1872, udgjorde 137,3 Mill. fl., hvoraf dog knap 40 Mill. blev offentlig udbudt. Imidlertid maa det indrømmes, at denne Forøgelse af Jærnbanerne har været af ikke ringe Betydning for Monarkiet. Alene i 1872 blev

der aabnet ikke mindre end 280 Mil nye Baner — ca. 150 i Østrig og 130 i Ungarn —, medens der ved Udgangen af 1871 existerede i Alt 1564 Mil Jærnbanner — 977 i Østrig, 587 i Ungarn, hvortil endnu kom en Del Bjærgværks-, Lokal- og Hestebaner. Under Bygning eller projekterede vare endnu ved Udgangen af 1872 ikke mindre end 590 Mile, deraf 200 Mile i Ungarn. Det nominelle Beløb af de til Anlæg af Jærnbanner medgaaede Summer udgjorde i 1871 ca. 305 Mill. fl., 1872 ca. 251 Mill. og i det første Kvartal af 1873 end videre ca. 20 Mill. — tilsammen 576 Mill. fl. I dette Beløb er imidlertid medindbefattet Omkostningerne ved at skaffe Pengene tilveje, hvortil der skal være medgaaet 20—30 pCt. af det hele Beløb eller omtrent 150 Mill. fl. Hvortil disse Summer gik, og hvorledes disse Jærnbaneanlæg i det Hele virkede, derom giver følgende Skildring i «Deutsche Zeitung» Oplysning:

«Fra 1866 dominerede Jærnbaneanlæggene ganske det indenlandske Pengemarked. Der var ingen Finansmand, ingen Entreprenør, som ikke mere eller mindre havde taget Del i Jærnbane-«Gründungen». Nogle af vore betydeligste Banker have Opsvinget i Jærnbanebygningen at takke for deres Opstaaen. Disse «Gründungen» gik alle for sig efter samme Mønster. «Gründerne», Koncessionshaverne, de Banker, der havde at sørge for Pengenes Tilvejebringelse, og Entreprenørerne dannede tilsammen et eneste Konsortium, hvis Hovedopgave det var at faa Børs-Konjunkturerne til at stille sig saaledes, at de kunde drage Fordel deraf ved deres Emissioner. De hermed sammenhængende Manøvrer, den aarlige Emission af flere hundrede Mill. fl. (— i 1871 repræsenterede de østrigske Baner en Kapital af 1425 Mill. fl. —) i

nye Papirer, som man spaaede en betydelig Stigning i Kurs, gav fra Aar til Aar Børsspekulationen en større Udstrækning og begunstigede Børsspillet. Den ved «Gründung» af Jærnbaner pludselig erhvervede store Emissionsgevinst virkede forførende til alle Sider og smittede hele Kredse af Befolkningen med Spillesyge og «Gründer»-lyst. Fra først af var det vel kun enkelte Catilinariske Existenser, som gave deres Vaabenskjolde til Løkkemad for de smaa Kapitalister; men efterhaanden steg ogsaa de indflydelsesrige og agtede Familier blandt vort højeste Aristokrati ned fra deres Borge for at blande sig mellem Jærnbane-«Gründerne». Om de end hyppig havde den gode Hensigt at at bidrage til at give Foretagendet en solid og sund Basis, besad de dog ikke Kraft nok til at holde de usunde Elementer Stangen — og i mange Tilfælde tænkte de ogsaa kun altfor meget paa at forhøje deres egne Besiddelsers Værdi ved Hjælp af Jærnbaner. Dertil kom, at de fleste af disse fornemme Herrer kun meget lidet forstod sig paa Forretninger og derfor ogsaa kun afgav det Firma, hvorunder man erholdt Koncessioner og lokkede Pengene ud af Folks Lommer. «Gründungsfeberen» blev endog saa intensiv i hine Kredse, at i nogle Provinser næsten den hele Adel indrangerede sig blandt Gründerne. Og da «l'appétit vient en mangeant» og ved de nyere Jærnbanners Anlæg Banker og Konbessionshavere gik Haand i Haand, saa bleve de høje Herrer lidt efter lidt indviede i Børslivet og gav sig ogsaa til at stifte Banker ... I de forskellige Bestyrelser for de siden 1866 byggede Jærnbaner sidde nu af den gamle Adels Rækker: 13 Fyrster, 1 Landgreve, 64 Grever, 29 Baroner og 41 andre Adelige. Og ved de i Wien siden 1864 stiftede Banker have 1 Hertug, 24

Grever, 12 Friherrer og 4 andre Adelige nedladt sig i Bankraadslænestolene, uagtet disse Banker hverken ere Hypothekbanker eller i andre Retninger virke for Landejendommenes Interesser. Til samme Tid deltog end videre 1 Fyrste, 16 Grever, 6 Friherrer og 2 andre Adelige i Bestyrelsen af andre i Wien oprettede industrielle Foretagender, som disse Herrer hverken kunde have nogen særlig Interesse for eller nogen særlig Forstand paa, og som de heller ikke satte nogen tilstrækkelig betydelig Kapital i . . . Denne det høje Aristokratis Deltagelse i den moderne Gründungssvindl kunde i Østrig, hvor Aristokratiet nyder saa stor Anseelse, ikke Andet end faa slette Følger, og navnlig maatte den Higen efter Rigdom, som findes hos et saa levelystent Folk som vort, udvikle sig desto stærkere, jo mindre Risiko, der var forbundet med at erhverve sig en Formue paa Andres Bekostning og derhos endda faa baade Ordener og Titler til Løn. Og saaledes bredte da Børsspekulationen og den dermed forbundne Spillesyge sig ud i alle Befolkningens Kredse. Da der imidlertid hørte ikke blot Penge, men ogsaa personlig Anseelse og Indflydelse til for at faa Koncession paa Jærnbaneanlæg, og det selv da kunde have sine store Vanskeligheder at opnaa en saadan, saa kunde selvfølgelig ikke alle de pengetørstende og entreprenante Gemytter arbejde paa Jærnbane-Gründungens frugtbare Omraade, og man kastede sig derfor ogsaa over andre Omraader. Da der paa disse ikke fandtes den Statskontrol, som ved Jærnbanerne, kunde Svindelen her udfolde sig endnu langt friere; men ogsaa ved Stiftelsen af Banker blev dog selve Emissionen af de nye Papirer og Gevinsten herpaa Hovedsagen.» Og saaledes gik det da til, at der til Trods for det uhyre Omfang, hvori Jærnbaner, som anført, bleve

byggede i 1871—72, dog blev anvendt næsten tre Gange saa store Summer paa andre Foretagender; thi medens der, som anført, fra 1ste Januar 1871 til 1ste April 1873 medgik 576 Mill. fl. til Jæraneanlæg, blev der i Alt til nye Foretagender af anden Art lagt Beslag paa næsten 1400 Mill. fl.

Allerede i Maj 1869 blev det samlede Beløb af de i Wien stedfundne «Gründungen» angivet til 982 Mill. fl., hvoraf indtil da 470 Mill. vare indbetalte paa forskellige Aktieforetager. Og medens der i Pest i Begyndelsen af 1868 kun bestod 21 Aktieselskaber med en Kapital af knap 30 Mill. fl., var der allerede efter 20 Maaneders Forløb i September 1869 ikke mindre end 99 Selskaber i Virksomhed med en nominel Kapital af 135 Mill. fl., hvoraf der alt var indbetalt 100 Mill. Men indregistrerede ved Vexelretten i Pest som stiftede i 1868 og de ni første Maaneder af 1869 vare ikke mindre end 80 Selskaber med en nominel Kapital af over 326 Mill. fl.

«Allerede den Gang var den østrigske Nationalbank for at lægge Tøjle paa Gründungsraseriet nødsaget til den ved denne Bank sjældne Fosholdsregel i Juli 1869 at forhøje Diskontoen fra $4\frac{1}{2}$ til 5 pCt. Dette var dog alt for sent. Thi allerede i Efteraaret indtraadte der en Pengeknaphed, som indtil «der grosse Krach» kaldtes for en Krise, men dog saa lidt tjente til Advarsel, at der $3\frac{1}{2}$ Aar senere indtraadte en virkelig Krise. Forretningsverdenen var allerede den Gang saa gennemtrængt af Agiotage-Tanker og Spillesyge, at der allerede, som til alle saadanne Tider, fremkom Forslag om at gjøre Ende paa Pengeknapheden ved en yderligere Emission af Papirspenge — medens der herskede Tvangskurs, og Sølv noteredes til 120, saa at der altsaa forelaa de haand-

gribeligste Beviser paa, at Omsætningens Behov alt forlængst var mere end tilfredsstillet ved den siden 1868 stedfundne Emission af 350 Mill. fl. i Statssedler.

«Da den første Advarsel fra den østrigske Nationalbank intet havde frugtet, skred den til omfattende Opsigelser i Report og til en Reduktion af Maximum for Laangivning i Lombardforretninger. «Heller ikke disse Forholdsregler,» siger J. Neuwirth i sit Skrift «Bankacte und Bankstreit in Oesterreich-Ungarn 1862—73», «strakte imidlertid til, og Bankdirektionen saa sig nødsaget til for at værne om sin Seddelreserve at forhøje Rentefoden for Pladsvexler og Rimesser med 1 pCt., d. e. til 5 pCt., og ligeledes at forhøje Renten af Lombardlaan til 5½ pCt. Disse Forholdsregler kom ikke uventet og maatte ubetinget billiges af alle Kyndige. Overspekulationen havde til Trods for alle Advarsler fortsat sine Orgier. Overlæst med Engagements — kæmpende imod en Pengeknaphed, som havde sin Grund ikke i Mangel paa Sedler, men i en kolossal Overlæsselse af Markedet med usælgelege Papirer — pludselig ladt i Stikken af Bankerne, som indtil da havde pousseret den fremad — ængstet ved sin egen truede Stilling og desforuden endnu ved foruroligende politiske Efterretninger fra Paris, kom Spekulationen lidt efter lidt ved Nationalbankens Forholdsregler til Erkjendelse af sin Tilstand; men med denne Selverkjendelse begyndte ogsaa hin Krisis, som i September 1869 anrettede saa store Ødelæggelser og hidførte en fuldstændig Udmattelse.» Den indtraadte Krise og dens ødelæggende Virkninger blev naturligvis føleligst der, hvor der var syndet mest og med den mindste Berettigelse, nemlig i Ungarn.

«Paa denne Tid fandt ogsaa den bedragerske Spekulation Sted, som en belgisk Eventyrer, Langrand-Dumonceau, der havde vidst at skaffe sig en Grevetitel hos den pavelige Stol, drev under katholsk Fromheds Maske og under Form af en Bank for Landbrugskredit. Mange Embedsmænd i Belgien og i Østrig-Ungarn bleve ved Løftet om høj Rente forlokkede til at laane denne deres Sparepenge — og bedragne for disse. Bedrageren endte med Rette for Tugtpolitiretten i Brüssel, som dømte ham til tre Aars Strafarbejde.

«Men hverken denne eller andre lignende Begivenheder, ej heller det stærkt voxende Antal Fallitter — i 1872 forefaldt ikke mindre end 1250 Fallitter i Østrig-Ungarn (hvoraf 491 i Ungarn), hvoraf de 990 faldt paa Handelsstanden og Industridrivende, Resten paa Private, Embedsmænd og Smaafolk — formaaede at advare eller at forhindre Spekulationen. Denne skred meget mere til en Række «Gründungen», som paa et Haar lignede den berygtede Sydhavssvindler i Henseende baade til Antal og til Forvovenhed, og ved hvilke man desværre endnu mindre end i tidligere Perioder gik ærlig til Værks i Valget af Midler.»

Forf. leverer nu en, som det synes, fuldstændig Statistik over de østrigske og tyske Gründungen i Aarene 1869—72, hvorom det maa være tilstrækkeligt at sige, at Navnefortegnelsen over de nye Selskaber, Jærnbaner og offentlig udbudte Stats- og Kommunelaan netop fylder 50 tæt trykte Sider. For Østrig-Ungarns Vedkommende er følgende lille Tabel for Aarene 1871 og 1872 ret oplysende:

	Antal.	1871.	Antal.	1872.
		Nominal- beløb. Mill. fl.		Nominal- beløb. Mill. fl.
Statslaan	2	33	1	40
Kommunelaan	5	14	7	15
Bankemissioner	30	115	87	421
Jærnbaneemissioner . . .	34	305	35	251
Industrielle Emissioner .	36	78	131	381
tilsammen . .	107	545	261	1108

I Følge «Moniteur des intérêts industriels» fordele Emissionerne for 1872 — angivne i Mill. Fr. — sig saaledes paa de forskjellige Lande:

	Stats- og Kommunelaan.	Kredit- Instituter.	Jærnbaner og industr. Etabl.	Til- sammen.
Tyskland	26,3	432,4	913,1	1371,8
Østrig-Ungarn .	94,3	377,0	517,2	989,5
Amerika	905,0	10,0	1129,7	2024,7
Belgien	5,0	35,0	14,1	54,1
Spanien	250,0	2,0	3,6	255,6
Frankrig	3500,0	280,5	193,1	3973,6
Storbritannien .	»	229,5	1210,0	1439,5
Holland	1,8	12,1	43,5	57,4
Italien	12,8	405,2	155,0	573,0
Donaufyrstend.	4,1	»	27,2	31,3
Rusland	377,0	117,0	281,3	775,3
Schweiz	22,3	15,0	67,3	105,3
Tyrkiet	278,1	40,0	667,3	985,4
	5476,9	1955,6	5202,4	12,636,5

Summen af samtlige de paa de evropæiske Børser — Skandinaviens exkl. — samt i Amerika fremkomne Emissioner beløb sig saaledes i dette ene Aar til 12¹/₂ Milli-

arder Fr. I 1871 var Nominalbeløbet end videre over $15\frac{1}{2}$ Milliarder — altsaa i begge Aar tilsammen omtr. 20 Milliarder Kroner — hvilket endda formenes at være en Del under det virkelige Beløb af, hvad der er blevet ydet af Pengemarkedet i disse Aar. Men medens der i 1871 medgik omtrent $\frac{1}{5}$ af det hele Beløb til Statslaan, og knap 4 Milliarder helligedes kommercielle og industrielle Foretagender, absorberede Statslaanene i 1872 — uagtet det kolossale franske Laan paa $3\frac{1}{2}$ Milliarder falder i dette Aar — langt fra det Halve af det samlede Emissionsbeløb.

Aaret 1873 begyndte under lignende Avspicier, som det foregaaende var sluttet under. Efter nys nævnte Blad krævede Emissionerne i første Halvaar af 1873: 7650 Mill. Fr. Deraf faldt paa Tyskland 1026 Mill., paa Østrig-Ungarn 531 Mill., paa Amerika 4367 Mill. Fr. Navnlig i Nordtyskland krævede Banker og Bjærgværker fremdeles uhyre Summer. «Allerede var Krisen i Wien kommen til Udbrud med frygtelig Voldsomhed, og allerede vare Tysklands Børspladser komne til at lide herunder, og endnu bestandig vedblev nye «Gründungen» at komme frem i Nordtyskland indtil ind i Oktober — et Bevis paa, at det havde været betænkeligt at støtte Bevægelsen ved Statshjælp, da den først var begyndt at gaa i Staa.» Baade for Juli, August og September bringe Berliner-Børsbladene i deres Maanedsoversigter Beretning om et betydeligt Antal nye Foretagender, saaledes alene i September «Gründungen» til et Beløb af næsten 22 Mill. Thaler, hvoraf 6 Mill. kom til Udbud. Og endnu for Oktober berettes om 13 nye Aktieforetager med en Aktiekapital af $7\frac{3}{4}$ Mill. Thaler. «Det var mere, end der var præsteret ved nogen af de tidligere Kriser. Betænker man, at Amerika

igjen var i Begreb med at optage et Kæmpelaan i Evropa for at konvertere en Del af sin Gjæld, — at de store engelske Kolonier og mange andre Stater ikke ere opførte paa de meddelte Fortegnelser, — og tages endelig de uundgaaelige Mangler ved saadanne private Opgjørelser med i Betragtning, saa kommer man til det Resultat, at der i et Tidsrum af $2\frac{1}{2}$ Aar er stillet Krav til Penge-markederne til et Beløb af næsten 40 Milliarder Fr. En nøjagtig Statistik over, hvad der i samme Periode er opsparret, er ganske vist endnu ikke forfattet; men derom kan der ingen Tvivl være, at den nævnte kæmpemæssige Sum langt overstiger Produktionens Overskud, og at den allerede indtraadte Modstrømning var en nødvendig Følge af de Fiktioner, som hele den europæiske Kapitalverden i lige Grad har gjort sig skyldig i.»

Efter at Forf. dernæst særlig har omtalt de nye Arter af Banker, — af hvilken Omtale vi i forrige Hæfte have meddelt en udforligere Gjengivelse — gaar han over til en nærmere Betragtning af den Indflydelse, som Jærnbanebygningen i Nordamerika har haft saa vel til at fremkalde en Krise der som til at forøge Krisens Intensitet i Tyskland. I det vi i øvrigt angaaende den amerikanske Krise henvise til de tidligere Meddelelser desangaaende i vort Tidsskrift, fremhæve vi af Forf.s Udtalelser derom Følgende:

«Saa ofte man i de sidste tyve Aar fik amerikanske Jærnbaneberetninger i Hænde, maatte man forbavses over den Kjendsgjerning, at de Forenede Staters Jærnbaner i Udstrækning næsten kunde sættes ved Siden af de europæiske Baner. Til Trods for den mest anstrængte Virksomhed i Retning af at bygge Jærnbaner, navnlig i Tyskland, Østrig, Rusland og Schweiz vare de amerikanske

Jærnbaneforetagender siden Borgerkrigens Slutning saa overordentlig omfattende, at Evropa endnu bestandig knap har faaet noget Forspring. I Forhold til Befolkningen tæller Nordamerika mindst 6 Gange saa mange Jærnbanemil som Evropa. Selv om der i de sædvanlige Opgivelser er nogen Overdrivelse med i Spillet og de blot paabegyndte Baner regnes med, og vi derfor kun anslaa den samlede Længde til 50,000 eng. Mil, vil der dog til Trods for de billige Anlægsomkostninger udkomme en uhyre Kapital En Gjennemsnitssum af 50,000 pr. Thaler pr. engelsk Mil (ca. 320,000 Rdl. pr. dansk Mil) er snarest for lav; men selv ved denne Ansættelse faa vi en samlet Anlægskapital af 2500 Millioner Thaler, hvoraf omtrent $\frac{3}{5}$ eller henved 1500 Mill. Th. ere blevne anvendte i de sidste 16 Aar. Deraf kommer omtrent 1000 Mill. Th. paa Jærnbane-Obligationer. At dette uhyre Beløb foruden de 2500 Mill. Dollars Statsgjæld, som blev gjort under Borgerkrigen, ikke helt har kunnet bringes til Veje i Amerika, er klart. Den største Del deraf kom fra England og Tyskland. Allerede i 1857 blev den i Amerika anbragte tyske Kapital anslaaet til flere Hundreder Mill. Thaler. Under Borgerkrigen tog Anbringelsen af tysk Kapital endnu betydelig Overhaand, da man her i Modsætning til det engelske Publikum bestandig troede fast paa Nordens Sejr. Navnlig Frankfurter-Børsens Privatpublikum anbragte betydelige Summer i amerikanske Statsobligationer, og i kort Tid blev der dør fortjent Millioner. Da efter Borgerkrigens Slutning Indløsningen af Obligationer begyndte og deres Kurs derved steg, tog Liebhave-riet for de billigere Jærnbane-Prioritetsobligationer Overhaand, indtil Publikum for nogen Tid siden kom til den Erkjendelse, at en amerikansk Prioritet ikke er nogen

evropæisk, fordi Aktiekapitalen er gjort altfor lille
 Exempelvis kan det anføres, at det Hus, hvis Fald gav Stødet til New-Yorker Krisens Udbrud, begyndte Anlægget af Nord-Pacifik-Banen, der var projekteret til en Længde af mindst 500 danske Mil, med en Stamkapital af kun 2 Mill. Dollars, hvoraf tilmed kun 10 pCt. blev indbetalt! Hele Bygningen skulde altsaa udføres ved Hjælp af Prioritetsobligationer, hvoraf der allerede er udgivet for 25 Mill. Dollars i 7 pCt.s Obligationer. Banen kan nu maaske forrente sig om 50 Aar, naar alt Landet til begge Sider af den er bleven solgt — men indtil da kan den anvendte Kapital betragtes som tabt for Besidderne. Fra New York skriver en Landsmand til os, at St. Joseph- og Denver-City-Banen, som har kostet over 12 Mill. Dollars, men endnu ikke er bygget færdig og ingen Trafik har, er paabegyndt med en kontant Aktiekapital af 1400 Dollars!

«Et væsentligt Incitationsmiddel for Jærnbanespekulationen blev den Omstændighed, at Pacifik-Banen til St. Francisco blev færdig tre Aar før den fastsatte Tid, og at der blev nævnt en Del Mænd, af hvilke enhver havde tjent Millioner ved denne Spekulation. Som Følge heraf blev Kongressen i 1868 og 1869 bestormet af Eventyrere, som haabede at fiske Landstrækninger for deres Jærnbaneprojekter og Kongresmedlemmers Navne til Lokkemiddel.»

Efter dette Overblik over Forholdene i Tyskland, Østrig-Ungarn og Nordamerika tilføjer Forf.: «De andre Lande bidrog kun lidet eller intet til Krisens Frembrud, endskjønt de ikke bleve helt forskaanede for dennes Virkninger. Frankrig led for meget under Krigens Følger, til at en Overspekulation kunde komme op der, og i England var Mindet om Panikken i 1866 endnu for frisk, saa

at Handelen der havde holdt sig til solidere Foretagender. Heller ikke er i noget andet Land den store Befolkning, og da navnlig i Provinserne, i den Grad vant til at tage Del i Børsforretninger som i Tyskland og Østrig — og en Børskrise var jo fornemlig det Uvejr, der i 1873 su- sede hen over Evropa og kastede Kapitalister — og smaa Arbejdere — til Jorden. I Særdeleshed den store Be- folknings almindelige Deltagelse i Børs-Differens-Forret- ninger var det, som i Østrig bidrog til at forværre Kri- sen og fremkalde saa mange og vedholdende Omvæltninger. En Tid lang spillede jo Alle — fra Skrивeren til Gene- ralen, fra Tjenestepigen til Erkehertugen. Alle de Fæ- nomener, som havde vist sig ved tidligere Kriser, kom ogsaa nu og for en Del i forhøjet Grad for en Dag. Netop de voveligste Foretagender, de saakaldte Spillepa- pirer, vare de mest søgte, fordi de frembyde de største Chancer for Kurssvingninger og altsaa for betydelig Vin- den eller Taben.

«Ved Wienerbørsen bidrog ogsaa maaske endnu den daglige Likvidation til at forhøje Spillet's Tilløkkelser. Det var et Slags Rus, der bemægtigede sig Publikum, ligesom i Tulipanmaniens Tider eller den Gang, da Galskaberne i Rue Quincampoix og Change Alley gik for sig.

«I den almindelige Jagen efter Gevinst paa Børsen gav Bankerne, især de nyere Instituter, Tonen an. De have næsten alle, især i Wien, drevet Børsforretninger og derved søgt at opnaa høje Dividender. Mange Bank- bestyrelser have, i Stedet for at anbringe de til Udbytte- fordeling opsamlede Beløb i sikre Vexler, brugt dem til at gjøre Reportforretninger paa Børsen. Derved var det da bestandig de nystiftede Selskabers Aktier, der spillede Hovedrollen, fordi de formedelst deres Usikkerhed frembød

de største Differenser. Ganske vist vidste det store Publikum ikke, paa hvilken Maade mange Selskaber vare komne i Stand, og at ved mange af dem, efter hvad «Deutsche Zeitung» beretter, Indbetalingerne vare fingerede.»

Forf. fremhæver nu, hvorledes Kjærnen i hele dette Børsspil er, at de Store plukke de Smaa, Fagmændene de Ukyndige, Hovedstadsboerne Provinsboerne. De Sidste gaar det altid ud over, og de blandt dem ofte udbrydende smaa Panikker blive altid benyttede af de egentlige Børsmænd til et godt Kup. «Sæt, at Kurserne en Dag paa Grund af en eller anden ugunstig Efterretning henimod Børsens Slutning synker usædvanlig, saa give Provins-Kapitalisterne strax deres Mandatarer paa Børspladsen Ordre til at sælge til de sidste Kurser. Naar nu hin Efterretning stadfæster sig, og Kurserne derfor synke endnu lidt mere, saa kan den givne Ordre ikke udføres. Kapitalisten, som pr. Brev eller Telegraf underrettes herom, bliver aldeles bestyrtet og sender Ordre til at sælge til enhver Pris. Som Følge af mange saadanne Kommissioner, der den næste Dag drive Kurserne stærkt ned, udbryder en Panik, som ogsaa bringer Kulissen (d: de smaa Spekulanter og Mæglere; de store kaldes i Wien «Skranken» efter det faste Standpunkt, hvor Repræsentanterne for de store Bankhuse have deres Stæde) i Forvirring, saa at den ogsaa begynder at skille sig snarest mulig af med sine Effekter. Det er dette Tidspunkt, da de Store gjøre Opkøb — og allerede næste Dag er som oftest Kurserne igjen gaaede op til det gamle Punkt, og Smaafolkene i Provinserne se sig plukkede. Saadanne Panikker forekomme mest i politisk bevægede Tider eller under Kriser. Men de ere dog kun en af de mange Lejligheder, der frembyde sig til at berige sig paa Mængdens

Bekostning. Den mest benyttede er og bliver dog Agiotagen ved Emission af nye Stats- eller Jærnbaneobligationer eller Aktier i nye industrielle Foretagender.» Om Fremgangsmaaden herved meddeles efter en Artikel i «Deutsche Zeitung» i December 1873 nærmest i Anledning af det da udbudte ungarske Laan Følgende:

«Til en rigtig Emission hører tre Apparater, som maa virke i Forening: Bankapparatet, Børsapparatet og Journalistapparatet . . . Ledelsen af det første ligger i Bankhusets Chefs Haand. Med ham forhandler Repræsentanten for den Penge søgende Part; med ham træffes Overenskomst om Provision, Emissions-Termin o. s. v. Nu er alt dette bragt i Orden: de menneskekjærlige Banker have betinget sig en Provision af 2 pCt., det gjør paa 150 Millioner» (det ungarske Laans Størrelse) «3 Millioner fl. eller paa 75 Millioner» (den Del, der kom til Udbud) «1½ Mill. fl. Ved Differensen imellem Overtagelseskursen og Emissionskursen — Laanet overtages til 85½ pCt., medens Publikum maa give 87½ pCt. — tjenes atter 2 pCt. — i Alt altsaa beholdes 6 eller 3 Mill. fl. Dette Beløb er Emissionsbankernes legale Fortjeneste og den faa de ikke for Intet, eftersom de indestaa for, at Laanet skal blive dækket, skaffe et betydeligt Antal Subskribenter til Veje blandt deres sædvanlige Kunder og overtage Risikoen for det Tilfælde, at Emissionen skulde mislykkes.

«Denne Risiko er imidlertid ingenlunde den samme for alle Deltagerne. Naar Finansstørrelser som Rotschild og Wodianer træde i Forbindelse med et Bankinstitut, er det sædvanlig disse Børsens Mægtige, som tage Løvens Andel af Gevinsten, medens Banken bærer Foretagendets Byrder. Og naar dette ikke lykkes, kan man være sikker paa, at det ikke bliver Børsfyrsterne, men den k. k. priv.

Bank, som maa overtage de ikke tegnede Beløb, saaledes som det, for blot at anføre ét Exempel, gik med de 15 Mill. i Theisbane-Aktier, som hele 4 Aar tyngede paa Kreditanstalten, før det lykkedes denne at faa dem anbragte . . . Under alle Omstændigheder have Børsfyrsterne en tredobbelt Gevinst: først som Deltagere i Emissionen, dernæst som Aktionærer i den paagjældende Bank, hvis Aktier stige ved Efterretningen om, at Banken har Andel i Emissionen, og for det Tredje som Spekulanter, i det de tidligere end Publikum vide Besked herom og vide at gjøre sig den frugtbringende ved paa Forhaand at opkjøbe Aktier i Banken. Vind og Vejr er saaledes ikke skiftet lige imellem begge de samvirkende Parter — men i Almindelighed tjene de dog begge derved og Arbejdet lønner sig ogsaa for Banken.

Hvorledes gaar nu Emissionen for sig? Først maa Pengemarkedets Humør nøje iagttages og, hvor det behøves, Stemningen løftes lidt. Man prøver sig forsigtig frem — modsigende Rygter slippes ud i Publikum. Snart hedder det, at Emissionen først vil finde Sted i Januar — snart at den allerede vil gaa for sig i December. En skøn Dag nedsættes Diskontoen i London — det tyder paa godt Vejr — det maa benyttes — og nu sættes Børsapparatet i Bevægelse. Først og fremmest maa der gøres Hausse i Bankens egne Aktier — dels fordi det animerer til Tegning, dels fordi Børsfyrsten i Forvejen har opkjøbt disse Aktier og nu skal tjene paa dem. Naturligvis bliver der dernæst noteret en Præmie paa det Papir, der skal emitteres; thi selv om det ingen Virkning gjør paa Stedet selv, saa gjør det dog godt at telegrafere Sligt til de andre Subskriptionssteder. Hertil benyttes da Børsapparatet, der sættes i Bevægelse enten ved den

saakaldte Syndikats-Deltagelse eller, hvad der nu er almindeligere, ved ligefremme Pengebetalinger. De indflydelsesrigeste Børsmænd faa nemlig Løfte om at erholde et bestemt Antal Effekter til Emissionskursen — og Meningen hermed udtales ofte ligefrem, i det der udtrykkelig tilsikres dem en vis Gevinst paa hver Obligation eller Aktie. Disse Børsmænd ere da interesserede i at drive det ny Papir saa højt i Vejret som muligt ved overalt at sige, at det snart vil staa langt over Emissionskursen. Skulde Contreminen (Baissepartiet, der vil bringe Papirerne til at synke) vove sig for langt frem og paatage sig betydelige Leverancer under eller til Emissionskursen, saa erklæres det, at Laanet er overtegnet; Papirerne blive da foreløbig i Emissionsinstitutets Besiddelse, og de, som have solgt paa Leverance i Haab om snart at kunne købe under Emissionskursen, maa søge at komme i Besiddelse af den fornødne Mængde Effekter til enhver Pris.

«Førend Tegningen finder Sted, maa Journalistapparatet sættes i Bevægelse. De større Banker have næsten alle en Publicist-Agent, de mindre nøjes i Fællesskab om én Agent. Denne Agents Forretning er vanskelig nok og kræver lige saa megen Energi som Taalmodighed Nu til Dags kan den paagældende Reklame kun optræde med en vis Forsigtighed. Men man sporer den dog endnu stedse; saaledes kan man i nogle Blade læse den opmuntrende Efterretning, at der i London er betalt 1½ pCt. i Opgjæld paa det ungarske Laan Virksomheden er ikke af rent lokal Natur; der virkes ogsaa paa andre Steder og Telegrafien benyttes med Behændighed. Saaledes har det f. Ex. ikke bidraget lidt til at faa det paa Berlins og Londons Børser afsluttede ungarske Laan til at lykkes, at det ad telegrafisk Vej blev berettet, at

det tyske Rigs-Invalidfond agtede at tegne sig for 8 Mil-
lioner. Da Efterretningen viste sig at være falsk, var
Laanet allerede tegnet!»

Efter saaledes at have berørt de mange forskellige
Forhold, som samvirkede til at frembringe en Krise,
fremhæver Forf. sluttelig, hvorledes alle de forud for en
Krisens Udbrud gaaende karakteristiske Træk ogsaa ved
denne Lejlighed vare tilstede. «Allerede i Efterhøsten
1872 var Buen saa spændt, at den truede med at briste,
og Krisen blev i Wien, hvor den først skulde komme til
alvorligt Udbrud, kun holdt tilbage ved Forventningen om
den forestaaende Verdensudstilling, fordi der næsten i alle
Kredse hos de fantasirige Donauboere næredes de mest
overdrevne Forhaabninger om de finansielle Følger af dette
internationale Skuespil, og mange Kreditorer paa en Maade
stiltiende tilstode et Moratorium indtil dette Tidspunkt.»
Alle Symptomer paa en Krise vare allerede da til Stede:

1) Den herskende Foretagelsesaand og Spekula-
tionens Forvovenhed have vi alt udførligere eftervist.

2) Den epidemiske Attraa efter hurtig at
blive rig traadte tydelig frem i den store Mængdes ex-
empelløse Deltagelse i Børsspillet i Tyskland, Østrig og
Schweiz. Allerede i nogle Aar havde dette Spilleraseri
svækket flere Bankbetjentes Troskab. Vi behøve kun at
minde om Schörr, der som Funktionær ved en Filial af
«Eidgenössische Bank» i Zürich stjal Tredjedelen af denne
Banks indbetalte Kapital (den beløb sig til 9 Mill. Fr.),
bortspillede Beløbet paa Pariserbørsen og nu bøder med
10 Aars Tugthusstraf derfor — om det schweizerske For-
bunds Statskassers Besvigelser, som bleve straffede med
tre Aars Strafarbejde — om Navnene Wagner og Ofen-
heim og Jærnbane-Underslæbene i Preussen og Østrig —

og om selve den forhenværende Forbundspræsident Fornerod, som kun for at sikre sin materielle Stilling havde opgivet sin Stilling som Statens øverste Embedsmand for at træde i Spidsen for «Crédit mobilier Suisse» i Genf, der havde sit Hovedsæde i Paris. Skuffet af denne Anstalts Stiftere med Hensyn til Foretagendets Sikkerhed, i det disse blot havde søgt at vinde et Navn som hans for at holde Liv i det fra Fødselen dødfødte Projekt, lod han sig forføre til at laane sit Navn til ulovlige Foretagender, medens den ubetydelige Aktiekapital blev spist op af Bestyrelsen, indtil Retten skred ind, og Verden fik det uhørte Skuespil, at det forhenværende Overhoved for et frit Folk blev dømt til tre Aars Tugthusstraf.

3) Publikums Lettroenhed har aldrig været større end ved denne Tid. Man behøver blot at minde om de to Processer mod Dachauer Banken i München og Placht i Wien. I München var det lykkedes en Eventyrerske, en forhenværende Skuespillerinde Spitzeder, under en hyklet Fromheds Maske og støttet af Zeloter og Munke at forskaffe sig en uhørt Kredit navnlig paa Landet, som hun vidste at nære ved Løfter om høj Rente indtil 20 pCt. Henved 3 Mill. fl., som bedaarede Bønder, hvis Tilstrømmen næppe var til at styre, betroede hende, bleve fortærede af hende og hendes Hjælpershjælpere, indtil de i Slutningen af 1872 bleve førte for Retten og dømte til Tugthuset. Placht, en afskediget Officer, vidste ligeledes ved Løfter om 40 pCt. at fralukke henved 1600 Mennesker deres Sparepenge — over 3 Mill. fl. — for at gjøre dem frugtbringende ved Børsspil, medens der i Virkeligheden næsten ingen Aktier blev købt, men Alt bortødslet ved overdaadigt Levnet, Avis-Annoncer o. Lign. Blandt de Skadelidte fandtes Folk af alle Stænder, fra

Skrivere og Bønder til Feltmarskalløjtnanter, dog mest Kvinder, fra Kokkepiger til Grevinder. Deres Fortvivlelse ved Efterretningen om Katastrofen var ubeskrivelig — og dog maatte ethvert fornuftigt Menneske kunne sige sig selv, at man ikke ad naturlige Veje kan skaffe Folk 40 pCt. af deres Sparepenge.

4) Den Forvovenhed, hvormed der regnedes paa Agiotage, har aldrig været større; thi der stiftedes formelig «Gründerbanker», hvis eneste Øjemed var at leve af Opgjælden paa de ny stiftede Selskabers Aktier. Crédit mobilier, Darmstädter og Dessauer Bankerne traadte i Skygge for disse nye Banker.

5) Hensynsløs Bortødslen steg i en utrolig Grad. I Wien betaltes 2 à 300, ja endog 500 fl. for en Billet til Adeline Pattis Optræden.

6) Spillesygen havde grebet hele Provinser, ja de fleste Samfundskredse i Østrig og Nordtyskland.

7) Priserne paa Luxusartikler, paa Raastoffer og paa Kjød steg til en uforholdsmæssig Højde.

8) Priserne paa Byggepladser og Huse steg ligesom Huslejen til en saadan Højde, at der lød almindelige Klager over sidstnævntes Højde. Ved Berlin steg værdiløse Sandgrunde langt borte fra Byen i Pris langt over Vinbjærgene i Rheingau. I Wien betaltes i Nærheden af Stephanskirken 700 fl. pr. □ Favn, og en Gartner solgte sin for faa Aar siden for en Sum af 10,000 fl. anlagte Have for 145,000 fl.

9) Paa Grund af Fabrikernes store Virksomhed havde alle Maskinbyggere fuldt op at bestille og om Prisen blev der ikke mere pruttet.

10) Arbejdslønnen steg i Løbet af et Par Aar med 25—30 pCt. og i de Forenede Stater naaede den

endog en Højde, som ikke mere synes troværdig, naar ikke Angivelserne bekræftedes af de paalideligste Kilder. Og samtidig fandt der en saadan Masse Arbejdsnedlæggelser Sted for at opnaa endnu højere Løn som til ingen tidligere Tid.

11) Bankerne maatte fra Tid til anden forhøje Diskonto og Rente som Følge af de stedse stigende Fordringer til Pengemarkedet.

12) Og endelig begyndte omtrent 3 Uger før Krisen Spekulationspapirernes Kurs at synke.

«Alle Symptomer paa en Krise traf saaledes sammen, saa at man med Sikkerhed kunde forudse dens Udbrud. Ganske vist var det, da først alle disse Symptomer vare til Stede, for sent at forhindre Krisens Udbrud, selv om det var lykkedes at bringe hele Publikum til at indse dens umiddelbare Forestaaen. Imidlertid var det interessant at gjøre den Iagttagelse, at ulige flere Personer end ved nogen tidligere Krise have erkjendt Krisens Nærmelse og i Tide reddet sig.» Det bedste Bevis herpaa haves deri, at de solidere Statspapirer, som ellers umiddelbart før en Krise pleje at synke i Kurs, fordi megen Kapital drages ud af dem for at anbringes i nye Foretagender, denne Gang ikke blot have holdt sig i en fast Kurs, men endog for største Delen ere stegne i Kurs — og ere vedblevne dermed efter at de nye Spekulationseffekter alt vare begyndt at synke med rivende Hastighed.

Den første Seddelbank.*)

Af Kand. polit. **D. C. Rumohr.**

Det er Sverig, som Æren for at have oprettet den første Seddelbank tilkommer, og den Mand, hvem ikke blot Ideen, men ogsaa Udførelsen i Praxis skyldes, var Johan Palmstruch, som 1656 oprettede en saadan Privatbank.

Johan Palmstruch var født 1610 i Riga og yngste Søn af en der boende stor Handelsmand Wittmacher, oprindelig en Hollænder. Da denne havde set sig i Stand til at forstrække Gustaf Adolf med betydelige Summer, belønnedes han herfor ved, at hans Sønner 1651 optoges i den svenske Adelsstand under Navnet Palmstruch. Johan kom i denne Anledning med sine Brødre til Stockholm og fik 1654 en Ansættelse som Kommissær i Kæmnerkollegiet.

To Aar senere, nemlig 1656, indgav han et Andragende til Regeringen om, at det maatte tilstedes ham at oprette en Lombard- og Girobank. Han stod den Gang i Spidsen for et Kompagni, som talte mange højt staaende Mænd i sin Midte, hvilket kan ses af de mange Embeds- og Adelsmænd, som havde Del i Foretagendet; hans Participanter vare nemlig følgende: Rigskansleren Grev Magnus G. de la Gardie, Rigsskatmesteren Friherre G. Bonde, Rigsraaderne Served Bååt,

*) De vigtigste benyttede Kilder ere: Agardh och Ljungberg: Forsök til en statsekonomisk statistik öfver Sverige. Skogman: Anteckningar om R. St. Bank. Schwerin: Författningar rörande Banko-verket. Dictionnaire de l'économie politique, art. Banque af Ch. Coquelin. Encyclopédie du droit, art. Banque af Gautier. Universal-Lexicon für Kaufleute, nach dem englischen, v. J. R. M. Culloch.

Schemig Rosenhane og Christer Bonde, Sekretær Jonas Gyldencrantz, Johan v. Weidenheim, Kammerraad Joachim Schyttehjelm, Vicepræsident Lagerfelt, Johan Fredric v. Friesendorff, Peter Julius Coyet, Bengt Reenfelt, Børje Olofsson Cronberg, Palmstruchs to Brødre Reinhold og Gerhard Palmstruch, samt hans Svoger Reinhold Rademacher. For Resten vare Vilkaarene for Deltagerne ingenlunde bestemte, uden maaske ved rent private indbyrdes Aftaler, og det Mærkeligste ved Listen er, at Kjøbmandsstanden ikke er repræsenteret.

Regeringen havde allerede i flere Aar beskæftiget sig med Oprettelsen af Bankinstituter, men hidtil uden Held. Den modtog derfor over Maade gjerne Palmstruchs Tilbud, og endnu samme Aar udfærdigede Carl X Gustaf i Marienburg to Privilegier af Dato 30 November for Johan Palmstruch til Oprettelsen af en Laane- og Vexelbank. Privilegierne vare kontraserede af en af Kompagniets Deltagere, nemlig Sekretær Jonas Gyldencrantz, og løde paa 30 Aar for Johan Palmstruch og hans Participanter samt Arvinger med Udelukkelse af alle Andre.

Hovedbestemmelserne i Laanebankens Privilegier, som vare fornuftig og klogt affattede med Undtagelse af et enkelt Punkt, vare følgende: Johan Palmstruch og hans Kompagni forpligter sig til, først i Stockholm og senere i andre Byer, at oprette Laanebanker, hvilke de da have Ret til at drive som et privilegeret Bankkompagni. Der maatte ikke udlaanes nogen Sum uden imod Pant, og i det Højeste indtil $\frac{2}{3}$ af dettes Værdi, enten det var Underpant eller haandfaaet Pant. Som Underpant maatte modtages faste Ejendomme og Grunde samt Huse i Byerne, ligesom ogsaa Slotte og Parker, Marker og Enge, Skove og Haver. Som haandfaaet Pant nævnes i Særdeleshed Guld og Sølv samt Gjenstande forarbejdede af disse Metaller, end videre alle Slags kostbare Smykker, Perler og Ædelstene, endelig ogsaa Klæder og Linned og Husgeraad samt Kjøbmandsvarer, saasom Kobber, Jærn, Messing, Bly, Klæde, Silketøj o. s. v. Banken var altsaa tillige et Slags Assistentshus, hvorpaa ogsaa dens Navn som Lombardbank tyder; thi tidligere kaldtes Assistentshuse Lombarder, fordi disse Instituter først vare op-

fundne i Lombardiet. Naar Kongen optog Laan i Banken, da skulde han lige saa vel som de Private stille Borgen derfor og lige saa stor Sikkerhed. Kapitalen skulde altid tilbagebetales, og Renter erlægges inden Aar og Dag, det vil sige, inden et Aar og sex Uger, ligeledes saa vel af Kongen som af Private. Ved Salget af uindløste Panter tilfaldt Overskuddet de tidligere Ejere. Renten skulde være af Laan paa over 100 Daler Kobbermønt (de mindste Laan maatte kun lyde paa 8 Daler) $10\frac{5}{32}$ pCt. p. a., af Summer paa 100 til 400 Daler $8\frac{1}{2}$ pCt. p. a. og af Summer paa over 400 Daler 6 pCt. p. a. Disse Bestemmelser vise sig alle som for den Tid meget fornuftige, hensigtsmæssige og ikke overdrevne i nogen Retning. Derimod fandtes der en enkelt Artikel, som ikke var heldig, og som ogsaa senere foraarsagede Banken Forlegenheder. Og det var den, at ethvert uindløst Pant, for hvilket dog Renten erlagdes i rette Tid, altsaa inden Aar og Dag, ikke maatte sælges, men skulde forblive urørt i Bankens Værge eller under dens Opsigt, saa længe Renterne ordentlig betales. For enhver Bank er det jo af Vigtighed, at dens udestaaende Fordringer komme hurtig ind, og derfor maa denne Bestemmelse, som forhindrede Banken i at kunne paaregne sine Midlers regelmæssige Tilbagevenden til Kassen, virke meget uheldig. En anden mislig Omstændighed var den, at der ikke var fastsat en bestemt Sum, som Palmstruch og hans Participanter skulde indskyde som et Grundfond for Laanebanken; det er heller ikke blevet oplyst, hvor meget de have tilskudt, hvis de overhovedet have tilskudt Noget.*) Hele Forretningen dreves altsaa udelukkende eller næsten udelukkende med fremmede Penge. Som et Kuriosum skulle vi endnu anføre, at der i Privilegierne var fastsat, paa hvilken Tid af Dagen Banken skulde staa aaben for Publikum, nemlig hver Søndag fra Kl. 8 til 11 Formiddag og Kl. 2 til 5 Eftermiddag.

Privilegierne for Vexelbanken omhandlede navnlig 3 For-

*) Mac-Culloch paastaar vel, at Palmstruch havde optaget et Laan paa 300,000 Rigsdaler, som skulde forrentes med 4 pCt.; men uden nærmere at angive Detaillerne eller sin Kilde.

hold, nemlig dels Deposita, dels Transporter og Udbetalinger og dels Toldbetalinger.

Hvad Deposita angaar, da modtoges saadanne i Kobbermønt, dog ikke under 100 Daler, i Dukater, ikke under 50 Stkr., i Specie-Rigsdaler, ikke under 100 Stkr., og i svensk Sølv mønt, ikke under 200 Daler.

De Beløb, som indestode paa Folio, kunde enten transporteres ved Bankanvisninger til Andre, dog ikke i Summer under de oven for nævnte Minima, eller udtages paa én Gang eller efterhaanden. Dersom Nogen transporterede større Summer, end hans Kreditside oversteg Debetsiden, blev der paalagt ham en Bøde af 3 pCt. Disse Transporter og kontante Udbetalinger skete dog ikke gratis, i det Regningshaveren maatte erlægge en Afgift af 1 Øre Sølv mønt, naar han paa en af disse Maader disponerede over 50 Dukater, 100 Speciedaler eller 100 Daler Sølv mønt, og af 2 Øre Sølv mønt, naar han udtog eller transporterede 100 Daler Kobbermønt. En vigtig Bestemmelse var den, at der ikke kunde gjøres Arrest eller Beslag af nogen Art paa de i Vexelbanken indsatte Beløb, ikke engang i Krigstilfælde.

Alle Toldbetalinger skulde af Klarererne indbetales i Banken. I Kobbermønt, naar Betalingen erlagdes i Akcisepege eller var Udførselstold, i Speciedaler, naar den erlagdes som Indførselstold.

Ogsaa for Vexelbankens Vedkommende bestemtes Tiden for Expeditionen. Deponering skulde ske hver Søndagseftermiddag fra Kl. 2 til 5, Transporter hver Formiddag mellem Kl. 8 og 10.

Det varede dog ikke længe, før Regeringen fandt sig foranlediget til at gjøre Forandring i disse Privilegier, og det endda i et meget væsentligt Punkt, nemlig med Hensyn til Gevinsten. Denne skulde egentlig tilfalde Banken, men allerede den 16 December 1656 befalede Kongen, at Udbyttet efter Fradrag af Administrationsomkostningerne og Lønningerne skulde deles i 2 lige store Dele, hvoraf den ene skulde tilfalde Kongen og Kronen, og den anden fordeles ligelig mellem Bankkompagniet og Byen Stockholm, hvilken sidste skulde anvende

sin Del til Anlæggelsen af nye Gader. Samtidig hermed forordnedes, at 2 Magistratsmedlemmer og 2 Mænd af Borgerskabet i Stockholm skulde forvare Nøglen til Kassen og gjemme Bankens Regnskabsbøger. Som Erstatning for disse indskrænkende Bestemmelser udnævnte Kongen Palmstruch til Bankkompagniets Direktør og fastsatte hans Gage til 1500 Daler Sølvmont aarlig; de øvrige Lønninger og Kontorudgifterne bestemtes til et aarligt Beløb af omtrent 12000 Daler Sølvmont.

Man var ogsaa betænkt paa at bringe Bankens formelle Forretningsgang til saa stor Fuldkommenhed som muligt, og i den Anledning indhentedes nærmere Oplysninger om andre Banker i store Handelsstæder, navnlig i Amsterdam og Hamburg. Derpaa udfærdigedes der i Aaret 1657 for Vexelbanken en Forretningsorden, som navnlig søgte at fastsætte Fremgangsmaaden for Transporteringens Vedkommende, og det bestemtes da tillige, at Ingen maatte krediteres for et større Beløb, end der til enhver Tid var ham godskreven paa Folio som Overskud, ikke heller udbetales ham mere. Endelig forbødes det at meddele Uvedkommende nogen som helst Underretning om Interessenternes Indskud.

For at lette og simplificere Omsætningen bestemtes, at alle Vexler, som løde paa mere end 100 Rigsdaler Specier, og som bleve trukne af eller paa Stockholm, paa eller fra andre inden- eller udenlandske Pladser, skulde betales i Banko. End videre ophævedes de tidligere nævnte forskellige Paalæg om at transportere eller udtage sit Tilgodehavende, og i Stedet forordnedes, at der skulde i alle Tilfælde erlægges $\frac{1}{4}$ pCt. af de Summer, som udtoges af Banken. Ligesom det allerede 1656 var bestemt, at Toldbetalinger skulde erlægges i Banken, saaledes skulde ogsaa fra 1659 af de Beløb, som Domstolene befalede deponerede, indsættes i Vexelbanken.

Da Regeringen nu havde faaet saa megen Del i Banken, fandt den det paa Tiden at sørge for at varetage sine Interesser ved at føre en direkte Kontrol med den, og den udnævnte derfor Rigsskatmesteren Friherre Gustaf Bonde til Bankens Overinspektør. Bonde havde for Resten tidligere søgt at forhindre Bankens Oprettelse, men kunde ikke sætte sin Mening

igjennem mod Rigskansleren Grev Magnus de la Gardie, som var en af Palmstruchs varmeste Anbefalere. Overinspektøren skulde navnlig vaage over, at de kongelige Resolutioner om Banken bleve behørig iagttagne og gennemførte, holde et Øje med Bankens Embedsmænd og forhindre alle Slags Misbrug.

Banken gjorde megen Lykke i disse Aar; Rigsdagen udtalte i Samlingen 1660 sit Ønske om en vedvarende Bestaaen, og Malmø og Landskrona ansøgte 1662 om, at der maatte indrettes et Bankkontor i en af disse Byer, for at Omsætningen kunde lettes ved at befries for den svære Mønt, og Handelen herved udvides, og Byen vinde ved de mange Fordele, som en Bank ellers førte med sig. Dette Ønske blev dog ikke opfyldt.

Som oven for bemærket, og hvad ogsaa Enhver kan overbevise sig om ved at gennemgaa Bankens Statuter, af hvilke vi have fremhævet de væsentligste, vare disse for største Delen hensigtsmæssig redigerede, og Lombardafdelingen vakte endogsaa i Udlandet saa stor Opmærksomhed, at Tysklands mange Hypothekbanker og Kreditforeninger oprindelig ere fremstaaede som Efterligninger af denne. Alligevel gik det snart tilbage med Banken, og det saa stærkt, at den inden faa Aars Forløb ganske skulde ophøre at eksistere. Grundene hertil ere ikke tilstrækkelig oplyste, især da Regnskaberne fra denne Periode ere tilintetgjorte eller gaaede tabte; men man kan til Dels slutte sig til de uheldbringende Aarsager. Mangelen paa et i alt Fald tilstrækkeligt Grundfond og Debitorernes Ret til at fordrø, at deres Panter ikke realiseredes, naar de blot erlagde Renter i rette Tid, gjorde naturligvis Sit til, at Banken Intet havde at tage til under vanskelige Forhold og forhindrede den i at faa sine udestaaende Fordringer inddrevne. End videre holdt Regeringen ikke sit i Privilegierne givne Løfte, i det den lod sig forstrække med ikke ubetydelige Summer uden at stille den fornødne Sikkerhed herfor. Ligeledes skadede det Banken meget, at Kobberets Pris som Handelsvare voxede stærkere end dets Værdi som Mønt, hvoraf Følgen blev den, at Alle vilde have deres Penge ud af Banken, saa at de strømmede hurtigere ud, end Regeringen kunde sende udmøntet Kobber ind til Gjengæld. Hele dette Forhold med Kobberets Pris hang

imidlertid nøje sammen med det Punkt, som egentlig har gjort Palmstruchs Bank berømt, nemlig som den, der først af alle Banker i Verden udstedte Banksedler.

Det var i August Maaned 1661, at Banken begyndte at udgive, hvad den kaldte Kreditivsedler. Disse vare egentlig Attester for gjorte Deposita, eller med andre Ord, Tilstaaelser om, at Vedkommende havde et vist Krav paa Banken. Sedlerne vare altsaa grundede paa Metal (Kobber), men dette tilhørte Fremmede og ikke Banken selv, og denne Omstændighed var Institutionens svage Side. Hvor'edes det egentlig er gaaet til, at Banken uden videre har kunnet udstede disse Sedler, er ikke klart, da der Intel indeholdes om et saadant Forhold hverken i Privilegierne eller i senere Forordninger. Man maa antage, at Palmstruch har haft Regeringens stiltiende eller hemmelige Samtykke til Udstedelsen som en Belønning for, at Banken havde forstrakt den med Penge uden Pant eller med Kreditivsedler, uden at Regeringen havde Noget til Gode. Da disse Omstændigheder jo maatte hemmeligholdes, kan det forklæres, hvorfor Samtykket ogsaa er givet skjult. En anden Grund til Sedlernes Udgivelse kan ogsaa søges i det oven for nævnte Forhold med Kobberets forskjellige Værdi som Vare og Mønt. Endnu en Aarsag til Sedlernes Opfindelse kan søges i Krigen med Polen og Danmark, som aldeles udtømte alle Kasser for det Offentlige; man vilde da erstatte Metallet med Kreditten. Dette lykkedes ogsaa foreløbig fuldstændig, i det Kreditivsedlerne gik aldeles som Metalpenge mellem Mand og Mand og modtoges i de offentlige Kasser.

Kreditivsedlerne kunde have gjort uendelig megen Nytte i Sverig baade i og for sig og specielt paa det Tidspunkt, da de sattes i Omløb, selv med deres utilstrækkelige Fundering. Men det gik her som altid, naar der ingen tilstrækkelig Kontrol føres med Bestyrelsen, og en pengefattig Regering har en Finger med i Spillet: Banksedlerne gik over til at blive Papirspenge derved, at der udstedtes et for stort Antal, et langt større end der var Dækning for. Saa snart dette rygtedes, opstod en stor Forbitrelse imod Sedlerne, hvis Kurs ogsaa strax sank. Foranlediget heraf nedsattes 1663 en Komite for

at tage Pengevæsenet, Kobberprisen og Bankens Opretholdelse under Overvejelse, og den kom til det Resultat, at Kobbermøntningen burde fortsættes, eftersom Bankens Privilegium var grundet paa Kobbermønten, og det maatte blive Vedkommendes Sag, under hvem Udstedelsen af Kreditsedlerne sorterede, at paalage sig Ansaret for det Forhold, der var imellem Sedlerne og Pengene. Allerede i Begyndelsen af 1664 maatte dog Banken erklære Sedlerne for uindløselige.

Regeringen, der sikkert havde en saa væsentlig Del i Bankens Forlegenhed, søgte paa forskellige Maader at komme den til Hjælp. Saaledes udstedtes den 8 Marts 1664 en kongelig Plakat, som opfordrede alle Laantagere til snarest muligt at indbetale deres Gjæld efter deres Forskrivningers Indhold; end videre bestemtes ved en Forordning af 30 Juni s. A., at Indførselstolden kunde betales halvt i Specierigsdaler eller Vexler, halvt i Kurantmønt og Kreditivsedler; endelig understøttede Regeringen Banken i Juli s. A. med et Laan af 700 Skippund Kobber til Udmøntning af 2- og 1-Ørestykker. Men der var nu ogsaa alvorlig Fare paa Færde. Rigsdagen var traadt sammen i Maj og gav sig strax til at forhandle om Bankens Stilling. Palmstruch blev underkastet strænge Forhør saa vel af Medlemmer af Stockholms Raad som af Rigsdagen; men paa de vigtigste Spørgsmaal nægtede han at svare under Paabe- raabelse af, at det var blevet ham forbudt. For at tilfreds- stille den offentlige Mening, blev det derfor nødvendigt at love Sedlernes Indløsning. I saa Henseende udkom en kongelig Plakat af 3 August, i hvilken det hedder, at de Kreditsedler, som for nogen Tid siden vare komne i Brug, havde været til stor Lettelse for Omsætningen; alligevel var der nu kommet en Misstemning imod dem, fordi Banken ikke kunde indløse dem prompte; men de vare dog sikre nok, naar kun Banken kunde faa sine udlaante Penge tilbage; derfor skulde ogsaa Alle og Enhver, Private saa vel som Skatteopkrævere, uden Vægring tage imod dem, i Fald de ikke vilde anses som Op- rørerere og Foragtere af den gangbare Mønt; Hans Majestæt skulde paa sin Side nok drage Omsorg for, at Sedlerne bleve indløste inden Aar og Dag. Denne Plakat hjalp ogsaa for saa

vidt, som Rigsdagen, inden den gik fra hinanden, udtalte, at den vilde holde paa Banken i Haab om, at de tidligere Misbrug hævedes.

I Følge Løfte bestemte en ny kongelig Plakat, dateret den 7 Oktober 1665, at alle endnu cirkulerende Banksedler skulde præsenteres og afleveres inden den 1 Juli 1666, og Enhver skulde da faa sine Sedler prompte indløste; men de Sedler, som ikke inden dette Tidspunkt vare præsenterede til Indløsning, skulde ikke have nogen Værdi. Samtidig hermed afskaffedes Regningen med Kobbermønt, som var indført 1625, og i Stedet skulde herefter al Handel og alle Kontrakter, af hvad Navn nævnes kunde, afsluttes i Dukater, Rigsdaler eller svensk Sølv mønt, og der fastsattes et Konverteringsforhold mellem disse forskellige Pengesorter. Den fastsatte Frist for Sedlernes Indløsning blev dog flere Gange fornyet, da langt fra alle indkom betids, og den sidste endelige Termin lød paa den 25 Maj 1667.

Imidlertid trak et svært Uvejr op over Palmstruchs Hoved. Rigsskatmesteren Friherre G. Bonde, som aldrig havde været Banken og Palmstruch god, uvist af hvad Grund, da han endog var en af Kompagniets Deltagere, rejste svære Anklager imod Palmstruch, hvortil han fik god Lejlighed som beordret til i Forening med flere andre Mænd at undersøge Bankens Tilstand og udfinde Midler til dens Opretholdelse. Han beskyldte nemlig Palmstruch for efter 1660, til hvilken Tid Alt var gaaet godt, at have udtaget flere Penge, end han stod krediteret for, og at have anvendt dem til sit private og personlige Forbrug. Dette var blevet meddelt ham, Rigsskatmesteren, af Kommisæreren paa Adelen's Vegne, Niels Appelgrehn, og han havde da strax befalet, at dette ikke maatte tillades; men det havde intet hjulpet. Derfor paastod han, at Palmstruch var Banken en saa stor Sum skyldig, som Underbalancen beløb sig til. End videre angreb han Udstedelsen af Kreditivsedlerne, som han paastod, han havde modsat sig; men Palmstruch fik den dog sat igjennem; i Begyndelsen var ogsaa Alt gaaet godt, men man var da begyndt at misbruge Udstedelsen, og Sedlerne vare altsaa i Stedet for nyttige blevne skadelige for Landet.

Ligeledes paastod han, at Kassererne ikke havde kunnet beregne Sedlernes Antal, fordi de udgaves direkte af selve Direktionen, skjønt han havde opponeret derimod. Og endelig klagede han over, at Udlaan vare skete uden tilbørlig Sikkerhed, hvilket han ogsaa havde paatalt, men ligeledes uden Virkning.

Rigsskatmesteren blev af Regeringen frifunden for al Skyld, eftersom Palmstruch ikke havde adlydt hans gode Raad og Befalinger. Derimod blev denne Sidste i Maj Maaned sat under Tiltale ved Hofretten for sin Embedsførelse.

Palmstruch forsøgte at modbevise Anklagerne og skjød en stor Del af Skylden over paa Rigsskatmesteren selv, som imidlertid var død i Hamburg den 25 Maj paa en Udenlandsrejse, og i ethvert Tilfælde mente han, at hans Participanter burde bære deres Del af Ansaret, og et meget almindeligt udbredt Rygte omtalte da ogsaa, at Rigskansleren Grev Magnus de la Gardie havde indblandet sig meget i Bankens Styrelse og formaaet Palmstruch til at udgive et overdrevent Antal Sedler, hvoraf Rigskansleren sagdes at dele den halve Gevinst. Forhøret giver for Resten aldeles ingen Oplysninger om Grundene til, at Banken maatte standse sine Betalinger, eller hvad man egentlig bebrejdede Palmstruch. Herved vinder Rygtet om Gardies Finansoperationer nogen Bestyrkelse, og i ethvert Tilfælde tyder det hen paa, at Regeringen var indviklet i Bankens Affærer. Hele Bankens Tab angaves til kun 200,000 Rigsdaler Specier, og der var jo aldeles Intet i Vejen for, at dette Tab lige saa vel kunde skrive sig fra Tab paa Udlaan som fra ulovlige Overgreb. Og hvad Kreditivsedlerne angik, da var disses Indløsning jo allerede sket gennem Regeringen — ogsaa en Mærkelighed, at Staten indløste disse private Banksedler! Palmstruchs egentlige Fejl eller Overgreb havde imidlertid utvivlsomt været det, at han havde blandet Laane- og Vexelbankens Midler sammen, hvilket udtrykkelig var blevet ham forbudt, i det der udstedtes to Privilegier, et for hver Bankafdeling.

Dommen faldt den 22 Juli 1668, og ved denne dømtes Palmstruch til at have sine Privilegier forbrudte, fordi han ved Bankens Bestyrelse havde gjort sig skyldig i store Overgreb. Han skulde inden 6 Maaneder erstatte Kongen og Kronen al

den Skade og hele det Tab, som var foraarsaget ved hans Forvaltning, og derefter forvises Sverig og alle de det tilhørende Provinser. I Fald han ikke kunde give fuld Erstatning, skulde han imidlertid straffes paa Livet.

Regeringen og Stockholms Raad ytrede, at det Intet vilde have imod, at Dommen formildedes, men henstillede i øvrigt dette til Hofrettens egen Afgjørelse og Samvittighed. Palmstruchs Participanter gik aldeles fri for Erstatningsansvar og Straf. Rigsskatmesterens Arvinger bleve vel efter hans Død anklagede, men uden Resultat. Palmstruch alene dømtes til at give Erstatning. Dette formaaede han imidlertid ikke og skulde altsaa henrettes; men Regeringen tog ham under sin Beskyttelse og benaadede ham paa Livet. Og ikke nok hermed, men allerede 1670 løslodes han af Fængslet. Det var dog ikke længe, han kunde glæde sig ved sin Frihed, i det han døde Aaret efter, nemlig 1671, 61 Aar gammel.

I Stedet for Palmstruchs Bank oprettedes et andet Institut den 17 September 1668; det blev egentlig en Fortsættelse af hin, om end Rigets Stænder, af hvilke det blev oprettet og bestyret, med Undtagelse af Bondestanden, som Intet vilde have med det at gjøre, gjorde alt Muligt, for at det skulde lade, som om det var en ganske ny Bank, der blev stiftet.

Det var en forfærdelig haard Dom, der overgik Palmstruch og Palmstruch alene. Lad ham end have foretaget enkelte Misgreb, saa er det dog klart, at Regeringen enten paa den eller anden Maade har haft sin Del af Skylden i Bankens Skæbne, hvilket jo ogsaa dens udstrakte Benyttelse af sin Benaadningsret er et talende Vidnesbyrd om. Men hvorledes denne mystiske Sag end forholder sig eller ikke forholder sig, og Palmstruch have nu mere eller mindre paa sin Samvittighed, saa tilkommer dog Æren for at have opfundet og først sat Banknoter i Gang ham, det er hans uvisnelige Hæder, som ikke kan berøves ham, det er dette store Fremskridt paa Civilisationens Bane, som han har skjænket sit Fødeland, og det er dette, som har høstet Æren derfor. Var derfor end Samtiden haard, grusom haard mod en af sine store Mænd, saa

skal dog Efterverdenen erkjende, at Johan Palmstruch var den, som lod Sverig gaa foran og vise den øvrige Verden Vej i et stort og saare betydningsfuldt Anliggende; thi Indførelsen af Banksedler staar de andre store Opfindelser nær, den har paa sit Omraade haft lige saa stor Betydning som Opfindelsen af Dampskibet, Jærnbanen og Telegrafanordningen paa sine. Man kunde sagtens dømme Palmstruch til Døden, men hans Opfindelse maatte man lade leve.

Efte
Erz
flus

R
Sæ
en
ove

retr
dar
gel
og
im
de
Lar
til
ma
ord
ge
lyk

Landbrugsfrembringelsernes Handelsbevægelser tilbagevirkende paa Landbruget.

Efter Dr. A. Kræmer: Die gegenwärtige Bewegung des Handels in Erzeugnissen des Getreidebaues und der Viehhaltung in ihrem Einflusse auf den Betreib der Landwirthschaft. (Programm der eidgen. polytechnischen Schule für das Schuljahr 1873—74.

Zürich 1873). XXXXI Sider i stor 4to.

Ved **Fredrik Bajer.**

Roschers Ord, at Landbruget i den nyeste Tid fra en Sædvane og Levemaade har udviklet sig til en Industri, en Kunst og en Videnskab, kunde have passet som Motto over denne Afhandling af Dr. Kræmer.

Forfatteren gaar ud fra den Kjendsgjerning, at Indretninger i Landbruget altid og overalt maa staa i et saadant Afhængighedsforhold til de ydre omgivende Betingelser, at hine ikke vedvarende kan være Vilkaarlighedens og Tilfældets Herredømme underkastede. De maa derimod, lige som alle andre Erhvervsgrene, rette sig efter de skiftende Tidsomstændigheder. Men deraf følger, at Landbruget ikke kan indskrænke sig til at tage Hensyn til Jordbund, Klima o. Lign., som i og for sig dog altid maa have en væsenlig Indflydelse, men at det maa indordne sig som et Led i hele Samfundshusholdningen, i det almene økonomiske Verdensliv. Jo bedre det lykkes Landbruget — og dette gjælder hver enkelt Land-

bruger i Særdeleshed — at læmpe sig efter Strømningerne paa det økonomiske Verdenshav, des sikrere vil det ogsaa undgaa det Tids- og Kraftspild, hvorigjennem Omstændighedernes Tryk og Tvang ellers lidt efter lidt, om end langsommere, vil bringe det til at tage Hensyn til disse økonomiske Bevægelser.

Paa intet af Samfundshusholdningens Omraader viser dette sig nu tydeligere end paa Handelens, hvilket fremfor noget Andet maa tilskrives Samfærdselsmidlernes store Udvikling i den nyere Tid. Og Tidens Krav synes snarere stigende end aftagende; i de Lande, som maa regnes til de mere fremskredne i økonomisk Henseende, tilfredsstilles man saaledes næppe længer ved en Mils Jærnvej for 30—10 Flademil eller for 2000—1000 og selv 500 og færre Mennesker, medens Telegraflinjerne strække sig 50—100 pCt. længere end Jærnvejene; og noget Lignende gjør sig gjældende med Hensyn til Skibsfart, Kanal- og Gadeanlæg, Havne- og Brobygning, Oprettelsen af Produktbørser, Udstillinger o. s. v. Imidlertid er Opfindelsesaanden, der «lige som ved Aabenbaring kommer til Gjennembrud i vort Hundredaar», uafsluttelig virksom for at nedbryde de Hindringer for Samkvemmet mellem Jordens fjærneste Lande, som Tid og Rum har opstillet.

Hvorledes den udvidede og lettede Samfærdsel har bragt nye og hurtigere Strømninger ind i Handelen, og hvorledes Handelsbevægelserne have haft Indflydelse paa saa godt som alle Grene af Landbruget, viser sig paa mangfoldige Maader. «Landbrugets forandrede og for Tiden betrængte Stilling med Hensyn til Sikringen af Behovet af menneskelige Arbejdskræfter og disses Pris, den Opgave, som disse Forhold paa samme Tid under Industriens Fremskridt har foreskrevet for Anvendelsen af

Maskiner, dernæst de Vanskeligheder, som ere blevne beredte Landbruget paa Kapitalmarkedet, Mangfoldiggjørelsen af Hjælpe- og Raa-Emner til Driften, saaledes som disse nylig har faaet et Udtryk i Handelen med koncentrede Foder- og Gødningsmidler, Omdannelsen af alle Handelsforretningers Former, og utallige andre Ting vidne om, hvorledes den udvidede og lettede Samfærdsel i vore Dage dels umiddelbart og dels middelbart har indvirket paa Driften af Jordens Dyrkning». At iagttage og bedømme disse Indflydelser bliver særlig vigtigt for Landbrugeren, naar han vil undersøge hvilke Retninger Afsætningen, Markedet for Jordens Frembringelser, maa komme til at tage. Intet er nemlig saa umiddelbart bestemmende for Valget af Produktionsretningen som den Prisbevægelse i Frembringelserne, der er en Følge af ovennævnte og lignende Omstændigheder.

Paa Grund af den Vexelvirkning, som finder Sted imellem alle Led af Samfundshusholdningens Organisme, er slige Undersøgelser ingenlunde ensidig i Landbrugerens Interesse; det er jo bekjendt, i hvor høj Grad saaledes Prisen paa Landbrugets Frembringelser paavirker næsten alle andre Varers Frembringelsesomkostninger. Netop, fordi enhver Tilfredsstillelse af Menneskets materielle Trang lader sig føre tilbage til Jorden og dennes Brug, maa disse Undersøgelser være af højeste Vigtighed for hele det økonomiske Samfund.

Som Erhverv har Landbruget jo det Formaal ved fortsat Anvendelse af bevægelig Kapital og af Arbejde paa Jordbunden, igjennem Plante- og Dyreproduktion, at frembringe det højst mulige Overskud over Omkostningerne, Ren-Udbytte. Det gjælder ikke saa meget om at vælge den i og for sig billigste Produktion eller den i

og for sig fordelagtigste Afsætning som derimod at vælge de Produktionsgjenstande, der i Forhold til Frembringelsesomkostningerne har den største Værdi i Handelen. Naturligvis maa Landbrugeren begynde med at se hen til Naturen, Jordbundens og Himmelstrøgets Ejendommeligheder, saa vel som til Prisbevægelserne i Landets bevægelige Kapital og Arbejdslønnen; men, naar disse Omstændigheder har lige som afstukket de Grænser, indenfor hvilke han alene kan røre sig, da maa han paa det Nøjeste undersøge, i hvilken Retning han indenfor dette Spillerum særlig skal slaa ind af Hensyn til Lejlighederne for Frembringelsernes Afsætning eller — hvad man kunde kalde — Markedsbeliggenheden. Denne er det nemlig, som i Særdeleshed bestemmer det ovennævnte Forhold. Han maa altsaa kaste sig over saadanne Frembringelser, for hvilke Trangen eller Efterspørgselen i Forhold til Tilbudet er størst og følgelig ogsaa Markedsprisen viser sig højest, medens han samtidig fører med i Regningen, hvad Transporten koster, eller tager Hensyn til Markedets Afstand fra Produktionsstedet.

Trangen til Landbrugets Frembringelser, eller Efterspørgslen efter disse, kommer saaledes først i Betragtning. Og det er da en Kjendsgjerning, som man imidlertid endnu ikke blandt Frembringerne synes at have haft Opmærksomheden tilstrækkelig henvendt paa, at ethvert økonomisk Opsving er ledsaget af en Stigning i Trangen til menneskelige Fornødenheder. Jo lettere og behageligere de ydre Livsvilkaar blive, des mindre blive ogsaa Vanskelighederne ved fortsat økonomisk Virksomhed, og saa snart man har vænnet sig til at leve paa det højere økonomiske Trin, føler man Trang til at hæve sig til et endnu højere, — en Vexelvirkning imellem Trang

og Tilfredsstillelse, som ogsaa finder Sted paa det aandelige Omraade, og indenfor visse Grænser endog imellem det Aandelige og det Materielle indbyrdes. Denne med selve Tilfredsstillelsen voxende Trang gjør sig gjældende ikke alene i kvantitativ Henseende, men ogsaa, og maa-ske fortrinsvis, i kvalitativ. Man foretrækker saaledes mer og mer finere og kraftigere (intensivere) Næringsmidler. Dette viser sig t. Ex. deri, at «Forbruget af Brødfrugter og Kartofler forholdsvis aftager (af de første stiger det næppe i samme Forhold som Folkemængden, det retter sig i alt Fald altid nærmere imod de ædlere Slags), hvorimod en stærkere Efterspørgsel efter alle Husdyrholdets mer velmagende og nærende Frembringelser — saasom Kjød, Mælk, Ost, Smør og Æg — gjør sig gjældende, lige som ogsaa Forbruget af Sukker, Vin, kraftigt Øl, finere Grøntsager, Frugt o. s. v. er i en stadig stærkere Stigning.» Om Klæder gjælder noget Lignende som om Føde. Teknikens Fremskridt og de derved muliggjorte billigere Priser har dog ogsaa haft stor Indflydelse paa Forbruget, hvilket ikke maa overses; ligeledes maa den lettere Tilførsel, t. Ex. af Ris, eller nye Opdagelser, t. Ex. af Stenolje, tages i Betragtning. Blandt meget Andet maa man endelig se hen til, hvorledes den industrielle Udvikling ogsaa umiddelbart, ved stærkere Forbrug af Raaemner, har fremmet og begunstiget Fremstillingen af visse Landbrugsprodukter i en tidligere ikke anet Mængde, saasom af Sukkerroer, Malt, Humle, Kartofler, Bark, Pilekviste henholdsvis til Brug for Sukker-, Brygger-, Stivelse-, Garver-, Kurvemager-Industrien, eller af Fodermidler til det Aar for Aar stigende Hestehold ikke alene i Industriens Tjeneste, men ogsaa i den almindelige Samfærdsels (ikke at tale om Luxusheste).

Beviserne herfor lade sig vel ikke føre med nøjagtige Tal, eftersom den hidhørende Del af Statistiken er en af de mindst dyrkede. Dog yder den allerede gode Støttepunkter.

Kjødforbruget i Preussens Kjøbstæder lader sig for en Del beregne ved Hjælp af en paalagt Slagteskats Beløb.*) Det var 1804—1805 over 65 Pd. (Pundet lig et halvt Kilogram) pr. Hoved, var 1831 steget til 70 Pd., over hvilket Punkt det holdt sig indtil omtrent 1865, da det gik over 80 Pd., hvor det ligeledes i en Aarrække synes at skulle holde sig (dog naturligvis med enkelte Svingninger, t. Ex. 80 Pd. allerede 1840, og 1867 kun 79 Pd.). Tallene godtgjør en jævn Stigning, og selve Undtagelserne styrke Reglen, hvilket for de enkelte Tals Vedkommende nærmere paavises ved Sideblik til Krigene i Hundredeaarets Begyndelse, økonomiske og politiske Kriser, opblomstrende Velstand, mislykket Høst o. s. v. Dog vilde det Hele fremtræde klarere, dersom man ikke behøvede at tage Hensyn til Slagteskattens hæmmende Indflydelse paa Forbruget. — I Kongeriget Sachsen har man, støttet paa statistiske Meddelelser fra 1847—1864, beregnet, at Forbruget af Mælk skulde fordoble sig i Løbet af omtrent 40 Aar, af Kjød allerede i 25, men af melholdige Frugter først i 65. — I Frankrigs større Kjøbstæder skal Kjødforbruget fra 1839 til 1862 være steget med 10 Pd. pr. Hoved, og alene i Paris fra 1861 til 1866 med 10—12 Pd. 1857 bragte Østbanen 40,000 Stykker Slagtekvæg (Oxer og Køer) til Paris, 1866 allerede 141,000.

*) Det vilde blive for udførligt her og i det Følgende at gjøre Rede for alle de Kilder, som Dr. Kræmer henviser til, og efter hvilke han — som det synes — med megen Omhyggelighed har samdraget sine statistiske Meddelelser.

Mærkeligt er det, at Kjødforbruget i Samfærdselens Midtpunkter, især i de store Stæder, forholdsvis altid er større og tillige stærkere stigende end paa Landet. Saaledes falder paa hvert Hoved gennemsnitlig i

1) Preussen (1831) 32 Pd.	4) Storbritannien 55 Pd.*)
Berlin (1831) 98 —	London (alt 1842) . . . 156 —
Magdeburg (1831) 77 —	5) Spanien (1867) 16 —
Breslau (1831) 74 —	Madrid (1863) 95 —
2) Kngr. Sachsen (1866) . . 51 —	Spaniens Stæder (1867) 40 —
Dresden (1866) 87 —	6) Bayern 42 —
Leipzig (1866) 137 —	München (1859-69) . 166 —
Chemnitz (1866) 84 —	Augsburg (1860) . . . 149 —
3) Frankrig (1864) 46 —	7) Sthd. Hessen 50 —
Paris (1864) 165 —	Darmstadt 100 —
Frankrigs Stæder	8) Østrigs tyske Landdele 40 —
(1864) 107 —	Wien (1859-69) . . . 136 —

Det er bekjendt, at Befolkningen voxer stærkere i Stæderne end paa Landet, — lige saa Kjødforbruget. En Sammenligning med Hensyn til Landenes Folketæthed godtgjør yderligere det nære Sammenhæng imellem disse Forhold. Der forbruges af Kjød pr. Hoved i

Kngr. Sachsen	med 171	Indb. pr.	□ Kilometer	51 Pd.
Storbritannien	— 101	—	—	55 —
Preussen	— 71	—	—	38 —
Frankrig	— 69	—	—	50 —
Østrig-Ungarn	— 58	—	—	23 —
Spanien	— 33	—	—	17 —

Kjødforbruget synes saaledes at ville stige i Fremtiden. Noget Lignende lader sig derimod ikke skjønne med Hensyn til melholdige Frugter, hvoraf Forbruget i Følge stati-

*) Senere, for 1870, er Kjødforbruget for England, Wales og Skotland beregnet til 71 Pd. (à ½ Kilo.) pr. Hoved, og, for 1872, for alle tre forenede Kongeriger til 93 Pd.

stiske Undersøgelser forholdsvis viser sig mer stillestaaende i de fleste Lande; det vilde maaske endog vise sig aftagende, dersom Tilvirkningen af Øl o. Lign. ikke var saa stærkt tiltagende.

Om Forbruget af nogle andre Næringsmidler, som høre til Landbrugets Frembringelser, kan man ved Hjælp af følgende spredte statistiske Oplysninger gjøre sig en Forestilling. I Paris steg Forbruget pr. Hoved fra 1851 til 1868 af Vin (derunder Frugtvin og Likører) fra 117 til 206 Liter, af Øl fra 10 til 19 Liter, af Smør fra 11 til 17 Franks, af (haard) Ost fra 3 til 4 Pd., og af Æg fra 5 til 9 Franks. — Indførselen til England af følgende Varer har hævet sig saaledes:

	Aar		Pr. Hoved af Befolkningen.	
	1846.	1869.	1846.	1869.
Smør, Centner	257,385	1,259,089	0,94 Pd.	4,02 Pd.
Ost, —	341,682	979,189	1,25 —	3,13 —
Æg, Stykker	72,252,159	442,175,040	2,6 Stk.	14,1 Stk.

At denne stigende Indførsel af Landbrugsfrembringelser skulde ske paa andre Indførselsartiklers Bekostning eller paa Grund af en ringere Produktion i selve Landet, er ikke rimeligt, hvilket til Dels vil kunne skjønnes af det Følgende.

Sukkerforbruget pr. Hoved af Befolkningen har saaledes været nogenlunde jævnt stigende 1840—1869 i England fra 15 til 39 Pd. og i Tyskland fra 5 til 9 Pd. (10 Pd. 1871); Uldforbruget 1843—1864 i England fra 1,3 til 2,7 Pd., og 1816—1863 i Tyskland (af uldne vævede Tøjer) fra 0,41 til 1,39 Meter. «Af Silkevarer forbruger England over halvt saa meget som hele det øvrige Evropa; en Englænder forbruger omtrent 5 Gange saa meget som en Franskmand, uagtet hans Land ikke frembringer

et eneste Pund raa Silke. Medens der i England paa hvert Hoved kommer et aarligt Forbrug af 24 Pd. Bomuld, beløber dette sig i Tyrkiet og andre lige saa lidet kultiverede Egne kun til 2—2,5 Pund» (Kolb).

Hvorledes er det nu muligt, at Tilbudet kan holde Skridt med denne stigende Efterspørgsel? Et Blik paa Landbrugsfrembringelsernes Handelsbevægelse vil give tilfredsstillende Svar paa dette Spørgsmaal. Og det er da i Særdeleshed Samfærdselsmidlernes umaadelige Udvikling, hvis Indflydelse gjør sig gjældende, formindsker Afstandene mange Gange, aabner helt nye Produktionslande for den almindelige Efterspørgsel, gjør Transporten lettere og billigere, samt derved formindsker Produktionsomkostningerne, om den sidste Omstændighed end ofte kan fordyre en Vare paa selve Produktionsstedet, fordi dette nu ligesom indlemmes i den store Handelsverden, fra hvis Prisbevægelser det hidtil har været udestænget. Den nævnte Udvikling kommer især de Frembringelser til Gode, som i Forhold til sin Værdi kun fylder eller vejer meget lidt, men den synes dog efterhaanden at udstrække sig til flere og flere af større Rumfang og Vægtfylde. Som talende Vidnesbyrd om, hvad Samfærdselsmidlerne har udrettet paa dette Omraade, skal nævnes, «at allerede en stor Del af de vestevropæiske Klædemanufakturers Trang tilfredsstilles ved Uld fra Avstralien, Sydamerika og Kap, at der nu vandrer talrige Skibsladninger med Korn fra den ny Verden til Europas forskellige Kulturlande, at Vine fra Jordens fjærneste Produktionssteder mødes paa Havet, og at endogsaa Kjødforsendelsen fra Avstralien og Amerika til Evropa er begyndt.» Som mærkelige Enkeltheder skal endnu kun tilføjes, «hvorendes det alt i flere Aar har været muligt at føre endogsaa de tidlige Grønt-

sager fra Algier til de Riges Middagsborde i alle vor Verdensdels Kulturlande, hvorledes Ungarn paa ikke mere end 7 Dage er bleven i Stand til at udføre Bestillinger paa Æg til London, hvorledes Amerika allerede for flere Aar siden har hjulpet til at forsyne det engelske Marked med presset Hø, hvorledes der imellem New York og Liverpool har udviklet sig en regelmæssig og levende Frugthandel, og hvorledes England 1872, da Sommerens Væde havde ødelagt en stor Del af dets Kartoffelhøst, fik Skaden dækket ved Tilførsler fra Tyskland.»

Endog det flygtigste Blik paa den senere Udvikling af Handelen med Landbrugets Frembringelser vil overtyde Enhver om, at man i Landbruget nu mindre og mindre frembringer for sig selv og sine Nærmeste, men derimod for hele Samfundet. Man spørger mindre og mindre efter, hvem der til Slutning kommer til at nyde Godt af Ens Frembringelser, men retter disse kun efter, hvor man kan faa det højest mulige Overskud over Frembringelsesomkostningerne. Man frembringer ikke længer selv mange uensartede Fornødenheder, uagtet man lige saa meget eller mer end tidligere trænger til dem, men kaster sig over enkelte ensartede Grene, ved hvis rigeligere Udbytte man lettere kommer i Besiddelse af hine Fornødenheder, end da man selv tilvirkede dem. Man modarbejder tit i Praxis en vrang Mening, som man hylder i Theorien, den almindelige snæverhjærtede Mening, at et Folk saa vidt muligt skal frembringe alle sine Fornødenheder selv, da ellers «Pengene gaa ud af Landet», en Mening, hvortil især «Toldbeskyttelsesmændene» klamre sig for at opretholde unaturlige Erhvervsgrene. Det er Grundsætningen om Arbejdets Deling, som saaledes mer og mer ved Tidsomstændighedernes Magt praktisk gjør sig

gjældende i Landbruget, og som paa dette Omraade viser sig i Bestræbelsen efter at sætte de enkelte, med naturlige Hjælpemidler ulige udrustede, Landstrækninger i Stand til at frembringe de Produkter, for hvilke de med Hensyn til Markedsbeliggenheden yder hver især de gunstigste Betingelser, og det saaledes, at de stedlig og personlig delte Kræfter og Midler atter ved Handelen forene sig til et større samlet Udbytte. Blandt de heldige Virkninger heraf, som kommer hele Samfundet til Gode, skal i Forbigaaende kun peges paa en vis større Stadighed i Priserne paa de vigtigste Livsfornødenheder, især paa Korn o. Lign., hvorefter Efterspørgslen næsten overalt er lige stærk og i Almindelighed kun stigende i samme Forhold som Folkemængden. Hvorledes den nævnte voxende Stadighed i Priserne paa Livsfornødenhederne ogsaa efterhaanden maa gjøre Bevægelserne roligere i Priserne paa Grundejendom, Kapital og Arbejde, vil let indses, naar man klart gjør sig Rede for den udjævrende Indflydelse, som Samfærdselsmidlerne, Spekulationen m. M. har i den økonomiske Verden, en Indflydelse, som maa gjøre sig gjældende paa større og større Omraader, efterhaanden som Mere og Mere drages ind under Verdenshandelens Opland.

Saaledes viser Handelsbevægelsernes Fremskridt og Følger sig i sin store Almindelighed. Lidt anderledes tage de sig naturligvis ud, naar vi vende os til Enkeltheder. Et Overblik af Handelsbevægelsen i de vigtigste Landbrugsfrembringelser hver for sig er det imidlertid vanskeligt at give, dersom man ikke vil lade sig nøje med den endnu saa ufuldstændige Statistik. Om man end ved Sandsynlighedsberegninger maa udfylde

betydelige Huller i denne, vil man dog kunne danne sig en nogenlunde rigtig Forestilling om, hvorledes Verdensmarkedet for Tiden forsynes med Livsfornødenheder fra Landbruget. For Simpelhedens Skyld opgives neden for kun Overskuddet af Udførsel eller Indførsel, det «Mer-Beløb», som de enkelte Hovedlande har af Indførsel eller Udførsel over henholdsvis Ud- eller Indførsel, hvorefter derpaa en Balance søges opstillet. — Ved Tallene underforstaas Millioner Centner i afrundede Summer for Gjennemsnittet af de sidste Aar.

I. Melholdige Kornfrugter.

A. Indførselslande.	B. Udførselslande.
Storbritannien og Irland . . 70,0	Rusland 36,0
Tyskland 4,2	Donaufyrstendømmerne . . . 18,0
Schweiz 4,5	Østrig-Ungarn 15,0
Frankrig 5,0	Danmark 5,0
Italien 2,5	Nordamerika 27,0
Belgien 6,4	Øvrige Lande (især Spanien,
Nederlandene 5,4	Portugal, Tyrkiet, Sydame-
Grækenland 0,5	rika, Australien, Ægypten
Sverig-Norge 4,5	og Forasien) 2,0
103,0	103,0

Med Hensyn til Bevægelsens Fremskriden eller Forholdet af Stigningen i Kornforbruget gjør Forfatteren følgende Slutninger: De evropæiske Indførselslande har tilsammen omtr. 154,8 Millioner Indbyggere. Sætter man med Tilnærmelse Befolkningens Tilvæxt i de samme Lande gjennemsnitlig til 0,6 pCt. aarlig, kommer Mer-Fornødenheden til at gjælde 928,800 Mennesker. Da man kan anslaa det samlede Forbrug af Melfrugter pr. Hoved til

mindst 3,5 Centner aarlig, svarer hertil en aarlig Tilvæxt af omtrent 3 Millioner Centner Korn.

Dette med Hensyn til Fremtiden. Med Hensyn til den nærmeste Fortid paa Grundlag af hvis Statistik Forfatteren har beregnet ovenstaaende Tal, maa paa dette Sted henvises til selve Afhandlingen, hvis mange Talstørrelser det vilde blive for udførligt at aftrykke (oven for er kun Resultaterne meddelte).

De her anførte Tal give dog Anledning til nogle spredte Bemærkninger. Det britiske Rige opsuger næsten 70 pCt. af alle andre Landes Overskud. Tyskland synes mer og mer at vende sig fra Rug- til Hvededyrkning; Rug indføres i stigende Mængder fra Rusland og Polen, medens det dels selv forbruger mere Hvede, dels udfører til England. I Schweiz og Frankrig stiger Kornindførselen. Det samme vil vist finde Sted i Italien, da Aabningen af St. Gothardsbanen og flere Samfærdselsveje mod Nord uden Tvivl vil bringe det til at modtage Korn derfra, medens det selv mer og mer kaster sig ind i andre og for dets Markedsbeliggenhed fordelagtigere Retninger. Til Belgien, Fabriklandet med den tætte Befolkning, og Holland, som egner sig bedre til Dyrkning af Foderurter, især Græs, vil Kornindførselen rimeligvis ogsaa tiltage.

Den voxende Trang, som oven for er anslaaet til 3 Mill. Centner aarlig, synes saaledes i Særdeleshed at maatte tilfredsstilles af Rusland, om hvis stigende Udførsel paa Grund af dets Jærnvejes Anlæg og Tilknytning til den øvrige Verden man kan danne sig en Forestilling, naar man hører, at det i 1840-erne udførte kun 7,5 Mill. Cnt. Korn (nu 5 Gange saa meget); den livegne Bondestands Frigjørelse vil uden Tvivl ogsaa efterhaanden vise sin heldige Indflydelse i denne Henseende. Som fremskridende

Kornudførselslande slutter sig til Rusland Rumænien og til Dels Ungarn. Derimod «synes man i Danmark i den senere Tid at ville lægge sig efter Dyrkning af Foderurter og efter Kvægavl; i alt Fald vil Kornudførselen derfra næppe længer stige betydelig». Af ikke-evropæiske Lande vil Nordamerikas Forenede Stater, som alt nu tilfredsstiller en Fjerdedel af Efterspørgselen i Evropa, aarlig rigeligere kunne forsyne vor Verdensdel; paa de høje Arbejdspriser raader man Bod ved Maskiner, baade Jærn- og Vandvejene i det Indre og de talrige Handelspladser ved Havkysten letter i høj Grad Udførselen, og dog er Kornoverskuddet i nogle Stater saa stort, at det fodres op og først som Kjød og Flæsk naar Markedet.

Det er nu ikke vanskeligt at forklare sig Kornproduktionens Stilling i det vestlige Evropa. Dette var tidligere stærkt begunstiget derved, at de ufuldkomne Samfærdselsmidler hindrede Rusland og Amerika fra at deltage i Konkurrencen ved det nærliggende Englands Forsyning, hvilket især viste sig, da den engelske Korn told blev ophævet. Nu, da de udmærkede Samfærdselsmidler har bortryddet eller i høj Grad formindsket disse Hindringer, klager Vestevropa over Konkurrencens Tryk. Til at unddrage sig dette gives der imidlertid kun et eneste Middel. Man maa slaa ind paa en Produktionsretning, som Markedet lønner bedre, for saaledes ikke alene at frembringe højere Overskudsværdier, men ogsaa at drive Kornproduktionen billigere, for saa vidt denne i milde og ikke altfor fugtige Egne ikke af andre Grunde aldelts maa opgives. Man føres saaledes naturlig ind paa Spørgsmaalet om Dyrkning af Foderurter og om Kvægavl (i videste Forstand), hvis Frembringelser for Kortheds Skyld skal betegnes ved Kjød i følgende statistiske Fremstilling

af Handelsbevægelsen. Ved Tallene underforstaas det Samme som i Tabellen oven for.

II. Kjød.

A. Indførselslande.

Storbritannien og Irland . . .	3,6
Frankrig	0,9
Schweiz	0,3
Østrig-Ungarn	0,8

5,6

B. Udførselslande.

Tyskland	0,3
Italien	0,5
Rusland og Donaufyrstendøm-	
merne	1,5
Danmark	0,4
Nordamerika	2,0
Avstralien	0,4
Øvrige Lande (især Belgien,	
Nederlandene, Sverig-Norge,	
Spanien og Portugal)	0,5

5,6

Ogsaa af Kjød viser det britiske Rige sig som det forholdsvis stærkest forbrugende Land, og naar Hensyn tages til Forbrugets stærke Stigen, tør man vistnok paa-
staa, at det meget snart, om ej allerede, opsuger 70 pCt. af andre Landes Overskud (lige som af Korn); det engelske Marked bliver saaledes toneangivende ogsaa for Kjødpriserne i Almindelighed. I Frankrig og Schweiz*) voxer Tilførslerne ogsaa, saa vel som i Østrig-Ungarn, skjønt mindre stærkt. Paa Grund af det tiltagende Kjødforbrug overalt, hvor Velstand opblomstrer stærkt, og Folketætheden voxer, er det muligt, at t. Ex. Tyskland snart vil gaa over fra Ud- til Indførselslandene. Krigens Indfly-

*) Den usædvanlig stærke Tilførsel 1871, hvorom Forfatteren giver nærmere Oplysning i sine udførligere Tabeller, tilskrives det store Mer-Forbrug, som var en Følge af, at Bourbakis Armékorps overskred Schweiz' Grænse.

delse bidrager dog noget til at tilsløre Handelsbevægelserne.

For at skjønne, hvorledes det voxende Kjødforbrug ikke des mindre skal kunne tilfredsstilles ved Tilførsel fra de udførende Lande, og hvorledes Korn- eller Kjødproduktionen paa det ene eller andet Sted vil kunne betale sig i Fremtiden, maa først og fremmest Forsendelsen tages i Betragtning. Transport af levende Dyr er billigere, for saa vidt Strækningerne ikke ere større, eller rettere: Rejsen ikke varer længer, end at Foderstanden ikke lider derved. Det vil dog allerede heraf ses, at der gives bestemtere og snævrere Markedsgrænser for Kjød end for Korn. Naar saltet og røget Kjød undtages, vil Europas Kjødforsendelser i Almindelighed være indskrænkede til denne Verdensdel alene.

Evropa henvises saaledes nærmest til at forsyne sig selv med Kjød. Men baade i Tyskland, Belgien, Nederlandene og Danmark stiger det indenlandske Forbrug stærkt; Spanien, Portugal, Grækenland og Tyrkiet vil af andre Grunde ikke let faa Overskud; Italien lover vel meget mere med Hensyn til Fremtiden, men saaledes bliver dog kun Rusland og Donaufyrstendømmerne tilbage som betydelige Udførselslande. Til disse bør man dog ikke for stærkt knytte sine Forhaabninger. Svineavl er vel stærk, især i de lavere Donaulande, og vil vistnok væsenlig holde sig, men Svin kan altid kun tilfredsstille en Del af Efterspørgselen, og Udførselen af Faar er mindre betydelig i de samme Egne, hvorfor Spørgsmaalet nærmest kommer til at gjælde Hornkvæget. Men med den stigende Udførsel heraf voxer ogsaa Faren for Smitten af den forfærdelige Kvægpest, som har sit faste Midtpunkt i de russiske Stæpper. Herved baade hindres og fordyres

Markedets Forsyning, og Faren for Smitte voxer med de lettere Samfærdselsmidlers Udvidelse, hvoraf kostbare og tidsspildende Forebyggelsesmidlers Anvendelse, ja til Dels endog Indførselsforbud har været Følgen. (Nogle Tal vil tydeliggjøre dette nærmere. Af Galiziens Hornkvægbestand paa gjennemsnitlig omtr. 680,000 Stykker faldt i Aarene 1861—71 ikke mindre end 56—57000 dels som syge dels dræbte som mistænkte. Under den tysk-franske Krig beregnes Tabet ved Kvægpest for Frankrigs Vedkommende til 57,000, for Nordtysklands over 10,000, og Mellemeuropas (undtagen Østrig) i Alt 85,000 Stykker. England mistede 345,000 i 1865—67, og Nederlandene 156,000 i samme Tidsrum). For at Rusland og Donaufyrstendømmerne skulde kunne tilfredsstille Europas stigende Efterspørgsel efter Kjød, maatte de imidlertid vedligeholde og forbedre de udstrakte Græsgange; thi Dyrkning af Foderurter i stort Omfang er jo en nødvendig Forudsætning for Kvægavl. Men baade der og i Ungarn vender man sig tvært imod mer og mer imod Kornavl, efterhaanden som Samfærdselsmidlerne letter Kornudførslen. Dertil kommer, hvad Statistiken oplyser, at Kvægholdet i de europæiske Indførselslande i Almindelighed ingenlunde holder Skridt med Folkemængdens Tilvæxt, — en Omstændighed, som, i Forbindelse med det stigende Kjødforbrug samme steds, yderligere vil vanskeliggjøre Markedets tilstrækkelige Forsyning med Kjød. Bortset fra Indflydelsen af Pengenes synkende Værdi er det saaledes let at forstaa, hvorfor Kjødpriserne i en Række af Aar stadig ere stegne, og sandsynligvis i den nærmeste Fremtid i det Mindste vil holde sig paa et forholdsvis højt Punkt.

At Brødpriserne ikke stige nær saa hurtig som Kjødpriserne, synes Statistiken mer og mer at godtgjøre. I

Berlin er Rugen saaledes fra Aarene 1811—20 indtil Juli 1873 stegen 18 pCt., men Oxekjødet 54,6 pCt.; i Bern 18^{48/50}—18^{70/72} Hvedebrød og Oxekjød henholdsvis 22,8 pCt. og 85,1 pCt; samt i Zürich i samme Tidsrum de samme Næringsmidler henholdsvis 42,4 pCt. og 119,7 pCt., medens Stigningen sammesteds i den meget længere Aarrække 18^{00/09}—1872 har været henholdsvis 19,3 pCt. og 124,5 pCt. [I Danmark (maaske nærmest Kjøbenhavn) synes dette Misforhold imellem Hurtighederne i Korn- og Kjødprisernes Stigen dog langt mindre. Udregnes Forholdet paa Grundlag af Tabel V i V. Falbe Hansens Afhandling «Om Prisbevægelsen i de sidste 3 Aar» (1874) saaledes, at Gjennemsnitsprisen tages for Hvede, Rug og Byg 1839 og 1873 paa den ene Side og for Kjød og Flæsk i de samme Aar paa den anden, vil man finde, at fra 1839 til 1873 er Prisen for de tre Kornsorter stegen 51 pCt. og for Kjød og Flæsk, under Et, 54 pCt. Til Sammenligning kan i Forbigaaende bemærkes, at Kjødpriserne i London ere 1852—1866 stegne 53,3 pCt., alt-saa i Løbet af 14 Aar næsten lige saa stærkt som hos os i 34 Aar; om Londons Kornprisers Stigning i Procenter meddeler Dr. Kræmer Intet til Sammenligning ved denne Lejlighed.]

Ovenstaaende Betragtninger maa opmuntre til at lægge større Vægt paa Kvægavlen, endog paa Kornavlens Bekostning. Dyrkning af Foderurter, som maa gaa dels forud for dels Haand i Haand med en omhyggeligere og mer udvidet Kvægavl, medfører i øvrigt ogsaa Fordele i andre Henseender. Ved Kornavlens mister Jorden mange af sine vigtigste Bestanddele, hvilke den derimod faar tilbage som Kreaturgødning, naar Foderurter dyrkes. Sædskiftet med disse og Korn er ogsaa gavnligere for

Jordbunden end udelukkende Kornavl. Dernæst kræver Kvægavlen med den dermed uadskillelige Dyrkning af Foderurter i og for sig mindre menneskelig Arbejdskraft, som er saa dyr, medens endelig paa sine Steder dyrisk Arbejde lettere kan anvendes. I England, hvor man tidligere end paa Fastlandet har paatrykt Agerbruget et industrielt Præg, viser det sig ogsaa, at det med Korn bevoxede Fladerum tager af, medens der stadig tages mere Land ind til Græs- og anden Foderurtdyrkning. 1872 skal i Aarets Løb Englands Hornkvægbestand være forøget med 287,000 Stykker eller med 5 pCt., Faarenes Tal med 3 pCt., og Svinenes med 11 pCt.

Landbruget maa dog ikke ensidig tage Hensyn til Kjødmarkedet og dets Priser. Med disse staar nemlig meget Andet i uadskillelig Forbindelse. Med dem stiger saaledes Prisen paa Arbejds-, Malke- og Fededyr, saa vel som paa selve Foderet. Der finder et nødvendigt Sammenhæng Sted imellem Frembringelsesomkostningerne for Kjød, Mælk, Smør, Ost, Uld o. s. v. En Frembringelses Pris i et indførende Land retter sig efter Prisen i de udførende, for saa vidt som den nemlig stiger i samme Forhold, som Folkemængden der tiltager, hvorefter følger større Tilførsel og altsaa større Transportomkostninger. Med Hensyn til de dyriske Produkters Slags danner der sig imidlertid omkring ethvert større Marked som Midtpunkt flere Bælter af ulige Frembringelsesegne. Nærmest Midtpunktet tilvirkes i Særdeleshed frisk Mælk, sød Fløde, fint Bordsmør; i det næste Bælte Kjød og ringere Smør; i det følgende opdrættes Malke-, Arbejds- og Slagtekreatur, samt tilvirkes Oste; uden om dette tilberedes saltede og røgede Kjødvarer, Skinker, Fedt, Talg, Uld o. Lign. endelig kommer det yderste Bælte, hvor man laver Kjød-

extrakt, garver Huder og benytter Dyrene paa en saadan Maade, at Frembringelserne kan taale den længste Forsendelse. Nye Samfærdselsmidlers Anlæg kan naturligvis let forrykke disse Bælters alt i Forvejen svævende Grænser, men des vigtigere er det netop, at Landbrugeren har et aabent Øje for disse Forhold i deres Almindelighed. Dersom han ikke til enhver Tid forstaar at bedømme sine Jorders Markedsbeliggenhed og den Indflydelse, som Tidsomstændighederne har paa denne, vil han tit komme til at betale dyre Lærepenge. Et helt Land kan komme til at lide haardt, dersom det leder sit Kvæghold, «som selv under sædvanlige Forhold fortærer langt over Halvdelen af alle Jordbundens Landbrugsfrembringelser», ind i falske Retninger, eller paa unaturlig Maade tvinger det til at blive i saadanne. Dette Hensyn leder os til nærmere at undersøge Kvægavlens andre Frembringelser.

Af disse frembyder Ulden de ejendommeligste Forhold med Hensyn til Handelsbevægelsen. I dette Hundredaars første Tiaar tog Uldproduktionen et stort Opsving, nærmest paa Grund af lave Kjød- og Kornpriser. Den stigende Efterspørgsel efter stedse finere Uldsarter fremkaldte høje Priser og en udbredt Merinos-Faareavl. Med Tilbudet af fin Uld kunde Efterspørgslen dog ikke i Længden holde Skridt, og i 1840-erne skete et Omslag, saa at man nu begyndte at se mer paa Mængden end paa Finheden. I det sjette Tiaar havde Handelen udvidet sig saa stærkt paa Grund af de nye Samfærdselsmidler, at der i dette Tidsrum, som endnu ikke er endt, Aar for Aar tilføres det europæiske, og især det engelske, Marked oversøisk Uld i stigende Mængder. Europas egen Uldproduktion anslaaes for Tiden til 5,065 Tusend Centner,

hvo
Fra
Itali
at h
Tilf
hvil
ger,
fra
426
alen
mær
1866
og I
Fors
høje
tig F
Tal.
Cent
1,142
Faar,
fik 1
2,393
pCt.,
Tyskl
havde
endog
landet
Land
henho
Frank
der af
mer o

hvoraf England frembringer 1440 Tusend, Rusland 817, Frankrig 820, Spanien 670, Tyskland 469, Østrig 279, Italien 223 og de øvrige Lande 347. Da Evropa antages at behøve mindst 9500 Tusend Centner Uld aarlig, maa Tilførslen fra andre Verdensdele være 4435 Tusend Ctn., hvilket stemmer ret godt med andre statistiske Oplysninger, i Følge hvilke der alene fra Avstralien tilføres 1900, fra La-Plata Staterne 2000 og fra Kap 360, eller i Alt 4260 Tusend Centner Uld, — altsaa ikke langt fra 4435 alene fra disse tre Tilførselslande. I disse er Udførslen mærkværdig stigende. Stigningen beregnes i Aarene fra 1866 til 1868 for Avstralien til 40,9 pCt., Kap 32,4 pCt. og La-Plata 54,2 pCt., for alle 3 tilsammen til 42,7 pCt. Forskjellen imellem Tilførslerne 1866 og 1868 har været højere end hele Tysklands Uldproduktion. Og hvor hurtig Forholdene har udviklet sig, kan skjønnes af følgende Tal. 1807 beløb Avstraliens Udførsel sig til ikkun 2,20 Centner, 1820: 900 Cnt., 1845: 217,595 Cnt. og 1865: 1,142,214 Cnt.; 1856 havde Avstralien kun 17,7 Millioner Faar, men 1869 allerede 60 Millioner. — Storbritannien fik 1866 sin Trang, med Hensyn hvortil det maatte have 2,393,586 Cnt. indført, for Størstedelen, nemlig for 81,7 pCt., tilfredsstillet alene fra ikke-evropæiske Lande. Fra Tyskland modtog det engelske Marked, som 1844 derfra havde faaet 218,476 Cnt., 1866 kun 103,049, ja 1867 endog kun 37,192 Cnt. Tyskland selv fik 1867 fra Udlandet 888,035 Cnt. Uld, hvoraf 544,303 fra oversøiske Lande; og 1871 og 1872 var denne Tilførsel stegen til henholdsvis 1,25 og 1,21 Millioner Cnt. Ogsaa Belgien, Frankrig, Østrig og Schweiz forsynes med stigende Mængder af fremmed Uld, medens Rusland i den senere Tid mer og mer synes at optræde som betydeligt Udførselsland

(1869: 315,922 Cnt. Uld). Alt dette, hvortil endnu kommer Nordamerikas seje Fastholden ved sin Beskyttelsestold for Uld, forklarer tilstrækkelig Omslaget i Konjunkturerne og Uldprisernes stærke Dalen paa det evropæiske Marked. Over disse sidste findes nogle i øvrigt ikke meget samstemmende Beregninger; i Følge en skal Prisen paa meget fin Uld fra 1841 til 1871 være falden 18,5 pCt., paa fin 19,2 pCt., paa middel 8,6 pCt., men paa simpel stegen 1,7 pCt.; i Følge en anden (1850—1868) Prisen paa meget fin falden 21,8 pCt., paa fin 14,0 pCt. paa middel 1,8 pCt., men paa simpel stegen 15,1 pCt. (den sidste Beregning gjælder Breslau Uldmarked). Prisfaldet har især i de sidste Tiaar været afgjørende, og omfatter fortrinsvis de finere Sorter Uld, hvilket sidste til Dels finder sin Forklaring i, at man nu paa Grund af Fabrikationens Fremskridt kan fremstille udmærket Klæde af den simple Uld. Hovedvægten maa dog lægges paa den Ændring i Uldprisernes Forhold til Kjødpriserne, som har fundet Sted til Fordel for de sidste, og følgelig paa en Omvæltning i Betingelserne for Faareavl. Denne Avl tager af, medens Slagtekvægavl tager til; vel kan begge Dele forenes, men Kjødfaar er dog aldrig tillige Uldfaar i egenlig Forstand. I England skal Faarenes Antal 1868—70 i Forhold til de øvrige Husdyrs Antal være aftaget 7,7 pCt. Belgien havde 1816 en Million Faar, 1868 kun 600,000, altsaa 40 pCt. færre. I Storhertugdømmet Hessen var fra 1840 til 1864 Tilbagegangen 8,27 pCt., ja i Rhinhesen endog 60,99 pCt., medens de egenlige Slagtedyrs Antal tiltog. I Kongeriget Sachsen er Faaretallet 1847—1864 aftaget 44,2 pCt. i Forhold til den i Brug tagne Jord eller 53,9 pCt. i Forhold til Indbyggertallet. I Preus-

sen 1867—70 var Tilbagegangen i Faareholdet 12 pCt., hvorimod Hornkvægholdet havde faaet en Tilvæxt af 7,55 pCt.

Handelen med Mælk indskrænker sig paa det store Marked til det nærmeste Bælte omkring store Stæder, hvilke paa en Gang maa betale de højeste Priser og har den ringeste Sikkerhed for gode Varer. I Schweiz sælges Mælk, saa vidt det kan ses af Afhandlingen, pundevis. Prisen var 1848—50 i Zürich 3,13 Centimer Pundet, i Bern 3,75; men steg jævnt, saa at den 1873 havde naaet henholdsvis 8,10 og 10. Stigningen i Procenter var altsaa for Zürich 158,78 og for Bern 166,66, — en Stigning, som langt overgaar Kjødprisernes.

Helt anderledes forholder det sig med Smør, som lader sig tilberede saaledes, at Forsendelsen kan ske paa lange Afstande, hvorfor det maa betragtes som Verdenshandelsvare. Statistiken over dets Bevægelse er dog ikke paalidelig, til Dels fordi Smør ikke altid tilstrækkelig adskilles fra Fedt o. Lign. Om den nyeste Handelsbevægelse vil følgende Tal dog give en Forestilling. Blandt Indførselslande staar Storbritannien øverst, idet det 1872 fik 1161 Tusend Centner Smør tilført. Schweiz indførte samme Aar 73 Tus. Cnt mere, end det udførte. (Ogsaa Italien hører til Indførselslandene, men nogenlunde nøjagtige Tal lade sig ikke let opgive). Blandt Udførselslande maa derimod nævnes Nederlandene med en Mer-Udførsel (1871) af 405 Tus. Cnt., Frankrig (1870) 324, Danmark (1872) 189, Tyskland (1872) 162 og Østrig (1870) 86, — eller med tilsammen en Mer-Udførsel, som meget nær svarer til Storbritanniens Smørforbrug alene. Frankrig udfører nærmest fra sine nordlige Departementer, og Tyskland ligeledes fra sin nordlige Del. Som fremskridende Udførselsland maa ogsaa Sverige nævnes, hvorimod

Nordamerikas Forenede Stater, som endnu 1862 udførte 290 Tus. Cnt til Evropa, 1871—72 i Alt kun udførte 33, idet de slaa om fra Smør til Ost som Udførselsvare.

Ost er ikke mindre end Smør Verdenshandelsvare. Ogsaa her staar England øverst som Indførselsland: 1872 med 1081 Tusend Centner; som saadant maa nu vel ogsaa Tyskland regnes: 1872 med en Mer-Indførsel af 22 Tus. Cnt. (men 1871 en Mer-Udførsel af 3). Rusland, Østrig og Italien ere uden Tvivl ogsaa Indførselslande. Derimod maa som Udførselslande nævnes Nordamerikas Forenede Stater med en Mer-Udførsel 1871—72 i Gjennemsnit af 583 Tus. Cnt., Nederlandene (1872) 536 og Schweiz (1872) 369; dertil kommer Frankrig med en Udførsel i Alt (1866) af 116, samt de tre nordiske Riger.

Baade for Smør og Ost viser der sig, lige som for Kjød, Aar for Aar en Stigning i Efterspørgslen. Forbruget er voxende, især med Hensyn til Ost, hvorimod man er tilbøjelig til at lade Svinefedt træde i Stedet for Smør, naar den sidstnævnte Vare bliver meget dyr. Paa den anden Side vil Tilbudet af disse Varer næppe holde Skridt med Forsendelseslethedens Udvikling, idet nemlig deres Frembringelse forudsætter en omhyggelig Dyrkning af Foderurter, en i længere Tid fortsat Opdrætning af Malkekvægracer og en teknisk velordnet og nøjagtig dreven Fabrikation, alt sammen Noget, som kræver lange og grundige Forberedelser. Blandt de Lande, som maa kaldes lovende Udførselslande i denne Henseende, indtager Nordamerika en fremragende Stilling, lige som ogsaa Sverige maa nævnes med Anerkjendelse. At et Lands naturlige Betingelser spille en stor Rolle ved denne Lejlighed, viser Schweiz' Produktion. Ogsaa Anvendelsen af Associations - Systemet bidrager til Sikring af et godt

Udbytte. Endelig vilde det i høj Grad lette Udførslen, om Tyskland og Frankrig vilde ophæve sin Indførselstold.

Overalt, hvor Landbruget kan naa Markedet med sin friske Mælk, vil Salget af denne give det største Udbytte; thi for ingen af Landbrugets Frembringelser er Prisstigningen i Procenter saa stor som for denne. Smørpriserens Stigning i det sidste Fjerdedels Hundredeaar i Forhold til Ostepriserne synes at godtgjøre, at Konkurrenceomraadet for tilberedt Smør er større end for finere Ost, hvorfor Produktionen af den sidste Vare, hvor Forholdene i øvrigt egne sig dertil, i Almindelighed er mer lønnende end Tilvirkning af Smør. Dermed stemmer ogsaa den Kjendsgjerning, at Schweiz aarlig indfører saa meget Smør, medens man der paa samme Tid ved Ostefabrikation mer og mer arbejder for Udførselen.

Dyrenes Opdræt har naturligvis stor Indflydelse paa en Mængde Landbrugsfrembringelsers Kvalitet og Kvantitet, følgelig ogsaa paa Handelen med dem. Hovedsag bliver Opdrætten kun paa de Produktionssteder, som er fjærnest fra Markedet; men Grænserne er meget flydende, idet Hensyn maa tages baade til naturlige Forhold, til de dyriske Frembringelsers Betydning for Markedet og til Tidsomstændighederne. Under særdeles gunstige Omstændigheder, især hvor en Landbruger har særligt Anlæg til at opdrætte Dyr til det ene eller det andet Brug, kan Opdrætten fra Bierhverv udvikle sig til Hovederhverv. Paa den anden Side kan den, hvor det ellers vilde være naturligt at drive den som Hovederhverv, blive Bierhverv, især i mindre Landbrug, hvor Arbejdsdelingen ikke saa fuldstændig lader sig gennemføre. Almindelige Regler lade sig overhoved ikke give i denne Henseende; det

gjælder om, hvad der under de for Haanden værende Omstændigheder bedst kan svare Regning. Men for at bedømme dette er det netop saa ønskeligt for Landbrugeren at have nationaløkonomiske Kundskaber og Øvelse i at anvende disse paa de i Virkeligheden mødende Tilfælde. Saaledes vil han ikke nu kunne undgaa at lægge Mærke til den statistisk godtgjorte Stigning i Verdensmarkedets Kjødpriser i Forhold til de fleste andre dyriske Produkter. Denne Omstændighed vil gjøre den Landbruger varsom, der ellers maaske altfor ensidig vilde lægge Vind paa Opdræt til enten Arbejds-, Malke-, Uld-dyr eller noget saadant i og for sig alene, og han vil stadigt have for Øje, at Dyret tillige eller endelig, efter at have tjent et andet Øjemed, bliver skikkaet til at tjene som Fede- og Slagtekvæg.

«Hvorhen man ogsaa» — slutter Forfatteren — «vil rette Blikket, idet man lader det løbe rundt blandt de livlige Markeder med Landbrugsfrembringelser, overalt møder den opmærksomme Iagttagere en Fylde af Kjendsgjæringer, ved hvis Hjælp det kan lykkes, for saa vidt man opfatter dem fordomsfrit, at finde en værdifuld Rette-snor for Driftens mest økonomiske Ordning og Ledelse. De Love, som oven for ere gjorte gjældende for visse Slags Frembringelser, ere selvfølgelig ogsaa anvendelige for alle andre Grene af Landbrugets Produktion i videste Omfang. Uden at gjøre Krav paa udtømmende Behandling af nærværende Opgave, selv i dens Indskrænkning til et vist begrænset Omraade, har disse Linjer kun haft det Formaal at yde et Bidrag til Begrundelsen af den des værre endnu ikke tilstrækkelig anerkjendte Opfattelse, at Landbruget er en Gren af den hele Videnskab,

og at styrke Forsvaret for den Grundsætning, at der ikke kan være Tale om en lykkelig Videreudvikling af Agrikulturen i Lære og Praxis, saa længe som dens Udøvere foretrække at støtte sig ensidig paa Fagets Teknik i Stedet for ogsaa at gribe ind i det økonomiske Livs mægtige og svulmende Bevægelse, hvortil Landbruget dog altid som givende og tagende Led maa være knyttet, om dets Indretninger og Forholdsregler skulle trives og lykkes.»

Børskrisen af 1873.

Efter **Max Wirth.**

II. Krisens Udbrud og Virkninger.

Forinden Forfatteren gaar over til at skildre Krisens Udbrud, giver han en kort Oversigt over den østrigske Nationalbanks Forhold og Status, hvoraf vi skulle begynde med at fremstille Hovedtrækkene, da Kjendskab dertil udkræves til fuld Forstaaelse af de følgende Begivenheder.

Ved Bankloven af 1862 blev det Beløb af ufunderede Sedler, som Nationalbanken tør have i Omløb, fastsat til 200 Mill. fl., hvorhos det samme Aar bestemtes, at der af Statens Gjæld til Banken, som da udgjorde noget over 217 Mill. fl., skulde suksessivt afdrages de 137 Mill. fl. i Aarene 1863—66, hvorefter de resterende 80 Mill. fl. skulde blive en permanent Gjæld til Banken. Indtil Udgangen af 1865 blev der virkelig ogsaa tilbagebetalt lidt over 127 Mill. fl. og det betragtedes som sikkert, at de øvrige 10 Mill. fl. vilde blive betalte det følgende Aar — da Krigen med Preussen kom paa og ikke blot gjorde denne Tilbagebetaling umulig, men endog nødsagede Staten til at skaffe Penge ved Udstedelsen af Sedler. Dette skete først paa den Maade, at Staten overtog som Statssedler alle cirkulerende Banksedler, lydende paa 1—5 fl., og derhos forbeholdt sig at forøge disse Sedlers Mængde indtil 150 Mill. fl., hvorimod Banken som Vederlag

for denne Overtagelse af dens alt eksisterende Seddelgjæld maatte betale Staten et tilsvarende Beløb i større Sedler. Under Krigen blev endvidere Banken tvungen til at laane Staten et Beløb af 60 Mill. fl., som den bemyndigedes til at udstede som ufunderede Sedler, og endelig gav en senere Lov Regeringen Bemyndigelse til at udstede nye 1- og 5-fl. Sedler indtil et Beløb af 90 Mill. fl.

Disse Foranstaltninger fremkaldte en sørgelig Forvirring i de østrigske Pengeforhold netop i det Øjeblik, da de efter aarelang Forvirring syntes at skulle komme i Orden igjen. Agioen paa Sølv var alt sunken indtil 5 pCt., og i April 1866 var Kursen $106\frac{3}{4}$ ved et Seddelomløb af ca. 338 Mill. fl. Tre Maaneder efter var Bankens Seddelgjæld stegen til ca. 362 Mill. fl., hvortil der var kommen 140 Mill. i Statssedler — og Kursen var da forværret til $128\frac{1}{2}$. I de følgende Aar steg det samlede Seddelomløb fremdeles, udgjorde ved Udgangen af 1868 ca. 574 Mill. fl og naaede ved Udgangen af 1872 endog et Beløb af 696 Mill. fl., medens Metalbeholdningen dog til samme Tid steg fra 108 Mill. fl. i 1868 til 142 Mill. fl. i 1872. Trods den saaledes tiltagende Seddelcirkulation lykkedes det dog efterhaanden at nedbringe Seddelkursen, saa at den endog ved Udgangen af 1872 havde forbedret sig til $106\frac{1}{2}$ — altsaa igjen stod paa samme Punkt som i 1866 før Krigens Udbrud.

Som paavist i Slutningen af forrige Artikel havde alt i Løbet af 1872 en stor Del af det spekulerende Publikum begyndt at ane Faren og søgt at bringe det vundne Bytte i Sikkerhed, navnlig ved Opkøb af solidere Papirer, især Statsobligationer. Det var, i Følge Forfatteren, i September 1872, at man først med Sikkerhed iagttog det stigende Antal af de koldblodigere Tivlere, der navnlig

lod sig føle i Kontraminens større Fasthed og i de større Opkøb af østrigske Statspapirer, der tydede paa, at Kapitalen begyndte at trække sig bort fra Spekulationerne. «Medens den almindelige Rus i December 1872 naaede sit Højdepunkt i Byggespekulationen, begyndte Finansfyrsterne for Alvor deres Tilbagetog. Kreditanstalten og andre store Banker begyndte at opsigte alle tvivlsomme Lombardlaan og at indskrænke deres Kontokurant-Debitorers Kredit. Henimod 20 Mill. fl. i Effekter søgte den til ind i April at blive kvit. Da disse derfor maatte anbringes andetsteds, begyndte i April Børseffekternes Kursfald, som saa den 9de Maj — omtrent samtidig med Thiers's Fald — hidførte Udbruddet af en fuldstændig Krisis . . . Indtil Udgangen af April var den allerede vaklende Bygning bleven kunstig opretholdt ved Forventningen om Virkningerne af Wienerudstillingens Aabning, hvilken forekom Spekulanterne, der ligesom de i Søfare Betrængte søgte at redde sig ved et Halmstraa, som en deus ex machina, der ved et eller andet ukjendt Middel skulde gjøre en Ende paa alle de begyndte Forlegenheder.

«Verdensudstillingen blev aabnet den 1ste Maj — men i Stedet for en frelsende Haand viste allerede Derouten sig paa Børsen. Hausse-Partiet begyndte efter en følelig Slappelse at vige tilbage; der forefaldt allerede Insolvenser og Exekutioner. Endnu anede dog Ingen hvilken Katastrofe der forestod. Som sorte Uvejrsskyer før selve Uvejrets Frembrud trak det sammen over Wiener Børsen. Den 5te og 6te Maj gjorde Spekulationspapirernes Kursfald større Fremskridt. Den 7de Maj holdt 15 Banker en Konference for at enes om Forholdsregler til at standse Opløsningens videre Omsiggriben. Den 8de Maj viste allerede Stormens Forbud sig — henved 100

Insolvenser forekom paa Børsen. Bankkonferencen samledes paa Ny — Kurstabene beløb sig allerede til henved 300 Mill. fl.

«Nu var en Standsning ikke længere mulig. Den 9de Maj indtraadte Katastrofen med en Heflighed, som stillede alle tidligere Kriser i Skygge i Henseende til Ulykkens Omfang og Frygtelighed. «Den 8de og 9de Maj 1873, siger J. Neuwirth i sit Værk om den østrigske Nationalbank, stod Wienerbørsen formelig under et Rædselsherredømme. De tumultuariske Scener, som der foregik, havde næsten en revolutionær Karakter, de Ramtes lidenskabelige Udbrud af Raseri spotter enhver Beskrivelse. Et voldsomt, ustandseligt Værdifald for de allerfleste af de paa Wienerbørsen noterede Effekter var disse to Dages Værk.» Børsforretningerne standsede ganske. Der herskede et fuldstændigt Kaos. Fortvivlelse bemægtigede sig Spekulanterne. Den Dag «der grosse Krach» fandt Sted, greb mange af «Kulissen» de store Herrer fra «Skranken» i Struben og fordrede med Dødsangstens Skrig deres Ejendom tilbage, som deres «Gründen» havde berøvet dem. Hos Andre blev Sindet saa omtaaget ved Tanken om den skrækkelige Ruin, at de gjorde Ende paa deres Sjælslidelse ved Selvmord. I ingen tidligere Krise er der forekommet saa mange Selvmord af alle Stænder; i ingen greb denne Fortvivlelsens Gjerning saa epidemisk om sig, at den ikke indskrænkede sig til Børskredsene, men ogsaa drog Næringsdrivende og Arbejdere ind i sin Hvirvel og tilsidst endog krævede en berømt Feltherre (Gablenz) som sit Offer.*) Heller ikke er der ved nogen tidligere

*) Ikke Alle tog sig Sagen saa alvorlig. Nogle Børsjobbere begik kun fingerede Selvmord, idet de kastede deres gamle Klæder paa

Krisis kommet saa mange Underslæb, Tyverier og Bedragerier frem for Dagens Lys — Forbrydelserne plejede jo at tiltage i samme Grad som Lidenskaberne.

«Om Aftenen den 9de Maj var der atter Konference i Børskammeret for at raadslaa om Midler og Udveje — ikke til at standse Krisen, men blot til at forhindre den fuldstændige Opløsning af Samhandelens Betingelser. Skrækken havde i den Grad lammet alle Gemytter, tiltintetgjort al Tillid og al Kredit, at ikke blot Spekulationspapirernes Kurs var naaet til et saadant Punkt, at de vare aldeles usælgelige, men at Mange, som havde deres Jærnskab fuldt af Værdipapirer, manglede de nødvendige Penge til at købe Levnetsmidler for.

«Resultatet af den første Raadslagning var, at de i tidligere Kriser brugte Forholdsregler bleve efterlignede. Der blev dannet en Hjælpe-Komité (Aushilfs-Comité) til at laane paa Spekulationspapirer, som Nationalbanken og andre solide Kreditanstalter ikke vilde antage, og af de store Huse blev der strax tegnet en Garantifond paa 20 Mill. fl. Der blev tilstaaet et Moratorium for Betalingen af Differenser indtil den 15de Maj og fastsat en Kompensationskurs for alle Effekter.

«Det var Forholdsregler, som den yderste Nød fremtvang — som egentlige Helbredelsesmidler kunde man ikke betragte dem, da de eksisterende Engagements havde naaet en saa uhyre Højde. Allerede den følgende Dag viste de sig utilstrækkelige; den 11te Maj begav en Deputation fra Bankerne sig til den østrigske Minister-

en Bro og derpaa i nye Klæder søgte til en anden Skueplads. Et Bybud, der ved heldige Spekulationer havde tjent sig en Formue og anskaffet sig en Ekvipage — stillede sig efter at have tabt Alt igjen ganske rolig paa sit gamle Hjørne.

præsident, Fyrst Auersperg, for at bede Regeringen træffe Foranstaltninger til Hjælp i Nøden, og den 12te Maj forsamledes Direktørerne for Byggeselskaberne for at raadslaa om Midler til at forebygge en Standsning af deres Arbejder. Finansministeren tøvede i Begyndelsen med Rette med at bruge Statens Midler til at raade Bod paa Spekulationens Synder; men da Faren endog truede de højeste Kredse, gav han efter for deres Begjæring og udvirkede hos Ministeriet og Kejseren Samtykke til at suspendere Bankaktens Bestemmelse om, at de ufunderede Sedlers Beløb ikke maatte overstige 200 Mill. fl., til hvilken Suspension den ungarske Finansministers Indvilgelse den 12te Maj blev given pr. Telegraf.»

Den kejserlige Forordning blev tillige med en Note fra Finansminister de Pretis, der paalagde Bankens Direktion kun at gjøre den nødvendigeste Brug af den tilstaaede Frihed til at forebygge alvorlige Forviklinger i de virkelig solvente Kredse, meddelt Bankdirektionen, der aldeles ikke havde begjært denne Bemyndigelse og derfor heller ikke behøvede den medfølgende Paamindelse. Direktionen benyttede ogsaa sin Myndighed med stort Maadehold; thi de ufunderede Sedlers Beløb udgjorde endnu den 11te Juni kun ca. 192 Mill. fl.; først i November var det steget til 222 Mill. fl., og var atter den 31te December nedbragt til 208 Mill.; den 12te Marts 1874 var det igjen reduceret til 176 Mill. fl. Sedlernes Kurs forværredes derfor heller ikke i nogen betydelig Grad; den 1ste Maj havde Kursen været 107,90; ved Efterretningen om Bankaktens Suspension steg den til 111,60 og den 18de Juni naaede den endog 112,50; men allerede inden denne Maanedes Udgang var den atter reduceret til 109,25 og ved Aarets Udgang til 106.

«Imidlertid syntes Regeringens Foranstaltning for et Øjeblik at give Børsen nyt Mod; det nederøstrigske Handelskammer traadte sammen for at overveje Forholdene; men den 15de Maj udløb Moratoriet og mange nye Insolvenser brød frem, hvorved Kulissen blev fuldstændig tilintetgjort og Kommissionsbankens Fald saa vel som de to Svindlerbankers, «Placht» og «Fels», hos hvilke især Smaafolk havde deponeret deres sammensparede Skillinger, blev hidført.

«Juni Maaned begyndte med Kreditanstaltens Kassers, Pokornys, Flugt, efter at han havde bestjaaet Banken for 437,000 fl. Samtidig med denne Begivenhed, der en Tid lang gjorde Mistilliden almindelig, saa at ogsaa denne Anstalts Aktier faldt i Kurs, uagtet netop dens Direktion i rette Tid havde erkjendt Faren, styrtede det store Bankhus M. G. Werkersheim & Co. sammen, hvad der paa Grund af dets Forhold til de ungarske Jærnbaner medførte Forviklinger med den ungarske Regering.

«Den 5te Juni optog Nationalbanken rentefri Udlaan paa Guld og Sølv i sit Program; men der blev gjort endnu mindre Brug deraf end af Laan paa Effekter og Diskontering, uagtet Banken ikke, som der dog havde været at vente, da den i øvrigt efterlignede Bank of Englands Fremgangsmaade, havde fundet sig foranlediget til at forhøje Diskontoen.

«Ogsaa i Ungarn steg nu Pengenøden til det Yderste, saa at Finansministeren offentliggjorde nogle Forslag til at afhjælpe denne, der senere fremkaldte Fordringen om en stærkere Doterung af Nationalbankens Filial i Pest.

«Toppunktet af Forvirring naaede Situationen den 9de Juni, altsaa en Maaned efter Krisens Udbrud, da «Wechslerbank» maatte standse sine Betalinger, fordi den

havde rendt sig saa fast i Jærnbane- og andre Aktie-Foretagender, at næsten hele dens Kapital var tabt, og en Konkurs paafulgte, som trak mange Instituter efter sig og foraarsagede uhyre Tab lige til Breslau og Berlin.

«Endelig den 10de Juni viste sig det første Tegn til, at man begyndte at blive klar over de sande Midler til at modvirke selve Aarsagen til Krisen, at nemlig denne havde sin Grund i den Omstændighed, at Kapitalmængden ikke paa langt nær svarede til Foretagendernes Omfang. Syv Banker fremkom nemlig med det Projekt at slaa sig sammen til én Anstalt og reducere den nominelle Kapital.

«Den 13de Juni dannede sig i Wien den anden Hjælpekomité, der snart fik talrige Efterlignere i Provinserne, som ogsaa i Ungarn, og hvilken Nationalbanken saa vel som de første Handelshuse forsynede med Kapital, saa at der i Wien sammenskjødes en Kapital af 8 Mill. fl. Disse Hjælpekomiteer have udfoldet en ret velgjørende Virksomhed i Wien, Pest, Temesvar, Brünn, Prag, Gertz og andre Stæder, have afhjulpet den første paatrængende Pengemangel paa en Tid, da den almindelige Mistillid skræmmede Pengene ind i Gjemmestederne, og ikke lidet bidraget til en lempelig Nedbryden af den til Dels paa Kredit opførte Svindelbygning. Det maa anerkjendes, at Finansminister de Pretis har taget sig af disse Hjælpekomiteers Organisation med behørig Skyndsomhed, idet han allerede den 24de Juni sendte Planen til en saadan Organisation rundt til næsten alle Provinsøvrighederne.

«Størstedelen af Børsspekulanterne var imidlertid ingenlunde tilfredsstillet ved disse Foranstaltninger; de paa kaldte endnu bestandig Statens Hjælp ligesom Børn, der ved at overtræde Moderens Forbud have gjort en Ulykke,

strax raabe paa deres Moder for at faa det gjort godt igjen. Paa den anden Side var der ogsaa et Parti, som forlangte, at man, efter at Patienten havde slaaet enhver Advarsel hen i Vejret, skulde lade Sygdommen have sin Gang, fordi den definitive Helbredelse, som bestaar i en Likvidation, ved Statens Mellemkomst kun vilde skydes ud i Fremtiden, medens en virkelig Afhjælpen af Ondet ad anden Vej var en Umulighed. Vi udtalte os allerede den Gang for en Middelvej for at formilde de næringsdrivende og arbejdende Klassers Lidelser, der ikke umiddelbart havde Del i Krisen, men tidligere eller senere vilde lide under dens Følger. I det Hele taget er denne Middelvej ogsaa bleven fulgt og for største Delen med rigtig Takt. Statens Hjælp forblev indskrænket til den Nationalbanken givne Bemyndigelse til at sætte Bankakten til Side.»

Dette Skridt billiger Forf. fuldstændigt, idet han, under Henviſning til, at Spekulationen væsenlig bestaar i Grundlæggelse af nye industrielle Foretagender i større Omfang, end den nydannede Kapitals Størrelse tilsteder, og derfor paa de ældre Anlægs Bekostning, fremhæver, at det netop i det Øjeblik, Krisen udbryder, gjælder om at forhindre, at hele Produktionen, i de ældre saa vel som i de nye Anlæg, pludselig standses paa Grund af en Panik, hvorved Hundredetusender af Arbejdere kastes uden Beskæftigelse paa Gaden. At dette let kan blive Følgen har nemlig sin Grund deri, at en Kapitalkrisis næsten altid slaar over i eller ledsages af en egenlig Pengekrise, en Standsning af Pengeomløbets sædvanlige Funktioner. «Saa snart nemlig Spekulationens Korthus ved ét Blads Fald begynder at vakle og Betalingsstandsninger og Falliter anmeldes og tiltage, fordi den

Ene har regnet paa den Andens punktlighe Opfyldelse af hans Forpligtelser og ikke selv formaar at dække sig ved Reservemidler, eftersom han har spændt sine Kræfter og sin Kredit til det Yderste, — saa se alle solide og forsigtige Forretningsfolk sig nødsagede til at holde flere rede Penge i Reserve end i sædvanlige Tider. Samtidig indskrænke Bankerne og Bankiererne den Kredit, de tilstaa, eller opsigte endog den alt tilstaaaede. Denne dobbelte Forholdsregel driver Ængstelsen op til en Panik. Alverden begynder at gjemme sine Penge for at sikre sig mod uforudsete Tilfælde. Varepriserne synke derhos saa stærkt, at [man ikke kan beslutte sig til at sælge. Laan ere vanskelige at faa selv mod høje Renter og godt Pant, og ofte savne selv rige Folk, som ikke netop have anbragt deres Kapital i meget søgte Effekter, Penge til det Nødvendigste. Dette Fænomen har f. Ex. vist sig i Frankfurt 1848 efter Februarrevolutionen, det forekom i London 1847, 1857 og 1866, i Hamborg 1858, og i Maj 1873 viste det Samme sig i Wien.

«Paa dette Stadium har Faren udpræget sig til en Pengekrise, og en saadan maa man bryde Braadden af, dersom man ikke vil ofre Tusender af Uskyldige og for lange Tider forstyrre al Handel og Vandel.

«I Reglen behøves der kun Noget, der gjør tilstrækkeligt Indtryk til at fjerne den Mistillid, der plejer at ledsage en Krise, ligesom en Feber følger med visse fysiske Sygdomme. I Hamborg hjalp saaledes Oversendelsen af 10 Mill. fl. fra den østrigske Nationalbank, i London har Suspensionen af Bankakten tre Gange hjulpet. De to Gange behøvede Bank of England end ikke at gjøre Brug af den givne Bemyndigelse til at udstede ufunderede Sedler til et større Beløb end 14 Mill. L. St. Allerede

denne Myndighed var tilstrækkelig til at gjenoprette Til-
liden og paa Ny at lokke Pengene frem af deres Skjule-
steder.»

Forf. urgerer nu, at det herefter er let at finde Mid-
let til at gjøre Ende paa en egenlig Pengekrise, da der
hertil kun udfordres en Udfylden af det Hul, der er op-
staaet i Omløbsmidlerne, ved Bank- eller Statssedler, som
nyde fuld Tillid, men at det derimod vilde være en stor
Misforstaaelse, om man troede, at man ved lignende
Midler kunde gjøre Ende paa den virkelige Kapitalkrisis;
thi denne er opstaaet ved Mangel paa Kapital og kan
derfor kun langsomt og lidt efter lidt afhjælpes derved,
at der opspares og dannes ny Kapital. Fremfor Alt maa
enhver Foranstaltning undgaas, hvorved der gives Speku-
lationen, der har fremkaldt Krisen, ny Næring, og dette
vilde blive Tilfældet, dersom Banken havde benyttet sin
ny Seddelmængde eller Hjælpekomiteerne deres indsamlede
Fonds til at opkjøbe Effekter for ad denne Vej at for-
bedre deres Kurs. «Selv den mest udstrakte Given Laan
paa Værdipapirer, selv den mest liberale Diskontering af
Vexler er ikke saa betænkelig som Kjøb af Effekter,»
siger han; «vi ere ikke Tilhængere af Homøopathien,
aller mindst paa Børsen, og vi kunne derfor umulig an-
befale som Lægemiddel selve det, der har fremkaldt Syg-
dommen. Ved Opkjøb af Effekter blive Spekulanterne
befriede for deres Ansvar, og der bliver kun budt dem
nye Midler til at begynde deres Spil forfra. Aarsagerne
til Krisen blive ikke derved fjærned, men Likvidationen
kun udsat for tilsidst at komme igjen i en endnu mere
truende Skikkelse . . . Derimod blive Spekulanterne ved
Udlaan og Diskontering, selv om disse Midler benyttes
særdeles liberalt, tvungne til at have den endelige Opgjøren

af deres Affærer, Likvidationen, for Øje — og Krisen bliver ikke skærpet ved nye Vovestykker.»

En Hovedvanskelighed, som efter Oprettelsen af Hjælpekomiteer endnu frembød sig, var at træffe et Arrangement imellem Kreditorer og Debitorer, af hvilke sidste mange vare helt, mange dog kun for en Del eller for en Tid, insolvente. Efter længere Raadslagninger kom Børskammeret overens om, at slige Arrangements skulde gennemføres efter det nogen Tid i Forvejen indførte System og overdrages til «Giro- und Cassenverein» mod Erstatning af Omkostningerne herved. Arrangement skulde finde Sted tre Gange ugenlig, hvorved der blev truffet den Foranstaltning, at Differenserne mellem Banken og Handelshuse indbyrdes skulde afgjøres med hinanden, medens Differenserne i Kulissens Mellemværender skulde udjævnnes ved en Art Clearing, som «Giro- und Cassenverein» indførte for at lette Indkasseringen. Disse Arrangements skulde tage deres Begyndelse henimod Udgangen af Juli.

Til samme Tid vare Delegationerne fra de østrigske Handelskamre traaede sammen i Wien og havde i det Væsenlige fattet følgende Beslutninger: Der skulde stræbes hen til en rigere Doterung af Bankfilialerne; Nationalbanken skulde ogsaa give Lombardlaan paa Industriaktier, naar to akrediterede Firmaer desforuden vilde garantere for slige Laan. Denne Garanti skulde præsteres i Akcepter, som ikke skulde medregnes i den Garanterne tilstaaede Kredit. Ved Diskontering af Vexler, navnlig af Domicilvexler, skulde der stilles mindre strænge Fordringer end hidtil. Solide Provinsbanker, industrielle Hjælpekasser og Forskudsforeninger skulde Nationalbanken tilstaa en udstrakt Rediskontering, Sparekasser skulde den

indrømme Ret til at danne Kreditforeninger med solidarisk Ansvar, og alle Kreditforeninger skulde Banken aabne en Kredit til Diskontering under Betingelser, der først nærmere skulde fastsættes.

«Disse Andragender, siger Forf., ved hvis Gjennemførelse en Centralseddelbank vilde blive drevet hen mod en Bankerot, bleve i Forhandlingerne støttede ved Motiver, der vare endnu mere upraktiske og røbede en stor Umodenhed hos mange af Repræsentanterne for disse indflydelsesrige Kamre. De bleve derfor ogsaa med Rette Gjenstand for en bidende Kritik i «Neue freie Presse», og vi greb den Gang selv Lejligheden til at paa vise, at Pengemængden ikke vilkaarlig kan formeres, men at man maa beholde Pengenes Egenskab som Værdimaaler for Øje og erindre, at Omsætningsmidlernes Mængde maa rette sig efter Omsætningernes Omfang, samt at en vilkaarlig Forøgelse af dem, ved den alt herskende Tvangskurs, ligefrem kun vilde kunne ske paa de nuværende Seddelbesidderes Bekostning.» Forf. udtaler end videre allerede den Gang, at «saaledes som disse Beslutninger ere beskafne — navnlig for saa vidt de tilskynde Nationalbanken til en direkte Indgriben i de ulykkelige Forhold, forlange en Forøgelse af Seddelmængden, en vilkaarlig Forøgelse af Bankfilialerne, Diskontering af Sexmaaneders-Vexler og Udlaan paa Industriaktier — have de ingen Udsigt til at gaa igjennem; dertil ere de ledende Finans Kredse i Østrig dog for indsigtsfulde.» Og han tilføjer nu: «Denne sidste Formening har i Virkeligheden bekræftet sig.»

Forøvrigt imødekom Nationalbanken dog Publikums Trang ved en rigeligere Diskontering, men indenfor rimelige Grænser, samt ved at undlade at forhøje Diskontoen,

«og den vilde have gjort endnu mere, naar den Sikkerhed, som Børsens Publikum havde at byde, havde været af en noget mere bankmæssig Natur. Men til at laane paa Børseffekter havde man jo netop dannet Hjælpekomiteerne, hvis Fonds imidlertid snart viste sig utilstrækkelige.

«Den Erkjendelse, at Krisen kun kunde overvindes og Orden i Forretningerne samt Ligevægt imellem Produktion og Konsumtion kun gjenoprettes, naar alle daarligere Foretagender og alle saadanne, der ikke havde tilstrækkelig Kapital at virke med, blev helt opgivne og den derved frigjorte Kapital paa Ny vendte tilbage til de gamle solide Anbringelser — med andre Ord: Erkjendelsen af en Likvidations Nødvendighed, hvorved en Reduktion og en Fusion af en Mængde Aktieselskaber kom i Stand, greb, understøttet af Pressen, mere og mere om sig. Regeringen tøvede ikke med ogsaa at støtte denne nødvendige Bevægelse, idet den allerede den 21de Juni udvirkede en kejserlig Forordning, hvorved der tilstodes særlige Begunstigelser ved Opløsning af Aktieselskaber.

«Desuagtet vilde det ikke ret gaa fremad med Likvidationen, Reduktionen og navnlig Fusionen, paa den ene Side fordi Interessenterne endnu bestandig klamrede sig fast til det svage Haab om, at der igjen skulde komme Liv i Forretningerne, og paa den anden Side fordi enhver af Parterne, hvor Talen var om en Fusion, anslog sin Kapitals Værdi altfor højt. Saaledes blev da den uundgaaelige Likvidation skudt ud, hvortil ogsaa det af Aviserne nærede Haab om en god Høst bidrog — et Haab, der skulde blive skrækkelig skuffet og hvorved en ny Reaktion gjorde sig gjældende henimod Vinterens Komme.»

Da Krisen i Wien ogsaa mere eller mindre havde berørt de andre tyske Børser, navnlig i Breslau, Posen, Leipzig, Frankfurt og Berlin, og Kursfaldet for Effekter saaledes ingenlunde var blot lokalt, blev det samlede Kurstab paa tyske Værdipapirer allerede den 18de Juni, altsaa knap 6 Uger efter Krisens Udbrud, af et Berliner Børsblad beregnet til det uhyre Beløb af over 131 Mill. Thaler, — hvorved dog maa erindres, at dette Tab naturligtvis ikke i sin Helhed var et reelt Tab for de Besiddende, eftersom naturligtvis langt fra Alle, vel snarere kun et Mindretal, havde kjøbt til de højeste Kurser.

Henimod Udgangen af September var Situationen i Wien omtrent følgende: Paa et Beløb af ca. 938 Mill. fl., som vare indbetalte paa henved 5 Mill. Stykker Jærnbane- og Transport-Aktier, udgjorde Kurstabet over 105 Mill. fl.; paa et Beløb af 213 Mill. fl., indbetalte paa ca. 2 Mill. Stykker Industri-Aktier, var der lidt et Tab af over 135 Mill. fl., og paa et Beløb af ca. 510 Mill. fl., der vare indbetalte paa omtr. 3,3 Mill. Stykker Bankaktier, var der et Tab af over 316 Mill. fl. I Alt var saaledes det samlede Kurstab paa lidt over 10 Mill. Stykker Aktier omtrent 607 Mill. fl. Kun ét Instituts Aktier noteredes i September højere end i Maj, nemlig den østrigske Nationalbanks.

«Naar vi, skrev paa den Tid et Wiener Børsblad, under de nærværende Forhold holde et Ligskue over Kurslisten, da finde vi, at «der Krach» totalt har tilintetgjort følgende Bankers Existens, hvis Navne derfor ogsaa om kort Tid ganske ville forsvinde af Kurslisten: Börsen- und Arbitrage-Maklerbank, Börsen- und Creditbank, Börsen- und Wechslerbank, Commissionsbank, Hypotheken-Versicherungsbank, Industrialbank, Lemberger Bank, Ge-

werbebank «Fels», Wiener Maklerbank, Niederösterreichische Bank, Industrie- und Commercialbank i Linz, Pesther Bank, Raten- und Rentenbank, Schlesischer Bankverein i Troppau, Spar- und Lombardverein, Vorschusz-Cassenverein, Wiener Börsen-Wechslerbank, Wiener Lombard- und Escomptebank og Wiener Spar- og Creditbank — i Alt 22 Banker.

«Deres Fald nær ere derhos følgende af Krisen haardt ramte, for største Delen nye Banker: Agentur- og Creditbank, Austro-Türkische Creditanstalt, Börsenbank, Wiener Commercialbank, Allgemeine Escompte-Anstalt, Oesterreichisch-ungarische Escompte- og Creditbank, Interventionsbank, Leopoldstädter Bank, Marienhilfer Spar- og Escompte-Gesellschaft, Salzburger Bank, Oesterreichische Sparbank, do. Sparverein, do. Wechslerbank, Effektenbank, Wiener Creditbank, Report- og Creditbank samt endelig Capitalisten-Vereinsbank — i Alt 17 Banker.» Af denne Opgjørelse bliver det klart, at der ovenfor ikke var Tale om blot nominelle Kurstab, men om det reelle Tab af selve Aktiekapitalen eller dennes største Del ved ikke mindre end 39 Banker.

Et lignende «Ligskue» holdes dernæst over de industrielle Selskaber, «hvoraf vel til Dato ikke et eneste endnu er gaaet helt til Grunde, men hvoraf dog et klækeligt Antal har mistet deres Berettigelse til at existere og ved Krisen ere truede paa Livet, hvorfor man imødeser følgende Selskabers fuldstændige Sammenstyrtten — og saa følger en Fortegnelse over 25 dødsdømte Aktieselskaber, om hvilke det her maa være nok at fremhæve, at de 21 ere Byggeselskaber. Dertil følger saa endnu et Par andre Selskaber, som «det staar ilde til med», og tilsidst slaas i Slump «alle de andre Aktieselskaber, hvis

slette Status enhver Kjender af vore Forhold selv kan læse ud af Kurslisten.» Hvad særlig angaar Byggeselskaberne, er der kun et af dem, hvis Aktier ikke ere faldne mere end 21 fl., ellers er 42 fl. Minimum af Kursfaldet, 70—80 fl. det Almindelige. 6 Selskabers Aktier ere sunkne fra 100 til 154 fl., et Selskabs endog 236 fl., hvilket alene for dette Selskabs 100,000 Aktier er et Kurstab af 23,6 Mill. fl., medens det samlede Kurstab for Byggeselskaberne beløb sig til 123,4 Mill. fl.

At de i Nordtyskland lidte Tab heller ikke vare ubetydelige, fremgaar af en Oversigt, som Forf. leverer over Kurserne paa en Del nordtyske Papirer i April, Juli og Oktober, hvoraf det fremgaar, at de nævnte Effekters samlede Værdi den 4de Oktober var over 95 Mill. Th. ringere end den 15de April s. A. De øvrige detailleerede Tabeller, som Forf. meddeler over en Del Effekter af forskjellig Art, maa vi her forbigaa.

Imidlertid var i September Krisens værste Rasen overstaaet og de tyske Pengemarkeder syntes at ville komme til Ro igjen. «Omendskjønt Berlin begyndte at føle sig lidt mindre vel til Mode, lod der sig dog ellers intetsteds paavise noget Tegn, der kunde vække Bekymring, og Kurserne havde efter deres voldsomme Fald i Maj og Juni i Løbet af de tre følgende Maaneder opnaaet en vis Fasthed . . . Vel havde Krisens Virkninger været meget følelige i Preussen og vare heller ikke gaaede ganske sporløst hen over England, Frankrig, Tyskland, Italien og Rusland, men i alle disse Lande var der dog ikke forekommet heftige Udbrud eller de vare i alt Fald ikke komne til offentlig Kundskab.

«Da blev Forretningsverdenen pludselig sat i ny Bestyrtelse ved den den 20de September indtrufne Kabel-

efterretning om Udbruddet af en Krise i New York, hvor det store Bankhus Jay Cook & Co. havde indstillet sine Betalinger, hvad der ikke blot medførte Firmaet Fisk, Hatch & Co.s Fald og tillige truede med at angribe Londonerfirmaet Mac Culloch, men ogsaa fremkaldte en saadan Storm paa Bankerne, at en Del af disse maatte lukke deres Døre og Sparekasserne blev tvungne til at søge et Moratorium — ja, selve Børsen blev endog lukket for en halv Snes Dage.»

Af denne amerikanske Krides Udbrud og videre Gang giver nu Forf. efter de amerikanske Aviser en udførlig Skildring, som vi her helt maa forbigaa. Kun om dens Ødelæggelser gjengive vi følgende Meddelelser efter Handelsstidenden i et New Yorker Blad fra Begyndelsen af November 1873:

«Virkningerne af Krisen, om hvilken man i Begyndelsen haabede, at den vilde indskrænke sig til Børsen, føles lidt efter lidt i alle Forretningsgrene. Vi maa endnu betegne den hele Situation som meget mørk, thi ingen Forretningsbranche er bleven forskaanet. Børsen er saa syg, at en Forværrelse af dens Tilstand næppe er mulig. De Ødelæggelser, som den finansielle Storm der har anrettet, ere i Sandhed kolossale. Den indenlandske Industri lider i en betænkelig Grad. I hele Landet indstille Fabrikerne deres Virksomhed delvis eller ganske, fordi de hverken finde Kjøbere for deres Varer eller kunne skaffe sig Midler til at fabrikere paa Oplag i Forventning om bedre Tider. I New York og Ny-England hvile Væverstolene, i Pennsylvanien Jærnværkerne, som ellers næppe have kjendt nogen Standsning siden deres Grundlæggelse. Baade gamle og nye Jærnbaner have standset deres Byggeforetagender, og selv de nødvendigeste Reparationer

blive opsatte til bedre Tider. I de østlige Stater er Halvdelen indtil to Tredjedele af de ellers i Fabrikerne Beskæftigede blevne afskedigede og de brødløse Arbejderes Antal vil i denne Vinter beløbe sig til Hundredetusende.

«Næppe mindre bedrøvelig er Tilstanden i kommercielle Kredse. Exporthandelen er ganske vist lige saalivlig som tidligere, men kun lidet indbringende for de Paagjældende. Ikke alene er Priserne paa de fleste Artikler faldne betydeligt (Bomuld er siden Krisen faldet ca. 20 pCt., Hvede ca. 15 Cents pr. Bushel), men Vexelmarkedets slette Tilstand forringer yderligere eller absorberer endog helt den i Forvejen ubetydelige Fortjeneste. Og alligevel er Exporthandelens Tilstand dog altid taaleligere end, ja ligefrem brillant i Sammenligning med, Importforretningerne. De Tab, som Importører af The, Kaffe og Metaller have lidt, ere i Sandhed skrækkelige. Manufakturvarer ere, hvad enten de ere importerede eller indenlandske, selv ved en Reduktion af 25 pCt. af Priserne i September usælgelige, og Besidderne vilde gjerne indlade sig paa endnu større Indrømmelser, naar de kunde opnaa kontant Betaling. Lige fra Claflin & Co. og til de mindste Detaillister forlanges der Moratorier. Importørerne ere tvungne til at overtage Mellemhandlernes forfaldne Vexler, ligesom disse atter maa indrømme deres Kunder Prolongation, og vore Bankers Porteføljer ere overfyldte med forfaldne, men ikke betalte, Solavexler. Under saadanne Omstændigheder anse flere Bankhuse, som ved Krisens Begyndelse have suspenderet deres Betalinger og senere arrangeret sig med deres Kreditorer om Moratorier, det for uklogt allerede nu at træffe Forberedelser til en Gjenoptagelse af deres Forretninger.»

Den 4de November indstillede Texas & California

Construction deres Betalinger med Passiva til Beløb af 7 Mill. Dollars. Den 15de November skulde en stor Mængde Jærnbaner udbetale Renter; omtrent 15 af dem vare ude af Stand hertil. Fra Udgangen af Oktober blev dels Nedsættelse af Arbejdslønnen i Fabrikerne, dels Arbejdernes fuldstændige Afskedigelse almindelig; alene ét Firmas Insolvens gjorde henved 10,000 Arbejdere i Bomuldsspinderier og Kattunstrykkerier arbejdsløse. «Fra alle Sider, hed det midt i November, forøges Varslerne om, at vor arbejdende Befolkning har en meget vanskelig Vinter for sig.» Allerede i December angaves det paa et Arbejdersmøde, at der alene i Staten New York var 182,000 Medlemmer af Fagforeninger, som vare uden Arbejde. Desuagtet blev Vinteren dog ikke saa slem, som man havde befrygtet, idet Børskrisen hurtigere, end man havde turdet vente, kom til Ende og Handel og Vandel derved paa Ny kom i Gang.

Men i Evropa blev Udbrudet af denne ny Krise ikke uden Virkninger; navnlig blev i Tyskland ogsaa de Børspladser, som hidtil havde holdt Stand, nu ogsaa dragne med ind i Krisen, som derved paa Ny blussede op. I Berlin gav især den kort efter Modtagelsen af Efterretningen om den amerikanske Krise fallerede Quistorpske Bank Signalet til nye Insolvenser. Denne Bank var en fuldblods Repræsentant for det «Gründer»-Raseri, der som Følge af Milliardbevægelsen havde grebet Nordtyskland og navnlig den preussiske Hovedstad. «Vi ville gjerne tro, skriver Forf., at den oprindelig havde den gode Hensigt at raade Bod paa den herskende Vaaningsnød; men i Tidens Løb blev den dog en ren Spekulationsbank, der ligesom Mobiliarkredit-Selskaberne gjorde en Forretning af at «gründe», og den havde tilsidst stiftet en Række

Selskaber, der repræsenterede alle mulige Industrigræne om hvis Nødvendighed Bankens Styrere umulig selv kunde have nogen rigtig Mening.» Paa ethvert af de nystiftede Foretagender høstede Banken Agio, saa at den for 1871 kunde give 15 pCt., for 1872 endog 19 pCt. Dividende, og den skaffede endvidere et af de nylig stiftede Byggeselskaber en Dividende af 17, et andet en Dividende af $16\frac{1}{2}$ pCt. for 1872, ligesom den i 1871 oprettede «Baltischer Lloyd» til Trods for de Vanskeligheder, som nye oversøiske Dampskibsselskaber have at kæmpe med, allerede for 1871 gav 10 pCt. Udbytte. At imidlertid disse store Dividender ikke vare noget Vidnesbyrd om Foretagendernes virkelige Godhed og Livskraft, fremgaar deraf, at man i Oktober 1873 i Berlin antog, at kun 14 af de 27 Foretagender, som den Quistorpske Bank repræsenterede og hvoraf den selv havde indført de 21 paa Børsen, frembød nogen Mulighed for en fortsat Bestaaen, og at selv disses Aktier kun vare sælgelige til saa reducerede Kurser, at deres samlede Kursværdi den 10de Oktober kun beløb sig til 4,46 Mill. Thaler, medens den samlede Aktiekapital var 13,63 Mill. Th. og deres Kursværdi den 1ste April s. A. endog havde udgjort — 18,47 Mill. Th. Selve den Quistorpske Banks Aktier noteredes den 1ste April til 191 (100 var pari Kurs) og den 25de Oktober til — $25\frac{1}{4}$!

Ikke bedre var det bevendt med to andre Grupper af Foretagender, der paa samme Maade skyldte et enkelt Institut deres Fremkomst. Den ene Gruppe paa 10 Aktieselskaber, der vare stiftede af den Mamroth'ske «Centralbank für Bauten» og havde en samlet Aktiekapital af $7\frac{3}{4}$ Mill. Th.; den 1ste April 1873 var Aktiernes samlede Værdi stegen til 20 Mill. Th., og den 10de Oktober vare

de tilsammen i det Højeste kun lidt over 4 Mill. Th., saa at i ethvert Tilfælde næsten den halve Aktiekapital maatte anses for tabt.

«I Begyndelsen blev der gjort store Anstrængelser for at støtte den Quistorpske Bank, hvori ogsaa højtstaaende Personer vare Interessenter, enten ved den preussiske Bank eller ved et Konsortium af store Huse. Men Underhandlingerne mislykkedes, fornemmelig paa Grund af den heftige Opposition, som der fra den offentlige Menings Side rejstes imod Statshjælp, og Banken maatte søge Likvidation ad Rettens Vej. Denne Katastrofe, som ogsaa gjorde Mistilliden almindelig i det tyske Rige, bragte en Del andre Instituter paa forskellige Pladser i Nordtyskland til at falde, uagtet den Quistorpske Banks Likvidation tilsidst dog havde det Resultat, at Kreditorerne næsten intet Tab lede.

«To Maaneder vedblev derefter «das Krachen», dragende Jærnbaner, Banker og Byggeselskaber, men navnlig ogsaa store Fabriker med ind i Undergangen, og lige saa lidt skaanende egentlige Handelsfirmaer som Aktieselskaberne.

«Efter Berlin kom Memel, Görlitz, Posen, Königsberg, Breslau, Glogau, Grünberg, Dresden, Chemnitz, Pirna, Leipzig, Magdeburg, Stettin; i Hamburg, Essen, Köln, Mühlhausen i Thüringen, i München, Erfurt og andre Stæder udbrød Falliter, og Krisens Virkninger lode sig føle helt ind i Elsass.

«I Posen skød en Bankdirektør sig, og en Adjudant hos Hertugen af Meiningen gjorde sig som Følge af Børstab skyldig i Falsk. I Berlin, Posen, Erfurt og Königsberg forefaldt flere Arrestationer formedelst bedragerske Bankerotter og Forfalskning af Bøger og Vexler. Bog-

holderen ved «Preussische Bodencreditanstalt», Fürstenberg, blev formedelst Underslæb af 48,000 Thaler dømt af Stadsretten i Berlin til 6 Aars Fængsel og 5 Aars Ærestab; Direktøren og Bogholderen ved Folkebanken i Essen bleve formedelst Vexelfalsk til et Beløb af 166,000 Thaler dømte til 4 Aars Tugthusarbejde. Mindre alvorlige Straffe ramte flere utro Bankbetjente og Kasserere, for saa vidt man kunde faa fat paa dem — thi et ikke ringe Antal af uredelige Funktionærer gjorde sig usynlige.

«Iblandt Konkurserne er især den Pommerske Centraljærnbanes at fremhæve, blandt hvis Stiftere den berygtede Gehejmerraad Wagner var, og i Anledning af hvilken Lasker fremkom med sine meget omtalte Afsløringer; endvidere Pirnaer Bankens Bankerot, fordi en Mængde Smaafolk der ligesom ved den før omtalte «Fels» vare interesserede og led Tab, samt «Thüringer Bankvereins» Fallit, ved hvilken der var forekommet Underslæb — dens Aktier faldt i et Par Uger fra 216 til 92 —, saa at Retten maatte skride ind.

«Dog — det vilde føre for vidt at opregne alle de Lovstridigheder, Forseelser og Forbrydelser, der som Følge af Krisen ere fremdragne i Tyskland ikke mindre end i Østrig, Frankrig, Schweiz og de Forenede Stater.

«Overalt var det Børsdifferensforretningen, som ved sin aleatoriske Natur havde ophidset Lidenskaberne paa samme Maade som et Hazardspil. I Preussen gik endnu flere Fabriker til Grunde end i Østrig, fordi Ejerne havde kastet sig hovedkuls ind i Børshvirvelen . . . Slagene vilde imidlertid have ramt endnu haardere, naar ikke de tyske Børser havde været advarede ved Krisen i Wien saa vel som derved, at Berlin allerede længe havde været Sædet for en stærk Kontramine, saa at den preussiske

Bank, i hvilken der stadig laa over 100 Mill. Th. Statsdeposita, kunde imødekomme alle Handelens legitime Krav, saa vidt dens Statuter tillod det . . . Endvidere kan som en Grund til, at Ulykken ikke greb værre om sig i Tyskland, uagtet det endog havde overtruffet Østrig i «Gründungen», nævnes Pengevæsenets ordnede og sikre Tilstand; thi i Østrig og Nordamerika blev Tilstanden ikke lidet forværret ved den herskende Tvangskurs.

«Hovedvanskeligheden bestod ligesom i Østrig deri, at ikke blot alle Børsspekulanter's Kapital, men ogsaa alle Fabrikanter's, de Næringsdrivender's og de Privates disponible Midler vare anbragte i Spekulationspapirer og i Aktier i usikre Foretagender, hvis Kurser efter Udbruddet af Krisen i Wien vare faldne saa stærkt og fremdeles svingede saa stærkt, at de vare usælgelige. Da de derhos ikke bleve antagne som Depot ved den preussiske Bank, og de store Huse havde nok med at sørge for sig selv, var det umuligt at faa Lombardlaan paa dem, ligesom det ved den paa Børserne herskende Mistillid heller ikke var muligt at gjøre Reportforretninger med dem, selv ikke til de højeste Priser. Besidderne af disse Papirer vare derfor i stor Forlegenhed og vidste en Tid lang hverken Raad eller Hjælp.

«Allerede for flere Maaneder siden vare ogsaa Spekulanterne i Tyskland komne paa det Rene med, at Forretningsvirksomheden kun derved kunde føres tilbage til en normal Tilstand, at der igjen opnaaedes Ligevægt imellem Kapitalforraadet og Foretagenderne, at altsaa saa mange af disse sidste igjen maatte opgives eller indskrænkes, at der blev tilstrækkelig Kapital til de øvrige. Alle nye Foretagender, som ikke allerede havde fortæret altfor megen Kapital til at opgives, maatte helt indstilles

og de andre indskrænkes saa meget som muligt. Likvidation, Reduktion og Fusion af de nye Foretagender var derfor Dagens Løsen.

«Men denne Kur mødte en stærk Hindring i Rigsloven om Aktieselskaber, som dels forbyder disse at opkjøbe deres egne Aktier og dels, selv om denne Hindring kunde omgaas ved en elastisk Udtydning, der ikke lod Opkjøb til Reduktion falde ind under Lovens Bestemmelser, fordrer, at enhver Likvidation skal anmeldes et Aar forud for at give Kreditorerne Tid til at varetage deres Tarv . . . Der blev saaledes kun én Udvej tilovers: at anticipere Virkningerne af Likvidationen ved Hjælp af Kredit.» Denne Vej blev ogsaa for en stor Del benyttet, og uagtet Staten i Overensstemmelse med den offentlige Menings Fordringer ikke traf særegne Foranstaltninger for at komme de Betrængte til Hjælp, synes dog de to betydelige Statsinstituter, der havde en Del af Milliarderne at raade over, at have været behjælpelige til at bringe saadanne Likvidationer i Stand for et betydeligt Antal Bankers Vedkommende, navnlig for Mæglerbanker og andre Spekulationsselskaber.

At i øvrigt den preussiske Bank ikke har lidt Tab, ved saaledes at komme de Nødlidende til Hjælp, men tvært imod gjerne kunde have vist sig endnu liberalere, fremgaar tilstrækkeligt af det særdeles gunstige Resultat som Bankaaret 1873 udviser, «thi en Dividende af 20 pCt. er dog i Grunden en lovlig stor Fordel for Aktionærerne i en privilegeret Bank paa en Tid, hvor saa mange store Huse maatte falde af Mangel paa Kredit og Tusender af Arbejdere som Følge deraf bleve brødløse.» Bankens Totalgevinst udgjorde det uhyre Beløb af over 11 Mill. Th., hvorfra dog gaar 3,26 Mill. Th. dels i Omkostninger, dels

i Tab paa Salg af Sølv (henved $\frac{1}{2}$ Mill. Th.). Af Nettoindtægten erholdt dernæst Staten ca. 3,78 Mill. Th. eller næsten 200 pCt. af den af Staten indskudte Kapital af 1,90 Mill. Th.

«Uagtet saaledes Staten ikke direkte gav Hjælp og den preussiske Bank holdt sig temmelig forsigtig tilbage, blev dog Krisens Forlegenheder i Tyskland lettere overstaaede, end man havde turdet vente, og Forretningerne begyndte allerede at komme i regelmæssig Gang igjen, medens Krisen i Amerika endnu fremdeles føltes overordentlig stærkt.»

I Østrig blev Statshjælpen derimod ikke undgaaet. Til den Skuffelse, som Verdensudstillingen havde beredet Wienerne, kom i Aarets sidste Halvdel for hele Landets Vedkommende en endnu værre Skuffelse, idet Haabet om en god Høst slog i den Grad fejl, at den østrig-ungarske Regering for en Tid maatte ophæve Indførselstolden paa Korn. Børskrisen havde derhos efterhaanden udstrakt sine Virkninger til den hele Handelsomsætning saa vel som til hele Industrien. Det var ikke blot Børseffekter, som der endnu bestandig ingen Efterspørgsel var efter, saa at $\frac{9}{10}$ af dem endnu stedse vare omtrent usælgelige, men da Alle havde maattet indskrænke deres Udgifter og Forbruget saaledes var undergaaet en betydelig Reduktion i mange Retninger, led Produktionen i den Grad under Mangel paa Efterspørgsel, at et stort Antal Arbejdere maatte afskediges. Da nu tilmed Hjælpekomiteernes Midler vare udtømte, rejste sig igjen Raabet efter Statshjælp og en Mængde Projekter fremkom i den Retning.

Blandt disse var da ogsaa Forslaget om en forøget Seddelemmission til et Beløb af 300 Mill. fl. — thi det var jo aabenbart Penge, som alle Mennesker manglede!

Heldigvis herskede der dog saa megen økonomisk Indsigt i Regeringskredsene, at man indsaa, at en Forøgelse af Seddelmængden paa en Tid, da Agioen paa Sølv var 12 pCt., næppe kunde være det rette Middel til at forbedre Sagernes Stilling. Derimod forelagde Regeringen Rigsraadet et Lovforslag, hvorefter der i alle Kronlande skulde oprettes Stats-Laankasser samt derhos ydes Bidrag til forskellige Jærnbaneselskaber for at sætte disse i Stand til at fortsætte Bygningen af paabegyndte Linjer. I disse Øjemed foresloges det at optage et Laan i Udlandet paa 80 Mill. fl. i Sølv, hvilket Sølv skulde deponeres i Nationalbanken imod Udstedelsen af et lige Beløb i Sedler.

Disse Forholdsregler ere fra forskellige Sider blevne stærkt angrebne — dels fordi de bare Præget af Halvhed og Ubestemthed og derhos kom altfor sent, og dels fordi det overhovedet ansaas for urigtigt, at Staten blandede sig i den private Forretningsverdens Anliggender. Forf. billiger imidlertid fuldstændig denne Indskriden fra Statens Side saa vel som den Maade, hvorpaa den tænktes udført, idet han nemlig fremhæver, at Optagelsen af et Laan i Sølv, hvorfor der udstedtes et tilsvarende Beløb i Sedler, i Virkeligheden forbedrede Bankens Stilling ved at gjøre dens Metalfond forholdsvis langt stærkere. Forslagene vedtoges da ogsaa af Rigsraadet med kun faa Forandringer. Derimod fremhæver Forf., at Udførelsen af disse Forholdsregler lod meget tilbage at ønske, idet dels den paabudte Undersøgelse af, hvilke Jærnbaner der skulde have Hjælp, gik saa langsomt for sig, at Virkningen af den hele Foranstaltning for en stor Del gik tabt, og dels Bevilgelsen af Laan fra Statens Laankasser blev knyttet til saa byrdefulde og for ærekyære Folk ubehagelige

Betingelser, at Folk med Æresfølelse gav Afkald paa at faa Laan og hellere indskrænkede deres Forretningsvirksomhed. Følgen blev da den, at der paa den ene Side indtil Udgangen af Mart 1874 kun var udlaant 15 Mill. fl., og at paa den anden Side Afskedigelsen af Arbejdere antog kolossale Dimensioner. I Følge Wiener Tagblatt forlod i December og Januar ikke mindre end 14,000 Arbejdere frivillig Wien, medens 800 Personer bleve hjemsendte som ude af Stand til at ernære sig. Og desuagtet fandtes der i Februar endnu 18,830 arbejdsløse Personer i Wien og dens Forstæder, deraf 5600 Manufakturarbejdere, 4200 Jærnbaneanarbejdere af forskjellig Art, 3400 Byggearbejdere o. s. v. Mest betegnende for Forbrugets Indskrænkning er det maaske, at der blandt hine Arbejdsløse fandtes 860 Bagersvende.

Til Slutning giver Forf. — inden han gaar over til at give et kort Overblik over Forholdene i de andre europæiske Lande, som vi her forbigaa — følgende Oversigt over Krisens Ødelæggelser i Østrig-Ungarn:

I Marts 1874 var i Østrig 8 Banker med en Kapital af 15,2 Mill. fl., 2 Forsikringsselskaber med 3,8 Mill., 1 Jærnbane med 0,6 Mill. og 7 industrielle Foretagender med 3 Mill. fl. komne under Konkurs. Derhos havde 40 Banker med en Kapital paa næsten 140 Mill. fl., 6 Forsikringsselskaber med 5,2 Mill. og 18 Byggeselskaber med 64,6 Mill. fl. maattet skride til Likvidation. Endvidere havde Fusion fundet Sted for 9 Bankers Vedkommende med en samlet Kapital af 36,2 Mill. fl.

I Ungarn gik 10 Banker med 3,8 Mill. fl. og 2 industrielle Foretagender med 0,8 Mill. fl. fallit. 13 Banker, 2 Forsikringsselskaber, 1 «Verkehrsanstalt», 1 Byggeselskab og 10 industrielle Selskaber — tilsammen med

en Kapital af 22,4 Mill. fl. — maatte skride til Likvidation, medens 1 Fusion fandt Sted for 3 Bankers Vedkommende.

I Alt repræsenterede de i Østrig-Ungarn under Konkurs komne Aktieselskaber en indbetalt Kapital af 26,7 Mill. fl., de under Likvidation værende Selskaber en indbetalt Kapital af 29,5 Mill. fl.

Som Krisens Afslutning kan man paa en Maade betragte den Opgjørelse, som dels Unionsbanken, dels Kreditanstalten — hvis Aktier paa Børsen betragtes som det toneangivende internationale Spillepapir — offentliggjorde for 1873. Den første havde lidt Tab til Beløb af 6 Mill. fl., den sidste til Beløb af 3 Mill. fl.; den sidstes Gevinstsaldo blev 6,3 Mill. fl. mindre end for 1873, nemlig 2,23 Mill. fl. Omendskjønt dette Udbytte var en meget ordentlig Rente af en Kapital paa 40 Mill. fl., nemlig 5,8 pCt., sank dog som Følge af denne Opgjørelse dens Aktier i Kurs, og det for saa vidt med Rette, som den fremdeles var i Besiddelse af et betydeligt Beløb vanskeligt afsættelige Effekter. Dertil kommer, at Kreditanstalten, der havde overtaget det ovenfor omtalte Laan paa 80 Mill. fl., vil have stor Vanskelighed ved at faa disse 80 Millioner anbragte uden at være nødsaget til at dele Gevinsten med andre Bankhuse.

Men i de store Bankierhuses Hænder var der alt i Slutningen af 1873 en stor Mængde Effekter, som først efterhaanden skulde anbringes hos det store Publikum, dels konsoliderede Statsobligationer, dels svævende Gjæld. Det tjener til at karakterisere den forløbne Spekulationsperiode at se, hvor umaadelige Summer Bankerne og de store Handelshuse saaledes havde paataget sig at stille til de forskellige Regeringers Disposition i Forventning

om, at den Kapital, som der rundt om i Evropa først skulde til at opspares, vilde blive tilstrækkelig til at absorbere alle disse Effekter. Vi slutte derfor med at meddele en af «Economist» ved Udgangen af 1873 opgjort Beregning over de Beløb¹, hvormed de store Huse da endnu sad inde af saadanne Statslaan:

for Frankrig . . . 70 Mill. L. St.

- Tyrkiet 21 — —

- Ægypten . . . 30 — —

- Peru 7 — —

- Italien 10 — —

- Spanien 20 — —

- Rusland 12 — —

- Østrig-Ungarn 10 — —

Tilsammen . . 180 Mill. L. St.

Den danske Arbejderstands økonomiske Vilkaar.

1. Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Kaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872. Udgivet af Indenrigsministeriet. Kbhvn. 1874.
2. Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense, meddelte af Arbejderne selv. Samlede og udgivne af den danske Arbejderforening i Odense. Odense i Maj 1873.
3. Skematiske Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense. Med en Skrivelse til Odense Byraad fra D'Hrr. Fr. Krebs og Fr. Christophersen. Odense i Oktober 1873.

At Will. Scharling.

I.

Den Samling af Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872, som Indenrigsministeriet har foranstaltet indsamlet og bearbejdet, er et i flere Henseender interessant og lærerigt Aktstykke, og de Uddrag deraf, der allerede ere gaaede over i de fleste Blade, vidne tilstrækkeligt om den Interesse, som man skjænker disse Meddelelser. Imidlertid lader det sig næppe nægte, at de fremkomne Oplysninger ikke ganske og paa ethvert Punkt svare til de Forventninger, man utvivlsomt har knyttet til den Foranstaltning, hvis Resultat nu foreligger, og navnlig for saa vidt man har tænkt sig ved disse Oplysninger at have tilvejebragt det sikre Grundlag hvorpaa en eventuel Kommission, som skulde tage Arbejderforholdene og deres Ordning under Overvejelse, vilde kunne bygge sine Undersøgelser og Forslag,

er det af Vigtighed klart at se, i hvilket Omfang denne Forudsætning holder Stand. At Bearbejderne ingenlunde have været blinde for eller søgt at lægge Skjul paa de Mangler, som det indkomne Materiale i flere Henseender frembyder, fremgaar næsten af hvert Blad i den indledende Oversigt; men derfor bliver det ikke mindre Pligt for dem, der ville benytte Samlingen, at gjøre det fuldstændigt klart for sig selv og Andre, hvad og hvor meget der i Virkeligheden er konstateret ved de indkomne Besvarelser af de udsendte Skemata.

Først og fremmest maa det da fremhæves, at det — saaledes som det ogsaa er akcentueret i selve Titlen af den offentliggjorte Bearbejelse — væsenlig kun er et historisk Aktstykke hvormed vi have at gjøre. I en vis Henseende kan det siges at have været et Uheld for det hele Foretagende, at det blev paabegyndt netop paa et Tidspunkt, da der var i Færd med at indtræde et Vendepunkt i den nu alt i længere Tid uforandret bestaaende Tilstand. Aaret 1872 er netop det første efter en længere Aarrække, i hvilket dels Priserne i det Hele, dels særlig Arbejdslønnen i de allerfleste Virksomhedsgrene have været temmelig konstante. I Følge de af V. Falbe Hansen anstillede Undersøgelser og Beregninger, som findes meddelte i *Nationaløkon. Tidsskrift* tredje Bind, have Varepriserne efter de voldsomme Bevægelser i Halvtredserne fra omtrent 1860 til 1870 holdt sig i det Væsenlige temmelig uforandrede, hvorimod der efter Udbudet af den fransk-tyske Krig og den ved samme forårsagede enorme Udstedelse af ufunderede franske Sedler i 1871 begyndte en almindelig Prisstigning, der dog i det nævnte Aar ikke antog betydeligere Dimensioner — i Følge Falbe Hansens Beregning var den gennem-

gaaende Prisstigning i Forhold til det forud gaaende Tiaar kun omtrent $2\frac{1}{2}$ pCt. —, men derimod i 1872 naaede til en Højde af 10 pCt. Som det gjerne gaar ved slige Prisrevolutioner, var Arbejdskraft en af de Varer, som sidst rammedes af Prisstigningen, og gennemgaaende var det vistnok først i 1873 Tilfældet, at der indtraadte en almindelig Forhøjelse af Arbejdslønnen. I Gjennemsnit kan den simple Arbejders Fortjeneste i Aaret 1873 anslaas til $28\frac{1}{2}$ pCt. mere, end hvad den var i 1871, medens Haandværkssvendenes Fortjeneste endog var næsten 35 pCt. højere end i hint Aar. Hvorledes Forholdet var i 1872, lader sig næppe fuldstændigt oplyse; men gennemgaaende var vistnok Arbejdslønnen omtrent den samme som i de foregaaende 11 Aar. Under alle Omstændigheder tør det vistnok antages, at det, da det gjaldt om at karakterisere de paagjældende Familiers Kaar og økonomiske Stilling i sin Helhed, vilde være bleven udtrykkelig bemærket paa de fleste Skemata, dersom den paa disse opgivne Indtægt netop i Øjeblikket var højere, end den i lang Tid havde været, og at der navnlig fra Arbejdernes egen Side vilde være bleven gjort opmærksom paa, at den nu opgivne Indtægt var ualmindelig høj og at man følgelig ikke kunde gjøre Regning paa, at den fremdeles vilde vedblive at være saa god. Thi det maa erindres, at man paa den Tid endnu ikke havde nogen bestemt Forestilling om, at man befandt sig i en ny Prisstignings-Periode, i en Overgang til en helt ny Værdiberegning, som vilde holde sig i alt Fald i længere Tid.

De paagjældende Skemata bleve udsendte med et Cirkulære af 11te Oktober 1872 og skulde udfyldes inden Aarets Udgang. Da der nu særlig spurgtes om den gennemsnitlige aarlige Indtægt (— mærk Skemaets: Ar-

bejds-løn om Sommeren — Arbejds-løn om Vinteren —) tør det saa meget mere antages, at vi ved saa godt som alle Angivelserne have at gjøre med Erfaringerne fra det sidste Aar — særlig fra Vinteren 1871—72 —, da der endnu ingen Forhøjelse af Arbejds-lønnen var indtraadt. Dette bekræftes yderligere ved de af Arbejderforeningen i Odense i Maj 1873 offentliggjorte «Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense, meddelte af Arbejderne selv», i hvilke det flere Steder i tilføjede Anmærkninger bemærkes, at den anførte Løn fra April 1873 er forhøjet, ligesom den et enkelt Sted anførte Aars-indtægt for en Karetmagersvend i 1872 ses at have været ganske den samme som i 1870—71. Det foreliggende Aktstykke maa saaledes betragtes som en authentisk Opgjørelse af, hvad den gennemsnitlige aarlige Arbejds-løn har været i Perioden 1860—72, og har saaledes en høj Grad af historisk Interesse. Fra dette Synspunkt maa det endog siges at være særdeles heldigt, at de paagjældende Skemata bleve udsendte netop paa et Tidspunkt, da det endnu var muligt at faa Arbejds-lønnen for den nævnte Periode konstateret.

Anderledes forholder det sig, for saa vidt der bliver Tale om at lægge disse Oplysninger til Grund ved Overvejelsen af, hvad der i forskellig Retning kan og bør gjøres for at forbedre Arbejdernes Kaar. At betragte de tilvejebragte Oplysninger som en paalidelig Angivelse af, hvad Arbejdernes Indtægt er i Øjeblikket, vil næppe gaa an. Som alt berørt, er Arbejds-lønnen i de sidste to Aar gennemgaaende bleven betydelig forhøjet og i Gennemsnit endog langt mere, end Varepriserne ere stegne. Der er saaledes indtraadt en virkelig Forbedring af Arbejdernes Kaar. Hvor stor denne er, vil det være af

Vigtighed at faa oplyst, og det vil efter vor Formening være en af de Opgaver, som den eventuelle Arbejderkommission vil have at løse, at faa konstateret Omfanget af denne Forandring, eller med andre Ord at faa oplyst, hvorvidt og i hvilket Omfang de foreliggende Oplysninger gjælde for den nærværende Tid. Først naar slige nye Oplysninger indhentes, tør det siges, at man har erholdt et nøje og paalideligt Kjendskab ikke blot til Arbejdernes Kaar i et givet Øjeblik, men tillige til den Udvikling, som Lønningsforholdene efterhaanden undergaa.

Tilvejebringelsen af saadanne Oplysninger fra Kommissionens Side vil være saa meget mere ønskelig, som det foreliggende Materiale derved i mere end én Henseende vil kunne suppleres og der saaledes vil kunne raades Bod paa flere af de Mangler, hvoraaf dette nu i flere Retninger notorisk lider. Dette vil navnlig blive Tilfældet derved, at Kommissionen naturligen vil være henvist til at følge en anden Vej end den nu fulgte, nemlig den, selv eller ved et Underudvalg at indsamle Oplysninger ved personlig Afhøring af Arbejdere og Arbejdsgivere, og dette i alt Fald til Dels saaledes, at man ved samtidig Afhøring af begge Parter søger at opnaa Overensstemmelse imellem deres Udsagn og fjerne den Forskjellighed i Opfattelsen, som nu oftere er til Stede og som navnlig har fundet et Udtryk i de nysnævnte af Arbejderforeningen i Odense offentliggjorte Oplysninger med det dertil sig sluttende Svar fra D'Hrr. Christopher-sen og Krebs — en Uoverensstemmelse, som vi senere skulle berøre lidt nærmere.

At Besvarelsen af de indsendte Skemata i adskillige Henseender vilde blive mangelfuld, maatte man forud være belavet paa — ligesom paa, at der i adskillige Tilfælde

slet ingen Besvarelse vilde fremkomme. At udarbejde et Skema, paa hvilket der skal indeholdes en stor Mængde Spørgsmaal, saaledes at det paa en Gang bliver udtømmende og dog kortfattet samt derhos stiller Spørgsmaalene saaledes, at Misforstaaelser ikke let ere mulige, er en meget vanskelig Sag. Og selv om et saadant Skema for en skarp Iagttager og ved en stræng logisk Prøvelse viser sig aldeles upaaklageligt, vil det dog i mange Tilfælde blive misforstaaet, netop fordi de fleste Mennesker kun læse det overfladisk og ikke tænke paa at sætte de forskellige Spørgsmaal i den rette Forbindelse med hinanden. Der vil derfor altid indløbe Misforstaaelser, og hyppigt vil det endog af Besvarelsen være umuligt at se, om Spørgsmaalet er bleven besvaret paa den ene eller den anden Maade, saa at man bliver ude af Stand til at udtyde de urigtige Besvarelser og følgelig helt maa give Afkald paa at benytte samtlige Svar. Gjælder dette om alle statistiske Skemata, som udsendes til Udfyldning i videre Kredse, saa gjælder det særlig, hvor de netop angaa og til Dels skulle udfyldes af den mindst oplyste Del af Befolkningen.

Det ses da ogsaa, at adskillige, selv tilsyneladende ganske simple, Spørgsmaal, ere blevne saaledes misforstaaede, at der ved Bearbejdelsen intet Hensyn har kunnet tages til Besvarelsen. Dette gjælder saaledes strax om den paa Skema A opstillede Rubrik: «Unge Mennesker paa 13—18 Aar», der skulde omfatte saa vel unge Mænd som unge Kvinder, men som gennemgaaende er bleven besvaret udelukkende om de sidstnævnte, saa at man har maattet opgive at gennemføre Adskillelsen i Bearbejdelsen. Ligeledes er Adskillelsen imellem faste og temporære Arbejdere opfattet, som om den angik den enkelte Arbejder

og ikke Bedriften som saadan; Meningen var, at hver Bedrift skulde opgive, hvor mange Arbejdere den syssel-satte fast, hvor mange kun for en Del af Aaret; men ved Besvarelserne er der set paa, om den samme enkelte Arbejder har haft fast Arbejde ved Bedriften Aaret rundt. Ogsaa denne Adskillelse har man da maattet opgive at gennemføre. Ja, selv et saa simpelt Spørgsmaal som det, om der anvendes Dampkraft i Fabrikerne samt hvor stor Hestekraft denne i saa Fald har, er gennemgaaende enten ikke besvaret eller misforstaaet, hvorfor man Intet har kunnet meddele derom i Beretningen. Hvor vanskeligt det kan være netop for den forstandige og tænksomme Mand, der skal affatte et Skema, forud at tænke sig de forkerte Maader, hvorpaa hans Spørgsmaal kunne opfattes, kan eksempelvis ses deraf, at det aldeles klare Spørgsmaal: «Er Arbejderen jævnlig i Gjæld?» paa mange af de til Landdistrikterne udsendte Skemata er besvaret med «Ja — der er Prioritetsgjæld paa Huset»!

Undersøger man nærmere, hvilke Oplysninger det er, der ikke have kunnet tilvejebringes, kan der i al Almindelighed siges, at det er alle de nærmere Forhold, som skulde tjene til dels at modificere, dels at supplere de absolute Talangivelser og saaledes gjøre det muligt overalt at tillægge disse deres rette Betydning. Af de tretten Spørgsmaal paa Skema A vedrørende de industrielle Arbejdere ere saaledes følgende syv besvarede saa spredt og ufuldkomment, at ingen almindeligere Resultater kunne udledes deraf: 1) Anvendes Dampkraft: hvor stor er Maskinens Hestekraft? Hvor stort er Brændselsforbruget? 2) Af hvad Beskaffenhed er Arbejdet for Mænd? Kvinder? unge Mennesker? Børn? (unægtelig et meget vagt og derfor uklart Spørgsmaal); 3) Drive Arbejderne i Reglen

noget Bierhverv? Hvori bestaar det og hvor meget kan det antages at indbringe? 4) Bidrager Hustruen ved særskilt Erhverv til Familiens Underhold? Hvori bestaar dette? 5) Gives der Arbejderne nogen Andel i Bedriftens Udbytte, og hvor megen? 6) Er der af Driftsherren indrettet nogen Alderdomsforsørgelse, Sygekasse, Asyl, Fabrikskole eller lignende Indretning, og da hvorledes? Med hvilke Tilskud af Arbejderne? Gives der ældre udtjente Arbejdere nogen Pension eller fast Understøttelse? 7) I hvilket Forhold overgaa Arbejderne til selvstændige Stillinger f. Ex. som Mestere o. desl. eller til højere Arbejdsstillinger f. Ex. som Teknikere, Inspektions- eller Kontorpersonale o. desl.?

Det er unægtelig beklageligt, at disse Spørgsmaal i det Væsenlige ere forblevne ubesvarede; thi i det Hele vare de vel skikkede til at brede fuldt Lys og Klarhed over Arbejdernes økonomiske Situation i sin Helhed. Oplysningerne vedrøre nu væsenlig følgende tre Hovedpunkter af denne: 1) om der arbejdes i Akkord eller for Dagløn, 2) Arbejdstidens Længde og 3) den gennemsnitlige Fortjeneste, suppleret med Værdien af Naturalydelser, som Bolig, Kost og Lign., hvor saadanne indrømmes. Om nu end Besvarelsen af de paa Skema C opstillede Spørgsmaal, vedrørende Familiens Udgifter og øvrige Levemaade, bidrage ikke lidet til at belyse Arbejdernes Vilkaar, vil det dog let ses, at man, selv om de nys nævnte tre Hovedspørgsmaal besvares fuldkommen nøjagtigt og paa lideligt, dog savner fuld Underretning om Familiens Kaar, naar man ikke véd, om der ikke desforuden haves nogle Biindtægter, i alt Fald for Konens eller Børnenes Vedkommende, eller hvor vidt der skal afses Noget af Lønnen til at sikre Arbejderen imod Sygdom eller til at sørge for

de gamle Dage, eller om han er fritagen for at tænke herpaa osv.

Maa vi saaledes opgive at faa et i sine Detailler fuldstændigt Billede af de industrielle Arbejderes økonomiske Kaar og indskrænke Besvarelsen til væsenlig kun at belyse Arbejdsfortjenesten og de til Familiens Underhold fornødne Beløb, bliver det saa meget mere et Hovedspørgsmaal, hvilken Tillid der kan skjænkes de fremkomne Resultater af Undersøgelsen. Dette beror da atter paa to Momenter: om Oplysningerne ere tilstrækkelig omfattende til at have almindelig Gyldighed, og om de i det Enkelte ere tilforladelige. I førstnævnte Henseende synes det Oplyste tilstrækkeligt fyldestgørende. Man har vel «ved Bearbejdelsen udskudt alle saadanne udfyldte Skemata, hvor de meddelte Oplysninger havde en ufuldstændig eller tvivlsom Karakter paa Grund af Misforstaaelser af de opstillede Spørgsmaal, der maatte have indsneget sig, idet man af Hensyn til Resultatets Paalidelighed maatte anse det for vigtigere kun at benytte saadanne Meddelelser, der i det Hele gjorde Indtryk af Paalidelighed, selv om Antallet derved noget formindskedes, end paa Bekostning af Brugbarheden at gjøre Tallet saa stort som muligt». Men de indhentede Oplysninger omfattede saa stort et Antal af samtlige Landets Arbejdere, at en saadan Udskyden af de mindre brugbare Besvarelser ikke kunde berøve de tilbageblivende Karakteren af almengyldige. De benyttede Besvarelser omfatte nemlig ikke mindre end 40,209 industrielle Arbejdere — derunder Kvinder og Børn —, hvoraf over 14,000 Familiefædre og næsten 14,000 ugifte Mænd paa over 18 Aar; og om det end kan være vanskeligt nok med Bestemthed at sige, hvor stor den industridrivende Befolkning er her i Landet, da

en ikke ringe Del af den paa Folketællingslisterne er henført under Daglejerklassen, saa tør det vistnok, som udtalt i Beretningen, antages, at man her har Oplysninger om omtrent Halvdelen af Landets samtlige industrielle Arbejdere.

Det maa dog herved erindres, at dette kun gjælder med Hensyn til Indtægtssiden af Arbejderens Budget, men at man derimod for Udgiftsidens Vedkommende har maattet nøjes med langt færre Oplysninger. Hvor mange Tilfælde man paa dette Omraade har Oplysninger om, fremgaar imidlertid ikke klart af Beretningen; det meddeles saaledes for Københavns Vedkommende, at «der er fra Arbejdsgiverne og de Andre (Understøttelsesforeningerne, Distriktsforstanderne, Formændene for forskellige Svendeforeninger m. Fl.), til hvem man har henvendt sig, indkommet i Alt 129 Besvarelser af Skemaet; af disse have imidlertid de 62 saa væsentlige Mangler, at de have maattet holdes ude af Betragtning. Tilbage bliver altsaa et Antal af 67 brugelige Skemaer» — men hvor mange Arbejderfamilier disse angaa, faar man ikke at vide, og det er saaledes ikke ganske klart, om der her har foreligget et saa stort Materiale, at man tør tillægge de fremkomne Oplysninger almindelig Gyldighed for Arbejderklassen. Endnu mere gjælder dette om de fra Købstæderne indkomne brugelige Besvarelser, der «ikke ere indkomne i noget rigeligt Maal». Af Tabel 36 fremgaar det, at der fra 39 af vore 66 Købstæder (fra Kolding og Rudkjøbing er ingen Indberetning modtagen) kun er indkommen 1 brugelig Besvarelse fra hver, fra 17 andre kun 2; men man har ikke kunnet se, hvor mange Familier hver af disse Besvarelser har haft Oplysninger fra. For Københavns og Købstædernes Vedkommende er det derfor

maaske lidt tvivlsomt, om de angaaende Arbejdernes Udgifter indhentede Oplysninger virkelig tør antages at angive, hvad der er det Almindelige; og i ethvert Tilfælde tør man næppe drage almindeligere Slutninger fra de meddelte detaillerede Regnskaber, da der fra Landets Kjøbstæder kun er indkommet to saadanne og for Kjøbenhavn kun meddeles fire. Men ligesom vi dog maa tilføje, at selve de meddelte Oplysningers Realitet ikke giver os bestemt Anledning til at tvivle om deres Rigtighed eller almindelige Gyldighed, saaledes bliver overhovedet denne Side af Sagen mindre vigtig, naar Indtægterne ere tilstrækkelig konstaterede, da man saa deraf selv vil kunne regne sig til, hvad der kan bringes ud af de paagjældende Beløb.

Men imedens det efter det Anførte tør paastaas, at der til Konstatering af Arbejdernes Indtægter saa vel i de forskellige Dele af Landet som i de forskellige Virksomheder foreligger et tilstrækkeligt omfattende Materiale, bliver endelig det Spørgsmaal tilbage, der dog til syvende og sidst er Hovedspørgsmaalet, om de indhentede Oplysninger i det Enkelte ere fuldt korrekte og tilforladelige. Det er noksom bekjendt, hvor uvillige Folk i Almindelighed ere til at give fuldkomment paalidelige Meddelelser om deres Indtægter, og i mangfoldige Tilfælde tør det vel endog siges, at de Paagjældende selv ikke have nogen aldeles korrekt Kundskab om deres virkelige Indtægt. Ganske vist ere for de her omhandlede Klassers Vedkommende de Tilfælde sjældnere, hvor der er Tale om at skjelne imellem Brutto- og Nettoindtægt; men det maa — selv bortset fra den meget almindelige Tilbøjelighed til at fremstille sine Indtægter lidt ringere, end de virkelig ere — erindres, at kun den, der fører nøjagtigt

Regnskab, mærker sig de forskjellige smaa ekstraordinære Indtægter, som der af og til kunne falde for, medens den store Mængde holder sig til den regelmæssige ugenlige eller aarlige Indtægt. At det ikke blot er Arbejderne, der kunne være tilbøjelige til at opgive deres Indtægter vel lavt, men at det Samme ogsaa kan gjælde for den modsatte Side, fremgaar af den Udtalelse af D'Hrr. Krebs og Christophersen, at «det var kjendeligt, at mange af de Arbejdsgivere, vi have henvendt os til, røbede en mærkelig Frygt for at fremkomme med for høje Angivelser, og det er derfor rimeligt at antage, at de snarere have ansat deres Arbejders Fortjeneste noget for lavt end for højt.»

Fra den anden Side er netop den modsatte Betragtning gjort gjældende. Et i Ugebladet «den Uafhængige» i Februar 1873 meddelt Uddrag af de fra Odense indhentedede Oplysninger foranledigede den danske Arbejderforening i Odense til at tilstille Odense Byraad en Skrivelse, hvori det udtaltes, at «det i nævnte Artikel givne Udtog har vakt en meget betydelig og almindelig Mistenning blandt Odense Arbejdere, da det bevislig indeholder adskillige Fejl og stiller Arbejdernes Kaar i mange Haandværksfag i et altfor gunstigt Lys.» Det paaberaabes navnlig, at de meddelte Oplysninger «kun angive den højeste Løn, der i Reglen kun kan naas af ganske Enkelte paa Grund af særegne gunstige og ualmindelige Forhold», samt at endog «adskillige Angivelser ere urigtige, idet der er nogle Fag, hvor den virkelige Ugeløn ikke for nogle Arbejders Vedkommende naaer det i Skemaet opgivne Beløb.» Denne Anke er bleven imødegaaet af fire af det til Besvarelsen af de udsendte Skemata af Byraadet nedsatte Udvalgs Medlemmer, der bl. A. oplyse

Følgende med Hensyn til den Opgave, Udvalget havde sat sig:

«Det, det kommer an paa at faa at vide, er, hvad den flittige, stadige og dygtige Arbejder kan fortjene og i Virkeligheden fortjener i de særskilte Haandteringer. Men dette vilde man ikke faa at vide, dersom man i alle Haandteringer medtog i Beregningen den laveste Ugeløn. Medhjælperklassen omfatter en uhyre Masse Mennesker og iblandt dem selvfølgelig ogsaa saare mange, som paa Grund af Svagelighed, Ladhed, Udygtighed og Upaalidelighed kun have og kun kunne have en meget lav Ugefortjeneste. At medtage disse i Beregningen vilde give en meget falsk Forestilling om Haandværket og dets Arbejdere. Naar f. E. i en Haandtering, som tæller Hundreder af Medhjælpere, hvis Arbejde gennemgaaende er af samme Beskaffenhed, alle de dygtige, stadige og paalidelige Arbejdere tjene 7—9 Rdl. om Ugen, medens de udygtige, ustadige og upaalidelige knap tjene det Halve og derfor heller ikke kunne leve deraf, men maa ty til offentlig og privat Understøttelse, saa vilde man virkelig gjøre Haandværket en slet Tjeneste, om man medtog de Sidstes lave Fortjeneste, hvor der blev Tale om at udregne Arbejdernes Middelfortjeneste. Før man kunde finde den, maatte man se at udskyde disse Arbejdere af Beregningen, men dette vilde vise sig at være meget vanskeligt for ikke at sige umuligt. Den samme Vanskelighed vilde frembyde sig, dersom man vilde forsøge at angive Arbejdsfortjenesten efter en mere detailleret Skala som f. Ex. denne: En Ugeløn af 6 til 8, 5 til 8, 4 til 8 Rdl. og fra 5 til 7, 4 til 7, 3 til 7 Rdl. osv., thi man vilde ogsaa da træffe paa mange Angivelser saa lave, at man maatte kunne sige sig selv: disse lave Angivelser oplyse ikke,

hvad en fuld og vel anvendt Dags Arbejde kan indbringe vedkommende Arbejder, men ikkun hvad der kan fortjenes ved halv Arbejdstid eller halv Dygtighed.

«Kunde der vises en Maade, hvorpaa man kunde udskyde af Beregningen alle de udygtige og upaalidelige Arbejdere, vilde man derved først vinde, at man i Virkeligheden kunde faa fat paa Gjennemsnittsfortjenesten, og man vilde dernæst ogsaa faa at vide, at der indenfor den enkelte Haandterings Grænser ikke er saa stor en Afstand imellem de højeste og laveste Lønninger, naar Arbejdet kræver samme Dygtighed og Færdighed; thi billigvis kan man jo ikke forlange, at det vanskeligere og mere betroede Arbejde, som ikkun Faa kunne udføre, skal betales paa samme Maade som det, der ikke kræver nogen særlig Færdighed eller Paalidelighed. Der er ogsaa en anden Ejendommelighed ved Haandværks- og Fabriksdrift, som ikke maa lades ude af Betragtning. Der er Haandteringer, der mindre end andre taale Udygtighed og Upaalidelighed, men kræve en jævn Middeldygtighed, fordi Arbejderne i mange, undertiden i alle Tilfælde, skulle arbejde sammen, og hvor saaledes den Enkeltes Udygtighed eller Upaalidelighed let kan virke sinkende og forhindrende paa de Andres Arbejde. Dette gjælder særlig om meget Fabriksarbejde, men ogsaa om en Del Haandværksarbejde. Ved slige Haandteringer, naar det gjælder f. Ex. større Byggeforetagender, ville vedkommende Murmester, Tømmermester osv. vel vogte sig for at antage Arbejdere, der ere altfor udygtige eller upaalidelige. Følgen heraf er, at baade Dygtigheden og Stadigheden er mere jævn og ensartet, medens man derimod i de Haandteringer, hvor der under Arbejdet tilstaas Arbejderen mest personlig Frihed — f. Ex. Skræderi o. a. l. Haandteringer, træffer

de største Afstande saa vel imellem største og mindste Dygtighed og Paalidelighed som mellem højeste og laveste Fortjeneste.»

De fire Udvalgsmedlemmers Skrivelse blev atter imødegaaet af Arbejderforeningens Bestyrelse, der bl. A. udtaler, at den af hine afgivne Erklæring «gaar ud fra, at vi i vor Indsigelse ere traadte i Skranken for de daarlige Arbejdere, for dem, «som paa Grund af Svagelighed, Lædighed, Udygtighed og Upaalidelighed kun have og kun kunne have en meget lav Ugeförtjeneste», for «Industriens Lediggængere og Marodører». Men Intet har været længere fra vor Tanke! Den danske Arbejderforening er stiftet af Interesse for de flinke Arbejdere og vil — i det Mindste under sin nuværende Bestyrelse — ikke arbejde for at lefle med «Industriens Marodører». Nej, det var netop fordi saa mange flinke og dygtige Arbejdere henvendte sig til os med Protest imod Skemaernes Opgivelser, at vi gjorde Indsigelse mod, at Oversigten kun offentliggjør, hvad der kan naas i Ugeløn, idet vi maatte forstaa dette Udtryk ikke om den flinke og dygtige Arbejders Løn — han kan, som de følgende Oplysninger vise, i mange Tilfælde ikke naa og holde den i Skemaet opgivne Ugeløn — men (som der ogsaa staar i vor Skrivelse af 19de Marts) om «den højeste Løn, der i Reglen kun kan naas af ganske Enkelte paa Grund af særegne gunstige og ualmindelige Forhold» (f. Ex. af en Formand paa et større Værksted, af en Murpolerer, en Snedker eller Drejer paa en større Fabrik osv.), eller som maaske kan naas «i travl Tid ved Overanstrengelse ud over almindelig Arbejdstid», hvorfor vi forment, at det var urigtigt at betragte den paa sidste Maade fremkomne

ugenlige Fortjeneste som «Ugeløn» — især da Skemaet jo skal angive, hvad der «i Gjennemsnit fortjenes».

«Det vil heraf ses, at vor Hovedanke er en ganske anden end den, som de 4 Udvalgsmedlemmer vilkaarlig have læst ud af vor Skrivelse, og siden det nu netop derved viser sig, at vi ere ganske enige med D'Hrr. om, at det der helst skulde udfindes, var den flinke og dygtige Arbejders gjennemsnitlige Ugeløn, saa kommer det an paa, hvem der har Ret: de Herrer, som anse Oversigtens Angivelser som Udtryk herfor, eller vi som mene, at disse Angivelser i adskillige Tilfælde ere for høje, hvad enten dette hidrører fra Fejl i Skemaerne eller derfra, at D'Hrr. have antaget som almindelig Løn for den flinke Arbejder, hvad der i Virkeligheden i Skema A kun er ment som en Undtagelse.»

Det forekommer os, at Opgaven fra begge Sider næppe er stillet aldeles korrekt. Det, der skulde oplyses, var ikke blot, hvad der i hver enkelt Virksomhedsgren kan fortjenes af en dygtig og udholdende Arbejder, men tillige, i hvilket Omfang denne Maximumsfortjeneste naas. Det er ikke saa meget det enkelte Haandværks Stilling og Kaar, der ønskes oplyst — skjønt det ganske vist ogsaa har en betydelig Interesse at se, hvorledes de forskellige Virksomheder stille sig overfor hinanden og hvorledes de forholdsvis betales —, som det var de danske Arbejderes Livsvilkaar, der ønskes belyste. Men i denne Henseende er Oplysningen om, hvad der kan fortjenes, ikke tilstrækkelig. Den betydelige Forskjel, der overalt i Beretningen viser sig at være imellem Maximum og Minimum af Arbejdsfortjenesten, tyder imidlertid paa, at man i det Hele heller ikke har fulgt den angivne Fremgangsmaade, men at man i alt Fald de fleste Steder er

gaaet ud fra den i hver Bedrift virkelig udbetalte Arbejdsløn. Det fremhæves ogsaa udtrykkelig i Beretningen, at «de modtagne Oplysninger vedrøre alle i de forskellige Fabriker og Haandværk beskæftigede Arbejdere uden Hensyn til deres Fagdannelse og Dygtighed».

Sammenligner man nu særlig for Odenses Vedkommende de Opgivelser, som foreligge fra Arbejderforeningens Side, meddelte af Arbejderne selv, med de Opgivelser, som «Arbejdsgivere, der i den almindelige Mening gaa og gjælde for at være dygtige, solide og paalidelige» have tilstillet D'Hrr. Christophersen og Krebs, og jævnføres derhos begge Dele med Byraads-Udvalgets Opgivelse af, hvad der kan fortjenes ugenlig, saa vil man vel i det Hele finde Arbejdernes Angivelser noget lavere end Arbejdsgivernes og i enkelte Tilfælde finde Byraads-Udvalgets Angivelse snarest lidt vel høj, — men nogen gennemgaaende Uoverensstemmelse have vi dog ikke kunnet finde imellem de tre Aktstykker. Hvor vanskeligt det imidlertid kan være at ramme det Sande, ja blot det rette Gjennemsnit, fremgaar tilstrækkeligt af enkelte Exempler. Saaledes har Byraads-Udvalget opgivet, at der for Handskemagernes Vedkommende kan tjenes 10 Rdl. ugenlig ved Akkord, 8 à 9 Rdl. i Dagløn, hvorimod det fra Arbejderforeningens Side hedder, at «det antages ikke, at nogen almindelig Svend nu, som tidligere, kan naa 400 Rdl. om Aaret». Men to Arbejdsgivere have dog for D'Hrr. Christophersen og Krebs opgivet den højeste ugenlige Fortjeneste til 9 Rdl.. For Karetmagernes Vedkommende ansætter Byraads-Udvalget Fortjenesten til 7 à 8 Rdl. ved Akkord og 6 à 7 Rdl. i Dagløn; men Arbejderforeningen udtaler, at «paa et stort Værksted angives i 8 Aar Ingen at have haft over 300 Rdl.». Desuagtet har en Arbejds-

giver opgivet Maximum af Ugefortjeneste til 8 Rdl., en anden endog til $9\frac{1}{2}$ Rdl. Disse Exempler kunde forøges med adskillige flere.

Da der nu imidlertid er indhentet Besvarelser fra meget forskellige Sider og navnlig lige saa vel fra Arbejdere som fra Arbejdsgivere, og da Beretningens Affattere stedse have taget Gjennemsnittet af de indkomne Besvarelser, for saa vidt disse overhovedet ere fundne brugbare, er der vistnok al Grund til at antage, at de fremkomne Resultater for saa vidt maa anses for paalidelige og almengyldige, som der utvivlsomt lige saa vel er en Del Arbejdere, hvis Fortjeneste er en Del højere, som der er en Del, hvis Fortjeneste er en Del lavere end den opgivne Gjennemsnitsfortjeneste — eller rettere: i 1860—72 var henholdsvis højere og lavere end det Opgivne.

Vi skulle nu samle nogle af de vigtigste Oplysninger for paa Grundlag af dem at søge at give et saa vidt muligt fyldigt Billede af de forskellige Arbejderes Vilkaar i 1872.

II.

Det første Træk, der fortjener Paaagtelse, er da det, at de industrielle Arbejderes Fortjeneste ikke blot er desto større, jo større det industrielle Centrum er, hvori de leve, saa at Fortjenesten ubetinget er lavest paa Landet, en Del højere i Købstæderne og atter betydeligt højere i København, — men at den tillige er desto højere, jo mere der arbejdes i det Store og jo mere der anvendes Maskinkraft. Kun paa Landet er der næsten ingen Forskel imellem Arbejdslønnen i Haandværksdrift og i den større Bedrift, hvor Dampkraft ikke anvendes, men desto større er da Forskjellen imellem

den sidste og Lønnen, hvor Dampkraft anvendes. Følgende Tal, der angive den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste for voxne Mænd, godtgjøre paa det mest Slaaende, at Dampkraften og Maskinerne er Arbejdernes bedste Ven; den var nemlig

	i Kjøbenh.	i Kjøbst.	paa Landet.
i Haandværksdrift. . . .	357 Rdl.	250 Rdl.	195 Rdl.
i stor Bedrift uden Dampkraft	400 —	289 —	193 —
i stor Bedrift med Dampkraft	428 —	309 —	270 —

For voxne Kvinder viser Fortjenesten — der, som vi strax skulle se, knap have det Halve — saa godt som ganske det samme Forhold. Og denne større Fortjeneste vindes saa langt fra ved længere og mere vedholdende Virksomhed, at tvært imod den virkelige Arbejdstid i Gjennemsnit er lidt kortere i den store Bedrift — for hele Kongeriget 10,4 Timer daglig imod 10,7 Timer i Haandværksarbejdet.

Det næste Hovedtræk, hvorpaa Opmærksomheden bør henledes, er den utilbørlig lave Løn, hvormed Kvinderne maa lade sig nøje. Selv om vi holde os til Maximum af den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste, faa vi kun følgende Fortjeneste for voxne Kvinder:

i Kjøbenhavn	172 Rdl.
i Kjøbstæderne . . .	143 —
paa Landet.	112 —

ja, paa Landet synker endog den gjennemsnitlige Fortjeneste der, hvor Dampkraft ikke anvendes, til — 72 Rdl. om Aaret! Det er nu ganske vist Tilfældet, at denne lave Arbejdsløn udkommer derved, at Kvinderne ved den store Bedrift paa Landet, hvor Dampkraft ikke anvendes,

kun finde Sysselsættelse de syv Maaneder af Aaret; men selve den daglige Gjennemsnitsløn naar dog kun selv i denne Tid — 39 Sk., og i enkelte Amter, saasom i Svendborg og Aalborg Amter, udgjør den kun 33—34 Sk. 33 Skilling for over 10 Timers virkeligt Arbejde! I de Virksomheder, hvor der kun en Del af Aaret kan gives voxne Mænd Sysselsættelse, erholde disse en saa meget højere Dagløn; saaledes er i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne Daglønnen til Murere og Malere gennemgaaende højere end for andre Haandværkere, fordi de kun kunne arbejde 8 à 9½ Maaned; men for Kvinderne synes det næsten, som om denne Omstændighed gjør Daglønnen endnu lavere end ellers. Selv i Kjøbenhavn, hvor Kvinderne dog ere ulige bedre stillede end andetsteds, var der (Tab. 31) blandt 100 Kvinder i forskellige industrielle Bedrifter kun 4, hvis daglige Arbejdsfortjeneste oversteg 80 Skilling — alle ved Possementmagerarbejde —, medens af de øvrige kun 25 (i Alt altsaa 29 af 100) havde en daglig Fortjeneste af over 48 Skilling, hvortilmod af 400 Mænd (Tab. 30) kun 4 havde under 56 Skilling og kun 70 — altsaa 17—18 af 100 — under 1 Rdl.

Vi fremhæve endnu kun, at «Arbejdstiden for Kvinder er næppe synderlig forskjellig fra Mændenes, i enkelte Haandværk er den endog snarere længere end hines.»

Vende vi os nu til det Hovedspørgsmaal, hvor stor Indtægt en Arbejderfamilie i de industrielle Fag kan siges at have, da fremgaar det af Beretningen, at dette Spørgsmaal vanskeligt lader sig besvare. Spørgsmaalets Besvarelse beror jo nemlig væsenlig derpaa, om baade Mand og Hustru have stadig Sysselsættelse ved industriel Virksomhed eller ej, og i sidste Tilfælde, om der da ikke haves Bierhverv, som yde et

væsenligt Supplement til Fortjenesten, samt endvidere selvfølgelig paa, om der er Børn, og da hvor mange, som helt eller hovedsagelig skulle ernæres ved Forældrenes Arbejde. Hvor meget Børnene kunne bidrage til Familiens Underhold, oplyses imidlertid ikke, undtagen for ganske enkelte Tilfælde. At Børnene fra 10 Aars Alder kunne fortjene en Del, tør imidlertid vel betragtes som givet, og ikke sjældent begynde de vistnok allerede tidligere at bidrage til Familiens Underhold. Da det imidlertid ubetinget maa betragtes som ønskeligt, at Børnene ikke før 12 à 14 Aars Alder sættes til stadigt, vedholdende Arbejde, bliver det netop et vigtigt Spørgsmaal, om Forældrene ere i Stand hertil, og der vil derfor være Grund til først at se, hvor stor Forældrenes Indtægt alene er eller dog kan være.

For de industrielle Arbejderes Vedkommende tør man da for det Første gaa ud fra, at «Manden i Reglen ikke søger noget Bierhverv; kun i enkelte Haandværk, navnlig Murernes, omtales Bierhverv som almindeligt (Kakkelovns-Rensning) og som givende et godt Udbytte. Paa Landet nævnes jævnlig Musik som givende en Bifortjeneste.» Derimod tør man sikkert ligeledes gaa ud fra, at Hustruen, for saa vidt hun ikke ligefrem er industriel Arbejderske — af de 40,000 Arbejdere, som Beretningen omfatter, vare ca. 14,200 gifte Mænd, derimod kun 1900 gifte Kvinder —, driver særskilt Erhverv, idet det nemlig «gennemgaaende omtales, at Hustruen beskæftiger sig med de almindelige kvindelige Sysler som Vask, Rengjøring, Syning, Kartning, Spind, Modepynt o. Lign., ligesom ogsaa oftere Smaahandel nævnes som givende et ikke ringe Bidrag til de fælles Fornødenheder.» Fuldstændigere Oplysninger om, hvad der fortjenes ved slig

Virksomhed, foreligger derimod ikke; men efter hvad der ovenfor er oplyst om den ringe Dagløn, Kvinden erholder ved industrielle Sysler, tør man vistnok uden at frygte for at regne for højt gaa ud fra, at Hustruen i Almindelighed enten ved Arbejde i en industriel Bedrift eller ved særligt Erhverv fortjener eller dog, for saa vidt hun er sund og stærk, kan fortjene et saa stort Beløb, som der i Beretningen er opført som den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste for voxne Kvinder, altsaa i Kjøbenhavn fra 143—172 Rdl., i Kjøbstæderne lidt mindre (96—143 Rdl.) og paa Landet fra 72—112 Rdl.

Efter en lille Tabel, som viser, hvor meget Mand og Hustru tilsammen kunne fortjene, alt eftersom de ere sysselsatte i samme eller i forskjellig Virksomhed, samt alt eftersom det for den Ene eller den Anden er Fabriksdrift eller forskjellig Art Haandværksdrift, kunde da en Arbejderfamilie i Kjøbenhavn i 1872 antages at have en gennemsnitlig aarlig Fortjeneste af fra 440 indtil 600 Rdl., hvorved dog maa bemærkes, at det kun var, for saa vidt Manden var Skomager, Skræder eller Maler, at den samlede Fortjeneste var mindre end 500 Rdl., hvorimod den, saa snart begge Parter vare sysselsatte i den store Industri, var fra 568 til 600 Rdl. At den endvidere i ikke faa Tilfælde kunde overstige dette Beløb en hel Del, fremgaar deraf, at denne sidste samlede Indtægt fremkommer, hvor Mandens Dagløn udgjorde ca. 1 Rdl. 40 Sk.; men af 400 Mænd i forskjellige industrielle Bedrifter i Kjøbenhavn, havde de 71 — altsaa omtrent 18 pCt. — en højere Dagløn, endog indtil 3 Rdl., hvilket Beløb dog kun naaedes af 1 Arbejder (i en Vaffelfabrik), medens kun 2 andre (1 Dampmøller og 1 Xylograf) havde over 2 Rdl. (Tab. 30).

Det tør saaledes nok regnes, at i Kjøbenhavn kunde alt før den nu indtraadte Forhøjelse af Arbejdslønnen en flink og ordenlig Arbejderfamilie uden at benytte Børnenes Hjælp have en ugenlig Fortjeneste af 12—13 Rdl., og at det almindelige Gjennemsnit under disse Forudsætninger kunde sættes til omtrent 10 Rdl. ugenlig. Hertil udkrævedes, naar Hustruen havde en Fortjeneste, der svarede til den gjennemsnitlige Dagløn i den store Industri, eller ca. 56 Skilling daglig, at Manden kunde fortjene mindst 7 Mk. daglig, hvilket af de 400 særlig specificerede Arbejdere (Tabel 30) var Tilfældet med de 259.

Det tør herefter anses som konstateret: 1) At en flink og ordenlig ugift Mand ikke blot kunde have et særdeles anstændigt Udkomme, men endog uden Vanskelighed kunde lægge Noget til Side. Det ses ogsaa, at det Spørgsmaal: «I hvilket Omfang deltage Arbejderne i offentlige Forlystelser?» af de 9 af 10 Distriktsforstandere er besvaret derhen, at «den ugifte Arbejder i betydeligt Omfang tager Del i alle Forlystelser»; — samt

2) At derimod den ugifte Kvinde, som skal ernære sig ved industrielt Arbejde, vel — paa Grund af, at Kvindens Fornødenheder saa vel som hendes Fordringer ere ringere end Mændenes — kunde finde et tarveligt Udkomme herved, men næppe havde Noget tilovers.

3) At endvidere et Ægtepar uden Børn, hvad enten det endnu ikke har faaet Børn eller Børnene alt selv kunne ernære sig, endog i de mindre heldigt stillede Professioner kunde komme godt ud af det og i det overvejende Antal Tilfælde, hvor den samlede Fortjeneste naaede eller oversteg 10 Rdl. ugenlig, endog var i Stand til ekstraordinære Udgifter eller til at spare ikke saa lidt op. Dette vil fremgaa deraf, at henholdsvis det hyppigst

opgivne Udgiftsbeløb og det gennemsnitlige Maximum af Udgifter for en Familie med flere Børn var

	hyppigst.	Maximum.
for Husleje . .	60— 70 Rdl.	120 Rdl.
- Føde . . .	250—280 —	365 —
- Klæder . .	20— 30 —	78 —
tilsammen	330—380 Rdl.	563 Rdl.

Herefter tør det utvivlsomt siges, at det allerede før de sidste Aars Lønningsforhøjelse var muligt for den københavnske Arbejderklasse ikke blot at forskafe sig et ret godt og sorgfrit Udkomme — i alt Fald lige saa godt et Udkomme, som Kommunen byder en Del af sine Funktionærer for en Virksomhed, der kræver en ikke ubetydelig særlig Uddannelse —, men tillige at tilvejebringe Betingelserne for en med Aarene stigende Indtægt og en sorgfri Alderdom ved en fornuftig Holden Hus og en fortsat Opsparen.

Undersøger man imidlertid nærmere den københavnske Arbejderklasses økonomiske Tilstand, saaledes som den stillede sig efter de i 1872 meddelte Oplysninger, faar man saa langt fra Billedet af en vel stillet eller endog velstaaende Arbejderstand, at tvært imod de fleste Familier endog synes at være lige paa Randen af Fattigforsørgelse.

Gjennemgaa vi saaledes de i Beretningen S. XVII meddelte 10 Tilfælde, hvor saa vel Familiens Indtægt som den samlede Udgift er oplyst, finde vi, at i 4 af disse Tilfælde overstige de aarlige Udgifter Familiens samlede Indtægt — i det ene Tilfælde vel kun med 2 Rdl., men i de andre med fra 31—75 Rdl., og det uagtet Familiens Størrelse kun er 5 à 6 Personer, altsaa kun 3 à 4 Børn

foruden Forældrene. Og i to af de resterende 6 Tilfælde strække Indtægterne kun til, fordi Børnene selv bidrage med til deres Underhold. Og dog omfatter i samtlige Tilfælde den «samlede» Udgift kun Udgift til Husleje, Føde og Klæder samt til Brændevin og Tobak. Til alle andre Udgifter bliver der selv i de sex heldigste Tilfælde kun fra 2—15 Rdl. tilovers. Og næsten endnu ugunstigere er Resultatet ved de S. XX meddelte, fra Dansk Arbejdersamfund modtagne, 23 Opgivelser; thi uagtet Familien her kun i to Tilfælde tæller mere end 6 Personer og i 8 Tilfælde kun fra 2—4 Personer, er der dog blandt 23 Familier kun 5 — fem —, hvis Indtægt strækker til til at dække de nødvendige Udgifter. Og i 8 Tilfælde er Underbalancen saa stor som fra 105—196 Rdl., medens den i kun 4 Tilfælde var under 60 Rdl.! Endelig meddeles der særlig 4 fuldstændige Regnskaber, modtagne gennem Dansk Arbejdersamfund — med Hensyn til hvilke det dog ikke ret kan ses, om de paagjældende Familier alt ere medregnede blandt hine 23, hvilket dog maaske er Tilfældet —; det første af disse Regnskaber viser for en Familie paa 2 Voxne og 1 Barn en maanedlig Underbalance af 13 Rdl. 58 Sk.; det andet for en Familie paa 2 Voxne og 3 Børn en ugenlig Underbalance af 2 Rdl.; det tredje ligeledes for en Familie paa 2 Voxne og 3 Børn en aarlig Underbalance af 31 Rdl., medens det fjerde for en Familie paa 2 Voxne og 4 Børn udviser et Restbeløb af 11 Rdl. 60 Sk. til «Klæder(!), Vedligeholdelse af Møbler, Skolebøger, Øl, Brændevin, Tobak og Fornøjelser samt til uforudsete Udgifter f. Ex. under Arbejdsløshed, Sygdom eller desl.» Da i ugunstigt Tilfælde den sidste Post, i gunstigste Tilfælde de tre næstsidste ere mere end tilstrækkelige til at sluge det anførte Overskud, bliver

der i Almindelighed Intet til alle de førstnævnte virkelige Fornødenheder.

To Spørgsmaal paatrænge sig her: først — fortjener denne Del af Beretningen Tiltro? og dernæst — hvad er i saa Fald Grunden til denne sørgelige Tilstand?

Det vil strax ses, at det under alle Omstændigheder næppe gaar an at betragte de indkomne Oplysninger som tilstrækkelig omfattende til at karakterisere den almindelige Tilstand. Der er i Alt kun indkommet 129 Besvarelser af det herhenhørende Skema (C); «af disse have imidlertid 62 saa væsenlige Mangler, at de have maattet holdes ude af Betragtning. Tilbage bliver altsaa et Antal af 67 brugelige Skemata». Sigter man nu imidlertid lidt nærmere de paa disse byggede Meddelelser, ses det strax, at det kun i tre Tilfælde er udtrykkelig anført, at Konens og Børnenes Fortjeneste er medregnet, medens det i alle de andre Tilfælde ikke vides, om dette er Tilfældet eller ej. Ses imidlertid paa den opgivne Indtægt, er den i intet Tilfælde saa stor, at det skulde være umuligt for Manden alene at fortjene saa meget, og i de allerfleste Tilfælde endog saa lav, at det er aldeles usandsynligt, at Konens Indtægt skulde være medregnet. Blandt de 23 under Dansk Arbejdersamfund hørende Familier er der saaledes kun 2 — to —, for hvilke den opgivne Indtægt overstiger 365 Rdl. om Aaret, og for de 13 af dem naar den ikke engang 325 Rdl. Noget Lignende gjælder om de andre Familier, vi ovenfor have omtalt. Alt, hvad der saaledes kan betragtes som konstateret ved de her meddelte Oplysninger, er kun, at Familiefaderen som oftest ikke er i Stand til at underholde sin Familie ved sit Arbejde alene. Men om det end nu ganske vist vilde være særdeles ønskeligt, om dette kunde være Til-

fældet og Hustruen og Børnene kunde fritages for at arbejde for deres eget Underhold, gives der næppe noget Land i Evropa, hvor dette er Tilfældet. Det maa tvært imod siges, at, dersom det virkelig forholder sig som her forudsat, at det kun er Mandens Indtægt, der er opgivet, er det ret tilfredsstillende, at denne i 14 af 33 Tilfælde er i Stand til enten helt at forsørge Familien eller kun at behøve indtil 3 Rdl. maanedligt Tilskud af Konen til Dækning af Udgifterne til Familiens egenlige Underhold — og det saa meget mere, som det udtrykkelig bemærkes, at Levemaaden er god og solid, idet «Maaltidernes Antal angives til 3 à 4, hvoraf almindeligvis 1 varmt; ellers angives Resten at bestaa i tør Kost, god og med Paalæg, Noget, der i alle Udfyldningerne spiller en stor Rolle.»

Men til alt det Anførte kommer endnu, at man har al Grund til at betvivle, at de fremdragne Regnskaber og Oplysninger om Udgifterne have almindelig Gyldighed. Gaar man bort fra de detaillerede Angivelser og vender sig til den almindelige Besvarelse af det Spørgsmaal: «Hvorvidt er en Arbejder-Families Erhverv i Almindelighed tilstrækkeligt til dens tarvelige Udkomme?» ses det vel, at «saa godt som alle fra Arbejderne modtagne Besvarelser ere enige om at besvare Spørgsmaalet med Nej»; men bortset fra, at dette maaske har sin Grund i en noget overdreven Formening om, hvad der burde kunne være Raad til, erklære alle de større Arbejdsgivere, der paa en fyldestgørende Maade have besvaret de opkastede Spørgsmaal, at Erhvervet er tilstrækkeligt. Vel ses det ogsaa, at det næste Spørgsmaal: «Er Arbejderen jævnlig i Gjæld?» gennemgaaende er besvaret med Ja, idet der paa Spørgsmaalet om Gjældens Oprindelse henvises til

Forholdet imellem Indtægterne og Livsfornødenhedernes Pris. Men netop denne Henviſning, i Forbindelse med Oplyſningen om, at Gjælden er til Pantelaanere eller til Arbejdsgiverne ſom Forſkud, henleder Opmærksomheden paa et Forhold, ſom vi endnu ikke have berørt, men ſom er af ſtor Vigtighed og bidrager til at ſtille en Del af de meddelte Regnskaber og Regnskabsresultater i et noget andet Lys.

Er det nemlig tænkeligt, at en Arbejderfamilie Aar efter Aar kan have en betydelig aarlig Underbalance? Maatte ikke en ſaadan ikke blot holde den i en permanent Gjældstilstand, men endog paaføre den en ſtadig og ſtærkt voxende Gjæld? Men hvorledes kan dette ſke? At Arbejdsgiverne ſkulde lade Forſkuddene blive beſtandig ſtørre og ſtørre, er ikke ſandsynligt; da der i mange af de anførte Exempler opføres en Underbalance, der udgjør 30—50 pCt. af den opgivne Indtægt, vilde Forſkuddet efter 2—3 Aars Forløb jo allerede løbe op til et helt Aars Løn. Men ſaa ſtore Forſkud er der ſelvfølge- lig ikke Tale om. Dersom Arbejderne havde et fra tidligere Aar opſparet Fond, ſom de ſukceſſivt kunde forbruge, var en igjennem flere Aar fortsat regelmæssig Underbalance ganske viſt tænkelig. Men nu have Arbejderne i Almindelighed ingen anden Reſervefond at ty til end deres Indbo; enhver Underbalance medfører derfor Pantſætning af Dele af dette. Men denne Reſerve er efter Sagens Natur ikke af ſtort Omfang og forholdsvis hurtigt udtømt. Dertil kommer, at der under Forudsætning af, at Indtægten ikke ſtrækker til til at dække Udgifterne til det fornødne Underhold, end ikke bliver Noget til Dækning af de ublu Renter, ſom Pantelaanerne kræve — en Udgiſtpoſt, ſom aldeles ikke findes berørt i de i Beret-

ningen meddelte Regnskaber —, og at disse alene hurtig ville formere Gjælden og gjøre yderligere Laan til Dækning af nye Underbalancer omtrent umulige. Det vil, med andre Ord, saa godt som altid være nødvendigt for Arbejderne at indrette Familiens Underhold efter deres Nettoindtægt, saaledes som denne bliver efter Fradrag af Renten af den alt stiftede Gjæld, og en regelmæssig fortsat Formerelse af denne ved en regelmæssig aarlig Underbalance er en Umulighed — og dermed en slig stadig Underbalance selv en Umulighed.

Noget Andet er det naturligt, at der forbigaaende, for en kortere Tid, kan vise sig et bestemt Misforhold imellem Indtægt og Udgift — og Alt, hvad vi tør slutte af de meddelte Oplysninger bliver derfor dette: at der i Aaret 1872 har været et saadant Misforhold, som endnu ikke havde faaet Tid til at rette sig. Det maa nemlig paa dette Punkt erindres, at Prisstigningen, som foran berørt, endnu ikke havde strakt sig til Prisen paa Arbejdskraft, men at den iøvrigt for alle andre Varers Vedkommende have naaet et betydeligt Omfang. I Følge Falbe Hansens statistiske Paavisning var den opadgaaende Prisbevægelse, der i 1871 kun havde haft et Omfang af $2\frac{1}{2}$ pCt. i Forhold til de nærmest forudgaaende Aar, i 1872 naaet en Højde af 10 pCt. At under disse Omstændigheder den sædvanlige Arbejdsløn ikke længer kunde strække til til det sædvanlige Forbrug, er klart; men paa den anden Side er det ligeledes naturligt, at denne forandrede Situation endnu ikke var bleven Arbejderne klar og at de saaledes endnu ikke havde gjort nogen væsentlig Forandring i deres huslige Økonomi og navnlig en Indskrænkning af det vanlige Forbrug. Det er derfor ikke saa paafaldende, at man netop paa det Tidspunkt, da

Skemaerne udfyldtes, ved Udgangen af 1872 i temmelig stort Omfang fik det Svar: «Arbejderen er i Gjæld paa Grund af Misforholdet imellem hans Indtægter og Livsfornødenhedernes Pris», uden at man deraf tør slutte, at Arbejderne i samme Omfang ere i en stadig Gjæld eller at der er et permanent Misforhold imellem Indtægt og Udgift. Og derfor er det ogsaa let forstaaeligt, at saa godt som samtlige Arbejdere paa det angivne Tidspunkt have erklæret, at deres Indtægter ikke vare tilstrækkelige til et tarveligt Udkomme — i Slutningen af 1872 vare de virkelig ikke tilstrækkelige til det vante, fra Arbejdernes — ikke uberettigede — Synspunkt tarvelige, Udkomme. Men derfor indtraadte der ogsaa i 1873 en gennemgaaende Forhøjelse af Arbejdslønnen, der berettiger til den Formening, at det paa pegede Misforhold mellem Indtægt og Udgift nu for de Flestes Vedkommende maa være bortfaldet, og til det Haab, at ikke Faa endvidere igjen ere komne ud af den ved hint Misforhold fremkomne Gjæld.

Men selv om saaledes de foreliggende Oplysninger ere meget mindre foruroligende, end det ved første Øjekast ser ud til, ere de dog ingenlunde glædelige eller tilfredsstillende. Thi det er dog virkelig overmaade beklageligt, at de allerfleste Arbejders Budget saa væsenlig er indskrænket til kun at omfatte nødvendige Udgifter og kun har saa faa Udgiftsposter af en elastisk Natur, at enhver Stigning af Udgiften paa nogle af de førstnævnte Konti nødvendig frembringer en Underbalance, og det er grumme sørgeligt, at de allerfleste Arbejdere fremdeles ere saaledes situerede, at en saadan Underbalance strax er ensdydig med Stiftelsen af Gjæld, fordi der ikke haves nogen- somhelst Reservefond.

Her paatrænger sig derfor det andet af de ovenfor fremhævede Spørgsmaal: Hvor maa Grunden til denne beklagelige Tilstand fornemmelig søges? En Grund hertil, som ikke har ringe Betydning, er bleven fremhævet i en af de fra Understøttelses-Foreningerne modtagne Besvarelser, at nemlig den Omstændighed, at Hustruens Tid jævnlig er optagen af Arbejde, i Forbindelse med Mangel paa Kjendskab til at holde Hus fordyrer det daglige Liv betydelig for Arbejderen. Men Hovedgrunden er dog den, at «et særdeles stort Antal Arbejdere gifte sig inden det 25de Aar, altsaa paa en Tid, hvor de næppe have haft Lejlighed til at samle synderligt sammen.»

Det er nemlig ganske vist i sig selv meget ønskeligt, at den unge Mand saavel i Arbejderklassen som i andre Samfundsklasser kan gifte sig i en nogenlunde tidlig Alder. Ikke blot stemmer et tidligt Ægteskab i det Hele bedst med Menneskenes rent physiske Natur og medfører derfor ogsaa fra et moralsk Synspunkt heldigere Samfundstilstande end gennemgaaende sildige Ægteskaber, men selv i økonomisk Henseende frembyde de væsentlige Fordele. Det vil i langt flere Tilfælde end ellers blive Forældrene muligt at leve sammen med og ernære og forsørge Børnene indtil disses voxne Alder, og Byrden herved tynger desto mindre paa Arbejderen, jo yngre og kraftigere han er. Og det har sin store Betydning, at den unge Mand ved et tidligt og godt Ægteskab vænnes til mere regelmæssige Livsvaner og til at sætte Pris paa Hjemmets Glæder. Men alle disse Fordele ere dog bestemt knyttede til og afhængige af den Forudsætning, at Manden er fuldkommen i Stand til at forsørge ikke blot en Hustru, der selv bidrager den væsentligste Del til sit

Underhold, men en hel Familie, og dette selv naar Hustruen bliver for en Tid ude af Stand til at arbejde og fortjene Noget. Slige Arbejdsstandsninger bør en Familiefader forudse og være beredt til at kunne bære. Dersom allerede den første eller anden Barselseng styrter Familien i Gjæld og bringer Dele af dens Indbo i Panteaanernes Hænder, fordi den indtil da har levet fuldstændig af Haanden og i Munden og ingen fra tidligere Tid opsparet Reserve er i Besiddelse af, saa forsvinde alle Ægteskabets heldbringende Virkninger lige saa vel som Hjemmets Hygge. Det kan og maa ikke tabes af Sigte, at Ægteskabet, naar det er, hvad det skal være, vel er et af de største Livsgoder og forskaffer nogle af Menneskelivets største og bedste Glæder, men at det ogsaa ligesom enhver anden Livsnydelse kræver økonomiske Ofre. De bedre stillede Klasser ere netop derfor bedre stillede, fordi de nægte sig dette store Gode, indtil de ere fuldt i Stand til at betale, hvad det koster; Arbejderne kunne ikke med Føje beklage sig over at være saa uheldig stillede i økonomisk Henseende, naar de ikke ville give det samme Afkald paa at nyde Ægteskabets Glæder, indtil de have Raad til at betale dem. Og efter hvad der foran er oplyst om den ugifte Arbejders Stilling og Fortjeneste i Kjøbenhavn, vil det ses, at det ingenlunde vilde være umuligt for en flittig og sparsommelig ung Mand at kunne opspare et lille Fond inden sit Ægteskab, naar han kun vilde finde sig i at underkaste sig lignende Betingelser for dettes Indgaaelse, som Tilfældet er med de saa kaldte bedre stillede Klasser.

Men netop dette er paa ingen Maade Tilfældet. I en Alder, da en Studerende end ikke kan tænke paa at underholde sig selv, forlanger Arbejderen allerede at

kunne stifte Familie, og af alle Samfundsklasser er der ingen, i hvilken tidlige Ægteskaber ere saa hyppige som i Arbejderklassen. Det fremgaar af Beretningen, Tab. 35, at, medens der af 100 Viesler iblandt den Del af Kjøbenhavns Befolkning, der ikke hører til Arbejderklassen, kun kommer 11,7 Viesler paa Mænd under 25 Aar, kommer der for Arbejderklassens Vedkommende 22,5*) paa 100 Viesler — altsaa næsten det Dobbelte. Og selv i den næste Aldersklasse, 25—30 Aars Alder, er Procenten 43,8 for Arbejderklassen, medens den for de andre Klasser kun er 32,8. Og dersom Aldersklasserne gjordes lidt mindre, saa at man kunde se Forholdet ogsaa ved 22 og 27 Aars Alder, vilde Forskjellen vistnok fremtræde endnu bestemttere. Men allerede som de ere, forklare Tallene ganske godt, hvorfor Arbejderen kommer i Gjæld, saasnart der kommer den mindste Forstyrrelse i hans Budget.

— Inden vi forlade de kjøbenhavnske Forhold, skulle vi endnu henlede Opmærksomheden paa to Tabeller, som vi alt foran i Forbigaaende have citeret, nemlig Tabel 30 og 31. Den sidste af disse indeholder en »detailleret Oversigt over den daglige Arbejdsfortjeneste for 100 Kvinder i forskellige industrielle Bedrifter i Staden Kjøbenhavn». Denne Overskrift kunde nu let misforstaas, som om den procentvis fremstillede den gennemsnitlige Indtægt for de forskellige kvindelige Sysler; men Meningen

*) Tabellen tilsteder vel ikke en ganske nøjagtig Sammenligning, da den ikke for Arbejderklassen som for de andre Klasser har medregnet det andet og følgende Ægteskaber; men nogen megen stor Forskjel i Forholdet vil det næppe kunne gjøre; efter vor Beregning vil dog, selv naar de senere Ægteskaber medregnes, alligevel 20 pCt. eller $\frac{1}{5}$ af samtlige Viesler i Arbejderklassen foregaa før 25 Aars Alder.

er kun — som det ses af den forudgaaende Tabel, der paa samme Maade giver en Oversigt over 400 Mænds daglige Fortjeneste —, at man har taget en tilfældig Samling af 100 Individuer for sig og set, hvorledes disse 100 Personers Indtægt forholdt sig til hinanden, eftersom de tilhørte forskellige Professioner. Under disse Omstændigheder blive disse Tabeller da kun lidet oplysende, idet man fra dem ingen Slutning tør drage om, hvilke Virksomheder der i det Hele ere mest indbringende for Arbejderne; Alt, hvad der ses, er, hvor høj en Løn der i forskellige Fag kunde opnaas, uden at man dog har nogen Sikkerhed for, at man for hvert Fag har faaet den højeste Lønning med. Hvad der nærmest oplyses, er den Forskjel, der i samme Fag kan være imellem de forskellige Arbejders Løn; men selv dette oplyses langtfra fuldstændigt. Et Par Exempler vil godtgjøre dette. For Mændenes Vedkommende er saaledes den højeste Dagløn 3 Rdl.; denne er kun naaet af 1 Mand i en Vafabrik; men 3 andre Arbejdere i Vafabrikationen havde kun en Dagløn af henholdsvis 9 Mk., 7 Mk. og 56 Skilling. Den næsthøjeste Dagløn af 14 Mk. havde ligeledes kun 1 af de 400 Mænd, nemlig i en Dampmølle; men han var tilige den eneste af 20 Arbejdere i Dampmøller, der naaede denne Løn, medens 5 havde 8 Mk., 4 andre 7 Mk., 3 andre 6 Mk., hvorhos endnu 4 havde 5 Mk. og 3 kun 56 Sk. Under disse Omstændigheder bliver det da kun lidet oplysende, at 1 Xylograf har haft en Dagløn af 13 Mk., medens der ingen andre Xylografer findes opførte; thi man tør da ingenlunde slutte, at dette skulde være den almindelige Fortjeneste for Xylografer. Ligesaa lidt tør man omvendt af den Omstændighed, at der kun findes opført 1 Arbejder for Paraply-Fabrikationen, der

havde en Dagløn af 4 Mk., slutte, at der ikke kunde opnaaes højere Løn i denne Virksomhed.

Bedre udtrykkes Forholdet imellem de forskellige Virksomheder da af den foregaaende Tabel (29), der angiver Gjennemsnittet af Arbejdslønnen, Arbejds- og Hviletiden og Arbejdsaarets Længde i de forskellige industrielle Bedrifter i Staden Kjøbenhavn. Dog maa det her — bortset fra, at kun 29 Virksomheder ere særskilt specificerede — erindres, at den anførte daglige Fortjeneste maa sammenholdes med Arbejdsaarets Længde for at give virkelig Oplysning om Arbejdsfortjenesten i de forskellige Sysler. Af de anførte 29 Haandværk var da Bundtmageri og Hattemageri det, der gav den største gjennemsnitlige Fortjeneste, nemlig 1 Rdl. 76 Sk. daglig hele Aaret rundt; kun i 6 andre Haandværk var den daglige Løn over 9 Mk., nemlig for Sejl-, Flag- og Kompasmagere (1 Rdl. 61 Sk.), Murere og Skorstensfejere (1 Rdl. 56 Sk.), Bogtrykkere (1 Rdl. 53 Sk.), Urmagere, Guldsmede, Gravører og Instrumentmagere (1 Rdl. 50 Sk.) samt Snedkere og Slagtere (1 Rdl. 49 Sk.). Men kun i 4 af disse Haandværk arbejdes der hele Aaret rundt (300 Dage); Slagterne derimod havde i Gjennemsnit kun den anførte Fortjeneste i 272 Dage, Murerne kun i 262 og Sejlmagerne endog kun i 250 Dage. Kun i ét af de anførte Haandværk var Daglønnen under 1 Rdl., nemlig for Væverne; disses gjennemsnitlige Dagløn var kun 89 Sk. for voxne Mænd — og kun 32 Sk. for voxne Kvinder.

(Sluttes.)

Ny Oversættelseslitteratur.

Af Aleksis Petersen.

Det danske Bogmarked er som bekjendt i de sidste Aar blevet oversvømmet af Oversættelser efter et større Omfang; men der er dog et Omraade af Literaturen, fra hvilket denne Oversvømmelse saa temmelig har holdt sig borte: det er det nationaløkonomiske, altsaa netop det, hvor Trangen til Oversættelser er størst. Det kan naturligvis være meget rart at faa nogle gode tyske, russiske og ungarske Romaner oversatte paa Dansk; men vilde det dog ikke være endnu mere prisværdigt, om vore Oversættelere og Forlæggere gjorde deres til at udbrede nogen nationaløkonomisk Kundskab? Hvad der holder vore Forlæggere tilbage, er naturligvis Frygten for at Oversættelser af nationaløkonomiske Værker ikke ville «betale sig». Imidlertid er det dog muligt, at denne Frygt undertiden fører dem for vidt; thi det kan næppe betvivles, at velvalgte Oversættelser af almenfattelige Værker, der for Exempel behandle Arbejdsspørgsmaalene eller andre af de brændende sociale Spørgsmaal, vilde finde tilstrækkelig Afsætning; — selv i Danmark er der i den senere Tid vaagnet en ikke saa ganske ringe Interesse for disse Spørgsmaal. Forlæggerne frygte imidlertid, at denne Interesse ikke er tilstrækkelig stærk, og de overse, at det — til en hvis Grad — staar i deres Magt at gjøre den stærkere. Efterspørgselen efter økonomisk Litteratur er i det Hele taget for Øjeblikket sikkert forholdsvis svag; men den vilde utvivlsomt stimuleres, naar der blev udbudt økonomisk Litteratur efter et større Omfang end hidtil har været Tilfældet. Der maa hos ethvert civiliseret Folk nødvendigvis findes en Trang til at erhverve sig Forstand

paa økonomiske Sager, paa de Forhold, der i højeste Grad berøre dets Ve og Vel. Hvis denne Trang endnu ikke ret er trængt frem hos det danske Folk, saa kunde vore Forlæggere dog sikkert gjøre meget i saa Henseende.

At der i Danmark findes en virkelig om end ikke altid meget i Øjne faldende Trang til Erhvervelsen af økonomiske Kundskaber derpaa afgiver det ene af de tre Skrifter, som vi i denne Artikel ville omtale, Bevis. Det forsikres i alt Fald, at den danske Oversættelse af **Maurice Block: Nationaløkonomiens Begyndelsesgrunde**, der er udkommet hos Høst, har vundet en forholdsvis meget betydelig Afsætning. Dette maa anses som ret glædeligt. Ganske vist er det lille Skrift ikke noget inageløst Mesterværk. Dets Forfatter har ikke bragt store nye Ideer frem, ja det kan vist uden Overdrivelse siges, at hans Standpunkt i flere Henseender er vel gammeldags. Hans Form er heller ikke fuldendt; den er altfor populær, forfærdelig populær. Men uagtet Bogen saaledes ingenlunde tør betegnes som noget Mesterværk, kan den dog gjøre ikke ringe Nytte. Den kan være et meget brugeligt Hjælpemiddel for dem, der mangle selv de tarveligste økonomiske Kundskaber. Den kan vistnok anbefales til Indførelse paa Folkehøjskoler og lignende Anstalter, og saa længe der ikke foreligger nogen original dansk Lærebog i Nationaløkonomiens første Begyndelsesgrunde, vil den maaske nok kunne bruges i de Skoler, hvor den nævnte Videnskab maatte blive optaget som Fag. Vi kunne saaledes ikke andet end takke Oversætteren og Forlæggeren, fordi de have bragt denne lille Bog frem for det danske Publikum.

— Paa en ganske anden Læsekreds er den Bog beregnet, som vi nu skulle henlede Opmærksomheden paa. Dette baade i kvantitativ — Bogen er 387 Sider stor — og i kvalitativ Henseende langt betydeligere Værk bærer Titlen: **«Statsøkonomiens Grundsætninger** populært fremstillede af **F. Bing**, Kand. polyt. og **Julius Petersen**, Dr. phil. Bearbejdelse af *Manual of political economy* af **H. Fawcett**, Professor ved Universitetet i Cambridge. Udgivet af Literaturselskabet.»

D'Hrr. Bing og Jul. Petersen ere ikke Læserne af dette Tidsskrift ubekjendte som økonomiske Forfattere. Læserne have af den Artikel, der var optaget i «Nationaløkon. Tidsskrifts» 1 Bind set, at D'Hrr. B. & P. just ikke føle sig trykkede af Autoritetstro. De have set, at, om end de nævnte ærede Forfattere ikke have noget meget dybtgaaende Kjendskab til den økonomiske Literatur, saa frygte de dog ikke at udslynge dristige nye Tanker. D'Hrr. B. & P. kunde maaske have gjort grundigere Studier; maaske havde de gjort bedre i at vente lidt med at kaste sig over den «velagtede officielle Økonomi». Man mene nu herom, hvad man vil, — saa meget staa dog fast, at man ikke kan bebrejde de Herrer Mangel paa Originalitet. D'Hrr. B. & P. udmærke sig fremfor Alt som originale og selvstændige Tænkere. Er det nu ikke et pudsigt Træf, at det første større økonomiske Arbejde, som de nævnte Forfattere byde den danske Læseverden, er en Fremstilling af den mindst originale, den mindst selvstændige Økonoms «Tanker», — om man kan bruge dette Udtryk om det Opkog, som Fawcett har leveret af Stuart Mill! Den højtansete engelske Økonom Cairnes — en Tilhænger af den Mill'ske, følgelig ogsaa af den Fawcett'ske Økonomi — har i et Svar til vore to Økonomers Ven, Prof. Jevons, omtrent udtalt sig paa følgende Maade: **Alene med Undtagelse af Fawcetts Haandbog** og Fru Fawcetts mindre Afhandlinger er jeg ude af Stand til at mindes et eneste i de sidste tyve Aar offentliggjort Værk, i hvilket Grundsætninger, der ere mere eller mindre afgjørende i det man vil kalde den officielle Økonomi, ikke frit sættes under Debat! Cairnes erklærer, at «den økonomiske Videnskab snarere trues af Anarki end af Despoti.» Han hævder, at de politiske Økonomer langt snarere ere tilbøjelige til at overse og ringeagte deres Forgængere end til at følge dem i Tykt og Tyndt, og han tror, at Fawcett er den eneste betydeligere nyere Økonom, der har lagt en afgjort Autoritetstro for Dagen. Vi gjentage: Er det nu ikke et mærkeligt Træf, at de to nævnte originale Tænkere, der muligvis endog i altfor høj Grad mangle Respekt for Autoriteter, have kastet deres Kjærlighed netop paa Fawcett!

Men, vi ville ikke lade os opholde af vor Undren over, at D'Hrr. B. & P., der ville kuldkaſte hele den beſtaaende økonomiſke Videnskab, have haft Resignation nok til at udgive Fawcett i dansk Bearbejdelse. Vi ville ſtrax gaa over til at betragte ſelve Værket.

Det første Spørgſmaal man gjør den, der udgiver en Fremſtilling af «Statsøkonomiens Grundsætninger», maa være dette: hvorledes beſtemmer Forfatteren Statsøkonomiens Begreb og Omraade? Dette er aabenbart det første og det vigtigſte Spørgſmaal, og dets Beſvarelſe maa være vel overvejet og vel motiveret, thi af den afhænger Alt. Nu vel: Beſvarelſen paa det nævnte Spørgſmaal findes S. 3 og lyder ſaaledes: «Statsøkonomien beſkjæftiger ſig med de Principer, der ſtyre Formuens Frembringelſe, Fordeling og Ombytning.» Denne Definition giver aabenbart aldeles ingen Oplyſning, ſaa længe man ikke véd, hvad der ſkal forſtaas ved «Formue». Derfor findes ogsaa dette Ord paa den følgende Side forklaret paa denne Maade: «Ved Formue forſtaa vi enhver Gjenſtand, der har Bytteværdi.» Heri ligger altsaa, hvad ogsaa udtrykkeligt bemærkes, at «Værdien er den karakteriſtiſke Egenskab, der ſtempler Gjenſtandene ſom Formue.» Af denne Indrømmelſe ſynes det at være en naturlig Følge, at Værdien bliver det Moment, paa hvilket den politiſke Økonomi først og fremmeſt bør rette ſin Opmærksomhed. Men i den foreliggende Bog er Undersøgelsen af Værdien ingenlunde ſtillet i Spidsen, men tvært imod ſkudt til Side for andre Spørgſmaal, der først burde være blevne behandlede efter den, — aabenbart en Fejl i Systemet.

For at den nævnte Definition af «Formue» ſkal nytte os noget, er det imidlertid ikke alene nødvendigt at vi oplyſes om, hvad «Bytteværdi» vil ſige: Ordet «Gjenſtand» maa ogsaa nærmere forklares. Er der kun tænkt paa Gjenſtandene, man kan tage og føle paa, paa materielle Gjenſtandene? Eller regner Forf. de ſaakaldte «immaterielle Værdier» med? Beſvarelſen af dette Spørgſmaal er, ſom man ſer, uundgaelig nødvendig. Beſvares det ikke fyldeſtgjørende, er Definitionen af «Formue» intetſigende, og defineres «Formue» ikke, kan Forf. heller ikke ſiges at have forklaret, hvad han forſtaar ved «Statsøkonomi»,

ved den Videnskab, der er Gjenstand for hans Værk. Nu vel: Forf. og Bearb. have ikke værdiget dette Spørgsmaal nogen Besvarelse. Ved Udgangen af første Kapitel findes der kun en lille Bemærkning paa en halv Snes Linjer, — der ikke findes i Originalen, i alt Fald ikke i den Udgave, Anm. har for sig —, som gaar ud paa at stemple Striden om «Opfattelsen af Begrebet Formue» som betydningsløs. D'Hrr. B. & P. betegne Spørgsmaalet om de immaterielle Værdier skulle tages med eller ej som ikke væsenligt, og de mene at kunne affærdige denne Sag med en overfladisk Bemærkning paa et Par Ord. Dette synes ikke at vidne om, at D'Hrr. med Alvor have gennemtænkt den Videnskab de ville behandle.

Bearbejdernes Ringeagt for Definitioner have de arvet efter Stuart Mill og Fawcett. Disse to Økonomer mente som bekendt, at Definitioner ikke vare nødvendige i den politiske Økonomi: naar man nogenlunde véd, hvad der tales om, saa er det — efter deres Mening — Alt, hvad man kan forlange. Men bestemte Definitioner ere netop nødvendige i den politiske Økonomi. Og hvorfor? Fordi de Udtryk, hvorfra man benytter sig i den nævnte Videnskab, jævnlig benyttes i det daglige Liv i en anden usikker og vaklende Betydning. For at man nu kan være paa det Rene med, hvad Talen er om, er det nødvendigt at Videnskaben aldeles bestemt definerer de Udtryk, hvorfra den betjener sig. Det maa slaas fast, hvad der forstås ved saadanne Udtryk som «Formue», «Kapital», «Værdi», «Penge», «Kredit» osv. osv. De merkantilistiske Vildfarelser havde til Dels deres Udspring fra mangelfuld Definition af økonomiske Grundbegreber.

Vi tilstaa saaledes, at vi strax i Begyndelsen af Bogen finde nogle Mangler. D'Hrr. B. & P. ville maaske skyde Skylden herfor over paa Fawcett; og for saa vidt de, som f. Ex. ved Spørgsmaalet om Arbejdslønnen, have taget et udtrykkeligt Forbehold, kunne de naturligvis ogsaa gjøre det. Men det maa dog ikke overses, at Bogen ingenlunde fremtræder som en slet og ret Oversættelse, men som en Bearbejdelse, der vel paa mange Steder ordret følger Originalen, men som dog paa

andre Steder afviger herfra i en væsenlig Grad. Hvorledes er i det Hele denne Bearbejdelse bleven gennemført?

Bearb. have paa mange Steder beskaaret Originalen, undertiden endog i en betydelig Grad. De Ændringer, der ere foretagne i denne Retning, ere ganske vist heldige. Derimod er det maaske mere tvivlsomt om det Samme kan siges om de Tilføjelser, der findes paa flere Steder. Af Tilføjelser skulle vi særlig gjøre opmærksom paa den Fremstilling af det med Udførselstold følgende nationale Tab, Bearb. have givet i Afsnittet «Beskatning». Bearb.s Bemærkninger læses med Interesse, selv om man nærer en betydelig Tvivl om den «overordenlige Fordel» Udførselstolden — der dog indrømmes at stride mod Retsfærdighedshensynet og at medføre et nationalt Tab — efter Bearb.s Mening skulde bringe de ubemidlede Klasser. — Endelig have Bearb. foretaget en Del Ændringer af en tredje Art, idet de hist og her have rettet eller omskrevet Originalen. Ogsaa af disse Ændringer maa flere anses for meget heldige, idet de gaa ud paa at rette mindre rigtige Udtryk eller paa at gjøre Fremstillingen mere populær og mere passende for et dansk Publikum. Uagtet vi saaledes gjerne vilde betegne Bearbejdelsen som udført med en vis Dygtighed, maa det dog tillades os at gjøre et Par Bemærkninger.

Vi ville saaledes bebrejde Bearb. — ikke at de have gjort for mange Ændringer, men tvært imod, at Originalen ikke er bleven tilstrækkelig ændret og bearbejdet. Der er taget alt for lidet Hensyn til de særlig danske Forhold. Lige saa godt som Bearb. have berørt den danske Møntreform, kunde de have omtalt f. Ex. de danske Bankforhold: den engelske Banklov er omtalt, ikke den danske. Og naar Bearb. i Forordet udtrykkeligt henlede Opmærksomheden paa den udførlige Behandling, der er bleven Landboforholdene til Del, saa var man vist dog berettiget til at vente, at der var taget noget mere Hensyn til de danske Landboforhold, end sket er. De engelske Forhold have i det Hele trængt de danske tilbage i en utilbørlig Grad.

Vi maa fremdeles bebrejde Bearb., at de ikke paa alle Steder have udført deres Arbejde med tilstrækkelig Omhu. Vi

sigte ikke herved til en saadan Skjødesløshed, som den der findes S. 32, hvor det hedder om en Sag, at den «først for nylig er bleven belyst af Dr. Chalmers»; — «først for nylig» gjør unægtelig et underligt Indtryk, naar man véd, at Chalmers er død for mange Herrenstider siden, og at hans Forfattervirksomhed faldt i Tyverne og Trediverne. Ser man efter i Originalen, viser det sig da ogsaa, at Fawcett ikke har brugt disse Ord, men derimod «*first fully*». Men, som sagt, vi ville ikke opholde os ved Sligt, der naturligvis kan hændes Enhver. Derimod maa vi rigtignok tillade os at udtale en Beklagelse over den utilbørlig skødesløse Bearbejdelse, Afsnittet «om de seneste Guldfund» har faaet. Dette Afsnit burde Bearb. enten have omskrevet totalt eller helt udeladt; i Stedet for ere de gaaede en højst uheldig Vej, idet de dels have bevaret, dels strøget, dels indskudt Noget.

Allerede Begyndelsen af dette Afsnit er løjerlig. Det udtales nemlig her paa en meget forsigtig og varsom Maade, at «der dog er mest der taler for at Guldets Værdi har lidt en lille Forringelse» i de senere Aar. Ville Bearb. sige, at de ædle Metallers Værdi i Forhold til Varernes er falden, kunde de dog vist nu i 1874 udtale sig herom med nogen Bestemthed. Mene de derimod, at Guldets Værdi i Forhold til Sølvets er falden, tage de som bekjendt fejl, da Forholdet er det omvendte. Men den løjerlige ubestemte Udtryksmaade vedbliver. Der tales om en Prisstigning, som om en blot og bar Mulighed, som Noget, der engang i Fremtiden kan ske; men det tør ikke bestemt siges, at den alt er indtruffen! Ja der findes endog følgende Bemærkning: «Nogen betydelig Forringelse [i Pengenes Værdi] kan næppe antages, da Meningerne endnu ere delte [!] om, hvorvidt man i England med en bestemt aarlig Indtægt af f. Ex. 1000 Rdl. kommer lige saa godt ud af det nu, som før de ny Guldfund skete.» Der skulde altsaa endnu kunne tvivles om, hvorvidt Livet nu er dyrere eller billigere end da?!

Forklaringen af denne mærkelige Tvivl er denne: Bearb. have overset, at Fawcett ikke skrev dette i 1874, men i 1863. Der tales bestandig om de store Guldopdagelser

i Avstralien, som om det var omtrent «tolv Aar siden», at de skete!! Det hedder, at denne eller hin Begivenhed skete «for 30 Aar siden», «for 10, 12 Aar siden» osv. Det hedder, at det eller det Forhold «nu» er saadant eller saadant. Og Bearb. glemme bestandig, at vi ikke nu skrive **1863!**

Det her Anførte maa være tilstrækkeligt til at vise, at Bearb. paa sine Steder har behandlet Arbejdet med vel stort Hastværk.

Bogen ender med en lille Efterskrift, som vi dog ikke ganske kunne forbigaa i Tavshed, da der i den henvendes nogle Ord til nærværende Tidsskrift. — D'Hrr. B. & P. be-
bejde nemlig her Redaktionen af «N. T.», at den endnu ikke har svaret paa deres Artikel om den rationelle Arbejds løn m. M. De havde ønsket at faa deres Theori »prøvet gennem en of-
fenlig Diskussion»; men dette er endnu ikke lykkedes dem. D'Hrr. overse her imidlertid en Ting: Spørgsmaalet om «den
rationelle Arbejds løn» har ganske vist endnu ikke været Gjen-
stand for Diskussion, men Spørgsmaalet om Økonomiens Me-
thode har været det, nemlig i «Nationaløk. Foren.s» Møde i
September 1873. Vi skulle slet ikke benægte, at det jo kunde
være interessant ogsaa at diskutere «den rationelle Arbejds løn»;
men vi hævde, at det ikke er nødvendigt, og vi skulle for-
klare, hvorfor det ikke er nødvendigt. I det nævnte Møde er-
klærede Dr. Jul. Petersen — og hans Medarbejder var enig
med ham deri —, at «det Væsenlige i Afhandlingen var An-
grebet paa Økonomiens **Methode** og Forslaget til en
ny. De Betragtninger over den rationelle Arbejds løn,
hvormed Artiklen begyndte, skulde **kun** tjene som en **Anven-
delse** af den forsvarde Methode; thi det var paa denne,
at det kom an.» Naar det nu tør siges, at det som Re-
sultat af Diskussionen fremgik, at den foreslaaede ny Methode
er uanvendelig, saa synes der dog virkelig ikke at være
nogen Nødvendighed for nærmere at prøve «Bestemmelsen af
den rationelle Arbejds løn». Man kan dog ikke forlange, at
«Anvendelsen» af en uanvendelig Methode gjøres til Gjen-
stand for en nøje Undersøgelse.

Endelig findes der i den samme Efterskrift en Bemærkning, som vi skulle fremhæve, da Forff. lægge en saa ganske særdeles Vægt derpaa. »Vi skulle til Slutning,« hedder det, »gjøre endnu en Bemærkning, som vi tillægge en stor Betydning. Man maa vel vogte sig for at tillægge de økonomiske Sætninger en almengyldig Betydning udenfor deres egen Sfære. Man maa særlig vogte sig for at forvexle, hvad der er økonomisk rigtigt, med hvad der er socialt rigtigt. I Økonomien spiller kun Pengepungen en Rolle.« — Det, der har en saa »stor Betydning«, maa være det sidste Punktum; thi, at »de økonomiske Sætninger ikke have nogen almengyldig Betydning udenfor deres egen Sfære«, er en saa selvindlysende Sandhed, at det næppe var nødvendigt at fremhæve den. Nej, det, det er Forff. om at gjøre at udtale, er aabenbart dette: »i Økonomien spiller kun Pengepungen en Rolle«. Udtrykket er ikke heldigt: ved »Økonomien« forstaas i Almindelighed den politiske Økonomi, den nationaløkonomiske Videnskab; men i Videnskabens spiller Hensynet til Pengepungen ligesaa liden en Rolle som alle andre »Hensyn«. Meningen maa imidlertid være denne: i »den økonomiske Verden«, i »det ombytende Samfund« er Selvinteressen det Afgjørende, og Individet tager her kun Hensyn til, hvad der er ham fordelagtigst. Hvis dette er Meningen, da maa vi tillade os at bemærke, at det ikke vidner om noget stort Kjendskab til den økonomiske Literatur, naar D'Hrr. B. & P. kunne tro her at have gjort nogen ny Opdagelse. Der er virkelig Andre, som have udtalt det Samme før D'Hrr. B. & P. og D'Hrr. havde ingenlunde Grund til at gjøre saa meget Væsen af deres »Opdagelse«!

Idet vi nu tage Afsked med Bearbejdelsen af Fawcetts Haandbog, maa vi udtale, at Hensigten med de polemiske Bemærkninger, vi have tilladt os, ingenlunde har været at fraaade Publikum at gjøre Bekjendtskab med Bogen. Der er bedre Bøger end Fawcetts og Bearbejdelsen af den er ikke paa alle Steder udført med tilbørlig Omhu; men den kan dog meget vel bibringe Folk nogle økonomiske Kundskaber, og derfor kan det kun ønskes, at den maa faa ret mange Læsere.

— Den Mand, der har været Fawcetts Lærer og Mester, og som han følger næsten i Et og Alt, er baade Forfatteren til og Gjenstanden for det Værk, vi nu skulle omtale.

Faa Bøger have i den senere Tid vakt en saadan Opsigt som den John Stuart Mills Selvbiografi fremkaldte i England. Alle Blade skyndte sig med — uden Hensyn til hvad Parti de hørte til — at bringe lange Anmeldelser af den, og snart var den oversat paa flere Sprog. Til de alt fremkomne Oversættelser er der nu føjet en dansk, idet **«John Stuart Mills Levned**, fortalt af ham selv. Paa Dansk ved Wilhelm Arntzen» er udkommet paa A. F. Høst & Søn's Forlag.

Den mægtige Opsigt, Mills Selvbiografi har vakt — i Udlandet, naturligvis ikke i Danmark! — er ganske naturlig. Hvad man end mener om Mill og hans Virksomhed, hvad enten man anser denne for skadelig eller gavnlig, saa kan man dog ikke ret vel nægte, at Mill har paavirket sin Tid i en ganske overordenlig Grad. Det burde dog interessere at lære en Mand at kjende, der har øvet en saa stor Indflydelse. Mill var hidtil kun lidet kjendt; hans Liv var stille og tilbagetrukkent og fattigt paa saadanne «Begivenheder», der kunde drage Verdens Øjne paa ham. Nu fortæller han os selv, hvad han var, hvorledes han udviklede sig, hvad han har tænkt og følt. Han har tegnet sit Billede, og tegnet det med Troskab og Oprigtighed, med Talent og Dygtighed. Men i den foreliggende Bog findes ikke alene hans Billede; han har ogsaa skildret mange af sine Samtidige og i det Hele leveret et vigtigt Bidrag til sin Tids Historie. En engelsk Anmelder, der ikke er nogen Ven af Mill, siger om Autobiografien, at den er det interessanteste af alle hans Værker og spaar den en varig Plads i Historien.

Man finder i denne Bog Mills egne Svar paa flere Spørgsmaal, der jævnlig ere blevne stillede. Man har saaledes — for her at fremdrage det Punkt, der for nationaløkonomiske Læsere maa have størst Interesse — spurgt om, til hvilken økonomisk Skole Mill egenlig burde henregnes. Man har tvistet herom og fremsat de forskjelligste Meninger. Der er Folk, der have stillet ham i Klasse med Kathedersocialisterne. Der er

Andre, som have taget dette fortrydeligt op og indrulleret ham blandt Manchestermændene. Der er atter Andre, som ere gaaede til den modsatte Yderlighed, og som have taget ham med blandt Socialisterne. Lad os høre, hvad den berømte Forfatter selv mener herom.

«I 1829 og 1830,» fortæller han, «gjorde jeg Bekjendtskab med St. Simonisternes Skrifter. Den Gang vare de endnu kun i deres første Stadium, og de havde endnu ikke udklædt deres Filosofi som Religion eller udtænkt deres socialistiske Plan; de havde kun lige begyndt paa at undersøge Spørgsmaalet om Arveretten. Jeg var paa ingen Maade forberedt paa at gaa blot saa langt med dem.» Som man ser, Mill var ikke den Gang kommet ret vidt; men han skulde snart komme videre. I 1830 gjorde han Bekjendtskab med Bazard og Enfantin, og han læste nu Alt, hvad St. Simonisterne skrev. Denne Læsning gjorde sin Virkning paa ham; thi, siger han: «St. Simonisternes Kritik af Liberalismens sædvanlige Lærdomme forekom mig at være fuld af Sandhed, og det var til Dels deres Skrifter, der aabnede Øjnene paa mig for den gamle politiske Økonomis kun meget begrænsede Værd, og som viste mig, at det var tvivlsomt, om den med Grund betragter den private Ejendomsret og Arveretten som urokkelige Kjendsgjerninger og Produktions- og Ombytningsfrihed som det sociale Fremskridts sidste Ord.» St. Simonisternes Maal forekom ham «ønskeligt og fornuftigt», hvorimod han tvivlede om, at de af dem foreslaaede Midler forslog. Han «agtede dem frem for Alt for det, for hvilket de især ere blevne udskegne: for den Dristighed og Fordomsfrihed, hvormed de behandlede Familiespørgsmaalet, det vigtigste af alle og det, der mere end noget andet trænger til en radikal Reform, men hvorpaa næsten Ingen vover at tage fat. Ved at proklamere Mænds og Kvinders fuldkomne Lighed og en aldeles ny Tingenes Orden med Hensyn til deres Forhold til hinanden, have St. Simonisterne, ligesom Owen og Fourier, faaet Krav paa Efterkommerne taknemlige Ihukommelse.» Det fremgaar heraf, at Mill havde megen Sympathi med St. Simonisterne; men han betragtede

deres «sociale Maskineri» som uudførligt, og han kunde ingenlunde betegnes som Socialist. Rigtignok haabede han allerede den Gang, at Socialismen eller Kommunismen skulde komme til Magten; men Grunden hertil var ingenlunde den, at han ansaa de kommunistiske eller socialistiske Ideer for sande; nej det var fordi han haabede, at der paa den Maade kunde indgives de højere og rigere Klasser en gavnlig Frygt!

Dette var Mills Standpunkt i 1830, og han blev staaende herved i flere Aar. Undnu da første Udgave af hans «Politiske Økonomi» udkom (Begyndelsen af 1848) «var der lagt saa stærkt Eftertryk paa Vanskelighederne ved Socialismen, at Bogens Tone i det Hele syntes fjendtlig herimod. I det følgende eller to følgende Aar helligede jeg (siger han) Studiet af Fastlandets bedste socialistiske Skribenter megen Tid, og jeg grundede meget over og forhandlede med Iver alle de Æmner, det socialistiske Spørgsmaal indeholder.» Disse Studier bragte Mill et betydeligt Skridt videre henimod Socialismen. Men det afgjørende Vendepunkt skriver sig dog fra den Tid, da han saa fuldstændig kom under den Kvindes Indflydelse, der i 1851 blev hans Hustru, at han i hende saa et næsten guddommeligt aldrig fejlende Væsen.

Mill havde, siger han, i tidligere Dage «ikke set stort videre end den gamle nationaløkonomiske Skole med Hensyn til Muligheden af Samfundsordenens fundamentale Forbedring. Jeg betragtede (tidligere), ligesom den, den private Ejendomsret og Arveretten som Lovgivningens «sidste Ord», og naar man vilde mildne den Ulighed, der følger med disse Institutioner, mente jeg, at man ikke kunde gaa videre end til at afskaffe Førstefødselsretten og Fideikommis'er. Jeg betragtede det (den Gang) som et tomt Hjørnespind at tænke sig Muligheden af at gaa videre for at fjerne den Uretfærdighed, der ligger i den Kjendsgjerning, at Nogle fødes til Rigdom, medens det store Flertal fødes til Fattigdom — thi dette er en Uretfærdighed, hvad enten et virksomt Middel herimod er muligt eller ej —; og mit eneste Haab var, at de Fattiges Kaar kunde gøres mere taalelige ved en almindelig Opdragelse, der kunde føre til en frivillig Indskrænkning af Befolkningen.» Mill var altsaa den

Gang, som han siger, «Demokrat men paa ingen Maade Socialist.» Men under sin Hustrus Indflydelse forandrede han Retning. Han blev nu «langt mindre demokratisk», end han før havde været: «thi saa længe Opdragelsen vedbliver at være saa ynkelig ufuldkommen, frygtede vi (o: Mill og hans Hustru) den store Mængdes Uvidenhed og navnlig dens Egenkærlighed og Raahed; men det Ideal af det endelige Fremskridt, vi havde sat os, gik langt videre end Demokratiet og vilde **ubetinget stille os under den almindelige Benævnelse «Socialister»**. Medens vi med den største Bestemthed tilbageviste det Samfundets Tyranni over den Enkelte som de fleste socialistiske Systemer synes (*are supposed*) at føre med sig, imødesaa vi en Tid, da Samfundet ikke længere skal deles i de Flittige og de Dovne; da den Grundsætning, at de, der ikke arbejde, heller ikke skulle have Føde, skal bringes i Anvendelse ikke alene paa de Fattige, men paa Alle upartisk; da Arbejdsudbyttets Deling ikke skal bero paa Fødselens Tilfældighed, hvilket nu i høj Grad er Tilfældet, men paa et anerkjendt Retsfærdighedsprincip; og da det ikke længer skal enten være eller anses for at være umuligt for menneskelige Væsner kraftig at arbejde paa at opnaa Goder, der ikke udelukkende skulle være deres, men som de skulle dele med det Samfund, til hvilket de høre. Hvorledes den størst mulige individuelle Handlefrihed kunde forenes med en fælles Ejendomsret over Jordens Raastoffer og Alles lige Deltagelse i det forenede Arbejdes Goder — det var for os Fremtidens sociale Problem.» Mill gjorde sig ganske vist ikke skyldig i den Anmasselse at bilde sig ind, at han allerede da kunde forudse, naar og paa hvilken Maade Problemet vilde blive løst; men paa Muligheden heraf troede han bestemt. Han vidste, at der maatte gjøres meget, før Maalet kunde naas; Folk maatte lære at lade sig lede af andre Bevæggrunde end af snæverhjærtet Egennytte; de maatte lære at arbejde for «ædelmodige eller i det Mindste offentlige og sociale Øjemed.» Men der ligger, mente han, ikke i den menneskelige Naturs inderste Væsen nogen Hindring for, at de kunne lære dette. «Opdragelsen, Sædvanen og Følelsens Ud-

vikling ville faa en almindelig Mand til lige saa villig at grave og væve for sit Land som til at kæmpe for det.» «Den dybt rodfæstede Egenkjerlighed, der er den nuværende Samfundstilstands almindelige Karakter, er kun saa dybt rodfæstet, fordi de tilstedeværende Institutioners hele Natur gaar ud paa at fremkalde den.» Men han betragtede alle disse Institutioner og sociale Indretninger som «kun foreløbige», og uagtet han ikke oversaa det Taabelige i ubetimelige Forsøg paa at sætte sig ud over Selvinteressens Magt i sociale Anliggender, saa længe der ikke haves nogen Erstatning herfor, saa bød han dog alle socialistiske Forsøg Velkommen, da de i ethvert Tilfælde vilde være et overordenlig nyttigt Opdragelsesmiddel, idet de ville tjene til at udvikle Evnen til at lade sig lede af Bevæggrunde, der direkte sigte mod det almindelige Vel.

Disse Citater vise tilstrækkeligt, hvad Mill tænkte om sig selv. Det fremgaar noksom af dem, at han, hvad angaar «Samfundets fundamentale Forbedring», saa eller mente at se betydeligt «videre end den gamle nationaløkonomiske Skole.»

Hvad Mill fortæller om sit Forhold til Nationaløkonomien, er her særligt fremdraget, fordi dette Spørgsmaal i et nationaløkonomisk Tidsskrift maa have en særlig Interesse; men forøvrigt udtaler Forfatteren sig ikke mindre udførligt om andre Punkter, der have en lige saa afgjørende Betydning. Det har dog, da han besluttede sig til at efterlade et Mindeskrift om sit Liv, ikke været hans Hensigt i dette Skrift fortrinsvis at give Svar paa de Spørgsmaal, han allerede tidligere tilstrækkelig tydelig havde besvaret. Hvad den fornemste Hensigt er med Autobiografien, findes udtalt paa Bogens første Side.

Mill begynder sit Skrift med den Bemærkning, at han ikke har trot, at hvad han har at meddele, kan interessere Publikum som Fortælling eller fordi det angaar ham. Her fører hans Beskedenhed ham for vidt; thi hvad der angaar «Englands største sociale Tænker» maa dog interessere, lige saa vist som at en Bog, der er skreven saaledes som den foreliggende, ogsaa som Fortælling maa fængsle ethvert Publikum, der interesserer sig for Andet end Romanlæsning, og som ikke falder i Afmagt, naar det hører et Forsvar for Radikalismen og Fritænkeriet.

Derimod har Forf. ganske vist Ret, naar han tilføjer, at det i en Tidsalder, i hvilken Opdragelsen og dens Forbedring ere Gjenstand for mere, om ikke for grundigere, Studium end nogensinde før, maa «kunne være nyttigt at have en Beretning om en Opdragelse, som havde noget Usædvanligt og Mærkværdigt ved sig, og som, hvad den ellers kan have udrettet, har vist, hvor meget mere end det almindelig antages, man kan lære, og det oven i Kjøbet lære godt i hine tidlige Aar, som nu saa godt som gaa til Spilde ved de sædvanlige Undervisningsmaader.» Den første Bevæggrund for Mill til at skrive sit Livs Historie har vel været Ønsket om at vise den Erkjendtlighed, han nærede mod de Personer, der paa forskellig Maade have bidraget til hans aandelige og moralske Udvikling; men Ønsket om at gjøre Verden bekendt med den Opdragelses- og Undervisningsmethode han var Gjenstand for, har, som vi saa, været en ikke mindre vigtig Bevæggrund. Beretningen om hans Opdragelse optager hele første og ikke ubetydelige Dele af de følgende Kapitler. Det fremgaar unægtelig heraf, at denne Opdragelse mildest talt «havde noget Usædvanligt og Mærkværdigt ved sig», og det maa indrømmes, at hvis «hine tidlige Aar ved de sædvanlige Undervisningsmaader saa godt som gaa til Spilde», saa have Mill og hans Lærer — o: hans Fader — Intet i saa Henseende at bebrejde sig! Thi ganske vist vil det ikke blive sagt om Mill, at han spildte sin Tid, naar det erfares, at han tre Aar gammel begyndte at læse Græsk og at han havde læst mere Græsk end de fleste danske Studenter, da han havde naaet den Alder, i hvilken man her begynder med at sende Børn i Skole. Det Fond af Kundskaber, Mill samlede i sine Drengenaar, var ganske overvældende stort, langt større end det, de fleste voxne dannede Mænd ere i Besiddelse af; og dog forsikrer Mill, at den Undervisning, han fik, ingenlunde gik ud paa kun at proppe ham med Kundskaber; hans Fader gjorde sig tvært imod den største Umage for ikke alene at lade Forstaaelsen Skridt for Skridt følge Undervisningen, men om muligt at lade den være et Skridt forud: hvad der kunde udvindes ved Tænkning, sagde hans Fader ham aldrig, før han havde udtømt sine Kræfter for selv at finde

det. Mill fortæller saaledes, at da han en Gang i sit trettende Aar tilfældigvis brugte Ordet «Ide», spurgte hans Fader ham om, hvad en «Ide» var, og da Barnet ikke kunde definere dette Ord, blev Faderen vred. En anden Gang blev han vred, fordi Mill brugte det meget almindelige Udtryk, at «Noget var rigtigt i Theorien men maatte lempes i Praxis», uden at være i Stand til at definere Ordet «Theori». Faderen forklarede ham saa dets Betydning og viste ham det Uberettigede i det almindelige Udtryk, han havde brugt, hvorved han fuldstændig overtydede ham om, at da han havde været ude af Stand til at give en korrekt Definition af «Theori», og da han havde talt om den som om Noget, der kunde være i Strid med Praxis, havde han røbet en «mageløs Uvidenhed»! Mill finder, at Faderen maaske var noget urimelig i sin Vrede, men tilføjer: «en Elev, af hvem man aldrig forlanger Noget, som han ikke kan gjøre, gjør aldrig det, som han kan gjøre». Mill forsvarer i det Hele sin Faders Opdragelsesmaaade, og siger at det er den og ikke hans egen Begavelse (hvilken han mener «snarere stod under end over det Almindelige»!) han skylder, at han kunde begynde sin Løbebane «med et Kvart-Aarhundredes Forspring» for sine Samtidige. Han mener, at Resultatet af det «Experiment», han var Gjsnstand for, viser, hvor meget der kunde udrettes i Barndomsaarene, og hvor beklageligt det er, at disse kostbare Aar nu for Størstedelen bortødsles!

Beretningen om Mills Barndomsaar er et af de Afsnit i Autobiografien, der i stærkest Grad vil lægge Beslag paa Interessen. Men hvor fuldstændig og nøjagtig denne Beretning end er i mange Henseender, findes der dog et mærkeligt Hul i den. Læseren vil sikkert spørge: men Mills Moder? Har Moderen Intel haft at gjøre med sin Søns Opdragelse og Undervisning? Medens Mill ikke alene omtaler sin Fader meget udførligt, men endog væsenlig for at yde ham Retfærdighed har skrevet sin Autobiografi, skænker han sin Moder ikke et eneste Ord! Mills Moder skal have været en beskeden huslig Kvinde uden Fordring paa højere Dannelse eller noget højere aandeligt Sving. Hun har utvivlsomt ved Siden af den strenge James Mill følt sig noget «underkuet», og en tidligere Bekjendt

af det Mill'ske Hus anser det endog for sandsynligt, at da Stuart Mill senere skrev om «Kvindernes Underkuelse», gjorde han det til Dels under Paavirkning af Mindet om Scener, hvortil han i sin Barndom havde været Vidne i sin Faders Hus. Men taler Mill ikke om sin Moder, taler han, som sagt, des mere om sin Fader: betydelige Dele af flere af Kapitlerne ere næsten udelukkende helligede ham. Særlig maa fremhæves andet Kapitel, hvor der gjøres Rede for Mills og hans Faders religiøse Anskuelse. James Mills Standpunkt i religiøs Henseende var dette: «Intetsomhelst kan vides om Tingenes Oprindelse». «Han fandt det umuligt at tro, at en Verden saa fuld af Ondt som vor, skulde skyldes en Skaber, der forenede Almagt med Algodhed og Retsfærdighed. Hans Forstand forkastede med Haan de Spidsfindigheder, ved hvilke man søger at gjøre sig blind for denne i Øjne faldende Modsigelse . . . Hans Modbydelighed for, hvad man sædvanligvis forstaaer ved Religion, var af samme Slags som Lucretius's; han betragtede den ikke blot som en aandelig Forvildelse, men som et stort moralsk Onde. Han betragtede den som Moralens største Fjende, og det af flere Grunde. For det Første tillægger Religionen Ting, der Intel have at gjøre med Menneskeslægtens Vel — saasom Trosbekjendelser, Andagtsøvelser, tomme Cereemonier — en opdigtet Fortræffelighed, og bevirker derved, at disse Ting betragtes som Erstatning for ægte Dyd. Dernæst forfalsker Religionen aldeles Moralens Maalestok, idet den sætter den i at vise Lydighed mod et Væsen, paa hvem den ganske vist ødsler den største Smiger, men som den dog, naar Alt kommer til Alt, skildrer som i højeste Grad ondt. Hundrede Gange har jeg hørt min Fader sige, at alle Tidsaldere og Nationer have fremstillet deres Guder som onde og det i en stedse højere Grad; man har føjet Træk til Træk, indtil man har naaet saa fuldstændig en Ondskab, som det er muligt at tænke sig: det kaldte Menneskene saa Gud og for det kastede de sig i Støvet. Dette Ondskabens *non plus ultra* fandt han legemliggjort i det, der sædvanligvis fremstilles som den kristne Tro. «Forestil Dem,» plejede han at sige, «forestil

Dem et Væsen, der skaber et Helvede, — et Væsen, der skaber Menneskeslægten med den ufejlbarlige Forudvidenhed, altsaa med den Hensigt, at fordømme det store Flertal til forfærdelige og evigvarende Pinsler!» James Mill — og hans Søn følger ham heri — betragtede dette Væsen som en «Dæmon», og han ivrede bestandig imod den Sløvhed i Tanken, der gjorde det muligt, at de Kristne kunne tro eller give sig ud for at tro paa «en evig almægtig Skaber af Helvede og alligevel gjøre dette Væsen til Et med det Bedste de kunne fatte, med Algodheden!»

Saadanne vare de Indtryk, Mill modtog strax fra Fødselen af. Den gamle Mills Religionsløshed var for rodfæstet til, at han skulde tillade sin Søn at modtage andre Indtryk, og denne er derfor, som han selv siger, et af de meget faa Exempler paa et Menneske, der aldrig havde nogen Religion, og derfor ikke senere kom i den Nødvendighed at maatte bortkaste den.

Mills Hustru, der har øvet en maaske lige saa stor Indflydelse paa ham som hans Fader, fortsatte kun, hvad den gamle Mill havde begyndt; thi ligesom det navnlig er hende, der har udviklet de socialistiske Tilbøjeligheder hos Mill, saaledes har hun ogsaa bestyrket ham i hans Mangel paa Tro lige saa vel som i hans Opfattelse af Moralen. Om hende tales der udførligt i Bogens to sidste Kapitler. Af hvad der der er sagt, fremgaar det, at Mill tilskriver hende omtrent alt det Gode og Betydelige, han har udrettet. Mill saa i hende et mer end menneskeligt Væsen, og den Kjærlighed han nærede til hende antog ligefrem Karakter af Afguderi. Enhver Læser vil — selv om det ikke er ham ganske klart, i hvad Forhold den unge Mill stod til den unge Mrs. Taylor (Mills tilkommende Hustru) — med Interesse følge Beretningen om denne glødende Kjærlighed, denne lidenskabelige Beundring, dette romantiske Forhold, der begyndte i Ungdommen og først afbrødes ved Døden.

I Bogens øvrige Afsnit vil Læseren finde righoldige Oplysninger om Mills hele aandelige Udvikling, om hans om-

fattende Forfattervirksomhed, om de fremragende Mænd, med hvem han kom i Forbindelse, om hans Embedsliv, om hans Virksomhed i Parlamentet osv. osv.; og overalt vil han finde den samme aandrige Behandling af Stoffet. Enhver Læser, der interesserer sig for en af Nutidens betydeligste Mænd, og som ikke er bange for at gjøre Bekjendtskab med en Fritænker og Demokrat, bør ikke undlade at læse John Stuart Mills Autobiografi.

Økonomisk Revue.

Kongresser: Nationalekonomisk Kongres i Krefeld. — Kathedersocialistisk Kongres i Eisenach. — Postkongres i Bern.

Kjøbenhavn d. 31te Oktober 1874.

Man hører ofte den Formening udtale, at der ved de «Kongresser», der periodisk afholdes af de forskjellige Videnskabers Dyrkere, ikke udrettes Stort. Det paastaas, at det væsenligste Udbytte af disse Sammenkomster bestaar deri, at Deltagerne ved dem faa Lejlighed til at gjøre hverandres personlige Bekjendtskab, hvorimod det siges, at Forhandlingerne og særlig Resolutionerne ere at betragte som et mere eller mindre ørkesløst Arbejde. Hvis denne Paastand er rigtig, er der i de sidste Maaneder i et stort Omfang blevet arbejdet forgæves; thi de forløbne Sommermaaneder have været særdeles rige paa Kongresser. Foruden en hel Række af folkeretlige Kongresser (én i Bruxelles, tre i Genève) kan der paa det sociale Omraade i alt Fald nævnes følgende: forskjellige internationale Arbejderkongresser i Genève og Bruxelles, en ganske særlig mod Internationale rettet Kongres i Lyon, en socialdemokratisk Kongres i Koburg, en nationalekonomisk Kongres i Krefeld, en kathedersocialistisk Kongres i Eisenach, en statistisk Kongres eller rettere den permanente statistiske Komité's forberedende Møder i Stokholm, en socialvidenskabelig Kongres i Glasgow, en nationalekonomisk Kongres i Lille, en Kvindeemancipationskongres i Chicago, samt endelig den vigtigste af dem alle: den officielle Postkongres i Bern.

Men den nævnte Paastand er uberettiget, og den er det i en ganske særlig Grad, naar den rettes mod Nationaløkonomernes periodiske Sammenkomster. Ligesom de nordiske nationaløkonomiske Kongresser ingenlunde have arbejdet forgæves, saaledes tør man heller ikke anklage de tyske for Ufrugtbarhed. Det er tvært imod utvivlsomt, at disse have øvet en betydelig Indflydelse paa den tyske Lovgivning, og at der ved dem er blevet fremmet økonomiske Reformers, der uden de tyske Økonomers aarlige Møder vilde være langt fjærnere fra deres Virkeliggjørelse end nu er Tilfældet. Der skal i saa Henseende mindes om, at Tyskland navnlig har den nationaløkonomiske Kongres at takke for Næringsfrihedens Indførelse, for en fornuftigere Handelspolitik, særlig for forskellige Reformers i Toldvæsenet, for Afskaffelsen af Aagerlovgivningen, for Møntreformen, for en Udvikling af Kommunikationsvæsenet, for Oprettelsen af den øverste Handelsret for hele Tyskland og mange flere Reformers, som det her vilde være for vidtløftigt at nævne.

Den femtende «Kongress deutscher Volkswirthe» var i Dagene 17—20 August samlet i Krefeld. Forhandlingerne aabnedes af Præsidenten Dr. Braun med den Udtalelse, at Kongressen ikke repræsenterede udelukkende en bestemt økonomisk Skole, men at dens Døre tvært imod stode aabne for Alle og Enhver, der vilde komme: for Beskyttelsesmænd, for Tilhængere af Lavsvæsenet, ja selv for Socialister. Adgang til Deltagelse i dens Forhandlinger var aldeles ikke knyttet til nogen Betingelse. Imidlertid synes det ikke, at de socialistiske og kathedersocialistiske Partier i noget stort Omfang have benyttet sig af denne Frihed.

Til Forhandling kom Spørgsmaalet om Alderdomsunderstøttelsesforeninger for Arbejdere, Jærnbanespørgsmaalet og Bankspørgsmaalet. Derimod tillod Tiden ikke at behandle de andre Sager, der vare opførte paa Dagsordenen.

Under Forhandlingerne om det paa Dagsordenen først opførte Punkt, Arbejder-Pensionskasser, gav det i den senere Tid ogsaa hos os saa stærkt omdebatterede Spørgsmaal, Tvang eller Frihed?, Anledning til en meget livlig Menings-

udvexling. Rickert fra Danzig fremhævede, at Bevægelsen til Gunst for en Tvangsforsikring daglig vandt Terræn, og han henviste i saa Henseende til det i Anledning af Eisenacher Kongressen af Kalle forfattede Skrift. Man vilde, paastod han, saa omtrent etablere en Tvangsforsikring for Statens samlede Befolkning. Bidragspligtige skulde Alle være med Undtagelse af dem, der vare i Besiddelse af en Formue, der svarede til en Arbejderspensions kapitaliserede Beløb, samt dem, der havde akademisk Dannelse, «som om Dannelse var et Præservativ mod Sult». Efter de Forslag til Tvangsforsikring, der vare fremkomne, skulde i Preussen 8 Millioner Mennesker aarlig bidrage hertil med mindst 10 Th. pr. Hoved. Dette maatte Taleren betegne som «Lønningsspørgsmaalets Regulering ved Staten». Flere Industrigræne vilde aldeles ikke kunne bære et saadant Tvangstillæg til Lønningsfondet. Taleren kom til det Resultat, at om end en vis Regulering af Forsikringsvæsenet ved Lovgivningsmagten kunde være ønskelig, maatte en egenlig Tvangsforsikring dog under alle Omstændigheder forkastes. Arbejdernes frivillige Selvpensionering var ubetinget at foretrække, og Arbejdernes Kaar skulde navnlig søges forbedrede ved en Udvikling af Sparekasserne; thi ved dem befordredes Lysten til at spare paa en rationel Maade, og Arbejderne beholdt ved dem Friheden til at disponere over deres indskudte Kapitaler. — Ganske andre Anskuelser forfægtedes af den følgende Taler Dr. Schulz fra Mainz. Om han end ikke holdt saa ubetinget paa en Tvangsforsikring som visse Partier, kunde han dog aldeles ikke give Rickert Ret i, at den lovgivende Magt ikke skulde blande sig i Spørgsmaalet om Arbejdernes Alderdomsforsørgelse. Denne Sag skulde gribes an «med et varmt Hjærte». Vel vilde han undgaa Ordet «sittliche Pathos»; men han vilde slaa fast, at det sociale Spørgsmaal maatte løses «med en hævet Almenaand og en skærpet Pligtbevidsthed», og at det maatte omfattes i sin Helhed, naar man vilde forebygge ydre materiel Elendighed og indre moralske Farer. En Hovedaarsag hertil laa i Familiefaderens Arbejdsudygtighed, der som oftest indtraadte uforskyldt. Mangelen paa et ordnet Understøttelsesvæsen havde en stor Indflydelse paa Nutidens

sociale Farer. Her burde Staten først og fremmest gribe ind. Rigtignok gjorde man den Indvending, at ved en Tvangsforsikring vilde man tilintetgjøre den Spore, der ligger i Nøden, ved hvilken den økonomiske Udvikling drives fremad. Denne Anskuelse kunde Taleren imidlertid paa ingen Maade tiltræde. Han fremhævede, at man lige over for Arbejderne ikke maatte indtage et for idealt Standpunkt, at en vis Tvingen til at spare svarede til Gjennemsnitsstandpunktet, og at den Tvang, der følger med en Tvangsforsikring var berettiget, han mente fremdeles, at man ved en hensigtsmæssig Ordning af Tvangsforsikringen kunde bringe Arbejderen i Berøring med og vække hans Forstand for offentlige Sager: vort politiske Liv hviler paa den Fiktion, at Alle tage Del i de offentlige Anliggender; ved Forvaltningen af Arbejdernes Pensionskasser skulde Arbejderne være repræsenterede; saaledes vilde ogsaa Arbejdsgiveren faa bedre Kjendskab til Arbejderens Stilling, og der havdes her en Spire til Statens korporative Udvikling, der burde plejes. — Ogsaa af Dr. Wolff fra Stettin blev der anslaaet kathedersocialistiske Strenge. Han udtalte bl. A., at Troen paa den absolute Frivilligheds Lægekraft ikke længere var holdbar, i hvor vel Frihandelsmændenes Begejstring for denne Frihedside i sin Tid havde gjort fortræffelig Tjeneste; men Arbejderbefolkningen var efter at Lidenskaberne nu havde grebet den store Masse af den, ude af Stand til at fælde nogen rolig Dom over eget Ve og Vel. Arbejdsgiverne have i mange Henseender gjort en saadan Brug af Sætningen *laissez faire laissez aller*, at den maatte kaldes Misbrug. Man havde gjort sig skyldig i det Misgreb at emancipere Mennesker, der i økonomisk Henseende kun vare Børn, og saa strax behandle dem som Voxne og Uddannede; men der maatte tages Hensyn til Overgangstilstanden mellem Feudal- og Politistatens Formyndersystem og den fri Stats Myndighed. Trods al Tro paa Frihedens universelle Kraft maatte man hist og her statuere Tvang; man maatte undersøge om de konkrete Forhold anbefalede Frihed eller Tvang. Taleren hævdede, at en Tvangsforsikring var nødvendig; men det var ikke Arbejderen, hvem det skulde gøres til Pligt at indtræde i Foreningerne; Arbejderen skulde tvært imod her

bevare sin Frihed; nej, det var Arbejdsgiverne, hvem det skulde gøres til Pligt at støtte Hjelpekasserne. — Selv Oppenheim — Kathedersocialisternes arge Fjende, Faderen til Øgenavnet «Kathedersocialist» — syntes ikke længere at staa fuldt saa fast paa det ubetingede *laissez-aller*-Princip. Dog sluttede han sig i det Væsenlige til Rickert, og han endte under Forsamlingens Bifald sit Foredrag med at udtale, at Frihed og Tvang overalt findes blandede sammen, men at man i Tvivlstilfælde først bør prøve Friheden. — Tvangsforsikringen fandt sin hæftigste Modstander og Selvhjælpen sin varmeste Forsvarer i Prof. Böhmert fra Zürich, der fremhævede, at til Løsningen af det sociale Spørgsmaal kunde ikke Lovgiveren uden for os, men alene Lovgiveren inde i os bidrage. Han bebrejdede de Mænd, der kom med Frasen om «den etiske Pathos», stedse at anraabe Statsmagten; dette var en Modsigelse hos «Socialpolitikkerne». Det var en moralsk Pligt for Arbejdsgiverne i de gode Aar at afgive noget af deres Gevinst til et Assurancefond for Arbejderne; men herved fritoges disse ikke for selv at forsikre sig. Dette kunde imidlertid ske paa de forskjelligste Maader, og lod sig ikke ordne af Lovgivningsmagten: enhver legal Tvang vilde gøre et Skaar i Selvhjælpen. At indføre en Tvangslov for Arbejderne vilde være urigtigt: den sociale Elendighed havde ingenlunde kun sit Sæde blandt Fabrikarbejderne; dygtige Arbejdere staa sig ofte langt bedre end de lavt lønnede Embeds- og Bestillingsmænd, Handelsbetjente osv. Det vilde altsaa være urigtigt, at anvende en saadan Tvangslov paa en enkelt Klasse Borgere. Dernæst maatte det ikke overses, at man ofte bedre sørgede for sin Fremtid ved at give Penge ud end ved at opspare dem. Hvorfor skulde man da paalægge en Forsikrings- tvang, naar det vilde være mere økonomisk rigtigt at anvende de opsparede Midler i andre Øjemed, f. Ex. til Kjøb af et Hus, eller til Børnenes Opdragelse. Man skulde ikke kvæle Livets Forskjelligartethed ved en skablonmæssig Tvang. — Imod Böhmerts almindelige Betragtninger polemiserede Dr. Meyer fra Berlin. Selv om man ikke ved at statuere en Tvangsforsikring vilde løse det sociale Spørgsmaal, saa vilde man dog, mente han, derved begrænse et mindre Onde, og dermed vilde man kunne

trøste sig, selv om det skulde blive sagt: «naa, heller ikke de har da løst det sociale Spørgsmaal!»

Paa Dr. Eras's Forslag vedtog Kongressen derpaa følgende Resolution:

«Det er ønskeligt, at der ved Rigslovgivningen træffes særlige Forskrifter om Oprettelsen af Arbejder-Pensions- (Aldersforsørgelses-) og Understøttelses-Kasser, og at Opnaaelsen af Korporationsrettigheder knyttes til Normativbetingelser, der ordner Formerne for Forretningsførelsen og fastsætter en tilsvarende Bogføring, en regelmæssig Regnskabsaflæggelse og en Revision af Grundlaget for Beregningen af Bidragene. — Oprettelsen af Arbejder-Pensions-Kasser ved kommunale Foreninger efter Selvforvaltningens Grundsætninger bør tillades og befordres, hvorimod det bør forbydes at udelukke noget Medlem af anden Grund end den, at han ikke har opfyldt sin Bidragspligt. — Pligt til at træde ind i disse Foreninger bør ikke slaas fast. — Det er ønskeligt, at Regeringen ved Sagkyndige lader bearbejde og offentliggjøre det Materiale, der benyttes ved Beregningen af Præmierne.»

Da Forhandlingen af denne Sag var til Ende indledede Baron v. Kübeck fra Wien, en af Kongressens Vicepræsidenter, en Diskussion om Omkostningerne ved Bygningen og Driften af Jærnbannerne og det indbyrdes Forhold her imellem. Der førtes herom en ganske interessant Forhandling, men Resolutioner vedtoges ikke.

Derimod vedtoges der i Tarifspørgsmaalet følgende Resolutioner:

«1. Jærnbannerne kunne ved Fastsættelsen af deres Fragsatser ikke unddrage sig Udbuds- og Efterspørgselslovens Virkninger, fordi deres Befordringspriser ere lige saa afhængige af de ved de øjeblikkelige Varepriser i det fri økonomiske Samkvem betingede Forretningsforhold, som de virke tilbage derpaa. Alle Forholdsregler fra Statens Side, der desuagtet ville regulere Tarifen efter Transportens Bekostelighed, bevirke at særlige Fordele tilfalde enkelte Produktions- eller Handelsgrene. En rigtig Prisfastsættelse kan kun opnaas, naar der gives Transportentreprenørerne, der saa vidt muligt ikke bør være iden-

tiske med Jærnbaneerjerne, den størst mulige Frihed til at bestemme Tarifen. — 2. De Indskrænkninger i Retten til at fastsætte Tarifen, der af Lovgivningsmagten eller Administrationen paalægges Jærnbanerne, og som begrundes ved de særlige Rettigheder, der indrømmes Jærnbanerne, maa kun indeholde Bestemmelser, der tjene de almindelige Samfærdselsinteresser. Som saadanne Indskrænkninger kunne kun anses: a) Offenliggjørelsen af alle Tarifer en vis Tid, før de bringes i Anvendelse. b) Lige Anvendelse af den offenliggjorte Tarif paa alle Forsendere, hvorved dog ikke udelukkes, at der kan gives meget store Forsendelser eller regelmæssige Forsendelser en Prisdækkelse, saafremt denne offenliggjøres i Tide og ligeledes anvendes ens paa alle Forsendere. c) Fastsættelsen af Maximaltarifer, hvis Satser ikke uden Tilsynsautoriteternes Samtykke tør overskrides af Baneadministrationen, og som periodisk skulle revideres. — 3. Lovgivningsmagten skal fastsætte de Grundsætninger, efter hvilke det staar en anden Entreprenør frit at benytte en Jærnbane og dens Driftsindretninger, og efter hvilke den Godtgørelse, han skal betale, bestemmes.»

Den sidste og maaske vigtigste Sag paa Dagsordenen, Spørgsmaalet om hvilke Forskrifter Loven bør give for Dækning af Banksedler gav Anledning til en meget vidtløftig Diskussion, der indledes af Ghmrd. Dr. Soetbeer. De af ham foreslaaede Resolutioner blev imidlertid ikke antagne, da Forsamlingen fandt, at det dog ikke var rigtigt saa ubetinget at udtale Tilslutning til det nys fremkomne Udkast til en ny Banklov. Derimod gik de af Dr. Alex. Meyer foreslaaede Resolutioner af med Sejren. Disse Resolutioner lyde saaledes:

«1) Banksedlen har i det moderne økonomiske Samfund den Opgave: a) at lette Betalinger af større Beløb og i længere Afstand, idet den gjør det overflødigt at udbetale og forsende større Metalbeløb; b) paa en hurtigere og billigere Maade at udjævne de Svingninger i Trangen til Cirkulationsmidler, der indtræde fra Dag til Dag, end dette vilde være muligt ved Udvildelse og Indskrænkning af Metalforraadet. — 2) Efter vort Samkvemsvæsens historiske Udvikling er hverken en pludselig Afskaffelse af vor samlede Bankseddelemmission eller en Fri-

givelse af denne Kreditform mulig; derimod bør den preussiske Banks Overgang til en tysk Rigsbank og alle Privatbankers Afskaffelse tilstræbes. — 3) En Udvidelse af Udstedelsen af udækkede Sedler bør undgaas paa Grund af den derved bevirkede skadelige Indflydelse paa Prisernes Højde og Lettelsen af Agiotagen, og man skal tvært imod tilstræbe en Indskrænkning heraf, navnlig paa Grund af den foreslaaede Gjennemførelse af Guldoden. — 4) Begge disse Formaal kunne enten opnaas ved et direkte Forbud mod en Seddeludstedelse udover et vist Beløb, eller ved en saadan Udstedelses Vanskeliggjørelse derved at den gøres til Gjenstand for en Beskatning.»

Forhandlingerne om denne Sag vare just ikke prægede af nogen meget liberal Aand. Yderliggaaende Centralisation og Privatbankernes fuldstændige Afskaffelse forsvaredes i lange Foredrag af Dr. Meyer og L. Bamberger. Derimod forsvarede Privatbankerne og bekæmpedes Centralisationen bestemt af Meyersfels, Kohnstamm og Professor N. C. Frederiksen.

— Ogsaa paa den «social-politiske» Kongres, der i den første Halvdel af Oktober var samlet i Eisenach, blev Spørgsmaalet om Forsørgelseskasser for Arbejdere behandlet. Der var i den Anledning afgivet fem Betænkninger af Kalle, Zillmer, Behm, Ludwig-Wolf og Hiltrov. Forhandlingerne, der fremviste de samme Modsætninger, som havde gjort sig gjældende i Krefeld, havde navnlig det Resultat, at det besluttedes at opfordre den kathedersocialistiske Komite, «Ausschuss des Vereines für Socialpolitik», til at træde i Forbindelse med den nationaløkonomiske Kongres's staaende Deputation i det Øjemed at gjøre de forberedende Skridt til Udarbejdelsen af et Lovforslag, der skal omfatte ikke alene Alderdoms- og Invalidekasser for Arbejdere, men ogsaa Forsørgelseskasser for Enker og Faderløse. Maaske en saadan Samvirken mellem den nationaløkonomiske og den kathedersocialistiske Komite kan foranledige en Sammensmeltning af de to Partier; i alt Fald viser det sig stedse tydeligere, at Kathedersocialisterne, hvis Forsøg paa at bevirke en Forsoning mellem Socialismen og

den orthodoxe Nationaløkonomi som bekendt ikke har ført til det Fjærneste, ikke principielt adskiller sig fra de ældre Nationaløkonomer. — I Forhandlingerne om denne Sag knyttede Interessen sig navnlig til det af Knauer omtalte Forsøg med en Arbejdersparekasse, der kun støttes af Arbejdsgiveren. Knauer giver sine Arbejdere foruden den almindelige Løn et dagligt Tilskud paa 5 Kreuzer og sine Arbejdsker et halvt saa stort Tilskud. Heraf dannes der et Sparekasseseffond, der forvaltes af Arbejdsgiveren, og hvis Rente (4 pCt.) aarlig føjes til Kapitalen. Den opsparede Sum udbetales den Arbejder, der enten frivillig eller paa Grund af tvingende Familieforhold forlader Arbejdsgiveren, hvorimod den, der bliver afskediget af Arbejdsgiveren, taber Retten hertil.

Foruden denne Sag behandlede Spørgsmaalet om, hvorvidt Arbejdskontraktbrud bør være strafbare. I den Anledning var der forfattet sex Betænkninger af Knauer, Dr. E. Roscher, Brandes, Brentano, Hirsch og Schmoller. Meningerne om dette Spørgsmaal — der ogsaa havde været opført paa Krefelder-Kongressens Dagsorden, men som ikke dør var naaet til Behandling — vare meget delte, og det var kun en Majoritet paa 3 Stemmer, der udtalte sig for, at Brud paa Arbejdskontrakter foruden sine civilretlige Følger bør være Gjenstand for kriminalretlig Straf.

De to andre paa Dagsordenen opførte Sager naaede Kongressen ikke at behandle. Men i begge Sager var der forinden Kongressens Sammentræden afgivet Betænkninger: i Spørgsmaalet om den progressive Indkomstskat i Stats- og Kommune-husholdning var der afgivet Betænkning af Professor Fr. J. Neumann, og af Plener, Neumann, Max Weigert og Wertheim var der afgivet 4 Betænkninger om Spørgsmaalet om Arbejdernes Deltagelse i Driftsherregevinsten. Ved disse ofte veludarbejdede Betænkninger over brændende Spørgsmaal synes «Foreningen for Socialpolitik» i det Hele at virke mere end ved selve sine Møder, der ikke vinde nogen meget stor Tilslutning.

— Af alle de afholdte Kongresser er Postkongressen ubetinget den betydeligste og den, der vil bære de rigeste

Frugter. Den samledes d. 15 September i Bern og sluttedes i Begyndelsen af Oktober efter at samtlige repræsenterede Staters Repræsentanter — med Undtagelse af Frankrigs — under Forbehold af endelig Ratifikation var komne overens om Afslutning af en Posttraktat, ved hvilken der dannes en «almindelig Postforening» mellem de forskellige Stater. Saa godt som alle civiliserede Stater vare repræsenterede paa Kongressen, og flere oversøiske Stater have alt tilmeldt, at de ønske at indtræde i Postforeningen. Kun Frankrig holder sig tilbage; men selv dette Lands Modstand maa overvindes; selv for de franske Finansmænd maa Pressionen dog tilsidst blive saa stærk, at de maa opgive deres taabelige Forsøg paa at holde deres Land borte fra det civiliserende Samkvem med andre Lande; selv Frankrig maa tilsidst tvinges til at opgive sin fordærlige Finanspolitik.

I Betragtning af Sagens store Betydning anføre vi her Traktatens Hovedbestemmelser.

Traktaten bestemmer i sin første Paragraf, at der mellem de forskellige Stater dannes en almindelig Postforening til indbyrdes Udvexling af Landenes Korrespondance. — Traktatens Bestemmelser gjælde Breve, Brevkort, Bøger og trykte Sager, Vareprøver og Forretningspapirer (§ 2). — § 3 indeholder følgende vigtige Bestemmelser: den fælles Taxt for et enkelt frigjort Brev (15 Grammer) er 25 Centimer ($8\frac{1}{2}$ Sk), dog saaledes at det tillades hvert enkelt Land af Hensyn til sine Møntforhold eller af andre Grunde foreløbig at opkræve en noget højere eller lavere Taxt, dog ikke over 32 eller under 20 Centimer. Portoen for ikke-frankerede Breve skal være det Dobbelte af Taxten for frankerede Breve i det Land, til hvilket Brevet sendes. For en Søtransport paa over 300 Sømil kan der til den ordinære Porto føjes et Tillæg, der dog ikke maa overskride Halvdelen af Unionens almindelige Taxt. — Som man ser, indeholder denne Hovedparagraf en Udvikling af de Rowland-Hill'ske Principer, — en Udvikling, der forøvrigt ligger meget nær, og som nødvendigvis en Gang maatte komme: det er den ensformige Taxt og det er den lave Taxi. For at gjøre det klart for Læseren, hvad det vil sige, at Traktaten

fastsætter en i hele Postunionen fælles Porto af $8\frac{1}{2}$ Sk. for et enkelt Brev paa 3 Kvint, anføre vi her nogle af de nu gjældende Brevtaxter mellem Danmark og forskellige Lande: Taxten for et Brev paa 3 Kvint er nu til England 10 Sk., til Belgien og Schweiz 13 Sk., til Rusland 14 Sk., til Italien 15 Sk., til Frankrig (for kun to Kvint!) 16 Sk., til Portugal via Tyskland 17 Sk. og via Frankrig (for kun to Kvint) 28 Sk., til Grækenland 21 Sk. osv. Som man ser en skjøn Mangfoldighed af Taxter og til Dels meget høje, i alt Fald i Sammenligning med den foreslaaede! — § 4 fastsætter for de forskellige Korsbaandsforsendelser en Porto paa 7 Centimer, der dog foreløbig maa kunne variere mellem 11 og 5 Centimer. 10 Kvint gjælder som Vægt for en enkelt Sendelse; en Forsendelse af Vareprøver maa højst veje $\frac{1}{2}$ Pund, af andre Korsbaandsforsendelser 2 Pund. — Enhver rekommanderet Forsendelse skal i Følge § 5 være frankeret. Betalingen for Rekommandationen maa ikke overskride, hvad der gjælder i det afsendende Lands indre Postordning. Gaar den rekommanderede Forsendelse tabt, gives der en Erstatning paa 50 Franks. — Frigjøringen sker ved det afsendende Lands Frimærker (§ 6). — Kun den selve Posttjenesten vedrørende officielle Korrespondance er portofri (§ 8). — § 9 gennemfører det meget vigtige, baade theoretisk og praktisk rigtige Princip, at ethvert Land ubeskaaret beholder, hvad det har opkrævet i Henhold til de foregaaende Paragrafer, saa at Afregning mellem de forskellige Postadministrationer for saa vidt falder bort. Hverken Breve ellers Korsbaandsforsendelser maa i det afsendende eller modtagende Land rammes af nogen Afgift, der ikke er nævnt i de tidligere Paragrafer. — § 10 afgjør det meget omhandlede Transitspørgsmaal. Da Kongressen sammenkaldtes, var det Indbydernes Ønske ganske at afskaffe al Transitafgift. Herpaa maatte man imidlertid renoncere; thi ikke alene vilde Transitafgiftens fuldstændige Afskaffelse have gjort det aldeles uomtvisteligt, at Frankrig i saa Fald ikke vilde have det Mindste at gøre med Reformen, men det var endog sandsynligt, at Belgien, der har en meget betydelig Transit, da vilde have vægret sig ved at indtræde i Postforeningen. Man valgte derfor

en Mellemvej: man reducerede Transitaafgiften, men opgav foreløbig at tænke paa dens fuldstændige Ophævelse. Den nævnte Paragraf hævder først Transitfrihed paa hele Unionens Territorium og erklærer at Forsendelserne skulle gaa ad den korteste Vej, hvorefter Postvæsenet raader. Derefter fastsættes det, at det afsendende Postvæsen skal betale de Lande, hvorover Transiten gaar, en Godtgjørelse af 2 Fr. pr. Kilogr. for Breve, og 25 Cent. pr. Kilogr. for Korsbaandsforsendelser, hvilken Afgift fordobles, naar der er Tale om en Transit paa over 750 Kilometer igjennem det samme Land. En Søtransit paa over 300 Sømil gives der Godtgjørelse for, men dog i ethvert Tilfælde ikke mere end 6 Fr. 50 Cent. pr. Kilogr. af Brevene og 50 Cent. pr. Kilogr. af andre Forsendelser. I intet Tilfælde bør der betales mere end nu. — De Indrømmelser, der, navnlig ved denne Paragraf, ere blevne gjorte Frankrig, ville forhaabenlig bære Frugter, og vil Frankrig ikke opgive sin tilbagetrunkne Stilling, vil Følgen vel kun blive den, at Transiten mere og mere vil forlade dette Land. — § 11 siger, at Forholdet mellem Postunionens Stater og andre Stater ordnes ved særlige Konventioner, og det bestemmes, i Overensstemmelse med § 9, at det afsendende Postvæsen beholder Unionsporto'en for de frankerede Breve, det afsender til andre Lande, ubeskaaren, hvorimod det modtagende Postvæsen ubeskaaret beholder Unionstaxten for de ikke-frankerede Breve, det modtager fra fremmede Lande. — § 14 udtaler, at nærværende Traktat ikke vedrører de enkelte Landes indenlandske Postvæsen, og at den ikke hindrer dem i at opretholde og i at indgaa snævrere Postforeninger i den Hensigt at give Postvæsenet en forbedret Udvikling. — § 15 omtaler Oprettelsen af «et internationalt Bureau for den almindelige Postunion». Det skal være dette Bureaus Opgave at give de forskjellige Oplysninger, der vedrøre det internationale Postvæsen, at udtale sin Mening om de Tvistepunkter, der maatte rejse sig, at lette det internationale Regnskab, navnlig i de Forhold, der omtales i § 10, og, i Almindelighed, at paatage sig Undersøgelser og Arbejder, der i Postforeningens Interesse maatte tilfalde det. Omkostningerne ved dette Bureau (der

antages at ville beløbe omtr. 75,000 Fr. om Aaret) skulle bæres af alle de forskjellige Staters Postadministrationer. — Til Sæde for dette Bureau har man valgt Bern, hvor det internationale Telegrafbureau alt befandt sig. — Opstaar der Uenighed mellem to eller flere af Foreningens Stater om Fortolkningen af Traktaten, skal Sagen afgjøres ved Voldgiftskjendelse af andre af Foreningens Medlemmer, der ikke ere interesserede i Sagen (§ 16). — § 17 fastsætter Betingelserne for Optagelsen af nye oversøiske Stater i Foreningen. — § 18 bestemmer, at der i det Mindste hvert tredje Aar skal afholdes en Kongres af Befuldmægtigede fra Foreningens forskjellige Stater i det Øjemed at fuldkommengjøre og forbedre Foreningens System. Den næste Kongres skal senest holdes i Paris 1877. — Traktaten træder i Kraft d. 1 Juli 1875. Den er sluttet for tre Aar fra denne Dato at regne. Naar denne Tidsfrist er overskreden, betragtes den som forlænget paa ubestemt Tid. Dog har hvert Medlem af Foreningen Ret til at træde ud med et Aars Varsel (§ 19). — Endelig fastsætter § 20, at Ratifikationerne skulle udvexles i Bern senest tre Maaneder før Traktatens Ikrafttræden.

Vi skulle til Slutning kun gjøre den statistiske Bemærkning, at «den almindelige Postforening» raader over et Territorium paa 650,000 Kvadratmil med en Befolkning paa 320 Millioner. Af de 3300 Millioner Breve, der aarlig forsendes med Posten paa hele Jorden, ville omtr. 3100 Millioner falde paa Postforeningen og deraf 450 Mill. paa den internationale Transport. Men til disse Brevforsendelser (Breve, trykte Sager, Vareprøver) maa føjes 1500 Millioner Aviser og Tidsskrifter, der aarlig forsendes med Posten. Tages det nu tilmed i Betragtning, at enhver international Forsendelse skal passere Postvæsenets Hænder fem, sex eller flere Gange, at den ofte skal vejes og tælles adskillige Gange, — saa vil det være klart, hvad en Lettelse og Simplifikation af det internationale Postvæsen har at sige.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Pariser-Statistik. Den franske Folketælling af 1872, der er bleven udført efter en anden Plan end de tidligere, har bragt en stor Rigdom af Oplysninger for Dagen, hvilke, for saa vidt de angaa Paris, ere blevne gjorte til Gjenstand for en Artikel i Julihæftet af «Journal des Économistes» af Paul Boiteau, hvoraf vi her meddele nogle Tal.

Hver ny Folketælling viser, at Paris's Befolkning er i uafbrudt Stigning; men denne Gang har Tilvæksten dog været mindre end tidligere; thi Befolkningen, der nu er 1,851,792 eller med Fradrag af Garnisonen og dem, der uden at kunne regnes til den faste Befolkning tilfældig vare til Stede i Paris paa Folketællingens Dag, henved 1,800,000, — er denne Gang voxet saa svagt, at den, saafremt Forholdet ikke forandrer sig, vil være 289 Aar om at fordoble sig; — men i de 30 Aar 1836 til 1866 fordoblede den sig; en betydelig Tilbagegang i Stigningen, som man ser! I Byens Midtpunkt er Befolkningen endog i ligefrem Aftagen. Hvad Tætheden angaar, kan det bemærkes, at der nu findes ikke mindre end 2149 Mennesker paa det samme Areal, hvor der i 1830 kun fandtes 1000. Der er imidlertid stor Forskjel paa Befolkningstætheden i de forskellige Arrondissementer: medens der gennemsnitlig findes 237 Mennesker pr. Hectare, findes der i et Arrondissement (Temple) 773 og i et andet (Passy) 60. Hvis hele Staden var befolket lige saa stærkt som Temple, vilde den have en Befolkning paa 6 Millioner, og hvis hele Frankrig var lige saa stærkt befolket som Paris, vilde det have en flere Gange større Befolkning end hele Jordkloden.

Der findes i Paris 63,000 Huse beboede af 682,110 Fa-

milier (eller rettere Husstande).*) Af disse Huse have over to Tredjedele tre eller flere Etager og ikke engang 5000 have kun én Etage. En Familie (Husstand) tæller gennemsnitlig kun 2,6 Individer. 31,2 pCt. bestaar kun af 1 Medlem, hvorimod saadanne smaa Husholdninger af Landets samtlige kun udgjøre 10,4 pCt. Af Familier paa 2 Personer, findes der i Paris 27,6 pCt., i Frankrig 18,5 pCt.; af Familier paa 3 Medlemmer henholdsvis 18,2 og 19,9 pCt.; af Familier paa 4 Medlemmer 11,2 og 18,2 pCt.; af Familier paa 5 Pers. 5,8 og 13,3 pCt.; af Familier paa 6 Pers. 3 og 8,9 pCt., og af Familier paa 7 Personer eller derover i Paris 3 pCt., i Frankrig 10,8 pCt. Forskjellen er i Øjne faldende: Familielivet trives aabenbart ikke i den store Verdensstad; man maa gaa ud paa Landet for at finde de store Familier; i Hovedstaden er det enlig levende Folk og Familier med ingen eller faa Børn, der have Overhaand; dog maa de fattige Arbejderkvarterer undtages, hvor Børnerigdommen — som man kunde vente — er stor. — Der findes i hvert Hus gennemsnitlig 12 Lejligheder, men i et Arrondissement er Gennemsnitstallet 20, i et andet (Passy) 5. Hvert Hus er gennemsnitlig beboet af 30 Personer; men Svingningerne omkring dette Tal ere meget betydelige.

Et Punkt af ikke ringe Interesse er Befolkningens Fordeling mellem de forskellige Trosbekjendelser. Det viser sig at Katholikerne, der i 1861 udgjorde 97,76 pCt. af Befolkningen, nu kun udgjøre 95 pCt. Derimod er Calvinisternes Antal steget fra 8516 i 1861 til 19,423 i 1872; med andre Ord: det har mere end fordoblet sig. Lutheranernes Tal er steget fra 10,190 til 12,634; andre Protestanters fra 4579 til 9615. Ogsaa Jøderne have formeret sig i en overordentlig Grad, nemlig fra 14,867 til 23,434. Der fandtes i 1861 i Alt 39,480 Dissidenter; i 1872 derimod 91,624, altsaa en Forøgelse til over det Dobbelte! Størst har Stigningen dog været i Rubrikken «divers et non classés», hvor Tallet er gaaet op fra 1028 til 26,518! Denne Mærkelighed før-

*) «Ménage» ikke «famille». Tidligere brugte man Udtrykket «feu», hvilket imidlertid ikke er korrekt, da man i mange Huse ikke kjender den Luxus at spise varm Mad eller opvarme Værelserne.

klares dog derved, at Folketællingslisterne i 1872 for første Gang har indrettet en Rubrik for dem, der ikke bekjende sig til nogen Tro, — en Art Mennesker, som Administrationen tidligere ikke vilde kjende noget til. Atheisterne ere temmelig ulige fordelt over Byen, de maa navnlig søges i det 11te Arrondissement (Popincourt).

Af Paris's Befolkning er kun 640,000 eller 35 pCt. født i selve Paris; derimod er noget over en Million fra Provinserne, og Resten, eller henvend halvandet hundredetusende, er Udlændinge. Af disse ere Tyskerne stærkest repræsenterede, nemlig med 47,000, naar man regner de Elsassere og Lothringer med, der ikke have valgt den franske Nationalitet; af disse Elsassere og Lothringer opholder der sig i Paris 32,000, nemlig 15,000 Mænd og 17,000 Kvinder. Med Fradrag af disse 32,000, bliver der kun 15,000 Tyskere tilbage. I 1866 fandtes netop det dobbelte Antal Tyskere i Paris, saa Krigen har forjaget 15,000 Tyskere, der ikke ere vendte tilbage. Af Belgiere findes der 33,000, af Schweizere 12,000, af Danske, Svenske og Norske 472, af Kinesere, Indianere osv. 167. Mærkeligt nok findes der af flere Nationaliteter langt flere Kvinder end Mænd; saaledes findes der næsten dobbelt saa mange Englænderinder som Englændere.

Krigens Følger, der lade sig spore i saa mange Retninger, vise sig ogsaa i det skrigende Misforhold mellem Tallet paa Enkemænd og paa Enker. Der fandtes i 1872 37,000 Enkemænd, men 112,000 Enker! Med Rette kalder Boiteau Paris «la ville des veuves». Dog maa her rigtignok tages noget Hensyn til, at Titlen «Enke» misbruges en Del af visse «Damer». Det afgjort største Antal Enker findes i det 13de Arrondissement (Gobelins), — det fattigste af alle Paris's Kvarterer.

Et andet Misforhold, der heller ikke er til Gunst for Kvindeskønnet, findes i Tallet paa forladte Børn. Af dem var 39 Dreng og — 690 Piger!

Meddelelserne om det Standpunkt, hvorpaa Oplysningen staar, ere just heller ikke meget glædelige. 305,000 Individuer kunde hverken læse eller skrive, hvoraf 130,000 vare over 20 Aar, og 40,000 mellem 6 og 20 Aar. Hertil kommer 50,000,

der kun kunde læse. Det er naturligvis det elendige Gobelinskvarter og de andre Arbejderkvarterer, hvor Uvidenheden er størst. Her mangle over 20 pCt. af Befolkningen de allernødtørftigste Kundskaber. I det 8de Arrondissement (Elysée) derimod findes der kun 2,3 pCt. aldeles Uvidende, — ti Gange mindre end i de ulykkelige Arbejderkvarterer.

Et andet Forhold, der ligeledes kaster Lys paa de store sociale Forskjelligheder i Stadens forskellige Kvarterer, er det Omfang, hvori Befolkningen er i Stand til at holde Tjenestefolk. Der findes i Paris 110,000 Tjenestefolk eller 6 pCt. af Befolkningen. Men Svingningerne omkring dette Gjennemsnittal ere uhyre: medens Tjenestefolkene i det 9de og 8de Arrondissement udgjøre 25 og 23 pCt., — naa de i Arbejderkvarterne ikke engang op til 2 pCt.

Der er det store Fortrin ved den sidste parisiske Folketælling, at den ikke udelukkende har holdt sig til Staden i dens Helhed, men at den har gjort de enkelte Kvarterer til Gjenstand for den statistiske Undersøgelse. Der er herved blevet kastet et ejendommeligt Lys paa de sørgelige Forskjelligheder mellem Kapitalist- og Arbejderkvarterne.

Kommunernes Gjæld i Norge og Danmark. I en Afhandling om Norges kommunale Gjæld i «Norske Retstidende» af J. N. Mohn indeholdes adskillige interessante Oplysninger om Kommunernes Gjæld i Norge og Danmark, hvoraf vi her skulle meddele Følgende, der til Dels ere et Uddrag af en Anmeldelse i det norske «Morgenbladet»:

Norges kommunale Gjæld ved Udgangen af 1871 udgjorde i Alt

4,830,000 Spd. eller 2,77 Spd. pr. Individ.

Heraf kom paa Byerne

3,266,000 Spd. eller 10,91 Spd. pr. Individ,
paa Landdistrikterne

1,604,000 Spd. eller 1,11 Spd. pr. Individ.

Værst stillet er det nordlige Norge — den fattigste Del af Riget. — Gjælden der er omtrent dobbelt saa stor som i det Vestenfjeldske, hvor Gjælden er mindst. Det er nemlig de

i 1867 optagne Laan til Indkjøb af Sædevarer som endnu i 1871 tyngede saa stærkt paa de tre nordligste Amter. I det østnordlige Norge var Kommunernes Gjæld vel temmelig høj absolut set, men set i Forhold til disse Egenes større Velstand ingenlunde betydelig. I det Hele synes der at være et Misforhold mellem Gjældens Størrelse og Kommunens Evne til at bære den, saaledes, at i Gjennemsnit have de fattigere Kommuner forholdsvis større Gjæld end de mere velstaaende.

Til Sammenligning gives nogle Oplysninger om de danske Kommuners Gjæld, hentede fra de af det statistiske Bureau udgivne «Statistiske Meddelelser», tiende Bind. Paa de danske Landkommuner faldt en Gjæld af 1,453,000 Spd., der udgjør 1,06 Spd. pr. Individ, hvilket i og for sig meget stærkt nærmer sig den tilsvarende Sum for de norske Bygder 1,11 Spd., men relativt til Evnen vistnok er betydelig mindre, da de danske Landkommuner ere meget rigere end de norske. Paa Købstæderne udenfor København kom 1,257,000 Spd. eller 5,33 Spd. pr. Individ, hvilket er meget mindre end Summen for de norske Byer udenfor Hovedstaden, men de sidste maa ogsaa støttet til statistiske Oplysninger om Indtægtsforholdene, antages at være i Besiddelse af større Velstand end de danske. Københavns Gjæld var 4,342,000 Spd., der udgjør 24 Spd. pr. Individ, medens Kristianias var ca. 16 Spd. pr. Individ, saa at Københavns var en halv Gang til saa stor. At dømme efter de ovenfor nævnte; andetsteds meddelte Opgaver over Indtægtsforholdene, er den danske Hovedstads økonomiske Evner ikke større, men snarere mindre end den norske Hovedstads. Paa samtlige danske Byer kom en Gjæld af 5,657,000 Spd. eller 13,53 Spd. pr. Individ, hvortil svarer for Norges Vedkommende 10,91 Spd., og det hele Rige havde en kommunal Gjæld af 7,110,000 Spd., udgjørende 3,93 Spd. pr. Individ, medens Summen for Norges var 2,77 Spd. pr. Individ. Af det Ovenanførte fremgaar, at det er København, der med sin store Vægt af Folketal og Gjældssum bringer Forholdet saa højt op for Danmark. Forøvrigt maa bemærkes, at Summerne for dette Land gjælde Udgangen af 1869, da senere Opgaver ikke for Tiden have været tilgængelige samt Oplysningerne for Landdistrik-

terne heller ikke for Danmarks Vedkommende ere ganske sikre. Stockholms Stads Gjæld udgjorde ved Udgangen af 1871 1,830,000 Spd., der udgjør 13,17 Spd. pr. Individ eller noget mindre, end hvad den var for Kristiania.

Nationaløkonomisk Forening

afholdt Onsdagen den 23 September 1874 Møde. Professor Scharling dirigerede. Paa Mødet optoges som Medlemmer af Foreningen D'Hrr. Jærnbaneingeniør Fredericia, Bankassistent Kand. juris Gredsted, Apotheker Petersen (Gammeltorvs Apoth.), Kand. polit. Rubin, Vinhandler Jean Schallburg og Premierløjtnant i Artilleriet Westrup.

Forhandlingerne, der gjaldt: **den hensigtsmæssigste Anvendelse af et eventuelt Overskud paa det danske Statsbudget**, indlededes af

Etatsraad Direktør i Nationalbanken **Lery**: Det maa først og fremmest undersøges, om der kan gjøres Regning paa et Overskud; thi Spørgsmaalet om, hvorledes Overskuddet hensigtsmæssigst anvendes er aabenbart et ørkesløst Spørgsmaal, saalænge det ikke er godtgjort, at der er et effektivt og disponibelt Overskud, hvormed Finansministeren kan operere. I tidligere Tider, navnlig i Aarene 1855—1860, havde man haft et saadant; men Krigen i 1864 havde i en væsenlig Grad forandret den gode finansielle Stilling, vi indtog før den. Balancen kunde i en Række af Aar, lige til 1869 og 1870, kun bringes tilveje derved, at vi tog af Reservefondet. Reservefond og Aktiver maatte lige til det nævnte Aar tilskyde Alt, hvad der udfordredes til Jærnbaneanlægene og til Afdragene paa Statsgjælden. Men i 1871—72 ophørte dette Forhold og der indtraadte en meget glædelig Forandring. I 1871—72 medgik der til Jærnbanerne 1,371,000 Rdl., til Afdrag paa Statsgjælden 2,273,000 Rdl. Det kontante Tilskud af Aktiverne beløb 682,000 Rdl. og af Reservefondet 1,328,000 Rdl., tilsammen: 2,010,000 Rdl. Kasseoverskuddet var samtidig 1,951,000 Rdl., og drages herfra Indkomstskatten, der var en aldeles ekstraordinær

Indtægt, med 1,300,000 Rdl., faas der et kontant Overskud paa 651,000 Rdl. Drages nu det, der gik til Jærnbaneanlæg (1,371,000 Rdl.) fra den samlede Indtægt af Aktiver og Reservefond (2,010,000 Rdl.), ses det, at Overskuddet i Kassen kom til at svare til den overskydende Indtægt af Aktiver og Reservefond. Forholdet var altsaa i 1871—72 dette: Afdragene paa Statsgjælden vare udredede af de ordinære Indtægter, Jærnbaneudgifterne vare afholdte af Reservefondet, og det ved Indskomstskatten indvundne Beløb havde udelukkende tjent til at forøge Kassebeholdningen med 1,300,000 Rdl. I det følgende Finansaar, 1872—73, var Fremgangen endnu større. I det nævnte Aar udfordredes til Jærnbaneanlæg og andre offentlige Anlæg 672,500 Rdl., til Kreditbevisernes Indløsning 3,048,000 Rdl. og til Afdrag paa den udenlandske Gjæld 2,231,000 Rdl. Derimod toges til Indtægt af Aktiverne 797,000 Rdl. og af Reservefondet 3,070,000 Rdl. Kasseoverskuddet var i det nævnte Aar 1,267,000 Rdl. Netto. Altsaa dækkedes i 1872—73 Jærnbaneudgiften ved Tilskuddet af Aktiverne, Udgiften til Kreditbeviserne ved Tilskud fra Reservefondet, medens Afdraget paa den udenlandske Gjæld afholdtes af de ordinære Indtægter, der endog dannede en kontant Beholdning af $1\frac{1}{4}$ Million. Men Nedgangen paa Reservefondet og Aktiverne er i Virkeligheden mindre, end de anførte Tal angive. I 1871—72 beløb det kontante Tilskud 2,010,000 Rdl., den virkelige Nedgang paa Reservefond og Aktiver var imidlertid ikkun 1,161,000 Rdl.; i 1872—73 udgjorde det kontante Tilskud 3,867,000 Rdl., medens den virkelige Nedgang paa Reservefond og Aktiver ikkun var 2,700,000 Rdl. Taleren udviklede derefter, hvorledes der nemlig jævnsides med Forbruget er en stadig jævn Tilgang paa Aktiverne, hvilket bedst kunde ses deraf, at Renten og Indtægten af Aktiverne i de sidst anførte Aar ikke vare aftagne, men tvært imod stegne. Der erhverves stadig nye frugtbringende Aktiver, ligesom Jærnbaneindtægterne efterhaanden blive større. Ved Salg af Grundene paa Gammelholm, ved Erhvervelse af Byggefonden paa de udenbys Grunde og ved Salg af forskellige mindre Domæneejendomme forøges Aktiverne jævnlig. Og man maa ikke tro, at Salg af Domæneejendomme,

f. Ex., altid skulde medføre en tilsvarende Nedgang i Domæneindtægterne; Erfaringen viser, at dette ofte ingenlunde er Tilfældet. Med Hensyn til Jærnbaneanlægene maa det særlig bemærkes, at de stadig forrente sig bedre; Erhvervelse af fornuftige Jærnbaneanlæg er ogsaa i Grunden kun en Form for Erhvervelse af Aktiver. Men det, der dog fremfor alt Andet har bidraget til at forbedre vor finansielle Status, er den overordenlige Fremgang i de indirekte Afgifter, og navnlig Toldafgifterne. Her har der siden 1869 været en stadig Tilgang. De følgende Tal ville vise det: I 1869—70 udgjorde den samlede Indtægt af Indførselstold, Stempelafgift af Spillekort, Krigsskat paa Vareindførselen, Skibsafgift og Brændevinsafgift m. M. 8,682,000 Rdl. I det følgende Finansaar var her en Tilgang paa over 200,000 Rdl.; i det derpaa følgende beløb Indtægten af de nævnte Poster 9,411,000 Rdl.; i 1872—73 9,846,000 Rdl. og endelig i 1873—74 10,400,000 Rdl. eller 1,717,000 Rdl. mere end i 1869—70. Under den almindelige Udvikling maatte Toldindtægterne stige aarlig henimod 100,000 Rdl. formedelst den stadig voxende Folkemængde; toges Hensyn hertil, blev der dog i de 4 Aar en Forøgelse af over 1,300,000 Rdl. Denne store Fremgang fandt Taleren i den heldige Udvikling af vort Agerbrug, ligesom han antog, at Stigningen af Arbejdslønnen ogsaa har en meget betydelig Andel heri. Maaske vil man bemærke, at der ikke bør gjøres for sikker Regning paa, at denne Fremgang vil vedblive, og at en Tilbagegang mulig turde indtræde i de kommende Aar. Taleren tror for sit Vedkommende dog ikke herpaa, naar han ser hen til den Maade, hvorpaa Velstanden har udviklet sig her, og den Fasthed den har faaet. Uagtet Regnskabet for 1873—74 endnu ikke er offentliggjort, mener Taleren dog, i Betragtning af Forholdene bestemt at turde forudsætte, at Resultatet ikke stod tilbage for det foregaaende Aar, saa at der atter kan paaregnes et disponibelt effektivt Overskud paa $1\frac{1}{4}$ Mill. Rdl. Taleren gik derefter over til at paavise, hvorledes det disponible Overskud i de kommende Aar yderligere vil stige, navnlig fordi der kan gjøres Regning paa en væsenlig Nedgang i Udgiften til Statsgjælden, om hvis Virkning

paa Budgettet der i alt Fald ikke kan rejses Tvivl. Der vil i Løbet af de nærmeste Aar indtræde følgende Besparelser paa Statsgjælden: fra 1 Januar 1875: ved Opsigelse af Laanet i London af 1864, Forskjellen mellem det aarlige til Forrentning og Afbetaling fornødne Beløb og Renten af den Sum, der vil medgaa til Indløsning af Laanets Restbeløb (1,056,000 L. St. eller ca. 9,592,000 Rdl.), vil bevirke en aarlig Besparelse af 270,000 Rdl.; — fra 1 April 1877: paa Gjælden til Nationalbanken det aarlige Beløb til Forrentning og Afbetaling 324,000 Rdl.; — fra 1 Maj 1877: paa Laanet i London af Novbr. 1864 det aarlige Beløb til Forrentning og Afbetaling 80,000 L. St. eller 720,000 Rdl.; — fra 30 Sept. 1877: paa Laanet i London af 1825 det aarlige Beløb til Forrentning og Afbetaling 192,500 L. St. eller 1,748,000 Rdl. Lægges Besparselsen paa disse fire Poster sammen, faas en samlet Besparelse af 3,068,000 Rdl. Men da Indtægterne fra 1 April 1877 aarlig ville blive formindskede med 1,324,000 Rdl. ved den endelige Afbetaling af vort Tilgodehavende i Udlandet i Anledning af Sundtoldafløsningen, maa dette Beløb drages fra den ovennævnte samlede Besparelse, og Resultatet bliver altsaa, at den virkelige Besparelse vil udgjøre **1,744,000 Rdl.** Denne Udgiftsformindskelse giver i Forening med det tidligere omtalte kontante Overskud paa $1\frac{1}{4}$ Mill. Rdl. en Sum paa omtrent **3 Millioner Rdl.**, hvorover der altsaa vil kunne raades.

Taleren betragtede dermed sit Hverv at indlede en Diskussion for af være til Ende. Han vilde ikke opstille noget bestemt Program for Anvendelsen af Overskudet, men indskrænke sig til at gøre nogle Antydninger.

Først og fremmest maa det da vise sig som en paatrængende Nødvendighed at forbedre vore Embedsmænds Lønninger, og det vil være nødvendigt at forbedre ikke alene de lavt lønnede Embedsmænds Kaar, men ogsaa de højere lønnede. Den Sum, der vil gaa hertil, maa mindst ansættes til 5 à 700,000 Rdl. — Naar det er blevet sagt, at vi bør benytte vor heldige finansielle Status til en gennemgribende Reform af Toldtariffen saa kan Taleren ikke tiltræde denne Anskuelse, og han mene

tvært imod, at man skal være meget varsom med at røre ved Toldsatserne. Hvad særlig Kaffetolden angaar, saa er der ingen Grund til at nedsætte den. Kaffetolden udgjør kun omtrent 16 pCt. af Værdien, og Kaffe forbruges ikke af Enhver, i alt Fald ikke af Børn. Der er da langt mere, der taler for en Nedsættelse af Sukkertolden, der udgjør omtrent 37 pCt. af Værdien. Sukker bruges i et langt større Omfang af Befolkningen, Ingen gjør i den Henseende en Undtagelse, end ikke Barnet ved Moderens Bryst. Sukker er langt mere Nødvendighedsartikel og et vigtigere Næringsstof end Kaffe. — I langt højere Grad end Toldtariffen trænger Stempelintraderne til en Reform. Ved Stempling af Lejekontrakter og paa anden Maade fordyre Stempelintraderne i en betydelig Grad Huslejen; men er der Noget, der er Nødvendighedsartikel, og som helst maa være beskattet saa lempeligt som muligt, saa er det da Husrum. Denne Afgift gaar i en ganske særlig Grad ud over de Ubemidlede. — Ogsaa Skibsfartsafgiften trænger til en Reform. Det er en Afgift, der stærkt tynger Omsætningen, og baade Billighed og sund Handelspolitik taler for dens Afskaffelse. Det anføres rigtignok til dens Forsvar, at den skal være en Erstatning for Statens Udgifter til Fyr- og Vagervæsenet; men den indbringer i Virkeligheden det Dobbelte af det, der medgaar hertil. Vil man ikke helt opgive Skibsafgiften, hvad der vilde være det ønskeligste, bør den i ethvert Tilfælde nedsættes saa meget, at den kun kommer til at dække Statens Udgifter til Fyrvæsenet. — Fremfor Alt maa Taleren dog anbefale, at der arbejdes hen til at indføre en aarlig Amortisation af den indenlandske Statsgjæld. Ved et aarligt Afdrag paa den indenlandske Gjæld af 375,000 Rdl. med Tillæg af de aarlig besparede Renter, vilde den kunne amortiseres i 54 Aar. Vi kunde saaledes uden nogensomhelst Vanskelighed berede vore Efterkommere det store Gode i Løbet af et bestemt Aaremaal at blive befriet for en stor Gjæld, ligesom vore Forgængere ved Afslutningen i 1825 af det 3 pCt. engelske Laan ved Indførelse af en ringe aarlig Amortisation have gjort det muligt for os om et Par Aar at blive befriede for en aarlig stor Udgift, hvis Ophør i forskjellige Retninger vil komme os til Gode.

Folketingsmand Fuldmægtig Gad kunde ikke alene tiltræde det rent Faktiske, men ogsaa flere af de Anskuelse, Etatsraad Levy havde udtalt. Hvad særlig Levys Beregning af et aarligt Overskud paa 3 Millioner angik, fandt han den ingenlunde for høj. Overslaget var tvært imod snarere for lavt end for højt, og det kunde vistnok uden Overdrivelse sættes til mellem 3 og 4 Millioner. Vor Statsformue var siden den sidste heldige Finansperiode — d. v. s. siden før Krigen i 1863 og 64 — gaaet tilbage med 12 à 13 Mill. Rdl.; men dette turde ikke anses som noget uheldigt Resultat, og indtil for nogle Aar siden havde man ikke vovet at gjøre et saadant Overslag. Man maa nemlig ikke alene se paa Frem- eller Tilbagegang af Formuen, men tillige paa Bevægelsen med Hensyn til Indtægtskilderne og de absolut nødvendige Udgifter. Vore Indtægtskilder flød i de senere Aar særdeles rigelig og Udgifterne vare væsenlig uforandrede. Taleren havde ligesom Levy tænkt paa en Amortisation af vor faste Gjæld; thi i de gode Tider skulde man gaa frem. Fremgang kunde nu iværksættes paa en af to Maader: enten kunde man erhverve Aktiver, eller ogsaa kunde man afbetale paa Gjælden. Taleren vilde ikke nøjere omtale Erhvervelsen af nye Aktiver, men skulde dog anføre, at Staten maaske — saaledes som anbefalet af Andre — kunde søge at blive Ejer af Hovedjærnbannerne i Sjælland, hvilket kunde ske paa flere Maader. Af de Penge, der blev tilovers, maatte mindst en halv Million anvendes til Lønningsforbedringer for Embedsmændene, og ikke udelukkende for de lavt lønnede, men de højere lønnede maatte nødvendigvis tages med, naar man ikke vilde udsætte sig for en følelig Tilbagegang med Hensyn til Embedsmændenes Dygtighed og Karakter og deraf følgende Besorgelse af Statens Anliggender. — Taleren indrømmede Muligheden af en Tilbagegang i de indirekte Afgifter, i alt Fald vilde Fremgangen næppe vedblive at være saa stor, som den havde været i de sidste Aar. Han ansaa en Nedsættelse af Sportlerne og maaske ogsaa af Stempelafgifterne for ønskelig; dog stod en Nedsættelse af de sidstnævnte Afgifter ikke for Taleren som en saa stor Nødvendighed, som den syntes at staa for Levy; særlig kunde han ikke tillægge Skatten paa

Huslejen en saadan Betydning, som Levy tiltogde den. Om Nødvendigheden af en Nedsættelse af Toldafgifterne var Taleren overbevist; ja han kunde endog ønske større Nedsættelser end dem, han efter de nærværende politiske Forhold kunde antage praktisk gennemførlige. Nogen Nedsættelse var i ethvert Tilfælde nødvendig; den ekstraordinære Told, der var bleven indført i 1864, kunde næppe længere opretholdes i sin fulde Udstrækning, og allerede herved vilde der blive gjort et temmelig betydeligt Hul i Indtægtsoverskudet. Skibsafgiften maatte afskaffes; det var en højst ubillig Skat, og den kunde ikke forsvares ved at vise hen til Statens Udgifter til Fyrvæsenet; Staten ofrede saa meget paa Samfærdselen til Lands, at den ogsaa kunde ofre Noget paa Samfærdselen til Søs, uden at forlange Erstatning herfor i Skibsafgift. For Taleren stod det som ønskeligt, om hele vor finansielle Stilling og eventuelle Foranstaltninger af større finansiell Betydning kunde blive tagne under samlet Overvejelse af Sagkyndige og politiske Personligheder af de forskjellige Partier under Finansministerens Ledelse. Holdt man sig derimod kun til enkelte Forslag, i Dag ét, i Morgen et andet, kom der let en Tilfældighed ind i Sagerne Afgjørelse, saa at man i det Hele langtfra opnaaede de Goder, som kunne opnaas ved en forstandig og forsynlig Finanspolitik i et Øjeblik, da der forholdsvis er et betydeligt Overskud til Stede.

Etatsr. **Levy** fandt denne Tanke smuk og tiltalende, men tvivlede om, at den var gennemførlig.

Gad hævdede, at Tanken ikke var saa aldeles upraktisk. Havde han Indflydelse paa Finansministeren, vilde han stærkt tilraade ham, at tage den under Overvejelse.

Professor **Frederiksen** henviste i Anledning af den af Gad fremsatte Tanke om en alvorlig samlet Prøvelse af vor hele finansielle Stilling, til Forholdene i Rigsdagen, hvor Landsting og Folketing trak hver til sin Side, den virkelige Afgjørelse var i de tilfældige Fællesudvalg; han havde anbefalet at begynde Toldsagen med en samlet finansiell Overvejelse, men man havde ikke villet følge ham. Han var enig med de to foregaaende Talere i, at der navnlig paa Grund af Stigningen i de indi-

rette Afgifter var et betydeligt Overskud til Stede, men var ganske vist, som før omtalt, aldeles uenig med Levy i, at 1876 vil gjøre nogensomhelst Forandring i vor virkelige Balance. Hvorledes skulde Overskudet nu anvendes? En Reform af Stempelafgifterne var nødvendig, navnlig maatte de smaa Afgifter fjernes, da de ofte gjorde dem, der skulde betale dem, en Ulejlighed der ikke svarede til det Beløb, der indkom i Statskassen. Han henviste til Fordringerne herom i England, da Gladstone vilde afskaffe Indkomstskatten. Paa en Reform af Toldafgifterne lagde Taleren langt mere Vægt end Etatsr. Levy. Navnlig burde, foruden Beskyttelsens Ophævelse, de økonomiske Artikler, som Jærn, Træ og Kul, frigives. I Rigsdagen havde Taleren ikke opstillet meget idealistiske Planer; men her i denne For- ening kunde han have Lyst til at gjøre det. Man burde arbejde hen imod Toldens fuldstændige Afskaffelse. Brændevin og Tobak kunne beskattes i Handelen og ved Regale. En Amortisation af vor indenlandske Gjæld vilde være meget ønskelig. Blev Gammelskatten afløst, kunde den bruges som et fortrinligt Aktiv hertil.

Bankdirektør **Martin Levy** fremhævede Nødvendigheden af, at Embedsmændenes Lønninger forhøjedes, og til saadanne For- højelser maatte der gaa mere end en halv Million. Det vilde ganske vist være godt, om man formindskede Statsgjælden; men det maatte vel at mærke ske i gode Tider. Skulde den gamle Gjæld aarlig amortiseres med et vist Beløb, satte man sig paa en mindre heldig «Diæt». Man kunde komme i den Nødvendighed at maatte stifte ny Gjæld, og saa vilde det ikke være heldigt, hvis det var fastslaaet, at der skulde af- drages paa den gamle med et bestemt Beløb. En Reform af Stempelafgifterne var nødvendigere end en Reform af Toldaf- gifterne. Hvad der særlig talte for en Reform af Stempel- væsenet, var Vanskeligheden ved at sætte sig ind i denne Lovgivning; med nogle ganske faa Undtagelser var der Ingen der kunde undgaa at synde imod den; saa indviklet var den. Toldafgifterne vare ganske anderledes umærkelige og lidet ge- nerende end Stempelafgifterne. Imod Krigsskatteloven af 1864 havde der rejst sig en stærk Stemning, og man havde gjen-

tagende Gange forlangt dens Ophævelse. Den var imidlertid en Lov og blev ved at bestaa, indtil den ophævedes, uagtet der taltes saa meget om dens blot midlertidige Karakter. Det Par Skilling, vi gav i Told, kunde vi gjerne unde Staten. Toldens Indflydelse paa Priserne var ikke saa overvejende stor; det var jo en bekjendt Sag, at Prisstigningen i Kaffe, f. Ex., skyldtes ganske andre Grunde.

Prof. **Frederiksen** henlede Opmærksomheden paa det Ønskelige i ikke at glemme Tilvejebringelsen af et virkeligt Reservefond.

Bureauchef **Falbe Hansen** takkede Indlederen for hans Foredrag, hvilket han havde saa meget mere Grund til at udtale, da han havde adskillige Indvendinger at gjøre derimod. For det Første kunde han ikke anse det for heldigt, at Etatsraad Levy i sine Beregninger kun havde holdt sig til de sidste Aar, thi dels maatte der altid lægges et længere Tidsrum til Grund for Overslag over, hvad Overskud man i Fremtiden kunde gjøre Regning paa, dels vare de sidste Aar aldeles exceptionelle. Det var en Kjendsgjerning, at Udviklingen her i Landet i Almindelighed bevægede sig i Spring, efter nogle Aars overordentlig hurtige Fremgang fulgte Stilstand eller Tilbagegang i længere Tid; efter Fremgangen fra 1852 til 57 fulgte Stilstanden fra 1857 til 1869; fra 1869 indtil nu havde der været stærk Fremgang i Landets Velstand og Omsætning og som Følge deraf i Statsindtægterne, men den vilde ikke vedblive, Taleren ventede tvært imod snart en Tilbagegang. En foregaaende Taler havde beregnet, at vor Status nu kun var 12 Mill. Rdl. ringere end før 1864; men en saadan Sammenstilling var umulig, hvorledes kunde man sammenstille nu med den Gang da vi havde Hertugdømmerne, og Krigen var jo kommen imellem. Man maatte se paa det Resultat, som de ordinære Indtægter og Udgifter havde givet os den 1 April 1865, og der viste sig da en Fremgang i Status af 9 Mill. Rdl., naar Jærnbannerne regnedes til fuld Værdi. Levy havde ganske vist Ret i, at Toldindtægterne havde en Tendens til at stige, Stigningen vilde dog ikke være regelmæssig, men en Bølgegang; derimod havde Levy Uret, naar han satte den høje

Arbejdsløn som Grunden til Toldindtægternes Stigen; thi Stigningen i disse begyndte før Stigningen i hin, Arbejdslønnens Bevægelser fremkaldte kun kortvarige Bølgesvingninger; Toldindtægternes vedvarende Tendens til at stige skyldtes Udviklingen af den internationale Arbejdsdeling, til hvilken den internationale Handel var det nødvendige Supplement. Før klædte man sig i hjemmevævede Vadmel og Lærred og levede af indenlandsk Smør og Korn; nu udførte man Uld, Hørren, Smørret o. s. v. og indførte i Stedet for fremmede Manufakturvarer, Sukker, Ris o. s. v. Verdensudviklingen gaar stadig i Retning af Produktionens Specialisering, og dennes Supplement større international Omsætning; dette var Grunden til, at Toldindtægterne i det Store set vilde vedblive at stige. Taleren ansaa det nuværende Overskud for mindre end efter Levys Beregning, og han antog ikke, at det i den nærmeste Fremtid vilde stige saa stærkt, som det var antaget, man maatte derfor være varsom med dets Anvendelse. At anvende Overskudet til at nedsætte Skatterne ansaa han i ethvert Tilfælde for urigtigt; det rette Standpunkt var det, som Regeringen havde indtaget: «Vi opgive ingen Indtægt, førend I anvise os Erstatning.» Der kunde være Trang til en Reform i Skatterne, men ikke til en Nedsættelse af dem; Skatterne vare her i Landet ingenlunde trykkende, tvært imod lave i Forhold til andre Lande. Der var desuden hensigtsmæssig Anvendelse for mere end Overskudet; Embedsmændenes Lønningsforhold burde forbedres; vel var en gros Priserne begyndt at synke, men detail Priserne vare vedblevne at stige, thi Bevægelsen i disse fulgte i Almindelighed, navnlig for Udgifter som Husleje og Lignende, langt bag efter en gros Prisen paa Raamaterialet; Livet var derfor nu dyrere end for $\frac{1}{2}$ Aar siden. Af andre Udgifter nævnedes Taleren foruden Forsvarsvæsenet ogsaa navnlig Skolevæsenet. Her hjemme levede man fra gammel Tid af i den Tro, at vort Almueskolevæsen var fortrinligt, men dette var til Dels en Illusion, flere andre Lande havde nu overfløjet os. Taleren havde ladet foretage en Undersøgelse af Soldaternes Læse- og Skrivefærdighed, og Resultatet havde vist, at 10 pCt. ikke kunde læse og skrive. Paa Skolevæsenet og Forsvars-

væsenet kunde anvendes Millioner. Man maatte sammenligne de Resultater der opnaaedes: En Nedsættelse af Skatterne vilde for største Delen blive anvendt til unyttig Luxus, men en fornuftig Anvendelse af Statskassens Overskud kunde tjene til at hæve Folkets Masse til et højere aandeligt Standpunkt; kunde der da være Tvivl om, hvad man burde vælge? I Modsætning til Levy maatte han hævde, at Sukker var en langt heldigere Beskatningsgjenstand end Kaffe, thi den anvendtes af Alle og dens Forbrug steg med Velstanden; Kaffe derimod anvendtes af Færre, ramte altsaa ikke Alle, og den ramte netop haardest de mindre Bemidlede; det Argument, at en lille Nedsættelse i Tolden kun vilde komme Forhandlerne til Gode, var urigtigt; en Nedsættelse af $\frac{1}{2}$ Sk. f. Ex., kunde ganske vist forsvinde som en forøget Fordel for Forhandleren, men det Modsatte kunde lige saa godt indtræffe, at denne $\frac{1}{2}$ Sk. bragte Forhandlergevinsten ned, saa at Forbrugeren fik Varen en hel Sk. billigere. Vore Skatter vare maaske saaledes, at de mindre Bemidlede udredede for Meget, derfor behøvede man dog ikke at ændre dem, men man burde til Gjengjæld ved Bestemmelsen af Udgifterne tage Hensyn dertil og lade en større Del deraf komme de Ubemidlede til Gode.

Gad hævdede, at naar man vilde vide, hvor stort Overskud der i Fremtiden vilde kunne paaregnes, var det urigtigt ved sine Beregninger at tage sit Udgangspunkt fra 1865, man maatte efter Udviklingens Gang og nuværende Standpunkt kalkulere de ordinære Indtægter og Udgifter og ved Siden af kræve et større aarligt Overskud til Dækning af mødende uberegnelige uheldige Forhold. — Vore Aktiver ere af en ganske anden Beskaffenhed end før 1863, idet de nu for en meget stor Del bestaa i Jærnbaner, ombyttede med forskellige Statsobligationer, Domæner, Byggegrunde o. s. v. Hvorledes vore nuværende Aktiver ville forrente sig i de kommende Aar i Sammenligning med det sandsynlige Udbytte af de afhændede Aktiver, var et temmelig tvivlsomt og indviklet Spørgsmaal, men heldigvis af liden praktisk Interesse; derimod kunde det vistnok anses for sikkert, at Jærnbanerne i Fremtiden ville blive mere rentable end hidtil, og ligesom Taleren i sin Tid havde foreslaaet kun

at regne deres Værdi = Halvdelen af Anlægsomkostningerne, saaledes maatte han nu foreslaa, at man i fremtige Beregninger ansatte deres Værdi højere. Dog herom blev der næppe alvorlig Uenighed mellem kyndige Folk, hvorimod det var mere tvivlsomt, om en lignende Samstemning kunde bringes til Veje med Hensyn til det af Falbe Hansen omtalte af Regeringen lige over for Skattereformer indtagne Standpunkt. Taleren var enig med Falbe Hansen i, at dette Regeringens Standpunkt hidtil havde været fuldkomment rigtigt; men et andet Spørgsmaal var, om den ikke nu burde forandre Standpunkt af Hensyn til den meget gunstigere Udvikling af de finansielle Forhold, end man tidligere turde forudsætte. Spørgsmaalet var, om Trangen til forøgede Udgifter var saa stor, at man ikke fornuftmæssigere kunde anvende en Del af Overskudet til Ophævelse af u hensigtsmæssige Afgifter. Naar Bankdir. Martin Levy havde sagt om Krigsskatloven af 1864, at den — trods dens midlertidige Karakter — maatte blive bestaaende, indtil den ophævedes, saa var dette naturligvis i juridisk Henseende rigtigt; men det burde dog ikke aldeles overses, at denne Lov var bleven udført under et overordenligt Tryk; en fuldstændig Ophævelse af Loven havde Taleren dog ingenlunde tilraadet, men kun en delvis. — Taleren var enig med Falbe Hansen i, at Kaffetolden var uretfærdigere end Sukkertolden, men kunde dog af flere Grunde ikke anbefale, at den helt og holdent udgik af Toldindtægterne; den kunde derimod betydelig nedsættes. — Der vilde sikkert i Fremtiden gaa Mere med end for Tiden til Militærundergifter, særlig til Befæstningsanlæg, men Fæstnings-spørgsmaalet maatte dog først grundig overvejes, inden der kunde tages nogen endelig Beslutning; alle de fremkomne Forsvarsplaner lede i deres Begrundelse af saa store Mangler, at det først efter en langt klarere Fremstilling af Forholdene kunde ventes, at den lovgivende Magt vilde antage nogen af dem og bevilge de deraf flydende store Udgifter. Fæstningsanlæg maatte vi imidlertid have, og de vilde lægge Beslag paa betydelige Midler, herom vare ganske vist de fleste Tilstedeværende enige. — Taleren maatte støtte Frederiksen i, at det var nødvendigt for os at have et for os i ugunstige Tider let realisabelt Re-

servefond. Midlerne i vort nuværende Reservefond vare ganske vist for en stor Del meget let realisable i dette Øjeblik, men de vilde næppe være det, naar det gjaldt, og herom drejer Spørgsmaalet sig. — Falbe Hansen havde Ret i, at vi have overvurderet vort Skolevæsen; men det kunde ikke hjælpe at tænke paa i et Slag at ville hæve det til noget hidtil Ukjendt. Ja, kunde vi faa et rigtigt godt Skolevæsen, saa at Alle fik en god og sund Dannelse, naar vi gav et Par Millioner ud til det om Aaret, saa burde denne Udgift ganske vist gjøres. Men Sandheden var uheldigvis den, at den store Mængde ikke kunde følge med, naar man saaledes vilde tage Sagen med Storm; en stor Del Forældre og Værger sørgede ikke for, at deres Børn nød det Gode, de nuværende Skoler give Adgang til; Overbevisningen om Nytten af sand og grundig Kundskab var endnu ingenlunde almindelig og den kommer først langsomt og efterhaanden, der skal Generationer til store Kulturfremskridt. Theoretisk var Taleren fuldstændig enig med dem, der hævdede det Ønskelige i de størst mulige Udgifter til Skolevæsenet; men han var overbevist om, at der i Praxis maatte gaas frem med saadanne Skridt, at den Befolkning, hvis Børn skulde oplæres i Skolerne, var med i de Forudsætninger, uden hvilke selv de bedste og kostbareste Foranstaltninger stiftede liden Nytte.

Professor **Scharling** kunde i det Væsenlige slutte sig til Falbe Hansen. I de sidste Aar var der ganske vist et Over-skud, men om der vedblivende vilde fremkomme et saadant, var mere tvivlsomt. I England, hvor Indtægterne ligeledes i en Række af Aar havde været uafbrudt stigende, synes der for Tiden at foregaa et Omslag, der stod i Forbindelse med Konjunkturerne paa Varemarkedet. Noget Lignende kunde ogsaa blive Tilfældet i Danmark. Derhos maatte der tages Hensyn til Pengenes faldende Værdi; tog man dette Hensyn, vilde det vise sig, at det forøgede Udbytte af Tolden ikke havde saa meget at sige, som det saa ud ved første Øjekast; thi da Pengene ikke mere række saa langt, som tidligere, behøver ogsaa Staten større Indtægter for at kunne bestride sine Udgifter, ikke blot Embedsmændene maa betales bedre, men og-

saa al Slags Arbejdskraft, og saaledes ville de samme offentlige Arbejder og det samme Forsvarsvæsen kræve stigende Udgifter. Der var ikke nogen Grund til strax at benytte Overskuddet til at reducere Skatterne, især da vi ingenlunde ere overbebyrdede med Skatter. Derimod kunde der ganske vist være Tale om Reformen i Beskatningen, som ikke formindskede Indtægterne. Taleren kunde da ikke, som Falbe Hansen, betragte Sukkertolden som en meget heldig Afgift; den frembød tvært imod store tekniske Vanskeligheder. I England havde man nylig, til Dels af denne Grund, ophævet Sukkertolden; vi kunde nu gøre det Samme, da jo vore Beskyttelsesmænd have erklæret, at de ikke have Noget imod Frihandel, hvor der kun er «Gjensidighed», hvilket der jo nu haves i Forhold til det store engelske Marked. — Der var af de forskellige Talere blevet fremsat adskillige Forslag om Anvendelsen af Overskuddet. Der var blevet foreslaaet Nedsættelse eller endog den fuldstændige Afskaffelse af Toldafgifterne, Ophævelse af Skibsafgiften og af Sportlerne, Nedsættelse af Stempelafgifterne, Kapitalisering og Afbetaling af Hartkornsskatterne m. m. M. Kombinerede man disse forskellige Forslag, vilde det vise sig, at der blev grumme, grumme lidt Indtægter tilbage til Staten. Fremtiden vilde ulvivlsomt stille meget store Krav til Staten. Der var blevet foreslaaet nye Udgifter til Skolevæsenet, til Forsvarsvæsenet og til Lønningsforbedringer for Embedsmændene. Taleren lagde stor Vægt paa Forsvarssagen og han var, i Modsætning til Frederiksen, der gik ud fra, at der Intet vilde opnaas ved større Udgifter, overbevist om, at der ved hensigtsmæssige Udgifter til Forsvarsvæsenet vilde kunne udrettes meget. Der maatte navnlig tænkes paa Udgifter til Befæstning for at støtte vore svage Kræfter; thi det gik ikke an, at Danmark kunde tages i en Haandevending, og der maatte drages Omsorg for, at der dog var ét Sted, som kunde holdes, og som tilmed var af den Betydning, at det kunde siges: Saa længe dette Punkt ikke er erobret, er der endnu et Danmark til! Ganske vist vare Anskuelserne for Øjeblikket meget delte om, hvad der bør gøres i denne Sag; men det laa i, at vi hidtil altfor meget havde betragtet den som blot et Fremtidsspørgsmaal.

Bankdirektør **Bech** var ikke enig med **Gad** i den ringe Vægt, han syntes at tillægge en forbedret Skoleundervisning. **Gad** havde sikkert Uret. Taleren havde selv tidligere været Almueskolelærer og havde saaledes haft Lejlighed til at erfare, at der kunde gjøres umaadeligt meget. Man maatte ikke tro, at Almuen ikke var villig til at modtage en forbedret Undervisning, naar den bødes den; men det kom kun an paa, hvorledes den blev dem budt. Folkehøjskolerne, der vare saa stærkt besøgte, vidnede noksom herom. Man viste ikke denne Sag tilstrækkelig Opmærksomhed. Skulde Staten faa Overskud — selv om det kun var et ganske ringe — kunde den ikke anvende det paa nogen bedre Maade end til Skoleudgifter. — Det vilde være en stor Vinding for Almuen, om Kaffetolden blev hævet; thi Kaffe er for Almuen en Nødvendighedsartikel, og den fortrænger mere og mere Brændevin. Det vilde ogsaa være ønskeligt, om Sukkertolden blev nedsat.

Kand. juris **Gredsted** paapegede det Ønskelige i at have et Reservefond. Det vi nu havde, vare vi komne i Besiddelse af paa en temmelig tilfældig Maade (Øresundstolden), som Noget vi ikke havde tilstræbt. Enhver god Husholdning sørger for at have et Reservefond i Ryggen.

Gad indrømmede det Ønskelige i, at der ofredes mere paa Skolevæsenet. Han havde kun ment, at Midlerne hertil burde komme, ikke fra Staten, men fra Kommunerne og Forældrene.

Etatsr. **Levy** forklarede sine tidligere Udtalelser om Kaffe og Sukkertolden. Han havde kun villet fremhæve, at Sukkertoldens Nedsættelse var endnu vigtigere, da den vilde komme hele Befolkningen, ogsaa den menige Mand, til Gode. Der burde ganske vist gjøres for Menigmand, hvad der kunde gjøres; men Taleren maatte slaa fast, at der her til Lands paa forskjellig Maade (Taleren henviste særlig til Jærnbanevæsenet) var gjort ikke saa ganske lidt for Menigmand. Naar Bankdirektør **Martin Levy** havde betegnet Afdragning paa den indenlandske Gjæld som en uheldig «Diæt», saa troede han dog at turde sige, at det i alt Fald vilde være en temmelig uskadelig «Diæt»,

som enhver Skatteyder vistnok gjerne vilde finde sig i for at berede Efterkommerne en gunstigere Stilling.

Foreningen afholdt sit næste Møde Onsdagen d. 14 Oktober 1874.

Først foretoges den aarlige Generalforsamling. Folketingsmand Gad, der dirigerede, aflagde paa Bestyrelsens Vegne Beretning om Foreningens Virksomhed samt forelagde Regnskabet. Foreningen, der foruden at holde sine 8 reglementerede Møder i Aarets Løb har udsat to Prisopgaver (en letfattelig Lærebog i Nationaløkonomiens Theori samt en Besvarelse af Gjensidighedsspørgsmaalet) talte ved Regnskabsaarets Begyndelse 85 Medlemmer og ved dets Slutning 115. I Aarets Løb ere to af Foreningens Medlemmer døde (Foreningens Æresmedlem Konferensraad David og Kammerherre Ramus). Af Regnskabet fremgaar det, at Indtægterne beløbe 312 Rdl. 3 Mk. 3 Sk., nemlig: Kassebeholdning fra forrige Aar 119 Rdl. 3 Mk. 2 Sk., Medlemskontingenter 192 Rdl. og indvundne Renter 1 Rdl. 1 Sk. Udgifterne have beløbet 132 Rdl. 1 Mk. 11 Sk. Der bliver saaledes et Overskud tilbage paa 180 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.

Under den angaaende den aflagte Beretning rejste Diskussion forespurgte Folketingsmand Bajer, om det var med Bestyrelsens Minde, at et herværende Blad giver Referater af Diskussionerne i Foreningen. — Prof. Frederiksen svarede: Bestyrelsen har ladet det passere.

Efterat Bestyrelsen var bleven gjenvalgt ved Akklamation, erklæredes Generalforsamlingen for sluttet.

Paa Bestyrelsens Forslag optoges derpaa følgende Herrer til Medlemmer af Foreningen: Vexeller Bing, Grosserer Sigfr. Goldschmidt, Assistent i Indenrigsministeriet Jacobi, Kaptein i Flaaden Jøhnke, Grosserer Meyer Levy, Grosserer O. Wandel. — Dirigenten meddelte, at Foreningen fra Indenrigsministeriet har modtaget 10 Exemplarer af «Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar i Kongeriget Danmark i 1872».

Derpaa indlededes der en Diskussion om **Kvindesagen** af Kand. polit. **Aleksis Petersen**: Indlederen bemærkede, at Kvindesagen var saa omfattende og mangesidet, at det vilde være umuligt at behandle den i dens Helhed; men han havde tænkt sig, at den Side af den, der i Aften burde være Gjenstand for Diskussion, var denne: hvorvidt bør der gives Kvinden Adgang til Statens Embeder, og til hvilke burde der da snarest gives hende Adgang? Forinden han gik over til dette Punkt, maatte han dog tillade sig nogle Bemærkninger om Kvindesagens Betydning i Almindelighed.

Indlederen hævdede, at Kvindesagen er det vigtigste og mest omfattende af alle de sociale Spørgsmaal, og blev det løst paa en fuldstændig og radikal Maade, saaledes som Stuart Mill havde foreslaaet, saa vilde denne Løsning være ensbetydende med en total Kuldkastelse af de bestaaende Samfundsforhold. Men Indlederen fandt det tvivlsomt, om den vilde blive løst endog blot i enkelte Retninger, om Kvindens Stilling i en nær Fremtid vilde undergaa en væsenlig og betydelig Forbedring endog blot i enkelte Retninger. Thi ikke alene erklærer man en saadan Forbedring for unødvendig, men man gaar endog jævnligen saa vidt rent ud at benægte selve Kvindespørgsmaalets Existens. Denne benægtes ikke alene af Mændene, der bilde sig ind at de ville taabe ved en Forandring af de bestaaende Forhold, men ogsaa af Kvinderne eller af disses store Flertal. Kvinder, der leve under lykkelige Forhold og som ere tilfredse med deres Kaar, tro ofte, at alle maa være tilfredse, naar de ere det. De have ikke ad Erfaringens Vej lært at kjende den Uretfærdighed, Loven gjør sig skyldig i lige over for Kvinden, og de overse, at mange Kvinder, der ikke som de kunne henleve deres Liv i et lykkeligt Hjem, maa træde ud i Livet og der lære den sørgelige Virkelighed at kjende. De overse, og de vil overse, at et af de største Samfundsonder, Prostitutionen, er en uundgaelig og nødvendig Følge af de bestaaende Forhold. Der er dog mange Kvinder, der med høj og lydelig Røst forlange en Forbedring af disse Forhold, og der vilde være endnu flere, hvis Samfundet ikke ved at give Kvinden en unaturlig Opdragelse havde forkvaklet

og kuert hendes Aand, saa at det i Almindelighed er hende umuligt klart at opfatte sin egen Stilling. En Forandring af denne er imidlertid nødvendig; thi hvorledes er den? — Taleren mente at kunne betegne hendes Stilling med to Ord: i Huset er Kvinden en Slave, udenfor Huset et Nul. Man siger, at det er Kvindens «Kald at være Hustru og Moder». Mente man det oprigtig med denne Frase, maatte man nødvendigvis indrømme hende en rig selvstændig Virksomhed i Huset. Men i Følge Loven har hun ingen saadan: i Følge Loven har hun kun at udføre Mandens Ordre; hun kan ikke nægte ham Noget, ikke engang den saakaldte «Ægteskabspligt» Opfyldelse; Manden har omtrent Hals- og Haandsret over hende og over hendes Formue, med hvilken han kan skalte og valte som han vil. (Taleren fremhævede gjentagende, at det kun er Loven, der har tiltænkt Kvinden en saadan Stilling; faktisk udfolder Hustruen jævnlig en stor og selvstændig Virksomhed). — Udenfor Huset er Kvinden et Nul: det politiske Liv kjender hende ikke; fra den «almindelige» Valgret er hun udelukket, fordi hun sættes i Klasse med Børn og Forbrydere: til Statens Embeder har hun saa godt som ingen Adgang, og fra mange private er hun ogsaa udelukket, dels fordi den offentlige Mening ikke tilader hende at beklæde saadanne, dels fordi hun jævnlig heller ikke kan paa Grund af mangelfuld Oplæring: thi medens det Offentlige bekoster Millioner paa de unge Mænds Uddannelse, ofres der knap nogle faa Tusende paa Kvindens! Resultatet bliver, at der for Kvinderne af Middelstanden i Almindelighed ikke staar andre Næringsveje aabne end Lærerinde-virksomhed. For Kvinderne af de lavere Klasser er Stillingen i dette Punkt forholdsvis mindre ugunstig, men ogsaa her ere mange Veje lukkede, der ikke burde være det, hvorefter følger, at Konkurrencen samler sig paa enkelte Punkter, hvorved Lønnen trykkes ned til et Minimum, saa at Kvinden, naar hun ikke vil dø af Sult, maa søge et Tilskud til Lønnen paa en mer eller mindre hæderlig Maade, og det er da i Almindelighed Prostitutionen, der maa afgive det nødvendige Tilskud. Taleren finder det fuldkommen rigtigt, naar Marlo har sagt, at under de nuværende Samfundsforhold sælger Kvinden af de

højere Stænder sig til den Højstbydende, medens Samfundet tvinger Kvinderne af de lavere Klasser til at sælge sig stykkevis. Dette Forhold maa forandres. Kvindespørgsmaalet maa løses, og det, ikke alene Kvinden men ogsaa Manden vilde vinde derved, at det nuværende Over- og Underordningsforhold afløstes af et Lighedsforhold, er uberegneligt. Det maa løses for at tilføre Samfundet den overordenlige Kapitalmasse, den overordenlige Sum af Talenter og Begavelse, der nu gaar tabt derved, at Kvinden ikke faar Lov til at benytte og ret at udfolde sine Evner. Det maa endelig løses, fordi det er et Brødsspørgsmaal. Men hvorledes skal det løses? Taleren vil ikke skjule, at han anser den af Stuart Mill foreslaaede Løsning — Kvindens fuldstændige Ligeberettigelse med Manden, fuldstændig Konkurrencefrihed mellem Mand og Kvinde — for den eneste rette. Indrømmer man, at Kvinden kan konkurrere med Manden, er det uretfærdigt at forbyde hende det; paastaar man, at hun ikke kan, er Forbuddet absurd. Men om end Taleren anser de Stuart-Millske Ideer for fuldkommen berettigede, maa han dog indrømme, at det i Øjeblikket vilde være fuldstændig unyttig at tænke paa en konsekvent Gjennemførelse af dem. Man maa foreløbig nøje sig med meget mindre. Med hvad da? — Først og fremmest bør der virkes hen til, at der gives Kvinden en Oplæring og Undervisning efter et ganske andet Omfang end hidtil. Medens Staten nu har Universitet, polyteknisk Lærestalt, Kunstakademi, Landbohøjskole osv. osv. for de unge Mænd, mener den, at Intet bør gøres for Kvinderne! Denne Uretfærdighed er den, der først af alle bør fjernes. Dernæst bør Loven ændres paa Punkter, hvor dens Ubillighed imod Kvinden er af en let i Øjne faldende Natur. Herhen hører bl. A. Spørgsmaalet om den gifte Kvindes Ejendomsret. Endvidere bør Loven ændres saaledes, at der aabnes Kvinder Adgang til Embeder og Stillinger, der hidtil vare dem lukkede. Det Princip, der i saa Henseende bør være det ledende er dette: der aabnes Kvinden Adgang dels til saadan Virksomhed, henimod hvilken hun føler sig dragen med en særlig Kraft, selv om det betvivles, at hun i en fortrinlig Grad er skikket dertil, dels til saadanne Embeder, hvor det er

sandsynligt, at det vil faa størst praktisk Betydning for hende, at det tillades hende at beklæde dem. Under den første Kategori hører, f. Ex., Lægevirksomheden; om det end betvivles af Mange, at hun er særlig skikket til at udøve den, er det dog sikkert, at hun med en særlig Kraft drages her henimod. Af Embeder, hvor det vil være af stor praktisk Betydning, at der gives Kvinderne Adgang til Ansættelse, nævnte Taleren: Embeder under Post- og Telegrafvæsenet. Paa dette Punkt har Kvindesagen allerede vundet en Slags Sejr: det blev jo oplyst for det forrige Finansudvalg, at der under Post- og Telegrafvæsenet allerede da var ansat over 70 Kvinder i Statens Tjeneste. Men selv her er Sejren langt fra at være fuldstændig; thi det er vist sikkert, at disse Kvinder alle beklæde meget underordnede og lidet betydelige Poster, og Taleren har den bestemte Overbevisning, at selv om en Kvinde i en saadan Stilling maatte udmærke sig i en overordenlig Grad, selv om hun her maatte overgaa alle sine mandlige Konkurrenter, og selv om Avtoriteterne maatte indrømme dette — vilde de dog mangle Mod til at give hende et stort og betydeligt Embede. — Fremdeles bør der i langt større Omfang end hidtil gives Kvinder Adgang til offentlige Lærereembeder. — Sagsførervirksomheden egner sig særlig for den fri Konkurrence. Men skjønt Taleren ikke kan erkjende, at det vilde medføre Fare, om der gaves Kvinden Adgang hertil, indrømmer han dog, at dette i Øjeblikket næppe vilde faa nogen stor praktisk Betydning, og han vil derfor ikke insistere derpaa. — Derimod maa han paa det Bestemteste hævde, at der bør gives Kvinden Adgang til Præsteembeder. Alle de Indvendinger, der gjøres mod Kvindens Aand — Indvendinger, der forøvrigt alle hvile paa løse Hypotheser — ere i ethvert Tilfælde ganske betydningsløse, naar Taleren er om præstelig Virksomhed. Det siges, at Kvinden er ulogisk, at hun ikke formaar at tænke skarpt og klart, at hun lader sig beherske af Følelsen osv., — Indvendinger, der alle gaa i samme Retning. Selv om nu Kvinden skulde have disse Egenskaber, saa vilde de dog paa ingen Maade hindre hende i at udføre en Præsts Gjerning. Kvinden er, allerede med den nuværende Udvikling, ganske

særlig skikket hertil. Naturligvis vil den offentlige Mening finde det latterligt at se en Kvinde som Præst; men Alt, hvad man ikke har set før, finder man jo «latterligt». Endelig er der Lægevirksomheden. Taleren henviste til, hvad der i dette Spørgsmaal er blevet gjort i Sverige, i Nordamerika, i England, Frankrig, Italien, Schweiz, Rusland osv. og han gik derefter over til en Kritik af Prof. Engelsteds Artikel i «Fædrelandet». Har Prof. E. kun tilsigtet at ville bevæge de unge Damer, der tænke paa at gaa Lægevejen, til vel at overveje Sagen, inden de tage den afgjørende Beslutning, maa Alle naturligvis være enige med ham; men hans Art. bør dog vist opfattes som noget Mere, ja som et bestemt Indlæg imod, at der gives Kvinder Adgang til Lægevirksomhed,*) og i saa Tilfælde maa der protesteres imod den. Først fremhæves de praktiske Vanskeligheder, der vilde flyde af et Fællesstudium mellem kvindelige og mandlige medicinske Studerende. Den ganske vist ikke betydelige Erfaring, man har om dette Punkt i Udlandet, taler ikke imod Fællesstudiet, ja svenske Læger have endog udtalt sig bestemt herfor og hævdet, at Fællesstudiet ikke alene vilde være i de kvindelige men endog i de mandlige Studerendes Interesse. Man maa heller ikke overse, at de Forhold, som Herrer og Damer ikke holde af at omtale i Selskabslivet, tage sig anderledes ud, naar de ses fra Videnskabens Standpunkt. Prof. E. fremhæver dernæst, at Kvinden er i Besiddelse af Egenskaber, der formentlig gjøre hende uskikket til at være Læge. Er Kvinden uskikket til at være Læge, kan hun ikke gjøre lige saa god Tjeneste som Manden, — vil hun følgelig bukke under i Konkurrencen med ham, og det er altsaa unødvendigt at forbyde hende at konkurrere med ham. Men det er meget tvivlsomt om Kvinden har saadanne Egenskaber, at hun ikke kan blive en god Læge; imod dette Punkt af Prof. E.s Fremstilling er der allerede blevet nedlagt en bestemt Protest af Dr. Holst. Selv Prof. E. indrømmer imidlertid, at de af ham frem-

*) Efter denne Diskussions Afholdelse har Prof. E. i en anden Artikel benægtet, at dette var Meningen med den første.

hævede Egenskaber kun findes hos Kvinden «i Reglen»; men man har ikke Lov til at glemme Undtagelserne: var der kun en eneste Kvinde, der kunde blive en dygtig Læge, saa vilde det dog alligevel være en Uret ikke alene mod hende, men ogsaa mod Samfundet at forbyde hende at udfolde en Virksomhed, hvortil hun var skikket. Prof. E. slutter sin Artikel med et Citat af Florence Nightingale, i hvilken der findes en Udtalelse, som man idelig og idelig hører fremføre, men som hviler paa en grov Misforstaaelse. Florence Nightingale advarer imod dem, der tale «angaaende Kvindernes «Rettigheder» (sic!), som tilskynde dem til at give sig af med Alt, hvad Mændene gjøre, deri indbefattet det lægevidenskabelige og andre Fag, blot (sic!) fordi Mændene udøve dem og uden Hensyn til om det er det Bedste Kvinderne kunne gjøre.» I disse Par Linjer, hvor der omtrent er lige saa mange Misforstaaelser som Ord, findes der en Paastand, som der navnlig maa protesteres imod. Der siges, at de, der forsvare Kvindernes Rettigheder, vil «tilskynde» dem til at gjøre Alt, hvad Mændene gjøre. Dette er en grov Misforstaaelse: man vil ikke «tilskynde» men kun tillade, og det bliver da Kvindernes Sag selv at træffe deres Bestemmelse. Endelig bemærker Taleren imod Prof. E., at han har gjort sig skyldig i Ensighed ved kun at tage Hensyn til dem, der udbyde Tjenester som Læge, og glemme dem, der efterspørge disse Tjenester. Der findes et meget stort Antal kvindelige Patienter, der genere sig for at udtale sig om deres Sygdom for en mandlig Læge paa en saa uforbeholden Maade, som er nødvendig, naar Lægen ret skal kunne forstaa Sygdommen. For dem vilde det være en Velgjerning, om de havde Læger af deres eget Kjøn, til hvilke de kunde ty. Taleren slutter med at hævde, at Kvindernes Adgang til Lægevirksomhed saa vel er i de Enkeltes som i Samfundets Interesse.

Folketingsmand **Bajer** udtalte, at Kvindesagen jo kunde ses fra flere Sider. Han vilde saa vidt muligt her holde sig til den «nationaløkonomiske». Spørgsmaalet er da, om Kvindernes Ævner og Kræfter tilstrækkelig og paa bedst mulig Maade kommer til Anvendelse i Samfundets Tjeneste. Kvindens skøn-

neste Stilling var visselig som Hustru og Moder; men det var i Særdeleshed for de mange, som ikke vare i denne Stilling, at der var et Kvindespørgmaal. Indlederen havde ønsket Forhandlingen indskrænket til Spørgsmaalet om Kvindens Adgang til Statens Embeder. I den Henseende var det vanskeligt at have nogen færdig Mening om, til hvilke af disse hun var skikket; thi man savnede Erfaring. I Stedet for at fordybe sig i Enkeltheder var det sikrere at lade Spørgsmaalet staa aabent. Adgangen til Statens Embeder maatte jo ordnes ved Lov. Heldigvis plejer man i de fleste Tilfælde at fortolke Ordet «han» i en Lov som ogsaa gjældende for en Kvinde, naar Ordet «Mand» ej udtrykkelig er nævnt. Dette burde man have for Øje ved Lovenes Affattelse; og naar der saa en Gang i Tidernes Løb viste sig Trang til at faa Kvinder ind i visse Statsemployer, stod Døren hende jo aaben. Spørgsmaalet om Kvindens Valgret var ikke brændende her, saaledes som f. Ex. i England. Der var ingen Grund til mer end nødvendigt at røre ved det her hos os. Den Sandhed skulde nok efterhaanden trænge igjennem, at, dersom det lige over for Mændene ansaas for politisk uretfærdigt at tvinge dem til at lyde Love, paa hvilke de ingen Indflydelse have haft, ej en Gang rent middelbart igjennem deres Valgret, — da var det ikke mindre uretfærdigt lige over for Kvinden.

Professor Scharling maatte ikke alene benægte de Principer, Indlederen var gaaet ud fra, men vedkjendte sig ogsaa meget af det, Indlederen havde troet at kunne betegne som «Fraser». Dog var han ikke helt uenig med ham; thi ogsaa han kunde i flere Retninger ønske Kvinden en friere Stilling; men han frygtede, at Opstillingen af saa vide Fordringer, som de nys fremsatte, vilde gjøre det vanskeligere at skaffe selv moderatere Fordringer Indgang. Taleren maatte først benægte, at Kvinden var lig Manden; den Forskjel der var paa de to Kjøen i fysisk Henseende, medførte utvivlsomt Forskjelligheder ogsaa i intellektuel og moralsk Henseende. Taleren henviste til de Udtalelser fra amerikanske Lægekyndige, der nylig havde været optagne i «B. T.», hvoraf det fremgik, at de Forsøg, man i Amerika havde gjort paa at opdrage Pigerne som Dreng,

kun havde haft sørgelige Følger. Ved at give Kvinden samme Opdragelse som Manden, gjorde man hende endog uskikket til at opfylde en Moders Pligter, og det maatte dog staa fast, at det var Kvindens naturlige Opgave at virke for Hjemmet. Man gjorde sig skyldig i en besynderlig Inkonsekvens, naar man samtidig med at ivre imod, at Arbejderens Hustru arbejdede i Fabriken og saaledes unddroges Hjemmet, anbefalede, at Kvinderne af de højere Stænder forlod Hjemmet for at arbejde. Taleren imødegik den Opfattelse, Scheel har gjort gjældende i sin Afhandling om Kvinderne og deres Universitetsstudium, hvorefter den Retning, i hvilken den industrielle Udvikling er gaaet, skulde have forværret Kvindens Stilling. Saaledes forholdt det sig ikke. Tvært imod havde den Udvikling, der havde gjort Brygning, Bagning, Spinding og lignende Sysler til særlig Industridrift, skjænket Hustruen mere Tid og Lejlighed til en bedre Uddannelse. Herved blev det hende muligt i langt højere Grad at virke løftende og forædlende paa sine Omgivelser i Hjemmet. Det var nu som før Kvindens naturlige Opgave at blive en god Hustru; men ikke alle Kvinder blive gifte og et væsentligt Hensyn maa derfor tages til de ugifte Kvinder. Hovedspørgsmaalet er: hvad kan der fra Lovgivningens Side gøres for at forbedre de ugifte Kvinders Stilling? Nu er Kvinden i Almindelighed afskaaren fra Embedsvirksomhed, men om det ogsaa var Uret at forholde hende Adgang til saadanne Stillinger, hvor hun kunde udfolde en god Virksomhed, maatte hendes Virkekreds dog al'tid blive mere indskrænket end den, Indlederen havde tænkt sig. Lægespørgsmaalet, der jo navnlig var bleven omtalt, var i Virkeligheden faktisk løst derved, at Universitetet havde givet hende Adgang til Deltagelse i de medicinske Studier. En tidligere Taler (Bajer) havde undtaget en Klasse Embeder — de militære —, hvor Kvinden i ethvert Tilfælde ikke kunde benyttes; men dette gjaldt overhovedet saadanne Stillinger, hvor der krævedes en personlig, myndig Fremtræden. Det vilde saaledes være lige saa uheldigt at gøre en Kvinde til Politibetjent eller Politimester. Men det havde for Taleren mindre at sige, om den Kreds af nye Virksomheder, der saaledes aabnedes for Kvinden, gjordes lidt videre eller

lidt snævrere, naar man blot vaagede over, at det var egen Drift og Tilbøjelighed, der drev Kvinden ind paa disse nye Banner. Han kunde derfor ikke noksom fraraade at aabne kvindelige Studerende Adgangen til Stipendier, — ikke fordi det var ham magtpaaliggende at bevare disse Goder for de mandlige Studerende, men fordi et saadant Skridt i Virkeligheden var en «Tilskyndelse» og fordi det efter hans Overbevisning vilde være den største Ulykke for Kvinderne selv, om det kunde blive en Spekulation for Forældre at faa deres Døttre til at studere for at faa dem forsørgede med Stipendier.

Aleksis Petersen replicerede til de foregaaende Talere. Han fremhævede lige over for Scharling, at man næppe gjorde sig skyldig i nogen Inkonsekvens ved samtidig at virke for en Udvidelse af Kvindens Virkekreds og for en Indskrænkning af Arbejderskernes Arbejdstid. Der burde aabnes Kvinderne, baade dem af de højere og dem af de lavere Klasser, Adgang til saa mange Arbejder og Virksomheder som muligt; men heraf fulgte ikke, at de ved en urimelig lang Arbejdstid skulde overanstreges eller bringes til at forsømme Hjemmet, — for saa vidt de havde et saadant. Fordringen paa en begrænset Arbejdstid stod ikke i Strid med Fordringen paa en ubegrænset Arbejds- eller Virkekreds.

Bajer bemærkede lige over for Professor Scharling, at Taleren troede paa en altid blivende Væsensforskjel, ogsaa i aandelig Henseende, imellem Mand og Kvinde. Men det var vanskeligt for Tiden at dømme om Kvindens sande Væsen, fordi det i Tidernes Løb var blevet paavirket i unaturlig Retning af det Tryk, hvorunder hun gjennem saa mange Slægtfølgere havde levet. Vor nuværende Opfattelse af Kvindeligheden var maaske til Dels som Kinesernes af Foden. Under Frihed vilde det Sande lidt efter lidt komme frem; den lille trange kinesiske Sko maatte af.

Professor **Drachmann** omtalte det Urigtige i at forsøge paa at opdrage Kvinden til Mand. I Amerika havde man netop gjort sig skyldig i denne Fejl, men Resultaterne havde da ogsaa været meget uheldige. Man havde i Amerika i flere Skoler forsøgt at opdrage Drengene og Piger i Fællesskab; men dette

Fællesskab medførte mange Farer særlig i sexuel Henseende. Taleren henviste til de unge Pigers stærke Udvikling i Alderen fra det 15 til det 18 Aar; hun var netop da i Besiddelse af et Overmaal af Kraft, og Drengens Udvikling holdt paa dette Tidspunkt aldeles ikke Skridt med hendes. En Forfatter har sagt, at hvad Kvinden kan udføre, har hun Ret til at udføre; men Spørgsmaalet er ikke om, hvad hun kan udføre, men hvad hun kan udføre bedst. Naar man taler om Kvindens Kald til at være Læge, sammenblander man i Almindelighed Sygepleje med Lægevirksomhed. Taleren omtalte derpaa de fysiologiske Forhold. Han fremhævede, at Lægen til enhver Tid maa være disponibel og kunne raade over alle sine Evner og Kræfter, hvilket Kvinden paa Grund af fysiologiske Forhold ikke kan, og spurgte om, hvorledes hun kunde besørge sin Lægepraxis, naar hun samtidig skulde være Hustru og Moder; thi det maatte dog vel antages, at kvindelige Læger kunde indgaa Ægteskab uden samtidig at opgive Lægevirksomheden. Det var dog ikke denne Side af Sagen, der efter Talerens Mening frembød den største Vanskelighed, da de Kvinder, der vilde hellige sig Lægevirksomheden, nok i Virkeligheden maatte beslutte sig til Cølibat; den gifte Kvinde vilde det ikke ret vel være muligt at udfylde denne Virksomhed. De Betingelser, man i Sverige ligeledes hos os havde opstillet for Kvindens Udøvelse af Lægevirksomhed, vare af en saadan Beskaffenhed, at kun meget faa Kvinder vilde kunne beslutte sig til at gaa ind derpaa. Taleren sigtede herved nærmest til Bestemmelsen om Studiernes Fællesskab og at intet særligt Hensyn heri vilde blive gjort gjældende. Han tvivlede meget paa, at de mandlige Læger behøvede at frygte en Konkurrence, dersom en saadan Frygt var tilstede, saa længe denne Bestemmelse bestod og blev overholdt.

Fuldmægtig Folketingsmand Gad fandt Indlederens Udtryk altfor skarpe. Kvindens Stilling var hverken i Huset eller udenfor Huset saa slet som skildret. Man maatte ved dette Spørgsmaal skjelne mellem den Udvikling, der sker gennem Lovgivningen og den, der sker gennem Sædvanen. I begge Retninger var der gjort betydelige Fremskridt. I første Henseende kunde

nævnes Loven om Kvindens Arveret og den om hendes Myndighed, Næringsloven, Udvidelsen af hele den offentlige Lærerindevirksomhed, Kvindens Ansættelse i Post- og Telegrafvæsen, den Adgang Universitetet havde givet Kvinden m. M. Alt dette var Skridt fremad; men der var ogsaa Fremgang med Hensyn til det Sædvansmæssige, som finder et paaviseligt Udtryk i Foranstaltninger fra Privates Side. Der var jo saaledes bleven etableret en Undervisningsanstalt for Kvinder, hvor man meddelte Eleverne Kundskaber, som kan gjøre dem dygtige til Virksomhed paa Handelens og Industriens Omraade. Ogsaa Nationalbanken havde antaget Kvinder i sin Tjeneste, og det samme var i temmelig stor Maalestok Tilfældet med mange Private. I begge Retninger var Udviklingen i Virkeligheden gaaet fremad, som fornuftigvis kunde ventes, og Taleren skønnede ikke, at der er Grund til at gribe videre ind fra det Offentliges Side for at fremskynde eller paa anden Maade gribe ind i denne naturlige Udvikling. Derimod er der maaske enkelte andre Forhold, hvor Foranstaltninger fra det Offentlige kunde være nyttige. Taleren berørte i saa Henseende Spørgsmaalet om den gifte Kvindes Ejendomsret. Her trængtes der til nogen Reform; den gifte Kvindes Stilling i Boet burde være selvstændigere. At der gaves den gifte Kvinde Raadighed over, hvad hun fortjener ved sit eget Arbejde, var sikkert det Naturlige, ligesom det burde fortjene Overvejelse, om ikke Lovens Bestemmelse om, at Boet efter Ægteskabets Stiftelse i alle Henseender er at betragte som Fællesejendom under Mandens Raadighed, uanset hvor meget Hustruen havde indbragt, burde forandres.

Hr. M. Goldschmidt takkede med Henblik til det første af Aleksis Petersens Foredrag — om Socialomvæltning, Kvinden som Slave osv. — Hr. A. P., fordi han aabent og tydeligt havde udtalt sig revolutionært, og derved bidraget til, at alle Vedkommende kunde naa til lignende Tydelighed i Opfattelsen af «Kvindesagen» og deres Forhold til den —: om de nemlig vilde være med om, i engere eller videre Kredse, at skynde Kvindens Sind fremad mod hint vage Fremtidssyn, fremkalde hendes Attraa efter det kommende dunkle Skrankeløse og vække

en tilsvarende urolig Misfornøjelse med alt det Givne som principielt Uretfærdigt, — eller om de i Stedet derfor vilde betragte den hele Bevægelse som Del af Samfundets almindelige Reform- og Befrielsesværk med bestandigt Forbehold af, at Kvinden ikke tør og ikke skal, hverken med sine Ønsker eller i Virkeligheden ind paa Banen i fuldt Kapløb med Manden.

Hr. Goldschmidt henvendte dernæst det Spørgsmaal til kyndige Tilstedeværende, hvorvidt Nationaløkonomiens eller nogle Nationaløkonomers Lære om tidlige Ægteskaber stod i Samklang eller i Strid med, hvad man fra andre Synspunkter, navnlig Sædelighedens, troede godt for Kvinden. Han tilføjede, at det vel egentlig var en Undersøgelse af saadanne Punkter som dette, der nærmest hørte ind under Nationaløkonomisk Forening.

Aleksis Petersen havde ikke frygtet at udtale sig paa den af Goldschmidt betegnede «revolutionære» Maade, da det var ham umuligt at nære nogen overvæltet stor Sympathi for de bestaaende Samfundstilstande. Hans Udtryk havde maaske, som Gad mente, været noget skarpe; men det havde dog ingenlunde været hans Mening at benægte, at der var sket noget Fremskridt; kun mente han, at den Fremgang, der var gjort, var saa ringe i Forhold til, hvad der kunde og burde gøres, at man gjorde bedst i ikke at gøre sig for meget til deraf. — Taleren bemærkede til Prof. Drachmann, at han ikke havde tilraadet at forsøge paa at opdrage Kvinden til Mand; han havde anbefalet, at der gaves hende en tilsvarende Oplæring og Uddannelse: men det var jo slet ikke nødvendigt at lade Piger og Drengene i Fællesskab besøge Skolerne. Derimod vilde der næppe være noget til Hinder for, at der gaves Pigerne Undervisning i de Fag (f. Ex. Mathematik), som nu kun Drengene, og ikke Pigerne, lære. — Drachmann havde ganske vist Ret i, at det, det gjaldt om, ikke var, hvad Kvinderne kunne gøre, men hvad de kunne gøre bedst. Dette fik man imidlertid sikrest at vide, naar man overlod til Kvinden selv at vælge den Virksomhed, til hvilken hun følte sig mest skikket. Var en Kvinde ikke disponeret for Lægevirksomheden, vilde hun naturligvis gøre som de Mænd, der ikke ere disponerede herfor —: ikke vælge den. Man indvendte, at Kvinden ikke til enhver Tid

kunde være disponibel, hvilket en Læge bør være; men det samme gjælder om mange Mænd. Taleren forstod ikke, hvorledes man kunde finde en alvorlig Hindring mod Kvindens Adgang til Lægevirksomhed i den Omstændighed, at hun kan blive Moder. Man tænkte dog ikke paa at forbyde Kvinder at være Jordemødre, uagtet disse — der dog ogsaa selv kunne blive Mødre — jo bør være lige saa «disponible» som Læger.

Bajer havde ikke berørt det juridiske Spørgsmaal om Kvindens formuerellige Stilling, fordi det formentlig ikke rigtig hørte hjemme i en «nationaløkonomisk» Forening. Hr. Goldschmidt havde takket Indlederen for hans «revolutionære» Udtalelser; det kunde Taleren ogsaa gjøre, for saa vidt Revolutionen dog stod i et vist Forhold til Ideen, som det gjaldt at svinge over den nuværende materielle Tid. Taleren troede ogsaa, at vi under en fuldkomnere økonomisk Tilstand maatte kunne anbefale tidlige Giftermaal; i de Aar, da man selv var kraftigst og Følelserne stærkest, var det ogsaa naturligest at gifte sig; og naar Midlerne dertil nu som oftest fattedes, maatte Økonomerne, det vil sige de praktiske Økonomer, for en stor Del bære Skylden derfor. Den sande Økonomi og den sande Moral kunde ikke modsige hin anden. Det vilde sikkert blive bedre, naar Tidens Formaal mindre blev at nyde og mere at virke.

Scharling udtalte, at Nationaløkonomien, naar den fraraader tidlige Ægteskaber, kun udsiger, at, naar en Mand ikke er i Stand til at underholde en Familie, vil han forringe sin og eventuelt sine Børns Stilling, naar han alligevel indgaar Ægteskab. Dette er i Virkeligheden, en ren, faktisk Oplysning, som den økonomiske Analyse giver. Iøvrigt anerkjender Økonomien gerne, at det er ønskeligt, at Ægteskaber kunne indgaas tidligt. Men selv om de tidlige Ægteskaber kunde danne en Modvægt mod Prostitutionen, maatte det dog meget stærkt betvivles, at de vilde ophæve den.

Bajer havde ikke sagt, at Revolutionen er Ideen. Nej Revolutionen er den misforstaaede Idé; men den staar dog saaledes i et vist Forhold til Ideen; Ideen er nemlig dens Udgangspunkt. Økonomernes Fejl bestod for Tiden maaske nærmest i,

at de lægge for meget Eftertryk paa Frembringelsen og derimod for lidet paa Forbrugen.

Birkedommer Folketingsmand **Krabbe** udtalte sig om Spørgsmaalet om de tidlige Ægteskabers Betydning for Prostitutionen. Han hævdede, at Ægteskabet og Prostitutionen ikke stod i en saadan Modstrid til hinanden, at denne skulde blive modvirket ved tidlige Ægteskaber. Af Politidirektørens statistiske Oplysninger fremgaar det, at en paafaldende Mængde gifte Kvinder høre ind under Prostitutionen, og denne vil ingenlunde hæmmes men endog fremmes ved de tidlige Ægteskaber. Ganske anderledes forholder det sig derimod med de løse Forbindelser, som man vel maa vogte sig for at forvexle med Prostitutionen. Saadanne Forbindelser vilde sikkert blive mindre hyppige, naar det blev almindelig at indgaa Ægteskab i en tidligere Alder. — Taleren omtalte derpaa Stuart Mills Fordring paa Kvindens fuldstændige Ligeberettigelse med Manden. Mill havde her vist Mangel paa Klarhed. Mandens og Kvindens Ligestilling burde opfattes som lige Adgang for begge til at opfylde deres Bestemmelse. Det var Kvindens saavel som Mandens Bestemmelse at stifte Familie. Men medens for Manden enhver Art af ydre Virksomhed i Reglen var forenelig hermed, var dette derimod ikke Tilfældet for Kvindens Vedkommende. Mangen Art ydre Livsgjerning vilde være hindrende for Opfyldelsen af hendes Kald som Hustru, Moder og Opdragerinde, der for Slægten var af fuldt saa stor Betydning som Mandens tilsvarende Kald som Ægtemand, Fader og Opdrager. Man burde hverken tvinge eller friste Kvinden ind paa saadanne Virksomheder, som for hende vilde være hindrende i Opfyldelsen af det Kald for Slægten, som hun havde fælles med Manden. — Hvad Formueforholdet i Ægteskabet angik, da vilde det være en Lovforanstaltning af tvivlsom Værdi at bestemme som almindelig Regel, at det, Hustruen medbragte til Ægteskabet, skulde være hendes Særejendom. Derimod vilde man nok til nogen Gavn — uden at man derved maatte tro at kunne i væsenlig Gråd raade Bod paa den gjensidige ruinerende Virkning, som Uforstand og Uenighed i Reglen maatte have for

Ægtefolkene — kunne give hver af dem en let Adgang til under simple Former at hæve Formuesfællesskabet.

Aleksis Petersen indrømmede, at man kunde definere Ligeberettigelsen som en lige Adgang til at opfylde sin Bestemmelse. Men hvad er Kvindens «Bestemmelse»? Manden gjør sig skyldig i en utaalelig Anmasselse, naar han vil afgjøre for Kvinden, hvad der er hendes «Bestemmelse» og sige til hende: Du skal være Hustru og Moder og intet Andet! Manden vil ikke taale, at Kvinden siger til ham: dette er din Bestemmelse! Skal hun da finde sig i, at han siger til hende: dette er din Bestemmelse! Her er ikke Tale om at «tvinge» Kvinden ind i nye Stillinger; men Taleren forsvarer, at det tillades Kvinden selv frit at vælge sin Stilling; da vil det vise sig, at ikke alle Kvinder have «Kald som Hustru, Moder og Opdragerinde», men at den ene Kvindes «Bestemmelse» er Et, den andens et Andet, ligesom «Bestemmelsen» ikke er den samme for alle Mænd.

Redaktionssekretær **Nathansen** indtog et saadant Standpunkt i Kvindesagen, at han ikke havde følt sig meget opfordret til at tage Ordet. Naar Spørgsmaalet var: Reform eller Revolution? holdt han ubetinget paa det Første. Men der var ogsaa sket betydelige Reformers, idet der i den senere Tid var givet Kvinden Adgang til en Mængde Virksomheder, der tidligere ikke havde staaet hende aabne. Taleren henviste til, at man nu næppe kan komme ind i en Butik uden at se en Dame besørge Kassererforretningerne. Han omtalte endvidere, at der for ikke længe siden er etableret en Fabrik af Guldsmedvarer, der kun drives ved Kvinder. Heri laa der et Fingerpeg om, i hvilken Retning Udviklingen burde gaa. Lovgivningen trængte derimod næppe til nogen Forandring.

Efter at der endnu var vexlet nogle kortere Bemærkninger mellem forskellige Talere, sluttedes Mødet.

Paa det næste Møde, der afholdes d. 12te November, vil Bureauef **Falbe Hansen** gjøre en Meddelelse om Danmarks udenrigs Handel, hvorefter Professor **Scharling** vil indlede en Diskussion om eventuelle Forandringer i vort Jærnbanevæsen.

Den danske Arbejderstands økonomiske Vilkaar.

Af Will. Scharling.

II.

I det foregaaende Afsnit have vi allerede gjort opmærksom paa, at de industrielle Arbejdere i Kjøbstæderne gennemgaaende havde betydelig ringere Indtægter end i Kjøbenhavn. For samtlige mandlige Arbejdere tagne under Et var den aarlige Gjennemsnitsfortjeneste kun 269 Rdl.; det gennemsnitlige Maximum forekom i den store Bedrift, hvor Dampkraft anvendes, men var dog selv der kun 309 Rdl.; hvor Dampkraft ikke anvendtes, var den gennemsnitlige Fortjeneste kun 289 Rdl. og i Haandværksdrift endog kun 250 Rdl. Afstanden imellem Mandens og Kvindens Fortjeneste er i det Hele vel lidt mindre i Kjøbstæderne end i Kjøbenhavn, hvor den sidste kun udgjorde omtrent 40 pCt. af den første; men Kvinden naaede dog ogsaa her knap det Halve af Mandens Fortjeneste, idet den gennemsnitlige Fortjeneste for voxne Kvinder i de tre nævnte Arter af Virksomhed var henholdsvis 143, 123 og 96 Rdl. Medens man derfor i Hovedstaden kunde betragte en samlet Fortjeneste for Mand og Hustru af 10 Rdl. ugenlig som et ikke ualmindeligt Gjennemsnit, vil det ses, at selv ved at gaa ud fra det gennemsnitlige Maximum baade for Mand og

Hustru, vilde der knap naaes 9 Rdl., medens man, naar begge Parter vare sysselsatte i Haandværksdrift, endog knap kom til et Gjennemsnit af 7 Rdl. om Ugen.

Det maa imidlertid nu strax erindres, at «Kjøbstæderne» er et meget blandet Begreb, der indbefatter meget forskelligartede Forhold. En stor Del af vore Kjøbstæder ere i Virkeligheden ikke meget forskellige fra store Landsbyer, medens kun faa af dem ere lidt betydeligere Stæder. Tages da et Gjennemsnit for alle under Et, vil man let faa Tal, der kun daarligt gjengive de virkelige Forhold i disse sidste Stæder. Kaster man saaledes et Blik paa de tidligere citerede Meddelelser fra Odense, vil man finde, at Manden alene ikke blot efter Arbejdsgivernes, men ogsaa efter Arbejdernes egne Erklæringer hyppigt havde en ugenlig Fortjeneste af 7—9 Rdl. Blandt de 30 forskellige Arter Fabrikdrift og Haandværk, som Arbejderforeningens Meddelelser omfatte, findes saaledes ved de 12 i alt Fald for enkelte Arbejdere opført en ugenlig Fortjeneste af mindst 7 Rdl. Og blandt de 40 forskellige Arter Fabriker eller Haandværk, som Byraads-Udvalgets Opgivelse angaar, findes den Ugeløn, der kan tjenes, kun ved 6 opgivet til ringere end 6 à 7 Rdl., medens den for 22 findes angivet højere end dette Beløb, for 5 endog til 10 Rdl. «ved Akkord». Omvendt tør det antages, at man i de fleste Besvarelser fra de mindre Byer gennemgaaende vil finde langt lavere Lønninger opførte.

Under en saadan Ulighed i Forholdene bliver det naturligvis vanskeligt at statuere noget virkeligt fælles Resultat for samtlige Kjøbstæder. I al Almindelighed tør man vistnok drage den Slutning, at Indtægterne i de større Kjøbstæder, der ere virkelige industrielle Centra, staa over det almindelige Gjennemsnit og nærme sig til

de københavnske Arbejderes, medens de i Smaabyerne ere under Gjennemsnittet og mere eller mindre nærme sig til Forholdene paa Landet.

Dette bekræftes i høj Grad ved de Oplysninger, der foreligge om Udgifterne, idet man «ikke har troet at kunne fremstille de af de indkomne Besvarelser udfundne Resultater i et enkelt Gjennemsnitstal, da et saadant, udtaget af de paa Skemaerne opførte, ofte under forskellige Forudsætninger og fra højst forskellige Omraader givne, Meddelelser maatte anses for at give et unøjagtigt Billede; man har derfor troet at maatte vælge den Fremgangsmaade at angive de Minima og de Maxima, der findes opførte paa Skemaerne, samt endvidere efter et ved Bearbejdelsen indvundet Skjøn de Tal, om hvilke Besvarelserne hyppigst dreje sig.» Det tilføjes, at «det for Kjøbstædernes Vedkommende ikke saa meget er Beliggenheden i de enkelte Landsdele, som selve Kjøbstadens Størrelse, der er bestemmende for i det Mindste enkelte af de paa Tabellerne omhandlede Udgifter.»

Det vil herefter ikke godt være muligt at give noget egenligt Billede af de industrielle Arbejderes Kaar i de enkelte Kjøbstæder; thi man kan vel af Tabel 36 se, hvorledes Udgifterne antages at stille sig i de forskellige Kjøbstæder, men der gives ingen tilsvarende Oversigt over Indtægterne i de forskellige Byer. Men at jævnføre den gjennemsnitlige Indtægt for samtlige Kjøbstæder med de specielle Udgifter i hver enkelt By, gaar ikke an. Og af egenlige Regnskaber foreligger der, som alt berørt, kun to fra samtlige Kjøbstæder, det ene fra Odense, det andet fra Korsør; men hvor megen Interesse disse end i og for sig kunne have, kan man dog ikke drage almindeligere Slutninger derfra.

Det Hovedspørgsmaal, som for Kjøbstædernes Vedkommende frembyder særlig Interesse, nemlig om der er Grund til at antage, at Livet i disse er billigere i samme Grad, som Indtægterne ere mindre end i Kjøbenhavn, eller om de lavere Indtægter virkelig ere Udtrykket for ringere Kaar, lader sig derfor ogsaa kun tilnærmelsesvis besvare.

Deler man, som sket i Beretningen, Hovedudgifterne i fire Klasser: Udgifterne til Husleje — til Føde (herunder Brændsel og Lys) — til Klæder — til Brændevin og Tobak, saa vil det let ses, at der i og for sig ingen Grund er til at antage, at de to sidstnævnte Poster skulde være billigere i Kjøbstæderne end i Kjøbenhavn. Det ses da ogsaa, at Udgifterne til Brændevin og Tobak, der for Kjøbenhavn opgaves til hyppigst at udgjøre 20 à 25 Rdl., for Kjøbstæderne opgives at ligge hyppigst imellem 10 og 25 Rdl.; men denne Forskjel hidrører selvfølgelig fra Forbrugets Omfang, næppe fra nogen virkelig Prisforskjel. Udgifterne til Klæder sættes endog højere for Kjøbstæderne, idet Minimum — bortset fra en ganske enkelt Opgivelse — ansættes til 15 Rdl., Maximum til 100 Rdl., medens de for Kjøbenhavn vare henholdsvis 15 og 78 Rdl. Denne Forskjel i Maximum har imidlertid mindre at sige; af større Betydning er det, at den hyppigste Ansættelse for Kjøbenhavn kun er 20—30 Rdl., medens den for Kjøbstæderne er 30—50 Rdl. I det ene af de to nævnte Regnskaber angiver den Paagjældende, en Skibsbygger i Korsør, sine aarlige Udgifter til Klæder saaledes: 2 Par Lærreds eller Sejldugs Benklæder — 6 Rdl., 1 Par Underbenklæder, 2 Lærreds Skjorter og 1 ulden do. — 6 Rdl., 2 Bluser à 7 Mk., 1 islandsk Trøje 16 Mk., 2 Par Strømper og 2 Par Træsko 3 Rdl. — tilsammen 20 Rdl. Der-

hos ansættes Konens og fire Børns Klæder tilsammen at koste 15 Rdl. Mindre kan Forbruget vistnok paa ingen Maade være; det vil ses, at der for Mandens Vedkommende aldeles ikke er nævnt Støvler eller Lædersko saa lidt som Klædes Benklæder eller Frakke. Ganske vist anskaffes disse Stykker ikke aarligt, men en passende Kvota burde dog regnes paa hvert Aars Budget, thi samtidig med, at «det udtales i flere Besvarelser, at Arbejderen daglig er meget tarvelig klædt, fremhæves det i flere Indberetninger, at der haves en Søndagsdragt.» Løvrigt fremhæves det ligeledes, at Gaver af brugte Klæder vistnok spille en meget betydelig Rolle; men da dette ogsaa fremhæves for Københavns Vedkommende, er der i saa Henseende næppe nogen væsenlig Forskjel; snarere synes den gennemgaaende mindre Udgift til Klæder i København at tyde paa, at Gaverne her spille en større Rolle.

Hvad Udgifterne til Føde, Brændsel og Lys angaar, «maa det meget beklages, at Besvarelserne af dette Punkt i Reglen ere holdte i stor Almindelighed; i de fleste Tilfælde savnes Opgivelse om, for hvor stor en Familie Udgiften er beregnet; dog tør det vel antages, at man i Reglen har haft en Familie af 4 à 5 Personer for Øje.» Nogen egenlig Sammenligning kan der herefter ikke godt være Tale om at anstille; thi en saadan maatte baseres paa Oplysninger om, hvad en enkelt Persons Underhold maatte antages at koste henholdsvis i København og i forskellige Købstæder. Fjerner man imidlertid de enkelte helt exceptionelle Opgivelser, hvor enten Brændsel og Lys ikke synes medregnet eller hvor Familien er anslaaet til 2 Personer o. Lign., vil man finde, at Minimum opgives til 120 à 125 Rdl. aarlig,

medens det i Kjøbenhavn opgives til 192 Rdl., hvorimod der er mindre Forskjel med Hensyn til Maximum, der opgives henholdsvis til 350 og 365 Rdl. Hyppigst sættes Udgiften paa denne Post til 250—280 Rdl. i Kjøbenhavn, til 150—250 Rdl. i Kjøbstæderne. Det tør nu antages, at dette store Spillerum imellem Minimum og Maximum i Kjøbstæderne mindre hidrører fra individuelle Forhold indenfor den samme Kjøbstad end fra Forskjel imellem selve Kjøbstæderne, og at der altsaa gives Kjøbstæder, hvor Forholdene nærme sig stærkt til Kjøbenhavn, andre, hvor Livet er betydelig billigere. Men det maa indrømmes, at det Bidrag, som Tabel 36 i saa Henseende giver til at karakterisere de forskellige Kjøbstæder, er mere vildledende end vejledende. Tages det i Betragtning, at «varm Mad, bestaaende af Grød, Mælkemad, Kaal, Ærter, Flæsk og (dog sjældnere) Kjød nydes i Almindelighed én Gang om Dagen,» og at de andre Maaltider vistnok væsenligst bestaa af Smørrebrød, er der ganske vist al Grund til at tro, at de nævnte Hovedgjenstande for Forbruget, navnlig Mælk, Flæsk og Smør, kunne have en temmelig forskjellig Pris efter Byernes Størrelse, ligesom Brændsel naturligvis ligeledes kan være mere eller mindre kostbart efter Byernes Beliggenhed. Men gennemgaar man Tabel 36, finder man rigtignok ingenlunde altid, at de Forestillinger, man herefter gjør sig om Livets Dyrhed i de forskellige Byer stemme med det Opgivne. At Føde og Brændsel i Hillerød er dyrere (hyppigst 250 Rdl.) end i Helsingør (220 Rdl.), — at de hyppigst koste 275 Rdl. i Sorø, medens Maximum i Ringsted er 175 Rdl. og i Slagelse 208 Rdl., — at Maximum i Odense er 160 Rdl., medens Minimum i Svendborg, Faaborg og Marstal er 170—180 Rdl., — at

ligeledes Maximum i Viborg er 216 Rdl. og i Thisted 240 Rdl., medens Minimum i Skive er 200 Rdl., — samt at den hyppigste Angivelse for Ringkjøbing er 150 Rdl., medens Minimum for Holstebro er 270 Rdl. — det er Altsammen mere eller mindre uforkarligt, i alt Fald for dem, der ikke ere særlig bekendte med de lokale Forhold i de forskjellige Byer. Vi for vort Vedkommende opgive det derfor som haabløst at udfinde det Forhold, hvori en Arbejderfamilies nødvendige aarlige Udgifter til Føde og Brændsel staa til Indtægterne i de forskjellige Byer, og Alt, hvad vi desangaaende tør udtale, er kun, at det efter de vigtigste Fødemidlers Art at dømme er sandsynligt, at de i de mindre Byer kunne faas noget billigere end i København, men gennemgaaende næppe saa meget billigere, som Indtægten er lavere.

Derimod tør det utvivlsomt antages, at Husleje gennemgaaende er billigere i Købstæderne, om der end ogsaa paa dette Omraade forekommer betydelige Forskjelligheder. Bortset fra Frederiksberg (der utvivlsomt i det Hele burde være medregnet til København) og Helsingør, hvor Maximum af Husleje opgives til 80 Rdl., er der kun 5 Byer, Kjøge, Frederiksværk, Odense, Aalborg og Aarhus, hvor Maximum af Husleje overstiger 50 Rdl. aarlig og naaer indtil 60 Rdl., og 6 andre, Holbæk, Slagelse, Korsør, Frederikshavn, Fredericia og Lemvig, hvor Maximum overstiger 40 Rdl. Udgiften til Husleje kan derfor i Købstæderne med Grund siges i Almindelighed kun at beløbe sig til 20 à 40 Rdl. (i Skagen opgives Maximum endog til 12 Rdl. aarlig!), medens i København 36 Rdl. opgives som Minimum og det Almindelige ansættes til 60 à 70 Rdl.

Med disse Oplysninger for Øje kunne vi saaledes ikke tiltræde den i Beretningen udtalte Anskuelse, «at Arbejderens Stilling i Købstæderne i Almindelighed er noget gunstigere end i København.» Os forekommer det tvært imod, at, om det end maa indrømmes, at «Udgifterne til Husly og Føde ere ikke saa lidet lavere» (hvilket dog, som bevist, kun til Dels gjælder og næppe om de større Byer), saa ere Indtægterne dog endnu lavere. At «Fordringerne til Livet og Fristelserne (? Adgang til Adspredelser?) ej heller ere fuldt saa store» som i København, forekommer os ikke med Føje at kunne komme i Betragtning, naar man vil undersøge hvorvidt Livsvilkaarene ere gunstigere i Købstæderne end i Hovedstaden, med mindre man udelukkende lægger Vægten paa det rent Pekuniære. At imidlertid Købstad-Arbejderne heller ikke fra dette Synspunkt kunne siges at være gunstigere stillede end Hovedstadens Arbejdere, synes at vise sig af den Slutningsbemærkning i Beretningen, at «det af Indberetningerne fremgaar, at Arbejdernes Liv i fuldeste Maal er af Haanden og i Munden; træder Sygdom eller Alderdoms Affældighed til, eller bliver Familien meget talrig, vil der saa godt som altid indtræde Mangel, idet Erhvervet er saa ringe, at nogen Kapital vanskeligt kan opsaves fra de bedre Tider til de daarligere.»

III.

Vende vi os nu til Arbejderne paa Landet, have vi for saa vidt et sikrere Materiale for os, som det er mere omfattende og navnlig tør antages at gjælde alle Arbejdere paa Landet, idet det første Spørgsmaal

paa Skema B netop er gaaet ud paa at faa konstateret, hvor stort det samlede Antal af Husmænd, Indsiddere etc. er i hver Kommune. Det tør vel antages, at dette Spørgsmaal overalt er bleven opfattet som kun gjældende de mandlige Indsiddere og at man ligeledes i Overensstemmelse med Spørgsmaalets Ordlyd har udelukket de kvindelige Husbesiddere fra Opgivelsen af Antallet. Af Underafdelingerne paa Skemaet fremgaar det endvidere, at man kun har haft de Husmænd for Øje, der besidde mindre end to Skjæpper Hartkorn — Noget, der naturligvis er ganske rigtigt, da de store Huses Besiddere vistnok for en ringe Del kunne henføres til den egenlige Arbejderstand. 2 Skjæpper Hartkorn er naturligvis et temmelig forskelligt Areal, eftersom Jorden er af større eller mindre Godhed; men det er kun, for saa vidt Jordens Taxt er lavere end 7 à 8, at det er mere end 4 Tdr. Land; af Middeljord — til Taxt 10 à 11 — er det omtrent 3 Tdr. Land, af den bedste Jord kun $1\frac{1}{2}$ Td. Den, der ikke har et større Jordareal, vil altid være henvist til at søge Arbejde ogsaa hos Andre; men det vil dog for alle de Husmænds Vedkommende, hvis Jordtilliggende nærmer sig til 2 Skpr. Hartk., være vanskeligt at danne sig nogen bestemt Forestilling om deres Kaar efter den Arbejds løn, de erholde, da den Hjælp, de have af deres Jord, vil kunne være meget forskellig efter dens Udstrækning og Godhed. Hovedinteressen knytter sig derfor til de Husmænd, der ikke have Jord, hvilket er Tilfældet med lidt over Halvdelen (54 pCt.) af det hele Antal eller lidt over 56,000 Husmænd og Inderster.

Af dette Antal var de ca. 13,700 Handlende og Professionister; i Alt var 23 pCt. af det hele Antal (henved 102,000) af Husmænd og Inderster eller henved

23,800 Handlende og Professionister. Da der paa Skema A er optaget omtrent 8000 industrielle Arbejdere paa Landet, og det vistnok tør antages, at Husmænd med Jord kun undtagelsesvis ere henregnede hertil, samt da der findes omtrent 5000 Handlende paa Landet, der vistnok næsten ganske tilhøre Husmands- og Indersteklassen, omfatte Oplysningerne om de industrielle Arbejdere paa Landet utvivlsomt den allerstørste Del af disse og faa derved fuldt saa stor Paalidelighed som for Københavns og Købstædernes Vedkommende. Vi skulle imidlertid her i det Væsenlige behandle samtlige Arbejdere paa Landet under Et og skulle kun gjøre nogle enkelte Bemærkninger særlig om de industrielle Arbejdere.

At disse paa Landet have en langt ringere Indtægt end i Købstæderne, end sige i København, have vi alt tidligere berørt. Bortset fra København viser det sig da, at hvor Dampkraft anvendes i den store Bedrift, stiller Forholdet sig temmelig ens for Arbejderne, enten Fabrikken ligger i By eller paa Landet; thi om der end viser sig en Forskjel til Ugunst for Arbejderne paa Landet, idet Lønnen i Købstæderne i Gjennemsnit er 14 pCt. højere, kan dog allerede Forskjellen i Husleje, der i Købstæderne udgjorde gjennemsnitlig 20—40 Rdl. om Aaret, medens den paa Landet næsten overalt opgives til 10—16 Rdl., næsten forklare denne Forskjel, der absolut taget knap er 40 Rdl. Derimod er der en betydelig Forskjel paa Indtægterne saa vel i Haandværksdrift som i den store Bedrift uden Dampkraft, idet Indtægten her er omtrent 40 pCt. højere i Købstæderne end paa Landet. Da der ingen Grund er til at antage, at disse to Klasser Arbejdere enten skulde have ringere Udgifter eller flere Biindtægter, end de egenlige Fabrikarbejdere, maa det altsaa

antages, at de i Sammenligning med disse ere forholdsvis endnu slettere stillede paa Landet end i Byerne — hvor de alt maatte siges at have det daarligt nok. Tages derhos i Betragtning, at selv den bedst lønnede Kvinde i Industridrift paa Landet ikke engang naaer, hvad der er Gjennemsnitsfortjeneste i Købstæderne, vil det let ses, at de industrielle Arbejdere i det Hele ere betydeligt uheldigere stillede paa Landet. Kun i det Tilfælde, at baade Mand og Hustru ere sysselsatte i egenlig Fabrikdrift, hvor Dampkraft anvendes, vil deres samlede Fortjeneste gjennemsnitligt naa ubetydeligt over 1 Rdl. om Dagen (382 Rdl. om Aaret); i alle andre Tilfælde vil selv denne tarvelige Gjennemsnitsfortjeneste ikke nær naas, og hyppigst vil den gjennemsnitlige Fortjeneste kun være omtrent 5 Rdl. om Ugen — og vel altsaa i ikke faa Tilfælde herunder.

Mest Interesse knytter sig imidlertid til det Spørgsmaal, hvorledes de industrielle Arbejdere ere stillede i Forhold til andre Arbejdere paa Landet — altsaa Landbrugsarbejderne. Dels er det navnlig disses Kaar, hvormed de nærmest maa sammenlignes, naar man vil vide, om de forholdsvis staa sig godt ved deres Erhverv eller ej; og dels har det for vort Landbrug sin meget store Betydning, om Forholdet er saadant, at Arbejderne gennemgaende staa sig ved — og altsaa have Opfordring til — at søge bort fra Landbruget.

At opgjøre en saadan Sammenligning er imidlertid ingenlunde saa ganske let. Ikke blot er der for Landarbejderne tre forskellige Lønningsmaader: Dagløn paa egen Kost, Dagløn med Kost, og Akkordarbejde; men hver af disse Lønninger er tilmed — ikke at tale om Forskjellen imellem Landsdelene indbyrdes — forskjellig om

Sommeren og om Vinteren — og der findes Intet oplyst om, hvor lang Sommeren eller Vinteren regnes. Vi nødsages derfor til at forstaa disse Betegnelser som enstyldige med Sommerhalvaaret og Vinterhalvaaret og regne da 150 Arbejdsdage paa hvert. Af Tabel 32 ses det da, at Dag-løn uden Kost i 1872 for voxne Mænd kun beløb sig til gennemsnitligt $68\frac{1}{2}$ Sk. pr. Dag om Sommeren (omtrent 4 Sk. mere i Jylland og lige saa meget mindre paa Øerne) og $50\frac{1}{2}$ Sk. pr. Dag om Vinteren ($\frac{3}{4}$ Sk. mindre i Jylland og lige saa meget mere paa Øerne) — i Alt bliver dette da for 300 Arbejdsdage 185 Rdl. som aarlig Fortjeneste — eller omtrent 10 Rdl. mindre, end de uheldigst stillede industrielle Arbejdere i Gjennemsnit fortjene, og kun omtrent to Tredjedele af, hvad der i Gjennemsnit fortjenes i Fabrikerne paa Landet (270 Rdl.) i det samme Antal Dage.

Dette Resultat fremgaar nu af en saa stor Mængde Meddelelser, at det maa anses for fuldkomment paa-lideligt; at det under alle Omstændigheder næppe er for lavt, fremgaar af en Sammenligning med det Resultat, hvortil for et Par Aar siden Bureauchef V. Falbe Hansen kom ved Benyttelse af en stor Mængde private Meddelelser fra alle Landets Dele. Falbe Hansen kom nemlig til det Resultat, at i 1871 var den gennemsnitlige Aarsfortjeneste for hele Landet, beregnet for 330 Arbejdsdage, 170 Rdl. Forhøjes det ovenfor nævnte Beløb af 185 Rdl. med 10 pCt. for de 30 Arbejdsdage, Falbe Hansen har medregnet udover 300 Dage, udkommer derimod ca. 203 Rdl. Hvor der imidlertid er Tale om en Sammenligning med de industrielle Arbejdere, maa man blive staaende ved de 185 Rdl.; thi for disses Vedkommende er Overarbejde og Søndagsarbejde ikke taget med i Beregningen.

Derimod maatte det naturligvis tages med i Beregning, dersom der foruden den angivne Løn gennemgaaende ydedes endnu andre Præstationer fra Arbejdsgivernes Side saasom Bolig, Græsning til en Ko eller Lign. Men Spørgsmaalet om, hvorvidt dette er Tilfældet, «er for de fleste Amters Vedkommende besvaret overvejende benægtende; kun i Viborg Amt omtales det i Almindelighed som findende Sted og i Svendborg Amt angive omtrent de to Tredjedele af Indberetningerne, at saadanne Præstationer ydes. Fra de fleste Amter omtales dog, at saadanne Ydelser af og til udredes navnlig paa de større Gaarde, og det siges da, at de bestaa i Kjørsler, Tørv, Mælk, Græsning, og, i Maribo Amt, tillige Bolig. Hvor slige Præstationer findes omtalte, siges Værdien i Reglen at variere fra ca. 5 Rdl. til 30 à 40 Rdl., hyppigst sættes de dog til en 10 à 20 Rdl.» Selv paa de Steder, hvor deres Værdi kan ansættes til gennemsnitlig omtrent 20 Rdl., ville vi dog kun naa en gennemsnitlig Fortjeneste af omtrent 200 Rdl. eller kun lidt over $\frac{2}{3}$ af, hvad der er Gjennemsnittsfortjeneste for Fabrikarbejdere paa Landet.

Ganske vist kan der nu ved Akkordarbejde fortjenes noget mere, idet den daglige Sommerfortjeneste ved Akkordarbejde angives til gennemsnitlig 90 Sk., Vinterfortjenesten til 63,2 Sk. — i Alt altsaa ca. 239 Rdl. om Aaret. Men selv i saa Tilfælde naaer Landbrugsarbejderen dog langt fra Fabrikarbejderens Fortjeneste paa Landet — «og det fremgaar derhos af Beretningen, at det i Almindelighed kun er paa de større Gaarde, at denne Form for Arbejdsleje benyttes, og det endda kun i betydeligere Omfang i 5 Amter, nemlig Sorø, Præstø, Maribo, Svendborg og Randers.» Det synes tilmed selv der kun at være ved enkelte Arbejder, at Akkordlønning bruges,

saasom ved Dræning, Gravning, Mergling, Tørveskæring, Tærskning og Høstarbejde.

Det her fremhævede Resultat af en Sammenligning imellem de industrielle og de egenlige Landbrugsarbejderes Stilling paa Landet belyser strax et svagt Punkt i vort Landbrug — nemlig det, at det ordenligvis kun vil se sig i Stand til at beholde de mindre duelige Arbejdere i sin Tjeneste, da enhver dygtig og driftig Mand har al Opfordring til at søge det mere lønnende Hverv i Industriens Tjeneste. Naar dette maaske endnu ikke er bleven følt som nogen mere trykkende Ulempe, maa Grunden nærmest vistnok søges dels i den Omstændighed, at der endnu kun findes forholdsvis faa Fabriker paa Landet, dels og fornemmelig deri, at der endnu knytter sig en vis Forkjærlighed, maaske endog en større Anseelse, til Landbrugsarbejdet, der nu engang er dem mere tilvant. Men efterhaanden som der anlægges flere og flere Fabriker ude omkring paa Landet, og jo mere Befolkningen derved bliver fortrolig med denne Art Virksomhed, desto mere tør man være vis paa, at den egenlige Husmands-klasse, der dog ikke har noget Haab om eller nogen Udsigt til, saaledes som de unge Gaardmandssønner, engang selv at faa et større Landbrug, og for hvem Landbrugsarbejdet saaledes ikke er en ligefrem Forberedelse og Uddannelse, fortrinsvis vil vende sig til det bedst lønnede Arbejde, saa at kun de daarligste Kræfter, som der ikke haves Brug for i Industrien, ville ty til Landbruget. Saaledes have Forholdene udviklet sig andetsteds, og saaledes ville de ogsaa udvikle sig her. Kun ved at betale den samme Løn for det samme daglige Arbejde i Agerbruget som i Industrien vil hint være i Stand til at raade over og sikre sig de gode og brugbare Kræfter. Dette

vil gjælde desto mere, jo mindre den særlige Uddannelse bliver, som der fordres af Fabrikarbejdere; og netop den mere almindelige Benyttelse af Maskiner ogsaa i Agerbruget vil gjøre en Overgang fra den ene Virksomhed til den anden lettere.

Men en saadan Forhøjelse af Lønnen, hvorved Landbrugsarbejderne blive stillede paa lige Trin med industrielle Arbejdere, er ogsaa fra andre Synspunkter baade ønskelig og nødvendig. Thi det er ikke blot relativt, men ogsaa absolut, at de egenlige Landarbejdere ere meget slet stillede. En nærmere Betragtning af de Oplysninger, der nu foreligge, godtgjøre dette paa det mest slaaende — om det end stedse maa erindres, at Talen her er om Tiden indtil 1872 inklus., og at Forholdene vistnok have bedret sig noget i de senere Aar for Landarbejderne lige saa vel som for industrielle Arbejdere.

Vi have hidtil kun omhandlet de voxne Mænds Dagløn paa egen Kost og deres mulige Fortjeneste ved Akkordarbejde; for at se Arbejdernes Stilling som den virkelig er — eller var —, maa man endnu se, hvorledes en hel Families Kaar blive. Det er en Selvfølge, at vi herved lade den Indtægt ude af Betragtning, som Besidderen af 1—2 Skjæpper Hartkorn kunne have af deres Jord, navnlig for saa vidt de ere Selvejerhusmænd; thi de høre da op at være slet og ret Arbejdere. For en Del gjælder det Samme om Selvejerhusmændene uden Jord; allerede den Omstændighed, at de eje et Hus, hyppigst vel med en lille Smule Have til, stiller dem over den Klasse, der kun har sine Hænders Gjerning at leve af. Vi indskrænke her Betragtningen til den ringeste Klasse, Lejehusmænd uden Jord og Indsiddere, Inderster o. Lign. Selv om de Handlende og Professionisterne af denne

Klasse drages fra, bliver der dog endnu ca. 30,000 Arbejdere tilbage, som høre herhen.

Da vi her spørge, hvor meget en saadan Arbejder kan fortjene, maa vi naturligvis medregne Søndagsarbejde saa vel som særlige Præstationer fra Arbejdsgivernes Side, og vi have da set, at Gjennemsnitsfortjenesten i saa Fald maa ansættes for 330 Arbejdsdage paa egen Kost til ca. 203 Rdl., der, hvor Akkordarbejde bruges eller hvor der ydes Naturalpræstationer, kan stige til ca. 240 Rdl., hvilket vel var det Højeste, som en flink og duelig Arbejder under gunstige Forhold kunde naa i 1872 — og det endda kun ved at indskrænke Antallet af Hviledage til 35 om Aaret. Men i Almindelighed var vistnok ca. 200 Rdl. at anse for en god Fortjeneste paa de fleste Steder. Det fortjener saaledes at fremhæves, at paa de 7 af de meddelte Regnskaber, der give særlig Oplysning om Familiens eller Mandens Indtægt (og hvoraf flere ere støttede til Opgivelser fra flere Familier eller fra et helt Gods), opgives denne sidste i intet Tilfælde til over 200 Rdl.

Betragtes nu dernæst den Indtægt, en Kvinde kan have, bliver denne (— beregnet til 46 Sk. daglig i et halvt Aar og til 34 Sk. i det andet Halvaar —) for 300 Arbejdsdage 125 Rdl., for 330 Dage altsaa henved 140 Rdl. Dersom man nu kunde gaa ud fra, at Landarbejderens Hustru ordenligvis havde denne Fortjeneste, vilde Status være, om end ikke glimrende — thi det vilde dog knap blive 1 Rdl. om Dagen at leve af for en hel Familie —, saa dog efter Omstændighederne ret god. Men nu udsige de fleste Indberetninger, at «Hustruen kun i Høsttiden, Tørvetiden og Kartoffeloptagningstiden gaar paa Arbejde udenfor Hjemmet» og at hun iøvrigt kun bidrager

til de fælles Udgifter ved Husflid og saadanne almindelige kvindelige Sysler som Vask, Strygning, Strikning, Spind, Kartning og Vævning. Hustruens samlede Fortjeneste ved disse sidste Sysler saa vel som ved Høstarbejde og Tørveskæring opgives derfor kun som varierende imellem 20 og 40 Rdl. Ved Siden heraf maa det derhos erindres, at selv for Manden kan, efter hvad der oplyses for de fleste Amters Vedkommende, «Arbejdet i 1 à 2 Maaneder af Aaret være lidt knapt eller endog standse, navnlig for den mindre delige og flittige Arbejder.» Paa den anden Side kan da Arbejderen stundom i saadanne Tilfælde have noget Bierhverv ved Kurve- og Maatte-Fletning, Line-Snoing, Koste-Binding o. Lign. Og endelig bruges Børnene, naar de have naaet 10 Aars Alderen — og i flere Amter 9 og 8, ja endog kun 7 Aars Alderen — i stort Omfang til Vogtning af Kreaturer, samt endvidere til Kartoffel-Optagning, Frugt-Plukning, Lægning af Rodfrugter, Samlen af Neg og Tørve-Tilberedning; men hvor stor en Fortjeneste der herved kan paaregnes, oplyses ikke.

Tages alt det Anførte i Betragtning, kan det vistnok med temmelig Sikkerhed siges, at en Arbejderfamilie paa Landet, der ikke har saa meget Jord, at der deraf kan have særlig Biindtægt, i 1872 næppe havde en større Pengeindtægt end Alt i Alt 250 Rdl., og at den hyppigst vel var mindre. I 6 af de meddelte detaljerede Opgjørelser angives den hele Families Indtægter; i 1 Tilfælde angives de kun til 118 Rdl.; i de 5 andre varierer den imellem 201 og 250 Rdl.

Dette Beløb af 200 à 250 Rdl. var nu omtrent, hvad der i Kjøbstæderne og Kjøbenhavn angaves at medgaa til Føde, Brændsel og Lys, om end fra adskillige Kjøbstæder

det hertil medgaaende Beløb kun opgives til 150—200 Rdl. Desuagtet er det Spørgsmaal: «Hvorvidt er en ordenlig Arbejderfamilies Erhverv efter Egnens Forhold i Almindelighed tilstrækkeligt til deres tarvelige Udkomme!» — om der end næsten i alle Amter findes flere Kommuner, der «have besvaret Spørgsmaalet med et «til Nød», «knap» etc. eller endog med et bestemt «Nej» — i det Hele dog gennemgaaende besvaret med «Ja», selvfølgelig under Henvisning til, at der svares for en ordenlig Arbejderfamilie, hvor ikke ekstraordinære Forhold medføre usædvanlige Udgifter.» Hvorledes er nu dette muligt? Forklaringen heraf maa søges paa flere forskellige Punkter, der tilsammen bidrage ikke lidet til at kaste Lys over denne Klasses ejendommelige økonomiske Forhold.

Først maa det da bemærkes, at Huslejen i Almindelighed er særdeles lav. Bortset fra Københavns Amt samt fra enkelte større Byers umiddelbare Omegn, «kan Udgiften til Husleje omtrent siges at være ens over hele Landet, idet den i Reglen varierer imellem 10 og 16 Rdl. aarlig. Naar Lejen stundom opføres en Del højere, til 30 à 40 Rdl., er Grunden i Almindelighed den, at «Lejligheden» bestaar af et Hus med et noget større Jordtilliggende end den Have, der vel i Reglen følger med et Hus paa Landet.»

Derimod er Udgiften til Klæder fuldt saa betydelig som i Købstæderne, idet denne Udgiftspost, der i disse ansloges til at ligge imellem 30 og 50 Rdl. og i København endog hyppigst opgaves til 20 à 30 Rdl., for Landets Vedkommende «i Gjennemsnit vistnok kan ansættes til en 20 à 50 Rdl. aarlig.» Beklædningen er vistnok i det Hele nok saa solid paa Landet som i Byerne. Men paa Landet ere de vistnok ogsaa langt mere end i

Byen «hjemmegjorte», og her er da et Punkt, hvor der i Virkeligheden er en Indtægt, der ikke er medregnet ovenfor, idet Hustruen selv helt laver eller dog syr en Del af det Tøj, der bruges. At «brugte Klæder anvendes i stort Omfang», har mindre at sige; thi det gjaldt ogsaa i Byerne; derimod er der endvidere en skjult Indtægtspost, idet «Klæder til Børnene ere ofte en Del af Lønnen for det af dem præsterede Arbejde.»

Under alle Omstændigheder tør det dog antages, at Udgiften til Husleje og til Klæder i Forbindelse med Udgiften til Brændevin og Tobak, der i Reglen anslaaes til 10 à 15 Rdl., samt Udgiften til Brændsel, Lys og Vask, der næppe tør anslaaes ringere end 20 à 25 Rdl., maatte reducere det til andre Øjemed disponible Beløb til omtrent 150 Rdl. eller ca. 40 Sk. daglig. Det er altsaa dette Beløb — og i mange Tilfælde bliver der næppe saa meget tilbage —, hvoraf Familien skulde leve. Thi stort andre Udgifter end til Føden er der nu ikke. Direkte Skat betaler Arbejderen paa Landet i Almindelighed slet ikke, og med Hensyn til Børnenes Undervisning har vistnok det Svar almindelig Gyldighed, som Forpagteren paa Trane-kjær Ladegaard har givet paa Spørgsmaalet: «Hvorvidt forskafe Forældrene deres Børn Undervisning, der koster dem noget?» nemlig: «Dette sker saa godt som aldrig. Fattigfolks Børn faa dog imellem Adgang til anden Undervisning end den, der gives i de offentlige Skoler, men det er da ved Andres Forsorg.» Og ogsaa det Spørgsmaal: «om Arbejderen hyppigt deltager i offentlige Forlystelser» er overvejende besvaret benægtende, og kun i omtrent en Snes Indberetninger fremhæves det, at de ugifte Arbejdere hyppig deltage i offentlige Forlystelser. I Almindelighed vil det vel ogsaa kun være for de Arbejdere,

der bo i Nærheden af Kjøbstæder, at der kan være syndelig Lejlighed til at deltage i offentlige Forlystelser; ude paa Landet er der vel næppe anden offentlig Forlystelse, hvori Familiefædre kunne deltage, end at gaa til Kros — og her synes det dog at være Undtagelserne, der «ere tilbøjelige til at ofre mere, end deres Hæderlighed og Pung kunne taale, paa Brændevin,» og «dette er da i Almindelighed en privat Forlystelse.»

Vi tør altsaa nok gaa ud fra, at det tilbageblevne Beløb af ca. 150 Rdl. kan anvendes til Føden. Hvorledes kan nu Føden være, naar der skal skaffes 5 à 6 Personer Mad for 40 Sk. om Dagen? Ja, Svarene, der næsten alle Vegne fra lyde ens, se ganske tilfredsstillende ud: «Maaltidernes Antal angives gennemgaaende at være 5, af hvilke de tre hyppigst bestaa af varm Mad, til Døvre f. Ex. Øllebrød og til Aftensmad Grød eller anden Mælke-mad, til Middag Kaal og Ærter etc.; fersk Kjød nydes langt sjældnere end Flæsk. De to Mellemmad-Maaltider bestaa i Smørrebrød, i Reglen med Ost. Forbruget af Mælk og Ost er temmelig betydeligt; Smør synes at blive brugt ikke saa lidet.» Forbruget af Ost opgives saaledes for to Familier paa 5 Personer hver i Holbæk Amt til henholdsvis 105½ og 147½ Pd., Forbruget af Mælk for den ene af dem til 73 Kander afskummet Mælk og 166 Kander Kjærnemælk (tils. altsaa omtr. $\frac{2}{3}$ Kande om Dagen), for den anden endog til 325 Kander afskummet Mælk og 246 Kander Kjærnemælk (tils. alts. over 1½ Kande om Dagen). Fra Præstø Amt opgives for en Familie paa 4 Personer et Forbrug af 12 Kander Mælk og 1 Pd. Ost om Ugen. Fra Odense St. Knuds Landsogn opgives 1 Otting Smør som en voksen Persons aarlige Forbrug, fra Samsø opgives den aarlige Udgift til Mælk

Smør og Ost til 50 Rdl., fra Lerchenborg Forbruget af Smør alene for en Familie paa 6 Personer til 65 Rdl.

Hvorledes er det nu muligt at skaffe alt det ovenfor Anførte ud af 40 Sk. om Dagen — især naar nogle enkelte Artikler sluge saa meget? Besvarelserne vise, at det heller ikke er muligt. Det fremhæves enkeltvis udtrykkelig, at «dersom alt hvad der gaar med til Føde for alle Familiens Medlemmer, skulde kjøbes til gangbare Priser», vilde Udgiften til Føde beløbe sig til 300 à 350 Rdl. aarlig. «At dette imidlertid ikke er Tilfældet, synes bestemt at fremgaa af det bearbejdede Materiale.» Først og fremmest maa det bemærkes, at de fleste Husmænd, selv om de ikke have nogen egenlig Husmandslod, dog i Almindelighed have en mindre Stump Jord eller en saakaldet Have, hvis Dyrkning yder et ikke ubetydeligt Bidrag til Familiens Underhold, om end kun ved Urter, Kartofler o. desl. En Daglejer i Thisted Amt «med et Par Skjæpper Jord» angives saaledes at avle 16—20 Tdr. Kartofler. Og dernæst have selv saadanne Husmænd i Almindelighed en Ko, en Gris eller i alt Fald nogle Faar og Fjederkræ, hvortil Græsning og Føde til Dels haves frit. «Mangen Arbejdsmand har en Ko, som han faar fodret og græsset paa læmpelig Maade; i saa Tilfælde behøves vel næppe det halve Kvantum Smør af det opgivne (104 Pd. aarlig).» «Udgifter til Mælk for dem, som have Ko, kunne bortfalde.» Endnu hyppigere end en Ko holdes vistnok en Gris, der kan give fra 8 til 16 Lpd. Sulevarer og saaledes er en god Hjælp til Husholdningen.

Alt dette er saaledes en Forøgelse af Indtægten, der imidlertid ikke egenlig — eller kun for en ringe Del — kan betragtes som et Tillæg til Arbejdslønnen og derfor heller ingeniunde kommer alle Arbejdere, og vel navnlig

ikke de egenlige Indsiddere, til Gode. Men dernæst gives der — og vel navnlig til disse sidste — et ikke ubetydeligt Tillæg til Arbejdslønnen i Naturalydelse, der ikke udtrykkelig betinges, men dog mere eller mindre betragtes som hjemlede ved Sædvane. Det er navnlig Mælk, der saaledes gives de fattigere Arbejderfamilier i betydeligt Omfang; fra Randers Amt opgives det saaledes, at en Familie i Gjennemsnit faar 250 Potter Mælk om Aaret gratis, og i et af de meddelte Regnskaber opføres «Mælk frit for 19 Rdl.», i et andet «Mælk frit for 7 Rdl.» Dette forklarer Muligheden af det ovenfor anførte forholdsvis store Forbrug; og noget Lignende gjælder med Hensyn til Ost og vel ogsaa Smør, idet det f. Ex. netop ved det fra Holbæk Amt anførte store Forbrug opgives, at Ost sælges til Godsets Arbejdere for 5 Sk. Pundet eller 3 Sk. under Prisen. Et saadant billigere Salg finder derhos ogsaa med Hensyn til andre Landbrugsprodukter ikke sjældent Sted. Saaledes oplyses det fra Samsø, at Korn sælges til Godsets Husmænd til 1 Rdl. (pr. Tønde) under gangbar Pris; og i Beretningen fremhæves det som sandsynligt, at man maa gaa ud fra, «at en stor Del af det, der medgaar til Livsfornødenhedernes Tilfredsstillelse, paa Besvarelserne ikke er opført som Udgift, eftersom det skaffes tilveje ved Gaver.» Fra en Kommune i Vejle Amt gjøres det endog gjældende, at en Fjerdedel af Udgifterne dækkes ved Gaver.

Tages dette i Betragtning, bliver det ganske vist mere forstaaeligt, at der til Trods for den ringe Indtægt kan opnaas Balance imellem denne og Udgiften, ligesom det viser sig, at Arbejderens Stilling ikke er fuldt saa ugunstig, som det ved første Øjekast ser ud til. Men alligevel maa det hele Forhold og netop hele det her

skildrede Lønningssystem anses for yderst uheldigt. Thi vel drages der saaledes Omsorg for, at Arbejderne og deres Familie ikke ligefrem skulle lide Nød; men i Stedet for at enhver flittig og ordenlig Arbejder skulde kunne sikre sin Familie herimod og vide med sig selv, at han virkelig er i Stand til at ernære en Familie, saa lever han og hans kun af Arbejdsherrens Naade og Barmhjerlighed, og der er maaske ikke ret mange gifte Arbejdere paa Landet, som ikke selv i deres kraftigste Alder i en eller anden Retning maa siges at spise Naadsensbrød. At et saadant System kan frembringe dygtige og selvstændige Arbejdere, er en Umulighed; tvært imod vænnes Arbejderen fra sin Ungdom af til at modtage Hjælp og Understøttelse af forskjellig Art, for hvilke han skal være Andre forbunden, og Overgangen herfra og til at modtage Fattighjælp er da saare ringe. Det kan derfor heller ikke undre, om det falder Husmænd og Indsiddere temmelig let at begjære Fattighjælp og at de ikke finde noget særdeles Ydmygende heri. Hvor mange Familier der i Virkeligheden modtage Fattighjælp i Aarenes Løb, er meget vanskeligt at vide; thi paa Folketællingslisterne opføres selvfølgelig kun de egenlig faste Almissenydende som saadanne. Men at der er et langt større Antal end disse, der i Aarets Løb modtage en lille Hjælp nu og da, er vistnok hævet over al Tvivl. Særlig tør det vistnok betragtes som givet, at der som Regel i Tilfælde af Husfaderens Sygdom ikke blot maa ydes denne fri Lægehjælp og Medicin, men ogsaa Hjælp til Familiens Underhold. Hvor demoraliserende dette System er og hvilke højst uheldige Følger det medfører for Samfundet i det Hele, behøve vi her næppe at dvæle nærmere ved; vi kunne ganske henholde os til, hvad der desangaaende er udfør-

ligen udviklet af Dr. Fr. Krebs i den forrige Aargangs andet Bind af nærværende Tidsskrift. At det i Virkeligheden er et fuldstændig kommunistisk Princip, som her ved gennemføres, nemlig at lønne ikke efter det udførte Arbejde men efter den Paagjældendes Trang, og at dette Princip selvfølgelig dræber al Energi hos Arbejderne og borttager al Opfordring til særlig Anstrængelse, er der klart og slaaende eftervist.

At dette System ogsaa i høj Grad opmuntrer til tidlige og letsindige Ægteskaber, er indlysende; thi medens det er temmelig vanskeligt for en Arbejder at sige, hvor stor hans Løn egentlig er, fritages han fuldstændig for at beregne, om den kan strække til for en Familie eller ikke, eftersom det jo er et Faktum, at den gifte Arbejder dog altid kommer lige saa godt igjennem som den ugifte; jo større Familien bliver, desto mere maa Gaardmændene spæde til. I en Artikel i «Times» for indeværende Aar (d. 16de Maj) siger Bladets «special Reporter» med Hensyn til det ogsaa i England tidligere brugte System at supplere Arbejdslønnen med Fattighjælp: «Den ene af de Landarbejdere, jeg talte med, huskede godt den Tid, da de halve Arbejdere eller mere plejede at «falde paa Sog-net» for en Tid af Aaret, og da de ugifte Arbejdere fik en shilling mindre om Ugen end den gifte Mand, selv om han var en dygtigere Arbejder. Den naturlige Følge var, at det blev en Præmie paa tidlige og letsindige Ægteskaber, og den Arbejder, med hvem jeg talte, tilstod, at han ligesom saa mange andre unge Mænd havde giftet sig hovedsagelig for at faa den shilling mere i Løn.» Fuldt saa vidt er man vel ikke gaaet her til Lands, at man positivt skulde fastsætte en højere Løn for gifte end for ugifte Arbejdere; men faktisk gjør man det Samme,

naar man halvt lønner med Gaver, der tilflyde den gifte Arbejder og hans Familie saa meget rigeligere end den ugifte Arbejder. «Man havde til Hensigt, har en engelsk Statsmand fra hin nys berørte Tid sagt om den paagjældende Fattiglovgivning, at gjøre en stor Familie til en Velsignelse i Stedet for til en Ulykke for Familiefaderen. Landsognene bleve utvivlsomt ogsaa derved velsignede med store Familier nok; men da den Fortjeneste at have bragt en stor Familie til Verden var den eneste Adkomst til at faa højere Løn, lagde Landarbejderne sig ogsaa af al Kraft efter at forskaffe sig denne Adkomst.»

Hvad bliver nu imidlertid den videre Følge af dette System for Arbejderne selv? Ogsaa derom belærer England os. I en Artikel i «Times» af 3dje Jan. d. A. har Mr. James Caird bl. A. udtalt Følgende: «For 23 Aar siden offentliggjorte jeg i dette Blads Spalter en Under søgelse om det engelske Agerbrugs Vilkaar. Paa den Tid konstaterede jeg Lønningernes Højde i de forskjellige Provinser og sammenlignede dem med de Lønninger, som Arthur Young paa sin Rejse 80 Aar tidligere forefandt i de samme Provinser. Jeg fandt en betydelig Forskjel imellem Lønnen i de nordlige og i de sydlige Grevskaber, afgjort til Fordel for de første — og det netop i stik Modsætning til A. Youngs Erfaringer, idet han fandt Lønnen lavest i de nordlige Distrikter. I 1850 var Lønnen i disse 30 pCt. højere end i de sydlige, og denne Forskjel har mere end holdt sig indtil nu, saaledes som det vil fremgaa af følgende Oversigt:

Gjennemsnitlig Ugeløn	1770.	1850.	1873.
i Nordengland . . .	6 sh. 9 d.	11 sh. 6 d.	18 sh.
i Sydengland. . . .	7 - 6 -	8 - 5 -	12 - »

Hertil bemærker en Forfatter i Quarterly Review for Juli d. A. «Det vilde have forøget det Belærende i Mr. Cairds Oversigt, om han havde henledet Opmærksomheden paa den Kjendsgjerning, at det var i Sydengland langt mere end i Nordengland, at Godsejere og Forpagtere gennemførte det System at hjælpe paa Lønnen ved Understøttelser fra Sognet til de større Familier, et System, som med Parlamentets Samtykke først blev indført i et stort Omfang i Begyndelsen af den lange Krig med Frankrig og som sigtede til at give de gifte Arbejdere med deres Familier en Hjælp imod de høje Priser paa Livsfornødenheder, som herskede i hine Aar. Derfra hidrører væsentlig den Omvæltning af det tidligere Forhold imellem Lønningerne i Syd- og i Nordengland, som har fundet Sted i indeværende Aarhundrede. Forbedringer i Agerbruget bar deres rette Frugt i Nordengland, medens i Sydengland den forbedrende Indflydelse, som den skulde have øvet paa Arbejdernes Kaar, i stort Omfang blev tilintetgjort ved den Forringelse af Arbejdets Godhed, som forårsagedes ved hint saakaldte Understøttelsessystem. Forholdene bedre sig nu i Syden lige saa vel som i Norden, efter at Parlamentet og Fredsdommerne have ophørt at fastsætte Lønnen — ikke i Forhold til Arbejdets Værdi, men — i Forhold til Arbejdernes Hustruers større eller mindre Frugtbarhed.»

Selv om det nu imidlertid skulde lykkes en Gang at faa Godsejere, Forpagtere og Bønder her i Landet til at indse, at det vilde være baade i Arbejdernes og deres egen Interesse at fastsætte Lønnen saaledes, at Arbejderne virkelig kunne leve deraf, i Stedet for nominelt at udbetale en lavere Løn og saa give det øvrige, absolut fornødne, Tilskud i Form af Gaver eller Fattighjælp, og selv

om man end yderligere ogsaa paa dette Omraade kom bort fra det til et lavt Trin i Udviklingen knyttede Natursystem, saa at Arbejderne paa Landet lige saa vel som i Byerne fik deres hele Indtægt udbetalt paa den eneste Maade, som tilsteder nogen virkelig Forestilling om dens Størrelse og dermed muliggjør en ordenlig Beregning over dens Tilstrækkelighed eller Utilstrækkelighed, — saa vilde der dog endnu være en anden meget væsentlig Mangel ved den nuværende Lønningsmaade at afhjælpe. Som det fremgaar af Beretningerne — og som vi alt have fremhævet — er Akkordarbejde endnu i høj Grad en Undtagelse og Dagløn den aldeles overvejende Lønningsmaade. Og hertil kommer endnu, at denne Dagløn, saa vidt vi vide, gennemgaaende er ens for alle Arbejdere. At Lønnen kan være noget lavere end den almindelige, naar det er en gammel udslidt Stakkel, som notorisk kun kan gjøre halvt Arbejde imod de andre, er ganske vist Tilfældet; men ellers tages der vistnok kun ved Lønnen til faste Karle, men aldeles ikke ved Daglønnen til Husmænd og Indsiddere Hensyn til den Paagjældendes individuelle Dygtighed. En Arbejder er en Arbejder, og en Dagløn en Dagløn. Det er ikke i Landbruget som i Fabrikerne, hvor hver Art af Virksomhed har sin særlige Løn efter den forskjellige Dygtighed, der udkræves, og hvor man derfor kan bruge raat og uøvet Arbejde lige saa fuldt som det dygtige og mest øvede Arbejde, fordi man betaler hvert Slags, efter hvad det er værd, og ikke bortødsler den kyndige og begavede Arbejders Kræfter paa det Arbejde, som den sløveste og mest uvidende Arbejder formaar at udføre. I Landbruget benyttes Kræfterne for en stor Del endnu i Flæng til alt Slags Arbejde, og man betaler saaledes — bortset fra de særlige Virk-

somheder, der ere henlagte til en bestemt Person, som Røgtergjerning o. Lign. — i Virkeligheden den samme Pris for alt Slags Arbejde, lige saa meget for det simpleste, som enhver Karl kunde udføre, som for det vanskeligste, der kræver særlig Øvelse og Styrke; thi Aaret igjennem udføres slige forskelligartede Virksomheder af den samme Person. Desto større Betydning har det da, at der i alt Fald gjøres Forskjel paa de forskellige Personer efter deres større eller mindre Dygtighed. Men dette er saa langt fra Tilfældet, at tvært imod enhver Egn har sin bestemte Dagløn, som i Flæng betales til Alle uden Hensyn til individuel Dygtighed. Det maa indrømmes, at dette ikke er uden sin naturlige Grund. Thi den dygtige Arbejder faar ikke mere, end hvad han med Nød og næppe kan leve for — saa kan man ikke godt give den mindre dygtige Arbejder mindre. Og saaledes bliver da al den Art Arbejde, hvorom her er Tale, betalt ikke efter Arbejdets virkelige Værdi, men efter Arbejderens absolute Trang. Det er det rette kommunistiske Princip — og det bærer Kommunismens sædvanlige Frugt: et lidet energisk og derfor lidet værdifuldt Arbejde. «Den værste Følge af det gamle System, siger den oven citerede Forfatter i *Quarterly Review*, var, at det, idet det hjalp paa Lønnen med Almisser, næppe gjorde Arbejdet en ordenlig Løn værd. Naar Arbejderen i Dorsetshire var sunken ned til i Sløvhed at modtage 9 sh. (ca. 4 Rdl.) om Ugen, kunde en Grund hertil maaske søges i den Omstændighed, at hans Arbejde i Virkeligheden var sunket ned til ikke at være mere værd . . . Dette vilde navnlig vise sig ved en Sammenligning med Arbejdet i andre Distrikter, hvor der betaltes en bedre Løn.»

Der er nu maaske Adskillige, som ville sige: «Ja, vi erkjende gjerne, at den nu almindelige Lønningsmaaade er slet og den nu almindelige Løn sørgeligt lav; men man kan ikke med Billighed forlange, at vi skulle formindske vore egne Indtægter, som maaske heller ikke ere særlig store, for at give en højere Løn end almindelig forlanges og end Andre give.» Saadanne kunne vi ikke svare bedre end med den samme Forfatters Ord, hvor han omtaler den forkerte Holdning, de engelske trades'-unions have indtaget overfor Spørgsmaalet om Landarbejdernes Løn: «Den gamle Mening, som var den herskende i hele den merkantile Verden før Adam Smiths Tid, forbliver rodfæstet hos dem, at nemlig den ene Part i en Handel kun kan vinde i samme Forhold, som den anden taber . . . Trades'-unions tror derfor endnu bestandig, at Landarbejderne alene kunne faa højere Løn ved at skrue den ud af Godsejernes og Forpagternes Indtægt. At en højere Løn kan og bør fortjenes ved mere forstandigt og mere virksomt Arbejde, er en Forestilling, som er ufattelig for Medlemmerne af Trades-unions i Almindelighed og, som det synes, ogsaa for i det Mindste et Medlem af Biskoppernes Række. «De er vred paa mig, skriver Biskoppen af Manchester til Lady Stradbroke i «Times» for d. 22de April d. A., fordi jeg siger, at, hvis Forpagterne skulde betale bedre Løn og alligevel have en rimelig Gevinst, maa Godsejerens Forpagtningsindtægt formindskes . . . Jeg tillader mig at spørge Deres Naade, hvilken anden Kilde er der til en højere Løn for Arbejderne end enten at tage Noget fra Forpagterens Indtægt eller fra hans Afgift til Godsejeren?» At der skulde være en Kilde til bedre Løn for Arbejderne i deres Evne til at give Arbejdsherren et bedre Arbejde for den højere Løn, er en

Tanke, som man maa være beredt paa at finde fjern fra det 19de lige saa vel som fra det 17de Aarhundredes John Bulls.» Og dog er det netop denne Tanke, som det gjælder om at fastholde; thi lige saa vist som det er, at man sagtens kan staa sig ved at betale højere Løn, naar man faar saa meget bedre Arbejde derfor, lige saa sikkert er det, at den første Betingelse for at faa godt Arbejde er, at man betaler ordenligt derfor.

Men at Landarbejderen her til Lands gennemgaaende endnu, selv om der siden 1872 er indtraadt en ikke ubetydelig Forhøjelse af Lønnen,*) kun er daarlig betalt, fremgaa af det Foregaaende — og det saa meget mere, som vi endnu kun have betragtet Familiens Forhold under den gunstigste Forudsætning, nemlig den, at Manden arbejder paa egen Kost. Men i mangfoldige Tilfælde bruges det endnu at give Arbejderen Kosten in natura — og hvorledes bliver saa Familiens Stilling? Det vil fremgaa tilstrækkelig klart af følgende ene Betragtning: Medens den gennemsnitlige Sommerdagløn paa egen Kost for en Mand

*) I en Artikel-i «Dagbladet» for den 13de November d. A. om Landarbejdernes Løn udtales det, at man, efter de Oplysninger, som Udgiiverne af Ugeskr. for Landmænd have indsamlet i sidste Vinter, tør anslaa den almindelige Stigning i Pengelønnen i de senere Aar til over en Tredjedel eller nogle og tredive pCt. Dette synes dog kun at gjælde, naar man indskrænker Betragtningen til Maximum af Daglønnen — i alt Fald i Sammenligning med de i 1872 konstaterede Lønningsforhold. I Følge de meddelte Oplysninger er nemlig for hele Landet den gennemsnitlige Dagløn for en Mand paa egen Kost ca. 57 Sk. om Vinteren, 66 Sk. om Sommeren og 100 Sk. i Høsten, hvilket for 50 Høst-, 130 Sommer- og 150 Vinterdage giver en Aarsindtægt af 230 Rdl., medens den gennemsnitlige Aarsindtægt i 1872, som foran fremhævet, var 203 Rdl. Gaaes derimod ud fra det gennemsnitlige Maximum, faaes nu henholdsvis ca. 70, 80 og 125 Sk., hvilket giver en Aarsindtægt af 282 Rdl.

var 68 Sk., var hans Dagløn, hvor han fik Kosten, kun gjennemsnitlig knap 39 Sk. — altsaa 29 Sk. mindre. Da der nu, efter hvad vi have set, i første Tilfælde kunde regnes at blive ca. 40 Sk. tilovers om Dagen til hele Familiens Underhold, blev der i sidste knap 12 Sk. til Konens og Børnenes Føde! Vi ville nu gjerne indrømme, at Regnestykket maaske i saa Tilfælde maa gjøres lidt anderledes op, idet Forholdene i deres Helhed bleve noget anderledes; men saa meget staar dog fast, at Mandens Løn selv med 330 Dages Arbejde kun udgjorde 115 Rdl. om Aaret; selv om da Konens og Børnenes Fortjeneste i det Væsenlige strækker til til at dække Udgifterne til Husleje, Klæder, Brændsel, Lys og Vask, hvortil der efter det Anførte maa regnes at ville medgaa mindst 50 à 60 Rdl. om Aaret, saa at der — efter Fradrag af Udgift til Tobak o. Lign. — endda kunde blive 100 Rdl. tilovers til Føden for Kone og Børn, blev dette dog kun 26 Sk. om Dagen, medens Mandens Kost efter Afslaget af Lønnen at dømme, er beregnet til 24 à 30 Sk. At en saadan Ordning er uheldig og hele denne Betalingsmaade forkastelig, er saa udtømmende paavist af Dr. Fr. Krebs i dette Tidsskrift, at vi ikke behøve at dvæle nærmere herved.

Dersom man nu af det her Fremhævede skulde have faaet det Indtryk, at det er vor Mening, at det er Arbejdsgiverne der bære Skylden for de slette Kaar, hvorunder Landbrugsarbejderne leve, saa maa vi udtrykkelig bemærke, at dette ingenlunde er Tilfældet. Ganske vist bære Arbejdsgiverne efter vor Formening en meget væsenlig Del af Skylden ved den aldeles forkerte og forkastelige Lønningsmaade, der følges; men Hovedaarsagen ligger dog ogsaa her hos Arbejderne selv, navnlig i deres

Mangel paa Forsorg og deres tidlige Ægteskaber. Hvad der udtrykkelig fremhæves fra Langeland, gjælder vistnok temmelig almindeligt: at «den rigelige Løn, der gives de ugifte Tjenestefolk væsenlig af Mandkjønnet, [forbruges efterhaanden; saa gifter man sig, stundom meget tidlig, og faar et Par udenfor Ægteskab avlede Børn i Medgift, det er Alt. Huslejlighed og Bohave skal komme ved Lejlighed uden Ressourcer. Naar der begyndes saaledes, hører der Lykke til at komme ud af det.» Det er da ikke saa underligt, om Familien snart paadrager sig Gjæld, især da Bohavet i Almindelighed kjøbes paa Avktioner, hvor der gives Kredit, «uden at de altid beregne, om det, de købe, er paatrængende nødvendigt eller om de fornødne Midler kunne være tilstede til at klare Regningen, naar Krediten er udløben.» Naar det desuagtet fra de fleste Amter siges, at Arbejderen paa Landet i Reglen ikke er i Gjæld, saa turde en Forklaring heraf maaske findes i den Bemærkning, at Gjælden som oftest bestaar i Forskud paa Sommerlønnen, der senere afarbejdes, for saa vidt ikke «Arbejdsgiveren, der, naar de Paagjældende ere flinke Arbejdere, gjerne staar i Forskud for dem, til Slutningen slaar en Streg over sit Tilgodehavende.» At de ellers, bortset fra en meget kort Kredit, som Høkere og Kjøbmænd indrømme dem paa de nødvendigste Fødevarer, ikke komme i nogen betydeligere Gjæld, har simpelthen sin Grund deri, «at de ingen Kredit have eller kunne have.» Men selve dette Faktum er næsten endnu beklageligere, end om de jævnlig vare i Gjæld, hvoraf de senere arbejdede sig ud igjen, og det tjener i alt Fald til paa det Klareste at karakterisere hele den Tilstand, hvori Landbrugsarbejdernes store Klasse befinder sig, for saa vidt de ikke have eget Hus med lidt Jordtillæg.

Hvorvidt det nu vil blive muligt for en Arbejderkommission, den være sig parlamentarisk eller Regeringskommission, at udfinde Midler til at afhjælpe Arbejderstanden, skulle vi her ikke indlade os paa at undersøge. Kun det Ønske ville vi udtale, at det maa staa klart for Kommissionen, at det fremfor Alt er Muligheden af at forbedre Landbrugsarbejdernes Kaar, der bør være Gjenstand for deres Overvejelser, samt at den første Betingelse herfor er Opgivelse af de nedarvede Lønningsmaader, der muligvis kunde være gode nok for en svunden Tid, men nu staa i den bestemtteste Modstrid til de Fordringer, som et stedse fremadskridende Agerbrug fører med sig.

Social Science Congress i Glasgow.

Meddelt af **C. Hage.**

The National Association for the Promotion of Social Science holdt dette Aar sine Møder i Glasgow fra 30te September til 8de Oktober. Det er den attende Kongres, denne Forening har afholdt siden dens Stiftelse 1857.

Man kan ikke af slige Møder vente sig nye Resultater i videnskabelig Henseende. Videnskabelig Forsken og Tænken gaar for sig i Stilhed; og om end Sammenkomster af Lærde fra forskjellige Egne og Lande give Anledning til befrugtende Udvexling af Ideer, saa er dog deres videnskabelige Betydning at søge i det Incitament, de afgive, ikke i deres umiddelbare Resultater. Langt mere gjælder dette, hvor det, som her, ikke drejer sig om et videnskabeligt Møde i egenlig Forstand; de engelske sociale Kongresser bestaa ikke, som de i Eisenach, fortrinsvis af Professorer og Lærde, men af Mænd i alle Samfundsstillinger, og Ledelsen af Forhandlingerne er i Statsmænds Hænder, ikke i Videnskabsmænds. Heller ikke kan der ventes direkte Resultater i politisk Henseende paa en Sammenkomst af private Mænd, der savne al Avtoritet til at sætte deres Anskuelser igjennem. Men Betydningen af slige Møder er den, at de videnskabelige Sandheder og Statsmændenes Ideer spredes ud over den

eneste Mark, hvor de i et frit og selvstyrende Land kunne bære praktisk Frugt: den offentlige Mening. Den praktiske Nytte af Sociologien, mere end af nogen anden Videnskab, afhænger deraf, at den trænger igjennem til Alle. Det er derfor en heldig Ide, at disse Møder holdes vekselsvis omkring i Landets større Byer for at, saa vidt muligt, hele Befolkningen kan bringes successivt Ansigt til Ansigt med Bestræbelserne for at løse de sociale Opgaver. Den lokale Deltagelse i Glasgow var ogsaa betydelig; — navnlig var et stort Antal Damer højst samvittighedsfulde Tilhørere.

Kongressens Diskussioner giver et Overblik over Flertallet af de sociale Spørgsmaal, der staa paa Dagsordenen i England. Forhandlingerne førtes i fire Sektioner: for Jurisprudens; Opdragelse; Sundhedsvæsen; Økonomi og Handel.

Lord Moncreiff, *Lord Justice-Clerk of Scotland*, førte Forsædet i Sektionen for Jurisprudens. Det er en Mand i Treserne, med kraftige Træk, furede af sarkastiske og humoristiske Linjer og Rynker. Hans skarp-sindige og underholdende Indledningsforedrag viste, at han med en praktisk Jurists fuldendte Kjendskab til den britiske Lovgivnings labyrinthiske Væv forener en Statsmands Blik for Ønskeligheden af gennemgribende Reformers i Systemet.

Medens Loven, siger han, i sine egne Øjne er uforanderlig, vil Tiden bestandig forandre de Ting, i hvis Interesse Loven alene eksisterer; Tiden tildækker, udvisker, skaber, fortærer, indtil selve det Formaål, som Loven var bestemt til at tjene, er fuldstændig forsvundet eller i den

Grad forandret, at Virkningen af Lovens Bestemmelser bliver ganske det Modsatte, af hvad deres Hensigt var. Dette er en Proces, der gaar for sig fra Dag til Dag, men som Juristerne ere langsomme og temmelig uvillige til at se. Lovgivningen kommer langsomt hinkende, og denne tunghøre Gudinde er ubønhørlig, indtil Ondet er blevet stort og almindeligt, og talrige Forurettelser ere ofrede paa hendes Alter. Imidlertid ty Domstolene til snildrige Spidsfindigheder og Udflugter for at anvende en Regel, der er givet i ét Øjemed, til at løse Kombinationer, for hvilke de ikke ere givne, og som Lovgiveren ikke har drømt om. Denne Spidsfindighed bliver da atter selv optaget som et Princip, hvorfra der gjøres nye Deduktioner, og fra hver Rod voxer der saaledes ud en Uendelighed af Skud og Kviste, indtil vi staa i en uigjennemtrængelig Urskov. Denne uundgaelige Tendens maa modarbejdes derved, at Loven, som den er, bestandig bringes paa den offentlige Nyttes Prøvesten; det skal bestandig holdes for Øje, hvorvidt under Samfundets forhaandenværende Tilstande, Loven er i Stand til at yde Retfærdighed i største Delen af de Tilfælde, hvorpaa den er bestemt til at anvendes. Enhver Lov er i Følge sit Væsen en Ubekvæmmelighed og en Uretfærdighed; det er umuligt at give en Lov, der ikke i nogle af de Tilfælde, hvorpaa den anvendes, vil virke uretfærdigt. Det eneste berettigede Synspunkt maa være, hvorvidt det Onde, den forhindrer, eller det Gode, den medfører, er saa omfattende, universelt, betydningsfuldt, at det opvejer det Offer, der bringes. Men medens en Lov fyldestgør denne Betingelse til én Tid, vil den ikke fyldestgøre den til en anden. Det Onde, der frygtedes, er muligvis helt forsvundet, eller det Gode, der ofredes, er voxet mange Fold

i Størrelse og Betydning; tilbage staar Loven, som den var, én Gang nyttig og retfærdig, nu skadelig og uretfærdig, fordi dens Elementer, i og for sig sunde, ere komne ud af alt Forhold og Symmetri med Samfundets Vilkaar. — Taleren gav herpaa en Række af specielle Exempler. Saaledes ere mange Love oprindelig givne for at beskytte mod Despoti og Underkuelse — «et ædelt og særlig karakteristisk Element i det engelske Retssystem»; den engelske Jurisprudens blev bygget paa Friheden som Grundsætning; thi England var det eneste Alter, hvor Frihedens Ild brændte, medens den var slukket over hele Evropa. «Herfra stammer *Habeas Corpus* Akten — for at beskytte den personlige Frihed; *the coroner's* Ligsyn — for at Mord ikke skulde gaa ustraffet; *the grand jury* — for at den Uskyldige ikke skulde forfølges; Juryernes Enstemmighed — for at hindre uretfærdig Domfældelse, og privat Retsforfølgning — for at afvende vilkaarlige og tyranniske Forholdsregler fra Kronens Embedsmænds Side.» Alt dette var herlige Bolværker mod Kongernes og de Mægtiges Overgreb i svundne Tider. Men nu er *the coroner's jury* for en stor Del bleven en offentlig Plage; *the grand jury* er noget nær det samme og «ser ud som at dømme en Mand i hans Fraværelse»; Juryernes Enstemmighed er en sindrig Indretning for at lade Forbryderne undslippe; privat Retsforfølgning er en utaalelig Uretfærdighed. Og det største Onde er den fuldstændige isolerede Tilstand, hvori det engelske Retssystem befinder sig; det taler et Sprog, anerkjender Axiomer, vandrør paa Stier, som intet andet evropæisk System forstaar. Hvorfor? Fordi den engelske Jurisprudens fuldstændig forkastede Romerrettens Avtoritet og dermed alle Kontinentets Systemer. «Romerretten var Despotiets Lovgivning,

— og det var nok.» En Bygning er bleven opført fra Generation til Generation udelukkende af Materiale fundet paa engelsk Grund; de mest krogede Omveje ere fulgte «alene for at undgaa at følge den slagne Vej, og det er en stadig Gaade for en kosmopolitisk Jurist, hvorledes han og hans engelske Ven nogensinde ere naaede til det samme Endepunkt.»

Det skotske System derimod, afset fra det, der er laant fra England, staar den almindelige evropæiske Familie nær. Forskjellen mellem de to Landes Systemer medfører mange Inkonvenienser; men hvorledes assimilere dem? Lord Moncreiff ser kun ét Middel: Kodificering. Han tror ikke, at vi nogensinde ville faa at se et saa gigantisk Værk som en almindelig Kode. «En Kode er en absolut Regerings Værk. Hvorledes en Bill med dette Formaal nogensinde skulde kunne passere gennem en Underhus-Komite, er ikke let at se.» Derimod mener han, at Kodificeringen kunde foretages stykkevis; man kunde f. Ex. tage fat paa Handelsretten. Hvad der behøves, er en alvorlig og praktisk Begyndelse.

En anden Klasse af Mangler i Retssystemet ere de, der have deres Oprindelse i ukorrekte eller overdrevne Distinktioner. Saaledes den rent engelske Adskillelse af *Law* og *Equity*; Intet kan være mere ufilosofisk: *Law* skilt fra *Equity* er et Monstrum, der intet Steds hører hjemme. Imidlertid refererer denne Adskillelse sig i Virkeligheden kun til Domstolenes Jurisdiktion; den involverer ikke et Spørgsmaal om, hvad der er Ret, men om hvor den Forurettede skal gaa hen for at faa Oprejsning. Distinktionen skyldes oprindelig Domstolenes indbyrdes Jalousi, men er nu omgivet med saa mange tekniske Omstændigheder, at den næppe udviskes uden

ved en Kodes Hjælp. Adskillelsen mellem urørlig og rørlig Ejendom (*real and personal property, heritage and movables*) er et andet Exempel. Denne Distinktion er naturligvis ikke uden ganske rationelt Grundlag, men er bleven overdreven til det Yderste. Lord Moncreiff betragter de fevdale Fiktioner om Statens Medejendomsret til Jorden som fuldstændig udslidte og fordrer Anerkjendelse af Ejerens fuldstændige og ubetingede Raadighed over Jorden. Han ønsker Overførelse af fast Ejendom simplificeret saa meget som mulig, men tror ikke, at dette vil bidrage til at udstrække Besiddelsen af Jord til de mindre velhavende Klasser, — en naturlig Anskuelse for den, der kun betragter de engelske Landboforhold. Førstefødselsretten betragter han ikke abstrakt, men anser den for praktisk saa rodfæstet, at den, i det Mindste for Tiden, maa være udenfor Diskussion. Desuden «fostrer den en Foretagelses- og mandig Uafhængighedsaand hos de yngre Medlemmer af Familien, der i høj Grad har fremmet Nationens Velstand og Magt», — et Argument, der unægtelig nærmest synes mig at være en Omskrivning af Dr. Johnsons mindre komplimenterende Udtryk: at den kun gjør ét Fæ i Familien.

En tredje og sidste Klasse Mangler hidrøre fra Analogier. Saaledes Testationsretten, hvilken Lord Moncreiff betragter som en udelukkende Gave af den positive Lovgivning og som ikke i nogen Henseende hvilede paa en naturlig Rettighed. Der er et «Instinkt» til Indrømmelsen af denne Ret, der har vist sig i alle Lande, til alle Tider, og som alle Retssystemer have anerkjendt. Men der bør være Grænser; og det vilde saaledes være ønskeligt at afskaffe Retten til *entail*, ligesom Staten bør have Ret til, om hensigtsmæssigt skulde være, at gribe ind i

Anvendelsen af Legater efterladte til offentligt og velgjørende Brug.

En stor Mængde specielle Spørgsmaal forhandlede i den juridiske Sektion; mange af blot lokal eller Faginteresse. Af mere almindelig Interesse var en Diskussion, om hvorvidt Fordringen om Enstemmighed i Juryernes Kjendelser burde opretholdes. Flertallet frygtede for, at Enstemmighed ikke burde fordres i civile, derimod i kriminelle og quasi-kriminelle Sager. Spørgsmaalet «Hvorvidt nogle og da hvilke af de Personer, der for Tiden ere udelukkede, burde tilstedes som Vidner for Domstolene» giver et Indblik paa et enkelt Punkt i den engelske Lovs Abnormiteter. Udelukkede ere for Tiden: 1) Den Anklagede, 2) Ægtefæller for eller imod hinanden, 3) Personer, «der ikke tro paa nogen Gud», 4) Personer, der antages at være forud indtagne for eller imod, 5) Outlaws 3: Personer i visse Tilfælde straffede med Tab af borgerlige Rettigheder. Sheriff Dickson oplæste en fortrinlig Afhandling, der gav vægtige Grunde for i det Væsenlige at tilstede alle de Udelukkede, og i den paafølgende Diskussion var man i Hovedsagen gennemgaaende enig med ham. Det synes unægtelig en «forfærdelig Monstrøsitet», at den Anklagede selv, maaske den Eneste, der véd det Mindste om, hvorledes Sagen er gaaet til, skal være udelukket fra at sige et eneste Ord for at bevise sin Uskyldighed; imidlertid har jeg senere set et af Pressens ledende Organer erklære, at «det er en nem Sag at bruge store Ord, men at tilstede den Anklagedes Vidnesbyrd vilde være at vende op og ned paa alle den engelske Retsforfølgnings Principer!» Hvad angaar Ægtefæller holdt Nogle paa det Bestaaende for ikke at forstyrre den huslige Harmoni og tilintetgjøre den fulde

ubegrænsede Fortrolighed mellem Hustru og Mand. Udelukkelsen af Atheister ansaas almindeligt for at være en palpabel Selvmodsigelse. De to sidste Klasser frembyde mest teknisk Interesse. — Sektionen vedtog enstemmigt, at Kongressen skulde foretage Skridt for at virke til Assimilering af den skotske og engelske Lovgivning; — hvilke Skridt, fremgik imidlertid ikke fuldstændig klart.

Sir Edward Creasy oplæste en Afhandling om Voldgift af internationale Tvistigheder. Han ønskede, at alle civiliserede Stater skulde binde sig til at forelægge deres Stridigheder for en Voldgiftsrets Afgjørelse og forpligte sig til med væbnet Magt at modsætte sig den Stat, der — med mindre dens Existens er truet — begynder Krig uden Voldgift eller nægter at anerkjende Voldgiftsrettens Kjendelse, med mindre denne har været ledet med grov Udygtighed og Uretfærdighed. Hvilke disse Undtagelser skulde være, der berettiger til Krig, vilde ikke frembyde praktiske Vanskeligheder; det vilde ikke blive overladt til den enkelte Stat at dømme herom, men «til de andre Staters kollektive sunde Fornuft». Han indrømmede, at der vilde foranlediges betydelig Diskussion og Tidsspilde. Men saa meget desto bedre! Det hidsige Blod vilde faa Tid til at kjøles, og naar Besindigheden vendte tilbage, vilde uberettigede Fordringer frafaldes, og berettigede anerkjendes. — Det er nogle mærkelige naive Ideer, disse internationale Voldgiftsmænd have! Med Rette fremførte Lord Moncreiff, at Paaskudet for Krig er ikke Krigens Grund; det vil være let nok ved Voldgift at fjerne ét Paaskud, men et andet vil blive fundet. — Sir Edward og de andre britiske Fredsvenner synes i Virkeligheden at tro, at de moderne Krige ikke have nogen dybere Rod end de miserable Paaskud, der vise sig paa Overfladen. Voldgift

vil være fortræffelig til at afgjøre Smaating, der alligevel ikke vilde have ledet til Krig, eller hvor Parterne selv ønske at undgaa Krig. Men der er Kampe, der maa kæmpes ud; der er næppe nogen Krig siden 1815, der kunde have været undgaaet, og andre staa for Døren af samme Art. Men lad end den offentlige Moral og den gjensidige Velvillie mellem Folkene voxе saa højt, at nationale Krige bringes til en Ende; en Krig bliver tilbage: en stor religiøs eller politisk Ide er aldrig trængt igjennem og vil aldrig trænge igjennem uden efter en fysisk Kamp. Man kan voldgive, sjakre, tinge om Varer, Penge, Byer, Lande, Mennesker; men man kan ikke tinge og gaa paa Akkord med en Ide. Det er i Sandhed vanskeligt at se, hvorledes en Strid mellem absolut uforenelige og gjensidig ufordragelige Anskuelser, hvis Tilhængere paa hver Side holdes oppe af den stærkeste Overbevisning og den dybeste Følelse af deres Ret, nogensinde skal kunne løses uden ved Sværdets Hjælp. *Ultima Ratio Regum*, som de bourbonske Prinser førte paa deres Kanoner, er ligeledes *Ultima Ratio Populorum*, og hvad mere er: *Ultima Ratio Rationis*.

Drukkenskab og Værtshuse kunde ikke undgaa at blive berørte; næst efter religiøse Stridigheder, der ogsaa her i Landet synes at antage en bestandig mere akut Karakter, er der intet Thema mere uforanderligt paa Dagsordenen. Storbritannien konsumerer mere Alkohol end noget andet evropæisk Land; Ondet er i Øjne faldende og avler en Uendelighed af Forbrydelser. Til Gjengjæld er der en fanatisk Agitation for at kue det ned. Allerede er Drukkenskaben belagt med svære Lænker. Ikke at tale om, at Skatterne paa Spirituosa afgiver over Halvdelen af Rigets samlede Indtægter, — men Sælgerne af

Spirituosa ere under en skarp Kontrol. Den Rejsende, som første Gang tager sin Souper i en londonsk Restauration, vil meget overraskes ved ud paa Aftenen at se en Policeman komme ind og holde Vagt, at Ingen smager de forbudne Varer. I Skotland ere alle Udsalg fuldstændig lukkede om Søndagen. Men de yderliggaaende *Alliance*-mænd ere ikke tilfredse. Sir Wilfrid Lawson mønstrer for Tiden 90 Alkoholsstormere i Parlamentet, og det Gladstoneske Kabinet var gunstig stemt for hans *Immissive Bill*, der vilde tillade de to Tredjedele af et Distrikts Beboere aldeles at lukke alle Udsalg af spirituøse Drikke. Denne Bill var en af Hovedaarsagerne til at Disraeli nu holder Tøjlerne, og af Erkjendtlighed mod Ministeriets Allierede blev der i sidste Session foretaget nogle mindre Forandringer i Værtshusholdernes Favør. Striden er lige varm. Paa Kongressen var der baade Advokater for Værtshusenes absolute Tilintetgjørelse og skarpe Modstandere af en Lovgivning, der vilde virke ensidigt og trykkende paa de lavere Klasser.

I Sundheds-Sektionen præsiderede Dr. Lyon Playfair, den bekjendte Kemiker, Postmaster-General i Gladstones Ministerium. Hans Hovedforedrag var vistnok baade det nyttigste og det almen-interessanteste, der hørtes paa Kongressen. Fuld af Liv, Lune, Lærdom og Klarhed, var han i lige Grad Mester over Emne og Fremstilling. Jeg maa begrænse mig til nogle korte Antydninger. — Overalt i Skotland, siger han, er Dødeligheden i Tiltagende. Byerne voxe i Størrelse og Tæthed, og de sanitære Forholdsregler holde ikke Skridt med de stigende Krav. I Glasgow er den aarlige Dødelighed 30 pro mille, eller lige saa stor som i Kalkutta og Bombay; i London kun 22 pro mille. Dødeligheden i Byerne behøver ikke

at overstige 17 p. m.; men selv om vi tage London som Udgangspunkt, «dø der aarlig her i Glasgow 4000 Mennesker, som ikke burde dø. I hele Storbritannien bortrives der aarlig 150,000 Mennesker før Tiden, og halvfemte Million ere syge, som slet ikke skulde have Lov til at være syge». Hvilken vid Mark for sanitære Bestræbelser! Nuvel, — Hovedsummen af hvad al sanitær Videnskab lærer, er Renlighed. Renlighed er Hygiejniens Alpha og Omega; dens Feltraab er Profetens prægnante Paamindelse: «Vask Dig og vær ren!» Ingen Epidemi kan modstaa Renlighed, dette Ord taget i det videste Omfang: rene Personer, rene Huse, rene Gader, rene Floder, ren Luft, rent Vand, ren Jordbund. I en livlig historisk Skitse viste han, hvor megen sund Indsigt Oldtidens Folkeslag havde i sanitære Anliggender. Efter Drabet af Penelopes Friere lader Homer Odysseus foretage en Desinfektion af Huset efter alle Kunstens Regler. Moses, der havde gaaet i Ægypternes Skole, gav hygiejniske Forskrifter fulde af Klogskab; kun Skade, at et af hans Læremestres Bud: «Du skal ikke besmitte Floder», ikke gik over i Dekalogen. Hvor højt Renlighed holdtes hos Romerne behøves kun at nævnes. Men efter den antike Kulturs Undergang havde Verden at gennemgaa mørke Tider af aandeligt og fysisk Barbari. «I tusend Aar var der ikke en Mand eller Kvinde i Evropa, som nogensinde tog et Bad. Intet Under, at der fulgte disse forfærdelige middelalderlige Epidemier, der bortrev en Fjerdedel af Evropas Befolkning: Pesten, den sorte Død, Svedesygen og de skrækkelige mentale Epidemier, der fulgte i deres Spor: Danse-, Mjave- og Bidemanierne.» Boligerne, selv de velhavende Klassers, vare i en ubeskrivelig Tilstand af Smuds, Skarn og Raaddenskab.

Gulvene vare belagte med Straa, og efterhaanden som det raadnede strædedes et nyt Lag ovenpaa. Ja personligt Smuds blev anset som et Tegn paa Hellighed. «Munkene efterlignede den tidlige Kristendoms Eneboeres og Helgenes snavsede Vaner; thi de tidlige Kirkefædre anbefalede dem. St. Jeronimus roser Eneboernes Urenlighed og ophøjer navnlig en ægyptisk Eremit, der kun kæmmede sit Haar paa Paaskesøndag og lod sine Klæder raadne paa Kroppen. St. Thomas a Beckett's Underklæder vare i en Tilstand, som man gyser ved at tænke paa. Og saaledes mente Munkene lige til Reformationens Tid, ja til Dels lige til den Dag i Dag, at Besudling af Legemet ved Antithese tydede paa Sjælens Renhed.» Kort sagt, Doktoren synes at være enig med de ondskabsfulde Kritikere, der før ham have paastaaet, at Legenderne om Helgene og Martyrer, der paa vidunderlig Maade skaanedes af graadige Tigre og Løver, finde en naturlig Forklaring deri, at selv det mest glubende Dyr ikke kunde udholde Lugten af de hellige Mænd. — Taleren gik dernæst over til det, der er ikke mindre vigtigt end personlig Renlighed: ren Luft, rent Vand, ren Jordbund. Luften, siger han, er en vidunderlig Selvreenser, og vi skulle blot have at efterligne den Lære, som Naturen selv giver os. Først og fremmest tillades de usunde besmittede Dunster aldrig at blive staaende stille paa en enkelt Plet; de stadige Luftstrømninger føre dem bort, sprede dem over hele Atmosfæren og blande dem fuldstændigt med denne. Luftens Ilt angriber da kemisk disse miasmiske Partikler og brænder dem op lige saa fuldstændigt, som om de vare gaaede gennem Ild; deres organiske Karakter tilintetgøres, og de forvandles til uorganisk Kulsyre, Vand, Ammoniak. Paa samme Maade desinficeres Usundheden

i Jordbunden, naar denne er tilstrækkelig porøs til at gennemtrænges af Luften. Men hvor ganske modsat handle vi ikke ved at grave Møddinger lige ved vore Døre, utilgængelige for Luften, sande Rugesteder for Epidemier. Eller vi kaste vore «Afskyeligheder» i Drænledninger, lade dem flyde ud i vore en Gang saa skønne Floder og knurre som arrige Ulve, naar de uskyldige Lam længere nede ad Strømmen ikke vil tage imod den Drik, vi byde dem. Ogsaa Floderne indeholde i deres normale Tilstand tilstrækkelig Luft til at ilte og tilintetgjøre tilfældige Urenligheder; men de ere magtesløse overfor de Masser, der øses i dem fra de store Byer. Vi have nu rigelig og praktisk Kjendskab til, hvorledes Drænvand kan renses, og det er paa høje Tid, at det under svære Mulkter forbydes Kommuner og Fabrikker at besudle Floderne. — Taleren berørte en Række af andre Spørgsmaal; saaledes «Begravelse eller Brænding af Ligene?» Tidligere havde han holdt paa det sidste og foreslaet Opbrænding i hvidglødende Gasretorter, «saa at vi kunde vedblive at leve i Lyset af vore Forfædre»; efterhaanden var han derimod kommen til at anse Begravelse i Jorden for det viseste, naar det kun ikke sker midt imellem de Levende eller med tæt Sammenhobning af de Døde. Hvad der fremfor Alt bør arbejdes imod i de store Byer, er den tætte Sammenpakning af Befolkningen. Dødeligheden stiger i en forfærdelig Grad i de overfyldte Kvarterer; men derfor aftager ikke Folkemængden; langt fra! Lav Moral, lav Intelligens, elendigt Udkomme, tidlige Ægteskaber lade Fødslerne løbe et sejrrikt Væddeløb med Dødsfaldene; «og skjönt mere end Halvdelen af Afkommet fejles bort i en spæd Alder, saa vil dog næsten en Tredjedel gro op til Trods for alle de omgivende Onder for at følge i deres

Forældres Spor og videre forplante en Race uvidende, elendig, umoralsk som de selv.»

Dr. Playfair udtalte det Haab, at den nuværende Regering vilde opfylde sine Løfter om Forbedring i den sanitære Lovgivning, og at den, hvad der var langt vigtigere, vilde forsøge en fuldstændig Reorganisation af de lokale sanitære Avtoriteter. At nøjes med at hobe nye Love paa den alt eksisterende ufordøjelige Masse af sanitære Love vilde være, som vore Forfædre, at strø lidt ren Halm ovenpaa den Masse, der alt ligger og raadner paa Gulvet; hvad der mangler er en bedre Organisation og en bedre Administration paa Basis af de eksisterende Love. Jeg har senere set, at et Medlem af Kabinetet har bebudet sanitære Forholdsregler som Ministeriets vigtigste eller rettere eneste Program for den kommende Session. Hvis Nogen er bunden til at gjøre i denne Henseende hvad han kan, er det sikkert nok Disraeli, der forlængst har erklæret *Public Health is Public Wealth*, og som i «Lothair» udvikler, at al Statsmandskunst koncentrerer sig i Sundhedsplejen som et Knudepunkt. Faderen til det berømte *Sanitas sanitatum, omnia sanitas* har en fortrinlig Lejlighed til at vindicere sig til Ære de Liberales Betegnelse af hans Politik som en *policy of sewage* (Kloakpolitik).

Til endnu en Bemærkning giver Dr. Playfair's Foredrag Anledning. De fleste Mennesker ville samstemme i den gamle Poets Ord:

‘Υγιαίνειν μεν ἀριστον ἀνδρὶ θνατῷ*),

men tillige indskærper Dr. Playfair, at dette Godes Bevarelse kun ufuldstændigt beror paa En selv. Ingen har

*) «Sundhed er det bedste af menneskelige Goder».

Fred længere end Naboen vil, og Ingen har Helbred længere end Naboen vil — være renlig. Den Enkeltes Sundhed afhænger af Alles Sundhed. Der vil vanskelig kunne findes et mere slaaende Exempel paa Uholdbarheden af den «hellige Skranke», som Stuart Mill drager om Individets Frihed. Udelukkelsen af Samfundets Myndighed fra en Kreds af Anliggender, der kun skulde berøre Individet selv, og hvori ingen Anden skulde have Ret til at blande sig, beror paa en Adskillelse, der er uden principiel Gyldighed om end praktisk af stor Gavnlighed. Intet vil synes et mere blot personligt Anliggende end Renlighed; og dog er Renlighed ikke en privat Fornøjelse, men en offentlig Pligt. Hvis det ikke var saa utilraadeligt at styrte os i friske Grundlovskampe, vilde det nok være Umagen værd at faa en ny Paragraf indsat: «Hver Undersaat har at tage sit daglige Morgenbad og at bruge dygtig Sæbe dertil.»

Blandt Diskussionerne i Sundheds-Sektionen ville Fagmænd uden Tvivl finde stor Interesse i en alimeret Forhandling «Om det hensigtsmæssigste Kloaksystem for Byer». Mangfoldige Systemer og Theorier fremsattes, angrebes og forsvaredes. Jeg for min Part maa tilstaa min Mangel paa Indsigt i dette liflige Emne. — Man debatterede fremdeles, hvorvidt Dødeligheden blandt Børnene paavirkes af Mødrenes Beskæftigelse i Fabriker, og hvorvidt denne deres Beskæftigelse burde legalt begrænses. Næsten alle Talere vare enige om, at Lovgivningen ikke burde blande sig i dette Anliggende, og at «en Lov af den Art ikke kunde føres igjennem i et frit Land.» — En Forhandling om Tilvejebringelsen af sunde Arbejderboliger indlededes af Bailie Morrison med en værdifuld Fremstilling af de omfattende sanitære Arbejder, der ere

foretagne i Glasgow i de senere Aar. De skyldes væsenlig den afdøde Lord Provost Blackie's Energi og den Impuls, som gaves af den sociale Kongres, den Gang den for fjorten Aar siden holdt sit forrige Møde der i Byen under Forsæde af Lord Brougham. Meget staar tilbage at gjøre i Glasgow, men langt værre har det været. I de sletteste Kvarterer af Byen var Dødeligheden, i det sidste Aar før deres Nedbrydelse begyndte, stegen til 70 pro mille.

(Sluttes.)

Zürich-Universitetets Erfaringer med Hensyn til Kvindernes Studium.

Efter Dr. V. Böhmert, Professor i Zürich.

Spørgsmaalet om Kvindernes Deltagelse i Universitetsstudierne, der i den senere Tid saa stærkt trænger sig frem, er som bekjendt i Zürich blevet besvaret saaledes, at der er indrømmet de kvindelige Studerende fuldkommen lige Ret med de mandlige. Det er ogsaa bekjendt, at Kvinderne have benyttet sig af denne Ret i et forholdsvis betydeligt Omfang, hvilket noksom vidner om, at de føle Trang til denne Ret og at de ikke ere saa aldeles tilfredse med deres nuværende Stilling. De kvindelige Studerende have virkelig været saa stærkt repræsenterede i Zürich, at dette Universitet derved er bleven sat i Stand til at indhøste rige Erfaringer i dette Spørgsmaal. Zürich-Universitetet har i et helt Aarti været beskjæftiget med Løsningen af dette vanskelige sociale Problem, og derved samlet en Række Erfaringer, hvorover ingen anden Højskole raader i et lignende Omfang. Ganske vist har man saakaldte Kvindeuniversiteter i Amerika og højere Dannelsesanstalter for Kvinder i Rusland, men Kvindernes og Mændenes fælles Universitetsstudium, hvor det kvindelige Kjøen er fuldt ligeberettiget med det mandlige, har man kun prøvet paa faa Steder, og det finder endnu talrige

Modstandere. Men det vilde være ønskeligt, om de Modstandere, der saa bestemt holde paa Theorien om Kvindens Uskikkethed til Universitetsstudierne, ogsaa saa lidt paa Praxis. Det vilde være ønskeligt, om man, inden man overhovedet udtaler nogen bestemt Dom i denne Sag, undersøgte de praktiske Erfaringer, der foreligge.

Zürich er ganske vist ikke blevet forskaanet for de Farer og Misbrug, som alt Nyt er udsat for. Zürich var en Tid oversvømmet af russiske Studentinder, hvorefter vel en Del helligede sig alvorlige Studier, men hvorefter en anden Del tilhørte en russisk Emigrant-Koloni, for hvem den Immatrikulation, som Udlændinge meget let kunne erhverve sig, kun var det bekvemmeste Middel til at faa Opholdsbevilling. Som en Følge heraf var Tallet paa de kvindelige Studerende i Zürich i Sommersemestret 1873 steget til 114, hvoriblandt der befandt sig 100 russiske Damer. Paa denne Tilstand blev der i Juni 1873 gjort Ende, idet en kejserlig Ukas kaldte alle i Zürich studerende russiske Kvinder tilbage til deres Hjem inden 1 Jan. 1874. Kvindestudiets Modstandere og fantasirige Feuilletonister have paa deres Maade exploiteret denne Kjendsgjerning, der kun skyldtes Ruslands politiske og sociale Tilstande; men de have derved kun opnaaet at bevise, at de aldeles ikke kjende, og maaske heller ikke ville kjende, de med denne Sag i Forbindelse staaende Forhold. Spørgsmaalet om Kvindernes Studium har intet at gjøre med denne den russiske Regerings Politiforholdsregel; det er i det Højeste derved bragt ind i et sundere Farvand. Af langt større Vigtighed er det, at det zürichske akademiske Senats fleraarige Bestræbelser for at faa Optagelsesbetingelserne gjort strængere endelig have baaet Frugt, idet en Regeringsforordning af 23 Avg.

1873 bestemmer, at Udlændinge, baade mandlige og kvindelige, skulle godtgjøre at være i Besiddelse af en højere Fordannelse, før de kunne immatrikuleres ved Universitetet. Den Krisis, der truede Universitetet i Zürich, fordi i flere Aar de universitetssøgende Kvinder paa Kontinentet næsten udelukkende vendte sig imod det, synes nu at være overstaaet, og Kvindestudiet skrider atter langsomt frem ad den tidligere normale Vej, hvorved en fordomsfri Bedømmelse af denne Sag i en væsenlig Grad lettes.

Vi hidsætte først nogle statistiske Oplysninger: Kvindernes Tilgang ved Universitetet i Zürich var i Aarene 1864 til 71 kun i langsom Stigning, og blev til Dels korrigeret ved en regelmæssig Afgang. Men fra 1871 skete der et Omslag, derved at russiske Kvinder efter en meget stor Maalestok søgte til Universitetet. I Sommeren 1871 studerede der kun 13 russiske Kvinder, men den paafølgende Vinter 21, Sommeren 1872 54, Vinteren 1872—73 96, Sommeren 1873 endog 100. Saa kom den nævnte Ukas, og i Vinteren 1873—74 faldt Tallet til 12. Ogsaa i Sommeren 1874 var Tallet ikke højere end 12. Aarene 1871—73 kunne betegnes som den russiske Emigrations Periode, der foranledigede saa mange Angreb paa Zürich og i det Hele truede med at bringe Sagen i en skjæv Stilling. — Det samlede Tal af kvindelige Studerende har i de to sidste Semestre, Vinteren 1873—74 og Sommeren 1874, været 29, der ikke har noget Paafaldende eller Forstyrrende ved sig, og det fortjener at bemærkes, at der blandt disse 29 studerende Damer kun findes 16 Medicinere, medens 13 ere immatrikulerede i det filosofiske Fakultet, og hellige sig Studiet af Sprogvidenskab, den skønne Literatur, Mathematik og Naturvidenskaberne. Tallet af kvindelige Medicinere er i Sommeren 1874 i

Sammenligning med Vinteren 1873—74 gaaet ned fra 18 til 16, hvorimod Tallet af dem, der studere i det filosofiske Fakultet, er steget fra 11 til 13. De i Sommeren 1874 i Zürich studerende Kvinder tilhørte følgende Nationaliteter: Schweiz 1, tyske Rige 4, Østrig-Ungarn 5, Rusland 12, Serbien 4, Storbritannien 1, Frankrig 1 og Nordamerika 1. — Betragte vi de enkelte Aar, saa viser det sig, at medens 1864 begynder med 1, findes der 1870 22, Vinteren 1871—72 31, Sommeren 1872 63 og saa de følgende 4 Semestre: 110, 114, 29 og 29. — Det medicinske Fakultet har altid været stærkest besøgt (Sommeren 1873 var her 88!); men i det filosofiske Fakultet har Deltagelsen dog ogsaa været betydelig og synes at være i jævn Stigning. I det statsvidenskabelige Fakultet studerede en russisk Dame i Vinteren 1872—73 og Sommeren 1873. — Rusland har altid leveret det største Bidrag; dog har her ogsaa været ikke saa ganske faa tyske, engelske og schweiziske Damer.

Med Hensyn til de hidtidige Resultater af Mænds og Kvinders fælles Studium, saa kunne Zürichs tiaarige Erfaringer ganske vist ikke være afgjørende for Spørgsmaalet om Kvindernes Adgang til andre Universiteter og om det varige praktiske Resultat af det kvindelige Studium; men de ere i ethvert Tilfælde tilstrækkelige til at godtgjøre, at Forsøget paa at give Kvinderne Adgang til Studierne ikke er slaaet fejl, men har haft skønne Resultater og vil give Stødet til yderligere Reformers i den kvindelige Undervisning.

Fremfor Alt er det, efterat enkelte Universiteter ere blevne aabnede for Kvinderne, blevet godtgjort, at Kvinderne ere fuldkommen skikkede til Studiet og Løsningen af de vanskeligste videnskabelige Problemer, men at de

ogsaa maa tilkæmpe sig samme Forkundskaber som Mændene, hvis de skulle kunne blive deres Lige i det akademiske Liv. Kvinderne trænge først og fremmest til gode Gymnasier og andre Fordannelsesanstalter, før de i større Antal kunne besøge Universiteterne. Men denne Omstændighed bør ikke være nogen Hindring for alt nu at aabne Universitetet for saadanne Kvinder, der ved Privatstudium eller paa anden Maade have skaffet sig den nødvendige Fordannelse for med Udbytte at kunne høre visse Forelæsninger. Fordringen paa en obligatorisk Gymnasialdannelse for Kvinder synes allerede af den Grund at kunne angribes, fordi det i det Mindste er tvivlsomt, om ikke Fremtidens Undervisningssystem vil kræve en halv humanistisk halv realistisk Fordannelse for det medicinske og naturvidenskabelige Studium. Universitetet i Zürich kan give Exempler paa Kvinder, der i et halvt Aar have tilegnet sig lige saa meget af de gamle Klassikere som Gymnasiasterne i et fleraarigt Kursus. Flere ved Universitetet og Polyteknikum i Zürich aflagte Prøver bevise, at flere Damer ikke alene i Sprogvidenskaben men ogsaa i Mathematik og Naturvidenskaberne indtage første Rang og heller ingenlunde paa dette for dem tidligere lukkede Omraade staa tilbage for Mændene, saa snart kun Muligheden for at vække deres Aands latente Kræfter er tilstede.

Hovedangrebene mod Zürich have vel kun været rettede mod Kvindernes medicinske Studier; men ogsaa her ere de uberettigede. Vedkommende medicinske Professorer i Zürich have officielt udtalt sig om det mest anfægtede og delikate Punkt, om de saakaldte moralske Farer ved Fællesstudium. Paa en Forespørgsel fra det medicinske Fakultet i Würzburg svaredes der i 1870: «Det medicinske Fakultet i Zürich finder, at Nærværelsen

af kvindelige Studerende ved de praktiske og theoretiske Øvelser ikke har givet Anledning til nogensomhelst Forstyrrelse. Forelæsningerne holdes uden Hensyn til de tilstedeværende Damer, ligesom ogsaa ved de anatomiske Øvelser og kliniske Forevisninger Lærestoffet principmæssigt behandles, som om kun mandlige Tilhørere vare tilstede. Men heraf er ingensinde flydt nogen Ulempe. Da der nu foreligger en sexaarig Erfaring, imødeser Fakultetet med Ro den videre Løsning af det herhenhørende Problem. Fakultetet tror forøvrigt, at de her studerende Dammers alvorlige Arbejdslyst og taktfulde Opførsel saa vel som de schweiziske Students politiske Dannelse og rolige Væsen maa tages i Betragtning ved Bedømmelsen af det hidtidige Resultat.»

Et andet offentligt Vidnesbyrd herom giver den fysiologiske Professor Dr. Hermann i sit Skrift «Das Frauenstudium und die Interessen der Hochschule Zürichs» (1872). Hermann gjendriver her nogle Angreb, den fysiologiske Professor i München, v. Bischoff, havde rettet mod Zürich: «De her studerende Kvinder have uden Undtagelse ikke gjort sig skyldig i noget Dadelværdigt, men mange have ved Flid og Energi erhvervet sig deres Medstuderendes og Læreres høje Agtelse, ogsaa deres, der — som jeg — ikke sympathiserer med den hele Retning. De mandlige Studerende have hidtil med den største Takt undgaaet Alt, hvad der kunde befrygtes. Af Lærerne har endelig ingen af Hensyn til de kvindelige Tilhørere ladet sig bevæge til at stige ned fra det videnskabelige Foredrags Højde til et lavere Trin. Prof. v. Bischoff finder (uden nogensomhelst personlig Erfaring paa dette Omraade), at det er vanskeligt at forstaa, hvorledes man skulde kunne foredrage visse Dele af Anatomien o. Lign. for Mænd og

Kvinder uden pinlige Fornemmelser. Vi, der tro at have en lige saa udviklet Følelse for det Sømmelige som han, have deri set den mindste Vanskelighed. Videnskabens Højde og Foredragets Alvor gjør, at der hverken hos Lærer eller Discipel kan være Tale om saadanne Fornemmelser.»

En anden fysiologisk Professor erklærer: «Efter mine Erfaringer ere Farerne ved et Fællesstudium, selv ved meget delikate sexuelle Forelæsninger, betydningsløse, naar Læreren viser sig som en Gentleman. Jeg har ofte betragtet mine Tilhørerinder under saadanne Forelæsninger, og jeg har bemærket, at den bedre kvindelige Natur bevarer sin Værdighed, hvilket ogsaa gjælder om de unge Mænd. Der gives dog frivole Salonsamtaler, hvor man kun antyder og lader Fantasien frit Spillerum. Skulde Lig- og Sygesale være farligere end Balsale og Knejper, hvor Piger opvarte? Der kan i Virkeligheden vanskelig opdages nogen moralsk Fare, naar Mænd og Kvinder ikke iagttage og møde hverandre i Ballernes og Soiréernes flygtige Drømmelys men i en alvorlig Virksomheds klare Lys.»

Da Mændenes Anskuelser om dette Punkt ikke kunne være ene afgjørende, skulle vi ogsaa anføre nogle Udsagn af studerende Kvinder. En Dame, der alt har forladt Zürich som hæderlig promoveret Doktor, og som stedse har vist sig, som en ægte kvindelig fint følende Natur, begrundede sin Vægning ved at foretage visse anatomiske Øvelser i et særligt Værelse med disse Ord: «Da vi besluttede os til dette Studium, vidste vi meget vel, at vi vilde støde paa Meget, ved hvilket vi efter almindelige Begreber maatte genere os. Vi have imidlertid gjort os fortrolige med den Tanke at se Sligt modigt i Øjet; thi

vi vare os fuldt vel bevidste, at i samme Øjeblik vi viste os generte, vilde vi ikke længere have kunnet bevare vor Plads og at det Bedste, vi da kunde gjøre, vilde være at opgive Studiet.»

Fra flere andre kvindelige Studerende, baade i det medicinske og det filosofiske Fakultet, haves der Erklæringer i samme Retning.

Hvad Professorerne angaar, ere de næsten alle enige om i de alvorligt studerende Kvinder at se ikke noget forstyrrende men et gavnligt Element for Undervisningen. Kvindernes Nærværelse fremkalder ofte en højere sædelig Tone i Sektions- og Sygesalene. Heldigst virke de kvindelige Studerende dog, naar de ikke ere ganske unge Piger. Ved Züricher-Universitetet har der været flere ældre Piger eller gifte Kvinder og Enker. Mange have studeret i Forening med deres Mænd. Disse Studerende have øvet en meget heldig Indflydelse.

Et Hovedbevis for at Kvindernes Universitetsstudium er lykkedes godt i Zürich, haves deri, at 10 af Zürichs kvindelige Studerende have bestaaet den medicinske Doktorexamen med Ære og en den filosofiske. Af den første Generation havde indtil 1872 sex Damer taget deres medicinske Doktorexamen, hvoraf fire med Karakteren »godt» og to med Karakteren »megetgodt». Siden 1872 ere fire kvindelige Medicinere blevet promoverede, deriblandt en Schweizerinde, der har studeret med det bedste Udbytte, og tre russiske Damer, — uskyldige Ofre for den omtalte Ukas —, som i Stedet for efter det sædvanlige 4½-aarige Studium maatte tage deres Examen efter et kun treaarigt Studium. Af disse tre Damer bestod en ret godt, en godt og den tredje meget godt. En fjerde forlod Examen ved den skriftlige Prøve. Af alle i Zürich

til Promotion i det medicinske Fakultet anmeldte Damer, har saaledes kun en maattet trække sig tilbage, — ganske vist ikke noget ugunstigt Forhold i Sammenligning med de mandlige Studerende. — I det filosofiske Fakultet har en Dame paa Grund af sine kemiske Studier og sin Dissertation opnaaet Doktorværdigheden.

Flere Professorer i det medicinske Fakultet have ved Promotionerne benyttet Lejligheden til paa en fuldkommen anerkjendende Maade offentlig at udtale sig om det hidtidige Udfald af Kvindernes Studium og til at bevidne vedkommende Damer «paa Grund af deres energiske Stræben og karakterfulde Udholdenhed» deres Højagtelse, idet de have udtalt, «at de ved deres Exempel have vist, at det er muligt for Kvinden at hellige sig Lægens Virksomhed uden at fornægte den kvindelige Karakter.» Paa en saadan gunstig Maade have Professorerne Herm. Meyer, Biermer, Rose, Frey, Hermann udtalt sig. Direktøren for den medicinske Klinik, Prof. Biermer, har endog ansat en kvindelig Student som Underassistent ved Kvindeafdelingen af Kantonshospitalet i Zürich, og denne Dame har udfyldt sin Plads til fuldkommen Tilfredshed og taget sin Doktorgrad med særdeles Udmærkelse. En anden i Zürich promoveret kvindelig Doktor, der er gift med en Læge i St. Petersborg, sluttede sig i Januar 1871 til det zürichske Hjelpepetog til Belfort, og Føreren for dette Tog, Prof. Rose i Zürich, giver hende i sit Skrift, «Der Züricher Hülfzug nach dem Schlachtfelde bei Belfort», det hædrende Vidnesbyrd, at hun ved Lazarethforvaltningen i Hericourt «ved sin beskedne og opofrende Virksomhed snart vandt Alles Hjerter.»

Prof. Frey, den sammenlignende Anatomis og Histologis Repræsentant i Zürich, ytrede: «Efter mine Er-

faringer, der støtte sig paa den praktiske Undervisning, maa jeg erklære, at en Mængde Kvinder ere i høj Grad skikkede til Studiet af anatomiske Discipliner og endog af de vanskeligste Problemer af den højere Anatomi. Jeg er oftere ved Svar paa Spørgsmaal, som jeg netop gjorde for at se, om jeg var bleven forstaaet, bleven overrasket over en kvindelig Hjernes Fatteevne. Efter mine Erfaringer (jeg har paa dette Omraade hidtil undervist omtrent tyve Kvinder) vil det være meget let at uddanne de bedre Elementer til en fin og elegant Teknik og god lagttagelse. Netop i Mikroskopien, en vigtig Side af den moderne Medicin, har efter min Overbevisning Kvinden en Fremtid.»

Om sine kliniske Erfaringer bemærker Prof. Biermer: «I Kliniken have flere Kvinder udmærket sig som Praktikanter ved deres omhyggelige Undersøgelse og Diagnostik.»

Vigtigere end disse Erklæringer er den Kjendsgjerning, at et større Antal af kvindelige Studenter fra Zürich alt i den medicinske Praxis have vist sig som dygtige.

Flere i Zürich som Doktorer promoverede Damer have nedsat sig som Læger i Rusland og nyde der stor Tillid. To Englænderinder, der studerede i Zürich, have fundet betydelige Stillinger som Hospitalslæger ved de engelske Kvindehospitaler, og en Amerikanerinde er ansat som Læge ved et Børnehospital i Boston. Den første Schweizerinde, der blev Dokter i Zürich, praktiserer i Zürich, og har netop nu forlovet sig med en anset Professor ved det zürichske Polyteknikum, saa paa hende vil formodentlig faa Anvendelse, hvad den i 1754 til Doktor promoverede Fru Dorothea Christiana Erxleben, Hustru til Diacon Erxleben i Quedlinburg, som praktiserende Læge og

Moder til fire Børn skrev for over hundrede Aar siden: «at Ægtestanden ikke forhindrer Kvindens Studeringer, men at man i en fornuftig Ægtemands Selskab kan studere med endnu mere Fornøjelse.»

I den nærmeste Fremtid vil endnu en Generation Damer faa absolveret deres medicinske Examen i Zürich. Af disse ere flere allerede før deres Doktorpromotion blevne raadspurgte af lidende Kvinder, fordi man tror, at de i Følge deres Natur bedre forstaa Kvindernes Lidelser. Det er vel ubestridt, at Tusender af Kvinder, der nu undse sig ved at raadspørge mandlige Læger eller gjøre det for sildigt og i yderste Nødstilfælde, vilde prise Tilstedeværelsen af kvindelige Læger som en Velsignelse for deres Kjøen. Visselig er Trangen tilstede, men er endnu latent og kunde hidtil ikke lægge sig for Dagen.

Den foranstaaende Fremstilling af de Erfaringer, der ere gjorte af Universitetet i Zürich, støtter sig ikke paa forudfattede Meninger men paa Kjendsgjerninger og Erklæringer af Fagmænd og Folk, der have givet sig af med Sagen. Jeg vover ikke paa Grundlag af disse Erfaringer allerede nu at betegne Forsøget paa Mænds og Kvinders fælles Studium som absolut sejrrikt og de kvindelige Studerendes Fremtid som sikret; men hvad man har foretaget i Zürich synes mig hverken forfejlet eller forhastet, da det er paa den høje Tid ogsaa at aabne Kvindekjønnets Adgangen til de ideale Virksomheder og at bidrage til, at talrige til den højeste Udvikling skikkede Aandskræfter, der nu kun altfor ofte henligge ubenyttede, komme til at virke for Civilisationens Fremskridt. Man har hidtil for sømt dette, og man har endnu aldrig lettet Kvinderne Erhvervelsen af den nødvendige videnskabelige Fordannelse og Adgangen til dannede Beskæftigelser.

Om Kvinderne nu sluttelig ville drage nogen virkelig Nytte af de dem først i den nyeste Tid indrømmede Rettigheder og Dannelsesmidler, og om de med Held ville kunne konkurrere med Mændene paa Videnskabens og Erhvervets forskjellige Omraader, bliver deres Sag og lader sig kun afgjøre ad Forsøgets Vej.

Det forstaar sig af sig selv, at der blandt de kvindelige Studerende ligesom blandt de mandlige findes fortrinligt, almindeligt og kun ringe begavede, og at, efterhaanden som Tallet stiger, ogsaa Forskjellighederne blive større og at der da vil være et forholdsvis større Antal Kvinder, der studere uden Udbytte. Men saadanne daarligere Resultater og de Misbrug af Frihed og Rettigheder og de mulige Forstyrrelser, som alt Nyt paa Overgangsstadiet er udsat for, ville ikke gjøre de gunstige Resultater, der hidtil ere opnaaede i Zürich, mindre betydningsfulde.

Man behøver ikke at frygte, at Studeringerne skulle kue den ædlere kvindelige Natur, eller at den ved Forberedelsen til en bestemt Virksomhed overhovedet skulde blive fremmed for sin egenlige Bestemmelse. En højere videnskabelig Opfattelse af Livet og dets Hændelser adler ogsaa de almindeligste menneskelige Ting. De studerende Kvinder ville altid være Undtagelser, fordi det kvindelige Kjønn i Reglen overalt vil give sit skønne naturlige Kald Fortrinnet. Men man bør ikke overse, at over 30 pCt. af alle Kvinder enten slet ikke gifte sig eller tidlig blive Enker eller netop paa Grund af deres Ægteskab komme i den Stilling, at ogsaa de maa søge Erhverv for Familiens Skyld. Under saadanne Livsforhold kan der ikke aabnes Kvinderne for mange Erhvervsgrene og Dannelsesmidler.

Vi bekæmpe alle Emancipationsbestræbelser, der fornægte den kvindelige Natur og kun skyldes Forfængeligheden; men saadanne uheldige Sider ved Nutidens Bestræbelser for Kvindens Frigjørelse vil man lettest fjerne ved en bedre Uddannelse af den kvindelige Ungdom, saa at der opdrages uafhængige og karakterfaste Kvinder, der kunne befri deres Kjøen fra Tilbøjeligheden til kun at se paa det ydre Skin og aandløs Luxus, og som henlede Tanken paa Tilværelsens ædlere Maal. Saa meget er vist, at det ikke vil skade nogen Kvinde at have lært noget Dygtigt og at have forberedt sig til højere videnskabelige Virksomheder. — Stat og Samfund have i ethvert Tilfælde den Pligt at fjerne alle legale og administrative Skranker, der vanskeliggjøre det saakaldte svagere Kjøen Kampen for Tilværelsen og Benyttelsen af dets Aandskræfter. Ogsaa Kvinden skal vælge sit Kald efter Begavelse og Tilbøjelighed, og det er Universitetets Pligt at aabne sine Døre for Alle, der ere modne og værdige til at betræde det og som kunne opfylde de fastsatte Optagelsesbetingelser.

Økonomisk Revue.

Pengemarkedet.

Kjøbenhavn d. 30te November 1874.

Der er nu forløbet nogle Maaneder, siden vi sidst gjorde Pengemarkedet til Gjenstand for Omtale; men det har i den forløbne Tid heller ikke kunnet lægge Beslag paa megen Opmærksomhed; thi ihvorvel det selvfølgelig har været nogle Fluktuationer underkastet, idet det snart har været noget rigeligere og snart noget knappere, snart noget livligere og snart noget mattere, — saa har den sidste Periodes temmelig matte Grundtone dog for største Delen holdt sig uforandret. Hvad der fortjener at mærkes, er de Diskontoforhøjelser, der begyndte ved Udgangen af Juli, idet «Bank of England» da hævede Diskontoen til 3 pCt. Den 15 Oktober fulgte en ny Forhøjelse til 4 pCt., der imidlertid ikke havde væsenlige Virkninger til Følge, og endelig d. 16 November er Diskontoen sat op til 5 pCt. *) Denne sidste Forhøjelse vakte vel nogen Overraskelse, fordi den skete udenfor den almindelige Bankdag; men Markedet bør dog have været forberedt paa den; thi allerede i flere Uger havde den været stærkt anbefalet og tilraadet af sagkyndige Avtoriteter. I sit Nummer af 14 Nov. udtaler «Economist» saaledes sin levende Beklagelse over, at Forhøjelsen til 5 pCt. ikke alt da var sket. Bladet henviser til den for England ugunstige Vexelkurs paa Paris, der da havde holdt sig i en forholdsvis lang Tid. Grundene hertil vare ganske vist ikke fuldt klare; i disse indviklede Forhold er fuld Klarhed overhovedet vanskelig. Men Bladet gjør

*) Netop nu — den 30 Novbr. — telegrafres der en ny Forhøjelse til 6 pCt.

opmærksom paa en ejendommelig Omstændighed, der sikkert maa øve en stor Indflydelse: medens Frankrig i nogle Aar har efterspurgt Korn i England, er det i Aar Udbyder heraf. Derhos ser det sig i Stand til at sælge betydelige Kvantiteter Sukker og vistnok ogsaa megen Vin, og hvis dets Efterspørgsel efter andre fremmede Forbrugsartikler ikke stiger i en tilsvarende Grad — hvilket ikke er rimeligt — vil det have et stort Tilgodehavende hos England, som det — hvis det vilde — kunde tage i Kontant. «Economist» befrygter, at Bankens Reserve, hvis Diskontoen ikke hævedes, kunde blive end ydermere reduceret, hvilket vilde være saa meget farligere, da den alt er forholdsvis lav. Forhøjelsen til 5 pCt. har vel ikke bidraget til at forøge Bankreserven, men den havde dog den øjeblikkelige Følge, at Vexelkursen paa Paris forandrede sig saa stærkt, at Udførselen af Guld ikke længere kunde betale sig, hvori naturligvis ikke laa nogen Garanti for, at denne Virkning vilde holde sig.

Men den engelske Banks Diskontoforhøjelse hævde ikke alene Vexelkursen paa Paris; ogsaa Vexelkursen paa Berlin blev saa stærkt paavirket, at den preussiske Bank deraf tog Anledning til ogsaa at hæve sin Diskontonotering. Den preussiske Bank havde alt d. 3 Oktober hævet sin Diskonto fra 4 til 5 pCt.; men denne Forhøjelse var ganske virkningsløs, og den har derfor under 23 November set sig nødsaget til at hæve den til 6 pCt. Denne Bankens Forholdsregel har været Gjenstand for megen forskjellig Bedømmelse: medens paa den ene Side «Berliner Börsen Zeit.» har søgt Grunden til den i det af Berlinerbladet forhadte Udkast til en ny tysk Banklov, har paa den anden Side «Börsenhalle» paavist det Fejlagtige i en saadan Opfattelse. Det hamborgske Blad forklarer Forhøjelsen paa en ganske anden Maade. Efter dets Mening ere de nærværende Diskontoforhøjelser Udtryk for en formentlig «Kamp om Guld» paa Verdensmarkedet. Den engelske Banks Diskontoforhøjelse af 16 November har ikke alene influeret Londons Vexelkurs paa Paris, men ogsaa Vexelkursen paa Berlin. Ja denne blev endog saa stærkt hævet, at det den 23 November var en fordelagtig Forretning at udføre Guld fra

Tyskland til England. Et saadant Forhold kunde den preussiske Bank ikke tillade, og derfor hævdede den sin Diskontototering den nævnte Dag. Alt den næste Dag vare Virkningerne paa Vexelkursen tydelige. — Er «Börsenhallen» Opfattelse af Kampen om Guld og de deraf følgende Diskontoforhøjelser rigtig, skulde man altsaa kunne vente en yderligere Forhøjelse i London,*) som saa Berlin maa søge at overbyde, hvilket atter vil fremkalde Svar i London osv. En saadan Situation vilde, som Bladet indrømmer, ikke være behagelig; men det anser den som en uundgaaelig Følge af Tysklands Overgang fra en Møntfod til en anden. For at berolige Tyskernes Frygt for Guldangel har Finansminister Camphausen under Diskussionen om Bankloven i Rigsdagen dog erklæret, at det Tyske Rige har store Guldbeholdninger i London, som, naar det skal være, kunne kaldes tilbage pr. Telegraf, saa at omtrent alle de Guldstykker, der ere gaaede til den engelske Bank, med Lethed kunne bringes tilbage.

Medens Mange saaledes i Tyskland ere tilbøjelige til at søge Forklaringen af den preussiske Banks Diskontoforhøjelser i London, vil omvendt et Parti i England give Tyskland Skylden for Bevægelserne paa det engelske Pengemarked. «Times» gjør i en Artikel om Pengemarkedet Nar af denne Opfattelse. Det er nu til Dags blevet Mode, siger Bladet, at søge Grunden til Alt i Berlin. Hvad Usædvanligt der end foregaar paa det religiøse, sociale, moralske og politiske Omraade, — skal Bismark have Skylden derfor. Bismark er Skyld i Gladstones og Disraelis Erklæringer; Bismark er Skyld i Bevægelserne paa Pengemarkedet; Bismark er Skyld i Novembertaagen og den tidlige Frost. «*Primum mobile* er aabenbaret, og den Uejlighed at tænke spares ved denne Aabenbaring.» — Sikkert gjør man sig skyldig i nogen Overdrivelse; men at London til en vis Grad er afhængig af Berlin, er ubestrideligt. Vexelvirkningerne mellem London, Berlin og Paris ere særlig i dette Øjeblik umiskjendelige.

Ogsaa den danske Nationalbank har i de sidste Maaneder

*) Jfr. Noten S. 383.

stadig forhøjet sin Diskonto. Den 4 Septbr. forhøjedes den til 4 à $4\frac{1}{2}$ pCt.; tre Uger efter, d. 24 Septbr. til $4\frac{1}{2}$ à 5 pCt., og fjorten Dage efter, d. 9 Oktbr. til 5 à $5\frac{1}{2}$ pCt.

Diskontonoteringerne ere nu i Hovedbankerne: London 6 pCt., Berlin 6 pCt., Wien $4\frac{1}{2}$ pCt., Paris 4 pCt.

I Tyskland har Finansverdenens Interesse i den senere Tid i en overvejende Grad drejet sig om den saakaldte «Møntkrise». Den tyske Møntreform, der i det Hele synes at være forbundet med mange Besværligheder, er i alt Fald endnu ikke blevet ført saa vidt, at Guldets er kommet Publikum i Hænde. Det Guld, der udstedes, ser Tyskland intet til, og der klages idelig over Mangelen paa Guldmonter. I de vigtigste Blade har denne Sag været omhyggelig diskuteret og i den tyske Rigsdag er den under Forhandlingerne om Bankloven ogsaa bleven bragt frem. Her have imidlertid Finansminister Camphausen og Forbundskommissæren erklæret, at Klagerne over Mangel paa Guldmonter ere ubegrundede, og til Støtte for denne Paastand henvises der til, at Udførselen af Guld til England har været meget ringe (kun 50,000 Pund). Nu svares der rigtignok af den finansielle Presse hertil, at det, det kommer an paa, ingenlunde er Udførselen til England, men Udførselen til Frankrig, der har været meget betydelig. Frankrig har i indeværende Aar ganske vist modtaget en Del Guld fra England, men dog forholdsvis ikke saa overvældende meget, fra Amerika har det modtaget endnu mindre, og det bliver saaledes nødvendigt at indrømme, at det maa have faaet en meget betydelig Del af de overordenlig store Summer (over 600 Mill. Fr.), det i Aar har indført, fra Tyskland, og hvad den franske Bank først en Gang faar, det giver den paa Grund af Tvangskursen ikke atter fra sig. Det er imidlertid klart, at hvad Frankrig har faaet fra Tyskland, maa det have faaet i Guld, da den lave Sølvrpris og den faktiske Dobbeltfod i Tyskland kun gjør Udførselen af Guld rentabel. At der i Virkeligheden ogsaa i indeværende Aar er blevet indført betydelige Guldsmængder fra Tyskland i Frankrig, lader sig bestemt paavise, og naar Indstrømningen af Guld ikke er begyndt tidligere end sket er, saa skyldes det den Omstændighed, at Vexelkursen tidligere var i

Favør af Tyskland, takket være Frankrigs Krigsskadeserstatning til Tyskland. Naar man ser, hvorledes den franske Bank ved sin Politik har forstaaet at drage Tysklands Guld til sig, saa forstaaer man den nærværende Møntkrise. Finansminister Camphausen har nu rigtignok villet givet det Udseende af, at Rigsregeringen, for at bevare Ligevægten mellem Udstedelsen af Guld og Inddragningen af Sølv, kun har udstedt et ikke meget stort Antal Guldmonter; men det er blevet oplyst, at dette ikke forholder sig saaledes, men at der tvært imod er udstedt forholdsvis meget Guld, som imidlertid paa Grund af den lave Sølvpris og den faktiske Dobbeltfod har forladt Landet, hvor det er blevet erstattet ved en forøget Seddeludstedelse. De tyske Bankers Seddelcirkulation har indtil Udgangen af September været i stadig Stigning, og har tilsidst naaet en hidtil ukendt Højde.

Hvad skal Regeringen nu gjøre under denne vanskelige Situation? Hvad skal den gjøre, efter at Halvdelen af dens Guld er gaaet til Frankrig? En tysk Korrespondent til «Economist» besvarer dette Spørgsmaal saaledes: Regeringen maa mønte forfra, og det snarest muligt; hvis den ikke vil gjøre det, gjør den bedst i ikke længere at tænke paa Møntreform, men maa vende tilbage til det gamle System! Men den tyske Regering er ganske vist ikke til Sinds at følge Korrespondentens Raad. Den har derimod foretrukket at forelægge den tyske Rigsdag et Forslag til en Banklov.*) Rigsregeringens Repræsentanter have indrømmet, at Meningen med denne Lov er at tvinge de tyske Banker til en betydelig Reduktion af deres cirkulerende Noter, navnlig de udækkede, for saaledes at skabe en større Trang til Metalpenge og derved lægge en Hindring i Vejen for Udførselen af Guldmonter. Denne Lov har imidlertid mødt en betydelig Modstand. Et stort Parti vil ikke modtage den, medmindre der ved den indføres en

*) Vi kunne ikke denne Gang gaa nøjere ind paa Forhandlingerne herom og paa de Spørgsmaal, der staa i Forbindelse hermed, men skulle ved Lejlighed komme tilbage hertil.

Rigsbank, der kan centralisere, kontrollere og regulere hele Seddelvæsenet. Under Forhandlingerne herom, der have lagt Beslag paa den største Interesse i Tyskland, er der faldet stærke Ord, og Bamberger har endog erklæret: «Ingen Banklov uden Rigsbank kan antages; enhver Banklov med Rigsbank kan antages.»

Hvad Sagen sluttelig vil føre til, er endnu usikkert; men det er ikke usandsynligt, at Loven ikke vil kunne komme ud i nærværende Session.

A. P.

Nationaløkonomisk Forening

afholdt Møde Onsdagen d. 18 November, hvor Professor Frederiksen dirigerede. Til Medlemmer af Foreningen optoges D'Hrr. Bureauchef Dessau, Grosserer Helmuth Dige, Direktøren i Kjøbstædernes Brandforsikring Kancelliraad Goldschmidt, Overretsprokurator Hvalsøe, Assistent Stephensen og Kand. polyt. Storch. — Derefter holdt Chefen for det statistiske Bureau **V. Falbe Hansen** et Foredrag om

Danmarks Udenrigshandel.

Falbe Hansen: Efter i Korthed at have paavist Betydningen af foruden Kvantiteten tillige at kjende Værdien af vor Handelsomsætning med Udlandet, gik Taleren over til at meddele Hovedresultaterne af de Beregninger, det statistiske Bureau havde foretaget over Ud- og Indførselsværdien i Finans-aaret 1873—74.

Værdien af Indførselen var . . . 115 $\frac{1}{3}$ Mill. Rdl.

— - Udførselen — . . . 85 $\frac{1}{2}$ — —

hele Omsætningen c. 201 Mill. Rdl.

Her var altsaa en Underbalance af 30 Mill. Rdl. Det maatte imidlertid erindres, at de Priser, der vare lagte til Grund for Beregningen og som vare de eneste Bureauet kunde skaffe tilveje, vare Priserne paa ufortoldede Varer her paa Pladsen; men herved stilledes Ud- og Indførselen ikke lige, thi for de indførte Varer er denne Pris jo Prisen paa Bestemmelsesstedet, og den indbefattede altsaa Fragten, Importørens Fortjeneste osv., men for de udførte Varer var denne Pris jo Prisen paa Afgangsstedet, i hvilken Pris selvfølgelig Fragten til Bestemmelsesstedet osv. ikke var indbefattet. Udførselen maatte derfor, naar Alt iøvrigt var lige, fremtræde som betydelig mindre end Indførselen. Desuden maatte det erindres, at der her kun om-

handlede den egenlige Vareindførsel, at altsaa Fortjenesten ved Fragtart, Rejsendes Indkjøb og al Penge- og Kreditomsætning ikke var medindbefattet.

En Omsætning med Udlandet af 200 Mill. Rdl. eller 112,5 Rdl. pr. Individ var meget betydelig, hvilket saas ved en Sammenligning med Udlandet.

Der omsattes med Udlandet pr. Individ:

i Nederlandene	244,4 Rdl.
Storbritannien	174 —
Belgien	161 —
Danmark	112 —
Frankrig	87,6 —
Tyskland	84,4 —
Norge	69,3 —
De Forenede Stater . .	53,9 —
Østrig	51,7 —
Sverige	47,8 —
Portugal	27 —
Rusland	13,7 —

Mange særlige Forhold havde Indflydelse paa den udenlandske Handels Størrelse; saaledes var det vistnok Beskyttelses-tolden, der var Grunden til, at de Forenede Stater stode saa lavt; Beskyttelsestoldens Formaal var jo, at Landet skulde forsyne sig selv med Alt, det vil sige Intet købe af Udlandet og altsaa heller Intet sælge.

Vægten af den i 1872—74 omsatte Varemasse var 3 $\frac{1}{2}$ Milliarder Pd.; for 5 Aar siden var den 2600 Millioner Pd., næste Aar steg den 400 Mill. Pd., og i ethvert af de følgende Aar var den stegen med omtrent 100 Mill. Pd. Fra Bevægelsen i Vægten af den omsatte Varemængde kunde man dog ikke slutte til en tilsvarende Bevægelse i dennes virkelige Størrelse. Thi med Hensyn til Vægten udøvede enkelte meget voluminøse og tunge Varer, navnlig Stenkul, en saa dominerende Indflydelse, at Forandringerne i Indførselen af Jærn næsten vare enebestemmende for Forandringerne i Vægten af den samlede Varemasse.

Den bedste Maade til at finde Forandringerne i Handelsomsætningen var at beregne denne efter kontante Værdier. En saadan Beregning var indført for de sidste 5 Aar, og man havde da fundet, at Omsætningen siden 1869—70 var stegen for Udførselens Vedkommende med 47 pCt., for Indførselen med 44 pCt., og tages med den nominelle Forøgelse, der havde fundet Sted derved, at det Maal hvori Værdierne vare udtrykte, Pengene, vare formindskede, saas, at den samlede Forøgelse i Omsætning udtrykt i Penge for de sidste 5 Aar beløb sig til 60 à 70 pCt. Sammenlignede man nu et fjernere liggende Tidsrum, med Tiden før 1850, da var Omsætningen i disse 25 Aar stegen med det 4-Dobbelte.

Undersøgte man, hvorledes vor Omsætning fordelte sig mellem de enkelte Lande, en Undersøgelse, der først nu var bleven mulig, da fandt man, hvilket jo stred med den tidligere Antagelse, at Tyskland var det Land, med hvilket vor Omsætning var størst, der omsattes nemlig med dette Land for 71 Mill. Rdl. aarlig (deraf med Slesvig og Holsten $40\frac{1}{3}$ Mill. Rdl., med Hamborg $8\frac{1}{2}$ Mill., med Lübeck 10 Mill., med Bremen 1 Mill.), med England omsattes $58\frac{1}{2}$ Mill. Rdl., med Sverige $22\frac{1}{3}$ Mill., med Norge $11\frac{1}{2}$ Mill., med Brasilien 5,2 Mill., med Rusland 5 Mill., med Holland 4 Mill., med Frankrig 3,4 Mill., med Belgien 2,7 Mill., Island 2,4 Mill. osv. Noget anderledes stillede Sagen sig, naar man undersøgte med hvilket Land, det største Kvantum Varer omsattes, i Handelen paa hvilket det største Skibsrum og største Antal Jærnbanevogne osv. beskæftigedes, da stod England øverst, idet der med dette Land omsattes 580,000 Tons Gods, med Tyskland derimod kun 370,000 Tons, med Sverig-Norge 360,000 Tons, med Rusland 52,000 Tons osv.

Deles Indførselen i 5 Hovedgrupper efter Varernes Beskæffenhed og Øjemed, ser man, at der indførtes af:

Fortæringsgjenstande for	39,8 Mill. Rdl.
Beklædnings- og Toiletgjenstande for	19,5 — —
Andre umiddelbare Forbrugsgjenstande for .	39,7 — —
Produktionsfornødenheder (herunder Raa- og Hjælpeprodukter og halvforarbejdede Varer) for	37,9 — —

Produktionsmidler (herunder Skibe og andre
Transportmidler, Redskaber og Maskiner) for 8,5 Mill. Rdl.

Foretoges den samme Fordeling for Udførselen, fik man følgende Resultater:

Fortæringsgjenstande	68,1 Mill. Rdl.
Beklædnings- og Toiletgjenstande	1,9 — —
Andre umiddelbare Forbrugsgjenstande	2,4 — —
Produktionsfornødenheder	9,0 — —
Produktionsmidler	4,0 — —

Ikke uden Interesse var det at sammenligne Forholdet mellem Varernes Værdi og Tolden; det viste sig, at Tolden udgjorde følgende pCt. af Værdien:

af Drikkevarer	37,6 pCt.
Kaffe	14,3 —
The	16,7 —
Sukker	34,2 —
Ris	42 —
Tobak	26,9 —
Salt	60,3 —
Ost	15,6 —
Humle	29,2 —
Manufakturvarer af Bomuld	13,1 —
— - Silke	9,5 —
— - Uld	15,1 —
Parfumerier	4,4 —
Papir	10,9 —
Kryderier	16,7 —

Taleren skulde endnu meddele nogle Oplysninger om Forbruget af nogle af de vigtigste Varer her i Landet og hvilke Forandringer dette var undergaaet i de sidste 25 Aar, og hvorledes det stillede sig her i Sammenligning med Udlandet.

Forbruget af Vin var i de sidste 25 Aar steget til det Dobbelte, fra 0,62 Pot til 1,40 Pot pr. Individ, Brændevinsforbruget syntes i det Hele taget at være i Tilbagegang; men i enkelte Perioder havde det været i Fremgang, saaledes i Aarene

fra 1855 til 57 og atter nu i de sidste 3 à 4 Aar. Følgen deraf var, at Brændevinsforbruget nu var lige saa stort som for 25 Aar siden, nemlig ca. 20 Potter pr. Individ om Aaret. Forbruget af The var tiltagen til mellem det 2- og 3-Dobbelte, ligesaa Forbruget af Cikorie og andre Kaffesurrogater, hvorimod Forbruget af Kaffe var tiltaget mindre. Der kom nu pr. Individ 0,302 Pd. The, 2,09 Pd. Cikorie, 4,8 Pd. Kaffe; Forbruget af Kaffe var i det sidste Aar gaaet lidt ned, nemlig til 4,59 Pd. pr. Individ, hvilket rimeligvis maatte tilskrives den overordenlige Fordyrelse af denne Vare. Forbruget af Sukker var steget fra 9 Pd. pr. Individ til 20 à 21 Pd.; Forbruget af Ris var steget overordenlig stærkt, nemlig fra 0,74 Pd. til 4½ Pd. pr. Individ. Forbruget af Silkevarer var steget fra 0,029 Pd. til 0,100 Pd. pr. Individ, Tobak fra 1,33 til 3,03 Pd. Stærkest var Stigningen ved Jærn (fra 8 Pd. til 37 Pd.) og Stenkul (fra 0,37 Tdr. til 1,77 Tdr.). En Sammenligning med Forbruget i andre Lande var vanskelig og til Dels umulig, for en Del af de vigtigste Varer lod en saadan Sammenligning sig dog foretage, nemlig for Sukker, Kaffe, The og Tobak. Til disse Varer anvendtes (under Forudsætning af at Prisen var den samme overalt) pr. Individ aarlig:

i England	9 Rdl. 39 Sk.
Nederlandene	6 — 85 —
Belgien	6 — 25 —
Danmark	5 — 53 —
Norge	4 — 78 —
Tyskland	3 — 91 —
Frankrig	3 — 55 —
Sverige	3 — 36 —
Østrig-Ungarn	1 — 70 —
Rusland	1 — 7 —

Direktøren i Nationalbanken Etatsraad **Levy** udtalte i Anledning af dette Foredrag sin Tak til Bureauchef Falbe Hansen, og anerkjendte den store Interesse, de af det statistiske Bureau anstillede Beregninger havde, om han end maatte mene, at de kunde være Gjenstand for nogen Kritik. Særlig fandt han

Indførselens store Overskud over Udførselen paafaldende. I alle Lande gjenfandt man samme Forhold, og Grunden hertil var, at man ved Beregningen af Indførselen begik den Fejl at tage Handelsstandens Fortjeneste med. Udskillede man dette Hensyn, vilde man komme til en virkelig Balance, og det vilde da vise sig, at Forholdet ingenlunde var i Disfævor af Danmark.

Professor **Scharling** fremhævede Betydningen af den meddelte Opgjørelse netop i den Form, hvori den forelaa, med stor Forskjel imellem Ind- og Udførselsværdi. Det var af Vigtighed at kunne faa saadanne Spørgsmaal som disse besvarede: hvor meget have vi kjøbt? hvor meget heraf have vi kunnet betale med Varer? og hvor meget have vi maattet betale paa anden Maade? Der maatte ogsaa tages Hensyn til, at den Forskjel, som viste sig i det enkelte Aar, noget vilde forsvinde, naar man tog et Gjennemsnit af flere Aar. Alligevel vilde der dog aldrig blive nogen virkelig Balance, da Alt ikke blev betalt med Varer, men netop dette Moment var det af Vigtighed at faa frem. Taleren sluttede med at hævde de af Falbe Hansens meddelte Oplysningers store Betydning.

Etatsr. **Levy** havde ved sine kritiske Bemærkninger til de af Indlederen givne Værdiberegninger ikke villet antyde, at dette statistiske Arbejde var et mindre godt Arbejde; men da hele Handelsstanden med Interesse følger disse Tal, havde han med Flid villet gjøre opmærksom paa, at Indførselen overalt i Reglen viste sig større end Udførselen. Dette laa deri, at Indførselen blev for højt anslaaet. De paa Priskuranterne opførte Priser vare ikke altid men dog i Reglen for høje. Dette burde man tage Hensyn til ved Bedømmelsen af Resultaterne. Henvendte man sig derimod direkte til de Handlende for at faa de ønskede Oplysninger, udsatte man sig for en anden Fare. Det kunde ikke altid konvenere de Handlende at give Oplysninger om, hvad Varerne kostede paa Indkjøbsstedet, og det vilde derfor jævnlig være vanskelig for Avtoriteterne at faa paalidelige Oplysninger.

Scharling forklarede, hvorledes der let kunde fremkomme Unøjagtigheder i Resultaterne. Naar det saaledes hed, at der til Østrig kun var udført for 12 Rdl. i 1873 — i Udstillings-

aaret — saa var Fejlen her i Øjne faldende; men den forklaredes ganske naturligt derved, at de til Østrig gaaende Varer i Almindelighed opførtes som «gaaende til Tyskland». Et andet Moment, som frembragte Usikkerhed, var Prissvingningerne i det paagjældende Tidsrum; man tog Gjennemsniitsprisen for et Kvartal og beregnede hele Indførselen eller Udførselen til denne Pris; men maaske var der kjøbt eller solgt meget Lidt til Maximum og særdeles Meget til Minimum eller omvendt.

Højesteretssagfører **Oct. Hansen** fremhævede Betydningen af det af Levy rejste Spørgsmaal om Handelsfortjenesten var medregnet eller ej. Hvis Falbe Hansen havde benyttet Mæglernes Prishster, vilde Handelsfortjenesten til Dels være medregnet.

Falbe Hansen oplyste, at Beregningerne i de fleste Tilfælde grunde sig paa Oplysninger fra Importørerne.

Grosserer **Harald Hansen** meddelte, at Tolden paa Ris maatte ansættes til 40 à 50 pCt. af Værdien. Unøjagtigheder kunde let indtræde i disse Beregninger ogsaa af den Grund, at der indførtes de forskjelligste Kvaliteter, hvorved Tolden jo kom til at udgjøre en meget varierende Andel af Varernes Værdi.

Grosserer **Mor. Melchior** meddelte, at paa Mæglernes Prislister opføres Varernes Pris med Handelsfortjenesten indbefattet. Derimod regnedes den ikke med ved Udførselen. Derfor kom man ofte til urigtige Værdier. Tolden af Sukker maatte i Reglen sættes til 40 à 45 pCt. af Værdien.

Grosserer **Mannheimer** stadfæstede Melchiors Udtalelser om Prislisterne. De for Exporten anførte Priser vare i Reglen meget for lave. Omvendt vare Priserne for de indførte Varer gjennemgaaende for høje, selv om Oplysningerne havdes fra de Handlende selv.

Professor **Frederiksen** udtalte sig om, hvorledes den tilsyneladende saa store Forskjel mellem Indførsel og Udførsel lod sig forklare. Her var en Række af Poster, der maatte tages i Betragtning. Kjøbmandens Fortjeneste ved Udførselen og ved Indførselen maatte oplyses. Hvor stor var Fortjenesten ved Skibsfarten, Fragtfarten, Assuranceen, hvor meget modtog den danske Stat fra Udlandet, hvor stor var den Rente, der

kom ind i Landet, og Indtægten af de Rejsende? Alt dette var Momenter, der maatte tages med i Betragtning som bidragende til at betale vor Indførsel. Men der var andre Poster, der vejede op herimod, saaledes Afdragene paa og Renterne af den udenlandske Gjæld for saa vidt de virkelig gik til Udlandet. Det var ogsaa et Moment af stor Betydning, at vi Reglen fik vore Betalinger hurtigere fra Udlandet, end vi betalte til Udlandet; der var da mindre Diskonto at fradrage ved det vi fik, end ved det vi gav.

Levy udtalte, at der var faa Arbejder af dem, der udgik fra det statistiske Bureau, der for Handelsstanden havde en saa stor Interesse, som det der havde været under Omtale i Aften; men derfor burde Handelsstanden ogsaa komme Bureauet i Møde. Taleren henstillede til Grosserer-Societetets tilstedeværende Formands alvorlige Overvejelse, om der af Grosserer-Societetets Komite ikke kunde ydes det statistiske Bureau Hjælp ved praktisk Vejledning og Raad. Det vilde være ganske anderledes let for Bureauet at faa et klart og tydeligt Indblik i de paagjældende Forhold, naar Handelsstanden dannede en permanent Komite, hvor Bureauet kunde henvende sig.

Falbe Hansen erklærede, at det statistiske Bureau vilde sætte overordenlig Pris paa, om Grosserer-Societetet med de udmærkede Kræfter, der stod til dets Raadighed, vilde støtte det.

Melchior lovede at bringe Sagen paa Omtale i Grosserer-Societetets Komite og virke for dens Fremme, men maatte dog fremhæve, at Komiteen som saadan næppe vilde kunne støtte Bureauet paa den antydede Maade.

Jærnbaneingeniør **Fredericia** ytrede, at naar Talen var om en Opgjørelse af Danmarks Generalstatus, gik det ikke an ligefrem at føre det, Danmark anvendte til Forøgelse af sin Inventariebeholdning, til Udgift.

Falbe Hansen havde ikke tilsigtet at opgjøre Danmarks Generalstatus. Det af Fredericia fremdragne Punkt vedrørte nærmest Spørgsmaalet om Danmarks Nationalvelstand.

Frederiksen bemærkede ligeledes, at dette Forhold ikke vedrørte Spørgsmaalet om den udenlandske Handel.

Bibliografi.

- Frederiksen, N.-C., Den politiske Økonomis Begreber. Fjorten Forelæsninger holdte ved Universitetet i Efteraaret 1873, samt et Foredrag om Befolkningen, holdt i Studenterforen. i Febr. 1874. (217 S.) Prior.
- Scharling, W., Guldlandenes Opdagelse og Virkningen deraf. (66 S.) Gad.
- Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872. Udg. af Indenrigsministeriet. (XLIII og 75 S.)
- Martensen, Socialisme og Kristendom. Gyldendalske Bogh.
- Benard, T. N., De l'Influence des lois sur la répartition des richesses. Plon et Cie.
- Baudrillart, H., La Famille et l'Éducation en France dans leurs rapports avec l'état de la société. Didier et Cie.
- Bondivienne, L'Éducation de la femme et son rôle dans la société. P. Dupont.
- Brunsvik, Benoît, La Crise financière de Turquie. Amyot.
- Block, Maurice, Statistique de la France comparée avec les divers pays de l'Europe. 2e edit. entièrement refondue, etc. Guillaumin et Cie.
- Butenval, Politique économique et négociations commerciales du gouvernement de la Republique française pendant les années 1871, 1872 et 1873. Guillaumin et Cie.
- Cernuschi, Henri, Or et argent. Guillaumin et Cie.
- Chevalier, Michel, Étude sur Adam Smith et sur la fondation de la science économique. Guillaumin et Cie.
- Clément, Pierre, Histoire de Colbert et de son administration. Didier et Cie.
- Comédie (la) du libre-échange. Guillaumin et Cie.
- Laveleye, Émile de, De la Propriété et de ses formes primitives. Germer Baillière.
- Marbeau, F., Études sur l'économie sociale. 2e édition. Guillaumin et Cie.
- Ménier, Théorie et application de l'impôt sur le capital. Plon et Cie.

- Pellarin, Charles, *Lettre de Fourier au grand juge (4 nivôse an XII). Fourier et ses contemporains. L'utopie et la routine. L'expérimentation et l'empirisme en matière sociale.* E. Dentu.
- Puerari, Eugène, *La Question sociale et la société.* Guillaumin et Cie.
- Rimbaud de Laroque, *Étude sur la Société de crédit foncier en France.* Larose.
- Reybaud, Louis, *Le Fer et la Houille. Nouvelles études sur le régime des manufactures.* M. Lévy frères.
- Roswag, *Études economico-industrielles. La Question monétaire.* A. Lemoine.
- Rampal, Schulze-Delitzsch. 2 vol. Guillaumin et Cie.
- Spencer, Herbert, *Introduction à la science sociale.* Germer Baillière.
- Walras, Léon, *Éléments d'économie politique pure.* Guillaumin et Cie.
- Vaïsse, *Nouvelle Économie sociale universelle et le salut de la société moderne par la solution mathématique de toutes les questions économiques: extinction du paupérisme, abolition du prolétariat, fin de la misère.* Sandoz et Fischbacher.
- Cairnes, I. L., *Some Leading Principles of Political Economy Newly Expounded.* pp. 526. Macmillan.
- Cox, *The Rise of the Farm Labourer; A Series of Articles Illustrative of Certain Political Aspects of the Agricultural Labour Movement.* pp. 70. Dallow.
- Hamilton, R. H., *Present Status of Social Science.* 12mo, pp. XXVII—332. New York.
- Lieber, *On Civil Liberty and Self-Government.* Third. ed. Edited by Theodore D. Woolsey. pp. 622. Philadelphia.
- Seyd, *The Bank of England Note Issue and its Error: An Address to the Holders of Bank of England Stock, and to Bankers and Economists generally.* pp. 310. Cassell.
- Spaulding, *Handbook of Statistics of the United States.* 12mo. New York.
- Trant, *Six Speeches on Financial Reform.* Longmans.

- Bamberger, Die Zettelbank vor dem Reichstag. (122 S.) Brockhaus.
- Becker, Bernh., Geschichte der Arbeiter Agitation Ferdinand Lasalle's. Nach authent. Aktenstücken. Braunschweig, Brake jun.
- Börsen-Papiere, die. 1. Thl. Die Börse u. Börsengeschäfte. 3. gänzlich umgearb. u. verm. Aufl. Hrsg. v. R. Siegfried. (649 S.) Berlin, Haude & Spener.
- Brasch, Die Gemeinde u. ihr Finanzwesen in Frankreich. (148 S.) Leipzig, J. W. Krüger.
- Complot, e., gegen die internationale Arbeiter-Association. Im Auftrage d. Haager Congresses verfasster Bericht üb. das Treiben Bakunin's u. der Allianz der socialist. Demokratie. (VI, 119 S.) Braunschweig, Brake jun.
- Dorn, Alex., Aufgaben der Eisenbahn-Politik. (173 S.) Berlin, Springer's Verl.
- Eynern, Ernst v., Wider die Socialdemokratie u. Verwandtes. (137 S.) Leipzig, O. Wigand.
- Fröbel, Jul., Die Wirthschaft d. Menschengeschlechtes auf dem Standpunkte der Einheit idealer u. realer Interessen. 2 Thl. A. u. d. T.: Die Privatwirthschaft u. die Volkswirthschaft. (294 S.) Leipzig, O. Wigand.
- Felix, Ludw., Die Arbeiter u. die Gesellschaft. Eine culturgeschichtl. u. volkswirtschaftl. Studie. (300 S.) Leipzig, O. Wigand.
- Geffcken, F. Heinr., Das deutsche Reich u. die Bankfrage. 2. umgearb. u. fortgeführte Ausg. (111 S.) Hamburg, Nolte.
- Kiehl, Dr. E. J., Anfangsgründe der Volkswirthschaft. 2. Ausg. (169 S.) Berlin 1875, Puttkammer & Mühlbrecht.
- Körösi, Dir, Jos., Welche Unterlagen hat die Statistik zu beschaffen um richtige Mortalitäts-Tabellen zu gewinnen? Denkschrift im Auftrage der internationale statist. Commission. Mit 3 (lith.) graph. Abbildgn. 4. (70 S.) Berlin, Verl. d. k. statist. Bureau.
- Leser, Doc. Dr. Emanuel, Der Begriff d. Reichthums bei Adam Smith. Eine nationalökonom. Untersuchg. (142 S.) Heidelberg, C. Winter.

- Meyer, Rud., Der Emancipationskampf d. vierten Standes. 2. B. 1. Abth. (271 S.) Berlin 1875, A. Schindler.
- Matthäi, F., Der auswärtige Handel Russlands. (254 S.) St. Petersburg, Röttger.
- Neumann, Die Ernten u. der Wohlstand in Oesterreich-Ungarn. Eine statist. Studie. (85 S.) Berlin, Lüderitz.
- Parth, Das A-B-C der National-Oekonomik od. Volkswirtschaftslehre. Zum Schul- u. Selbstunterricht. (112 S.) Das A-B-C der Handels-Geographie zum Schul- u. Selbstunterricht. (127 S.) Das A-B-C der Finanzwissenschaft zum Schul- og Selbstunterricht. (108 S.)

— D'Hrr. F. Bing og Jul. Petersen have anmodet Redaktionen om at meddele, at de have tilsendt den et Svar paa den Anmeldelse af deres Bearbejdelse af Fawcetts «Manual of pol. econ.», der findes i forrige Hæfte S. 254—61, hvilket Svar Redaktionen ikke har kunnet optage, da der ikke her forelaa tilstrækkelig Grund for den til at bryde med det almindelig antagne Princip ikke at optage Artikler, der, uden at indeholde faktiske Berigtigelser, kun kunne betragtes som Antikritiker. — D'Hrr. F. Bing og Jul. Petersen ønske fremdeles meddelt, at de have oversat Afsnittet «Om de seneste Guldfund» efter Udgaven af 1869, hvor Fawcett altsaa maa have ladet staa uforandret, hvad han i 1863 skrev om Pristigningen, hvilket han maaske ogsaa kunde, da Forholdene den Gang ikke vare undergaaede en saa stor Forandring som den, der indtraf i Aarene efter 1869.

Rettelse.

I forrige Hæfte S. 319 L. 2 rettes i Hr. Bajers Foredrag «Forbrugen» til «Fordelingen».

Spiritismen.

Af Aleksis Petersen.

I.

Socialisme og Spiritisme.

Det er nu netop tyve Aar siden, at den bekendte franske Fysiker og Astronom Babinet i «Revue des deux Mondes» saa sig foranlediget til at offentliggjøre en Artikel imod Spiritismen. Spiritismen, der i Slutningen af Fyrterne var opstaaet i Humbug'ens og Charlatanismens Hjem, havde i Begyndelsen af Halvtredserne holdt sit Indtog i Evropa, hvor den fandt en mere end venlig Modtagelse. Paa de højeste og allerhøjeste Steder — navnlig i Frankrig — kom de spiritistiske Experimente i Mode, og fra Hoffet udbredte Sygdommen sig videre. Alle skulde prøve paa Borddans, Aandemanen, Aandeskrift m. m., og Mange, der som Skeptikere havde begyndt disse Experimente, endte som Troende. Den Udbredelse, Spiritismen vandt strax ved sin første Fremtræden, er ligefrem fabelagtig og giver et højt ejendommeligt Vidnesbyrd om det Standpunkt, ogsaa de «Dannede» indtog. Der var i Virkeligheden fuldgod Grund for Babinet til at indlægge et advarende Ord; men idet han gjør det, minder han om Delisle de Sales, der, da han under den første Revolution

skrev sit Værk: «Memoire en faveur de Dieu», havde bedt om Tilgivelse, fordi han havde valgt en saadan Sag: «hans Klient nød jo ikke nogen stor Agtelse»! Ogsaa Babinet beder om Tilgivelse, fordi han forsøger paa at plaidere Fornuftens Sag; men ligesom de Sales havde mistvivlet om at udrette Noget for «l'Être suprême, ci-devant Dieu», saaledes synes Babinet ogsaa at mistvivle om Fornuftens Sejr. Og hertil havde han god Grund; thi hvor velskreven end Artiklen var, saa har den dog ikke med et eneste Fjed standset Spiritismens Fremrykken. Vel var der en Tid, da man hørte mindre Tale om denne ejendommelige Sygdom; men i det sidste Par Aar har den saa til Gjengjæld gjort sig des mere bemærket. Derfor tog for nogle faa Aar siden «en af Englands betydeligste Fysiologer» paany til Orde imod den, og skrev i «Quarterly Review» en Artikel, der i den spiritistiske Lejr vakte megen Forbitrelse; men heller ikke denne Artikel har i fjærneste Maade hindret Spiritismens Omsiggriben; tvært imod har den i de sidste to Aar været mere fremme end nogensinde, — ikke alene i sit Hjem, men ogsaa i evropæiske Lande, særlig England. Ja endog Danmark synes at nære Lyst til at «være med»; i alt Fald er her som bekjendt for ikke længe siden stiftet en spiritistisk Forening.

Den Agitation, der er bleven og stadig bliver udfoldet af Spiritisterne, er ligefrem kolossal. Folk der ikke særlig have beskæftiget sig med dette Spørgsmaal, kunne vanskelig gjøre sig nogen Forestilling om Omfanget af den spiritistiske Literatur og Presse, der med hver Dag voxer i Størrelse. Da nu denne Agitation virkelig synes at bære Frugter, hvorimod Modpartiets Bestræbelser ikke synes at føre til store Resultater, kan det forsaavidt

ikke siges at være meget opmuntrende at kæmpe for den sunde Fornuft; men selv om man føler størst Lyst til at lægge Hænderne i Skjødets og lade Sagerne gaa deres egen skjæve Gang, saa kan det dog maaske altid være forbundet med en vis Interesse at se, hvorledes denne Gang er. Det er det, vi i det Følgende skulle gjøre, og vi ville da først rette vort Blik mod Spiritismens Forbindelse med Socialismen, hvilken Forbindelse er saa ejendommelig, at den ikke vel kan undlade at tildrage sig Opmærksomhed.

Det er ofte blevet sagt, at Troen paa en «Aandeverden» og paa Muligheden af et Samkvem mellem Menneskene og de Afdødes «Aander» er lige saa gammel som Menneskeslægten. Man har fremhævet, at til ingen Tid, end ikke i «Oplysningens Tidsalder», har denne Tro været udslettet. Man har sagt, at endog den Gang da man dyrkede «Fornuftens Gudinde» og ingen anden Gud, kunde Mænd som Grev St. Germain, Cagliostro, Mesmer o. lgn. udfolde deres Virksomhed. Dette er naturligvis rigtigt nok, og forsaavidt vilde det blive et temmelig uoverkommeligt Arbejde at skrive Spiritismens Historie; men det, der skal være Gjenstand for de følgende Blade, er kun den moderne Spiritisme (Modern Spiritualism), hvis Historie er en Del kortere.

Af mange Spiritister sættes den moderne Spiritismes første Optræden ikke længere tilbage end til Marts 1848, da Kate og Caroline Fox begyndte paa deres Kunster (hvorom senere). Men hvor megen Ære de nævnte unge «Media» end have af Spiritismens Udvikling, saa synes den amerikanske Socialisme dog at have endnu mere.

Det er i Virkeligheden utvivlsomt, at Socialismen mere end noget Andet har bidraget til Spiritismens Fremvæxt.

Af en Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 3 B. p. 397 ff. fremgaar det, at der i den amerikanske Socialisme kan skjelnes mellem følgende 3 Hovedretninger: den owen'ske Kommunisme, den fourier'ske Socialisme og den religiøse Kommunisme. Den første synes ganske vist fuldstændig fjendtlig mod alt Aandevæsen; men det skal dog her bemærkes, at ikke alene blev Robert Owens Søn og Efterfølger, Robert Dale Owen, en af Spiritismens mest ansete Førere, men selve Robert Owen gik paa sine gamle Dage over til Spiritismen, og bekjendte, at hvad der havde bragt hans Samfund til at strande, var den Miskjendelse af det spirite Moment, der havde raadet i dem. Ogsaa den bekjendte Shakerhøvding, «Elder» Evans, har været en Forkæmper baade for Owenisme og Spiritisme. — Hvad dernæst den fourier'ske Socialisme angaar, saa maa det fremhæves, at «Brook Farm»*) — et af de betydeligste af de fourier'ske Samfund — ved sin Forbindelse med Swedenborgianismen i en meget væsentlig Grad banede Vejen for den moderne Spiritisme. Det var «Brook Farm», der ved sit Tidsskrift «The Harbinger» væsentlig bidrog til ret at gjøre Swedenborgs Skrifter bekjendte i Amerika, og det var dem, der gjorde det muligt for Andrew Jackson Davis at bringe Spiritismen i System. Det var paa en Kirkegaard nær ved Poughkeepsie, at Davis i Aaret 1844 begyndte sine Sammenkomster med Swedenborgs «Aand», og Resultatet af disse Sammenkomster var, at Swedenborgianismen blev saaledes perfektioneret og «amerikani-

*) N. T. III. p. 427.

seret», at den nogle Aar efter kunde fremtræde som modern spiritualism. Der kan virkelig ikke være nogen Tvivl om, at Fourierismen ved at virke for Swedenborgianismen har virket for Spiritismen. Her skal til Støtte for denne Paastand anføres en Kjendsgjerning, der ganske vist ikke er uden Betydning: Albert Brisbane,*) Fourierismens ivrigste Forkæmper i Amerika, var en stadig Gjæst ved A. J. Davis's *séances*, og synes med stor Interesse at have fulgt hans Aandeaabenbaringer. — Men kan der ikke være nogen Tvivl om, at Fourierismen har banet Vejen for Spiritismen, saa gjælder dette dog i endnu højere Grad om den religiøse Kommunisme. Af de amerikanske religiøs-kommunistiske Samfund have flere haft et stærkt spiritistisk Præg; men i en ganske særlig Grad er dette dog Tilfældet med Shakersamfundet,**) det af alle de kommunistiske Samfund, der har vundet den største Tilslutning, været i Besiddelse af størst Livskraft, og i det Hele haft den største Betydning.

Man har paastaaet, at Spiritisterne have øst al deres Visdom hos Shakerne, og sikkert er det i alt Fald, at de have lært overordenlig meget af dem. Naar Spørgsmaalet er om Spiritismens Oprindelse, kan man ikke unddrage Shakerkommunismen sin Opmærksomhed.

Den alt nævnte Shakerfører, «Elder» Evans, har i «Atlantic Monthly» for Maj 1869 erklæret, at den moderne Spiritisme virkelig havde sit Udspring hos Shakerne. Det var i Aarene 1837 til 1844, siger han, at der gennem alle atten Shakersamfund gik «en stærk Strøm fra Aande verdenen». Manifestationerne holdtes imidlertid i nogle Aar hemmelige, da Verdenen endnu ikke var moden.

*) l. c. p. 415.

**) l. c. p. 429.

til at høre herom; men Aanderne erklærede, at de snart skulde lade høre fra sig paany, og at da hver en By, hvert et Hus skulde aabne sig for dem. Den bebudede Begivenhed skete fire Aar senere, i 1848, i Rochester, hvor Kate Fox virkede som Medium (herom senere).

Den fuldstændigste Beretning om Shakernes Spiritisme finde vi dog hos den i Artiklen «Amerikansk Socialisme» omtalte utrættelige Gransker af de socialistiske og kommunistiske Samfunds Historie, Macdonald. Dog maa det indrømmes, at hvor mærkelige end de Syner, Aandesamtaler og Aandegaver ere, som han fortæller om, saa have Spiritisterne senere præsteret ganske anderledes Ting. Men Spiritisterne have i alt Fald hos Shakerne faaet et Materiale, som de saa senere have gjort til Gjenstand for yderligere Bearbejdelse.

Den moderne Spiritisme staar saaledes i en betydelig Gjæld til den amerikanske Socialisme, og navnlig da til Shakersocialismen; men Sætningen kan ogsaa vendes om: thi have Socialisterne forsøgt sig i Spiritisme, saa have til Gjengjæld Spiritisterne jævnlig forsøgt sig i Socialisme. Det er denne Side af Sagen, vi nu skulle belyse.

Spiritisternes Forsøg i Socialisme ere ikke saa bekjendte som Socialisternes i Spiritisme, og dog ere de overordenlig talrige. Forfatteren til den amerikanske Socialismes Historie, Noyes,*) siger, at Spiritisterne i den sidste Snes Aar have gjort «næsten utallige» Forsøg paa Grundlæggelse af socialistiske eller kommunistiske Samfund. Fra Owenisme ere de gaaede til Fourierisme, og fra denne tilbage til hin, og de have forsøgt sig i de forskjelligste Retninger, men uden stort Held. Som et

*) l. c. p. 398 ff.

Exempel paa disse spiritistisk-socialistiske Samfund skulle vi nævne «Kommunen i Mountain Cove».

Om Maaden, hvorpaa denne Kommune fremstod, findes der nogle Oplysninger i en Korrespondance til «Oneida Circular». Det fortælles der om, hvorledes Mr. Hitchcock og hans Medspiritister fandt det Sted, hvor Samfundet skulde grundlægges: dette var den gamle Edens Have! «De have fundet Edens Have, netop det Sted, hvor vore første Forældre syndede, og som ingen menneskelig Fod har betraadt, siden Adam og Eva joges ud; — han, Ira S. Hitchcock, er den Første, hvem det er blevet tilladt at betræde dette Sted, der under alle Naturomvæltninger har bevaret sig uforstyrret og ganske saaledes som det oprindelig var. Dette er det Sted, der skal danne Udgangspunktet for den nu forestaaende Befrielse!»

Samfundets Grundlægger modtog disse Aabenbaringer fra Paulus ved Hjælp af Aandebanken. Dette skete i 1851, altsaa kun tre Aar efter at Bankeaanderne havde begyndt deres Virksomhed.

Der vides forøvrigt ikke meget om Samfundets Organisation og Liv. Over de spirit-socialistiske Samfund hviler der i det Hele et Slør, som det i de fleste Tilfælde er næsten umuligt at gennemtrænge. I et New-Yorker-Blad «Journal of Progress» meddeles der dog i 1853 følgende Oplysninger om Kommunen i Mountain Cove, hvis Rigtighed Samfundets Styrer selvfølgelig ikke vil godkjende.

«De fleste af vore Læsere ere uden Tvivl vidende om, at der i Mountain Cove, Virginia, findes en spiritistisk Forening, hvis Krav paa Samkvem med Aanderne ere noget forskellige fra dem, der ellers fremsættes af Troende

i andre Dele af Landet. — Bevægelsen opstod i et stort Spiritistsamfund i Auburn, New York, for omtrent to Aar siden; men de oprindelige Stifteres Fordringer bleve langt større kort efter at de havde nedsat sig i Mountain Cove. Det paastaas, at de bleve førte til det Sted, de nu bebo, af Gud, som en Opfyldelse af visse Profetier hos Jesaiah, i det Øjemed at forløse alle dem, der vilde samvirke med dem og lade sig lede af deres Raad; og Stedet, som de bebo, kaldes «det Hellige Bjærg, der blev indviet og bestemt for hans Folks Forløsning.» De vigtigste Media, Scott og Harris, paastaa at have absolut guddommelig Inspiration og fuldstændig Ufejlbarhed; at den uendelige Gud giver dem direkte Meddelelser, og at de af ham sikres imod den Mulighed at fejle i noget af deres Udsagn, der hævder at stamme fra Aanderne. — I Kraft af disse Paastande fastsættes af de ovennævnte Personer alle de Grundsætninger og Regler, hvorefter de Troende paa dette Sted leve. Blandt disse Meddelelser, der sædvanlig fremtræde i Form af vilkaarlige Dekreter, findes der positive Forbud mod, at de, der en Gang have erklæret at tro paa Bevægelsens Guddommelighed, kritisere eller paa nogen Maade tænke over Befalingerne og de givne Meddelelser; med andre Ord: der nægtes Disciplene Ret til at have anden Fornuft eller overhovedet Samvittighed end den, der foreskrives dem af Oraklet. For den styrende Tankes mest ubegrænsede Krav maa dens Tilhængere bøje sig, eller ogsaa ville de blive kastede udenfor den foregivne guddommelige Indflydelses Grænser, og fuldstændig og uoprettelig Undergang forkyndes som Straf. — Idet disse *Matthiases* gjøre saadanne Paastande, hævde de for Gud hans Ejendom; man skal derfor bøje sig for deres Bestyrelse

og overlade den Almægtige alle timelige Besiddelser. Derfor er af mange samvittighedsfulde Troende megen Jord her uden Forbehold bleven overdragen Guds ovennævnte herværende Statholdere i den Mening, at denne Overdragelse er sket til selve Guddommen. En uundgaelig Følge af denne Virkemaade er det, at der i de mere tænkende Medlemmers Sind er vakt Mistillid og Vantro, der har ført til, at nogle med stort Pengetab have trukket sig tilbage fra Samfundet, medens den hos andre, der endnu ere tilbage, er bleven til Misstemning og voldsom Modstand, og det Hellige Bjærgs nuværende Tilstand fremviser alt Andet end guddommelig Harmoni. Uenighed, Bagvaskelse og Hævnsyge hører til Dagens Orden, og enten den ene eller begge de foregivne inspirerede Mediatorer tage virksom Del heri. Udsigten er nu til, at den guddommelige Avtoritet i «Bjærgets» timelige Anliggender snart vil blive stillet paa Prøve, og den regerende Magt enten erklæret for absolut eller ganske omstødt.»

Prøven kom unægtelig snart, og Resultatet blev naturligvis, hvad man kunde vente: i Slutningen af 1853 styrtede Kommunen sammen. Dette er let nok at forstaa; vanskeligere er det at forstaa, at Samfundet i de to Aar overhovedet har kunnet leve.

Som Noyes bemærker, har der været «næsten utallige» andre Forsøg paa en Forening af Spiritisme og Socialisme. Ligesom denne i disse Forsøg er optraadt under de forskjelligste Former, idet den har vexlet mellem den krasseste Kommunisme og en Socialisme af en meget mildere Beskaffenhed, saaledes har ogsaa hin varieret mellem Tro paa de groveste «Aande»-Kunster og en mer eller mindre let Swedenborgianisme. For mange

Læsere vil sikkert en Forbindelse mellem disse Elementer være paafaldende, og vi skulle derfor fremhæve, hvad der kan anføres til Forklaring heraf.

De Læsere, der kjende den Opfattelse af Forholdet mellem Socialisme og Religion, som Forfatteren til den amerikanske Socialismes Historie hylder, vil det ikke undre at høre, at han giver følgende Forklaring: Efter at alle de ikke-religiøse socialistiske og kommunistiske Samfund ynkelig ere gaaede til Grunde, hvorimod flere af de religiøs-kommunistiske endnu den Dag i Dag synes at trives, begynder det mere og mere at gaa op for de praktiske Socialister, at de, hvis de ville have nogen Udsigt til Held, maa bygge deres Bygninger enten paa Religionen eller i alt Fald paa Noget, der kan være en Slags Erstatning for Religionen. Dette gik først op for Fourieristerne i «Brook Farm», der i Swedenborgs spirit-religiøse Theorier søgte en Støtte for deres Samfund. Og siden da er det blevet mere og mere tydeligt, at der jævnlig i Spiritismen søges den Grundvold, hvorpaa den socialistiske Bygning kan opføres.

Denne Forklaring er ikke fyldestgørende, men der er dog maaske Noget i den. Medens der hos mange Socialister — navnlig franske — findes den mest absolute Foragt for al Religion, er det sikkert nok, at deres amerikanske Brødre i Almindelighed nære den Overbevisning, at Religion er nødvendig for at Socialismen kan trives, og det er ikke usandsynligt, at Spiritismen ofte kan afgive dem det religiøse Moment, de søge. Spiritismen forkynder, ligesom Religionen, et «kommende Liv», og, efter hvad en af de mest ansete Spiritister (Alfred R. Wallace) paastaar, lærer den en Moral, der er langt renere end nogen Religions. «I Forhold til den Udvikling,

vi have givet vore højere aandelige og moralske Evner, eller det Misbrug, vi have gjort heraf, ville vi være vel eller daarlig skikkede for det ny Liv, vi skulle træde ind i. Herbert Spencers ædle Lære, at Menneskene opdrages bedst, naar de komme til at lide under de naturlige Følger af deres Handlinger, er netop Spiritismens Lære, forsaavidt angaar Overgangen til Livets anden Fase. Der skal ikke være nogen paatvungen Belønning eller Straf; men Enhver vil komme til at føle de naturlige og uundgaaelige Følger af et godt eller et slet anvendt Liv.» «Spiritisten frygter for at give efter for Lidenskab eller Falskhed, for Selvishhed eller Yppighed; thi han véd, at de naturlige og uundgaaelige Følger af saadanne Vaner er fremtidig Elendighed, der nødvendiggjør en lang og haard Kamp for paany at udvikle de Evner, hvis Brug er bleven ham vanskelig, fordi han i saa lang Tid ikke har brugt dem. Han vil afholdes fra Forbrydelser, fordi han véd, at deres uforudsete Følger kunne foraarsage ham Samvittighedskval gennem Menneskealdre; fordi de slette Lidenskaber, som de opmuntre, ville være ham en stadig Lidelse under en Tilværelse, i hvilken Sindsbevægelser ikke kunne fjærnes eller glemmes midt i en fysisk Tilværelses voldsomme Kampe og sanselige Nydelser. — Det maa erindres,» tilføjer Wallace, «at denne Tro (ulig Theologiens) har en levende Kraft, fordi den skriver sig fra Kjendsgjærninger, som atter og atter hændes i Familiekrederne, som bestandig gjentage de samme Sandheder som Resultatet af personlig Kundskab, og som saaledes indprente endog den mest Sløves Aand den absolute Virkelighed af denne kommende Tilværelse, i hvilken vor Lykke eller Ulykke vil staa i umiddelbart Forhold til den aandelige Bygning (*mental fabric*), som vore daglige

Tanker, Ord og Handlinger opføre. — Sammenlign nu dette naturlige og uundgaaelige Belønningssystem — der ganske afhænger af vor højere aandelige og moralske Naturs forholdsmæssige Udvikling — med det af alle dogmatiske Religioner udviklede vilkaarlige Belønnings- og Strafsystem, der kun afhænger af bestemte Handlinger og Tro — og hvem kan undlade at se, at hint stemmer med Naturens hele Orden, hvorimod dette staar i Strid dermed!»

Spiritismen lærer Sjælens Udødelighed og det evige Liv; den lærer, at Mennesket er i Besiddelse af fri Vilje og som en Følge deraf er ansvarlig for sine Handlinger; den lærer, hvad Følgerne ere af et godt eller slet anvendt Liv; den tæmmer (paastaar man) Lidenskaberne, Hovmodet og Egennytten; den fremmer Kampen for det Gode, og trøster os ved at give os Haab om Gjensyn med vore Kjære.*)

Den Filosofi, der saaledes uddrages af de spiritistiske Fænomener, er det, som af mange Socialister benyttes som et religiøst Grundlag, hvorpaa de tro at kunne opføre deres ny Samfund, og saaledes lader deres Forkjærlighed for Spiritismen sig maaske til Dels forklare. Men det omvendte Forhold forklares i alt Fald ikke herved; den Kjendsgjerning, at Spiritisterne saa jævnlig have forsøgt sig i Socialismen, staar endnu uforklaret.

At det Fremtidsbillede, Socialismen udmaler, har noget Forførende ved sig for de med det nuværende Sam-

*) Af Allan Kardecs Skrifter kan man se, hvorledes der kan udledes et helt religiøst System af Spiritismen. Se navnlig hans Bog: «Evangeliet forklaret af Spiritismen».

fund Misfornøjede, og at særlig saa dristige, fantastiske og vidtskuende Folk som Spiritisterne kunne føle sig til-
dragne heraf, — er dog ikke uforstaaeligt. Naar Spiritisterne kunne tænke sig Muligheden af den Aandeeverden, de fortælle om, er der ikke noget Underligt i, at de kunne tro paa det Samfund, Socialisterne love. Men her er desuden et andet Forhold, som det maa være tilladt at minde om.

Lige saa sikkert som det er, at Flertallet har en sand Rædsel for Alt, hvad der er «udenfor Reglen», lige saa sikkert er det, at der findes et Mindretal, som sværmer herfor, netop fordi det er udenfor Reglen. Det er bekjendt nok, at der findes Mennesker, der have en mærkelig Forkjærlighed for Alt, hvad der er usædvanligt, extravagant og excentrisk, kun fordi eller dog hovedsagelig fordi det er usædvanligt og excentrisk. Der findes ikke saa ganske Faa endda, hvem man kun behøver at vise noget mod det almindelig Vedtagne Stridende, for at faa dem til at slutte sig hertil. Det er iblandt dem, at mange radikale Skoler rekruteres, og baade Socialismen og Spiritismen have muligvis ofte her fundet Tilhængere.

Spiritismens Oprindelse og Fremgang. Spiritistiske Medier.

At der er en vis Forbindelse mellem den moderne Spiritisme og Socialismen, synes, efter hvad vi have anført i det indledende Afsnit, ikke vel at kunne bestrides; men naar man jævnlig er gaaet saa vidt at betegne Spiritismen som en ligefrem Affødning af den amerikanske Socialisme, og særlig af Shakersocialismen, saa er der af mange Spiritister blevet protesteret herimod. Alfred R.

Wallace*) fortæller omtrent paa følgende Maade den moderne Spiritismes Oprindelse og Udvikling.

Den moderne Spiritisme, der nu tæller saa mange Tilhængere, skylder en ni-aars lille Pige, Kate Fox, sin Oprindelse. Det var i Marts 1848, at dette Barn — det første anerkjendte Exempel paa den nu saa talrige Klasse Folk, der kaldes «Medier» — og hendes Familie i Hydesville i Staten New York hørte en mærkelig Banken, hvis Aarsag det var umuligt at opdage trods alle anstillede Efterforskninger. Nu vilde det ganske vist være meningsløst af denne Grund at tilskrive «Aanderne» Støjen, — hvis det havde været en slet og ret Støj og intet Andet. Men «det var ikke nogen slet og ret Støj». Ved denne Banken fortaltes der nemlig en Begivenhed, som var ubekjendt for alle Tilstedeværende, men som ved nøjere Undersøgelse viste sig at være virkelig. Det tilkjendegaves ved Bankningen, at i Husets Kjælder vilde der findes nedgravet en myrdet Mand; det angaves nøjagtig, hvor Liget skulde søges, og det fandtes virkelig paa det angivne Sted. Fremdeles blev den Myrdedes Navn opgivet, og det blev senere oplyst, at en Person af dette Navn for nogle Aar siden havde været der i Huset, og at han derefter sporløst var forsvunden. Endelig erklærede «Bankeaanden», at det var den Myrdedes Aand, der bankede, — og, siger den spiritistiske Logik, da det var umuligt at opdage nogen fysisk Aarsag til Bankningen, — staar det fast, at det virkelig var en Aand, der bankede!

Dette er med faa Ord den moderne Spiritismes Oprindelse. Fra denne beskedne Begyndelse har den ud-

*) «A defence of modern spiritualism», i Fortn. Review Maj og Juni 1874.

viklet sig til, hvad den nu er. Den lille Kate Fox kan smigre sig med ved sine naragtige Kunster at have lagt Grunden til Læren om Menneskenes Samkvem med Aanderne, — denne Lære, hvis Tilhængere nu maa tælles i Millioner. Hun kan smigre sig med ikke alene at have ført elleve Millioner Mennesker bag Lyset, men med at have givet Videnskaben noget at bestille. Hun kan smigre sig med at have aabnet en som det synes meget indbringende Levevej, den at være Medium. Og hun har lagt Grunden til en Bevægelse, om hvis Dimensioner ingen Dødelig for tyve Aar siden kunde gjøre sig nogen Forestilling.

Fra Hydesville forlagde Familien Fox sit Sæde til Rochester, hvor «Manifestationerne» fortsattes (*Rochester knockings, Rochester rappings*). Kate og hendes Søster og Medhjælper Caroline bleve her tagne i skarpt Forhør af forskellige Skeptikere; men det var umuligt at opdage noget Bedrag. «Vi have,» erklære nogle af disse Forhørere, «vi have hørt Lyd, men været ganske ude af Stand til at opdage deres Aarsag. Det er bevist, at her ikke foreligger noget Bedrag, og vore Spørgsmaal, hvoraf mange kun vare mentale, ere blevne rigtigt besvarede.»

Familien Fox's Exempel smittede: det blev mere og mere Mode at forsøge sig som «Medium»,*) og i de

*) «Medium» er Benævnelsen paa Mellemlæddet mellem Aanderne og Menneskene, eller den Person, der paa Grund af en ejendommelig Begavelse ganske særlig egner sig til at træde i Forbindelse med Aanderne. Man skjelner mellem mange forskellige Slags Medier. Der er saaledes seende, hørende og talende Medier, der forstaa at se eller høre Aanderne eller tale med dem. Der er skrivende Medier, der modtage Aandernes Meddelelser skriftligt. Der er helbredende, somnambulistiske og mange andre Medier, hvorom Læserne kunne faa alle ønskelige Oplysninger hos Allan

følgende Aar opstod der rundt omkring i de Forenede Stater spiritistiske Foreninger. Spiritismen mødte selvfølgelig stærk Modstand; men alligevel greb den stedse mere om sig, og vandt talrige Tilhængere endog i de formentlig oplyste og dannede Stænder. I 1853, altsaa kun fem Aar gammel, vandt den en Sejr, hvorpaa Spiritisterne altid pukke, og som det ikke gaar an at lade uomtalt i en Fremstilling af Spiritismens historiske Udvikling; jeg mener: Dommeren Edmunds Omvendelse. Hermed gik det til paa følgende Maade:

I 1851 blev der af en Del New-Yorkere — Jurister, Præster, Kjøbmænd, Literater, Senatorer m. fl. — dannet en Forening i den Hensigt at komme paa Spor efter det Bedrageri, hvorpaa Spiritismen formodedes at hvile. Bedrageriet opdagedes ikke; derimod var det to Aar senere notorisk i alle de Forenede Stater, at et af denne Forening mest fremragende Medlemmer, den højt ansete amerikanske Jurist John W. Edmunds, Justitiarius i New Yorks Højesteret, havde erklæret sig for den forfulgte Lære.

«Det var i Januar 1851,» skriver Edmunds, «at jeg først begyndte mine Efterforskninger, og det var ikke før April 1853, at jeg blev fast overbevist om Virkeligheden af en Forbindelse med Aandeverdenen. I tre og tyve af disse syv og tyve Maaneder har jeg været Vidne til flere hundrede Manifestationer i de forskjelligste Former. Om mange af dem optog jeg nøjagtige og omhyggelige Beretninger. Det var min Vane, naar jeg overværede et Møde, med Blyant

Kardees: «Mediernes Bog». Som man ser, har Loven om Arbejdets Deling gjort sig gjældende her ligesom i enhver anden Industri.

at nedskrive Alt, hvad der passerede, og naar jeg kom hjem skrive en fuldstændig Beretning derom. Jeg gjorde alt dette med lige saa megen Nøjagtighed og Omstændelighed, som jeg nogensinde i Retten har holdt Forhør med. Jeg har saaledes bevaret Beretninger om næsten to hundrede Sammenkomster, der udgjøre et Manuskript paa omtrent 1600 Sider. Jeg havde disse Sammenkomster med mange forskellige Medier under de forskjelligste Omstændigheder. Ikke to Sammenkomster vare ens; altid var der noget Nyt og Forskjelligt, og det hændtes meget sjældent, at kun de samme Personer vare tilstede. Manifestationerne vare af alle bekjendte Former, baade fysiske og mentale. Jeg greb ethvert Middel, jeg kunde udtænke, for at opdage Bedrag eller vogte mig mod Blændværk. Jeg følte med mig selv og jeg saa hos Andre, hvor æggende den Tanke var, at vi virkelig skulde kunne omgaas med de Døde, og jeg arbejdede af al Kraft for at forebygge en utilbørlig Skjævhed i min Dom. Til sine Tider var jeg i en urimelig Grad kritisk og snedig, og naar min Tro, hvad atter og atter skete, blev udæsket, vægrede jeg mig ved at bøje mig undtagen for et Bevis, hvor der ikke kunde være Tale om Sofisteri. Jeg gik ofte til et Møde, idet jeg nærede en Tvivl om de Manifestationer, jeg havde set i det foregaaende Møde, og saa hændtes der Noget, der direkte sigtede mod denne Tvivl og, som jeg da syntes, ganske tilintetgjorte den, saa jeg ikke længere havde nogen Grund til at tvivle. Men naar jeg saa var kommen hjem og havde overvejet Sagen, kunde jeg tilsidst tro at finde et nyt Smuthul, en ny Mulighed for, at hvad jeg havde set skyldtes Andet end Aandernes Indflydelse. I det næste Møde kom jeg saa med en ny Tvivl og en ny Samling af Spørgsmaal

Nu ser jeg ofte med et Smil tilbage paa den Sindrig-
 ghed, jeg udfoldede for at udtænke Midler, ved hvilke
 jeg kunde undgaa Muligheden af at blive skuffet. —
 Det var mærkeligt, at enhver tænkelig Indvending, jeg
 kunde rejse, tidlig eller sent blev imødegaaet og be-
 svaret.»

Et andet Sted bemærker Edmunds: «Inden jeg kom
 til Mødet, havde jeg, der var alene i min Stue, nedskrevet
 en Række Spørgsmaal, der skulde overvejes, og til min
 Overraskelse blev Spørgsmaalene besvarede netop i den
 Orden, i hvilken jeg havde nedskrevet dem, uagtet jeg
 hverken tog Papiret ud af Lommen eller nogen Nærvæ-
 rende overhovedet vidste, at jeg havde forberedt disse
 Spørgsmaal. Mine hemmeligste Tanker, Tanker som jeg
 aldrig havde udtalt for nogen Mand eller Kvinde, ere
 blevne frit besvarede, som om jeg havde udtalt dem, og
 jeg er bleven varet om, at alle mine Tanker kjendtes og
 kunde aabenbares af den Aand («intelligence»), der saa-
 ledes gav sig Udtryk. Man vil spørge: «Kan alt dette
 ikke paa en hemmelighedsfuld Maade have været en slet
 og ret Reflex af en Tilstedeværendes Tanke?» Svaret
 herpaa er: der meddeltes Kjendsgjerninger, som da vare
 ukjendte, men som senere viste sig at være sande.»

Edmunds blev ikke alene omvendt til Spiritismen;
 han blev endog selv Medium. Ogsaa hans Datter blev
 Medium. Faderen erklærer, at hun kun kunde Engelsk
 og en Smule Fransk; men naar hun var i Rapport med
 «Aanderne», hørte man hende tale Spansk, Italiensk, Latin,
 Græsk og adskillige andre Sprog, som hun ellers ikke
 forstod et Ord af, — altsaa ligesom Shakersektens Stifter-
 inder «Moder Ann», der under lignende Omstændigheder
 talte to og halvfjerdsindstyve Sprog!

Aaret efter at Spiritismen havde faaet Edmunds blandt sine Tilhængere, stiftedes en ny spiritistisk Forening i New York bestaaende af til Dels meget ansete Mænd, og Spiritismen begyndte nu at rykke frem med Stormskridt. Da Dixon 1866 skrev om det «Ny Amerika» ansloges Spiritisterne til over tre Millioner: «tre Millioner er et stort Tal; ingen Kirke, ikke engang den methodistiske, tæller i disse Stater saa stort et Antal Medlemmer.» Nu skal de tre Millioner endog være voxet til elleve! I Paris skal der være 50,000, i Lyon 10,000, i England ikke saa ganske faa. Og iblandt disse Millioner findes der virkelig en Del meget ansete Videnskabsmænd. Vi skulle nævne et Par Stykker. Dr. Robert Hare, en meget anset Professor i Kemi ved Universitetet i Pennsylvanien, Mr. Crookes, Opdager af Metallet Thallium og Redaktør af «Quart. Journal of Science», Dr. Huggins, Serjeant Cox, Dr. George Sexton, Lord Lindsay og m. Fl. Navnlig gjorde det en betydelig Opsigt da Mr. Crookes for nogle Aar siden gik over til Spiritismen; men den store Anseelse, han tidligere nød i den videnskabelige Verden, synes han saa temmelig at have forskjærtset herved, og den bekjendte Artikel i «Quart. Rev.» om de i den seneste Tid til Spiritismen Omvendte behandler ham med stor Haan. Wallace bemærker i den Anledning: «Hvad sige nu vore Ledere af den offentlige Mening, naar en Videnskabsmand af bevist Dygtighed atter i sit eget Hus under al Garanti iagttager en stor Del af de mere overordenlige Fænomener og efter fire Aars Forsken bekræfter deres objektive Virkelighed? Mænd «with heavy scientific appendages to their names» vægre sig ved at undersøge dem, naar de opfordres dertil; Pressen raaber paa, at den behøver bedre Vidner end Mr. Crookes, og at saa-

danne Kjendsgjerninger trænge til «Bekræftelse», før de kunne tros. Men hvorfor yderligere «Bekræftelse»; og naar de ere blevne bekræftede paany, hvem skal saa bekræfte Bekræfteren? Efter at Verden i ti Aar havde været Vidne til den hele Række af Fænomener, og efter at Skeptikere — Skeptikere med sund Forstand og mere end almindeligt klartseende, Amerikanere af alle Stænder — i tusendvis vare blevne overbeviste, blev Fænomenerne bekræftede af den første Kemiker i Amerika, Professor Hare. To Aar senere bleve de atter bekræftede ved en af de første amerikanske Juristers, Dommeren Edmunds, lange og udholdende Efterforskninger. Saa blev de bekræftede af en anden dygtig Kemiker, Professor Mapes. I Frankrig blev de simplere fysiske Fænomeners Sandhed bekræftet af Grev A. de Gasparin i 1854, og senere have franske Astronomer, Matematikere og Kemikere af høj Rang paany bekræftet dem. Professor Thury i Genève bekræftede dem i 1855. I England have saadanne Mænd som Professor Morgan, Dr. Lockhardt Robertson, T. Adolphus Trollope, Dr. Robert Chambers, Serjeant Cox, Mr. C. F. Varley saa vel som den skeptiske «Dialectical Committee» uafhængig af hverandre for en stor Del bekræftet dem; og endelig kommer Mr. William Crookes, Fellow of the Royal Society efter fire Aars Undersøgelser og bekræfter atter hele Rækken!»

Dette er jo ganske vist ret mærkeligt, og om man end mener, at det ikke er aldeles uforklarligt, bør man dog, naar man skrider til Forklaringen eller Forsøget paa Forklaring, tage sig lidt i Agt for at give det Udseende af, at tidligere ansete Videnskabsmænd have tabt Forstanden, fordi de have antaget en Tro, som man er tilbøjelig til at betragte som grov Overtro.

Blandt de meget mærkelige Erklæringer om de spiritistiske Fænomener hører ogsaa den, der findes i en Betænkning herom, som et af det engelske «dialektiske Selskab» nedsat Udvalg har afgivet. Den Gang, da dette Udvalg begyndte sine Undersøgelser, troede kun 8 af dets 33 virkende Medlemmer paa de spiritistiske Fænomeners Virkelighed, og kun fire akcepterede da den spiritistiske Forklaring af dem. De øvrige vare erklærede Skeptikere. Men af dem gik efterhaanden 15 over til at tro paa mange af de fysiske Fænomeners Virkelighed, og nogle af dem erklærede sig fuldstændig for Spiritismen. Wallace, der var Medlem af Udvalget og af et Underudvalg, der med stor Iver anstillede praktiske Forsøg, erklærer, at han her gjorde den Erfaring, at jo mere Tid og Omhu, Medlemmerne helligede Undersøgelserne, i des højere Grad erklærede de sig for den spirite Lære. Dette er utvivlsomt en ret mærkelig Kjendsgjerning.

I en Oversigt over Spiritismens historiske Udvikling ville nogle Oplysninger om de mest berømte Medier høre hjemme.

Foruden det tidligere nævnte første Medium, Kate Fox, der i Løbet af sex og tyve Aar har udfoldet sin Mediumsvirksomhed, og hvis ejendommelige Begavelse synes at gaa i Arv til hendes lille Barn, der, naar Moderen er borte, til Ammens Forskrækkelse gjør spiritistiske «Manifestationer», — maa her anføres den verdensberømte Daniel D. Home, der i over tyve Aar har virket. I de højeste Kredse har han gjort sine Kunster, og efter hvad der paastaas fra de forskjelligste Sider, skal han have gjort dem fortrinligt; ja den bekjendte Taskenspiller Bosco skal endog have afgivet den Erklæring, at han nærede den bestemte Overbevisning, at de Home'ske Kunster

umulig kunde være Taskenspillerkunster: At bære gloende Kul paa sit bare Bryst eller i sit Haar, var en Bagatel for ham; at faa svære Borde uden mindste menneskelig Berøring til at spadserere omkring, var ham ogsaa den letteste Ting af Verden, og fremfor Alt excellerede han i at faa de forskjelligste Instrumenter til at spille i sin Nær-værelse, uden at Nogen rørte ved dem. Lord Lindsay, hvem den nævnte Artikel i «Quart. Rev.» ikke i dette Tilfælde vil antage som noget gyldigt Vidne, men hvem det dog betegner som «en hæderlig Mand med en uplettet personlig Karakter, ikke blot med en høj almindelig Dan-nelse, men endog i Besiddelse af en betydelig viden-skabelig Uddannelse», — giver følgende Beretning om et Møde, i hvilket han og Lord Adare vare sammen med Home. «Under Mødet henfaldt Home i en bevidstløs Til-stand, og i denne Tilstand blev han ført ud af Vinduet i det tilstødende Værelse og bragt ind gennem vort Vindue. Afstanden mellem de to Vinduer var 7 Fod og 6 Tommer, og der var ikke det mindste Fodfæste mellem dem. Vi hørte, at Vinduet i det tilstødende Værelse blev løftet op, og næsten øjeblikkelig efter saa vi Home svæve i Luften udenfor vort Vindue. Maanen skinnede klart ind i Værelset. Jeg vendte Ryggen mod Lyset og saa Skyggen paa Vindueskarmvæggen og Homes Fødder om-trent 6 Tommer over den. I denne Stilling forblev han i nogle Sekunder, løftede saa Vinduet i Vejret og svævede ind i Værelset med Fødderne først og satte sig ned. Lord Adare gik derpaa ind i det tilstødende Værelse for at se paa Vinduet, hvorfra han var bleven ført. Det var løftet omtrent atten Tommer i Vejret, og da han udtalte sin Forundring over, at Home kunde være bleven ført gennem saa snæver en Aabning, svarede denne, der

endnu befandt sig i sin bevidstløse Tilstand: «Jeg skal vise dem det!» Han vendte Ryggen mod Vinduet, lænede sig tilbage og blev skudt ud af Aabningen med Hovedet først og Legemet stift, og vendte saa rolig tilbage. — Vinduet var omtrent halvfjerdsindstyve Fod over Jorden. Jeg betvivler meget, at nogen dygtig Linedanser under lignende Forhold vilde forsøge en lignende Kunst.» «Quarterly Rev.» beklager meget, at dette interessante Fænomen fandt Sted ikke om Dagen, men i Maaneskin!

Saa er der Mrs. Guppy, som baade Wallace og Forfatteren i «Quart. Rev.» fremhæve som et højst interessant Medium. Hos den sidstnævnte Forfatter findes følgende Fortælling om hende:

Den 20de Maj 1871 blev Mr. Herne ved højlys Dag «bortført», medens han rolig spadserede i Nærheden af Islington, og af en usynlig Magt ført ind i Mrs. Guppys Hus, hvis Døre og Vinduer alle vare lukkede. Fjorten Dage senere aflagde Mrs. Guppy Takkevisit hos Mr. Herne: af en usynlig Magt blev hun ført ind i et Værelse, hvis Døre og Vinduer vare lukkede og stængede, og hun kom «plumpende ned» midt paa et Bord, omkring hvilket elleve Personer sadde i en mørk *séance*. Det var tydelig nok, at Mrs Guppy ikke havde givet sit Samtykke til denne Bortførelse; thi hun var aldeles forstumlet og kun mangelfuldt paaklædt, idet hun hverken havde Sko, Sjal eller Hat. Det synes, som om den bortførende Aand pludselig har afbrudt hende i hendes Husholdningssager, thi hun holdt en Regnskabsbog i den ene Haand og en vaad Pen i den anden. Hvorledes Forsamlingen — trods Mørket — kunde se at Blækket var vaadt, og at hun manglede de nævnte Klædningsstykker, fortælles ikke. Derimod fortælles det af Wallace og Andre, at det

nævnte Medium særlig havde sin Force i at producere Blomster, Frugter, Is, Hummer og adskillige andre Fødevarer i saa store Masser som man kunde ønske sig. Naar det forholder sig paa denne Maade, er man ganske vist berettiget til at spørge om, hvorfor Mrs. Guppy fører Regnskab, naar hun kan forskaffe sig omtrent alt, hvad der hører til en Husholdning paa en saa nem Maade.

De noksom bekendte «Davenport Brothers»*)

*) Angaaende Davenport Brothers har Prof. Will. Scharling meddelt Forf. Følgende:

«I Vinteren 1865—66 havde jeg Lejlighed til i Edinburgh at overvære en *séance*, som Brødrene D. gave for en indbudt Kreds. Da de netop kom fra et Sted — saa vidt jeg mindes Liverpool — hvor deres Optræden havde vakt stor Forargelse og fremkaldt larmende og for dem ubehagelige Scener, fremtraadte de her meget beskedent og aabnede Forestillingen med udtrykkelig Fremhævelse af, at de ikke indlod sig paa at give nogensomhelst Forklaring af de Fænomener, vi vilde faa at se, men ganske overlod til Tilskuerne selv at forklare sig dem, som de kunde bedst. Hvad de præsterede var ganske vist mærkeligt og tilsyneladende ubegribeligt — dog næppe mere, end de fleste godt udførte Taskenspiillerkunster. Den første Del af Forestillingen bestod i, at de toge Plads overfor hinanden i et stort Klædeskab med tre Døre, hver til sin Side, og derpaa af to Tilstedeværende, der valgtes ved Lodtrækning, bleve bundne meget omhyggelig ved en Mængde Reb om Arme og Ben, hvorpaa Dørene bleve lukkede; et Øjeblik efter hørte man inde fra Skabet — der stod frit ude i Stuen, løftet fra Gulvet ved to Bukke — Blæsen paa et Horn, som lidt efter blev kastet ud af en Aabning paa den midterste Dør; strax efter aabnedes Dørene, og begge Herrer saas siddende paa deres Pladser med Hænderne paa Ryggen. Hvad der imidlertid noget svækkede Indtrykket af det ellers Ubegribelige heri, var selve det næste Kunststykke; thi dette bestod deri, at de, efter et Øjeblik at have siddet igjen i det mørke Skab, bundne som før, traadte ud af Skabet, løste fra alle Baand. Det Hele syntes da Resultatet af en utrolig Behændighed, der blev endnu mere mærkværdig, da de gjentog den sidste Prøve med Hænderne fulde af Mel, hvorafter Intet blev spildt paa deres Dragt. Desuagtet var der næppe Nogen af de Tilstedeværende, som ikke

udførte ganske vist næsten altid deres Kunster i Mørke; men de skulle have gjort dem fortrinligt, og de have omvendt Mange til Spiritismen. Det er saaledes dem, der overbeviste Dr. George Sexton — en anset Videnskabsmand, der i mange Aar havde været en af Spiritismens heftigste Modstandere — om, at de spiritistiske Fænomener ikke hvile paa Bedrag, men, at de «maa være Resultatet af en eller anden skjult Naturkraft, en eller anden uopdaget Naturlov, som Videnskabsmanden bør bestræbe sig for at opdage.»

Dette er et Par Exempler paa den Slags Folk, der give sig ud for at være det nødvendige Mellemed mellem os hernede og vore mere luftige Brødre. Hvor mange der er af saadanne Medier, vides ikke. Da Babinet for tyve Aar siden skrev sin Artikel, hed det sig, at der der alene i de Forenede Stater fandtes over 30,000 Medier; nu er der naturligvis mange, mange Gange flere end da. Det kunde være interessant at vide, hvor meget et Medium i Gjennemsnit kan tjene. Herom vides Intet: Spiritisterne holde ikke af at omtale denne Side af Sagen!

I Sandhedens Interesse maa det dog her indrømmes, at mange af de mest overbeviste Tilhængere af Læren om Aandeverdenen jævnlig advare Publikum mod at fæste

følte sig overbevist om, at det Hele gik naturligt til. Det bør dog tilføjes, at de Mænd, der havde bundet dem, ikke kunde mistænkes for at staa i Ledtog med dem. Ogsaa en mørk *séance* gaves, i hvilken flere af de ovenfor nævnte Fænomener fandt Sted; saaledes viste en Guitar, hvis Underside var gnedet med Fosfor for at lyse i det bælmørke Værelse, — sig snart her, snart der, endog over vore Hoveder, tonede af og til paa de forskellige Steder. Desuagtet havde vistnok de fleste af de Tilstedeværende samme Indtryk som jeg, at det Hele var en Taskenspiiller-Forestilling, og Proselyter tror jeg i alt Fald ikke, at Spiritismen gjorde blandt de alvorlige og tænksomme Skotter.»

ubetinget Tillid til dem, der give sig ud for at være Medium. Der er saaledes N. B. Wolfe, der nylig har skrevet en stor Bog om Spiritismen.*) Wolfe tror fuldt og fast paa de spiritistiske Fænomener, han betragter Spiritismen som den højeste Sandhed, der nogensinde er bleven Mennesket aabenbaret, og han er overbevist om, at den vil sejre; men han indrømmer, at en «meget stor Mængde», ja «Flertalet af de saakaldte spiritistiske Media» ere «grove Bedragere», og de have gjort Spiritismen mere Skade end alle dens erklærede Fjender tilsammen. Det kan maaske have sin Interesse at høre Noget af, hvad han fortæller herom.

Et i alt Fald i Amerika meget bekjendt Medium er L. Judd Pardee. Han er *trance-speaker*, og naar han er i sin bevidstløse eller drømmeagtige Tilstand, skal han udfolde en ganske ualmindelig henrivende Veltalenhed. Naar han træder frem paa Tribunen er hans Optræden og Udtryk alvorlig; hans mørkeblaa Øjne kunne næppe ses under de lange lyse Øjenhaar; han sætter sig og dækker sit Ansigt med sin højre Haand; nu retter han sig, og lader Haanden gaa over Panden; hans Øjne ere nu tæt lukkede, og efter at have vaklet et Øjeblik, trækker han Vejret dybt, og saa hedder det, at han er *entranced*: Pardee har forladt sit Legeme og Sauls, Sokrates's, Demosthenes's eller Nazarærens Aand har taget det i Besiddelse. Naar Mediet er kommet i denne Tilstand, indtræder der Dødsstilhed i Forsamlingen, for at den første svage Lyd fra hans inspirerede Læber kan høres: hans Ord ere blide og sagte som Bækkens Rislen og harmo-

*) «Startling facts in modern Spiritualism. By N. B. Wolfe M. D. Cincinnati 1874.»

niske som Lærkens første Jubelsang; men lidt efter lidt tage de til i Styrke og Kraft indtil denne svage og skrøbelige Skikkelse synes at bugne af Kraft og iføres en Storhedens Kaabe, en kongelig Dragt. Hans majestætiske Veltalenhed fængsler Tilhørerne; han strækker sin Haand ud, som Kongen sit Scepter, og Alle bøje sig under hans Herredømme. Naar Stormen saa er forbi, synes han at være sig den Magt, han har udfoldet, ubevidst. I to Timer har han behersket Mængden med sit Ord, og han paastaar, at han ikke véd, hvad han har gjort. Lad os se, hvorledes det forholder sig hermed: I Sommeren 1864, fortæller Wolfe, var Pardee beskjæftiget med at udarbejde Taler, der skulde holdes om Efteraaret og Vinteren, og da der var «Ebbe i hans Pung», bad han Wolfe være ham behjælpelig hermed. Wolfe gennemgik ogsaa Talerne med ham og gjorde dem til Gjenstand for en meget nøje Kritik. Hvad skete der nu? «Da det første Foredrag skulde holdes, fulgte jeg Pardee til Forsamlingslokalet, hvor jeg var Dirigent. Da Tiden var kommen, gjorde jeg nogle indledende Bemærkninger og præsenterede Foredragsholderen for Forsamlingen. Naturligvis ventede jeg, at Pardee skulde læse Talen op eller i alt Fald have Manuskriptet for sig, naar han holdt den. Dette skete ikke. Da han havde betraadt Talerstolen, satte han sig ned, og gennemgik den ovenfor beskrevne Proces. Saa talte han i en Time, og med den største Opmærksomhed hørte jeg efter, da jeg kjendte hvert eneste Ord af Talen. Jeg vilde se, hvor nøje han fulgte den udarbejdede Text: ikke et eneste Ord ændrede han! Da Foredraget var endt, stimlede Alle sammen om ham, for at takke ham og udtrykke ham deres Ærefrygt og Beundring. Blandt dem, der trykkede hans Haand,

var der en gammel Spiritist, der paastod at være Seer eller Clairvoyant. Han sagde til Taleren: «Pardee, véd De, hvem der talte gennem Dem? Jeg kunde se hans Skikkelse, men jeg kunde ikke kjende hans Ansigt.» «Jeg tænker det var Nazaræeren,» svarede Pardee, «eller Johannes den Døber; Begge have i den senere Tid været meget hos mig. Deres Indflydelse er omtrent ens, saa jeg kan ikke sige, hvem af dem der talte.» — Jeg troede først, at han spøgede; men da jeg saa ham stift i Øjnene, saa jeg, at det var hans ramme Alvor. Jeg havde Lyst til at spørge ham: «Véd Du, hvem Du taler til!» Men jeg formaaede hverken at tale eller handle. Skurkens Frækhed var lige saa fuldkommen som hans Veltalenhed: for begge nærer jeg den Dag i Dag den dybeste Beundring. Han udtalte en Usandhed med «Polarbølgens» Kulde, og hans Ansigt var lige saa ubevægeligt som en løgnagtig Jockeys. Han fortjente at blive slaaet ned, men jeg kunde ikke; jeg var for svag. — Men hvorfor slaa Pardee, og lade de andre tredive tusende Skurke gaa skudfri, der daglig gjøre en lettroende Verden til Offer for deres Bedragerier.»

Vi bede Læseren mindes, at det er en Spiritist, en af de ivrigste og mest erklærede Spiritister, der gjør disse Bekjendelser, der taler om en «lettroende» Verden, og betegner det store Flertal af Medier som «Skurke» og «Bedragerere»

En anden ret morsom Historie, som Wolfe fortæller, er denne:

Wolfe traf paa et kvindeligt Exemplar af Arten *impressible mediums*, en Dame, der, naar Aanden kom over hende, foregav og muligvis virkelig bildte sig ind at kunne besvare forseglede Breve og tolke fraværende

Menneskers Tanker. Paa hendes indstændige Anmodning skrev Wolfe følgende Brev: «Hr. Samuel Patch! Vindueskittet stiger. Hvis De har Brug for noget, vær saa saa god ved første Lejlighed at sende mig Deres Bestillinger gennem Mediet. Deres osv.» Dette ligefremme Forretningsbrev blev lagt i en Konvolut og lagt paa Bordet foran Mediet. Det varede ikke længe før Aanden kom over hende, og hun nedskrev følgende Linjer: «Kjære Broder! Du har fuldkommen Ret. Samme Aarsag vil frembringe samme Virkning. Lad ikke Modet svigte Dig; thi Du maa sejre. Hold ud til Enden. Naturens Rigdomskilder ere udtømmelige, og den undlader aldrig at tilfredsstille ethvert rimeligt Forlangende. Du maa arbejde for det store Maal. Intet, der er værd at besidde, opnaas uden Arbejde. Tab ikke Modet. Alle store Foretagender ere vanskelige at udføre. Udførelsen og Anstrængelsen ere Tvillingebrødre. Jeg er med Dig til Dagens Ende!» Wolfe følte sig ikke ganske tilfredsstillet ved dette Svar paa hans Forretningsskrivelse. Rigtignok hed det, at «Naturens Hjælpekilder ere udtømmelige og at den efterkommer ethvert rimeligt Forlangende»; men det var dog ikke klart, om der herved sigtedes til Efterspørgsel efter Vindueskit. «Er De fornøjet med Svaret?» spurgte Mediet. «Det er mageløst!» svarede W., «dog er der en lille Uklarhed, som jeg gjerne vilde have fjernet. Vil De prøve igjen?» «Med største Fornøjelse! Det er mig altid en Glæde at skrive for mine Venner. Vi skulle hjælpe hverandre af bedste Eyne.» W. skrev saa følgende Brev: «Hr. Samuel Patch! Er Meningen, at De vil tage Deres Vindueskit fra Naturens udtømmelige Rigdomskilder og ikke hos mig? Det nytter ikke, at De fortæller mig, at «Udførelsen og Anstrængelsen ere Tvilling-

brødre»; hvad har det at gøre med Vindueskittet? Jeg véd meget vel, at Intet opnaas uden Arbejde; men har jeg da ikke arbejdet? De gjør mig mismodig. Kunde De ikke give mig en lille Opmuntring ved at bestille nogle Pund prima Kvalitet gennem det ærede Medium? Deres osv.» Dette Brev blev behandlet paa samme Maade som det forrige og fik følgende Svar: «Kjære Broder! Storm fremad. Du er paa den rette Vej. Vejen til Kundskab ligger aaben for Dig. Kundskab er Magt. Sandhed er den Archimedes'ske Løftestang, der løfter Verden. Staa fast og kæmp for Dit Maal. Tvivl ikke om Sejren. Smaa-vanskeligheder kunne rejse sig; men Viljen er almægtig. Troen paa den flytter Bjerge. Det, der er værdifuldt er vanskeligst at opnaa!»

Dette hører dog til den mere uskadelige Art af Bedrageri. Der er det, der er værre.

Endnu en Prøve fra Wolfes Blomstersamling:

John M. Speer, en erklæret Spiritist, er *trance-medium*. Han har den indianske Snubhed og Snedighed i sin Natur, og man kan lige saa godt betro en Modoc eller Kickapoo sit Rygte, Formue eller Liv som til denne Tater. Gjør han Tilnærmelser, gjør Du bedst i at afvise dem: han mener Dig det ikke godt. John M. Speer er en Gaade for de Fleste. Var han ikke *trance-medium*, vilde han ikke være en Gaade for Nogen. Under denne Forklædning skjuler han og udruger han sine virkelige Planer. Han har udnævnt sig selv til Missionær for Grundlæggelsen af en ny Regering; og for at virke for sit Maal vandrer han over hele Verden, i Amerika og Evropa. I Almindelighed er han ledsaget af sin «anden Hustru», der tjener ham som Amanuensis, og af to eller tre «Trofaste», der have forladt deres Hjem for at dele deres

Formue med denne gamle Mand. Den Regeringsform, han arbejder for, er forskjellig fra enhver anden bekjendt, kun maaske med Undtagelse af den i Utah; men det paa-
staas, at den har et Sidestykke i Aandeverdenen. Den udøvende Magt skal herefter være hos en «Theokrat», hos hvem hele den sociale, verdslige og gejstlige Magt er samlet. Naturligvis skal Speer være Theokrat'en. — Saa snart Speer har faaet Øje paa en eller anden forrykt Spiritist, der passende kan gjøres til Offer, bliver der arrangeret en Sammenkomst. I Begyndelsen tales der saa om forskjellige Sager; men pludselig bliver Speer tavs, lukker Øjnene og begynder at bevæge sig som en Boaslange, der laver sig til at knuse sit Offer. Ofret forholder sig rolig, skjønt interesseret i disse Kunster. Saa kommer Øjeblikket, da Komedien skal begynde. Speer mumler Noget, som kun «Carrie», hans anden Hustru, kan forstaa, og hvert et Ord, der falder fra hans Orakellæber, fortolker hun. Nu træder Ypperstepræsten selv frem og lægger Haanden paa Ofrets Hoved. Han holder en højtidelig Tale, ved hvilken han «indvier» den Ulykkelige til «det store Værk», og som i Almindelighed ender saaledes: «Carrie, min elskede anden Hustru og Moder til mit Barn, «den kommende Mands» Spire, skriv Dokumentet og giv det, og han skal betale Dig to Dollars og fem og halvfjerdsindstyve Cents. Amen!» — Wolfe slutter sin Beskrivelse af sin Sammenkomst med dette Medium med disse Ord: «Hvad mig angaar, saa tog jeg et Bad og vaskede mit Hoved rent for den gamle Mands besmittende Berøring. Men ak, stakkels menneskelige Natur! der er dem, som ere svage nok til at tro, at han ved sin Haandspaalæggelse virkelig formaar at

hellige Mennesker. Der er Tusender, ja Hundreder af Tusender, der have fundet sig i denne Haandspaalæg-gelse, som om disse Hænder vare uplettet rene og ikke saa besudlede som Judas Iscariots!»

Dette maa være nok til en Karakteristik af de «tre-dive tusende Kjæltringer». Næste Gang skulle vi tage nogle af deres «Manifestationer» i Øjesyn.

Social Science Congress i Glasgow.

Meddelt af **C. Hage.**

(Sluttet.)

I Opdragelsessektionen ledes Forhandlingerne af Lord Napier, så vidt jeg véd Formand i *the London School Board*. Han udviklede sine Anskuelser i et udførligt Foredrag, som han sluttede med følgende Ord, der ikke fortjene mindst Opmærksomhed som kommende fra en Tory: «Vi betragte Nutidens store Bevægelse mod Opdragelsen med Sympathi og Haab; men det vilde ikke være klogt at lukke Øjnene for de Farer, den kan bære i sit Skjød, eller for de Forpligtelser, den medfører. Vi have begyndt en uhyre Fabrikation af menneskelig Aand; lad os se til, at vi ogsaa kunne finde Afsætning. Kundskab uden Handlen, Ærgjerrighed uden Fremskridt, Modtagelighed uden Nyden, Arbejde uden passende Udbytte — vilde være farlige Elementer i en fri industrivende Stat. England mere end noget andet Land hviler paa Fred, paa Samarbejden af de forskellige Interesser og Klasser, paa gjensidig Overbærenhed og offentlig Tillid. Det er en stor og kraftfuld Maskine, men fin i sine Sammenføjninger. Tænke vi os Folkets Masser emanciperede, ansporede af en højere Opdragelse, i Besiddelse

af større politiske Rettigheder, som de ville være i næste Generation, — og tænke vi dem nedværdigede ved de samme usle Boliger, indskrænkede til de samme snævre Nydelser, forførte af de samme ødelæggende Tilbøjeligheder, undergivne de samme usikre Kaar og med de samme Uligheder og Modsætninger i Formue og Lykke for Øje, — vilde da en slig Tilstand være forenelig med Fasthed i vore politiske og sociale Institutioner og i de udviklede Forhold, hvorpaa vor Produktion, vor Handel og Kredit bero, og som vort Land skylder sin Blomstren? Under slige Forhold vil Opretholdelsen af indre Harmoni blive uendelig besværligere, og vor Velstands følsomme Bygning vilde styrte sammen ved det første Stød af en indre Bevægelse. Naar dette er saa, hvor stærke ere da ikke de Motiver, der tilskynde os til at stræbe efter Folkets Forbedring ad enhver Vej, der staar os aaben! Det er ikke ved Opdragelse alene, at en god Borger dannes, at Kjærlighed til Loven, til Fædrelandet, til offentlig Orden sikres. Det er ved at give Love, der skulle fremme Arbejdsomhed, Ædruelighed, Sparsommelighed, offentlig Sundhed og rationelle Fornøjelser, og ved videre at sprede de Rettigheder og Nydelser, der ere knyttede til Besiddelsen af Ejendom i alle dens Former.»

Diskussioner førtes om teknisk Undervisning, Skoletvang og andre Emner. Skoletvang, der for nogle Aar tilbage ansaas for «u-engelsk» og uforenelig med britisk Frihed, er nu indført, for saa vidt som Avtoriteterne (*the school boards*) ere bemyndigede, ikke forpligtede, til at anvende Tvang og straffe de forsømmelige Forældre med Bøder. I Anledning af nogle Frihedsvenners Henvi-
 sning til Fortrinligheden af amerikanske Systemer, der ikke

bruge Tvang, blev det fra forskellige Sider med megen Fynd hævdet, at den elementære Undervisning netop staar paa et meget lavt Standpunkt i de Forenede Stater, og at man kun kunde se hen til dette Land som en Advarsel ikke som et Mønster. — Af Interesse var en Forhandling om en bedre Anvendelse af de to engelske Universiteters store Midler. En Kommission, i sin Tid nedsat af Gladstone, har netop indgivet sin Beretning. Det fremgaar af denne, at Universiteternes samlede aarlige Indtægter beløbe sig til 754,000 L. St. (Oxford 414,000 L. St., Cambridge 340,000 L. St.) og om 15 Aar ville være stegne til 918,000 L. St. Omtrent 140,000 L. St. af Indtægten bestaa af Honorarer, Husleje etc., Resten 614,000 L. St. er Udbytte af Universiteternes Ejendomme. De vigtigste Udgifter ere til: *Fellowships* 205,000 L. St., Stipendier (*scholarships, exhibition* etc.) 76,000 L. St., Kollegieforstanderne 53,000 L. St., Professorer og *tutors* («Manuduktører») 36,000 L. St., Kapeltjeneste 15,000 L. St., — videnskabelige Formaal under 4000 L. St. Ved Oxford Universitetet residere 400 *graduates* («Kandidater») og 1400 *undergraduates* («Studenter») hvoraf alle de førstnævnte og Halvdelen af de sidstnævnte modtage væsenlig Understøttelse af Universitetets Midler. Saaledes have de 25 Kollegieforstandere gennemsnitlig 1800 L. St. hver, 40 Professorer 5—600 L. St., 345 *fellows* 300 L. St., 425 *scholars* 70 L. St., 250 Modtagere af *exhibitions* 40 L. St. Tallene ere lignende for Cambridge. Med Rette bemærkede Mr. Stuart Parker, at en satirisk Person nok kunde have Lyst til at foreslaa, at der blev vendt op og ned paa Udgiftsposterne: at 200,000 L. St. skulde anvendes til videnskabelige Formaal og 4000 L. St. til fel-

lowships. Det var navnlig denne Udgiftspost han ønskede beskaaret og det Sparede anvendt til at lønne Professorpladser omkring i de store Byer. — Professor Ramsay klagede over Glasgow Universitets Mangel paa Midler; med 1250 Studenter havde det kun 1396 L. St. at bortgive i Stipendier og 1500 L. St. i *fellowships*. Han appellerede til rige Privatmænd at komme det til Hjælp. Med tarvelige Midler havde de skotske Universiteter forstaaet at holde sig oppe; de koncentrerede deres Indtægter om vellønnede Lærerpuster, og det var lykkedes dem at drage mange af de mest fremragende Lærde fra Oxford og Cambridge til St. Andrews, Edinburgh og Glasgow. Glasgow Universitet havde i Alt 38 Professorer og Docenter, — Oxford 192 og Cambridge 168 Professorer, *tutors* og *lecturers*. En saadan Armé af Lærere, var et uhyre Spild af Kræfter; til Gjengæld vare de gennemgaaende ikke højt nok aflagte. *Fellowships* havde to store Mangler: De gives for Livstid (eller indtil Giftermaal) og derfor lamme i Stedet for at anspore til Studier, og de ere ikke forbundne med nogen Forpligtelse til at udføre noget Arbejde. — Sir George Campbell var meget radikal; han erklærede sig for en Tilhænger af Principet om Tilbud og Efterspørgsel ogsaa i den højere Undervisning; men vilde man end ikke anvende de akademiske Midler til helt andre Øjemed, saa burde de i alt Fald fordeles over hele Landet til Fremme af en Opdragelse, der stemmer med moderne Tankegang, og ikke til at holde gammel «Munkelærdom» i Live. — Disse Anskuelser fandt ikke Gjenklang. — Hvorom alting er, synes det klart, at et System, der koncentrerer saa rige Midler paa enkelte afsides Steder, hvor de komme kun

et forholdsvis meget ringe Antal til Gode, og hvor den Lærdom der meddeles, om end dyb og indtrængende, holdes indenfor snævre, skarpt afstukne, traditionelle Grænser, medens de store Byer drive om, overladte til sig selv, uden Adgang til Delagtighed i højere aandelig Kultur, — at dette System ikke kan stemme med Nutidens Krav, hvad der end kan have talt til dets Fordel i Fortiden.

Sektionen for Økonomi og Handel var under Forsæde af Sir George Campbell, høj Embedsmand i den indiske Regerings Tjeneste, forhen *Lieutenant-Governor* i Bengalen. Et mangeaarigt Kjendskab til Lande og Folkeslag, der ligge udenfor den almindelige evropæiske Videnskabsmands og Statsmands Synskreds, giver hans Anskuelser en særegen Interesse; som en varm Ven af de arbejdende Klasser nærer han, skjønt Tory, Theorier, der paa mange Punkter ere stærkt radikale. — Den store Vanskelighed, siger han, ved at etablere en fri og god social Tilstand ligger i de underordnede Beskæftigelser. Endnu aldrig har der existeret en Stat med virkelig lige Frihed for Alle; altid har der været en privilegeret Klasse (selv om denne udgjør Majoriteten), medens de lavere Hverv udføres af Heloter, Slaver, Trælle og, i vor Tid, af Personer, «der nominelt ere frie, men som af deres Uvidenhed holdes nede i en quasi-helotisk Stilling.» Nu til Dags spreder Uvidenheden sig, og Følgen er, at der gjøres Fordring paa betydelig højere Løn for det underordnede Arbejde. Dette er en af Grundene til Arbejdslønnens Stigning. En anden er den bestandig lettere Udvandring; Amerika trænger til Arbejdere og drager dem fra Evropa ved at byde dem højere Løn. Men vil denne

Aarsag vedblive at virke? Udvandringen selv tjener til at udviske den ved at bringe Lønnen paa begge Sider nærmere i Niveau; og navnlig maa det erindres, at Evropa er ikke det eneste eller blot det vigtigste Arbejdsmarked i Verden. I det sydlige og østlige Asien findes en Befolkning mangfoldige Gange talrigere, hvor Lønnen er uden al Sammenligning billigere. Allerede konkurrere kinesisk Arbejde med de hvide Mænds. Kineserne ere i fysisk Henseende Evropæerne meget lidt underlegne, medens deres Flid og Udholdenhed staar over mange Evropæeres. Hidtil ere de blevne holdte tilbage af politiske og sociale Baand, men ere iøvrigt mærkelig frie for Uvidenhed og Fordomme. «Jeg er ofte tilbøjelig til at tro, at hvis Kinas Porte bleve rigtig aabnede, vilde det være et Spørgsmaal, om Herredømmet over den ny Verden i Fremtiden vilde tilfalde Amerikanerne eller Kineserne. Kinesernes Held som Kolonister er navnlig hæmmet af en enkelt social Fordom, — de holde ikke af at tage deres Kvinder med til Udlandet. Men jeg tror, at der er Symptomer paa, at denne Fordom er i Færd med at overvindes, og i saa Fald ser jeg ikke, hvad der kan hindre Kineserne i at mangfoldiggjøre sig og opfylde Jorden.» Dernæst er der Indierne; de ere fysisk svagere end Evropæerne, men intelligente, i Besiddelse af stor manuel Færdighed og fuldt saa dygtige som Englænderne til Fabrikarbejde. Bomulds- og andre Fabriker opføres i større og større Omfang i Indien og vise sig meget fordelagtige; Indierne ere fortrinligt skikkede til denne Slags Arbejde, Lønnen lav (Daglejen i Landdistrikterne er 3 pence = 11 Sk.); der er Masser af fortrinligt Jærn, taalelige Kul, — kort det synes, at den britiske Industri her vil kunne finde en alvorlig Konkurrence i en ikke fjern Fremtid.

Sir George Campbell vilde ønske Hinduere overførte til England som husligt Tyende, idet baade engelske Mænd og Kvinder kunne anvendes paa bedre Maade. — Berørende Forholdet mellem Kolonierne og Moderlandet skjelnede han mellem de egenlige Kolonier befolkede af britiske Udvandrere, som Kanada, Avstralien etc., og afhængige Lande, som Indien. De første burde der, efterhaanden som de voxede, indrømmes en bestandig større Uafhængighed, og den Tid vilde nødvendigt komme, da ethvert Baand maatte overskæres. Avstralien og New Zeeland kunde endnu holdes i et mildt Formynderskab; men Kanada var en Byrde og en Risiko, og England burde ikke løbe Faren af en Krig for denne nominelle Besiddelses Skyld. Hovedargumentet for Koloniernes Bevarelse var Handelsforbindelserne; men Kolonierne vilde alligevel under alle Omstændigheder købe og sælge i det fordelagtigste Marked. Indien derimod var endnu ikke modent til Frihed. Storbritanniens Opgave er at regere dette Land med Retfærdighed og Klogskab og udvikle dets uhyre Hjælpekilder. Offentlige Arbejder: Kanalvanding, Anlæg af Veje, Jærnbaner, Udvikling af Skibsfarten, gaa for Tiden for sig efter en tilfredsstillende Maalestok; hvad der maa advares imod, er den gamle Skjødesynd i indiske Anliggender kronisk at sove og saa af og til at vaagne op til spasmodisk Energi. Der mangler i Indien Kapital, Videnskab og dygtige Arbejdsherrer; England og Indien, to modsatte Komplementer, kunne være til gjen-
 sidig stor Fordel for hinanden. Nødvendige Reformer ere: bedre Landboret, bedre Retspleje, bedre Handelslov, bedre Agerbrug og Kolonisation af de højere liggende, sundere Egne. Den store Vanskelighed er at faa Evro-
 pæerne til at nedsætte sig fast og langsomt bygge deres

Formue op i Stedet for at styrte sig i ruinerende Spekulationer for at blive rige i en Fart. Fremfor Alt trænges der til nærmere Berøring mellem Racerne; de synes for Tiden at drive længere bort fra hinanden.

Vendende sig atter til europæiske Forhold ser Sir George en Kilde til alvorlig Fare for England i den bestandig stærkere Tendens til at ophobe Formue paa faa Hænder. En stor Aarsag til Svaghed er den engelske og skotske Arbejderbefolknings Mangel paa Sparsommelighed. I Frankrig er den samlede Rigdom mindre end i England, men fordelt paa mange flere Hænder. Selv Ir-lænderne ere sparsommelige. Det er den lille Landejendom, der gjør Befolkningen økonomisk, forsigtig og forudseende. Under det store Fabriksystem, hvor Arbejderne ere uden Ansvarlighed, lære de heller ikke Klogskab; de bruge deres Ugeløn og stole paa den næste Uge. Men en ligeligere Fordeling anser Sir George for vigtigere end en større Produktion; han mener, «at 1000 L. St. sparede af ti Arbejdere er fordelagtigere for Landet end 2000 L. St. sparede af en Kapitalist, og at tusend Huse og Haver ejede af Arbejdere bidrage mere til Landets Sikkerhed, til Ejendommens Sikkerhed og til en sund social Tilstand end ét stort Gods ejet af én Mand. Der er ingen konservativ Magt saa stor som Udbredelsen af Ejendom.» Den moderne Tids største Spørgsmaal er det: at forsone Arbejde under Kapitalisters Ledelse med Klogskab fra Arbejdernes Side. Han ønsker derfor Landbolovgivning sigtende til Udbredelse af smaa Ejendomme; en Ordning af Arbejdet, der giver den Flittige og Energiske Lejlighed til at komme frem; bedre Lovgivning for at sikre Arbejdernes Sparepenge. En Reform er nødvendig for at beskytte mod Bedrageri af Direktører og

Agenter, hvem Penge betros; den store Svindler, der be-sviger Tusender, bør ikke gaa fri, medens den Fattige, der stjæler en Sixpence, sendes i Fængsel uden Barm-hjertighed og Sympathi. Særlig paatrængende er det at beskytte mod Svig af Assuranceselskaber og *Friendly Societies*; man har set Domstolene atter og atter brænde-mærke deres Bedragerier, men uden at være i Stand til at foretage videre. Sir George vilde endog ønske Assurancefor-retningen overtagen af Staten selv. Paa den anden Side mener han, at et Rigsparlament mere og mere viser sig at være en uhaandterlig Maskine, der er ude af Stand til at behandle de sociale Problemer tilfredsstillende og til at fyldestgøre det moderne Samfunds Krav. Han ønsker en lokaliseret Bestyrelse, Oprettelsen af provinsielle Par-lamenter, f. Ex. et eller to i Irland, et i Skotland, flere i England, — kort sagt nærmest et føderativt System efter amerikansk Mønster. Meget skulde overlades til disse de-centraliserede Forsamlinger; der vilde endda blive nok tilbage for Rigsparlamentet at gjøre. Han bekæmpede Statslaan, mente, at Krigsudgifter burde bæres ved for-øget Indkomstskat, saa vilde de Klasser, hvis Indflydelse og hvis Organer vare Aarsagen til en «prægtig» Uden-rigspolitik og til Krige, nok sørge for at afvende dem. For Kvinderne burde der aabnes Adgang til passende Be-skjæftigelse, om det end vilde være et bedrøveligt Syn at se dem gjorde lige med Mænd.

Sir George Campell's Foredrag bar Præget af vid Erfaring og dyb Tænken, om det end ikke var frit for en ejendommelig Tørhed og Kantethed, der stemmede vel med Talerens Personlighed. De Fleste ville næppe være enige med ham paa alle Punkter; men hans Anskuelser

besidde i hvert Fald en Egenskab, der jo efter Montesquieu er den bedste, en Bog eller Tale kan have: *de faire penser*.

Dr. Cameron gav et Uddrag af Indberetningen fra en Kommission nedsat angaaende *Friendly Societies*. Der findes i England og Wales 32,000 *Friendly Societies* med 4 Millioner Medlemmer. De sparede Fattigvæsenet 2 Mill. L. St. aarlig. Der er siden 1793 blevet udstedt i Altnitten Parlamentsakter vedrørende disse Selskaber, og dog er deres Tilstand højst utilfredsstillende. En Tredjedel af dem ere ikke registrerede, og «Insolvens er Reglen baade blandt de registrerede og de uregistrerede». Han ønskede Ophør af enhver Indblanding i deres Anvendelse og Fastgjørelse af Kapital; men derimod Forpligtelse for ethvert Selskab, der befatter sig med Assuranceforretning, til at lade sig registrere og fremfor Alt en Forandring i Lovgivningen, for at Bestyrernes Bedragerier kunne blive straffede, og det enkelte Medlem blive i Stand til at tvinge dem til at opfylde deres Forpligtelser. For Tiden ser man den «absurde Anomali, at Staten lader den fattige Mand — der er ukjendt med Loven og let lader sig narre — ustraffet blive bedragen i hvert tredje af *Friendly Societies*, medens den paa samme Tid udgiver 50,000 L. St. for at opmuntre disse Selskaber.» Om Hensigtsmæssigheden af Registrering vare Meningerne delte; men Alle vare enige om, at det er paatrængende nødvendigt at straffe de skammelige Svindlerier, der nu gaa ustraffede for sig under Ly af Partnerlovgivningens Mangler. — Oplysninger gaves ogsaa om andre Selskaber. Begravelsesselskaberne tælle 4 Mill. Medlemmer med 12 Mill. L. St. Kapital. Byggeselskaberne omfatte 1 Mill.

Medlemmer med Aktiva paa 17 Mill. og en Indtægt af 11 Mill. L. St. Medlemmerne af *trade societies* ere mindst 1,200,000, af cooperative Associationer 400,000 med Kapital af 2,800,000 L. St. og aarlig Omsætning paa 11,500,000 L. St. Mr. Taylor Inners oplæste en Afhandling om *Trades' Unions*. Han paaviste Forskjellen mellem de engelske og de kontinentale Foreninger af denne Art; hines Formaal vare af ren økonomisk Karakter, de respekterede Ejendomsret og individuel Frihed, og saa længe de ikke skiftede Natur, vilde den Skade, Strikerne kunde foraarsage, være begrænset, lokal og selvkontrollerende. Mr. Barry, Repræsentant for «Internationale» i London, erklærede, at dette var en stor Vildfarelse, og at der tvært imod ikke vilde blive stoppet, før de privilegerede Klasser vare fuldstændig afskaffede. Mr. Howell derimod, Sekretær ved *the Trades' Unions Congress Sheffield* udtalte sin Samstemning med Mr. Taylor og erklærede, at *Trades' Unions* afviste den Forbindelse med politiske Formaal, som er Særpræget for «Internationale».

Der vilde endnu være meget af Interesse at omtale: en Forhandling om det skotske Bankvæsen, et indisk Møde, hvor to Hinduer med mægtige Turbaner talte i fortræffeligt Engelsk, et stort Arbejdermøde osv. Men jeg maa standse et Referat, der allerede er blevet altfor langt.

Kongressens Præsident var the Earl of Roseberry. Det var et Syn, som næppe vilde kunne have udenfor Storbritannien, — hvor intet af Betydning kan gaa for sig uden under en Lords Auspicier, og hvor den unge Peer paa en Gang springer op til det mest fremragende Hverv, — da paa Aabningsdagen den aldrende Lord

Houghton, den hvidhaarede Statsmand, Taler og Digter, veg Forsædet for sin unge Efterfølger, en Mand i Tyverne. Meget beskedent sammenlignede Lord Roseberry sig selv med Fluen, der sad paa Vognen og sagde: se hvor lystigt jeg faar Hjulene til at løbe; men hvorom alting er, han fyldte sin Plads til Beundring. Hans Bemærkninger vidnede baade om Begavelse og Hjerte, og han var en afgjort Yndling blandt Tilhørerne, — ikke mindst blandt de kvindelige.

Endnu blot et Par Ord om Damernes Deltagelse i Forhandlingerne. Miss Carpenter, en Dame fra Bristol, vidt bekjendt for sin mangeaarige filantropiske Virksomhed og omfattende Deltagelse i Oprettelsen af Skoler for Opdragelse af forsømte Børn og Piger, holdt flere fortræffelige Foredrag. Hendes klare, vellydende, paa en Gang milde og indtrængende Sprog vilde afvæbne den mest misogyniske Fastholder af St. Pauli Tavshedspaabud. Miss Manning oplæste en Afhandling om «Kindergårten»; Miss Beales om Universitetsexamina for Piger; Mrs. Lowe om Galehuslovene; Mrs. King om kooperativ Husholdning (Forholdet mellem Husbonde og Tyende bliver mere og utaaleligt, et større Antal Familier maa derfor slaa sig sammen om fælles Kjøkken osv. og leje Tjenestefolk til at komme og forrette Dagarbejde, ligesom Fabrikerne gjøre); Mrs. Crawshay vilde derimod have trængende Damer til at overtage den huslige Gjerning. Og en hel Celebritet blev Mrs. Aurelia Lewis. I Besiddelse af en meget flydende Tunge og virkelig gode Kundskaber, talte hun saa godt som om alt muligt: om Skolevæsen, Undervisning i Historie og Geografi, Fabriklovgivning og meget mere. «Hun havde i sin Tid fejlet Gulv, reddt

Seng, kocht Middagsmaden og bagefter haft Tid til at skrive en meget ordenlig Afhandling.» Ofte rettede hun en speciel Henvendelse til Mændenes Skrøbeligheder, og af og til svang hun sig op paa en ikarisk Flugt til filosofiske Sfærer. Men min fulde Sympathi vandt hun ved et Foredrag om Kogekunstens Betydning, og det var Balsam for mit Hjerte at høre det engelske Kjøkken taget ordenlig i Skole.

Om Befolkningens Størrelse i Fortidens og Nutidens store Stæder.

Efter: »Das Wachstum von London» i Viertelsch. f. Volkswirthschaft.

Blandt alle Jordens Stæder indtager London den første Plads med Hensyn til Indbyggerantal. Efter den sidste i 1871 foretagne Folketælling fandtes der nemlig i Alt 3,885,641 Mennesker i London eller rettere sagt i det londonske Politidistrikt, der vel omfatter noget Mere end selve Byen, men alligevel ikke Mere eller Andet end hvad der i økonomisk Henseende maa regnes med til London. Ved den næstforegaaende Tælling i 1861 fandtes der paa det samme Omraade 3,222,720 Mennesker. Forøgelsen i Tiaaret 1861—71 beløb sig altsaa til 662,921 eller for hvert Aar gennemsnitlig til 66,292 Mennesker. Da de engelske Folketællinger imidlertid finde Sted i April Maaned, og da der hidindtil ikke foreligger nogen Grund til at antage, at den aarlige Tilvæxt i Indbyggertallet skulde være i Færd med at tage af — hvilket i alt Fald ogsaa de ugenlige og aarlige Beretninger fra Politiet bestemt modbeviser — kunne vi til det i 1871 udfundne Tal endnu føje tre Aars Forøgelse, og London maa derefter i Foraaret 1874 have haft 4,084,517 Indb.

Det er første Gang Jorden har kunnet opvise en By, der ogsaa i økonomisk Henseende udgjør en Enhed, paa

fire Millioner Indb. Vel kjender man, saa vidt vides, ikke Størrelsen af Befolkningerne i Theben eller i Memphis, i Babylon eller i Ninive; men betænker man hvad der berettes om Babylon og Ninive, hvorledes det store Fladerum, som disse to Byer indtog, for en Del var udlagt til Marker og Haver, hvis Afgrøde skulde give Beboerne tilstrækkelige Subsistensmidler til at kunne modstaa langvarige Belejringer — betænker man dette, vil man let kunne indse, at der for disse to Byers Vedkommende ej kunde være Tale om en Befolkning paa fire Millioner Mennesker, ikke fordi der jo nok kunde blive Plads indenfor Murene til saa mange Beboere; men alene fordi det ikke vel er tænkeligt, at Afgrøden af et Areal paa højst 17 □ M. skulde kunne strække til til saa mange Menneskers Fornødenheder selv for en kort Tid. Til Sammenligning kan det anføres, at London i det Omfang, for hvilket de ovenanførte Folketællinger gjælde, indtager et Fladerum af 441,587 Acres eller af mere end 30 □ M. Det gamle Rom skal ved Slutningen af Vespasians Regering have bragt det til at have 1,600,000 Indb. og have bevaret denne Størrelse i det Mindste til Hadrians Død, ja maaske endog til M. Aurel. Antonins og Septimius Severus's Tider. Men det er ogsaa det højeste Tal, man efter hvad der findes af bebygget Areal baade indenfor og udenfor Murene kan naa til, og endda lades derved ude af Beregning den Omstændighed, at Rom efter den store Brand under Nero fik bredere Gader, end den forhen havde haft. Alexandrien, som ogsaa engang for en Tid var den gamle Verdens største By, kan i et ethvert Fald efter det Rum at dømme, som den indtog i sin Velmagts-tid, og som omtrent, saaledes som det endnu kan ses, var $\frac{3}{4}$ M. langt og $\frac{1}{2}$ M. bredt, aldrig have haft

mere end en Million Indb. Antiochien var endnu mindre, de fire Kvarterer eller Kommuner, af hvilke den bestod, indtog ikke engang saa stort et Fladerum som Alexandrien. Karthago og Syrakus havde i deres Glansperiode, efter hvad der er os bekjendt, hver 1,600,000 Indb. Konstantinopel har aldrig nogensinde i Oldtiden været nogen meget folkerig By, den tog igjen af allerede paa Justinians Tid og havde, da den blev erobret af Tyrkerne i 1453, kun 100,000 Indb.; sin største Befolkning har den først faaet nu under det tyrkiske Scepter, dog derom nedenfor.

Af Nutidens Stæder have de store Byer i Kina og Japan længe været ansete for folkerigere, end de nu vise sig at være, efter at man bedre har lært dem at kjende. Peking f. Ex. skal nu kun have lidt mere end $1\frac{1}{2}$ Mill. Indb., tidligere har den imidlertid været større; thi hele store Partier af Byen, hvor det er øjensynligt, at en anelig Menneskemængde fordum har bygget og boet, ligge nu øde, og det er meget rimeligt, at den i sine Velmagtsdage, da Alt indenfor Murene var bebygget, har haft en 2 til 3 Millioner Indb. Sutscheufu, der ligger i et tætbeholdet Distrikt og er den mest blomstrende af Kinas Byer, har nu flere Indb. end Peking, dog ikke flere end 2 Millioner, og har aldrig haft de 5 Millioner Mennesker, som Beretningerne endnu i dette Aarhundrede har villet tillægge den. Nanking er ved Borgerkrigene bleven sat meget tilbage, den har ikke engang en Million Indb. nu, tidligere har den haft næsten 2 Millioner, saa vidt man tør slutte fra de talrige Ruiner, der nu optage mere end en Tredjedel af Byens Territorium. Jeddo i Japan, der hidtil synes kun at være i Tiltagende, har nu ligesom Peking $1\frac{1}{2}$ Mill. Indb. I Ostindien, hvorfra man, takket være den engelske

Statistik, allerede har ganske paalidelige Oplysninger, staar nu en ny By, Kalkutta, øverst. Den blev engang anslaaet til at have 1 Mill. Indb., men skal efter den sidste Tælling tillige med Forstæderne kun have haft 616,249 Indb. Delhi har engang som Stor-Moguls Residens bragt det til 2 Mill., nu har den kun 150,000 Indb., Agra kun 125,000, og den hellige By Benares, har ligeledes kun 200,000 Indb., medens den paa Grund af de mange tilstrømmende Pilegrime gjør Indtryk af at være en folkerigere By.

Interessantere er imidlertid en Sammenligning mellem London paa den ene Side og Evropas og den evropæiske Kulturs Stæder i den ny Verden paa den anden Side. Næst efter London kommer her Paris med 1,825,274 Indb. Vil man tage hele Seinedepartementet med, der er 8,64 □ M. stort, faar man dog kun 2,150,915 Indb., og selv om man — hvad der iøvrigt af økonomiske Grunde er utilstedeligt — vilde regne Seine og Oise Departementet med, der ganske omslutter Seinedepartementet, fik man endda kun 2,684,288 Indb. Sammenlignet under lige Forhold med Paris, vil London dog have akkurat én Gang saa mange Indbyggere som Paris, hvorhos det for sidstnævnte Bys Vedkommende maa bemærkes, at der ikke siden den sidst afholdte Folketælling har fundet nogen Forøgelse Sted i Indbyggertal, som er af Betydenhed.

Efter Paris følger af den evropæiske Kulturs Stæder først New York, der er en farlig Rival for London. New York havde efter den sidste Tælling tillige med Brooklyn og Williamsburg paa den ene Side og Jerseycity og Hoboken paa den anden Side i Alt 1,435,000 Indb. Her kan man med Sikkerhed gjøre Regning paa en Stigning, om den end efter al Sandsynlighed ikke er meget betydelig;

men alligevel er London næsten tre Gange saa stor som New York. Vil dette Forhold imidlertid ved den yngre Bys umaadelige Livskraft og Opvæxt ret længe blive uforandret?

Efter New York følger Konstantinopel. Ved en Tælling, som blev forsøgt i Aaret 1864, og som tillige omfattede Forstæderne paa den anden Side af det gyldne Horn og paa begge Bosporus's Bredder, fik man en Befolkning paa 1,075,000 Mennesker; men allerede fire Aar efter mente man, at Forøgelsen havde været saa stærk, at man kunde ansætte Indbyggertallet til 1,200,000. Disse Resultater har man imidlertid i Evropa kun skænket ringe Tillid, de kunne næppe heller andet end være unøjagtige og komme sandsynligvis langt fra Virkeligheden nær; thi det maa erindres, at den tyrkiske Hovedstad er en betydelig Handelsplads, der hurtigt har svunget sig op, og dens Havn er af dem, der have den livligste Dampskibstrafik i hele Verden at opvise.

Derefter følge de to tyske Hovedstæder Wien og Berlin. Endnu har ingen af dem kunnet naa til en Million, selv om man har villet regne det af deres Omliggende med, der i økonomisk Henseende hører med til dem. Wien er efter al Sandsynlighed betydelig nærmere ved Millionen end Berlin og det Forspring, den har, har al Udsigt til at blive større i Fremtiden. I ethvert Fald er London endnu mindst 4 Gange saa stærkt befolket som hver af de to nysnævnte Stæder.

Vi forbigaa alle de øvrige Hovedstæder og større Handels- og Fabrikstæder i Evropa, da de ved en Sammenligning som den foranstaaende ikke kunne komme i Betragtning, og ville nu kun til Slutning sammenligne London med sig selv. De paalidelige Oplysninger om

dens Befolkning datere sig fra det 17de Aarhundredes første Halvdel. Da man nemlig i Aaret 1631 frygtede for Hungersnød, forlangte Gehejmeraadet af Londons Lordmayor, at han skulde opgive, hvor mange Munde der var i Byen at forsyne. Lordmayoren lod derefter Befolkningen baade indenfor og udenfor Citys Mure — altsaa paa begge Sider af Themsen — tælle. Hvorledes man bar sig ad med denne Folketælling, vide vi nu ikke; men Resultatet gjorde Krav paa Nøjagtighed, og det udfandt, at der levede 111,608 Mennesker paa den venstre og 18,660 Mennesker i Southwark paa den højre Themsbred, i Alt altsaa 130,268 Indbyggere i det daværende London. Paris havde i det 13de Aarhundrede haft næsten lige saa mange Indbyggere. Under Henrik II, i det 16de Aarhundrede, havde Frankrigs Hovedstad en Befolkning af 210,000 Mennesker, under Hugenotterkrigene og under Urolighederne i det 17de Aarhundredes første Halvdel gik den igjen tilbage, men hævdede sig under Ludvig den Fjortendes Regering igjen hurtig og havde da 492,000 Indb. Ogsaa andre evropæiske Stæder overgik den Gang London i Indbyggerantal. Saaledes havde Venedig efter et officielt Overslag i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede over 200,000 Indb., og Amsterdam havde allerede i Aaret 1622 over 100,000 Indb. og maa sikkert paa Grund af den stærke Fremgang, hvori denne By den Gang befandt sig, i 1631 mindst have haft lige saa mange Indbyggere som London. Om Lissabon fortælles det, at den under Emanuel den Store skal have haft en halv Million; lad dette imidlertid være en af Middelalderens Overdrivelser, saa er der dog ingen Grund til at antage, at den siden den Tid nogensinde har haft under 200,000 Indb. Det der satte Lisabon tilbage var Jord-

skjælvet i 1755, ved hvilket 30,000 Mennesker omkom, og den har, efterat Portugals Stilling i Verdenshandelen er bleven svækket, kun langsomt kunnet hæve sig efter dette Slag.

Under det lange Parlaments og især under Oliver Cromwells Herredømme forøgedes Londons Befolkning stærkt. Med Hensyn til Folketællingsresultaterne fra denne og den følgende Tid maa man imidlertid erindre, at de gjælde ikke blot for City indenfor og udenfor Murene og Flækken Southwark, men tillige — hvad der ikke var bleven taget med ved Tællingen i 1631 — for Westminster og hvad der hørte med til denne oprindelig selvstændige By.

I 1660, da Cromwell døde, var Londons Befolkning allerede voxet til en halv Million, saa kom den store Brand i 1666, der fortærede 13000 Huse, og kort efter Pesten, der, dog kun for en Tid, standsede Forøgelsen af Befolkningen. London var ved den Tid større end Paris og havde i Aaret 1702 naaet til at have 624,000 Indb. Vi springe derefter et helt Aarhundrede frem i Tiden. I Aaret 1801, da de systematiske, tiaarige Tællinger toge deres Begyndelse, fandtes der i det Omraade, for hvilke de nye Dødelighedslisters vare blevne indførte, og som omfattede 5 □ M., 958,863 Indb. Paa det samme Territorium fandtes i Aaret 1871 ikke det ovenanførte Tal, der som berørt gjælder for et større Omraade, nemlig Politidistriktet, men kun 3,254,260 Indb. Fra 1801 til 1871 have Tællingerne paa det mindre Omraade givet følgende Resultater: 1801: 958,863, 1821: 1,378,947, 1841: 1,948,417, 1861: 2,803,989, 1871: 3,252,260.

Økonomisk Revue.

Pengemarkedet. — Den tyske Banklov. — Danmarks Statistik.

Kjøbenhavn d. 31te December 1874.

I Situationen paa Pengemarkedet er der, siden vi sidst skrev, ikke foregaaet nogen væsenlig Forandring. Penge ere rigelige, men Forretningslyst mangler. At det ny Aar kan bringe Forandring i disse Forhold er naturligvis ikke umuligt, men herom kan der kun have Formodninger.

Fra Hovedbankerne kommer der gunstige Opgjørelser. Den engelske Bank naaede for kort siden at faa sin Totalreserve op til 10 Mill. L. St.; men ved Aarskiftet vil der jo vel ogsaa blive stillet større Fordringer til den. — Den franske Bank vedbliver at forøge sit Forraad af ædle Metaller og at formindske sin Notecirkulation.

Den danske Landmandsbank har nu sluttet sin første Serie af $4\frac{1}{2}$ pCt. Hypothek-Obligationer med et Beløb af 6 Mill. Rdl., idet den i indeværende Maaned til en Salgspris af $101\frac{1}{4}$ har udbudt $1\frac{1}{2}$ Mill. Rigsdaler i disse Obligationer.

— Bankstriden i Tyskland og Forkastelsen af Regeringens Forslag til en ny Banklov har givet «Economist» Anledning til flere Artikler. Af en af disse, «En Bank kontra mange i Tyskland», der ganske vist væsenlig har historisk Interesse, er det Følgende et Uddrag:

Seddelcirkulationen i Tyskland besørges for Tiden af 32 Banker, af hvilke den preussiske Bank, den største, ved Udgangen af Juli havde en Seddelcirkulation paa omtr. 370 Mill. Rdl. dansk; den sachsiske Bank, den næststørste, havde da

omtr. 40 Mill. Rdl. Sedler i Omløb; fem andre Banker havde hver mindst 10 Millioner; de resterende 25 Banker havde alle mindre Beløb i Omløb, en enkelt endog kun 2 à 300,000 Rdl. I Alt havde disse over de forskjellige tyske Stater spredte 32 Banker en Cirkulation paa over 530 Millioner Rdl. For de forskjellige Bankers Cirkulation gjælder der de forskjelligste Bestemmelser: undertiden skal Seddelmængden staa i et Forhold til Bankens Kapital, undertiden i et andet; undertiden kan et vist Beløb udstedes uden Dækning, men for hvad der udstedes herudover, skal der ligge et tilsvarende Beløb af ædle Metaller hos Banken; undertiden gjælder atter andre Bestemmelser osv. Disse Forhold søgte Regeringsudkastet at ordne ved følgende Bestemmelser: For det Første fastsattes et vist Beløb Sedler, der maatte udstedes af hver enkelt af de eksisterende Banker uden Skat; for det Andet bestemtes, at der skulde betales 1 pCt. af det Beløb, som Banken i Følge en Gjennemsnitsberegning havde i Cirkulation udover denne Sum; for det Tredje bestemtes det, at der skulde svares 5 pCt. af alle de Sedler, som udstedes udover dette Gjennemsnitsbeløb. Regeringsudkastet delte Bankerne i 3 Klasser: 1) de blot lokale Banker, hvis Forhold forøvrigt i det Væsenlige blev staaende ved det Gamle; 2) Banker, der maatte oprette Filialer i andre tyske Stater end den, hvor de oprindelig hørte hjemme; disse Bankers Seddelcirkulation maatte aldrig overskride deres Kapital, og $\frac{1}{3}$ af den skulde være dækket med Guld; 3) Banker, hvis Forretningsomraade maatte omfatte hele Riget; disse Banker skulde underkastes samme Indskrænkninger som Banker af anden Klasse og desuden nogle andre med Hensyn til Diskontering, Offenliggjørelse af Status m. m. Endelig bestemtes det, at ingen ny Seddelbank maatte oprettes uden ved en særlig Rigslov.

Imod disse Bestemmelser indvendtes der nu for det Første, at de vel ere tilstrækkelige til at hindre Bankerne i deres frie Bevægelser, men at de ingenlunde give nogen virkelig Sikkerhed for Sedlens Indløselighed. Den Bestemmelse, at Seddelcirkulationen ikke maa overskride Bankens Kapital og at $\frac{1}{3}$ af den skal være dækket af Metal, kunde tidligere og kan

endnu, hvor Bankvæsenet ikke er meget udviklet, holde Stik; men efterhaanden som Bankvæsenet udvikler sig, blive Deposita langt større og de stræbe stedse mere hen imod at overskride Seddelcirkulationen, og heraf vil følge, at den nævnte Bestemmelse stedse mere taber sin Betydning. Selv i Skotland, hvor der ikke cirkulerer en eneste Guldmonet, og hvor derfor Seddelcirkulationen maa spille saa stor en Rolle, som den overhovedet kan i et Land, hvis Bankvæsen er fuldt udviklet, — selv der er Depositabeløbet langt større end Seddelbeløbet. Derfor haves der ikke den ringeste Sikkerhed for Sedlens Indløselighed i den Bestemmelse, at $\frac{1}{3}$ skal holdes i Behold i Metal; thi i Tilfælde af Fallit vil denne Beholdning gaa til at betale Deponenterne. Til dem vil ogsaa den største Del af Kapitalen gaa, og der bliver saaledes ikke store Sager tilbage til Ihændehaverne af Sedlerne. Ganske vist have de tyske Banker endnu ikke store Beløb i Deposita; men Udviklingen gaar i Retning af at forøge dem og derfor er det aabenbart aldeles urigtigt at basere Systemet paa deres forholdsvis ringe Mængde. Endnu mindre sikres Bankernes Solvens ved de smaalige Bestemmelser om Diskontering og om, hvorledes Bankerne skulle anbringe deres Kapitaler. Den Slags Forhold kunne ikke ordnes ved Lovbestemmelser, men maa overlades til Bankernes Skjønsomhed og Erfaring. I Almindelighed have saadanne Indskrænkninger kun den skadelig Følge, at de faa Banken til at foretrække slette Forretninger efter Reglerne fremfor gode Forretninger, der ikke holde sig Reglerne efterrettelige.

En anden Indvending, der stadig blev fremsat mod Regeringsforslaget, er den, at det undlod at bringe fuldstændig Enhed i det tyske Bankvæsen, — en Enhed, hvorpaa et meget stort Parti sætter særdeles Pris.

Det paastaas nu, at Grunden til, at Udkastet blev som det blev, ikke skyldes økonomiske Hensyn men et politisk Hensyn. Der findes som bekjendt to Regeringer i Berlin: den preussiske og den kejserlige, og den, der har stor Indflydelse paa den første, har næsten *ipso facto* ogsaa stor Indflydelse paa den sidste. Den preussiske Bank har paa Grund af sin

Magt meget stor Indflydelse paa den lokale Regering, og den har den søgt at benytte til at faa Rigets Banklovgivning ordnet saaledes, som den ønskede: Forslaget gik i Virkeligheden ud paa at holde den preussiske Bank saa meget som mulig saaledes som den var. Men, som det saa ofte gaar, denne politiske Indflydelse, der fjærnede de økonomiske Hensyn, blev selv fjærnet. Et stort Parti i den tyske Rigsdag ønsker Rigsenhed fremfor alt Andet, og søger paa alle Omraader at faa den gennemført. Intel kunde være dette Partis Meninger og Følelser saa meget imod som Regeringens Banklov, der opretholdt de af de gamle tyske Stater skabte privilegerede Institutioner, og slet ikke tænkte paa at skabe en Bank, der kunde repræsentere det hele Rige. Kampen gjaldt i Virkeligheden ikke blot økonomiske Spørgsmaal: det var det sidste Slag mellem Statspartikularismens gamle Kræfter og Rigsenheden, og, som man kunde vente under Verdens nuværende Forhold, gik Enheden af med Sejren og Partikularismen blev slagen. Regeringsforslaget blev forkastet og Forslaget om en Rigsbank sejrede.

Men hvorledes skal denne Bank nu være?

At tage den franske Bank til Mønster ligger nær. De franske Hæres store Ulykker i den sidste Tid have ikke været mere forbavsende end det franske Banksystems Held. Før Krigen indtog den franske Bank en stærkere og sundere Stilling end nogen anden i Verden. Den havde omtrent 470 Mill. Rdl. Beholdning, og den forøgede denne store Sum paa den rette Maade, ved at hæve Rentefoden, naar det behøvedes, og ved at vægre sig ved at sætte den ned, naar det ikke behøvedes. Under Krigen opstod der enestaaende store Vanskeligheder, fordi baade «Kommunen» og den fremmede Sejrherr satte den paa Prøve. Dens sejrrige Overvinden af disse Vanskeligheder er uden Sidestykke. Kontantbetalingerne blev, som nødvendigt, suspenderede; men desuagtet har Bankens Kredit været urokkelig og dens Sedler staa pari med Guld, og have næsten bestandigt gjort det. Hvis en Rigsbank skal oprettes i Tyskland, kan det søge Mønstret herfor hos sin overvundne Modstander.

Som bekjendt var den franske Bank før Metalbetalingernes

Suspension ikke bundet ved økonomiske Lænker. Den var ikke forpligtet til at have en vis Andel af Sedlerne dækket med Guld og der var ingen legale Bestemmelser om et Maximums-beløb af Sedler, som ikke behøvede at være dækket. Man troede om Direktionen, at den ved i rette Tid at hæve Diskontoen vilde vide at have til Dækning baade af Deposita og Sedler en tilstrækkelig Metalreserve, og denne Tro blev ikke gjort til Skamme. Banken skylder sine Raadgiveres beundringsværdige Dygtighed sin nuværende fortrinlige Stilling.

Den franske Bank er ikke undergivet saadanne Indskrænkninger, som dem Peels Bankakt af 1844 paalægger den engelske Bank; men selv om det indrømmes, at denne Bankakt direkte eller indirekte har haft til Følge at gjøre den engelske Banks Reserve ganske anderledes stor, end den var før 1844, saa staar det dog fast, at den franske Bank uden Indskrænkningerne har forstaaet at skaffe sig en langt større Reserve end den engelske med dem. Den peelske Bankakt var derhos ensidig, fordi den kun tog Hensyn til Seddelcirkulationen og lod de andre langt betydeligere Kreditmidler ude af Betragtning. Naar Tyskland vil søge et Mønster for sin Rigsbank, gjør det derfor bedre i at søge det i Frankrig, hvor Banken ledet af Erfaringen langt fuldstændigere forstaar at realisere en Banks Formaal, end i England, hvor Banken er undergivet en indviklet Lovgivning.

De fleste kontinentale Banker ere undergivne den Bestemmelse, at et vist Beløb kan udstedes uden fuld Dækning, hvorimod der for hvad der udstedes udover en vis Sum skal have en tilsvarende Beholdning i Metal. Men det Guld, som disse Banker saaledes ere forpligtede til at have i Behold, er ikke særlig bestemt til at skadesløsholde Seddelhaverne, men udgjør en Del af Bankens samlede Aktiver og vil i Tilfælde af Fallit tilhøre Deponenterne lige saa fuldt som Ihændehaverne af Sedlerne. Hvis en Banks Deposita beløbe 6,000,000 L. St. og dens Seddelcirkulation varierer mellem 200,000 og 250,000, er det ikke til stor Nytte at forpligte Banken til at have 50,000, Forskjellen mellem disse to Summer, i Behold; thi da de 50,000 skal deles over de samlede Passiver 6,250,000 —

Deposita og Seddelcirkulation —, styrkes Bankens Solvens og Sedlernes Indløselighed ikke i nogen væsenlig Grad ved en saadan Forøgelse af Reserven. — Lignende Betragtninger kunne gjøres gjældende med Hensyn til Bestemmelserne om, at der skal være et vist Forhold mellem Seddelmængden og Guldbeholdningen eller mellem Seddelmængden og Bankkapitalen. Hvis Banken har Deposita eller andre Forpligtelser, maa Maalestokken for dens Kapital være Forpligtelsernes samlede Beløb, og det er ikke til nogen Nytte at bestemme, at den skal staa i vist Forhold til en enkelt Del deraf.

«Economist» slutter sin Artikel med den Bemærkning, at en engelsk Økonom maaske kunde være tilbøjelig til at foreslaa den tyske Regering i Stedet for at oprette en national Seddelbank, selv at være den eneste Seddeludsteder, saaledes som den engelske Regering er i Indien. Bladet udvikler dog ikke nøjere denne Tanke, men forbeholder sig at vende tilbage til den. —

I hvilket Omfang der, naar den endelige Afgjørelse kommer, vil ske «Economist»'s her fremhævede Anskuelser Fyldest, derom kan der endnu ikke vides Noget med fuld Sikkerhed. De seneste Efterretninger om Banksagen gaa ud paa, at det tyske Forbundsraad har forelagt Bankudvalget et Forslag om at ændre det oprindelige Regeringsudkast saaledes, at der bliver oprettet en fælles tysk Rigsbank. Vi fremhæve her de vigtigste Bestemmelser af dette Forslag: 1) Den preussiske Bank forandres til en Rigsbank. 2) Rigsbanken skal være et Privat-institut dog under Statens Tilsyn og Kontrol; den skal have en Grundkapital paa 40 Millioner Thaler, hvoraf 20 Millioner skaffes tilveje ved Overtagelse af den preussiske Banks Indskudskapital, og den resterende Halvdel skabes fra ny af. 3) Den preussiske Banks Aktionærer skulle have Ret til at tegne sig for 20 Millioner; for det Beløb heraf, som de ikke tegne sig for, og for de resterende 20 Millioner udstedes der nye Aktier. 4) Koncessionen gjælder foreløbig for 15 Aar, men kan forlænges med 10 Aar ad Gangen. 5) Seddelemissionen er ikke begrænset, men den er forøvrigt underkastet de Kontingenteringsbestemmelser, der fandtes i det oprindelige

Forslag. Et Beløb af 250 Mill. Mark udækkede Sedler forrentes med 1 pCt.; det overskydende udækkede Beløb forrentes med 5 pCt. 6) Idet Statutterne for den preussiske Bank tages som Forbillede, ordner Rigskansleren Statens Tilsyn med Rigsbanken. 7) Rigsbanken kan oprette Filialer, hvor den vil, og det kan bestemmes, at den paa visse Steder skal oprette saadanne. 8) Rigsbanken forpligter sig til uden Betaling at besørge Rigets Kasseforretninger. 9) Rigsbanken og dens Filialer i alle Forbundsstater skal være fri for Indkomst- og Nærings-skat baade lige over for Staten og lige over for Kommunerne. 10) Rigets Forhold til Rigsbankens Aktionærer ordnes saaledes som den preussiske Stats Forhold til den preussiske Banks Aktionærer er ordnet. Aktionærerne faa af Bankens Nettogevinst $4\frac{1}{2}$ pCt. af deres Andel og dele Resten med Riget. — I Forslagets følgende Afsnit gives der endnu en Del Bestemmelser, som her forbigaas.

— Det statistiske Bureau har som bekjendt siden 1869 hvert Aar udgivet et «Sammendrag af statistiske Oplysninger angaaende Kongeriget Danmark». Meningen med disse Sammendrag, der have gjort megen Nytte og vunden megen Anerkjendelse, er at indprente i Almenbevidstheden saadanne Hovedresultater af de statistiske Undersøgelser, som det kan være af Vigtighed for Publikum at være bekjendt med, men som dette ikke har Mod til selv at opsøge i de omfangsrige og meget i det Enkelte gaaende Tabelværk. — Det statistiske Bureau, der hidtil nærmest har talt til det danske Folk, har nu gjort Sit til at henlede Udlandets Opmærksomhed paa vort lille Land, idet det for ganske nylig har udgivet et «Résumé des principaux faits statistiques du Danemark». Denne lille særdeles smagfuldt udstyrede Bog, som vedkommende Officin (Bianco Luno) har skilt sig overordenlig heldigt ved, er, som Sproget viser, nærmest beregnet paa Udlandet; men dette vil ganske vist ikke hindre den i ogsaa at vinde Udbredelse i Danmark. Ligesom de danske «Sammendrag» indeholder den foreliggende franske Udgave de statistiske Undersøgelsers Hovedresultater, af hvilke vi her skulle anføre nogle faa.

Den første Tabel giver Oplysning om Landets og de enkelte Landsdeles Størrelse og om Befolkningen efter Folketællingerne af 1801, 1840, 1860 og 1870, samt meddelelser, hvor stor Befolkningen d. 1 Okt. 1874 kunde antages at være. Den nævnte Dag antoges hele Riget (Bilandene indbefattede) at have lidt over 2 Mill. Indb., det egenlige Kongerige 1,885,000 (o: 90,000 mere end i 1870), Landkommunerne 1,406,600, Bykommunerne (Kjøbenhavn indbefattet) 467,400, Kjøbenhavn 195,000 (eller 14,000 mere end for 4 Aar siden) og Frederiksberg 21,000 (i 1860 ikke engang 8000).

Af næste Tabel erfares det, at der i 1873 udvandrede 7,200 (i 1872 6,893, i 1871 3,906), hvoraf henved 6000 gik til de Forenede Stater og 1003 til Australien. I de fem Aar 1869—73 er der i Alt udvandret henved 26,000, hvoraf lidt over 16,000 tilhøre Mandkjønnet.

I 1872 fødtes der her i Landet 57,274; der døde 35,486, og der blev indgaaet 13,627 Ægteskaber. De Dødes Tal var i det nævnte Aar lidt under, de Fødtes og Ægteskabernes lidt over Gjennemsnitstallet for 1863—72. Det afgjort største Antal Ægteskaber indgaas i November; derefter kommer Maj, December og Oktober; Avgust har det mindste Tal, kun mellem en Tredjedel og en Fjerdedel af Tallet i November. Den eneste Maaned, i hvilken i de nævnte ti Aar Gjennemsnitstallet af Fødte var over 4000, er Marts; i November fødtes Færrest. Aarets fem første Maaneder have det største Antal Dødsfald; Færrest døde i September.

Den hyppigste Dødsarsag baade i Kjøbenhavn og i Kjøbstæderne er ubetinget Lungesvindsol; derefter kommer Lungebetændelse.

For 1873 findes der noteret 439 Selvmord. Forholdet mellem mandlige og kvindelige Selvmordere var omtrent som 3 til 1. Af Mændene valgte 265 eller omtr. 80 pCt. Hængning til Dødsmaade; kun en Ottendedel af dem valgte Drukning. Ogsaa Kvinderne nære større Forkjærlighed for Hængning end for Drukning, dog ikke i samme Grad: noget over 55 pCt. af dem valgte Hængning, ca. 40 pCt. Drukning. Andre Dødsmaader ere kun meget lidet brugte. I de ti Aar 1864—73,

for hvilke Resume'et meddeler Oplysninger, vare disse Forhold temmelig konstante.

Antallet af Selvhjælpsforeninger (Syge-, Begravelses-, Alderdomsforsørgelses-, Understøttelseskasser) var d. 31 Decbr. 1871 528 med et Medlemstal af 57,288 (deraf 2,761 Æresmedlemmer). Dette er en betydelig Fremgang: i 1870 fandtes der kun 497 saadanne Foreninger, 1869 421, 1868 323 og 1867 297 (med 22,810 Medlemmer); men denne Fremgang gjælder ikke Kjøbenhavn og heller ikke i noget stort Omfang Kjøbstæderne; derimod har Fremgangen paa Landet været overordenlig stor: d. 31 Decbr. 1871 fandtes der der tre Gange flere Hjelpeforeninger end d. 31 Decbr. 1867. Den samlede Indtægt var d. 31 Decbr. 1871 255,000 Rdl., hvoraf omtrent Halvdelen skyldtes de ordinære Medlemmers Bidrag. Formuen beløb over 420,000 Rdl.

I Følge Indkomstskatloven af 2 Juli 1870 fandtes der i Danmark knap 140,000 Skattepligtige med en Indtægt af 120¹/₂ Mill. Rdl. Paa Landet alene fandtes 102,000 Skattepligtige med en Indtægt paa næsten 80 Millioner. Indtægten i Byerne var omtrent kun Halvdelen heraf nemlig 41 Millioner, fordelt mellem 37,558 Skattepligtige; heraf faldt omtrent Halvdelen paa Kjøbenhavn: nemlig 18,231 Skattepligtige med 22¹/₂ Mill. Indtægt. I Forhold til de Skattepligtiges Antal var Indtægten saaledes ubetinget størst i Kjøbenhavn.

I Følge Kvægtællingen af 15 Juli 1871 fandtes her 316,570 Heste, 1,239,000 Stkr. Hornkvæg, 1,842,000 Faar og 442,000 Svin.

D. 31 Marts 1874 taltes 2,846 Skibe paa over 4 Tons, hvoraf 123 Dampskibe. Kun 36 Skibe havde over 500 Tons, 1104 havde derimod mellem 4 og 20 Tons.

Statstelegrafens Linjer havde i 1873 en Længde af 343 geogr. Mil, dens Ledninger af 950 geogr. Mil. Der besørgedes i dette Aar 240,000 indenlandske, 226,000 mellemlandske og 160,000 gjennemlandske Telegrammer.

Posten besørgede i Finansaaret 1873—74 i Alt 16¹/₂ Mill. Breve, hvilket var omtrent 1¹/₂ Mill. mere end i det foregaaende Aar, 3 Mill. mere end i det næstforegaaende og næsten

5 Millioner mere end i 1870—71! Af Aviser besørgetes i 1873—74 over 15 Mill. Stkr., hvilket var over 3 Millioner mere end i 1870—71!

Vejenes Længde var 1870 856 Mil eller 32 Mil længere end i 1865.

De sjællandske Jærnbanners Længde var i 1872 35,4 Mil, de fynsk-jyskes ved Udgangen af Finansaaret 1872—73 80,8. 1868 havde hine en Længde af 23,4 Mil, disse af 40. Disses Længde steg saaledes i de fem Aar til det Dobbelte.

Ved Begyndelsen af 1872 fandtes her 229 Sparekasser eller mere end dobbelt saa mange som i 1868 (109). Derimod steg Antallet af Interessenter kun fra 223,000 til 285,000 og deres Tilgodehavende fra 51 Mill. Rdl. til 66 ved Aarenes Begyndelse, og fra 55 til 77 Mill. Rdl. ved Aarenes Slutning. Sparekassernes Nettoindtægt var i 1868 knap 2 Mill. Rdl.; i 1872 over 3 Millioner.

I det foreliggende «Résumé» findes der i en velordnet Form fyldige men dog ikke for detaillerede Oplysninger om de Forhold, som her ere blevne berørte, og desuden om mange andre, f. Ex. om Retsplejen, det besaaede Areal, Hartkornets Fordeling, Ud- og Indførselen, Skibsfarten, Bankerne, Kreditforeningerne, Brandassurance, Overformynderiet, Kommunernes og Statens Indtægter og Udgifter m. m. M.

A. P.

Nationalekonomisk Forening

afholdt Møde Tirsdagen d. 15 December. Professor Frederiksen dirigerede. Følgende nye Medlemmer optoges: Kaptajn i Flaaden Landstingsmand Carstensen, Literat Magnus, Kand. jur. A. Skrike og Premierløjtnant i Flaaden Wandel.

Professor **Scharling** indledede en Diskussion om eventuelle Forandringer i

Danmarks Jærnbanevæsen.

Prof. **Scharling** fremhævede, at det ikke var ham personlig, men Bestyrelsen som saadan, der havde bragt Forslag frem om en Diskussion om dette Emne. Han skulde kun give et kort Overblik over de Forslag, der alt vare fremkomne her i Landet — og næsten udelukkende fra Taleren selv —, og vilde haabe, at de følgende Talere da dels vilde drøfte disse Forslag og dels selv fremsætte nye.

Taleren vilde først nævne det Spørgsmaal, der i Tiden var fremkommen sidst, men som maaske dog havde Udsigt til først at blive realiseret, — nemlig Forslaget om, at Staten skulde købe de sjællandske Jærnbaner. Dette Forslag var navnlig motiveret ved Hensynet til det Naturlige i, at Hovedlinjerne her i Landet kom paa én Haand, der da burde være Regeringens. Kun naar dette Forslag blev realiseret, kunde der komme fuld Konsekvens i Jærnbanevæsenet. Den nuværende Ordning medførte ogsaa det unaturlige Forhold, at Regeringen var skilt fra sine egne Baner ved de sjællandske, hvilket fik saa meget større Betydning, som Hovedtrafikken gik paa Kjøbenhavn, og Regeringen da ikke var i Stand til at regulere den samlede Fart herpaa paa den hensigtsmæssigste Maade i Henseende til Afgangstider og Taxter. Fremdeles burde

det fremhæves, at der ved Rivalitet mellem de to Magter meget vel kunde fremkomme en beklagelig Mangel paa Samvirken; thi at et saadant uheldigt Forhold endnu ikke havde vist sig, garanterede os ikke for, at det aldrig vilde fremtræde. Det Uheldige i den nuværende Ordning kom navnlig frem, naar Talen var om nye Anlæg, der lige meget vedrørte begge Parter. Exempelvis kunde nævnes Spørgsmaalet om Anlæg af en Dampfærge over Storebelt; her kunde det sjællandske Jærnbaneselskab let føle sig fristet til at vælte hele Byrden over paa Staten. Overtog Staten de sjællandske Baner, vilde der banes Vejen for Gjennemførelsen af rigtigere Principer i Jærnbanevæsenet; for det sjællandske Jærnbaneselskab derimod, der er et privat Selskab, maatte Hensynet til Aktionærerne staa som det Dominerende; dette havde Taleren altid anerkjendt, men netop tillige ment, at det endnu ikke tilstrækkeligt var gaaet op for Bestyrelsen, at Aktieselskabets Interesse i det Væsenlige faldt sammen med Publikums. — Kom alle Landets Baner paa Regeringens Haand, var der Mulighed for at se den Opfattelse gennemført, at Jærnbaner bør betragtes som Hovedlandeveje. Man forlangte ikke af Landevejene, at de forrentede sig; thi den Indtægt, der indvandt ved Bommene, var kun beregnet paa at dække Vedligeholdelsesudgifterne og nu næsten overalt afskaffet som en uhensigtsmæssig Beskatning. Ligeledes burde man se at komme bort fra den Opfattelse, at Banerne skulde forrente og amortisere sig. Men naar da dette Princip blev indført for Hovedbanernes Vedkommende, vilde man maaske spørge: men Sidebanerne? Ja her kunde man gaa en Mellemvej, idet de hverken blev rent private eller Statens; de burde overlages af de større Kommuner (Amtsrådene). Det var ikke Talerens Mening, at Staten skulde anlægge Baner uden alt Hensyn til den Trafik, der kunde komme paa dem; men Hensynet til Forretningen burde dog ikke være det Afgjørende. Derimod burde Driften naturligvis altid betale sig. Jærnbanevæsenet var saaledes analogt med Postvæsenet, hvor Driften skulde kunne bære sig, men ikke afgive nogen større Indtægt for Staten end, hvad en privat Entreprenør vilde betragte som passende Gevinst for den deri anbragte Kapital.

Hovedsagen var, at Jærnbannerne blev benyttede i det rette Omfang. Taleren maatte foretrække lette Baner med mange Tog fremfor svære Baner med faa Tog; thi jo flere Tog der blev, des færre Udgifter var der at dække for hvert enkelt Tog, og jo flere Passagerer der kjørte, des billigere kunde Pladserne sælges.

I nær Forbindelse hermed stod derfor ogsaa Forslaget om Oprettelsen af flere Holdepladser, saaledes at Jærnbannerne, naturligvis i et begrænset Omfang, fik nogen Lighed med Sporvejen. At Principet for Sporveje kunde forenes med Principet for Jærnbaner, forekom ham utvivlsomt, og han var overbevist om, at der i dette Forslag laa en praktisk Tanke. Blev dette Forslag gennemført, vilde Jærnbannerne komme Egne til Nytte, der nu ikke havde synderlig Fordel af, at der gik en Jærnbane igjennem dem.

Derefter fremdrog Taleren Spørgsmaalet om Taxterne. Han foreslog Afskaffelsen af Returbilletterne, der ikke havde nogen principmæssig Berettigelse. Returbilletterne vare kun baserede paa det praktiske Hensyn, at Taxterne nu ere saa høje, at Jærnbannerne ikke vilde blive tilstrækkeligt benyttede, hvis der ikke gaves Returbilletter. Men Returbilletsystemet var ikke retfærdigt: man forvoldte ikke Jærnbannerne mindre Udgifter, fordi man tog hjem i Morgen i Stedet for om fjorten Dage. Fremdeles burde det fremhæves, at de allerfleste Rejsende gjorde Rejsen tilbage inden et vist Tidsrum, og at de vilde gjøre det, hvad enten de kunde faa Returbillet eller ej. Paa hvor lang Tid skulde Returbilletterne da gjælde? Hvor skulde man da sætte Grænsen? Paa de rhinske Dampskibe gav man endog Returbillet paa et Aar! Dette var faktisk at give Alle Returbillet og vilde for saa vidt omtrent komme ud paa Et med at sælge Enkeltbilletter til det Halve af, hvad nu Dobbeltbilletter koste. Returbilletter benyttes allerede nu i saa stort et Omfang (— i 1873 benyttede paa de sjællandske Baner 42,6 pCt. af samtlige Rejsende dem, heri indbefattet Passagererne paa Klampenborgbanen, hvor der ingen Fordel er ved at tage Returbillet; tidligere paa Nordbanen alene 60 pCt. —), at en saadan Nedsættelse af Prisen paa Enkeltbilletter kun

vilde kræve en Forøgelse af Trafiken med 10—15 pCt. for at kunne svare Regning.

Taleren mindede dernæst om det Forslag, han allerede for 8 Aar siden havde fremsat om en Anvendelse af Fri-mærkesystemets Principer paa Jærnbannerne. Det Hovedsynspunkt, at de Principer, Rowland Hill havde gennemført paa Brevpostens Omraade, ogsaa i Hovedtrækkene maatte kunne indføres paa Personbefordringens Omraade, maatte han endnu fastholde. Paa Pakkepostens og i det Væsenlige paa Telegrafens Omraade var dette Princip alt gennemført. Hovedhensynet var, hvad hver enkelt Person kostede Jærnbannerne. Nu viste det sig imidlertid, at det ikke havde saa meget at betyde, om den Rejsende rejste noget længere eller noget kortere, da de i lige høj Grad lagde Beslag paa Anministrations-, Billet- og Kontrolpersonaler og alle benyttede en Afgangs- og Ankomststation. Da Personer vare mere vægtige og toge mere Plads, spillede Rejsens Længde naturligvis større Rolle end ved Brevposten; men Forskjellen var dog ikke saa overordenlig. At en Gjennemførelse af dette Princip i en meget betydelig Grad vilde forøge Trafiken, var utvivlsomt, og set fra Statens Standpunkt havde det en overvejende Betydning, at Jærnbannerne i saa langt højere Grad kom Samfundet til Gode, selv om Principets Gjennemførelse skulde medføre en ringe Nedgang i Indtægter: den Fordel, at der blev befordret dobbelt saa mange Passagerer, kunde vel opveje en ringe Nedgang i Indtægter. Men det var endog sandsynligt, at der ikke vilde tabes Noget ved Systemets Gjennemførelse; men en Opgjørelse blev noget vanskeliggjort derved, at det ikke var let at afgjøre, hvilken Indflydelse Principets Gjennemførelse vilde have paa Benyttelsen af Vognklasserne. Satte man som Gjennemsnit for alle Vognklasser — der da forudsættes saaledes benyttede, at Gjennemsnittet ogsaa bliver Gjennemsnitsbetaling — en Taxt af 16 Sk. for indtil 2 Mil, af 32 Sk. for 2 til 5 Mil, af 64 Sk. for 5 til 10 Mil, og af 1 Rdl. for en Rejse paa over 10 Mil, saa vilde de jyske Baner i 1873—74 have givet en Indtægt af 682,000 Rdl. i Stedet for 935,000 Rdl., de sjællandske i 1873 en Indtægt af 788,000 Rdl. i Stedet for 1,100,000 Rdl.;

i begge Tilfælde maatte da Trafiken forøges med ca. 40 pCt., dersom der ikke skulde lides Tab. Tog man en Taxt af 25 Øre for indtil 2 Mil, 50 Øre for 2 til 5 Mil og 1 Krone for en Rejse paa over 5 Mil, vilde Indtægten saa vel paa de sjællandske som paa de jyske Baner have udgjort omtrent lige saa mange Kroner som nu Daler, saa at Trafiken altsaa maatte fordobles. Naturligvis vilde den større Trafik ogsaa medføre større Udgifter; men for hvert nyt Tog, der blev føjet til, vilde den gennemsnitlige Udgift for hvert enkelt Tog dog nedsættes, da jo Baneanlægget ikke blev dyrere og kun enkelte Udgiftsposter forøgedes i samme Forhold som Togenes Antal. — Taleren tvivlede ikke om, at hans Forslag vilde vise sig praktisk; men naturligvis kunde dette ikke ses paa Forhaand: Forslaget maatte prøves, for at man kunde have nogen begrundet Mening om dets Virkninger. Det eneste Sted, hvor Forslaget var forsøgt gennemført, var paa Klampenborgbanen, og der havde det allerede det første Aar — hvilket var mere end Taleren havde vovet at vente — betalt sig. Og saa maatte det dog erindres, at dette Aar paa Grund af det daarligere Vejr, der maatte øve større Indflydelse paa en Lystbanes end paa en anden Banes Trafik, havde været et særlig uheldigt Aar.

Redaktionssekretær **Nathansen** var fuldstændig enig med Indlederen i Spørgsmaalet om Statens Kjøb af de sjællandske Baner. Dette var forøvrigt en Sag, hvorom der havde været ventileret i længere Tid. En Samarbejden mellem de sjællandske Baner og Statens Baner vilde sikkert komme Publikum til Gode. Som Forholdene nu vare, kunde det hændes, at man, naar man forlangte Billet til en eller anden Station, fik det Svar: «den Station kjende vi ikke.» Oplyste man saa Expedienten om Stationens Tilværelse, svarede han: «den har vi ikke Noget at gjøre med.» Taleren anførte eksempelvis, at man under den nuværende Ordning ikke kunde sende en Pakke direkte til Marslev, men maatte sende den til Odense, hvorfra den saa skulde sendes tilbage til Marslev. Paa Grund af manglende Forbindelse mellem Statens og de sjællandske Jærnbaner havde man heller ikke kunnet nedsætte Taxterne. —

Med Hensyn til Spørgsmaalet om den lave ensformige Taxt var Taleren dog ikke enig med Indlederen; navnlig troede han, at dennes Beregninger af den ensformige Taxts Indflydelse paa Trafikforøgelsen, ikke vilde holde Stik i Praxis, da Scharling formentlig havde overset Betydningen af det for Rejser saa vigtige Moment: Tiden. Taleren henviste i saa Henseende til Erfaringerne i Amerika, hvor en almindelig Nedsættelse over hele Linjen ikke havde forøget Trafikken, hvorimod det havde vist sig, at en lav Taxt paa en kort Strækning (navnlig i Nærheden af store Byer) ofte kunde være profitabel. Men en ringe Nedsættelse over hele Linjen svarede ikke til de Ofre, den tilføjede Selskabet. Dette gjaldt for Person- og Varetransportens Vedkommende. Det kunde være rigtig at simplificere Klassifikationen for Varetransportens Vedkommende, og særlig nedsætte Taxterne betydelig for enkelte meget kurante Varer. — Taleren nævnte derefter forskellige Forbedringer, som der kunde være Tale om at indføre paa Jærnbanevæsenets Omraade. En praktisk Ordning af Billetsalget havde saaledes sin Betydning; paa sine Steder lod det sig vel gjøre at anbringe Billetkontorene i Ventesalene, hvilket vilde være en Bekvemmelighed for det rejsende Publikum. Nyttens af mange Tog maatte ikke miskjendes. Det var forbavsende, at der nu kun eksisterede ét fast Tog mere paa de sjællandske Baner end for femten Aar siden. Der kunde maaske ogsaa være Opfordring til at indføre Tog, hvormed der kun gik visse bestemte Klasser. Saaledes havde man i Tyskland begyndt at indføre saakaldte Jagttog, hvormed der kun gik første Klasses Vogne. Omvendt kunde man have Tog, hvormed der kun fulgte tredje Klasses Vogne. Derved opnaaede man at faa en større Ensformighed i Trafikken, som ikke var uden Betydning. — Lige over for Indlederen maatte Taleren hævde, at Returbilletter spillede en stor Rolle.

Scharling spurgte, om Nathansen ved sine Bemærkninger om Taxtnedsættelsen i Amerika havde tænkt paa en ringe Nedsættelse af Taxten eller paa Nedsættelse til en ringe Taxt. Var det Første Meningen, overraskede de Resultater, man var kom-

met til i Amerika, ingenlunde Taleren. Skulde Nedsættelsen faa nogen Betydning, maatte det netop være en stærk Nedsættelse. Naar Spørgsmaalet var om, hvilken Indflydelse gennemgribende Forandringer kunde øve, gjorde man vel i at mindes den overordenlige Indflydelse, Jærnbannerne havde øvet paa den tidligere Færdsel, navnlig Diligencetraffiken. — Taleren fremhævede, at det ikke alene kom an paa at faa mange Tog, men at ogsaa Togenes Afgangstider havde stor Betydning, og han mindede i saa Henseende om de ubekvemme Afgangstider, de sjællandske Jærnbanner tidligere havde haft. Han fremhævede endvidere, at det muligvis kunde være heldigt at indføre en særdeles billig fjerde Klasse, da der var mange Folk, for hvem enhver Skilling havde stor Betydning, hvorimod lidt mere eller mindre Mangel paa Komfort var mindre væsentligt for dem paa en kort Rejse.

Nathansen havde ment en ringe Nedsættelse af Taxten.

Postinspektør **Petersen** ytrede, at det vistnok var sikkert, at det vilde medføre stor Fordel for Publikum, om alle Banerne kom i Statens Hænder, da Staten jo ikke behøvede at se saa nøje paa Indtægten som et privat Selskab. Men det var dog ikke uden Betydning, at der bestod to Indretninger, og det havde vist sig at være af stor Nytte, at Bestyrelsen af de to Baner var i forskellige Hænder; ja det vilde ganske sikkert ikke være heldigt, om Driften kom i én Mands Hænder. — Naar Nathansen havde anført det som en af de uheldige Følger af den nuværende Ordning, at man ikke altid paa en Station kunde løse direkte Billet til en anden, skulde Taleren dog bemærke, at saaledes vilde det altid være paa lange Banestrækninger, og den Omstændighed, at de sjællandske og de jysk-fynske Baner kom i de samme Hænder, vilde ikke have til Følge, at der fra den ene Station skulde kunne løses Billet til alle andre. Dette havde forøvrigt heller ikke en saa overvæltende stor Betydning. — Med Hensyn til Spørgsmaalet om ensformige Taxter fremhævede Taleren to Momenter, der her spillede en stor Rolle: Personernes Vægt og Tiden. Hensynet til disse to Momenter gjorde, at det ikke vilde vise sig prak-

tisk heldigt at indføre en ensformig Taxt. Indlederen havde ogsaa ved det lille Forslag, han havde stillet i Aften, fraveget det oprindelige om en lav og ensformig Taxt. Paa det oprindelige Forslag kunde Taleren ikke gaa ind; men naar det indskrænkedes, saaledes som antydet af Indlederen i Aften, kunde de maaske mødes. Selv om Taxten gjordes ensformig, vilde Folk dog ikke i noget større Omfang mere indlade sig paa lange Rejser end nu, da Tiden vilde afholde dem derfra. For Pakkers Vedkommende var den ensformige Taxt ganske vist blevet indført, men Taleren troede at kunne føle, at det kun var for de smaa Pakker, den havde nogen væsenlig Betydning; for de store blev Transporten dog for dyr, og man søgte at forsende dem paa anden Maade. Sagen var, at hvad der passede for Brevposten, ikke passede for Transporten af mere vægtige Gjenstande. — Hvad Returbilletterne angik, saa kunde der maaske gjøres theoretiske Indvendinger imod dem, men de havde dog stor praktisk Betydning og havdes overalt i Verden. Navnlig paa korte Strækninger havde de stor Betydning, og de fik Mange til at foretage mindre Forretningsrejser, som de uden dem ikke vilde gjøre. — Naar man foreslog Oprettelsen af flere Holdepladser, burde man dog ikke ganske overse de ikke ubetydelige Udgifter, der vare forbundne med dem, og det Spild af Tid og Damp, de foraarsagede. Scharlings Forslag maatte i det Hele vække ikke faa Betæneligheder.

Scharling bemærkede til Postinspektør Petersen, at naar han havde fremhævet det Ønskelige i, at alle Baner samledes paa én Haand, saa havde han dermed villet sige én Myndigheds Haand. Men den Omstændighed, at Banerne vare samlede paa én Myndigheds Haand, forhindrede ikke, at der gaves særskilte underordnede Bestyrelser. — Naar Postinspektør Petersen havde ment, at Taleren i Aften havde fraveget sit oprindelige Forslag om den lave ensformige Taxt, saa maatte han dog herimod indvende, at det Forslag, han havde fremdraget i Aften, ganske sluttede sig til det oprindelige. For 8 Aar siden havde han subsidiært foreslaaet netop de samme Taxter som i Aften, og det Zonesystem, han foreslog,

var kun en Modifikation af det principale Forslag.*) De Erfaringer fra Pakkeposten, som Postinspektør Petersen havde fremdraget, og som han mente talte imod den ensformige Taxt, kunde ikke være ubetinget afgjørende. — Naar det blev fremhævet til Gunst for Bibeholdelsen af Returbilletter, at de fandtes overalt i Verden, saa betød det Intel, eftersom de vare en naturlig Følge af de for høje Taxter, som man havde overalt. Endelig skulde han med Hensyn til Spørgsmaalet om Holdepladser bemærke, at det selvfølgelig ingenlunde var hans Mening, at alle Tog skulde holde ved alle Holdepladser.

Professor **Frederiksen** var enig med Scharling i at holde paa Staten som Ejer af Jærnbannerne. Han mindede om den Modstand, Tanken om Statsdrift tidligere havde mødt, og om hvorledes man havde undret sig over, at han — «Manchestermanden» — havde kunnet forsvare en saadan Tanke. Jærnbannerne burde imidlertid betragtes som en stor offentlig Institution. Her fandtes saa godt som altid et faktisk Monopol, og Konkurrencen kunde næsten aldrig gjøre sig gjældende. Ja selv om der laa flere Baner ved Siden af hinanden, faldt Konkurrencen bort; i de store Lande saa man ret denne Mangel paa Konkurrence. Taleren fremhævede Jærnbaneselskabernes Magt, hvorledes hele Byers Velfærd ofte ahang af dem; i Amerika havde man endog set hele Stater blive regerede af dem; ja det kunde siges, at de vare en langt farligere Magt for Staten end Staten for dem. Kom Banerne i Statens Hænder, kunde Taxterne sættes lavere, og de vilde i det Hele blive langt nyttigere for Samfundet, og Udgifter vilde spares, saasom de dobbelte Udgifter til Telegrafstationer, der nu havdes. — Med Hensyn til Scharlings Forslag om mange Holdepladser og

*) Jfr. «Frimærkesystemet og Jærnbannerne», (Kbhvn. 1867 hos C. A. Reitzel) S. 26—30, hvor principielt foreslaas en ensformig Taxt af 2 eller 3 Mark for alle Ture paa over 2 Mil, subsidiært, at den ensformige Taxt først indtræder for Strækninger paa over 5 Mil og da sættes til 1 Rdl. Det ovenfor sidst anførte Exempel er altsaa netop en Fastholden af den oprindelige principale, det sidst anførte af den oprindelige subsidiære Taxt.

om at Jærnbanerne fik nogen Lighed med Sporvejene, fremhævede Taleren, at man paa Lolland til Dels havde forsøgt at gennemføre denne Tanke, og det vilde være ønskeligt, om man endnu ikke vilde opgive den, men fremdeles fortsætte Forsøget. De langsomt gaaende Tog vare langt billigere end Iltogene. — Han var enig med Scharling i det Ønskelige i at faa en lav Tarif, og hvad Planen om den ersformige Tarif angik, kunde den vel ikke fuldt gennemføres, men man maatte dog naturlig komme til et Beltesystem som i Belgien og i andre Lande, til Dels ogsaa allerede hos os. Udgifterne steg ikke efter samme Forhold som Afstanden og jo længere Togene gik, des større Chance var der for, at de blev fulde. Men en fuldstændig ensformig Tarif kunde der dog aldeles ikke tænkes paa. Det gik nemlig ikke an at betragte Persontransporten som Brevtransporten; thi der var en væsentlig Forskjel herimellem: ved Brevene havde det slet ingen Betydning, om de sendtes kortere eller længere, Ujælligheden blev dog den samme; ganske anderledes derimod med Personer. — Returbilletter burde ikke afskaffes. Returbilletinstitutionen hvilede tvært imod paa et økonomisk Princip, der ogsaa var gennemført i Abonnementsvæsenet og paa andre Omraader. Rundrejsebilletsystemet hvilede paa det samme Princip. Paa denne Maade fik man Folk til at rejse, som ellers ikke vilde rejse. — Taleren berørte dernæst den Tanke, man havde fremsat i Tyskland, om at lade Jærnbanerne være som en offentlig Vej, hvor Alle skulde kunne færdes. Tanken var forøvrigt til Dels gennemført paa de amerikanske Baner, og i Westphalen var der en Bane, hvorpaa 3 à 4 Selskaber daglig lod deres Tog fare. Paa denne Maade mente man at skabe Konkurrence og løse Taxtspørgsmaalet. Taleren vilde ikke anbefale denne Tanke, men han mente, at den havde Krav paa en vis Opmærksomhed, selv om den var overraskende.

Etatsraad Nationalbankdirektør **Levy** fandt det interessant at høre om de Tanker, der, efter hvad Prof. Frederiksen fortalte, rørte sig i det videnskabelige Tyskland. Han skulde derimod nævne den Tanke, der rørte sig i det mere praktiske Tyskland, nemlig den at samle alle Baner paa én Haand. I Tyskland maatte der være ikke Lidet, der talte herfor, navnlig da de Alt omfattende militære Hensyn. Naar Spørgsmaalet imidlertid blev om at gennemføre denne Tanke hos os, saa troede Taleren at kunne sige, at de danske Baner allerede faktisk vare paa én Haand. Vel var det saa, at Regeringen var Eneherre over de jysk-fynske Baner, hvorimod de sjællandske vare i Hænderne paa et privat Selskab; men Staten

havde i Virkeligheden en meget stor Indflydelse ogsaa over de sjællandske Baner. Valget af den administrerende Direktør afhang af Statens Samtykke. Den kongelige Direktør ligesom 3 af Kontrolkomiteens 9 Medlemmer vælges direkte af Regeringen. Taxterne og Fartplanen kunde ikke forandres uden Statens Samtykke, ja endog Reservefondens Anvendelse til Anskaffelsen af Materiel var afhængig heraf. — Naar Postinspektør Petersen havde nævnt, at en lav og ensformig Taxt ikke vilde faa Folk til at rejse efter et meget større Omfang end nu, fordi Hensynet til Tiden vilde afholde dem herfra, saa var dette fuldkommen rigtigt. Taleren vidste det af Erfaring. Han og de øvrige 8 Medlemmer af Kontrolkomiteen havde Frikort paa den Tid Scharlings Plan først fremkom, men af disse 9 Mænd var der kun en Eneste, som i Løbet af et Aar havde benyttet sit Frikort, uagtet man dog vel ikke kunde rejse billigere end ved Frikort. — Foruden Tiden afholdt ogsaa Hensynet til de øvrige Omkostninger Folk fra længere Rejser. Foretog man en længere Rejse, skulde man dog have Fortæring og Tag over Hovedet, og Udgifterne hertil blev ikke mindre, fordi Taxterne blev billigere. Disse Omkostninger spillede en meget stor Rolle. Det var en Fejl af Scharling at sammenblande Resultaterne paa Klampenborgbanen med de paa de andre af Selskabets Baner. Man burde mindes, at det kun var en Lystbane; men fra Lystrejsende burde man ganske se bort. Saa man bort fra Klampenborgbanen, vilde Resultatet blive et ganske andet. — Scharling havde endvidere ved sit Forslag ikke taget tilstrækkeligt Hensyn til Udgifterne; men disse havde en særdeles stor Betydning. En Bane, der befordrede 9 Tog daglig vilde faa ganske anderledes store Udgifter end en Bane, der kun befordrede 4 Tog daglig. Scharling vilde have hyppige Tog; men hvad var Udgiften ved et Tog? Af de saakaldte staaende Udgifter var der enkelte, saasom Udgifterne til den overordnede Administration, der vel ikke vilde blive væsentlig større; men saa var der til Gjengæld andre Udgifter, der vilde stige des mere. Den forøgede Udgift til Brændsel, det forøgede Slid paa Skinner og Sveller, det større Driftspersonale, som hvert nyt Tog vilde udkræve, — alt dette løb op til betydelige Summer. Fremdeles vilde der udkræves et ganske anderledes stort Apparat af Vogne, af Lokomotiver, af Vognremisser og af Lokomotivremisser. Hyppigere Tog vilde altsaa i det Hele medføre meget forøgede Driftsudgifter, som det ikke gik an at overse. Ogsaa Spørgsmaalet om Anlægets Bekostelighed havde stor Betydning. Bredsporede Baner burde foretrækkes for smalsporede, da man ved hine undgik den kost-

bare og besværlige Omladning. — Taleren gik derefter over til at omtale de forskjellige Systemer for Anlægget, som de forskjellige Ministre havde fulgt. Lolland-Falsters Bane var bleven til ved Forrtærkningsfondssystemet. Dette System kunde i Virkeligheden let føre til, at Staten betalte Gildet, saafremt nogen Del af Forstærkningsfonden ikke præsteres i virkelig Valuta. Et andet System, Subventionssystemet, hvorefter Staten betalte de halve Expropriationsomkostninger samt 40,000 Rdl. pr. Mil — oprindelig indtil 40,000 Rdl. pr. Mil — var en af de dyreste Maader at bygge Jærnbanner paa; ved dette skabtes lettelig Aktiver, for hvilke der under forskjellige Former udstedes langt flere Papirer end de havde kostet. Man skadede paa denne Maade Pengemarkedet i en ikke ringe Grad og arbejdede derved i en Retning, der nu var fordømt i Udlandet. Man burde arbejde henimod, at Staten kom til at bygge og drive Banerne. Tidligere havde man vel været bange herfor, men efterhaanden kom man bort fra denne Frygt. Man burde se hen til Post- og Telegrafvæsenet: der var vel næppe Nogen der vilde sige, at det var i Samfundets Interesse, om det var i Hænderne paa Private.

Scharling kunde ikke give Frederiksen Ret i, at der skulde være en saa væsentlig Forskjel mellem Brev- og Personbefordringen. «Naar Brevposten dog skulde gaa,» sagde Prof. F., at det var ligegyldigt, om et Brev befordredes længere eller kortere, men det Samme kunde til en vis Grad siges om Personer, «naar Jærnbaneloget dog skulde gaa». — Naar hverken Etatsr. Levy eller Postinsp. Petersen havde benyttet deres Frikort, saa følte Taleren sig dog ikke meget slaaet af dette Argument. Det var vist ikke saa mærkeligt, at Postinspektøren, der i Forretningssager nødvendigvis maatte rejse, ikke følte Trang til at benytte sin Fritid til Rejser, og at Etatsr. Levy og de øvrige Medlemmer af Kontrolkomiteen, der ved deres Forretninger vare saa stærkt bundne til Hovedstaden, ikke kunde forlade den, var heller ikke saa overraskende. Men man kunde jo prøve paa at give Landboerne Frikort til Kjøbenhavn, saa skulde man se, om det ikke blev benyttet. Naar man indvendte, at Befordringsudgifterne kun udgjorde en ringe Del af samtlige Rejsedgifter, saa var det ganske vist til Dels rigtigt; men hvis Jærnbannerne blev mere benyttede, vilde Hotellerne ogsaa blive billigere (Levy: Tvært imod, dyrere!). Der vilde dog sikkert blive oprettet billige Hoteller, naar Rejser blev mere almindelige. — At sondre saa skarpt mellem Lystrejsende og andre Rejsende, som Levy vilde, var særlig vanskeligt i Danmark. Denne Distinktion var i det Hele tvivlsom. Taleren

havde ikke, som Levy mente, overset, at Udgifterne vilde stige med den forøgede Trafik, og han kunde i saa Henseende hen-vise til sine tidligere Artikler, men Udgifterne vilde dog ikke stige saa meget, som Levy mente. Levy sagde, at der alle-rede faktisk var fælles Overbestyrelse for Banerne. Ja, Rege-ringen havde vel Indflydelse paa Valget af den administrerende Direktør, men var næppe i Stand til at afsætte eller forflytte ham, som den kunde ved sin egen Direktør, naar man ikke var tilfreds med hans Styrelse. Naar man hævdede Fordelene ved den private Drift af et industrielt Foretagende fremfor ved Statens Drift, maatte det dog erindres, at et Aktieselskab for saa vidt havde langt større Lighed med Staten end med en Privatmand, som jo ogsaa dette virkede med fast ansatte, løn-nede Funktionærer.

Jærnbaneingeniør **Fredericia** forstod, at man kunde be-tragte det som en Uting, at Staten ejede de Baner, der betalte sig daarligt, og Private de Baner, der betalte sig godt, og jo bedre de sjællandske Baner betalte sig, des stærkere blev Stem-ningen for, at Staten skulde købe dem. Statsdriften i Jylland-Fyn og den private Drift paa Sjælland kunde maaske skabe nogen Konkurrence, men væsenlig det Samme kunde muligvis opnaas ved at Banerne undergaves to Bestyrelser; dog var det noget tvivlsomt, om der vilde opnaas Stort derved. Taleren omtalte de engelske Baners Drift, der var privat, hvilket ikke forhindrede, at de engelske Baner benyttedes særdeles inten-sivt. De private Baner havde det Fortrin, at de langt billigere kunde anskaffe sig Kul og Skinner end Statsbanerne. — Sær-lig i Danmark kunde det være ønskeligt, om Jærnbanevæsenet havde været ordnet efter en mere samlet Plan. — Efter nogle Bemærkninger om en Dampfærge over Øresund, om Benyttelsen af Materiellet (der burde benyttes langt intensivere end nu er Tilfældet), om Godstrafiken og Fragtkjørselen, om Udvidelse af de private Holdepladser (hvorved der vilde opnaas Meget for Jærnbannerne og hvorved Klagerne over den nuværende Mangel paa Holdepladser væsenlig vilde kunne afhjælpes), om letbyg-gede Baner (der som sekundære Baner altid vilde kunne til-fredsstille Trafiken), ytrede Taleren, at han ikke troede, at en stærk Nedsættelse af Taxten vilde vise sig profitabel. Ganske vist burde Udviklingen gaa henimod at gjøre Tarifen billigere; men Tarifen burde ikke ved Spring, men suksessivt, gøres billigere. Ved Spring at gaa ned til en lavere Sats vilde være farligt.

Fuldmægtig **Borup** mente, at Staten gjorde bedst i at vente med Indløsningen af de sjællandske Jærnbaneaktier til

1896; da kunde den faa dem til Pari, hvorimod den nu maatte give 115 à 120 for dem. Overtog Staten nu de sjællandske Baner, vilde den lide betydelige Tab. Den maatte opnaa noget særdeles Væsenligt, hvis den allerede nu skulde opfordres til at overtage dem. Der var for Øjeblikket ikke nogen Grund til at rejse dette Spørgsmaal. — Taleren var ikke enig med Levy i hans Bemærkninger om Forstærkningsfondet.

Etatsr. **Levy** bemærkede til Fredericia, at Fremgangsmaaden ved de jyske Baner med Hensyn til Anskaffelsen af Kul og Skinner var ganske den samme, som den det sjællandske Jærnbaneselskab fulgte.

Grosserer **Wandel** troede, at Dampskibene nok kunde skabe nogen Konkurrence for Jærnbannerne, hvilket ogsaa fik Betydning ved Spørgsmaalet om Returbilletter. Den Omstændighed, at Danmark var et Øland, talte særlig for Returbilletternes Bi beholdelse. Det var en Gevinst for Jærnbannerne at give Returbilletter, fordi de derved sikrede sig, at de Rejsende tog hjem med dem og ikke med Dampskib.

Fredericia fastholdt lige over for Levy, at Private maatte kunne anskaffe sig Kul og Skinner billigere end Staten.

Scharling indrømmede, at Returbilletter kunde skaffe en Jærnbane den angivne Fordel paa enkelte Ruter, men han maatte dog fastholde, hvad han tidligere havde sagt herom. — Det var ikke hans Mening, at Staten strax i dette Øjeblik burde købe de sjællandske Jærnbaner; men dette forhindrede ikke, at det kunde være paa Tide at rejse Spørgsmaalet herom, da man jo maatte have Tid til at overveje Sagen. Forøvrigt vilde Nordvestbanen næppe bidrage til at forhøje Aktiernes Kurs; de vilde vist snarere efter dens Aabning kunne faas til billigere Pris. Fremdeles maatte det bemærkes, at der i de to og tyve Aar til 1896 sikkert vilde kunne indvindes en Fordel, der opvejede den noget højere Pris, til hvilken de nu maatte købes. — Naar det bebrejdedes ham, at hans Forslag om Taxterne gik for vidt, saa maatte han dertil svare, at det var Noget, som kun Erfaringen kunde vise. Indtil dette skete, var det Hele en Tros-Sag; han troede fremdeles paa Rigtigheden af de af ham fremsatte Forslag, og det i Aften Fremkomne havde ikke rokket hans Overbevisning i saa Henseende.

